FRANÇOISE DOLTO

Când apare copilul

O psihanalistă dă sfaturi părinţilor

Traducere de
DELIA VASILIU şi RODICA STOICESCU

Versiunea 1.0 standard RIF1

HUMANITAS

Coperta de
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

FRANÇOISE DOLTO
LORSQUE L’ENFANT PARAÎT

© Editions du Senil, 1977 pour le tome 1, 1978 pour le tome 2

© Humanitas, 1994, pentru prezenta versiune românească

ISBN 973–28–0494–7

CUPRINS

PREFAŢĂ

Există întotdeauna un motiv

(Când apare copilul)

Omul ştie tot de când e mic

(Când apare un frăţior)

Vezi, noi te aşteptam

(Şi iată, copilul a sosit)

Când tata nu e acasă

Ce înseamnă să fii „drept”? (Enervări şi capricii)

Despre curăţenie

Cine părăseşte pe cine?

Fiecare doarme altfel

A „iubi”, a „dori” (Treziri nocturne)

Copilul ţipă pentru a se face auzit

Despărţiri, angoase

Întrebări indirecte (Paternitate, naştere, sexualitate)

Există mame obosite?

Cel mare reprezintă într-un fel capul, iar cel mic picioarele. (Fraţii între ei)

Ce este un lucru adevărat? (Moş Crăciun)

Murim pentru că trăim

Copilul îşi creează mama (Alăptarea sugarului)

Încă puţin acasă (Despre grădiniţă şi despre publicitate)

Nu există o vârstă la care copilul „trebuie să vorbească” (Cuvinte şi sărutări)

Va fi artist

Întrebări mute (Din nou despre sexualitate)

Ce e făcut, e bun făcut (Anxietăţi)

Înţelegerea unei alte limbi, adoptarea unor noi părinţi

Copiii au nevoie de viaţă în jurul lor

(Jocurile)

Când corpul copilului este atins (Operaţii chirurgicale)

Copilul mic trebuie luat în braţe (Liniştirea copilului)

Copii inseparabili, gemeni geloşi

Să spui „NU” pentru a face „DA” (Copiii ascultători)

Goi în fata cui?

Ce-ar fi să spunem că a murit?” (Despre agresivitate)

„Noi”, adică cine? (Tata şi mama)

Când complexul lui Oedip nu e luat în serios

Întrebări care revin (Despărţirea; gemenii)

Copii agresivi sau agresaţi? (Întoarcerea de la şcoală)

Să scrii pentru a te ajuta

Copilul trebuie întâmpinat ca o persoană (Naşterea)

Şi tu ai un tată adevărat (Mame celibatare)

Copilul atinge tot ce vede (Mersul, curiozitatea)

Nu există mână bună (Copiii stângaci)

Obiectele sunt la dispoziţia noastră (Ordine sau dezordine?)

Vezi, aşa ţi-as fi tras vreo două la fund… (Violenţa copiilor, violenţa părinţilor)

Mama îşi smulge părul, iar copilul este ca un pui jumulit (Mame exasperate)

Tatăl nu este un sugar (Incomunicabilitate paternă?)

Pasivitatea nu este o calitate (Copiii timizi)

Mâinilor trebuie să le porunceşti (Furtul)

Dreptul de a cunoaşte preţul lucrurilor (Banii de buzunar)

În spaţiul imaginarului (Crăciunul, poveştile, jucăriile)

Realitate şi imaginar (Fuga, frica, minciuna)

Realitatea trebuie să rămână în cuvintele care exprimă realitatea (Să vorbim despre moarte)

Să ne simţim bine împreună, dar şi fiecare pe contul lui

Tu vroiai să te naşti, iar noi vroiam un copil (Educaţie sexuală, întrebări directe)

Nici o legătură cu diavolul (Educaţie sexuală, întrebări indirecte)

E plăcut? (Nuditatea)

Nu e o minciună, e o glumă (Fantasmele sexuale ale copiilor şi realităţile adulţilor)

Interdicţia şi dispreţul (Incestul, homosexualitatea, masturbarea)

Romeo şi Julieta aveau cincisprezece ani (Adolescenţii)

Scrisorile de miercuri (Adolescenţii)

Noile scrisori de miercuri

Psihoterapia, psihiatria, reeducarea, psihanaliza

Ce trebuie făcut la această vârstă (Norme false)

Copilul trebuie dorit de cei doi părinţi (Copii programaţi sau copii surpriză?)

Vezi, te ating: ăsta sunt eu, ăsta eşti tu (Oglinda)

Fascinaţi de elemente (Focul, apa)

Când circuitele calculatorului se încurcă (Bilingvismul)

Albă ca Zăpada e cineva care trudeşte de dimineaţa până seara (Despre buna folosire a poveştilor)

Nu doar cu părinţii, ci şi cu alţii (Lectura, televizorul)

Să explicăm zgomotele, să iubim muzica pentru a o face iubită (Sunetele: zgomotul, muzica)

Nu orice adevăr trebuie spus (Vorbăreţul, obraznicul şi pârâciosul)

Copilul trebuie să-şi poarte singur de grijă (Organizarea activităţii şcolare)

De ce şcoala trebuie să fie atât de tristă?

(Învăţământ fără educaţie)

Gândeşte-te la viitorul tău! (Părinţii şi şcoala)

M-am săturat! (Şcoala obligatorie)

Copiii sunt veseli când locul este vesel (Metode active)

Întotdeauna au o anume inteligenţă (Copiii handicapaţi)

Dacă eşti dotat pe plan şcolar, nu înseamnă că eşti supradotat (O dezvoltare omogenă)

A-ţi dezmierda nepoţii, nu înseamnă că o faci din iubire pentru ei (Copii/bunici)

Cine are dreptate? (Copii/bunici/părinţi)

Orice muncă trebuie răsplătită

Apendice: un exemplu de psihoterapie

PREFAŢĂ

În luna august 1976, în timp ce eram în concediu, am primit un telefon. Directorul de la France-Inter, dl Pierre Wiehn, pe care nu îl cunoşteam, mi-a propus ca începând cu acea toamnă să particip la o emisiune ce urma să se ocupe de problemele pe care le au părinţii în relaţia cu copiii lor. Să mă gândesc în timpul concediului la ce am să fac după, nu! Un nu categoric şi datorită dificultăţii unei asemenea emisiuni, având în vedere că atâţia factori inconştienţi sunt în joc când e vorba de educaţie. Peste câteva zile, adjunctul directorului de la France-Inter, Jean-Chouquet, m-a sunat încercând să fie mai convingător. Cererea e mare, îmi spunea el; de când radioul a devenit prietenul fiecărui cămin, mulţi părinţi aşteaptă prin el răspunsuri la problemele lor psihologice. Trebuie făcută o emisiune despre dificultăţile legate de educaţia copiilor. Posibil. Dar de ce să apelaţi la mine, un psihanalist atât de prins de meseria lui? Acesta este rolul educatorilor de profesie, al psihologilor, al mamelor şi taţilor din familiile tinere. Multe persoane sunt preocupate de aceste lucruri. În ceea ce mă priveşte, răspunsul este nu... şi nu m-am mai gândit la asta.

Dar când m-am întors la lucru, Pierre Wiehn m-a sunat din nou. Veniţi măcar să stăm de vorbă: studiem problema şi vrem să ne consultăm cu dumneavoastră. Am vrea să vă spunem care sunt ideile noastre. Ţinem foarte mult la acest proiect. Tocmai mă întorsesem din concediu, odihnită şi încă nepresată de un program prea încărcat Am acceptat.

Şi astfel, într-o după-amiază de la începutul lui septembrie m-am dus să-i întâlnesc pe aceşti domni în clădirea impunătoare pe care o ocupă Radio-France, să reflectăm împreună şi, încet-încet, m-am lăsat câştigată de cauza lor.

Da, era adevărat, se putea face ceva pentru vârsta copilăriei. Existau multe cereri din partea publicului. Cum

puteam să le răspundem în mod eficient fără să facem rău, fără să îndoctrinăm şi, profitând de această audienţă, să facem ceva pentru cei care sunt viitorul unei societăţi ce nu îi înţelege niciodată? Este adevărat, de asemenea, că toţi cei ce dau consultaţii psiho-medicale constată că tulburările de adaptare pentru care le sunt aduşi copiii îşi au originea în prima copilărie. Pe lângă tulburările reacţionale recente, cauzate de evenimente şcolare sau familiale, există adevărate nevroze infantile şi psihoze care au debutat cu tulburări ce ar fi fost rezolvate dacă părinţii şi copiii ar fi fost ajutaţi să se înţeleagă fără angoase şi sentimente de culpabilitate, de-o parte şi de cealaltă. Aceste tulburări au condus la o stare patologică cronică, manifestată deopotrivă prin dependenţă, respingere şi dezvoltare dizarmonică a copilului. Suferinţa morală a copiilor foarte mici se exteriorizează la început prin disfuncţii viscerale digestive, pierderea poftei de mâncare, a somnului, agitaţie sau apatie, sau chiar printr-o indiferenţă faţă de toate şi pierderea plăcerii de a se juca, de a face zgomot; întârzierea în vorbire, tulburările de motricitate, tulburările reacţionale sunt semne târzii ale pierderii comunicării prin limbaj cu cei din jur. Aceste fenomene precoce sunt nenumărate în prima copilărie, dar complet ignorate de majoritatea părinţilor care se mulţumesc să aştepte vârsta şcolară, pedepsind sau dând calmante copiilor care deranjează, pentru că, într-o zi, un medic le-a recomandat un medicament pe care de atunci îl folosesc frecvent. Se poate spune că, până la vârsta şcolară obligatorie, dificultăţile relaţionale ale copilăriei nu sunt percepute ca atare de conştiinţa adulţilor. Or, tocmai acestea creează premisele unui viitor psiho-social perturbat. Asta nu înseamnă că părinţii nu îşi iubesc copiii, dar nu îi înţeleg, nu ştiu sau nu vor, confruntaţi fiind cu propriile lor greutăţi, să se gândească la dificultăţile psihice ale primilor ani ai fiilor sau fiicelor lor care, încă din primele momente de viaţă, sunt nişte fiinţe făcute pentru comunicare şi dorinţă, fiinţe care au nevoie de siguranţă, de dragoste, de bucurie şi de cuvinte, chiar mai mult decât de îngrijiri materiale, de

igienă alimentară sau corporală. Pe de altă parte, medicina şi chirurgia au făcut asemenea progrese încât mulţi copii care altădată, în urma unor boli infecţioase sau unor tulburări funcţionale şi dereglări fiziologice, mureau la vârste mici, astăzi sunt salvaţi; tot aşa cum alţii sunt salvaţi după o viaţă intrauterină dificilă şi o naştere prematură, urmată de lungi perioade de incubator; dar tot atât de adevărat este că aceşti copii atât de bine îngrijiţi din punct de vedere medical şi refăcuţi din punct de vedere fizic prezintă deseori simptome de regresiune şi probleme de dezvoltare a vorbirii, în sensul larg al termenului, tulburări ale sănătăţii psiho-sociale, atât în mediul lor familial, cât şi în societate, cu ceilalţi copii de vârsta lor. Efectele unei prime copilării perturbate în dezvoltarea ei, înainte de vârsta de trei sau cinci ani, nu devin vizibile decât prea târziu, la vârsta şcolară, prin imposibilitatea acestor copii de a participa în siguranţă şi cu bucurie la activităţile celor de vârsta lor. Şi încă şi mai târziu, o dată cu apariţia tulburărilor reacţionale, a decompensărilor psihosomatice în lanţ, a diverselor simptome de angoasă sau de respingere de către copiii de vârsta lor sau de către adulţii din jur, ei sunt în sfârşit consultaţi de specialişti. Şi încă aceştia sunt fericiţi în comparaţie cu cei care, din acel moment, se văd izolaţi, despărţiţi de părinţii lor prin spitalizări sau internări în instituţii de specialitate, care de cele mai multe ori îi marginalizează pentru totdeauna.

De aceea, ceva ar trebui făcut mult mai devreme, din momentul în care copilul, crescând, creează probleme mamei sale în viaţa relaţională. Dar cum?

Nu puţine sunt cazurile când părinţii sunt lucizi, dornici să înţeleagă eşecul eforturilor lor în creşterea copilului; dar problemele care se pun sunt probleme de educaţie în sens larg, iar ei spun că încearcă „tot”, se angoasează din cauza nereuşitei în timp ce copilul lor îşi pierde pofta de viaţă pentru că nu izbuteşte să se facă auzit; el, ale cărui tulburări în dezvoltare sunt de fapt chemări în ajutor adresate celor de la care, ca părinţi, el aşteaptă totul. Şi astfel, provocându-le angoase, copilul se angoasează şi mai

mult.

Nu ar fi posibil oare ca aceşti părinţi cu probleme să fie ajutaţi să se exprime, să reflecteze la sensul dificultăţilor pe care le au copiii lor, să-i înţeleagă şi să le vină în ajutor, şi nu să-i reducă la tăcere, să ignore semnele suferinţei proprii acestei vârste? Sau să fie informaţi în legătură cu felul în care un copil poate fi făcut să se simtă în siguranţă, sau care îi poate permite să se dezvolte, să-şi recâştige încrederea în sine după încercări sau eşecuri, după o boală grea, o infirmitate sechelară, o deficienţă fizică, mentală sau afectivă reală? Nu există încercare mai mare pentru părinţi decât atunci când îşi constată neputinţa în faţa suferinţei fizice sau morale a propriului copil, şi nici încercare mai grea pentru un copil decât pierderea sentimentului de siguranţă existenţială, a sentimentului de încredere firească pe care o are în adult. Se impune deci să-i informăm pe părinţi. Să răspundem la chemările lor în ajutor. Să dedramatizăm situaţii deja blocate. Să-i deculpabilizăm şi pe unii şi pe ceilalţi, cu scopul de a le trezi propria putere de a judeca; să-i determinăm pe părinţi să-şi înţeleagă altfel contribuţia în dezvoltarea perturbată a copilului lor; să-l ajutăm uneori să se înţeleagă pe ei înşişi, pornind de la dificultăţile pe care le reprezintă în ochii lor acest copil cu probleme, cauză aparentă – uneori reală – a propriei lor derute, a unor dificultăţi care sunt adesea, fără ca ei să-şi dea seama, o reacţie la propriile lor erori care împiedică evoluţia copilului lor spre dobândirea autonomiei, deoarece, în funcţie de vârstă şi fire, i-au acordat prea multă sau insuficientă libertate. Se putea oare încerca aşa ceva? Nu merita să facem această experienţă?

Pericolul nu constă în a trezi speranţe în soluţii gata făcute, în trucuri educative eficiente, când, de fapt, de cele mai multe ori e vorba de probleme emoţionale complexe, care îşi au originea la adulţii deveniţi părinţi, în repetarea unor comportamente ale propriilor lor părinţi – sau, dimpotrivă, în opoziţia lor faţă de condiţia de genitori înhămaţi prea tineri la obligaţii familiale cărora nu reuşesc să le facă faţă, în timp ce îşi continuă propria adolescenţă

prelungită: intraţi, de fapt, prea devreme într-o viaţă responsabilă? Evident, nu trebuia aşteptat prea mult de la acest gen de emisiune; dar era oare acesta un motiv de a te eschiva? Aceasta urma să trezească, bineînţeles, orice s-ar zice, multe contestaţii; dar era oare acesta un motiv să nu încerci? Evident, multe situaţii familiale sunt prea delicate, prea multe procese inconştiente sunt în joc în deteriorarea comunicării în cadrul familiei pentru ca părinţii să-şi mai poate regăsi seninătatea necesară unei asemenea reflecţii; şi asta cu atât mai mult cu cât părinţii cu probleme aşteaptă din partea copiilor lor, a reuşitei acestora, o consolare pentru nereuşitele proprii. Câţi părinţi răniţi în perioada propriei copilării, decepţionaţi de viaţa afectivă conjugală şi de relaţia lor cu cei apropiaţi, descurajaţi profesional nu îşi pun toate speranţele în progenitura lor, în aşa fel încât cel mai mic eşec al acesteia îi duce la disperare; în consecinţă, o copleşesc cu o responsabilitate paralizantă pentru cei mici, în loc să o ajute, într-un climat de siguranţă şi destindere, să-şi păstreze încrederea în ea însăşi, să spere…

Cum trebuia să procedăm? în primul rând, să nu răspundem direct şi la orice întrebare, chiar dacă păstrăm anonimatul. Trebuia să solicităm scrisori detaliate, asigurându-i pe cei care ne scriu că ele vor fi citite cu atenţie, deşi puţine vor putea primi răspuns, dat fiind timpul scurt de emisie. Formularea în scris a propriilor dificultăţi reprezenta deja un mijloc de a se ajuta singuri. Aceasta era prima mea idee.

După citirea corespondenţei, urma să alegem dintre solicitări pe cele care, printr-un caz particular, pun o problemă care ar putea interesa un mare număr de părinţi, deşi ea se prezintă diferit pentru fiecare copil în parte. Modul de viaţă familială, numărul de copii, vârsta şi sexul, poziţia copilului în raport cu fraţii săi sunt tot atâţia factori ce trebuie cunoscuţi, căci de ei depind mult reacţii emoţionale, precum şi viziunea despre lume pe care şi-o formează zi de zi copilul în perioada dezvoltării, în timp ce îşi caută propria identitate prin procese de stimulare, de

rivalitate, de identificări succesive. Va trebui, de asemenea, să spunem părinţilor care ne vor asculta că există perioade privilegiate pe care la traversează toţi copiii, fiecare în felul său, în timp ce cresc, şi care ridică anumite probleme, în cursul cărora lipsa de înţelegere, deruta adulţilor în faţa eşecurilor copiilor sunt mai dureroase pentru ei decât în alte perioade şi prilejuiesc interpretări greşite, omisiuni, interferenţe reacţionale care dăunează unei rezolvări fericite a acestor etape de evoluţie. Va trebui deci să vorbim, plecând de la cazuri particulare, despre cele mai frecvente dificultăţi, astfel încât emisiunea să aducă reale servicii în înţelegerea copilăriei de către adulţi, cu atât mai mult cu cât o bună parte dintre ei nu au nici cea mai vagă idee despre problemele ce-i sunt specifice şi despre modurile de reacţie care, în funcţie de natura fiecărui copil, însoţesc întotdeauna o rezolvare favorabilă.

Ceea ce părinţii, adulţii în general, nu ştiu este că, încă de la naştere, puiul de om este o fiinţă din şi pentru limbaj şi că multe din problemele pe care le are îşi găsesc rezolvarea favorabilă dezvoltării sale dacă îi sunt explicate. Oricât de mic ar fi, dacă mama sau tatăl său îi vorbesc despre motivele cunoscute sau presupuse ale suferinţei sale, un copil este în stare să treacă peste acea dificultate păstrându-şi încrederea în el şi în părinţii lui. Înţelege el oare sensul cuvintelor sau dorinţa de a ajuta, evidentă în aceste cuvinte? În ceea ce mă priveşte, consider că el este foarte devreme receptiv la sensul limbajului matern, precum şi la sensul umanizant al vorbelor pline de compasiune şi adevăr care îi sunt adresate. Ele îi provoacă un sentiment de siguranţă şi de liniştire în mai mare măsură decât ţipetele, cearta, loviturile, menite să îl facă să tacă şi care, uneori, se dovedesc eficiente. Acestea din urmă îi conferă mai degrabă un statut de animal domestic supus şi înspăimântat de stăpânul său, decât de fiinţă umană ajutată de către cei ce îl iubesc să-şi depăşească dificultăţile existenţiale, ale căror singure mijloace de exprimare rămân – în absenţa vorbelor lămuritoare şi deci liniştitoare – ţipetele şi stările de indispoziţie. Această

comunicare umanizată mi s-a părut de cele mai multe ori uitată în zilele noastre, în ceea ce priveşte relaţiile cu copiii, martori permanenţi ai vieţii cuplului pe care îl formează părinţii, dar lipsiţi de cuvinte care să se adreseze anume persoanei lor – şi acest lucru în special în viaţa de la oraş, fie că sunt crescuţi de mamă sau de o femeie care se ocupă de ei, fie că sunt duşi la creşă; în timp ce altădată, în familia tribală, se găsea întotdeauna un adult fără un rost precis care, în lipsa părinţilor, ştia să vorbească, să cânte, să legene, să-l împace pe copil, arătându-se plin de toleranţă faţă de suferinţele lui. Iar apoi, în toată perioada educaţiei e de dorit să poţi răspunde cu sinceritate la toate întrebările pe care ţi le pune, să-i trezeşti capacitatea de observaţie, raţionament şi simţ critic. Un asemenea limbaj considerăm că trebuie descoperit sau redescoperit de către părinţi. Iar toate aceste adevăruri de bun simţ trebuiau fără îndoială spuse acelor părinţi care le-au uitat.

Oare această sarcină, socială în bună măsură, revenea unui psihanalist? Un psihanalist este format pentru a asculta în linişte pe cei care, vorbindu-i, încearcă să-şi regăsească ordinea interioară perturbată de dificultăţi anterioare; prizonieri ai unor procese repetitive care împiedică evoluţia lor umană, aceştia se străduiesc, prin reevocare, să le decodeze sensul perturbator. Şi atunci, un asemenea specialist, cum sunt şi eu, trebuia să vorbească la radio, să răspundă la întrebări privitoare la educaţie? Mi-am pus şi atunci şi îmi pun şi acum această întrebare. Este adevărat că eu vorbesc având la bază informaţiile mele privind psihanaliza, precum şi nenumăratele dificultăţi nerezolvate pe parcursul educaţiei ale celor pe care i-am întâlnit în profesiunea mea, tineri şi mai puţin tineri – şi nu pot vorbi altfel. Totuşi, chiar dacă evoluţia oricărei fiinţe umane străbate aceleaşi etape de dezvoltare, fiecare îi percepe în alt mod dificultăţile, întotdeauna asociate cu cele ale propriilor părinţi, fie ei oricât de bine intenţionaţi. Îmi va permite oare această cunoaştere, întotdeauna particulară şi individuală a suferinţei omeneşti, să îi ajut pe ceilalţi? Nu ştiu. Experienţa îşi va spune cuvântul. Mă

întrebam dacă ar putea fi evitate suferinţe de felul celor prin care trec în timpul vieţii lor comune unii părinţi şi copii ce se află, ca noi toţi, prinşi în capcana unor dorinţe inconştiente – ştiut fiind faptul că acestea din urmă sunt, ca întotdeauna între părinţi şi copiii lor, marcate de interdicţia incestului şi de dificila rezolvare creatoare a acestor dorinţe barate unele în raport cu altele în cadrul relaţiilor familiale. Dar dacă e adevărat că sunt psihanalist, e la fel de adevărat că sunt şi femeie, soţie, mamă, că am cunoscut şi eu problemele acestor roluri diferite, după cum cunosc şi cursele pe care ţi le întinde buna credinţă. Deci voi vorbi ca femeie care, deşi psihanalist, este la vârsta de a fi bunică şi chiar mai mult, o femeie ale cărei răspunsuri sunt discutabile, iar ideile ce o conduc, contestabile într-o lume în mişcare; copiii de azi vor fi adolescenţii şi adulţii de mâine ai unei civilizaţii în plină mutaţie. Voi încerca doar să aduc puţină lumină în problemele celui care pune întrebări. Ascultătorii sau cei care îmi scriu, precum şi cei care mă ascultă sau îmi vor citi răspunsurile, nu vor trebui să-şi imagineze că sunt depozitara unei adevărate ştiinţe pe care nu o vor pune în discuţie. Este mai degrabă vorba de o etapă a unei căutări, ce îmi aparţine, în direcţia problemelor actuale cu care se confruntă copiii de astăzi, supuşi, din multe puncte de vedere, atât unor experienţe şi unui climat psihosocial în schimbare cât şi unor situaţii noi pentru toată lumea. În răspunsurile pe care le dau, intenţia mea este de a-i determina pe părinţii confruntaţi cu dificultăţi să-şi vadă problemele dintr-un unghi puţin diferit de cel cu care s-au obişnuit, de a trezi în mintea ascultătorilor ce nu sunt direct implicaţi preocuparea pentru soarta copiilor din jurul nostru, pe care noi, adulţii din preajmă, trebuie să-i protejăm şi să-i susţinem, ajutându-i astfel să dobândească în deplină siguranţă sentimentul propriei responsabilităţi.

Oare este copilăria de astăzi copia copilăriei noastre? Trebuie oare reluate tipurile de comportament care au reuşit în creşterea generaţiilor trecute? Cu siguranţă, nu. Condiţiile vieţii s-au schimbat şi se schimbă în continuare,

iar copiii de astăzi se confruntă cu acestea în dezvoltarea lor. Neschimbată a rămas doar setea copiilor de a comunica cu adulţii. Această sete există şi a existat dintotdeauna, deoarece ea reprezintă particularitatea fiinţei umane de a se exprima şi de a încerca, dincolo de barierele de vârstă şi limbă, să comunice cu ceilalţi, şi, de asemenea, de a suferi atunci când nu poate să o facă sau când mijloacele sale se dovedesc inadecvate.

Trăiesc cu speranţa că toţi cei ce vor citi răspunsurile pe care le dau acestor scrisori venite de la părinţi sau, mai rar, de la tineri, vor fi tentaţi să reflecteze la rândul lor la aceste probleme, la sensul lor, la diferitele soluţii ce li s-ar putea da. Şi, deopotrivă, să reflecteze la acest extraordinar mijloc de informaţie şi de întrajutorare care este radiofonia, ce permite comunicarea unor oameni care nu se cunosc, în legătură cu probleme care făceau odinioară parte din secretele de familie.

Pentru unii dintre ei aceste răspunsuri ar evoca amintiri despre propria educaţie, dificultăţi trăite de ei înşişi pe vremea când erau copii sau de părinţii lor când îi creşteau, dificultăţi asemănătoare acelora pe care le-au avut sau le au cu propriii lor copii şi pe care ştiu să le depăşească fără să ceară ajutor. Toţi – sper –, întâlnind oamenii din alte familii decât ale lor, îi vor privi altfel pe părinţii şi pe copiii aflaţi în cumpănă, vor observa cu alţi ochi reacţiile copiilor care se joacă în parcuri, ale celor care se chinuie în clase, ale celor care vin să-i deranjeze în momentele lor de linişte. Poate că în acest fel vor fi ajutaţi să încerce să le vorbească acestor copii în alt mod, să nu-i judece prea repede, să găsească, gândindu-se, răspunsuri pentru problemele cotidiene cu care sunt ei confruntaţi, probleme care constituie multe exemple din această carte. Poate că vor şti, mai bine ca mine, să găsească acele cuvinte care să vină în ajutor dificilei condiţii umane de a fi părinte şi aceleia, nu mai puţin dificile, de a fi copil, la cei în mijlocul cărora trăiesc şi care le pun întrebări.

Această carte consemnează primele luni de difuzare ale emisiunii de la France-Inter: Când apare copilul.

Mulţumesc aici tuturor membrilor micii noastre echipe: lui Bernard Grand, producătorul mereu atent, cu ochii la cronometrul lui Jacques Pradel, cel care dialoghează cu mine pe post; lui Catherine Dolto, cea care a rezumat toate scrisorile la care ne-am oprit, permiţându-ne să alegem temele dominante ale fiecărei emisiuni; de asemenea, tehnicienilor şi secretarilor devotaţi de la camera 5 348, de pe avenue du President Kennedy nr. 116, Paris, arondismentul XVI.

Există întotdeauna un motiv

(Când apare copilul)

Françoise Dolto, sunteţi psihanalist; cu toate acestea, nu e vorba să daţi aici consultaţii personale. Sunteţi de aceeaşi părere?

Bineînţeles. Şi, cu toate că sunt psihanalist, cum bine spuneaţi, sper că am şi bun simţ şi că aş putea să-i ajut pe părinţii ce au probleme, acel gen de probleme ce preced, la copii, perturbări mai grave care îi vor determina să consulte mai târziu medicii; mai precis, psihiatrii. Există multe lucruri, aparent banale, pe care părinţii nu le iau la început în serios; de altfel nici medicii. Părinţii ştiu doar că ceva nu merge: copilul lor s-a schimbat. Ei ar vrea să afle cum să procedeze şi, de cele mai multe ori, ar putea găsi singuri soluţia dacă s-ar gândi puţin. Asta aş vrea eu: să-i ajut să gândească.

Într-adevăr, e mai uşor să previi decât să vindeci. Pe de altă parte, nu e întotdeauna vorba de drame: sosirea pe lume a unui copil este şi un prilej de bucurie şi de fericire. Cu o condiţie: să-i înţelegi pe copii! Dar lucrurile nu stau întotdeauna aşa.

În general, părinţii îi aşteaptă cu bucurie. Dar, iată, aşteptaţi un copil şi, de fapt, vine un băiat sau o fată. Ai fi vrut fată, şi e băiat; vroiai băiat şi e fată... în plus, într-o familie nu sunt numai părinţii. Există şi bunicii şi, mai ales, fraţii mai mari. Un asemenea eveniment – apariţia unui nou-născut – este o mică dramă pentru mulţi dintre copiii mai mari din familie. Ar trebui chiar să spun că, dacă nu apare gelozia între, să zicem, optsprezece luni şi patru ani, e un semn foarte rău: copilul mai mare trebuie să fie gelos deoarece e confruntat cu o problemă; pentru prima dată vede că toată lumea admiră pe cineva mai tânăr decât el: „Deci trebuie «să faci pe bebeluşul» ca să fii admirat?”

Până atunci credea că va fi apreciat doar dacă va creşte mare, o fată sau un băiat mare.

Socotesc că trebuie să-i ajutăm pe părinţi încă din momentul în care apare copilul, pentru că totul devine mai complicat în lunile următoare.

Vorbeaţi despre bun simţ. Este foarte adevărat că, uneori, puţin bun simţ te ajută să descurci o situaţie care, la început, pare foarte încâlcită şi dramatică. Nu am putea face mai clare aceste lucruri printr-un exemplu?

Trebuie să ştim că un copil care are o reacţie neaşteptată are întotdeauna un motiv. Se vorbeşte despre capriciile copilului: capriciile se instalează pentru că le numim capricii. În fond, când un copil are brusc o reacţie neaşteptată, care pune în încurcătură pe toată lumea, noi trebuie să înţelegem ce se întâmplă. Un copil se opreşte pe stradă, nu mai vrea să meargă mai departe: poate nu-i plac pantofii pe care îi are; poate nu vrea să meargă pe acolo; poate se merge prea repede şi, poate, ar trebui să mai meargă cu căruciorul, în timp ce noi credem că e destul de mare ca să meargă deja pe jos: „A petrecut o vacanţă frumoasă, se ţine foarte bine pe picioare...” Dar nu e adevărat! Văzându-se în acelaşi loc după vacanţă el vrea, ca înainte, să meargă cu căruciorul. Nu va mai dura mult. După părerea mea, capriciile apar dintr-o lipsă de înţelegere a copilului: el nu se mai înţelege pentru că adultul nu-l mai înţelege. Aceasta este o problemă de bun simţ! Şi câţi copii nu am văzut eu care au început să aibă capricii? Este cazul oricărui copil vioi şi inteligent care vrea să explice ce simte sau ce doreşte şi care nu ştie cum să facă: atunci devine recalcitrant, protestează, urlă şi... urlă şi părinţii la el. Nu aşa trebuie procedat. Ci încercând să-l înţelegi, spunându-ţi: „Există un motiv. Nu înţeleg, dar să ne gândim!” Şi, mai ales, să nu faci imediat o dramă din asta.

Un alt eveniment ce interesează toate familiile care au copii de vârstă şcolară este începutul anului şcolar; deseori, pentru un copil mic, ieşirea din cadrul familiei, locul nou şi necunoscut, întâlnirea unor oameni noi reprezintă un

eveniment.

Vă referiţi la copilul care merge pentru prima oară la şcoală sau la cel care reîncepe un nou an şcolar?

La amândoi. Să ne oprim întâi la copilul care intră în clasa întâi.

Vara trecută, lucram liniştită în grădină şi la un moment dat am auzit o fetiţă care a început să ţopăie de bucurie când l-a văzut venind pe naşul ei: aceasta era pentru ea o sărbătoare. Bun! Acest domn coboară din maşină şi o vede pe fetiţă: „Oh! ce mare ai crescut! Ai să mergi în curând la şcoală!” Atunci, fericită şi plină de importanţă, ea îi spune: „Da, o să merg la şcoală. De la toamnă.” Adică peste două luni. „Ah! ai să vezi tu, ai să vezi, nu e prea vesel. Va trebui să fii cuminte, nu vei mai avea voie să alergi. Uite, acum ţi-ai băgat degetul în nas, nu vei mai avea voie să faci aşa. Şi pe urmă, colegii tăi, ştii, va trebui să le ţii piept. Te vor trage de codiţe. Cum? Vrei să-ţi păstrezi codiţele? Nu, va trebui să-ţi tai părul!” într-adevăr, un tablou terifiant! Copila era veselă înainte de sosirea naşului ei, tot veselă când l-a întâmpinat... iar după, nu i-am mai auzit glasul. Iată un copil care, datorită discursului unui adult care voia probabil să o tachineze, s-a prăbuşit total. Nu e decât un exemplu, dar de câte ori adulţii nu-i spun copilului că începutul şcolii înseamnă pentru el că viaţa frumoasă s-a sfârşit!

Atunci nu trebuie să ne mai mirăm văzând copii care plâng şi care se lasă practic târâţi pe stradă numai ca să nu meargă la şcoală.

Există şi copii care aşteaptă acest moment cu nerăbdare, pentru că vor avea ghiozdan etc. Şi pe urmă, ajung la şcoală, unde se trezesc la grămadă – şi nu se aşteptau la asta. Când se întorc acasă, sau când mama vine să-i ia de la şcoală, aceşti copii sunt foarte neliniştiţi, mai ales a doua zi. Iar în a treia zi, nu mai vor să meargă deloc. Din fericire, cred că există şcoli unde copiii sunt primiţi altfel... Deci lucrurile trebuie luate treptat: nu trebuie bruscat un copil care are o anumită fobie la mersul la şcoală. Poate că tatăl ar putea într-o zi să-şi lase treburile şi să meargă să-l ia de la şcoală, sau să-l ducă dimineaţa.

Sunt mulţi copii care, înainte de a merge la şcoală, sunt lăsaţi la cineva care se ocupă de ei, şi acesta este un lucru nou; în plus, trebuie să se scoale foarte devreme în timp ce, pentru ei, şcoala însemna că o să meargă cu alţi copii şi o să se joace; şi de fapt, nu e deloc aşa. Mama lor nu i-a prevenit că o să meargă la cineva şi de acolo la şcoală, că aceeaşi persoană o să-i ia de la şcoală, iar mama nu o să-i vadă decât seara. Eu cred că ar trebui să le spui copiilor care este situaţia, fără să-i sperii, dar dovedindu-le că eşti alături de ei: „Mă voi gândi la tine.” Copiii au mare nevoie să ştie acest lucru. Sau: „Uite, ţi-am adus o poză, sau un bilet de tramvai. Când o să-ţi fie urât la şcoală, o să-l ai în buzunar. Tata ţi l-a dat. N-o să-ţi mai fie aşa frică.” Lucruri de genul ăsta. Copiii au nevoie de prezenţa părinţilor. Acest mediu e insolit. Trebuie ca părinţii să fie reprezentaţi printr-un lucru pe care l-au dat copilului, ca să-i insufle încredere.

Mai trebuie spus ceva, şi anume faptul că un copil nu poate vorbi despre ce s-a întâmplat la şcoală. Când el este în mediul său familial, nu poate vorbi decât despre ce se întâmplă în acel loc, despre ce gândeşte atunci. Copilul este prezent în prezent. Or, el este întrebat: „Ce s-a întâmplat la şcoală?” şi este certat pentru că nu poate să povestească nimic.

Să luăm acum cazul unui copil care e, pentru a doua sau a treia oară, la început de an şcolar. Deci, de data asta, nu mai e vorba de teamă; în schimb, acest copil poate fi tulburat de sosirea unui nou învăţător sau de prezenţa altor colegi, de schimbarea atmosferei sau a clasei etc.

Este important de ştiut dacă cu un an înainte s-a simţit bine la şcoală. Dacă a fost puţin cam indiferent, sau dacă a avut probleme, anul acesta va fi, dimpotrivă, fericit: pentru că nu voia să regăsească aceeaşi învăţătoare. Am văzut mulţi copii aduşi la doctor de părinţi care spuneau: „în fiecare zi când trebuie să meargă la şcoală e bolnav, iar duminica se simte foarte bine.” Vorbeam cu copilul şi, în realitate, el nu o voia pe acea învăţătoare: voia să o aibă din nou pe cealaltă învăţătoare, cea de anul trecut. Din păcate, învăţătoarea cea nouă le-a spus: „Fiţi atenţi, cei

care nu ţin pasul se întorc alături de cei mici.” Or, el tocmai asta voia. Îi explicam atunci copilului că e foarte norocos: „Ai noroc că nu-ţi place de învăţătoarea ta; pentru că atunci când ţii la ea nu te străduieşti să ştii tot şi să treci în altă clasă în anul următor.”

Dacă copiilor nu le place de învăţătoarea lor, trebuie să-i întrebi: „Dar explică bine?” Foarte des, ei spun: „Nu-mi place de ea, dar aşa e, explică foarte bine.” „Păi vezi, asta e important. Rostul învăţătoarei este să explice. În rest, o ai pe mama.”

Omul ştie tot de când e mic

(Când apare un frăţior)

Să ne întoarcem la venirea pe lume a unui copil, într-o familie în care mai există băieţei sau fetiţe de trei-patru ani. Aceşti copii trebuie avertizaţi cu mult timp înainte, trebuie să li se explice ce e cu sarcina mamei lor?

Celor mari ar trebui să li se explice că se va naşte un copilaş şi că nu se ştie dacă va fi băiat sau fată; copilul va înţelege astfel de ce mama lui pregăteşte un pătuţ. Dar în nici un caz mama să nu se mire că tot ce face ea nu e privit cu ochi buni; de pildă, dacă ea se învârte în jurul pătuţului pe care îl aranjează, copilul îl loveşte ca din întâmplare cu piciorul... Mama nu trebuie să-i spună niciodată că e un copil rău. El se află în faţa unei situaţii neobişnuite. Se fac pregătiri pentru un alt bebeluş, iar pentru el să fii bebeluş nu e aşa bine ca atunci când eşti mare.

Uneori mamele spun: „O să mai cumpărăm un bebeluş.” Dar asta înseamnă să-ţi baţi joc de o fiinţă umană care ştie foarte bine că înainte a fost şi el bebeluş. La nivel inconştient, fiinţa umană ştie tot de când e mică. „Inteligenţa” inconştientului este aceeaşi ca şi la adulţi. De aceea, de fiecare dată când avem ocazia să vorbim copiilor despre problemele de viaţă, trebuie să le prezentăm simplu, aşa cum sunt.

Numai că în legătură cu acest copil care se va naşte, cel mare va spune: „De ce? Mie nu-mi trebuie.

— Dar acest copil nu este pentru tine.” Cu toate acestea, în multe familii, părinţii spun: „Un frăţior sau o surioară pentru tine.” în felul acesta, copilul se aşteaptă, bineînţeles, să aibă imediat pe cineva de o seamă cu el, pentru că el mai ştie şi alţi copii care au fraţi şi surori. Atunci, spune: „Să vină cât mai repede.”

— „Dar ştii foarte bine că şi tu erai bebeluş când te-ai

născut.” I se vor arăta fotografii. „Priveşte cum erai când erai mic. Vezi, şi el se va naşte tot aşa.” Iar dacă va decide de la început: „Oh! dacă e băiat, nu-mi trebuie” sau „dacă e fată, nu-mi trebuie”, i se poate răspunde: „Să ştii că nu are deloc nevoie să-l iubeşti tu, şi el are părinţi ca şi tine.” Deseori, un copil căruia i s-a spus că nu e nevoie să-şi iubească frăţiorul sau surioara, îi va iubi foarte mult, pentru că e ceva natural. Când un copil spune că nu-şi iubeşte frăţiorul sau surioara e o prostie pe care o aruncă mamei sale, încercând să o enerveze, să o scoată din pepeni, cum se spune.

Vorbeaţi adineauri despre lovituri în pătuţul celui mic. Nu e ceva grav. Dar ştiu că uneori e mult mai serios. Am auzit, de pildă, vorbindu-se despre cazul unui băieţel de patru sau cinci ani care l-a muşcat cu multă cruzime pe frăţiorul lui. Sunt frecvente asemenea cazuri?

Destul de frecvente, iar în asemenea situaţii mama trebuie să aibă foarte multă prezenţă de spirit. În nici un caz fratele cel mare nu trebuie certat cu brutalitate. E şi aşa destul de amărât de ce a făcut. Mai bine e luat deoparte şi i se spune: „Vezi ce puternic eşti. În schimb, frăţiorul, sau surioara ta, este fără nici o apărare şi foarte mic, aşa cum erai şi tu când te-ai născut. Acum, el ştie că are un frate mai mare şi va avea încredere în tine. Dar, vezi, degeaba îl muşti. Nu-ţi foloseşte la nimic. Nu poţi să-l mănânci.” Şi asta pentru că, imaginaţi-vă, copiii mici vor să guste, să mănânce orice li se pare bun. Pentru ei, canibalismul nu e ceva atât de îndepărtat. Cu atât mai mult cu cât îl văd foarte des pe cel mic sugând, iar pentru ei un copil care suge este canibal. Ei nu înţeleg nimic din această lume insolită. Oricum, incidentul este repede dat uitării dacă mama îşi dă seama că reacţia lui nu este doar din răutate, ci în primul rând o reacţie de angoasă.

Dar atunci când reacţiile de gelozie – sau chiar de respingere (lovitura cu piciorul în pătuţ, muşcătura etc.) – continuă, nu înseamnă oare că lucrurile sunt grave? Ce trebuie făcut?

Situaţia devine gravă dacă părinţii sunt anxioşi. Iar în al

doilea rând, atunci când copilul suferă pentru că se simte neglijat. Asta nu înseamnă că şi este, dar probabil nu este ajutat aşa cum ar trebui să fie. Şi cum poate fi ajutat un copil gelos şi care suferă? Cel mai bine poate să o facă tatăl lui. Tatăl, o soră a mamei, o mătuşă, o bunică... Dacă e vorba despre un băiat, atunci trebuie să fie ajutat de un bărbat. De exemplu, duminica, tatăl îi spune: „Haide, noi bărbaţii...” Iar mama rămâne cu sugarul ei: „Nu se gândeşte decât la bebeluşul ei.” Tatăl trebuie să spună ceva de genul ăsta: „Tu eşti mare, hai cu mine.” îl pune astfel în valoare pe cel mare pentru a-i para reacţiile de gelozie vizibile în faptul că începe din nou să facă pipi în pat, nu vrea să mănânce decât lactate, se vaită pentru orice sau nu mai vrea să meargă. Ce înseamnă toate astea? E o problemă de identitate: un copil încearcă să-i imite pe cei pe care îi admiră, iar el va admira tot ce admiră tatăl şi mama lui. Atunci, dacă toată lumea îl admiră pe cel mic, nu există nici o ieşire: cel mare trebuie ajutat în dezvoltarea lui, trebuie să iasă împreună cu copii de aceeaşi vârstă şi nu să stea tot timpul lângă pătuţ, cu mama şi cel mic.

Să luăm acum cazul unei familii care are deja copii ceva mai mari decât cei despre care am vorbit până acum – cinci, şase sau şapte ani. Aceştia nu au reacţii de respingere la apariţia unui frăţior sau a unei surioare, dar şi reacţiile lor sunt uneori neaşteptate.

Începând cu vârsta de cinci-şase ani, un copil îl vrea pe cel mic pentru el. Vrea să aibă grijă de el mai bine decât mama sau tatăl lui. Trebuie să fim foarte atenţi la acest lucru pentru că există pericolul de a-l deturna pe copil de la propriul lui destin, de băiat sau de fată care trebuie să crească printre copiii de seama lui şi care riscă să devină o adevărată mămică sau un adevărat tătic. E foarte rău atât pentru el cât şi pentru cel mic, deoarece, de acum înainte, pentru el, mama va avea două chipuri şi două voci. Pe cât se poate, mama şi tatăl trebuie să-şi spună că sunt, pentru fiecare copil care se naşte, părinţii unui copil unic. Şi el este, într-adevăr, unic, prin vârstă şi nevoile sale. Evident, ceilalţi pot să ajute, să sprijine, să coopereze. Dar nu

trebuie să devină o obligaţie pentru ei. Cel mai bun procedeu: vor să aibă grijă de cel mic? „Bine, haide, astăzi îţi dau voie.” Fără însă ca aceasta să devină o justificare pentru mamă: „Dacă are grijă el, eu îmi văd de treabă.” E foarte rău pentru cel mic. Profit de ocazie ca să vă spun că, după părerea mea, nu e bine ca naşul celui mic să fie un frate mai mare. Copiii nu pot înţelege ce înseamnă o legătură spirituală. Pentru ei, e acelaşi lucru cu o legătură bazată pe autoritate. Este rău din două motive: în primul rând, pentru că e mult mai bine să alegi naşi adulţi, care sunt cu adevărat în măsură să-l ajute pe copil dacă, dintr-un motiv sau altul, mama sau tatăl nu pot s-o facă; iar apoi, cred că este mult mai interesant să ai naşi care nu fac parte din familie. Nici măcar bunici sau bunice. Ştiu că există obiceiuri de felul ăsta. Ce să-i faci, asta e!

Vezi, noi te aşteptam

(Şi iată, copilul a sosit)

Şi iată copilul a sosit. Părinţii îşi pun o mulţime de întrebări: Trebuie să-i vorbim pe limba lui? Sau trebuie să-l considerăm un mic adult? Trebuie să-l izolăm? Copilul trebuie ţinut într-un fel de găoace, fără zgomot şi fără muzică etc.? Trebuie pus deoparte când vin prietenii în vizită? Spuneţi: „Copilul trebuie pus deoparte...” ca şi cum ar fi un obiect!

Probabil că nu sunt prea departe de adevăr atunci când spun că unii părinţi îşi consideră copilul un fel de obiect.

Ştiţi, altădată, toată lumea trăia în aceeaşi cameră, singura care era încălzită, iar pătuţul era tot acolo. Aceşti copii ajungeau să fie mult mai sociabili decât copiii de astăzi, care sunt prea protejaţi de zgomotul vieţii de familie. Nu trebuie să uităm că în utero, copilul participă la viaţa mamei şi aude şi vocea tatălui. În utero, el aude. Audiţia este perfectă. În special spre sfârşitul sarcinii aude tot. Iar apoi, dintr-o dată, la naştere, aude zgomote puternice. Atunci simte nevoia să audă imediat vocea modulată a mamei sale, pe care o recunoaşte, precum şi vocea tatălui. Cred că primele vorbe pe care i le spune mama, ţinându-l în braţe, sunt foarte importante: „Vezi, te aşteptam. Eşti băieţel. Ai auzit, probabil, că aşteptam o fetiţă. Dar noi suntem fericiţi că avem un băieţel.”

Care este efectul acestor cuvinte asupra unui copilaş care nu are decât câteva ore sau câteva zile? Este oare atât de important?

Foarte important. Pot să vă spun că există copii care îşi amintesc de primele lucruri care au fost spuse în preajma lor. E uimitor, nu-i aşa? Ca o bandă înregistrată. Asta nu înseamnă că trebuie să li se ţină adevărate discursuri, dar e bine ca părinţii să ştie că se pot adresa copilului încă de la

naştere şi că acesta are nevoie de aşa ceva. Doar astfel îl introducem în lumea noastră, ca pe un viitor bărbat sau viitoare femeie, şi nu ca pe un obiect, un bebeluş sau o păpuşă. El este o fiinţă umană; trebuie să-l şi dezmierdăm, evident; dar în primul rând trebuie să respectăm în el pe viitorul adult.

Deci, încă din primele luni, copilul trebuie să participe la viaţa familiei, la evenimentele zilei…

Mai ales la cele care îl interesează. De pildă, când e mult zgomot: „Vezi, acesta este fratele tău care tocmai a răsturnat un scaun.” Sau dacă plânge, nu e cazul să-l luăm întotdeauna în braţe, ci să îi vorbim: „Ce e, nu te simţi bine? Ce necăjit eşti!” Trebuie spuse asemenea fraze, iar tonul vocii care îngână suferinţa copilului e foarte important; atunci, fiind vorbită, suferinţa devine umană (şi pentru copil). Tot ceea ce e vorbit devine uman. În schimb, tot ce nu e vorbit rămâne pentru copil ceva ciudat şi nu se integrează relaţiei pe care o are cu mama sa.

Cred că cei care sunt la primul copil şi-au pus întotdeauna întrebarea dacă trebuie să-l lase să plângă sau să-l ia în braţe. Părinţii se tem să nu-l obişnuiască rău. De fapt, în primul rând, este necesar să-i creăm „deprinderi” unui copil?

Ce înţelegeţi prin deprinderi? Dacă pentru părinţi acestea înseamnă schimbarea completă a felului de viaţă o dată cu apariţia copilului, aşa ceva e imposibil. Copilul are, evident, nevoie de ore fixe pentru supt. Apoi, trebuie să te ocupi de el, să-l schimbi. Evident, mama nu mai are aceeaşi libertate pe care o avea înainte, iar tatăl nu o mai are pe soţia lui numai pentru el. Este adevărat, există o schimbare a sentimentului de libertate pe care îl aveau până atunci; dar, în acelaşi timp, e atât de plăcut să te poţi apleca deasupra pătuţului şi să-i vorbeşti copilului! Eu cred că acesta trebuie să rămână implicat în viaţa familială, aşa cum era când se afla în pântecele mamei sale. Dacă trebuie lăsat să plângă? Da, dar nu prea mult timp. Îl putem legăna, îl putem face să simtă din nou ritmul. De ce legănatul are un efect calmant? Pentru că acesta era ritmul

corpului mamei sale când mergea încoace şi încolo, purtându-l în pântece. Dar în primul rând să-i vorbim în timp ce-l legănăm: „Uite. Mama e aici. Şi tata e aici. Da, da, suntem aici, cu tine.” Lucruri de genul acesta. Şi atunci, când îi va veni să plângă, va auzi în minte modulaţiile vocilor părinţilor săi şi se va linişti.

Când vorbeam de deprinderi, mă gândeam la reguli de viaţă: de exemplu, dimineaţa, la plimbare, masa şi apoi somnul. Iar părinţii stabilesc că trebuie să doarmă o oră şi jumătate, două ore sau două ore şi jumătate. Dacă, de pildă, după o jumătate de oră, ei îşi dau seama că, în loc să doarmă, copilul plânge în camera lui, trebuie să-l oblige să se odihnească deşi, evident, el nu vrea?

Fiecare trebuie să-şi stabilească propriul ritm. Dar de ce „în camera lui”? Un copil adoarme acolo unde sunt toţi. Când îi este somn, adoarme oriunde şi e mult mai bine. Va dormi mai bine dacă aude vorbindu-se în jurul său. Copilul mic are nevoie să doarmă mult, dar nu e nevoie din cauza asta să fie izolat ca într-un pustiu. Când dormea în pântecele mamei sale, zgomotul nu îl deranja; apoi se trezea, căci şi acolo copilul doarme şi se trezeşte.

Copilul trebuie integrat în familie, trebuie să trăiască cât mai mult posibil în cameră cu ceilalţi. Şi totuşi, din motive de odihnă, nu are uneori nevoie să fie izolat, să aibă o lume la scara lui?

Am văzut familii unde există o „cameră a copilului”, păstrată ca atare până la vârsta de 14 ani, pur şi simplu pentru că s-au făcut cheltuieli pentru o asemenea cameră. După părerea mea, copilul mic nu are nevoie de altceva decât de pătuţul lui şi de un fel de cutie pentru a evita o prea mare dezordine: odată ce copilul s-a culcat, toate jucăriile sunt puse în cutie. Când începe să meargă în patru labe, lângă cutie se pune un covoraş ca să poată merge mai uşor; în felul acesta, este şi integrat în viaţa părinţilor şi are colţişorul.

Ar fi bine să poată dormi într-un colţ separat. Există familii care nu au decât o singură cameră; în acest caz, se poate pune o draperie, care să permită părinţilor să-şi aibă

în continuare viaţa lor, iar copilului – colţişorul său. Acolo unde familia locuieşte în două camere, e preferabil ca micuţul să se culce separat pentru ca părinţii să aibă linişte; o mobilă simplă, improvizată de tată, e chiar mai bună decât una nouă, lăcuită, pe care copilul oricum, până la patru sau cinci ani, o strică. Căci, e de reţinut că un copil trebuie să strice, trebuie. Şi aceasta, pentru că jocul copilului nu are respectul lucrurilor. Dacă i se spune prea devreme că trebuie să păstreze lucrurile care au costat scump, mobila, tapetul, nu o să mai poată fi un copil „vioi”: un copil e sănătos dacă este vesel şi dacă părinţii nu sunt în permanentă alertă: Oare ce mai pune la cale?

Seara, dacă părinţii vor să se culce, nu trebuie neapărat culcat şi copilul. Este trimis în camera lui: „Acum lasă-ne – (va vorbi tatăl), las-o pe mama liniştită. Vrem să rămânem singuri.” Foarte repede, copilul se va obişnui, mai ales dacă i se va vorbi cu blândeţe. Există, de asemenea, problema prietenilor de familie: copilul vrea să îi cunoască. De ce nu? Îşi ia hălăţelul şi vine să-i vadă. Dacă adoarme? Este dus în camera lui. Trebuie manifestat mult bun simţ, trebuie să se ştie că respectarea unui copil înseamnă integrarea lui în viaţa părinţilor şi obişnuinţa de a-i respecta la rândul său; pe de altă parte, el trebuie să simtă că liniştea lui e respectată, tot aşa cum e şi propriul său ritm.

Aţi spus că o mamă nu ar trebui să se îndepărteze niciodată de copilaşul ei. Or, din nefericire, această situaţie rămâne ideală, foarte diferită de viaţa de fiecare zi. Există multe mame care sunt obligate, din cauza profesiei sau din alte motive, să-şi lase copilul în grija altcuiva, chiar de când e foarte mic. Trebuie încercat orice pentru a se evita o asemenea situaţie sau, dacă nu, cum trebuie procedat?

Să presupunem că părinţii au ales fie soluţia creşei, fie a unei persoane, acasă sau în oraş, care are grijă de copil. La început, cel mai indicat ar fi, evident, acasă. Soluţia creşei nu e rea, dacă regulamentul e suficient de suplu ca să permită mamei să-şi ţină copilul acasă când are o zi liberă. Dar rămâne valabil acelaşi lucru, trebuie să i se vorbească copilului în prealabil: „Te duc la creşă şi, pe urmă, voi veni

să te iau. Acolo o să te întâlneşti cu prietenii tăi, o să le vezi pe doamnele care au grijă de tine.” Mama trebuie să-i vorbească copilului, să-l prevină. Iar când vine să-l ia de la creşă, să nu se repeadă să-l îmbrăţişeze. Dacă mama îl dezmiardă de cum l-a văzut, copilul poate să se sperie. Trebuie mai întâi să-i vorbească, să-l ia în braţe, să-l pună în contact cu corpul ei, deoarece copilul îşi recunoaşte mama după voce şi după miros. De fapt, o va recunoaşte cu adevărat doar când se întorc acasă; nu pe drum, pe stradă sau la creşă. Acest lucru pare surprinzător pentru mamă, căci ea îl recunoaşte imediat. Dar copilul nu o recunoaşte decât în cadrul în care regăseşte spaţiul şi vocile cunoscute, tata, mama, el şi pătuţul său. Bineînţeles, vorbesc de copilul foarte mic, până la patru, cinci sau şase luni. După un timp, se obişnuieşte cu acest program şi e foarte bucuros să vină acasă. Cu toate acestea, nu trebuie sărutat înainte de a fi siguri că ne-a recunoscut. E mai bine ca mama să-i aducă o bomboană, decât să-l sărute.

Spuneaţi că prezenţa mamei e foarte importantă pentru dezvoltarea copilului. Deci, la modul ideal, ea ar trebui să dureze unu, doi sau trei ani?

La modul ideal? Această perioadă ar trebui să se întindă până la vârsta mersului sigur; în funcţie de copil, mersul singur, începutul acrobaţiei, se situează în jurul vârstei de optsprezece luni, dat fiind faptul că un copil începe să meargă între douăsprezece şi paisprezece luni. Pentru ca mamele să aibă şi momente de relaxare, ideal ar fi să se asocieze câte două sau trei, cu copii de vârste apropiate şi fiecare să se ocupe de ei câte o după-amiază, pe rând… Astfel, din trei în trei zile, aceeaşi mama ar avea grijă de ei. După un timp, copiii s-ar obişnui cu această ritmicitate. Copiii cresc mai bine împreună cu alţii de vârsta lor, decât singuri.

Până acum am vorbit pe larg despre cupluri care aşteaptă un copil. Trebuie totuşi să nu le uităm pe bunici… închipuiţi-vă că există bunici care ne scriu…

Locul bunicii este foarte important. Este bine ca, foarte devreme, copilul să-i ştie numele; să nu-i spună „bunicuţă”

oricărei doamne în vârstă; iar bunica dinspre tată trebuie să fie deosebită de bunica dinspre mamă prin numele ei de familie: „Ştii, bunicuţa care vine astăzi este mama tatălui tău, sau mama mamei tale.” Deseori, există tensiuni între mama copilului şi mama sau soacra sa. Copilul simte imediat. Aceste lucruri nu trebuie ascunse, ci luate, mai degrabă, în glumă. Dar, în primul rând, mama şi bunica nu trebuie să se certe niciodată în faţa copilului, pe motiv că una din ele nu vrea ce vrea cealaltă. Iar bunicile nu trebuie să se poarte de parcă copilul ar fi al lor: „Ah! e băiatul meu! Ah! e fetiţa mea!” Dimpotrivă, ele trebuie să spună copilului: „Eşti nepotul meu, eşti nepoata mea. Tăticul tău e copilul meu; sau mămica ta e făta mea.” Lucruri de genul acesta. Simţul legăturilor dintre părinţi şi copii, al descendenţei, al strămoşilor se dezvoltă foarte repede la copil, atunci când îi sunt date prin cuvinte aceste elemente. El înţelege foarte repede cu cine are de-a face, dacă i se vorbeşte. Uneori, ajunge chiar să abuzeze, dar nu are importanţă.

Pe de altă parte, bunicile nu trebuie să se teamă: „Ah! nu ştiu dacă fetei (sau nurorii) mele o să-i placă dacă copilul face asta sau aia.” Nu! Să facă cu copilul ce cred ele că e bine şi apoi să se explice. Copilul înţelege foarte repede. Şi apoi, o bunică poate să-i arate copilului poze, îi poate vorbi despre trecutul tatălui sau al mamei sale, lucruri care îl interesează mult pe copilul de trei-patru ani. Pentru el este o revelaţie să afle că tatăl sau mama lui au fost şi ei copii. Numai o bunică poate să-i spună acest lucru.

Pentru că vorbim de bunici, o mamă ne povesteşte că fetiţa ei de cinci ani merge pentru prima dată la grădiniţă anul acesta; totul a fost bine; de altfel, ea s-a străduit să o poată duce în fiecare dimineaţă chiar ea, urmând ca tatăl să o ia la prânz, astfel încât copilul să se simtă într-adevăr în siguranţă. Totul a fost bine în primele două săptămâni; dar, brusc, după o vizită făcută bunicii, copilul a început să plângă şi să nu mai vrea la grădiniţă. Din ce cauză? Mama încearcă să analizeze: „Soacra mea i-a spus fetiţei: încearcă să înveţi bine, fiindcă bunica nu-i iubeşte pe copiii care nu

învaţă.” Dacă refuzul brutal de a merge la grădiniţă e cauzat de această scenă, mama se întreabă ce trebuie făcut pentru a trezi din nou dorinţa acestui copil…

E greu de răspuns la această întrebare; bunica a vorbit de învăţat. Or, e vorba despre grădiniţă; copilul este conştient că aici nu învaţă, ci se joacă şi cântă împreună cu alţi copii. Acest copil îşi spune probabil: „Dar bunica nu înţelege ce este grădiniţa.” Poate că despre acest lucru trebuie să i se vorbească copilului, să i se explice că bunica nu ştie pentru că, atunci când a fost şi ea mică, nu erau grădiniţe ca astăzi; sau că, pentru ea, învăţatul înseamnă să facă tot soiul de construcţii, să danseze, să cânte. Şi să i se promită că mama sau tatăl o să-i explice bunicii ce înseamnă să mergi la grădiniţă…

Când tata nu e acasă

Când apare un copil, există tendinţa de a considera că relaţiile sale privilegiate se stabilesc în primul rând cu mama, copilul identificându-se mai mult cu ea decât cu tatăl. Deseori, când tata pleacă pentru câteva zile sau câteva săptămâni, la întoarcere, copilul nu îl acceptă sau, mai bine zis, stă îmbufnat.

Iar atunci tatăl suferă... Da. În primul rând, trebuie să înţelegem că timpul nu este acelaşi pentru un copil şi pentru un adult. Două zile, trei zile, pentru un copil înseamnă două, trei, săptămâni... Două zile înseamnă foarte mult. Deci, atunci când pleacă, tatăl trebuie să-l prevină pe copil şi, mai ales, să-i spună: „O să mă gândesc la tine.” De asemenea, mama trebuie să vorbească despre tatăl plecat, astfel încât acesta să continue să existe prin cuvintele ei. Iar la întoarcere, taţii nu trebuie să se mire atunci când copilul e distant sau indiferent. Să nu-şi arate supărarea, să fie naturali: „Te sărut, fetiţa mea! Te sărut iubito!” Foarte curând copilul îşi va intra în normal şi se va învârti în jurul lui.

De asemenea, adulţii nu trebuie să se repeadă la copil ca să-l sărute. Părinţii nu ştiu, dar înaintea vârstei de trei ani, copilul nu resimte aceste sărutări ca pe ceva bun, în sensul că nu ştie până unde merg lucrurile. (Şi asta cu atât mai mult cu cât el iubeşte foarte tare, iar când eşti mic iubirea se manifestă prin a duce la gură ce iubeşti. Devorarea, ca semn al iubirii, este foarte aproape de canibalism, iar o dată cu înţărcatul ea devine tabu.) Părinţii cred că, sărutându-l, îşi dovedesc dragostea şi că la rândul lui, copilul, sărutându-i, arată acelaşi lucru. Dar nu e aşa; mai degrabă, pentru copil este un ritual care i se impune, pe care îl suportă şi care nu dovedeşte nimic. Copilul îşi manifestă dragostea atunci când îi dă părintelui său jucăriile, când i se caţără pe genunchi, când îi dă o păpuşă. În acest moment, tatăl sau mama, cel care a fost plecat,

trebuie să-i vorbească despre persoana sa: „Ce bine îmi pare că te revăd”, iar despre obiectul pe care acesta i l-a adus: „Ah! dar ce frumos e! îmi place ce mi-ai adus.” Totul va reintra în normal, pentru că obiectul care îi place copilului îi va plăcea şi tatălui său.

În legătură cu aceste despărţiri temporare, am primit multe scrisori de la părinţii care călătoresc din necesităţi profesionale: şoferi, reprezentanţi, jurnalişti la radio şi la televiziune; toţi îşi pun problema dacă această despărţire periodică de tatăl lui nu este o adevărată dramă în viaţa unui copil. Unii se gândesc chiar să-şi schimbe meseria. Cum resimte copilul această despărţire?

Totul depinde de felul în care i se vorbeşte despre acest lucru. Dacă tatăl îi explică de ce trebuie să plece, dacă îi povesteşte copilului (chiar dacă acesta nu pare să înţeleagă) despre camionul pe care îl conduce, sau despre ce face el la televiziune... sau unde lucrează, într-un fel atractiv, prin cuvinte simple, aceste lucruri vor rămâne în mintea copilului. Şi apoi, când tatăl e plecat, mama trebuie să le amintească copiilor de tatăl lor care lucrează, care se gândeşte la ei şi se va întoarce curând. Când copiii sunt destul de mari, li se poate arăta calendarul: „Uite, atunci se va întoarce acasă. Ce-i pregăteşti? îi faci un desen frumos? O să se bucure.” E obligatoriu să i se vorbească copilului despre tatăl său când acesta e plecat; după a treia sau a patra absenţă, copilul conştient – un copil e „conştient” de la douăsprezece, paisprezece sau optsprezece luni – va şti perfect că, atunci când pleacă, tatăl se va întoarce şi că, atâta timp cât lipseşte, toţi se gândesc la el, din moment ce toţi vorbesc despre el.

Alt lucru important: copilul nu trebuie făcut să creadă, mai ales când începe să deranjeze, să fie cam dificil, îndărătnic cu mama lui, nervos – ceea ce se întâmplă între optsprezece şi douăzeci şi două de luni – că, la întoarcere, tatăl lui va fi un fel de poliţist. Mama nu trebuie să spună în nici un caz: „Am să te spun lui tata.” Ar fi o mare greşeală din partea ei pentru că, astfel, copilul acumulează o serie de mici sentimente de culpabilitate pe care le asociază cu

întoarcerea tatălui său. Iar acest sentiment neplăcut întunecă bucuria revederii. Dar asta nu înseamnă că tatăl trebuie exclus pe motiv că e absent. Copiii mai mari îi cer uneori mamei lor să nu îi spună tatălui cutare lucru, de care nu sunt prea mândri. Dacă este vorba de lucruri mici, fără importanţă sau legate de un alt copil sau de mama lui, aceasta va face foarte bine dacă va răspunde: „Bineînţeles că nu, ştii că nu ai avut dreptate şi probabil că nu ai fi făcut aşa ceva dacă tata ar fi fost acasă; nu o să-l plictisesc cu asemenea copilării.” Dacă, dimpotrivă, e vorba de ceva serios şi mama simte nevoia să se consulte cu tatăl, ea nu trebuie să-l mintă pe copil, dar nici să-l amenințe că va vorbi cu tata ca şi cum ar fi vorba de a se apela la o forţă punitivă. Îl va ajuta pe copil să vadă în tatăl său o persoană cu care se sfătuieşte şi care răspunde, în egală măsură cu ea, de măsurile ce trebuie luate pentru a-l sprijini în depăşirea dificultăţilor cu care se confruntă. Pe scurt, când tatăl nu e acasă, este important pentru toţi copiii, indiferent de vârstă, să li se întreţină prin vorbe ideea prezenţei lui şi a încrederii în el.

Ce înseamnă să fii „drept”? (Enervări şi capricii)

O mamă ne spune că, de când s-a născut primul ei copil, este convinsă de necesitatea de a asculta, de a înţelege, de a dialoga. Cu toate acestea, ne scrie: „Viaţa nu e simplă. Există situaţii când, datorită oboselii, enervării, sunt înclinată să-mi pierd auto-controlul în faţa copilului.” Şi iată întrebarea ei: „Credeţi că aceste momente de lipsă de control, prin care trece orice mamă, sunt dăunătoare pentru copil?”

Se pune, în primul rând, aici, problema firii mamei; ea nu o să-şi schimbe firea o dată cu apariţia copilului. Dacă uneori un copil îşi enervează mama, ea trebuie să-i spună: „Vezi, azi sunt nervoasă.” Copilul va înţelege; foarte repede, el va intui ce se întâmplă. După un moment de furie, trebuie să i se spună: „Vezi, m-am enervat.” Dar după aceea, în nici un caz nu trebuie să fie sărutat pentru a face uitat momentul neplăcut; trebuie să îi vorbească pe un ton mai potolit şi să ridă împreună. În nici un caz, nu trebuie făcut singurul răspunzător de o enervare care vine din partea mamei. Sărutul nu ar servi la nimic; copilul nu va înţelege o bruscare urmată de un sărut. Vorba este întotdeauna preferabilă ieşirilor, fie de furie, fie de tandreţe, care sunt caracteristice mai degrabă animalelor decât omului.

O altă întrebare a aceleiaşi mame: „Credeţi că o mamă care a greşit şi care acceptă să-i arate copilului că a greşit, câştigă în ochii lui?” Ea se întreabă deci cum o va judeca propriul copil.

Pentru copil, a priori, tot ce face mama lui e bine. Cu toate acestea, mama nu trebuie să se mire dacă, pe la doi-trei ani şi copilul ei se va enerva uneori şi va spune lucruri neplăcute. Ea va râde şi îi va spune: „Ia uite, şi tu te enervezi câteodată, ca mine!”

Deci nu consideraţi că e o greşeală ca un adult să-şi recunoască în faţa copilului enervarea care îl cuprinde uneori?

Defel. Nu e nevoie să-i spună: „Am greşit”, ci: „M-am enervat”; mama poate să adauge „scuză-mă”, copilul nu aşteaptă decât să-şi scuze întotdeauna părinţii.

Am primit, pe această temă, o mărturie, în egală măsură umoristică şi profundă. Vă scrie o mamă: „Am un fiu care are acum treisprezece ani; când avea cinci sau şase ani, cum îl certam şi îl dăscăleam pentru vreo prostie, începea să râdă în hohote. Eu eram, bineînţeles, în culmea furiei. L-aş fi rupt în bucăţi. Dar, după un timp, m-am calmat. Ne-am aşezat pe pat. L-am întrebat de ce a început să râdă în hohote. Mi-a spus: «Mamă, dacă te-ai putea vedea când eşti furioasă, ai râde cel mai tare...» (...) De fapt, cred că nu arătăm prea grozav, când ne dăm în halul acesta în spectacol. De aceea, acum când are treisprezece ani, când vreau să-l cert îi spun: «Hai cu mine, e cazul să mergem în faţa oglinzii». Şi furia scade. Râdem amândoi...”

Au reuşit să introducă umorul în tensiunea dintre ei. E foarte bine.

De fapt, acest copil şi-a ajutat mama să-şi depăşească furiile.

O altă scrisoare susţine oarecum contrariul a ceea ce aţi explicat până acum: „Cum să procedezi cu un mezin gelos pe cel mare? (...) Am trei copii, două fete, de doisprezece şi nouă ani, şi un băiat de trei ani. Or, fetiţa de nouă ani este mereu geloasă pe ceea ce face, spune sau primeşte sora ei mai mare. Şi vă asigur că fac tot ce pot ca să fiu întotdeauna echitabilă. Totuşi, fetiţa aceasta nu e niciodată mulţumită: cum e ultrasensibilă, orice nemulţumire devine o adevărată dramă, cu ţipete, lacrimi, furii. În asemenea momente, susţine că nu o iubim destul, că o să plece de-acasă şi, dat fiind faptul că este foarte independentă, este greu pentru ea să ne asculte. Ce e de făcut?”

Este clar că această fetiţă se găseşte într-o situaţie dificilă: este cea de-a doua şi de acelaşi sex cu sora ei mai mare. Deci, dorinţa ei va fi întotdeauna să o egaleze pe

aceasta din urmă. Când s-a născut frăţiorul ei – primul băiat –, pentru părinţi a fost cu adevărat vorba de un alt copil, căci un al doilea copil de acelaşi sex nu este, în bună măsură, decât o repetare a ceva cunoscut. De aceea, cred că gelozia a devenit dureroasă pentru această fetiţă în special după naşterea frăţiorului ei. Mama se înşeală încercând imposibilul pentru a crea echitate: nu există „dreptate" pentru copil. În ochii lui, totul e nedrept atunci când nu are totul. Ar fi mai bine dacă mama ar spune: „E adevărat, ai dreptate, sunt nedreaptă, sunt foarte nedreaptă. Poate nu eşti fericită în familia noastră." Dar să stea de vorbă cu ea între patru ochi, nu de faţă cu sora cea mare sau cu frăţiorul ei. Sau poate tatăl şi mama ar trebui să-i spună: „Dacă eşti cu adevărat nefericită... asta e! o să vedem dacă putem face un efort să te dăm la pension. Va fi un mare sacrificiu financiar pentru noi, dar dacă crezi cu adevărat că acolo ai fi mai fericită... ei bine, o să ne gândim..." Şi mama să nu încerce să fie dreaptă, căci nici lumea nu e dreaptă. De altfel, i se poate da copilului şi un alt exemplu: „Ştii, există ţări unde e tot timpul soare; şi există alte ţări unde plouă tot timpul. Tu ai vrea probabil să trăieşti în alt loc. Nu eşti fericită." Iar apoi, trebuie mai ales, să scoată în evidenţă toate diferenţele dintre ea şi sora ei. Doar subliniind deosebirile dintre copii, îi ajutăm pe aceştia să se identifice cu ei înşişi şi nu cu altcineva. Trebuie, de asemenea, evidenţiate toate calităţile pe care le are fiecare. Spre exemplu, când merg la cumpărături şi caută o rochie sau o panglică, orice fleac, mama trebuie să-i vorbească fiecăreia, separat, fără să audă sora ei, trebuie s-o întrebe la ureche ce culoare i-ar plăcea... încurajând-o să-şi formeze gustul, să-i spună ce-i place. Altfel, fetiţa mai mică va considera că alegerea făcută de sora mai mare este cea bună sau că altceva mai bun nu se poate. E un copil prea dependent şi care suferă mult din această cauză; ea doar face pe independenta, dar nu e aşa. Ca şi gelozia, dependenţa are la origine sentimentul (imaginar) al lipsei de valoare. Rolul mamei este acela de a da valoare personală fiecăruia dintre copiii săi. Este dureros să-l

invidiezi pe un altul, care rămâne întotdeauna inimitabil.

E o situaţie frecventă la copii?

Da, dar în cazul acesta, în plus, copilul simte că mama îşi face sânge rău. Ea consideră gelozia un defect, când de fapt nu e aşa. Este o suferinţă care aşteaptă compasiune şi dragoste din partea mamei. E o etapă normală, inevitabilă în dezvoltare, când e vorba de copii de vârste apropiate.

Şi e grav?

Nu ştiu dacă e grav sau nu. Nu cred; principala cauza este că mama suferă de suferinţa fiicei sale, în timp ce, dacă ar ajuta-o vorbindu-i despre această suferinţă, copilul s-ar simţi înţeles. Dar, repet, nu trebuie să i se vorbească în faţa fratelui sau surorii sale... S-ar putea ca totul să se datorească unei gelozii a surorii mari pe cea mică.

Sfatul meu este să nu încerce să fie „dreaptă", ci pur şi simplu să o ajute pe fetiţă vorbindu-i deschis. În caz contrar, aceasta va continua să fie mereu nemulţumită.

O doamnă ne scrie: „Am o fetiţă de cinci ani ale cărei reacţii mă lasă uneori perplexă. Ce atitudine să iau în faţa acestei fetiţe care mă loveşte, sau se face că mă loveşte, când îi spun să facă ceva sau când îi refuz ceva? Acest lucru nu se întâmplă, evident, decât dacă e prost dispusă." Şi adaugă: „am încercat totul: indiferenţa, ironia, furia..."

Credeţi că e vorba despre o bunică sau despre o mamă?

Tocmai îmi puneam şi eu această întrebare...

Atunci, să presupunem că e mama... Lucrurile acestea se întâmplă când sunt singure sau de faţă cu alte persoane?

Nu ne spune. Să mergem totuşi mai departe: „Am încercat totul: indiferenţa, furia..." Şi mai ce?

Ironia

Ironia... cred că, de fapt, amândouă au intrat într-un fel de joc: care dintre ele îi va comanda celeilalte? Trebuie să fie o fetiţă inteligentă, căci nu e acelaşi lucru să te prefaci sau să loveşti cu adevărat. A te preface înseamnă să spui: „Atenţie! eu comand! nu tu." Când loveşte cu adevărat, probabil că este enervată. Cred că, atunci când loveşte cu adevărat, mama trebuie să-i spună: „Uite ce e, eu îţi spun

lucruri care nu-ţi plac, dar fac şi eu ce pot. Dacă nu eşti mulţumită, n-ai decât să mă laşi în pace. N-ai decât să rămâi în camera ta, în colţul tău. Dar dacă vii la mine, eu îţi spun ce cred.” Socotesc că mama trebuie să-i vorbească acestui copil şi nu să facă pe ofensata, supărata sau mai ştiu eu ce. Trebuie să şi râdă cu ea: „Ia te uită, mâna ta vrea să mă bată? Tu ce zici?...”, deoarece copilul poate avea unele reacţii ale mâinii sau ale piciorului pe care nu şi le poate controla. Pare curios, dar trebuie să i se spună: „Ia te uită, de ce vrea să mă bată mânuţa asta? Pentru că am spus ceva care nu-ţi place? Dar şi tu îmi spui câteodată lucruri care nu-mi plac. Şi eu te bat?” Sau, dacă fetiţa are un ursuleţ: „Ei bine! Uite, bătaia pe care mi-ai dat-o, i-o dau ursuleţului tău. Şi ursuleţul ce-o să spună?” Trebuie imaginat un astfel de joc; de fapt, cred că această fetiţă vrea ca bunica (sau mama) ei să se ocupe de ea, numai de ea. Din păcate, nu ne spune dacă toate scenele astea au loc în public sau dacă e un joc în intimitate.

Am impresia că şi în public, deoarece mama (sau bunica) scrie: „Am încercat totul, schimbând oarecum tehnica, în funcţie de anturaj.” Deci, fie că s-a sfătuit cu cei din jurul ei, fie că scena a avut loc de faţă cu martori. De fapt, se ridică şi o altă problemă: corespondenta noastră nu ne scrie dacă are obiceiul să o bată des pe fetiţă. Sau dacă, atunci când era micuţă, aceasta era în grija cuiva care o bătea.

Copiii îi copiază pe adulţi, mai ales când sunt mici. Pe această fetiţă o amuză să ia (împrumute) limbajul celor mari. Asta ne uimeşte întotdeauna. De multe ori, unii părinţi vorbesc răstit cu copiii lor când aceştia sunt mici: „Taci din gură! Nu pune mâna!” etc. Şi mai târziu, când copilul lor începe să se simtă un mic adult, sunt uluiţi că şi el vorbeşte la fel...

Dar bătaia la fund?

Depinde.

Consideraţi, în general, că obiceiul de a cârpi câteva palme...?

Şi mamele, când au fost mici, au primit uneori câte una

la fund şi le-a prins bine... Atunci, de ce să nu le aplice şi copiilor acelaşi tratament? Ele fac ceea ce li s-a făcut şi lor. Există şi copii foarte sensibili în această privinţă: dacă nu li se dă din când în când câte o palmă, cred că nu sunt iubiţi. Totul depinde de felul de a fi al mamei. În nici un caz nu se poate spune că e bine sau rău. Bătaia la fund e o întreagă poveste.

Dar nu vă şochează?

Nu. Cred că, dacă se poate, trebuie evitat orice îl umileşte pe copil. Niciodată nu trebuie să-l umilim. Este ceva distructiv, şi când îl luăm peste picior şi când suntem supăraţi. În afară de faptul că bătaia îl calmează pe adult şi uneori, pentru moment, şi pe copil; pe termen lung (or, acesta e scopul educaţiei), ea e de cele mai multe ori dăunătoare. Oricum, dacă tatăl sau mama vor să-şi pedepsească în felul acesta copilul, nu trebuie niciodată să o facă în public. Îl cheamă deoparte, în camera lui, şi îl ceartă. Iar dacă pe mamă o mănâncă palma,... ce vreţi? Nu o poţi împiedica. Asta nu înseamnă că e o mamă rea. Sunt şi mame care nu-i clintesc copilului lor nici un fir de păr şi care sunt, prin cuvinte şi atitudine, mult mai agresive, ba chiar sadice, decât cele care le trag câte una la fund.

E bine să se ştie însă că acesta e un semn de slăbiciune din partea taţilor, de pierdere a ceea ce se numeşte, aşa cum ni s-a scris, self-control. Deci adultul dă un exemplu prost. Un adult care vorbeşte cu asprime şi agresivitate, care acţionează violent şi se lasă pradă unor răbufniri ale firii sale în faţa copilului nu trebuie să se mire când, peste câteva luni sau câţiva ani, copilul lui va vorbi sau se va purta la fel cu cei mai slabi decât el. Aşa cum am mai spus, pentru orice copil mic, tot ce face adultul este „bine”, fără nici o deosebire: iar copilul, mai devreme sau mai târziu, îl va imita, şi în relaţia sa cu adultul şi cu ceilalţi copii.

În orice caz, ca să revenim la bătaia la fund, atunci când adultul, pierzându-şi self-controlul, nu se poate stăpâni, nu trebuie să-şi găsească scuza ieftină că o face pentru educaţie: pentru că nu e adevărat. Şi, cel puţin, să nu amâne niciodată: astă seară sau sâmbătă ai să-ţi iei porţia.

În cazul acesta e vorba de o atitudine perversă, care produce plăcere adultului şi care îl va perverti deci pe copil, o atitudine umilitoare pentru amândoi şi antieducativă; când copilul se teme de adult, îşi pierde repede stima pentru el şi îl judecă aşa cum e: o fiinţă slabă, incapabilă să se stăpânească, sau, şi mai rău, un sadic rece.

Despre curăţenie

De data aceasta, am în faţă o mărturie. Voi rezuma această lungă scrisoare, care vine din partea unei mame cu cinci copii. Cel mare are zece ani, iar ultimul, douăzeci şi cinci de luni. Problema este, de fapt, cum învaţă copiii să nu facă pe ei. Prin cei cinci copii, această mamă a făcut cinci experienţe diferite, şi anume: cu primul a fost foarte insistentă, l-a dus mereu la oliţă şi l-a certat când făcea pe el sau nu voia să se aşeze pe oliţă. Cu al doilea…

Da, dar de la ce vârstă? Nu spune?

Ba da, cred că da. Dar ca să vedem va trebui să citim scrisoarea pe îndelete.

Ne interesează mai ales cel mare, deoarece următorii sunt educaţi prin identificare.

Am găsit! „Am cinci copii, destul de apropiaţi ca vârstă, cel mare are zece ani, iar ultimul douăzeci şi cinci de luni. Între primii doi e o diferenţă de un an. Ca multe alte mame, eram dornică să-mi văd primul băiat cât mai repede curat, mai ales că surioara lui a venit pe lume imediat după el. Aşa că m-am încăpăţânat să-l pun pe oliţă cât de des am putut, câteodată din oră în oră, certându-l şi când nu făcea nimic şi când făcea pe el. După un an de eforturi, am reuşit; fix la doi ani, ziua, şi la doi ani şi jumătate, noaptea. Deci, nu am de ce să fiu mândră”, spune ea. Asta a fost cu primul copil. Pe urmă, a inversat puţin sistemul. Îl punea pe oliţă, dar nu-l mai certa pe copil, sau îl certa, dar nu-l mai punea pe oliţă etc. Şi aşa până la ultimul, al cincilea, pe care l-a lăsat în pace: nu l-a pus deloc pe oliţă. Concluzia ei este următoarea: toţi copiii au încetat să mai facă pe ei ziua la doi ani, şi noaptea, la doi ani şi jumătate.

Este foarte amuzant şi instructiv, îi mulţumim acestei mame pentru mărturia ei.

Tot ea adaugă: „Nu cred că merită să te străduieşti atâta ca să nu mai facă pe el.”

Aceste mărturii vor consola, cu siguranţă, multe mame

care îşi fac atâta sânge rău pentru copilul lor, care încă mai face pe el. Trebuie să spun, de asemenea, că această mamă a avut noroc că primul ei copil n-a mai făcut pipi în pat, deoarece a început să-l înveţe prea repede cu oliţa. Doar în jurul vârstei de doi ani, din momentul în care copilul este în stare să urce şi să coboare singur pe o scară, o scară de zidar, până la ultima treaptă de care se prinde cu mâinile, doar atunci sistemul său nervos este dezvoltat suficient pentru ca el să poată, dacă este atent, să-şi controleze reflexele sfincteriene. Înainte, e prea devreme. Această mamă a avut un al doilea copil după un an; cred că cel mare a resimţit ca pe ceva foarte plăcut interesul pe care mama sa l-a arătat pentru funduleţul lui; în felul acesta, îi acorda o atenţie deosebită.

Cred că, fără să-şi dea seama, ea a făcut pentru primul ei copil un lucru foarte abil, pentru că În felul acesta el a continuat să reţină atenţia mamei şi după naşterea fratelui său. Ceilalţi copii cresc prin identificare cu cel mare. Toţi vor să facă, cât de repede pot, la fel de bine ca şi cel mai mare. Evident că nu reuşesc, ziua, înainte de douăzeci şi una de luni, la fete, şi douăzeci şi trei de luni, la băieţi; băieţii sunt în urma fetelor. Dar se pune o întrebare: dacă nu cumva acest prim copil este ceva mai perfecţionist, mai puţin liber şi suplu în mişcările sale decât ceilalţi? Dacă nu, e perfect. Oricum, este într-adevăr păcat să pierzi atâta timp cu oliţa, când sunt atâtea lucruri de făcut pentru ca mâinile, gura, vorbirea şi întregul corp să câştige în îndemânare... Când copilul îşi foloseşte bine mâinile, când se mişcă uşor şi îşi coordonează liber şi fără efort mişcările, când are un tonus bun şi vorbeşte bine, ajunge să vrea singur să nu mai facă pe el, să procedeze ca adulţii, adică să meargă la toaletă. Profit de ocazie să spun că mamele nu ar trebui niciodată să aducă oliţa în bucătărie sau în camera copiilor. Aceasta trebuie să aibă locul ei în baie, cu excepţia nopţii, iar copilul – doar dacă e foarte frig, în timpul iernii, desigur, – să meargă întotdeauna la baie când are nevoie şi nu în încăperile unde se stă sau se mănâncă.

Cine părăseşte pe cine?

Iată o mamă care are un copilaş de trei luni: ea ne spune că acesta va fi dus la creşă şi vă întreabă cum să netezească această tranziţie între viaţa din mijlocul familiei şi intrarea la creşă. Ne mai spune că toţi cei din jurul ei se străduiesc să-i explice cât de rele sunt creşele pentru copii, dar ea nu vrea să renunţe. Vă întreabă dacă, de exemplu, ar trebui să se ocupe mai puţin de copilul ei în săptămâna de dinaintea intrării la creşă sau dacă, profitând de zilele de sărbătoare, ar trebui să-l lase pe copil cât mai mult la rude, la bunici de pildă.

Categoric nu. Această mamă trebuie să se ocupe de copilul ei... Cred că este mai important să meargă împreună cu el la alţii, şi să nu-l lase în grija altora şi să plece. Pentru sugar, nu e defel acelaşi lucru să fie lăsat împreună cu alţii de seama lui, aşa cum va fi la creşă peste trei luni, sau să fie părăsit de persoane adulte. Dar dacă acest copil o va vedea mereu pe mama lui că stă de vorbă cu alţi adulţi, şi nu rămâne singur cu ea, îi va fi cu siguranţă mult mai uşor. De altfel, toţi sugarii ar trebui să meargă deseori în vizită la alte persoane împreună cu mama lor. De câte ori mama merge undeva, ar trebui – dacă e posibil – să-l ia cu ea şi în felul acesta el îşi va cunoaşte unchii, mătuşile, bunicile etc. Dar asta nu înseamnă că trebuie să-l lase şi să plece. Nu e mai puţin adevărat că asta este o vârstă nepotrivită pentru a da un copil la creşă.

E prea mic?

Nu, nu din cauza asta; dimpotrivă, copiii pot fi daţi la creşă foarte devreme. Copilul se obişnuieşte repede cu acest ritm. Dar e o vârstă când va simţi foarte mult lipsa mamei sale. Deci, trebuie pregătit în acest sens... Nu ne spune cumva ce muncă va face şi dacă va fi ocupată tot timpul?

După câte mi se pare, ţine să nu-şi abandoneze activitatea pe care o desfăşoară în prezent. Cred că este în

concediu de maternitate, dar vrea neapărat să-şi reia activitatea.

Copilul se va obişnui cu noua situaţie în câteva săptămâni, dar va trebui ca mama lui să îi explice: „Sunt obligată să merg să lucrez. Îmi pare foarte rău că te duc la creşă, dar acolo ai să-ţi faci prieteni, ai să întâlneşti alţi copii ca tine.” Să îi vorbească des despre ceilalţi copii şi să meargă cu el în parc să-i vadă împreună cu mamele lor; să-i numească „ceilalţi copii”, „micii prieteni”, „colegii”, „fetiţele”, „băieţeii” etc. Să nu-i spună niciodată că unul sau altul dintre copii este mai drăguţ decât el; copilul trebuie să ştie că, pentru mama sa, el este cel mai important, chiar dacă de faţă cu el şi cu o altă mamă ea vorbeşte şi cu un alt copil.

În orice caz, nu trebuie să-i arate mai puţin interes sau să se ocupe mai puţin de el...

Cu siguranţă, nu. La creşă, asistentele medicale se ocupă imens de sugari. Atunci, ea de ce nu? Evident, în prezenţa lui, vorbindu-i mereu, ea trebuie să se ocupe şi de casă, ca toate femeile: acestea fac multe alte lucruri, ocupându-se în acelaşi timp şi de copiii lor.

Aceste probleme, legate de despărţirea de un sugar, revin foarte des.

Am aici două scrisori în acest sens. Una vine din partea unei bunici care vă scrie: „Urmează să am grijă de nepoţica mea începând cu luna ianuarie. Aţi putea să-mi spuneţi ce măsuri trebuie luate în vederea acestei schimbări din viaţa ei?” Copilaşul va avea atunci de-abia trei luni.

Şi nu ne spune dacă fetiţa îşi va vedea sau nu zilnic părinţii?

Se pare că da. Dar nu dă prea multe amănunte: „O să stea la mine de la ora opt dimineaţa la cinci şi jumătate după amiaza, în afară de miercuri, sâmbătă şi duminică, deci în acest timp altcineva va avea grijă de ea, va avea alt pătuţ şi altă ambianţă”.

Atunci, este o situaţie despre care am mai vorbit: copilaşul ar trebui încă de acum dus de mama sau de tatăl lui să stea câteva ore la bunica. Să se obişnuiască cu

atmosfera. Iar mama să-i spună: „Vezi, acum suntem la bunica ta.” Din ceea ce ne scrie, aceasta se va ocupa de fetiţă doar peste zi şi nu zilnic. E perfect. Copilul trebuie prevenit. Trebuie să intre în contact cu acest cadru nou prin prezenţa şi vocea tatălui său, prin prezenţa şi vocea mamei sale. Şi pe urmă, e bine să aibă la el câteva lucruri de la mama sa, să-i poată simţi mirosul, precum şi câteva jucării pe care le are acasă, care să fie duse şi aduse de fiecare dată la şi de la bunica, dar şi jucării pe care le va găsi întotdeauna acolo şi pe care, după un timp, le va aduce acasă la părinţii săi, tot aşa cum altele vor fi duse şi lăsate la bunica. De asemenea, va avea şi un obiect preferat pe care-l va duce şi aduce cu el, de la mama la bunica şi de la bunica la mama. Acest copil va avea pur şi simplu două locuri, unde se va simţi la fel de bine. El trebuie să simtă continuitatea persoanei sale între cele două locuri. În felul acesta, se va acomoda foarte uşor. Ar fi bine ca fiecare, şi bunica şi părinţii, să aibă stabilite zilele în care plimbă copilul.

Deci, nu e nimic dramatic. Cealaltă scrisoare e din partea unui tată. El merge ceva mai departe decât bunica din scrisoarea precedentă, dar tot în legătură cu despărţirea de copil: „Care ar putea fi consecinţele imediate, dar mai ales pe termen lung, asupra unui copil care, la douăzeci de luni, va fi despărţit timp de trei luni şi jumătate de părinţii săi?”

Douăzeci de luni… probabil că deja merge, aleargă şi vorbeşte. Deci, chiar dacă încă nu vorbeşte foarte bine, limbajul lui poate fi uşor înţeles. Acest copil trebuie pregătit, trebuie să i se vorbească despre schimbarea care îl aşteaptă. Să fie condus, acolo unde urmează să stea în această perioadă, de mama sau de tatăl lui şi îşi vor lua rămas bun de la el chiar dacă acesta va plânge; să nu plece când copilul doarme sau când nu-i vede că pleacă. Apoi să-i scrie scrisori, să-i facă desene; să-i trimită biscuiţi, bomboane, în mod regulat şi cel puţin o dată pe săptămână; copilul trebuie să primească de la părinţii lui semne că se gândesc la el. Acesta este lucrul cel mai

important. Douăzeci de luni este o vârstă foarte potrivită pentru a suporta o despărţire... Părinţii trebuie să-şi manifeste în permanenţă prezenţa, dovedindu-i că s-au gândit la el. Şi pe urmă, nu trebuie să se mire atunci când copilul nu e mulţumit. Acesta este, evident, felul lui de a reacţiona. E mult mai bine dacă un copil reacţionează la o despărţire. Iar când îşi va revedea părinţii, dacă e îmbufnat, aceştia trebuie să-l înţeleagă, să stea de vorbă cu el, să nu-i reproşeze nimic. Totul va trece repede. Din moment ce această despărţire nu poate fi evitată, foarte bine, va fi o încercare pe care trebuie s-o treacă. Încercarea la care va fi supusă bunica, sau persoana la care va petrece această perioadă, va fi probabil mai dificilă decât a lui, când el o va părăsi. Nu va trebui luat de acolo brusc. Iar părinţii vor trebui să vorbească după aceea cu el despre această despărţire, despre bucuria revederii fără să spună unuia şi altuia, de faţă cu el, că a părut indiferent atunci când s-au reîntâlnit.

O altă mamă ne scrie următoarele: „Am un băieţel de doi ani şi jumătate. Când avea vârsta critică de şapte luni, l-am abandonat trei zile pe săptămână."

Se vede din capul locului că mama se simte vinovată, deoarece spune „l-am abandonat" şi nu „l-am lăsat în grija cuiva" de dimineaţa până seara.

Deci, din motive profesionale, şi-a lăsat copilul în grija cuiva: „Trebuie să adaug că am o situaţie privilegiată, deoarece sunt profesoară. Prin urmare, îmi pot petrece toate vacanţele cu copilul." în al doilea an, cum avea program aproape în fiecare zi, şi-a lăsat copilul în grija cuiva. Totul a decurs normal. Apoi, anul acesta (copilul are doi ani şi jumătate): „Am întrerupt serviciul, dar am vrut să-mi duc copilul la grădiniţă ca să fie în contact cu alţi copii."

Tocmai în perioada în care nu mai lucrează?

Da.

Ca să vezi! E curios.

I-a explicat copilului că grădiniţa este un loc unde te simţi bine, unde îţi faci mulţi prieteni: „Din nefericire, spune ea, după prima zi, copilul refuză sistematic să mai meargă

la grădiniţă şi plânge tot timpul.” Mama vrea să ştie dacă trebuie să insiste sau dacă, dimpotrivă, să mai aştepte câteva luni înainte de a face o nouă încercare.

Cred că această mamă înţelege foarte bine problema cu care se confruntă. Copilul ei era în grija cuiva... Am văzut că are sentimentul că l-a abandonat. Cu toate acestea, copilul părea că se simte bine acolo. Nu ne spune dacă mai erau şi alţi copii sau dacă era singur... Fără îndoială că, pentru el, la doi ani şi jumătate, e de neînţeles faptul că trebuie să meargă la grădiniţă cu alţi copii, în timp ce mama, cu care acum se obişnuise să stea în fiecare zi, rămâne acasă; tocmai pentru că ea ar fi putut să facă cu el tot ce se face într-o grădiniţă, fără să mai punem la socoteală tot ce nu se poate face acolo şi anume să stea de vorbă cu mama lui şi să participe la treburile ei, cumpărături, mâncare, curăţenie...

Am impresia că a decis aşa pentru a-i permite să intre în contact cu alţi copii. Nu mai are fraţi.

Tocmai, de vreme ce este o mamă care ştie să se ocupe de copii... Ar putea trece cu siguranţă acum la un alt gen de relaţii materne, un stil pe care nu-l putea adopta persoana ce avea grijă de el. Din moment ce mama stă acum acasă, nu spun să-l ducă din nou acolo, dar să nu elimine complet această persoană, să-l lase la ea una sau două după-amiezi pe săptămână, de pildă. În felul acesta, mama se va putea odihni puţin. Din ce cauză a întrerupt serviciul? Probabil ca să se odihnească sau din alt motiv, despre care nu vorbeşte. Deci, poate va reuşi să se ocupe de fiul ei dar, în acelaşi timp, deoarece acum el ştie ce înseamnă grădiniţa, îl va pregăti, obişnuindu-l să se joace, să deseneze, să cânte, să fie atent la anumite lucruri. Trebuie de asemenea să spun că la doi ani şi jumătate este cam devreme pentru grădiniţă.

De fapt, un copil nu poate fi dus la grădiniţă la doi ani şi jumătate decât dacă este deja obişnuit să se joace cu alţi copii, atât acasă cât şi în altă parte, şi va merge acolo, atras fiind de compania unui alt copil pe care îl cunoştea dinainte sau a unui copil mai mare pe care vrea să îl imite.

Doi ani şi jumătate – e prea devreme.

În general, care este, după părerea dumneavoastră, vârsta ideală pentru a duce un copil la grădiniţă?

Nu putem vorbi despre un copil în general. Fiecare copil e diferit. Există copii care îşi petrec foarte bine timpul acasă, când au fost învăţaţi cum să şi-l petreacă şi, mai ales, când fac împreună cu mama lor tot ce face ea în gospodărie. Copilul trebuie să fie foarte îndemânatic acasă, să ştie să-şi găsească singur o ocupaţie, să se joace singur, să vorbească despre ce face, să imagineze poveşti împreună cu ursuleţii, cu păpuşile, cu maşinuţele sale; să inventeze jocuri, singur sau cu altcineva care, în timp ce lucrează alături, intră în joaca lui: învaţă, în felul acesta, să coopereze, curăţă legume cu mama, face cumpărături, observă lucrurile de pe stradă. Doar după această fază va fi interesat de grădiniţă, după ce, în prealabil, a fost de multe ori în parc să se joace fără restricţii cu alţi copii, obişnuindu-se să vină la mama lui ori de câte ori apăreau mici conflicte în urma cărora mama îl consola şi îi explica experienţa pe care tocmai a trăit-o.

Deci, ce vârstă?

Trei ani, pentru un copil dezgheţat, trei ani e bine. Doi ani şi jumătate cred că e prea devreme, mai ales dacă e vorba de un copil singur la părinţi, care va trebui mai întâi să se obişnuiască cu compania altor copii.

Pe de altă parte, există o vârstă limită care nu trebuie depăşită? Un copil nu trebuie ţinut acasă prea mult, nu-i aşa?

Nu, dar asta depinde şi de felul în care copilul e obişnuit să-şi petreacă timpul acasă şi de cât cunoaşte din lumea de afară, vecinii, strada, parcul etc. Altădată, copiii mergeau la şcoală la şase ani pentru că înainte făcuseră acasă, în familie, cu persoane din anturaj, tot ce se face azi la grădiniţă. Pentru copil, familia nu se reduce la mamă şi la tată. Erau bunica, unchii, mătuşile, verişorii, vecinii. Precum şi participarea copilului la treburile casei. În felul acesta, el era bucuros să meargă să înveţe să citească şi să scrie, deoarece ştia deja să facă multe lucruri: cânta cântecele,

dansa, ştia să se joace singur şi să fie folositor… în sfârşit, tot ce e în stare să facă un copil cu corpul lui, cu inteligenţa sa manuală şi corporală îl face să fie cu adevărat un mic prieten în viaţa de fiecare zi. Oricum, la doi ani şi jumătate – cu excepţia unor copii deosebit de dezgheţaţi şi foarte dornici să fie tot timpul în contact cu alţii de vârsta lor-este prea devreme pentru grădiniţă.

Fiecare doarme altfel

Iată o contestare a ceea ce aţi spus când vorbeaţi despre somnul copilului; aţi afirmat că un copil poate să adoarmă oriunde atunci când îi e somn şi că, dacă îl duci în pat, dacă îl „obligi” să meargă să „adoarmă” în camera lui e ca şi cum l-ai duce în pustiu. Or, o mamă ne scrie: „Am un băieţel de şaisprezece luni. Acest copil nu vrea să adoarmă dacă nu e în patul lui, deci în camera lui, cu excepţia drumurilor lungi cu maşina. Dar când e cu alţii, vrea neapărat să participe la atmosfera generală şi face eforturi ca să rămână treaz.” Deci această mamă consideră că prezenţa adulţilor împiedică somnul copilului său; iar somnul este unul dintre aspectele esenţiale ale dezvoltării unui copil la această vârstă.

Are perfectă dreptate. Generalizăm mult prea mult. Sunt unii copii care, încă de la naştere, adorm atunci când le e somn, în ritmul lor, acolo unde îi pui. Nu e cazul acestui copil. El e, probabil, deosebit de interesat de relaţia cu adulţii. Nici un copil nu seamănă cu altul. Şi, cu siguranţă, mama lui l-a obişnuit de mic să doarmă numai în patul lui. Foarte bine! Această mamă are dreptate. L-a obişnuit cu un anumit ritm de viaţă. De ce nu? Dacă ea a înţeles că după ce îl duce în camera lui adoarme, foarte bine, să procedeze în continuare aşa şi să nu-şi facă nici o problemă. Sunt încântată când oamenii contestă ce spun eu. E adevărat că am vorbit la modul general: ştiu că la ţară, copiii dorm în camera mare de când sunt sugari, pentru că e singura încăpere încălzită. Când primii mei doi copii erau mici, era în timpul războiului şi nu puteam încălzi decât o singură cameră, cea în care stăteam toţi. Astăzi nu mai suntem în aceeaşi situaţie. Şi apoi, există copii deosebit de excitabili, iar alţii mai indiferenţi, care pot să doarmă oriunde când le e somn. Din câte ni se spune, acest copil doarme în maşină, în timp ce alţii, dacă sunt în maşină nu vor să doarmă.

Pe de altă parte, trebuie să mai spunem o dată, nu e

nimic rău să laşi un copil să doarmă într-o încăpere în care mai sunt şi alte persoane.

Băieţelul cu pricina a fost învăţat să adoarmă în patul lui. În relaţia cu patul lui sau cu maşina este puţin cam maniac. De ce nu? Pare să se fi obişnuit cu nişte ritmuri care i-au fost imprimate de când era foarte mic. Dar poate se va schimba! Deocamdată, rămâne în patul lui, dar e foarte posibil ca într-o bună zi să renunţe şi să vină în cameră cu ceilalţi. Cred că nu e nici o supărare şi nici nu trebuie să ne mirăm. De asemenea, acest copil trebuie să aibă propriile lui iniţiative în raport cu adulţii care, dacă nu sunt deranjaţi, trebuie să-l lase să le ia singur. Atunci când un copil are „obiceiuri", e mai puţin adaptabil la schimbare decât un altul. Nu se simte în siguranţă prin propriile lui forţe, în orice situaţie.

Acesta a fost răspunsul la scrisoare. Dar am putea, probabil, lărgi puţin discuţia, vorbind despre somnul la copil, despre importanţa, durata lui...

E foarte greu de precizat. Personal, am trei copii, şi fiecare a dormit altfel. Bineînţeles, după o anumită oră, erau toţi în camera lor, dar nu toţi în pat. Nu cred că e bine să duci copiii la culcare înainte ca tatăl lor să se întoarcă acasă. În schimb, poţi să-i laşi în halat prin cameră, dacă nu vor să meargă în pat. Dacă sunt foarte obosiţi, cu atât mai bine, să doarmă. Copiii care nu sunt niciodată puşi în pat, merg din proprie iniţiativă de îndată ce pot să se urce singuri. De aceea, sunt foarte bune paturile fără gratii şi nu prea înalte, cu un scaun alături pentru jucării şi cărţi cu poze, la care se uită înainte de a adormi şi când se trezesc dimineaţa.

Trebuie mers până acolo încât să fie treziţi atunci când tatăl ajunge acasă?

Dacă au adormit deja, bineînţeles că nu. Însă tatăl poate să le spună: „Am să vin să vă spun noapte bună când mă întorc". Atunci, dacă copilul este în pat şi dacă se trezeşte şi vine să-l vadă pe tata, cred că e bine să i se dea voie să stea puţin în camera în care sunt adulţii, pentru că un copil are mare nevoie să-şi vadă tatăl, nu-i aşa? Să i se

dea voie, cinci, zece minute... Aceasta se poate încheia cu un pahar cu lapte, băut înainte de a se reîntoarce în pat. Un copil doarme mult mai bine când s-a trezit, aşa, cu o bucurie şi i se dă ceva înainte de a merge la loc în pat; o felie de pâine, o prăjiturică, ceva de băut. Cu o luminiţă slabă în cameră, cu jucăriile în jurul său, va adormi când îi va fi somn.

Dar e adevărat şi faptul că trebuie să ştie să respecte orele pe care părinţii le petrec împreună. Adulţii au nevoie de odihnă şi de a fi împreună, fără prezenţa copiilor.

Într-o altă scrisoare sunteţi întrebată dacă faptul că doarme în camera părinţilor poate avea repercusiuni asupra „sănătăţii mentale" a unui copil de cinci-şase ani.

În primul rând, scrisoarea nu spune dacă această familie are suficient loc sau dacă locuiesc toţi într-o singură cameră. Este, într-adevăr, preferabil ca noaptea copilul să nu fie părtaş la intimitatea şi somnul părinţilor săi. Dacă nu se poate altfel, nu trebuie în nici un caz să doarmă în acelaşi pat cu părinţii, dar să nu fie certat dacă îşi exprimă această dorinţă; trebuie să i se vorbească şi să i se spună, de pildă, că atunci când tatăl lui era mic – dacă e un băiat –, acesta dormea în patul lui; iar dacă e o fetiţă, să se împace cu ideea că e fetiţă şi să nu se joace de-a tata sau de-a mama cu celălalt părinte, ca şi cum ar fi mare.

Şi alte întrebări revin foarte des. O fetiţă – care are acum zece ani şi jumătate – avea aceeaşi cameră cu fratele ei de şase ani. Dar, într-o zi, părinţii au aranjat o cameră pentru ea. Iar ea vrea să se întoarcă şi să doarmă în aceeaşi cameră cu fratele ei pentru că singură în camera ei îi este frică. Ce trebuie făcut?

În primul rând, se pare că părinţii i-au pregătit această cameră separată deşi copilul nu a cerut aşa ceva. Cred că ar fi mult mai înţelept ca aceşti copii să fie lăsaţi să doarmă în aceeaşi cameră, până când fetiţa devine nubilă. Pentru băiat, nu contează încă...

Nubilă înseamnă...?

Înseamnă o fată care are ciclu: deci, momentul când nu mai e o fetiţă. În acest moment (poate chiar înainte), va fi

foarte bucuroasă să aibă camera ei, ca şi băiatul, de altfel. Dar, deocamdată, de ce nu face mama din cealaltă cameră un loc de joacă? O cameră pentru lucru şi somn, cealaltă pentru joacă. Ar fi mai înţelept: pentru moment, copiii nu trebuie despărţiţi, nefiind decât doi în această familie. Dacă ar fi mai multe fete şi un singur băiat, ar fi o cameră pentru el şi camera fetelor.

Pe de altă parte, există multe scrisori care pun problema angoaselor nocturne. Acest lucru mi se pare întotdeauna legat de o problemă deosebită pe care o are copilul; fetiţa de mai înainte, care avea zece ani şi jumătate, era pentru dumneavoastră un caz limpede: avea angoase din cauza schimbării ambianţei.

În mod sigur, şi mai ales pentru că nu ea dorise acea schimbare…

Există şi alte explicaţii pentru angoasele nocturne?

Evident. Coşmarurile sunt un lucru banal în jurul vârstei de şapte ani, ba sunt chiar necesare. Cred că în acest caz e vorba totuşi de o fetiţă care a „coborât” cam mult către vârsta fratelui ei; în timp ce el, fratele, se pare că „a tins în sus”, pentru a fi de vârsta surorii lui. Sunt de părere că, înainte chiar de a fi despărţiţi, aceşti doi copii ar trebui să aibă prieteni diferiţi, în loc să fie îngemănaţi în mod forţat, aşa cum au fost ei de la o vârstă fragedă. Despărţirea nu poate fi grăbită dacă până acum au fost obişnuiţi să stea tot timpul împreună. Acest lucru se va face lent, printr-o modificare a psihologiei copilului, modificare datorată în mare parte prietenilor săi: copilul are întotdeauna nevoie de un prieten cu care se înţelege bine – ceea ce în jargonul nostru numim „eul auxiliar”. Copiii au nevoie de companie. În cazul nostru, ei sunt cu siguranţă mai fericiţi să doarmă în aceeaşi cameră. Până acum, fiecare e în situaţia de a fi eul auxiliar privilegiat al celuilalt. Şi nu printr-o despărţire bruscă vor fi ajutaţi, ci învăţându-i să trăiască despărţiţi în timpul zilei, – cu ocazia week-end-urilor şi a vacanţelor, fiecare să-şi facă prieteni şi tovarăşi de joacă diferiţi.

Dar când e vorba, de exemplu, de doi băieţi, până la ce vârstă doi fraţi pot să împartă aceeaşi cameră?

Toată copilăria şi chiar şi adolescenţa. Se poate face în aşa fel, de pildă, încât să existe posibilitatea unei separări în cameră astfel încât, de la locul unde lucrează unul, lumina să nu-l deranjeze pe celălalt care are un alt ritm de lucru şi de somn. Nu cred deloc că e rău ca doi copii de acelaşi sex să doarmă în aceeaşi cameră. Deşi poate deveni o problemă, începând de la pubertate. Important rămâne însă să fie izolaţi în timpul somnului. Nu cred că paturile suprapuse reprezintă o soluţie fericită, deşi pe copii îi amuză când sunt mici. În paturile suprapuse, în timpul somnului, toate mişcările unuia se transmit celuilalt, dacă paturile nu sunt bine fixate în perete. În timp ce doarme, oricine face o regresie, iar copiii care dorm în acest gen de paturi rămân dependenţi unul de altul, o dependenţă impusă de tipul de mobilier în care dorm. Paturi care intră unul în altul sunt preferabile când nu există prea mult spaţiu; cu atât mai mult cu cât este mai comod pentru făcutul patului, şi mai comod când unul din copii e bolnav şi trebuie să stea în pat.

Nu este bine ca doi copii, chiar de acelaşi sex, gemeni sau de vârste diferite, să doarmă în acelaşi pat. Soluţie care avea mai puţine inconveniente la ţară (şi nu întotdeauna) decât la oraş, unde promiscuitatea este permanentă (sau aproape) în timpul zilei. Fiecare trebuie să-şi aibă locul său noaptea, fără să se ciocnească mereu de corpul celuilalt. În timp ce dormitul în aceeaşi cameră nu e defel acelaşi lucru şi nu e dăunător, doar dacă fratele cel mare este deja adult în timp ce celălalt este încă un copil.

A „iubi”, a „dori”
(Treziri nocturne)

Să ne întoarcem la trezirile din timpul nopţii; la acei copii care se trezesc în plină noapte şi încep să plângă.

La ce vârstă?

O fetiţă de trei ani care de altfel este foarte echilibrată, ne spune mama. Cu toate acestea, de trei luni se trezeşte în fiecare noapte. Atunci, mama a făcut o mică anchetă printre prietenele ei, care au şi ele copii mici ce se trezesc de trei sau patru ori pe noapte: „Am consultat medicul pediatru şi i-am spus că nu pot fi de acord cu aceste treziri, pentru că nu am să rezist mult timp în ritmul ăsta. I-am cerut calmante pentru copil, dar nu mi-a dat. Cu toate acestea, eu sunt pentru calmante şi pentru scutece, în timpul nopţii.”

De ce această întoarcere la scutece? Nu văd legătura.

Mărturisesc că mi se pare şi mie ca nuca-n perete…

E vorba de o fetiţă mare, care are deja trei ani; nu e ca în cazul trezirilor nocturne ale sugarilor… şi a început doar de trei luni… Or, trei ani este vârsta la care copilul este interesat de diferenţa dintre sexe. E vârsta la care o fetiţă îşi iubeşte cu patimă tatăl. Mama din scrisoare nu ne vorbeşte despre soţul ei dar cu siguranţă, în timpul nopţii ea este în pat cu el. Cred că şi fetiţa ar vrea să aibă pe cineva alături când doarme, ca şi mama ei.

De altfel, această mamă ne spune că atunci când fetiţa se trezeşte, începe să strige: „Mamă!”, „Mamă!” sau „Apă” sau „Tată!” şi dacă nu i se răspunde e o adevărată dramă, ţipete şi aşa mai departe.

Ar fi de un real ajutor pentru fetiţă dacă, din când în când, ar merge să o liniştească tatăl ei, spunându-i: „Sst! Mama doarme. Toată lumea trebuie să doarmă. Dormi şi tu!” De asemenea, mama ar putea face mici aranjamente în camera copilului. De exemplu, să-i pună pe o măsuţă,

lângă pat, un pahar cu apă. De multe ori, acel „pipi în paf (mă gândesc la asta din cauza scutecelor despre care vorbeşte mama) dispare când copilul are apă la îndemână. Lucru cu totul paradoxal pentru părinţi. Explicaţia constă în faptul că, neliniştit sau angoasat, copilul are nevoie de apă. Or, mijlocul imediat de a „face” apă este acela de a face pipi în pat; iar altul ar fi să bea. Ei bine, dacă copilul care are obiceiul să facă pipi în pat are un pahar cu apă lângă el, va bea. Probabil e un copil care are spaime nocturne; la trei ani e normal. Ele reapar pe la şapte ani, mai ales sub formă de coşmaruri. La trei ani sunt trezirile: îşi caută mama, vrea să fie iarăşi mic ca să stea tot timpul lângă ea; pentru că e vârsta când copilul creşte şi începe să devină conştient că e fetiţă sau băiat. În timpul zilei unul din părinţi se poate juca cu el de-a baba oarba, făcând întuneric în cameră. Legaţi la ochi, se prefac că e noapte, se ridică, se aşează, aprind, apoi sting lumina etc. Dar nu se mai duc să-l trezească pe tata sau pe mama. Cred că, prin joc şi în urma unor explicaţii, copilul va înţelege că trebuie să-i lase pe părinţii săi în pace; fetiţa, când va fi mare, va avea şi ea un soţ, dar acum e mică, chiar dacă nu mai e un bebeluş.

Cred că e o fetiţă care nu are încă suficientă autonomie faţă de mama ei. De pildă, să aleagă singură cu ce să se îmbrace, cum se piaptănă, să facă o mulţime de lucruri pentru ea. Este vârsta când începe cochetăria. Mamele îşi pot ajuta mult copiii să nu mai aibă aceste întoarceri nocturne la „cuib”, dacă în timpul zilei îi ajută să fie independenţi. Cam asta e! Ce să vă mai spun? Nu înţeleg deloc povestea cu scutecele. Dacă au ajuns acolo, înseamnă că fetiţa mai face încă pipi în pat?

Se pare că da.

De fapt, copilul e neliniştit deoarece îi vine să facă pipi noaptea?

Cred că mama vorbeşte despre scutece pentru noapte pentru ca fetiţa să nu mai aibă motiv să se trezească…

Tocmai asta e, această fetiţă vorbeşte de pipi pentru că în mintea ei diferenţa sexuală este o diferenţă de pipi. Cred că mama trebuie neapărat să îi explice că băieţii şi fetele

au sexe diferite, să pronunţe cuvântul „sex” şi să-i spună că asta nu are legătură cu pipi; că este o fetiţă drăguţă şi va fi o domnişoară, iar apoi o femeie, ca şi mama ei. Dar poate că lucrurile se explică şi prin faptul că această fetiţă de trei ani doarme încă într-un pat cu gratii şi nu poate coborî singură să facă pipi. Dacă e aşa, tatăl poate să scoată gratiile sau să schimbe patul.

Un cuvânt şi despre calmante.

Medicul are perfectă dreptate: calmantele nu o ajută decât pe mamă. Dar tot aşa ar ajuta-o, fără să-i facă rău copilului, dacă fetiţa ar merge uneori să doarmă în altă parte, de pildă la o prietenă bună. În cazul în care copilul ar merge să doarmă la o verişoară sau la o prietenă, în opt zile totul s-ar termina. Pentru că această fetiţă este singură şi, la trei ani, geloasă pe cei doi care sunt împreună în pat. În orice caz, nu trebuie nici certată, nici calmată, ci trebuie înţeles ce se petrece în ea cu ocazia mutaţiei care are loc la trei ani: fie din cauza creşterii corpului său, strâmtorat într-un pat care o infantilizează şi de care se loveşte, fie din cauza dezvoltării inteligenţei care a făcut-o să remarce că „pipi” are legătură cu diferenţa sexuală, despre care mama ei nu i-a dat informaţii liniştitoare. A droga un copil care nu doarme nu e o soluţie. Mai bine faci un efort să înţelegi că el creşte, în ceea ce priveşte corpul şi cunoştinţele, şi să acţionezi pentru a rezolva unul din aspecte, iar despre celălalt să-i vorbeşti.

Mai sunt două scrisori. Una vine din partea unei bunici, cealaltă de la o mamă. Ele vorbesc de copii puţin mai mari, care pun probleme specifice. Iată mai întâi scrisoarea bunicii, care e neliniştită pentru nepotul ei de unsprezece ani. Acest băiat face încă pipi în pat, de multă vreme, deşi a fost dus de nenumărate ori la doctor: „Văzându-l cum creşte cu acest mare handicap, vă întreb: ce ne sfătuiţi? Ce să mai facem?”

În primul rând i-aş spune bunicii că mă bucur că se interesează de această problemă a nepotului ei. Acest copil e deja mare, va trebui să-şi asume propria dezvoltare sexuală. Pentru că adevărul este următorul: la un băiat,

când face pipi în pat, este întotdeauna ceva legat de problema sexualităţii lui. Nu ştiu dacă această familie, în special tatăl, se interesează de acest copil. Nu se spune nimic despre tată. Doar ceva despre un frate.

Dar bunica este cea care ne scrie.

Această bunică trebuie să-i dea băieţelului cât mai multă afecţiune inteligentă, fără să se fixeze pe faptul că face sau nu pipi. În ceea ce-l priveşte pe băiat, dacă situaţia îl deranjează, ar putea consulta un specialist. Cu siguranţă există şi în regiunea unde trăiesc ei aşa numitele consultaţii medico-psiho-pedagogice (CMPP) unde sunt psihoterapeuţi. Iar Asigurările Sociale rambursează curele psihoterapeutice. Dacă băiatul e cu adevărat îngrijorat, la vârsta lui poate vorbi cu cineva pe această temă, cu mult înainte de pubertate. Dar nu trebuie culpabilizat pentru un control sfincterian imposibil, semn al unei imaturităţi psihologice, la care şi familia şi bunica sunt probabil complici.

Cealaltă scrisoare se referă la un adolescent de paisprezece ani. Acest băiat, ni se spune, are angoase nocturne; o teamă maladivă de întuneric, încă de la vârsta de şapte ani. Adoarme şi, când se trezeşte uneori în timpul nopţii, îi e frică.

Deci, a început la şapte ani. Trebuie să spun că un copil care nu are coşmaruri în jurul vârstei de şapte ani nu e normal; de fapt, la şapte ani, orice copil are coşmaruri cel puţin de două sau trei ori pe săptămână. Din ce cauză? Pentru că este vârsta la care un copil trebuie să facă diferenţa între a iubi şi a dori pe cineva. În ochii copilului, tatăl şi mama se iubesc, dar între ei există în plus dorinţa şi intimitatea camerei lor pe care vor să le păstreze. Iar acest copil, pe întuneric, e cuprins de angoase... Au trecut şapte ani de când le poartă cu el, are acum paisprezece şi a venit de mult vremea să meargă să stea de vorbă cu un psihoterapeut, de preferinţă un bărbat, căruia să-i poată povesti fără reţineri coşmarurile sale şi să le înţeleagă sensul. La şapte ani – trebuie spus la toată lumea – copilul are coşmaruri legate de moartea părinţilor săi, lucru

excelent, normal şi inevitabil. Copilăria trebuie să moară în el: adică să moară „mama de lapte” şi „tatăl dinţilor de lapte”. Proces care, probabil, la acest băiat nu s-a realizat încă. Acum e prea târziu ca să-i răspundem aşa, pe calea undelor. Acest copil trebuie să vorbească cu un psihoterapeut.

Copilul ţipă pentru a se face auzit

Avem aici o scrisoare trimisă de o profesoară: copilul ei de trei ani şi jumătate are pentru moment câteva mici probleme. La început, mama ne descrie situaţia familiei sale: soţul lucrează şi vine deseori târziu de la servici, dar îşi fac timp, seara sau la sfârşitul săptămânii, să se joace cu copiii, să vorbească cu ei (pentru că mai există un frăţior, care face în curând un an şi care este foarte bine acceptat de copilul de trei ani şi jumătate). Copilul în discuţie merge de la doi ani şi jumătate la grădiniţă şi are o comportare bună; la început au fost câteva incidente: fiind „cel mic”, educatoarea îl trata ca pe un bebeluş şi asta îl ofensa; cu timpul însă lucrurile s-au aranjat. „în tot acest timp, acasă, am avut mai multe femei care s-au ocupat pe rând de el: trei, de-a lungul întregului an şcolar. Anul acesta – şi aici este problema – o nouă femeie are grijă de cei doi copii şi pare cam depăşită de evenimente…”

Ce vârstă are această femeie?

Cincizeci şi doi de ani şi e la rândul ei mama unei fete de optsprezece ani. Se plânge că băieţelul nu o ascultă, că e obraznic cu ea şi chiar că o loveşte cu piciorul. Mama a vrut să afle şi părerea copilului şi acesta a recunoscut că într-adevăr aşa e; cu toate acestea, situaţia nu s-a îmbunătăţit. În fiecare zi, spune femeia, apare un nou conflict. Iar în ultimul timp, seara, băieţelul e din ce în ce mai nervos şi mai irascibil, începe să urle fără vreun motiv anume, chiar şi pentru fleacuri.

De fapt, e cu nervii la pământ.

Exact. Când mama îi spune să se spele pe mâini înainte de masă, copilul refuză. Când mama insistă, începe să urle: „Gata, gata, gata…” Ea ne scrie: „Aceste ţipete fac imposibilă orice încercare de explicare.” Pentru a avea un tablou complet, încă două cuvinte despre acest copil: este sensibil, afectuos, cald, se joacă mult cu frăţiorul lui cel mic, la care ţine mult în mod evident. Scrisoarea se termină

cu un ton puţin autocritic: „Am impresia că foarte des cerem prea mult de la acest copil. Îi cerem să fie cuminte, politicos, să facă mici servicii. Am vrea să găsim o justă măsură între dorinţa noastră de a avea un copil fericit şi echilibrat şi propriile noastre probleme şi enervări; nu ne supărăm atunci când trebuie şi nu suntem la înălţimea principiilor noastre.” în final, mama vă întreabă ce o sfătuiţi să facă pentru ca acest copil să nu aibă o fire închisă şi să nu fie aşa de agresiv.

Se pare că e vorba de un fenomen de respingere a femeii care are grijă acum de el. Bineînţeles, e greu să găseşti pe cineva care ştie să se ocupe de un băiat, mai ales o femeie care, din câte spune mama, nu a crescut băieţi. Or, un băiat e foarte diferit de o fată. Dacă nu e puţin violent atunci când e mic – de fapt, între doi ani şi jumătate şi trei ani şi jumătate – nu e un semn bun, băiatul trebuie să spună „nu” când vorbeşte o femeie, mama sau oricine ar fi ea. Mama nu trebuie să se supere pentru că, în general, când un copil spune „nu”, înseamnă că peste două sau trei minute va fi „da”. Trebuie să spună „nu” identificării sale cu o femeie, pentru ca viitorul lui de băiat să fie sub semnul lui „da”. E un lucru foarte important, care trebuie înţeles. Scrisoarea nu ne spune ce face tatăl, dacă se ocupă de acest băiat, dacă merge cu el la plimbare, de pildă… scoţându-l din această lume de femei şi de sugari.

La începutul scrisorii, ni se spune că vine târziu acasă, dar că îşi face totuşi timp să se ocupe de copil, cel puţin la sfârşitul săptămânii…

Ni se spune că se ocupă de copii şi nu în mod special de cel mare care, din punct de vedere al vârstei, e foarte diferit de frăţiorul lui. S-ar părea că e puţin cam prea legat de acesta. Or, el vrea să fie mare din moment ce, mergând la grădiniţă la doi ani şi jumătate, a fost „avansat” prea devreme. Simte cu siguranţă nevoia să se joace şi în afara grădiniţei cu copii de vârsta lui. Un sugar nu-i poate fi de ajuns.

Pare un copil sensibil şi inteligent. Probabil că a fost ofensat fiind considerat drept „cel mic”. Or, într-adevăr era

prea mic când a început să meargă la grădiniţă. Cred că această mamă ar putea să-şi ajute copilul să se calmeze, mergând de exemplu cu el când trebuie să se spele pe mâini. Nu e foarte greu de spus: „Mergem să ne spălăm pe mâini”, adică mama să-l însoţească şi să-l ajute sau să-l asiste. Să fie mai intimă cu el, atunci când îi cere ceva. Cred că asta îi va plăcea foarte mult. Şi mai e ceva care calmează enorm copiii nervoşi, şi anume jocul cu apa. Mamele nu par să fie prea conştiente de acest lucru. Se găseşte întotdeauna o chiuvetă, un vas sau orice altceva unde copilul poate să se joace cu apa, seara, când vine de la grădiniţă sau când e enervat. Să i se spună: „Uite, tata ţi-a adus un vaporaş.” La baie, copilul se distrează şi se calmează. I se poate da o cârpă, în cazul în care, fără să vrea, aruncă multă apă în jur.

Asta pare mai degrabă o reţetă de la bunica… Există şi o explicaţie mai ştiinţifică?

În apartamentele în care locuiesc, copiii nu prea intră în contact cu elementele naturale. Viaţa înseamnă apă, pământ, copaci, frunze, pietricelele pe care le aruncă, toate aceste lucruri… Copiii au nevoie să fie agresivi în mod nediferenţiat. În cazul acesta, se pare că femeia care se ocupă de el este în acelaşi timp copacul, pietrele, peretele, totul; şi, bineînţeles, aşa cum ne spune mama, această femeie este depăşită de situaţie. Oare mama nu ar putea să-l trimită pe copil la un prieten apropiat? Cred că băiatul nu este crescut ca un copil „mare”; iar el se apără împotriva unei asemenea atitudini. În acelaşi timp, părinţii ar vrea ca el să fie „mare”, dar numai când e vorba să fie bine crescut. Când vorbeşte despre ce aşteaptă părinţii de la el, ai crede că are cinci sau şase ani; există în această scrisoare lucruri într-adevăr contradictorii cu privire la copil. E greu. În nici un caz copilul nu trebuie să se simtă vinovat. Mama spune: „Recunoaşte.” Or, ce înseamnă să recunoască faptul că a dat cu picioarele? Când picioarele îi sunt pline de enervare, loveşte. Când gura îi e plină de ţipete şi de suferinţă, spune lucruri urâte femeii. Cred că nu este destul de ocupat, ca orice băiat de vârsta lui, şi că nu

are posibilitatea să-şi exteriorizeze nevoia de mişcare. Se pare că, în această familie, viaţa nu e prea veselă.

Să ne întoarcem la scrisoare... căci, deşi aţi răspuns în bună parte la întrebările puse, aş vrea să ridic şi o problemă mult mai generală; multe familii sunt interesate de ceea ce spune această profesoară. Vă amintesc următorul pasaj: „Am impresia că, foarte des, cerem prea mult de la acest copil.” I se cere să fie cuminte şi politicos, i se cer mici servicii; şi pe urmă, i se cere să fie şi echilibrat. Nu e prea exagerat să i se ceară atâtea lucruri unui copil la vârsta asta?

Bineînţeles, mai ales, când i se cere să corespundă dorinţei părinţilor săi. Dar părinţilor le place, oare, să facă servicii acestui copil? Sunt ei întotdeauna politicoşi cu el? Le place şi ştiu să se joace cu el? De exemplu, jocul cu poze care trebuie grupate, jocuri simple de cărţi sau jocul cu ilustrate? Când i se cere unui copil să fie cuminte, el nu înţelege ce înseamnă asta, poate doar faptul că trebuie să stea nemişcat şi să facă mici servicii; deci, asta înseamnă că nu trebuie să aibă nici o iniţiativă, nu-i aşa? Cred că acest copil „plăteşte toate oalele sparte”, ca toţi fraţii mai mari, iar mama greşeşte făcându-şi atâtea reproşuri. Dar are, probabil, dreptate să se întrebe cum trebuie procedat cu acest copil, pentru că am senzaţia că nervii încep să nu-l mai ţină. Am vorbit despre jocul cu apa. Dar mai există şi alte jocuri: jocul cu obiecte care se pun unul în altul, jocul de-a „v-aţi-ascunselea”, jocuri în care poate să alerge, să râdă. Un copil are nevoie de veselie. Un copil e cuminte când e vesel, când are ce face şi poate vorbi despre lucruri care îl interesează, se poate juca cu ursuleţii pe care îi are etc. Mama poate să-i spună: „De-a ce vrei să ne jucăm astăzi?”, în loc să se joace de-a mama care îi cere mereu să facă ceva. Uneori şi ea trebuie să-i facă servicii. De pildă, unor copii li se cere la trei ani şi jumătate să-şi pună singuri lucrurile la loc. E prea devreme. Ei trebuie ajutaţi: „Ce zici? Mă ajuţi? Hai să facem ordine amândoi.” Totul împreună.

La sfârşit mama adaugă: „Am vrea să avem un copil fericit şi echilibrat.” Dar imaginea pe care şi-o face despre

fericire şi echilibru un adult poate corespunde oare universului în care trăieşte un copil?

E foarte greu de spus. Avem de-a face cu o mamă care lucrează în învăţământ. Există toate motivele să credem că este puţin cam perfecţionistă şi „intelectualistă”, fără să-şi dea seama, pentru că e obişnuită să se ocupe de copii care, în plus, o au pe mama „lor”, ca să se joace, să râdă, să se distreze. Probabil că aşa stau lucrurile.

Despărţiri, angoase

Am aici scrisoarea unui tată – lucru destul de rar în corespondenţa pe care o primim – care pune problema copiilor unor cupluri despărţite sau care, ca să spunem aşa, se găsesc într-o situaţie nelegală (concubinaj). Vă întreabă dacă acest tip de situaţii – adulterul, sau paternitatea nelegală – este nevrozant pentru copii. Pus în faţa unei asemenea situaţii, un copil va suferi în mod automat? „La urma urmei, totul nu constă oare în felul în care copiii îşi reprezintă aceste probleme în mintea lor, la nivelul lor, la scara lor? Explicându-le pur şi simplu o situaţie, nu s-ar putea evita lezarea copilului?”

A leza? A suferi? Fiecare fiinţă umană are propriile sale dificultăţi. Cred că lucrul cel mai important este ca părinţii să-şi asume situaţia în care se află, indiferent că ea este legală sau nu; de asemenea, să-i poată spună copilului din cine s-a născut, precum şi faptul că viaţa lui are un sens atât pentru mama care l-a adus pe lume cât şi pentru tatăl care l-a conceput... Copiii au uneori mulţi tătici, dar au numai un singur tată; de asemenea, au o singură mamă care i-a purtat în pântecul ei, şi acest lucru trebuie să li se spună, deoarece de multe ori au multe alte mămici, de la educatoarea care se ocupă de ei până la bunică. Mamă şi tată nu înseamnă defel pentru un copil, tatăl sau mama adevăraţi. Cred că foarte devreme copiii trebuie să ştie, în primul rând, cine e mama şi cine e tatăl lor; de asemenea, dacă acel bărbat cu care s-a hotărât să trăiască mama lor, „tăticul” actual, este sau nu tatăl lor. De fapt, de ce să nu fie acceptate toate aceste situaţii nelegale, de concubinaj? Dacă părinţii şi le asumă, îi vor explica copilului drumul pe care a apucat-o viaţa fiecăruia, ce a însemnat pentru ei conceperea lui şi ce înseamnă viaţa lui; dacă în prezent părinţii trăiesc despărţiţi, fiecare îl iubeşte şi amândoi se simt responsabili faţă de el până în momentul în care îşi va asuma singur această responsabilitate. Cred că un copil

trebuie să ştie dacă are sau nu fraţi sau surori după tată sau după mamă etc. Numele de familie pe care îl poartă trebuie să-i fie explicat în legătură cu legea care reglementează pentru toţi starea civilă; şi el nu corespunde întotdeauna numelui celui care l-a procreat sau faţă de care el are sentimente filiale.

Trebuie să ştie aceste lucruri de mici sau…

De mici, în sensul că niciodată nu trebuie să li se ascundă o asemenea situaţie. Mai târziu, răspunsul va fi mai explicit, atunci când copilul va pune întrebarea direct, fie din proprie iniţiativă, fie în urma unui comentariu pe care l-a auzit. Dar cel mai important este ca părinţii să nu dorească niciodată să-i ascundă aceste lucruri. „De ce persoana aceea a spus că nu e tăticul meu, când e tăticul meu?” Atunci, imediat, mama sau tatăl care au auzit această întrebare trebuie să-i spună adevărul. Când pentru părinţi situaţia este clară, nu trebuie să se prefacă că nu au auzit; de îndată ce copilul a pus întrebarea, răspunsul trebuie să fie cel adevărat. E în joc încrederea pe care o va avea în el şi în proprii săi părinţi. Faptul că va înţelege sau nu e o altă problemă. Într-o zi va pune întrebarea mai precis. „Cutare mi-a spus că nu eşti căsătorită cu tăticu’” sau „că nu eşti căsătorit cu mămica”

— ”E adevărat. Am aşteptat să creşti ca să poţi înţelege aceste lucruri. Sunt tatăl tău adevărat, deşi porţi numele de fată al mamei tale” sau „Eu nu sunt tatăl tău adevărat, dar te consider copilul meu. Trăiesc alături de mama ta pentru că ne iubim şi pentru că ea s-a despărţit de tatăl tău” sau „Tatăl tău adevărat a fost un bărbat pe care mama ta l-a iubit, dar nu s-au căsătorit” etc. Adevărul gol-goluţ aşa cum e.

Există în scrisoarea acestui domn şi o confesiune: „M-am despărţit de soţia mea şi am pus, de bine de rău, la punct un sistem prin care cei doi copii ai noştri – care au acum şapte şi, respectiv, trei ani şi jumătate – urmau să trăiască atât cu unul, cât şi cu celălalt părinte, petrecându-şi practic un număr egal de zile şi luând un număr egal de mese cu fiecare, după un program variabil, la care se

adaugă două vacanţe anuale de opt zile pe care le petrecem împreună cu ei la bunici. Toată lumea, inclusiv psihologii, mi-a spus că acest sistem nu e bun, deoarece copiii trebuie luaţi de unul din părinţi, urmând să-l vadă pe celălalt din când în când." Şi adaugă: „În pofida tuturor piedicilor, m-am gândit că aceşti oameni sunt pur şi simplu nebuni, că nu ştiu ce înseamnă dragostea unui bărbat şi a unei femei pentru copiii lor." Apoi trece la rezultate: „După trei ani, aceşti copii nu par mai anormali decât alţii, iar la şcoală şi grădiniţă se descurcă destul de bine. Relaţiile mele cu ei s-au ameliorat mult şi s-au golit de agresivitatea care exista într-o vreme. Am observat, de asemenea, că de la un timp a dispărut şi bâlbâiala fiului meu."

Este o mărturie foarte interesantă.

Vă surprinde?

Nu; în general, părinţii nu cad de acord, pe când de data asta se pare că părinţii, deşi divorţaţi, se înţeleg bine între ei. De altfel, se înţeleg atât de bine încât merg timp de opt zile împreună cu copiii lor. E un lucru foarte rar ca nişte părinţi despărţiţi să-şi poată petrece opt zile cu copiii. Însă scrisoarea nu ne spune dacă aceşti copii sunt băieţi, sau băiat şi fată, şi nici dacă fiecare din părinţi s-a recăsătorit. Problema este mult mai complexă când unul dintre soţi s-a recăsătorit, are un copil şi când celălalt, la rândul lui, are alţi copii. Nu cred că există o soluţie de-a gata; adevărata soluţie este ca părinţii să se înţeleagă în continuare, astfel încât copilul lor să poată trăi, pe cât se poate, anumite perioade de timp cu amândoi şi să înţeleagă limpede situaţia în care se află; el trebuie să ştie că, deşi divorţaţi, ambii părinţi se simt deopotrivă responsabili de soarta lui. Acest domn a reuşit un lucru pentru care îl felicit. S-ar putea spune că aceşti copii, care merg când la unul când la altul din părinţi, nu mai ştiu de fapt unde este „acasă". Cel de şapte ani, de pildă, este când la tata, când la mama; e adevărat că pentru moment nu are atâtea teme de făcut, deşi trebuie să recunoaştem că un copil lucrează mai bine, îşi face mai bine temele atunci când are colţul lui de lucru, în acelaşi loc, şi când îl vede pe tata de câte ori vrea, iar pe

mama de câte ori se poate. Dar dacă ei au reuşit să aranjeze lucrurile în felul acesta, de ce nu? Important este, într-adevăr, ca el să simtă că ambii părinţi sunt de acord, astfel încât să aibă propriul său ritm de viaţă în funcţie de vârstă, de şcoală şi de prieteni; nu trebuie să existe ascunzişuri, lucruri pe care le spune unuia şi nu le spune celuilalt. Din păcate aşa ceva e rar din cauza susceptibilităţii şi rivalităţii care există între părinţii despărţiţi, prea legaţi fiecare de momentele în care îşi „posedă” copiii; dar şi din cauza modului diferit de viaţă pe care îl duc părinţii divorţaţi.

Întrebări indirecte
(Paternitate, naştere, sexualitate)

Iată acum o scrisoare care vine din Elveţia de la o femeie care a adoptat o fetiţă. Copilul trăia înainte într-un mediu de limbă germană. Mama care ne scrie e francofonă. Şi îşi face probleme dacă introducerea copilului într-un mediu francofon nu a fost un şoc. Precizez că a adoptat fetiţa la vârsta de două luni, iar acum aceasta are cinci sau şase luni. Mama a ascultat cu atenţie ce aţi spus deja în legătură cu limbajul copilului. Cred că aţi comparat atunci memoria copilului cu un fel de bandă magnetică care înregistrează totul.

E adevărat.

Întrebarea precisă a acestei mame este următoarea: „Ceea ce a trăit acest copil în utero şi în primele două luni de viaţă poate ieşi într-o zi la suprafaţă? Cum să-i spun, şi mai ales când să-i spun că a fost adoptată?”

Nu ne spune ce vârstă are copilul acum?

Şase luni.

Atunci, avem aici mai multe întrebări. În primul rând: la ce vârstă să i se spună unui copil că a fost adoptat? Nu cred că este o întrebare bună, în sensul că nu trebuie să i se ascundă niciodată acest lucru. Când mama stă de vorbă cu prietenii ei, aceştia ştiu că fetiţa este adoptată, iar tatăl ei ştie şi el, bineînţeles – pentru că există, cred, în acest caz, şi nu tată adoptiv. Consider că este important ca mama să spună uneori tare, ca şi cum ar vorbi singură sau în discuţiile cu prietenii ei: „Ce fericire pentru noi să avem această fetiţă, noi care nu puteam să avem copii”, sau „eu, care nu puteam să duc o sarcină”. Aşa se spune, nu-i aşa, „să duci o sarcină”? Fetiţa va auzi cu siguranţă. Şi când va spune, ca orice copil: „Unde eram eu, înainte de a mă naşte?” – întrebare pe care o pun toţi copiii pe la trei ani –, în acel moment, va fi foarte simplu să i se spună: „Dar ştii

foarte bine. Ţi-am spus întotdeauna că tu nu ai stat în burtica mea. Ai avut o mamă care te-a conceput cu un domn pe care îl iubea, apoi ai crescut în burta ei şi ea te-a adus pe lume. Este mama ta adevărată. Te-a făcut frumoasă, dar nu a putut să te crească. Şi de aceea a căutat un tătic şi o mămică, şi ne-a ales pe noi" sau: „Noi căutam un copilaş pe care nu-l puteau creşte tatăl şi mama lui cei adevăraţi." Aceste cuvinte trebuie întotdeauna spuse: „Tatăl şi mama adevăraţi..." „Voiam să adoptăm o fetiţă, ni s-a spus că erai fără părinţi şi aşa am mers să te luăm." Va întreba: „Dar, unde?"

Şi atunci i se va spune în cutare loc, în cutare oraş. Va pune această întrebare de mai multe ori în viaţa ei. Şi de fiecare dată acest adevăr va fi spus, în mod progresiv, folosind cuvinte care devin din ce în ce mai clare pentru copil; i se va spune însă întotdeauna că „mama ei adevărată" a iubit-o mult. Întotdeauna trebuie spus acest lucru unui copil, şi mai ales unei fete, deoarece consecinţele pot fi destul de grave dacă făta creşte cu o mamă pe care o presimte sau o ştie sterilă. Aceste fete se dezvoltă cu un viitor (inconştient) de sterilitate. Deci, răspunsul e simplu: niciodată nu trebuie ascuns adevărul. „Şi atunci, eu nu sunt ca ceilalţi?" va întreba probabil copilul. „Eşti ca şi noi. Noi suntem părinţii tăi adoptivi, iar tu eşti copilul nostru adoptiv. Asta înseamnă că te-am ales."

Grija acestei mame este că, „atunci când fetiţa a fost adusă din provincia germană unde s-a născut, toţi vecinii erau la curent. Copiii lor se vor juca în curând împreună..."

Toată lumea ştie.

Toată lumea ştie, iar ea vrea să fie prima care îi va spune adevărul. Deci, după părerea dumneavoastră, i se poate spune foarte devreme.

Foarte devreme. Va auzi de multe ori spunându-se „adoptat" sau „adoptiv". Adoptiv? Adoptat? Va întreba ce înseamnă acest cuvânt, dar părinţii pot preveni această „revelaţie", spunându-i despre ce e vorba când o femeie dintre cunoştinţele lor este însărcinată sau când se naşte un copil. I se va explica. Un alt mod de a-l face pe copil să

înţeleagă în ce constă adoptarea este povestea cu păsărelele: oul şi găina. O găină face nişte ouă care sunt clocite de o altă găină. Care este adevărata mamă? Sunt mai multe mame adevărate. Există o mamă care l-a născut şi o mamă care l-a crescut.

Acum cealaltă întrebare, despre limba germană. Bineînţeles că acest copil, purtat în pântece şi trăind până la două luni în această limbă, a auzit sunete germane; ele rămân în inconştientul său profund. Acest lucru nu are nici o importanţă. Nu este nociv. Singurul lucru care se poate întâmplă este ca, mai târziu, copilul să aibă afinităţi pentru această limbă. Atunci i se va spune: „Nu e de mirare, din moment ce mama ta adevărată şi, probabil, tatăl tău adevărat erau elveţieni de origine germană. În burta mamei tale şi încă două luni după naştere, ai auzit vorbindu-se germana.”

Să vedem acum o scrisoare care revine la aceeaşi problemă, a întrebărilor despre naştere, dar pe căi ocolite. Ea pune două întrebări. Prima: „Am un copilaş, o fetiţă de două luni, care ţipă întotdeauna spre seară.” întrebarea este dacă sugarii au nevoie să plângă sau să ţipe în anumite momente, într-un fel oarecum asemănător adulţilor, care simt nevoia să vorbească.

Nu cred că sugarii au nevoie să ţipe, în nici un caz de disperare. Mamele simt întotdeauna despre ce fel de ţipete e vorba. Există ţipete care încetează repede, ca un vis urât; dar dacă un copil ţipă întotdeauna la aceeaşi oră, înseamnă că ceva, în viaţa lui, s-a petrecut la acea oră. Părinţii nu mai ştiu ce, au uitat. Dar copilul trebuie liniştit, trebuie luat în braţe, legănat... Aşa cum am mai spus-o, legănatul îi aminteşte de mersul mamei, de siguranţa pe care o avea când era în pântecele ei.

Acum v-aş pune eu o întrebare. Un sugar (chiar de două luni) are „stări sufleteşti”?

Bineînţeles. Un sugar are stări sufleteşti. Fiecare copil e diferit; fiecare persoană e diferită şi asta încă de la naştere. Lăsarea serii poate fi pentru acest copil un motiv de angoasă; se va aprinde atunci lumina şi i se va explica;

cred că, dacă mama îl va lua atunci în braţe sau îl va lega cu o eşarfă strânsă la pieptul ei, dacă e ocupată, îl va linişti vorbindu-i. Nu e bine ca un sugar să fie lăsat să plângă singur, contrar lucrurilor care se spun despre aşa-zisele bune deprinderi care trebuie imprimate copilului. Şi apoi, există copii cărora le e mai foame la o masă decât la alta. Trebuie căutat motivul pentru a-l putea ajuta.

Scrisoarea adaugă: „Mai e ceva. Când am născut această fetiţă, soţul meu a făcut un film cu naşterea ei…”

E nostim…

… şi vă întreabă dacă i se poate arăta filmul copilului. Şi la ce vârstă?

De ce nu? Vreau să spun, când părinţii se uită la acest film, copilul poate fi de faţă, fără însă a-l obliga să se uite.

Continui: „Trebuie să aşteptăm naşterea unui alt copil sau putem să i-l arătăm destul de repede?…”

Şi dacă nu va mai veni alt copil? Fetiţa nu va avea dreptul să-l vadă? Nu, cred că ea poate fi acolo când părinţii se uită la film, dacă fac asta din când în când (dar mă întreb ce îi determină să privească deseori această amintire de o zi). Şi apoi, când copilul va întreba despre naşterea sa (şi va veni şi vremea asta): „Cum eram când eram mică?”…, părinţii îi vor arăta bineînţeles fotografii. Iar mama va adăuga: „Ştii, când te-ai născut, tata a făcut un film. Când ai să vrei, o să ne uităm la el.” Dar se poate foarte bine (şi mama nu trebuie să se simtă jignită) ca fetiţa să spună doar „Ah, da!” sau să plece spunând „nu mă interesează”. Nu m-ar mira defel. Cu toate acestea, va veni şi ziua când va fi foarte interesată de acest film. Cred că unei fiinţe umane, adolescent sau adult, îi face plăcere să vadă filme despre copilăria lui şi, de ce nu, despre propria lui naştere?

Dar în general, copiii nu se uită la asemenea filme decât datorită dependenţei lor de dorinţa părinţilor. Ei sunt interesaţi de ziua de azi, de ziua de mâine şi nu de trecutul lor.

V-aş ruga să mai răspundeţi la o scrisoare care e legată de aceasta, deşi se referă la un alt subiect: sexualitatea

copiilor. Mai precis la dialogul pe această temă cu copiii: întrebările pe care această fetiţă le-ar putea pune în legătură cu naşterea ei sau cu adoptarea, un altul le va pune în legătură cu sexualitatea. E o scrisoare cu referire la copiii între opt şi doisprezece ani. Mama întreabă cum trebuie să li se vorbească, la această vârstă, despre viaţa sexuală, unde trebuie să ne oprim ca să nu-i şocăm? Oare, întrebările trebuie aşteptate sau trebuie provocate, de teama ca nu cumva subiectul să fie abordat între prieteni la şcoală, într-un mod nesănătos? Ce trebuie făcut dacă copilul nu pune întrebări?

În general, după trei, patru ani – vârsta întrebărilor directe – copiii nu pun întrebări, dacă prin „întrebare” înţelegem doar întrebarea directă. În schimb, pun întrebări indirecte, aproape din ziua în care vorbesc, din momentul în care leagă o frază. Un gen de întrebare indirectă: „Cum vor fi copiii mei

— Depinde (dacă e băiat cel care întreabă) de soţia pe care o vei alege

— Ah, da?” Şi gata, asta e tot. Răspunsul se opreşte aici. Copilul insistă: „De ce mi-ai spus că depinde de soţia pe care o voi alege

— Ştii că şi tu ai un tată, ca toată lumea. Ai auzit uneori spunându-se că semeni cu tata la unele, că nu semeni la altele. De ce seamănă un copil cu tatăl lui? Pentru că tata este la fel de important ca şi mama, când vine pe lume un copil

— Aha?” Şi e de-ajuns. Dacă copilul nu pune o întrebare mai precisă, răspunsul se opreşte aici. I s-a spus ceva în direcţia adevărului şi, într-o zi, va afla mai mult.

În ce priveşte procrearea: „Unde am fost eu înainte de a mă naşte

— Înainte de a te naşte ai fost în burtica mea.” Iar când vor vedea o femeie însărcinată, mama va profita de ocazie ca să-i spună copilului care se miră: „Oh! Ce grasă e această femeie

— Nu ştiai că mamele îşi poartă copilaşii în burtică înainte de naştere? Peste câteva săptămâni, peste câteva

luni, vei vedea un cărucior, copilul va fi în cărucior, iar mama nu va mai avea burta mare.” Iată o modalitate de a spune că mama a purtat copilul în pântece. De altfel, cele mai multe mame spun fără nici o dificultate aceste lucruri copiilor lor. Este mai greu de răspuns la întrebarea „Cum a ieşit de-acolo

— Pe jos, între picioarele mamei sale este sexul. Ştii că femeile au un orificiu acolo, care se deschide şi copilul iese.” încă şi mai greu le vine părinţilor să-i facă pe copii să înţeleagă rolul pe care îl are tatăl. De aceea, trebuie să li se spună din capul locului, când copilul pune o întrebare indirectă, camuflată. De pildă, un copil va spune: „Un prieten de-al meu nu are tată

— Nu e adevărat, asta nu se poate

— Ba da, el mi-a spus

— Nu ştie el, nu îl cunoaşte, dar a avut un tată adevărat (întotdeauna acest cuvânt „tată adevărat”). Poate a murit. Nu ştiu. Dar oricum, dacă mama lui nu ar fi cunoscut acel bărbat, el nu s-ar fi născut. A avut un tată adevărat, te asigur şi poţi să-i spui şi lui. Mama lui a iubit un bărbat, şi acesta i-a dat o sămânţă.” Atunci, copilul va spune: „Dar cum

— Asta întreabă-l pe tata.” Cred că e preferabil ca mama să-l trimită pentru asemenea explicaţii la tatăl lui sau să stea amândoi de vorbă cu el, explicându-i că seminţele din care se nasc copiii se găsesc în sexele bărbatului şi ale femeii. „O fiinţă, băiat sau fată, prinde viaţă când în pântecele femeii se întâlneşte o jumătate de sămânţă femeiască cu o jumătate de sămânţă bărbătească. Nici tatăl tău, nici eu nu am hotărât care va fi sexul tău.”

Mama din a cărei scrisoare am citit adaugă că nu este de acord cu soţul ei: „Soţul meu pretinde că, oricum, copilul trebuie să ştie, şi chiar să vadă tot, şi că trebuie să-i vorbim despre plăcerea sexuală. Eu nu sunt de această părere.”

Plăcerea, copilul o cunoaşte deja. Nu cunoaşte plăcerea cu altul, dar ştie ce este plăcerea zonei genitale. Tatăl are dreptate. Trebuie spus copilului că dorinţa sexuală dă multă plăcere adulţilor în iubire. Atunci când se vorbeşte despre

bărbaţi şi femei care procreează sau care sunt tată şi mamă, trebuie pronunţat cuvântul „dorinţă”: „E ceva pe care îl vei simţi atunci când vei fi mare, cu o fată pe care o vei iubi foarte mult, pe care o vei dori.” Asta e! Cam aşa trebuie vorbit despre dragoste, care presupune o relaţie corporală, sexuală. În ce priveşte plăcerea pe care sexul său încă puţin dezvoltat o dă deja copilului, trebuie să i se spună că e natural, dar că nu e cazul să caute să vadă aşa ceva la alţii şi deci cu atât mai puţin să-i fie suscitate porniri voyeuriste.

Aţi vorbit despre problema ridicată de un băieţel, pentru care acesta, este trimis la tatăl său. Dar ce se întâmplă dacă acesta nu are tată?

Dacă nu are tată, deci dacă în casă nu există nici un bărbat, cred că mama trebuie să-i spună: „Asta îţi va explica un bărbat, pentru că eu nu am fost niciodată bărbat şi deci nici băieţel. Iar problemele pe care şi le pune un băieţel nu pot fi explicate decât de un bărbat.” Sau să meargă la medicul copilului şi să-i spună: „Fiul meu a pus cutare întrebare. Eu mă retrag. Vorbiţi singuri, ca între bărbaţi.” Aşa trebuie dată explicaţia. Sunt împotriva explicaţiilor pe care le dau femeile băieţilor. Bineînţeles, dacă medicul familiei este o femeie, ea va şti să vorbească, dar ar fi mai bine ca explicaţiile să vină din partea unui bărbat. Dacă băiatul este iniţiat în problema dragostei de către un bărbat, şi i se spune că ea este însoţită de dorinţa sexuală pentru o fată sau o femeie, atunci va trebui să i se vorbească nu doar de plăcere, ci şi de respectarea lipsei de dorinţă a celuilalt. Şi să se adauge: „Aşa ceva nu se întâmplă niciodată cu mama sau cu surorile tale. Trebuie să fie o fată care nu face parte din familia ta”. Şi când copilul întreabă de ce: „Ei bine, când vei fi mare, vei scrie o carte despre asta. E foarte complicat. Nu ştiu să-ţi răspund. Asta este legea tuturor oamenilor.” Copiii acceptă uşor această interdicţie când ştiu că şi părinţii se supun aceleiaşi legi în ceea ce îi priveşte. Se poate răspunde şi aşa:”Nu ştiu cum să-ţi explic, deoarece prohibiţia incestului nu e o problemă simplă, dar asta e legea oamenilor; la animale nu e la fel.”

în ceea ce mă priveşte, cred că termenul de „căsătorie” trebuie întotdeauna folosit pentru legătura sexuală dintre bărbaţii şi femeile ce s-au unit în faţa legii şi nu atunci când vorbesc despre împreunarea animalelor; în cazul acesta li se va spune să folosească termenul împerechere. Li se poate vorbi şi despre procreare, care presupune contactul sexual dintre parteneri de sexe diferite, fără ca acesta să ducă întotdeauna la procreare.

Ascultându-vă, am recitit scrisoarea: „Soţul meu pretinde că, oricum, acest copil trebuie să ştie şi să vadă tot.”

Cred că soţul în chestiune nu îşi dă deloc seama de pericolul pe care îl reprezintă, pentru copil, prezenţa acestuia la actul sexual al propriilor părinţi, la cererea acestora. Dacă într-o zi îi surprinde, cu atât mai rău pentru el. Dacă se întâmplă aşa ceva, i se va spune: „Acuma ştii, asta e ce ţi-am povestit. Asta ai văzut.” După părerea mea, acest domn greşeşte crezând că un copil trebuie să asiste la raporturile sexuale ale părinţilor săi. Ar fi ceva traumatizant, deoarece genitalitatea unei fiinţe umane se construieşte cu pudoare, cu respect faţă de celălalt şi prin castitatea adulţilor faţă de copii: cu atât mai mult faţă de senzaţiile copiilor, care au o sensibilitate în plină dezvoltare. Nu, nu, în nici un caz asemenea şedinţe practice incestuoase cu complicitatea părinţilor. Asta perverteşte.

Există mame obosite?

Vă propun acum câteva scrisori care contestă…

Cu plăcere, întotdeauna sunt interesante.

… din partea unor persoane care nu sunt de acord cu ceea ce spuneţi.

Dar eu sunt de acord cu contestaţiile!

O mamă vă reproşează că faceţi abstracţie de realitatea socială: „Când vorbiţi despre femei, despre mame şi despre copiii lor mici, uitaţi de toate mamele care, după două, trei luni, sunt la capătul puterilor: „Gata, m-am săturat de scutece!” Şi continuă spunând că maternitatea poate fi şi un infern, că dacă urmează sfaturile dumneavoastră o mamă trebuie să renunţe la lume, să stea cât mai mult acasă ca să-şi crească copilul. Apoi vă întreabă de ce vorbiţi atât de puţin despre taţi.

Vedeţi, nu poţi fi pe placul tuturor. Această femeie a avut copii şi nu a descoperit bucuriile maternităţii când copiii ei erau mici…; ei bine, există şi asemenea mame, este adevărat. Probabil că vor fi din ce în ce mai puţine, din moment ce acum maternitatea poate fi evitată. Altădată era imposibil, fără ca femeile să-şi distrugă sănătatea. Deci, ce să-i spun acestei femei? în primul rând, să nu asculte emisiunea noastră. Apoi, este foarte adevărat că greutăţile sociale, locuinţele prea mici, toate astea fac ca multe mame să fie nervoase. Cu toate acestea, deşi nervoase şi având locuinţe mici, ele îşi iubesc copiii şi încearcă, cât le stă în puteri – înţeleg asta din toate scrisorile pe care le primim – să îi crească şi să îi ajute cât pot ele de bine. De fapt, asta încercăm şi noi să facem aici. Bineînţeles, noi nu putem ameliora nici condiţiile de locuit, nici sănătatea mamelor surmenate. Ştiţi, copiii… eu am ideea mea despre asta; eu cred că aceştia îşi aleg părinţii, că ei ştiu foarte bine că mama lor este cum este. Având aceeaşi constituţie ereditară, ei înţeleg şi nervozitatea mamei lor. Cred că este fals să ridici problema socială când e vorba de dragostea

părinţilor pentru copiii lor. Despre despărţirea de copii a mamelor care lucrează, am mai vorbit deja: important este ca mama să stea de vorbă despre asta cu copilul ei. Pe de altă parte, dacă poate să stea acasă cu el, nu trebuie ca acest lucru să devină o corvoadă, să se închidă în casă: dimpotrivă, să iasă în fiecare zi, să se întâlnească cu alte femei cu copii în parc, să-şi ia copilul când merge la prieteni, eventual prieteni care au şi ei copii. Dar ştiu femei pe care doar prezenţa copiilor le oboseşte, care se plictisesc; ar trebui să vorbească cu alte mame, să facă în aşa fel încât să aibă grijă de copii pe rând şi să aibă astfel şi zile de odihnă; şi e preferabil ca o mamă care nu suportă să stea acasă, să meargă să lucreze şi să plătească o femeie în loc să se deprime.

Cred că trebuie totuşi să răspundeţi şi la a doua întrebare: „Vorbiţi prea puţin despre taţi. Deşi ei ar putea să le ajute pe mame şi să se ocupe de copii cel puţin tot atât cât se ocupă ele. Nu ar fi deloc rău.”

Această femeie are dreptate. Este vorba de deprinderi relativ recente care trebuie întărite. Există mulţi taţi care au meserii ce nu le permit să se ocupe în fiecare zi de copiii lor. Dar ceilalţi, cei care nu îndrăznesc, trebuie învăţaţi să o facă. Când au această posibilitate, ei descoperă bucurii imense de care erau lipsiţi până atunci: cred că mamele trebuie să-i ajute să descopere aceste bucurii. Căci, dacă niciodată nu e prea devreme pentru un copil să se simtă în siguranţă fizică cu tatăl său, ca şi cu mama sa, trebuie ca şi tatăl să se simtă în siguranţă cu copilul său.

O altă mamă ne scrie cam în acelaşi spirit: „Vorbiţi-ne despre dragoste!” La început ne povesteşte: „Când te porţi cu blândeţe faţă de copil, când îl răsfeţi, îl giugiuleşti, îl săruţi, nu prea îi ceri părerea. O faci mai mult să-ţi potoleşti o nevoie personală de tandreţe, decât din alte motive.”

Bineînţeles.

Apoi continuă: „Oricât de greu ar fi să mărturiseşti, dar mă întreb şi eu dacă am făcut vreodată faţă de copiii mei cel mai mic gest de dragoste. Uneori, chiar cred că îi detest, atât de greu obţin de la ei un gest drăguţ, o privire

complice, un pic de înţelegere.” Şi în acest punct vă spune: „Vorbiţi-ne, atunci, despre dragoste.” în acelaşi timp, trebuie să recunoaştem că există părinţi care spun uneori: „Copiii mei, i-aş strânge de gât…”

E adevărat. Dar aceşti părinţi ar trebui să înţeleagă că şi copilul lor este ca ei. Dragostea oamenilor este întotdeauna ambivalenţă. Pentru o mamă este o bucurie să-şi sărute copiii, bineînţeles… Dar copilului, lui ce-i place? Să fie în siguranţă, lângă mama sa. Deci, mama trebuie să-i spună ce simte, fără teama de a se contrazice: „Ştii, nu te iubesc, nu vreau să te mai văd.” în realitate, nu e adevărat. Şi de aceea trebuie să îi explice: „Eu te iubesc, de fapt, dar mă iriţi, mă enervezi, nu mai pot.” Copilul va constata: „Aha! Şi eu simt aşa, câteodată, faţă de mama.” De altfel, mulţi copii spun şi ei acel „nu te iubesc” mamei lor. Şi atunci relaţiile dintre ei vor deveni foarte umane. Asta înseamnă să iubeşti: altceva decât relaţii siropoase şi zâmbete false, „drăgăstoase”. Înseamnă să fii natural şi să-ţi asumi propriile contradicţii.

Deci, dacă spui „nu te iubesc” sau „nu te mai iubesc”, e şi ăsta un fel de a vorbi despre dragoste?

Exact.

O altă întrebare, în aceeaşi scrisoare, referitoare la sărutul pe care adulţii îl dau copiilor… Nu sunteţi pentru a săruta copiii pe gură…

Nu. Mai ales atunci când ei nu cer aşa ceva. Pentru că poate produce o excitaţie senzuală plină de primejdii.

Această mamă ne scrie: „Dar cum fac ruşii?” pentru că ruşii, adulţii – e un lucru cunoscut – se sărută pe gură… Atunci, asta nu ridică probleme pentru copiii lor…?

Nu, tocmai, pentru că este un gest social. Nu e vorba de intimităţi senzuale. Tot ce este social, este dezerotizat. La noi, oamenii îşi dau mâna, dar există ţări, de exemplu în India, unde este necuviincios să dai mâna cu cineva, deoarece gestul presupune o intimitate tactilă, tocmai pentru că nu este „socializat”. Totul e în funcţie de mediu şi de ţară. Cu copilul, în societatea noastră, trebuie evitate intimităţile care capătă o dimensiune erotică; cu toate

acestea, dacă într-o societate sărutul pe gură e ceva curent, atunci el nu mai înseamnă nimic. În schimb, alte lucruri vor implica erotismul... Ei bine, părinţii trebuie să evite acest lucru, contactul corporal cu copiii lor.

Cel mare reprezintă într-un fel capul, iar cel mic picioarele. (Fraţii între ei)

Să vorbim acum despre o problemă care interesează aproape toate familiile: felul în care se înţeleg copiii între ei, precum şi raporturile unor mici drăcuşori cu părinţii lor. În prima scrisoare care vă pune această întrebare, este vorba despre o mamă cu doi copii, unul de şapte ani şi jumătate şi celălalt de patru. Amândoi sunt băieţi. Mama lor spune: „Cel mare este într-un fel capul, iar cel mic, picioarele. Am ascultat cu atenţie câteva din emisiunile dumneavoastră. Spuneaţi că e aproape anormal ca un copil să nu fie gelos pe fratele lui mai mic. Or, băiatul meu de şapte ani nu s-a arătat niciodată gelos. E un băiat care pare, dacă vreţi, aproape prea matur pentru vârsta lui.” întrebarea pe care şi-o pune este din ce moment limbajul adult folosit cu acest copil este totuşi prea complicat.

Când am vorbit de gelozie, am situat-o între optsprezece luni şi cinci ani. Or, acest copil avea aproape cinci ani când s-a născut fratele lui. Mai spuneam că această problemă a geloziei vine din faptul că fratele cel mare ezită între două posibilităţi; ce este mai valoros (dată fiind admiraţia familiei): să se identifice cu un sugar, adică să regreseze în istoria sa personală, să revină la obiceiurile pe care le avea când era mic sau, dimpotrivă, să progreseze şi să se identifice cu adulţii? Se pare că acest copil a optat pentru a doua soluţie. Văzându-l pe fratele său mai mic, a avut faţă de regresie o rezistenţă, un fel de teamă născută din prudenţă; în acelaşi timp, a fost deja în stare – deoarece mergea la grădiniţă şi frecventa copii de vârsta lui – să se identifice cu tatăl lui sau cu băieţii mai mari. A optat pentru acest drum; poate chiar prea mult, pentru că, din ce ne spune mama lui, se poartă şi vorbeşte ca un mic adult. Bun! Când cei doi copii sunt împreună,

între ei se observă o mare diferenţă. În felul acesta, cel mare îşi arată gelozia: pe o cale ocolită. Să pară că este la nivelul adulţilor, când de fapt nu e aşa, pentru a nu fi confundat cu cel mic, care nu poate face la fel. Nu cred că există motive de nelinişte pentru acest băiat prea cumpătat, poate puţin inhibat, nu prea jucăuş. Cu prima ocazie, mama va trebui să invite colegi de vârsta celui mare şi chiar mai mari, în timp ce, pentru cel mic va chema copilaşi între optsprezece luni şi trei ani. Copiii sunt întotdeauna interesaţi să se joace împreună cu copii un pic mai mici şi un pic mai mari decât ei, nu numai cu cei de vârsta lor.

Şi pentru cealaltă parte a întrebării…

Să i se vorbească asemenea unui adult?

„Cum să ştiu când nu mai înţelege explicaţiile pe care i le dau…?” Şapte ani şi jumătate nu înseamnă totuşi un copil mare…

Cred că la şapte ani şi jumătate copilul înţelege toate explicaţiile. Singurul pericol este acela de a se limita doar la a vorbi, de a nu mai face nimic cu mâinile, cu corpul, de a cădea în capcana vorbirii, despărţit de sentimentele sale, de senzaţiile şi dorinţele vârstei sale. Dacă nu ar avea şi mâini, braţe, picioare, s-ar trezi rupt de colegii lui. De altfel, mama recunoaşte: „Cel mic reprezintă, într-un fel, picioarele.” Cel mare trebuie să joace fotbal, să facă sport, să meargă la piscină cu tatăl lui. Evident, există un pericol când un copil vrea, prin vorbe, să fie egalul celor mari şi îi abandonează complet pe cei de vârsta lui, jocurile şi preocupările lor, pentru a face pe adultul.

O altă scrisoare pune problema atitudinii care trebuie avută faţă de copiii de paisprezece, doisprezece şi opt ani, care se bat între ei. Se bat tot timpul. Mama spune că a ajuns să facă crize de nervi din cauza asta. Analizând lucrurile, tatăl a tras concluzia că ei se bat intenţionat, pentru a o scoate din fire. Întrebarea: „Este adevărat că unii copii pot fi suficient de perverşi, dacă vreţi, încât să se distreze pe seama crizei de nervi a mamei lor?”

Nu, nu e defel vorba de perversiune. Aceşti copii nu

sunt perverşi. Dar e atât de amuzant să tragi de o sfoară şi să sune clopoţelul sau să-i manipulezi pe adulţi ca pe nişte marionete! Am impresia că această mamă este, pentru copiii ei, pe post de marionetă. Şi sunt sigură că totul s-ar calma dacă ar lua hotărârea, atunci când îi vede certându-se – evident, pentru această soluţie trebuie să existe două camere! –, să închidă uşa camerei în care se află ea, să-şi pună vată în urechi şi să nu-i mai pese de nimic, spunând: „Fiţi atenţi, dacă vă rupeţi în bucăţi, vă duc la spital, dar nu mă mai interesează ce faceţi.” Iar apoi, dacă poate, să iasă la plimbare: în lipsa ei totul se va calma, în nici un caz lucrurile nu vor sta mai rău, iar ea se va simţi mult mai bine. Dar să nu se mai amestece între ei. Cu trei băieţi, e foarte greu. Cred că e foarte important ca băiatul cel mare să iasă cât mai mult din mediul familial, să meargă cu cei mari, cu băieţi de vârsta lui. Paisprezece ani... într-adevăr, ar trebui deja să aibă viaţa lui, colegii lui, iar acasă să vină să ia masa cu părinţii sau să-şi facă temele. Dacă au norocul să existe o cameră în care copiii pot lucra liniştiţi, în care se pot izola de ceilalţi când vor, e foarte bine. Trebuie avute în vedere mijloace de „apărare pasivă”, adică un zăvor pe care cel dinăuntru poate să-l tragă. Dacă-l lasă deschis, înseamnă că îl distrează să se certe cu ceilalţi. Asta e tot. Dar, cel puţin, cel ce vrea să fie liniştit are posibilitatea să se izoleze.

Pe de altă parte, unii părinţi sunt îngrijoraţi de ceea ce ei numesc „crizele” copiilor lor. Avem aici scrisoarea unei mame care are trei băieţi, unul de şapte ani şi jumătate, altul de patru ani şi jumătate şi al treilea de doi ani. Cel mic, de când a început să meargă, a devenit foarte irascibil, foarte pretenţios şi vrea cu orice preţ să-i enerveze pe ceilalţi doi. Mama vă întreabă ce atitudine să adopte faţă de o criză care ia proporţii considerabile: „Ce trebuie făcut pentru a calma o asemenea criză? Dacă eşti foarte conciliant, scenele acestea pot fi evitate? Dar cât poţi să fii de conciliant fără să exagerezi?...”

Trebuie să adaug că acest copil se comporta foarte bine. Şi, ca să nu omit nimic, mai adaug faptul că mama

nu-şi făcea prea multe probleme din cauza lui, dar vecinii au alarmat-o; auzind un copil de doi ani făcând crize nemaipomenite de furie, au venit să-i spună: „Ar trebui să fiţi atentă. Probabil că acest copil e bolnav. O să aibă convulsii.”

Să răspundem întâi la acest ultim punct: convulsiile nu se declanşează în timpul crizelor de furie. Crizele pot fi dramatice la un copil, dar ele nu se termină prin convulsii. Totuşi, cred că în această familie, pe neobservate, cel de-al doilea băiat îl scoate din sărite pe cel mic şi îl face să se înfurie pentru că, fără îndoială, e gelos pe el. Să fii la mijloc nu e prea uşor. Cel ce se găseşte pe acest loc, ar vrea cu siguranţă să se înţeleagă foarte bine cu cel mare şi să-l izoleze de ei pe cel de-al treilea. Trei băieţi, nu e deloc uşor. Cel de-al doilea se pare că-i impune ultimului un loc complet neglijabil, de prâslea. Iar acesta se află pus în permanenţă într-o poziţie de inferioritate de către ceilalţi, care nu vor să se joace cu el. Mama ar putea simplifica mult lucrurile ocupându-se mai mult de cel mic, şi nu fiind „conciliantă” cu el, ci ajutându-l să crească. Şi pe urmă, mai e ceva: se întâmplă pur şi simplu ca unii copii să fie colerici. Mama trebuie să vadă dacă în familie nu mai sunt şi alţii ca el.

În scrisoare, mama spune: „Soţul meu, când era mic, era şi el foarte nervos.”

Atunci, lucrul acesta trebuie să i se spună şi copilului. Trebuie ca tatăl să fie cel care să stea de vorbă cu el. „Când eram mic, eram ca tine: mă înfuriam uşor, dar am înţeles repede că asta îi îndepărta pe prietenii mei şi am făcut eforturi mari ca să mă schimb. Vei reuşi şi tu.” Ar fi de altfel o bună ocazie ca tatăl să se ocupe mai mult de acest fiu, fără să-l culpabilizeze, din moment ce se recunoaşte în el. Dar e adevărat că aceste crize îi deranjează pe vecini.

Deci, încă o dată, dacă v-am înţeles bine, în faţa acestor crize, soluţia este dialogul; nu trebuie să urli mai tare decât el şi nici să încerci să-l cerţi.

Şi încă şi mai puţin să-ţi baţi joc de el. Dialogul e aproape imposibil în timpul crizei, o dată ce ea s-a

dezlănţuit... Dar nu trebuie certat nici el şi nici cei mari, care l-au înfuriat. Trebuie să procedezi ca un dirijor: cei mari trebuie potoliţi şi apoi toţi să facă linişte. Iar dacă tatăl este de faţă, n-ar fi rău să meargă cu cel mic într-o altă cameră şi acolo să încerce să-l liniştească. Apoi, să vină amândoi înapoi: „Gata, s-a terminat Când va fi mare, va reuşi să se stăpânească singur; dar e încă mic.” Iar celorlalţi: „Nu e plăcut şi nici uşor să ai această fire; eu ştiu, şi eu am fost ca el.”

Tocmai asta e: după părerea dumneavoastră, până la ce vârstă acest copil va continua să urle?

În primul rând, un copil nu se poate stăpâni fără riscuri în absenţa unui ajutor plin de afecţiune, înaintea vârstei de patru ani şi jumătate, cinci ani. Copilul irascibil e ca o baterie electrică, el are nevoie să se calmeze. Apa e un bun calmant pentru copii, aşa cum am mai spus. Copiii se distrează când se joacă cu apa şi, în plus, se şi calmează; un copil care a făcut o criză de furie, sau care nu a mai făcut de mult, dar se simte că aceasta pluteşte în aer, poate foarte bine să facă o baie lungă şi plăcută sau i se pot şterge faţa şi mâinile cu un prosop umezit. Copiii, în special aceştia, au nevoie de băi prelungite, care destind, sau de duşuri plăcute. Nu duşuri reci, care excită, ci calde, care calmează.

Dar apa nu trebuie să devină un instrument de tortură! Ameninţarea cu baia sau duşul de cum începe să bombăne!

Nicidecum, trebuie să-i facă plăcere. Şi apoi, poate fi deja dus la bazin, nu e prea mic. Copiii au nevoie de apă. Şi trebuie să cunoască copii de vârsta lui. Îşi enervează fraţii pentru că nu are alţi prieteni.

Ce este un lucru adevărat? (Moş Crăciun)

Avem acum o întrebare despre Moş Crăciun, pur şi simplu. Iată! Un tată vă cere părerea despre acest mit: „Copilul trebuie lăsat să creadă în Moş Crăciun şi în şoricelul care îi fură dinţişorii de lapte sau în ouăle de Paşti? Când va afla la grădiniţă, de la colegii lui, care este adevărul, explicaţiile pe care le vor da părinţii despre simbolismul creat în jurul lui Moş Crăciun vor reuşi să compenseze dezamăgirea copilului, care-şi va da brusc seama că părinţii l-au minţit?”

Cred că este o falsă problemă. Copiii au nevoie de multă poezie, ca şi adulţii, de altfel, din moment ce şi ei îşi fac urâri de Crăciun, nu-i aşa? Ce este de fapt un lucru adevărat? Moş Crăciun ne aduce atâtea: şi atunci nu e adevărat? Şi când câştigi mulţi bani ai senzaţia că lucrul este adevărat, nu-i aşa? De aceea, cred că acest domn îşi face probleme pentru că fiul lui crede în Moş Crăciun, ca şi cum înseamnă că minţi dacă vorbeşti despre el. Dar un mit înseamnă poezie, iar poezia îşi are adevărul ei. Bineînţeles, nu trebuie continuat prea mult şi nici nu trebuie spus copilului că Moş Crăciun nu-i aduce cadouri dacă nu e ascultător etc.

Dacă părinţii „exagerează” însă şi par să creadă în Moş Crăciun mai serios decât copilul, acesta nu le va mai putea mărturisi: „Ştii, copiii mi-au spus că nu există Moş Crăciun.” în momentul acela ei trebuie să-i explice diferenţa dintre un mit şi o persoană vie, care s-a născut, a avut părinţi, o naţionalitate, care a crescut şi va muri şi care, ca orice fiinţă omenească, locuieşte într-o casă pe pământ şi nu în cer.

Trebuie să vă spun imediat că ascultătorul nostru este împotriva acestor Moş Crăciun, în special împotriva celor ce se plimbă pe stradă.

Probabil pentru că i se pare, pe bună dreptate, că aceşti oameni cumsecade îmbrăcaţi în Moş Crăciun îl depoetizează pe cel în care el a crezut şi care nu umbla pe stradă toată luna decembrie, ci venea doar în noaptea de Crăciun. Asta îl înfurie, probabil. Sau, poate, e un domn care nu are prea multă poezie în sufletul lui. În orice caz, nu ştiu dacă dumneavoastră mai credeţi în Moş Crăciun, dar eu cred şi acum. Pot să vă povestesc – pentru că toată lumea ştie că eu sunt mama lui Carlos, cântăreţul – că, atunci când Jean (acesta e numele lui adevărat) era la grădiniţă, într-o zi m-a întrebat: „Dar cum de există atâţia Moş Crăciun? Unii sunt albaştri… alţii violet… alţii roşii!” Ne plimbam pe stradă şi peste tot vedeam o mulţime de Moş Crăciun. Atunci, i-am spus: „Să ştii, pe Moş Crăciun, acela de-acolo, eu îl cunosc, e Cutare”; era unul din angajaţii magazinului de jucării sau ai patiseriei, deghizat în Moş Crăciun. „Vezi, s-a deghizat în Moş Crăciun, iar celălalt e un vânzător îmbrăcat şi el în Moş Crăciun.” Şi m-a întrebat: „Dar atunci, cel adevărat?…

— Cel adevărat e doar în inima noastră. E ca şi cum ne-am închipui un spiriduş uriaş. Când suntem mici, ne place să ne închipuim că spiriduşii şi uriaşii există. Dar tu ştii că spiriduşii nu există. Şi nici uriaşii din poveste. Moş Crăciun nu s-a născut, nu are un tată şi o mamă. El nu e viu; el trăieşte numai de Crăciun în inima celor care vor să facă o surpriză plăcută şi o bucurie copiilor lor. Şi tuturor oamenilor mari le pare rău că nu mai sunt copii; atunci le place să le spună celor mici: „«E Moş Crăciun»; când suntem mici nu ştim să deosebim lucrurile adevărate vii şi lucrurile adevărate care sunt doar în inima noastră.” A ascultat ce i-am spus şi, pe urmă, a întrebat: „Atunci, a doua zi, el nu pleacă în sania lui trasă de reni? Nu urcă înapoi la cer?

— Nu, din moment ce e doar în inima noastră

— Atunci, dacă-mi pun pantofii, nu o să-mi lase nimic

— Cine n-o să-ţi lase nimic

— Nu o să găsesc nimic în pantofi

— Ba da

— Dar atunci, cine o să-mi pună?” Am zâmbit „Tu şi tata îmi puneţi ceva

— Sigur

— Atunci şi eu pot să fiu Moş Crăciun

— Bineînţeles că şi tu poţi. O să ne punem şi noi pantofii eu, tata şi Maria. Tu ai să pui lucruri în ei şi ai să ştii că tu ai fost Moş Crăciun pentru noi. Iar eu voi spune: Mulţumesc, Moş Crăciun; tu ştii că e pentru tine, dar eu mă fac că nu ştiu. Iar lui tata n-am să-i spun că eşti tu, va fi o surpriză pentru el.”

Era încântat, fermecat şi mi-a spus când am ajuns acasă: „Acum, când ştiu că nu există de-adevărat. Moş Crăciun mi se pare şi mai frumos.”

Imaginaţia şi poezia copilăriei nu înseamnă nici credulitate, nici naivitate, ci inteligenţă într-o altă dimensiune.

Murim pentru că trăim

Este adevărat că nu răspundem la toate scrisorile, dar primim foarte multe; iar pe de altă parte, unele scrisori se referă la aceleaşi probleme: deci vom răspunde la cele care sunt mai explicite. Sper că în felul acesta şi celelalte îşi vor găsi răspunsul. Aşa cum spuneam la început, nu dau niciodată un răspuns care epuizează complet întrebarea, şi nici singurul posibil. De multe ori, nici eu nu am decât păreri, un anumit fel de a fi cu copiii. De aceea îmi plac scrisorile care „contestă" ce spun; există mame care ne scriu: „Eu procedez altfel şi merge foarte bine." E foarte interesant, deoarece e vorba de un alt tip de mamă care face faţă aceloraşi dificultăţi altfel decât m-am gândit eu; şi asta pentru că, trebuie s-o recunoaştem, copiii ne pun întrebări profunde despre noi înşine. În general, suntem tentaţi să găsim soluţia pur şi simplu în felul în care au procedat cu noi părinţii noştri sau tocmai în opusul a ceea ce au făcut ei. De obicei, aşa începem; când, de fapt, ar trebui să studiem fiecare copil pentru a-i descoperi propria fire şi a-l ajuta pe cât posibil să depăşească acea dificultate.

O scrisoare al cărei subiect interesează pe toată lumea: moartea. Cum să vorbim despre asta copiilor? Corespondenta noastră locuieşte la ţară: „Aceşti copii văd cum mor animalele şi ajung să pună multe întrebări pe această temă."

Există în această scrisoare o formulă foarte reuşită: „Cum să le spunem de ce murim?" Păi, murim pentru că trăim, iar tot ce trăieşte moare. Orice creatură vie este, din ziua în care se naşte, pe un drum care o duce spre moarte. De fapt, nu putem defini altfel viaţa decât prin moarte, şi moartea prin viaţă. Deci viaţa face parte integrantă dintr-o fiinţă vie, aşa cum face şi moartea. Moartea face parte din chiar destinul unei fiinţe vii. Iar copiii ştiu foarte bine acest lucru.

„Ei văd cum mor animalele…” Dar moartea animalelor nu e acelaşi lucru! Iar asta trebuie să li se spună destul de repede copiilor, pentru că animalele nu au grai şi nu au un trecut. Trecutul animalelor domestice face parte din viaţa familiei, dar ele, neavând trecut, nu au descendenţi care pot să-şi amintească de viaţa lor, aşa cum copiii îşi amintesc despre viaţa părinţilor lor. Ştim foarte bine că, înainte de a muri, persoanele foarte în vârstă îşi amintesc de copilărie şi îşi cheamă mama. Noi, oamenii, avem un trecut. Corpul nostru este strâns legat de cuvintele pe care le-am primit de la părinţii noştri. De aceea, este foarte important să răspundem la întrebările pe care ni le pun ei despre moarte şi să nu aşternem un văl de tăcere peste acest subiect.

De la ce vârstă încep copiii să pună această problemă?

Îi interesează în acelaşi timp cu diferenţa sexuală, la început prin întrebări indirecte: „Ai să fii bătrână când ai să mori?”, de pildă, sau: „Eşti deja bătrână

— Foarte bătrână? Nu! Nu aşa bătrână cum e cutare sau cutare persoană, dar sunt destul de bătrână, e adevărat

— Atunci înseamnă că ai să mori curând

— Nu ştiu. Nu ştim când vom muri.” în acest punct – pentru că de multe ori copiii au auzit vorbindu-se despre accidente de maşină – li se poate spune: „Vezi, oamenii aceia nu ştiau, când au plecat la drum, că o să moară peste o oră. Vezi, nimeni nu ştie când o să moară.” Concluzia unei asemenea discuţii trebuie să fie: „Să ne bucurăm de toate clipele pe care ni le dă viaţa.”

Alta este apoi situaţia când întrebarea e pusă într-o familie de credincioşi. Pentru că există credinţe privitoare la viaţa de apoi sau la metempsihoză. De fapt, nu ştim nimic. Toate acestea sunt răspunsuri ale imaginaţiei oamenilor care nu pot „gândi” moartea. O fiinţă vie nu-şi poate gândi propria moarte. Ştie că va muri, dar moartea sa e ceva absurd, ceva ce nu poate fi gândit. Naşterea… nu noi asistăm la naşterea noastră, ci alţii. La fel şi în ceasul morţii, alţii asistă. Noi ne trăim moartea – dacă îndrăznesc să spun aşa – dar nu asistăm la ea: noi murim.

În ceea ce-i priveşte pe copii, ei pun întrebări legate de moarte, fără pic de angoasă, până în jurul vârstei de şapte ani. Întrebarea începe să-i frământe pe la trei ani dar, repet, fără angoasă. Tocmai de aceea trebuie să li se vorbească despre moarte. De altfel, o văd mereu în jurul lor. Sunt oameni sau copii care mor în preajma lor. Cred că întotdeauna i se poate răspunde unui copil în felul următor: „Vom muri când vom termina de trăit.” E ciudat să spui aşa, dar e adevărat. Nu vă puteţi imagina cât de liniştitoare sunt pentru copil aceste cuvinte. Să i se spună: „Fii liniştit. Nu vei muri decât atunci când vei termina de trăit.

— Dar nu am terminat de trăit!

— Foarte bine! din moment ce nu ai terminat de trăit, vezi şi tu că încă eşti viu.” Când era mic, băiatul meu auzise vorbindu-se despre bomba atomică. Întorcându-se de la grădiniţă, mă întreabă: „E adevărat că există bomba atomică? E adevărat că tot Parisul poate să dispară?... Păi da, e adevărat

— Atunci, se poate întâmplă înainte de prânz? După prânz? (avea trei ani)

— Păi da, s-ar putea... dacă ar fi război, dar acum nu mai e război

— Şi dacă se întâmplă chiar dacă nu e război

— Păi vezi, atunci am muri

— Ah! atunci prefer să se întâmple după prânz.” I-am răspuns: „Ai dreptate.” Şi discuţia s-a încheiat. Vedeţi, a existat un scurt moment de angoasă: „Se poate întâmplă înainte de prânz?” Pentru că îi era foarte foame şi urma să ne aşezăm la masă. Copilul este tot timpul în prezent. El vorbeşte pentru clipa de faţă. Dacă moare cineva din familie, este important să nu i se ascundă copilului acest lucru. Pentru că el percepe expresia schimbată a feţelor din jurul lui. E grav dacă, având în vedere că a ţinut la acea persoană şi că acum e îngrijorat de absenţa ei, nici nu îndrăzneşte să întrebe ce s-a întâmplat. De asemenea, tăcerea în legătură cu moartea cuiva îl face să se simtă tratat ca o pisică sau ca un căţeluş, exclus din comunitatea fiinţelor vorbitoare.

De cele mai multe ori, copiilor nu li se spune adevărul în această problemă. Li se vorbeşte despre o călătorie îndepărtată, despre o boală care se dovedeşte a fi fără sfârşit şi despre care până la urmă nimeni nu mai vorbeşte. Situaţia devine stranie, sufocantă.

Am văzut... au fost aduşi la consultaţie copii a căror situaţie şcolară s-a deteriorat de la un anumit moment dat... Am încercat să aflu ce s-a întâmplat. Bineînţeles, era imediat după moartea bunicului sau a bunicii, despre care nu li s-a spus nimic. Când copilul voia s-o vadă: „Ştii, e la spital, e foarte bolnavă.” Şi gata. Se schimba subiectul, se evita discuţia. De fapt, era suficient să i se explice că bunica a murit şi să fie dus la cimitir ca să vadă unde sunt duse corpurile oamenilor care mor. Şi să i se vorbească despre faptul că inima care iubeşte nu a murit, atâta timp cât oamenii îşi amintesc de cei pe care i-au iubit. Doar aşa i se poate răspunde unui copil.

Ar fi foarte bine ca de Ziua Morţilor să meargă cu toţii la cimitir unde, în acea perioadă, e foarte frumos şi să li se răspundă copiilor la toate întrebările legate de numele şi datele pe care le descifrează pe cruci... Li se va părea ceva foarte îndepărtat şi se vor gândi la asta. După aceea totul va fi foarte vesel. Să plece împreună, să pregătească o mică masă şi să li se spună: „Ei bine, asta e, noi deocamdată trăim.”

Aţi spus adineauri că moartea unui animal nu e acelaşi lucru cu moartea unei fiinţe umane.

Mă referem la moartea unui animal sacrificat pentru consum.

Şi pentru mine, cea mai veche amintire, de pe la vârsta de doi sau trei ani, e legată de o mică dramă a copilăriei. Aveam un răţoi pe care cineva îl câştigase la tombolă şi mi-l dăduse. Mă jucam cu el în curte, în fiecare zi. Şi, la un moment dat, m-am hotărât să-i fac casa într-o lădiţă ce stătea sprijinită de un perete, într-o zi, răţoiul a trecut probabil prea aproape de lădiţă şi a răsturnat-o. Lădiţa a căzut peste el şi l-a omorât. Am suferit foarte mult. Este cea mai veche amintire a mea. De aceea, cred că moartea

unui animal poate fi extrem de importantă pentru un copil.

Da, această poveste e legată de problema morţii celor pe care îi iubim. Când această fiinţă vie moare, moare o părticică din noi, din sensibilitatea noastră. În cazul acesta, suferinţa s-a datorat în primul rând faptului că v-aţi simţit probabil vinovat, din neglijenţă, de moartea răţoiului; moartea ne face să ne simţim vinovaţi. E curios, de fapt, pentru că nu e nimic rău să mori, din moment ce toţi vom muri. Dar când avem o vină cât de mică, atunci ne reproşăm că într-un fel am distrus legătura cu celălalt, căldura pe care o resimţeam, acel ceva bun, plăcut, viu care exista între noi. Într-adevăr, cred că niciodată nu trebuie să ne batem joc de un copil care plânge după pisica, câinele sau răţuşca lui, care au murit. Şi nici de copilul care păstrează resturi dintr-o păpuşă sau dintr-un ursuleţ stricat... Pentru copil, nu e nici o deosebire. Tot ce iubeşte el este viu. Bineînţeles, viu într-un anumit fel. De aceea, nu trebuie aruncate resturile unui obiect la care copilul a ţinut. Când moare o răţuşcă, o pisicuţă sau un căţeluş, copiii vor să-i înmormânteze, adică să respecte pentru această creatură un ritual de doliu. Toate fiinţele umane acceptă moartea printr-un ritual de doliu. Atunci, de ce nu? Trebuie respectată modalitatea pe care o adoptă copilul pentru a depăşi misterul; căci, pentru noi, moartea, ca şi viaţa, rămân un mister.

Copilul îşi creează mama (Alăptarea sugarului)

O altă scrisoare se referă la problema alăptării. Cea care ne scrie este însărcinată şi vă roagă să-i vorbiţi despre avantajele şi dezavantajele alăptării la sân. Îndepărtându-ne puţin de la întrebarea propriu-zisă, este de remarcat faptul că în unele maternităţi se practică un fel de terorism al alăptării: trebuie să alăptaţi! Multe femei îşi fac probleme serioase deoarece îşi dau destul de repede seama că nu vor putea face acest lucru.

Există însă şi situaţii diametral opuse: unele clinici transmit femeilor care ar dori să-şi alăpteze copilul o anumită angoasă: „Dacă veţi alăpta, nu veţi fi niciodată liberă.” Cred că fiecare femeie va reacţiona în funcţie de modul în care a fost ea însăşi hrănită: dacă propria ei mamă a alăptat-o la sân sau dacă a regretat că nu a putut s-o facă... Am cunoscut mame care nu aveau lapte, dar care doreau să-şi alăpteze copilul cu orice preţ, deşi era clar că acest mod de hrănire nu satisfăcea toate nevoile acestuia. E bine ca mamele să evite ideile preconcepute în această problemă: să aştepte mai întâi sosirea copilului. Copilul îşi creează mama. Înainte de naştere ea poate să spună orice doreşte: „Voi face şi asta, voi face şi asta.” O dată cu naşterea copilului ea îşi va schimba complet părerile. Deci... ar fi bine să nu-şi mai pună nici un fel de întrebare înainte de venirea lui pe lume. Să renunţăm la a ne mai face planuri şi să ne trăim bucuriile şi necazurile de la o zi la alta.

Dar acum câteva clipe spuneaţi că aceste preocupări ale mamei se pot datora problemelor pe care ea însăşi le-a avut în copilărie cu propria ei mamă. Mi s-a spus că aveţi o anecdotă pe această temă...

Este vorba despre mama care a născut în timpul războiului? E o poveste extraordinară, deşi un pic cam

lungă. Nici mie, care în acea perioadă îmi făceam specializarea în psihanaliză, nu mi-a venit să cred. Se întâmplă la spitalul unde, în acea vreme, eram externă. În camera de gardă internul ne spune: „Avem o lehuză formidabilă, care are lapte suficient pentru a hrăni trei copii…” în timpul războiului era o mare lipsă de lapte. A doua zi ne spune: „Ştiţi ce s-a întâmplat? Ei bine, şi-a pus o dată copilul la sân şi gata cu laptele…” Nimeni nu mai înţelegea nimic. Atunci le-am spus: „Trebuie să vorbească cineva cu această femeie. E foarte probabil ca, simţindu-şi copilul la sân, să fi apărut un sentiment de culpabilitate profundă, datorat faptului că mama ei nu a alăptat-o.” Bineînţeles, hohot general în camera de gardă… Ce idei au şi psihanaliştii! Trec câteva zile – mergeam la spitalul acela de două ori pe săptămână: sunt întâmpinată cu strigăte şi mi se dă onorul… „Nu ştiţi ce s-a întâmplat

— Nu, nu ştiu

— Ei bine, are din nou lapte

— I-am spus totul asistentei, inclusiv ideea dumneavoastră, mi-a spus internul. Ea a vorbit cu mama, care a început să plângă în hohote mărturisindu-i că a fost abandonată şi că nu şi-a cunoscut niciodată propria mamă. Atunci asistenta a avut o extraordinară prezenţă de spirit: s-a comportat cu ea ca o mamă. A fost blândă, afectuoasă, i-a spus: «Draga mea, eşti făcută să fii o mamă bună şi nu o să-ţi părăseşti niciodată copilul.» Şi a adăugat: «O să-ţi dau eu biberonul pe care nu ţi l-a dat mama ta.» Şi, după ce i-a pus copilul în braţe, a îmbrăţişat-o cu afecţiune şi i-a dat şi ei un biberon. La puţin timp după aceea i-a revenit laptele.” Este o poveste adevărată.

Şi acum o întrebare precisă despre alimentaţia copiilor. Mama este de origine vietnameză: „Fiul meu e foarte dificil; la aproape şapte ani nu mănâncă decât orez, paste făinoase, carne de vacă, cartofi şi nici o altă legumă. Refuză legumele verzi. Ca fructe nu acceptă decât portocalele, bananele sau merele. Eu încerc să-i pregătesc meniuri variate, dar copilul refuză să mănânce orice altceva. Aceasta nu va avea oare repercusiuni asupra

creşterii sale?” Mama mai adaugă că nu găteşte feluri de mâncare vietnameze pe care oricum copilul le refuză; când mânca la cantină accepta aproape totul; dar copilul a dorit să mănânce din nou cu părinţii lui.

Hrana acestui copil îi este absolut suficientă. Nu mănâncă legume verzi, dar mănâncă mere, portocale, banane... Nu văd nimic îngrijorător în această poveste. Lucrul cel mai îngrijorător este însă îngrijorarea mamei.

În acest caz, să fie liniştită?

Da, să fie liniştită. Cred că se comportă aşa ca să obţină tot ce vrea de la mama lui. Să nu-şi mai facă probleme. Să gătească separat pentru ea şi soţul ei, iar lui să-i facă numai ce vrea, chiar dacă e mereu acelaşi lucru. La un moment dat, când va vedea că ei mănâncă cu poftă din mâncarea lor, va dori şi el să mănânce, mai ales dacă mama nu se va mai arăta îngrijorată şi-l va lăsa cu adevărat în pace.

Încă puţin acasă
(Despre grădiniţă şi despre publicitate)

Nu trebuie să-i uităm pe cei care, în număr foarte mare, ne scriu pur şi simplu pentru a ne transmite un cuvânt de încurajare şi pentru a ne spune: „La noi totul este bine.”

Exact la acest lucru se referă scrisoarea unei mame care are doi băieţi, unul de şase şi celălalt de trei ani şi care ne mulţumeşte că nu dramatizăm situaţii banale. În acelaşi timp ne spune câtă bucurie îi aduce viaţa de familie, în ciuda nenumăratelor greutăţi pe care i le fac copiii, dar pe care reuşeşte să le rezolve pentru că sunt o familie mare şi unită. După părerea ei, psihologii nu fac decât să complice viaţa de familie.

În ceea ce ne priveşte, noi nu încercăm să încurcăm lucrurile, ci mai curând să le descurcăm.

Iată un fel de scrisoare-pledoarie ce se referă la grădiniţă şi la mediul familial. Mama, educatoare, este în prezent în concediu de maternitate pentru îngrijirea a doi gemeni de nouăsprezece luni: „De îndată ce copiii au între cincisprezece şi optsprezece luni toată lumea îţi dă sfaturi: «Trebuie neapărat să meargă la grădiniţă, nu trebuie să mai stea mult timp acasă.» Pe când eu aş dori să-i mai ţin puţin cu mine. Şi la urma urmelor ar fi chiar atât de grav să fac eu cu ei acasă ce ar face la grădiniţă? Media de vârstă este în jur de şaptezeci de ani. Atunci, de ce să nu încercăm să ţinem copiii acasă până la vârsta de cinci, şase ani?…” în plus, vă mai întreabă: „Cum să organizăm o asemenea grădiniţă acasă?”

Această mamă are perfectă dreptate cu condiţia ca, pe de o parte, părinţii să-şi poată permite să ţină copiii acasă până la vârsta şcolară iar, pe de altă parte, ca până atunci ei să devină cu adevărat „socializaţi”: adică să aibă prieteni, să se joace singuri sau cu alţi copii, să stea fără părinţi şi mai ales să ştie să-şi folosească mâinile, corpul, să

vorbească bine, să ştie să se distreze, fiind în acelaşi timp echilibraţi; deoarece acesta este rolul grădiniţei. Numai că aici mai intervine ceva: aceşti copii sunt gemeni. Aţi spus doi – se spune întotdeauna doi gemeni. Sunt gemeni deci şi sunt încă foarte mici. Cu siguranţă, ei au nevoie foarte devreme de o viaţă socială. Cred că nu e bine când părinţii nu pot oferi copiilor lor o viaţă socială de două-trei ore pe zi într-un parc sau nu pot să-i lase şi cu alte mame care se ocupă pe rând de ei. Tocmai acesta este rolul grădiniţei, să suplinească lipsa vieţii sociale a copiilor. Oriunde sunt mai mulţi copii laolaltă, trebuie organizate aşa-zise „grupe de grădiniţă” de trei sau patru copii.

Aceeaşi mamă pune o altă întrebare: „Dacă pentru copii e mai bine să stea acasă, cum să procedez? Să le fac un orar, să le formez nişte deprinderi, ca la grădiniţă, sau să-i las să-şi petreacă timpul după bunul lor plac?”

Începând de la trei, patru ani, în funcţie de copil, este bine să i se dea ceva de făcut. Nu mai mult de patruzeci de minute, în două reprize, în cursul dimineţii. Să i se dea obiecte pe care să le grupeze singur, îndemnându-l: „încearcă să le pictezi, să le trasezi conturul, să lipeşti hârtie colorată…” Cred că e bine ca această activitate a copilului să nu fie considerată doar un simplu joc. Să facă ceea ce îl interesează, dar în mod disciplinat, respectând un anumit orar şi anumit loc de joacă. Nu oriunde, astăzi în bucătărie, mâine în camera lui, ci în locul unde îşi are lucrurile „de grădiniţă” pe care trebuie obişnuit să şi le pună într-o cutie.

În încheierea scrisorii ne spune: „în ciuda acestei pledoarii, dacă aş bănui că proiectul meu ar stânjeni în vreun fel dezvoltarea copiilor mei, n-aş ezita nici un moment să renunţ la el.” Deci, putem s-o liniştim?

Bineînţeles.

Deci să nu renunţe?

Să nu renunţe, în ciuda micilor dificultăţi financiare pe care, după cum spune ea, le presupune acest proiect.

De data aceasta, o scrisoare mai scurtă: „Avem un băieţel de trei luni. Este un copil foarte vioi şi foarte vesel.

Pare chiar mai mare decât vârsta lui. Am hotărât împreună cu soţul meu să-mi întrerup serviciul până când copilul va împlini doi ani, ceea ce-mi va permite să mă ocup de el, dar mai ales să-l alăptez. Totuşi, acest lucru duce la apariţia unor mici probleme financiare, dacă nu voi mai lucra. Atunci, ne-am gândit că le-am putea rezolva, într-o oarecare măsură, acceptând ca el, copilul, să pozeze pentru fotografii publicitare." Vă întreabă ce părere aveţi despre acest lucru şi mai ales dacă nu e dăunător pentru un sugar să fie, într-un anumit fel, „folosit" atât de devreme pentru a-şi câştiga pâinea. Dacă sunteţi de acord, până la ce vârstă credeţi că un copil poate să facă un asemenea lucru fără a risca să se transforme într-un mic cabotin?

Mai întâi, aş vrea să spun că problema ridicată de un copil atât de mic care „hrăneşte", se hrăneşte şi îşi hrăneşte familia ar putea fi rezolvată, punând deoparte pe carnetul său de CEC zece, cincisprezece la sută sau chiar jumătate din sumele câştigate. Astfel, când va fi mare şi va afla acest lucru, va fi foarte mândru că şi-a ajutat familia, permiţându-i astfel mamei să stea cu el acasă. În caz contrar, va avea impresia că a fost puţin cam „exploatat".

Până la ce vârstă? Cu siguranţă trei ani e o vârstă greu de depăşit pentru un copil – manechin. Trebuie multă atenţie, deoarece această activitate presupune, deşi în mică măsură, un fel de exhibiţionism pasiv. O fotografie din când în când merge, fără a se crea din asta o sursă de profit după vârsta de doi ani, doi ani şi jumătate.

Nu există o vârstă la care copilul „trebuie să vorbească” (Cuvinte şi sărutări)

Iată o mamă a cărei fetiţă de optsprezece luni a fost un copil uşor de crescut, care dormea bine, mânca bine, râdea tot timpul, în sfârşit... un copil fericit; o dată cu vacanţa însă, s-a schimbat complet. Timp de trei săptămâni, mama a fost în Franţa împreună cu fetiţa, unde au făcut un fel de tur al familiei, cu etape de o zi sau două: mulţi kilometri, aproape patru mii într-un răstimp foarte scurt. De la reîntoarcerea din vacanţă, fetiţa nu mai suportă să stea în braţele nimănui, în afară de mama sau tatăl ei. Plânge din nimic. Dacă, în timp ce face curăţenie o roagă să împingă un scaun sau un obiect uşor, copilul refuză şi începe să urle. Mama se întreabă ce semnificaţie poate avea această schimbare de atitudine. La sfârşitul scrisorii mai precizează că, în curând (în luna februarie), fetiţa va mai avea un frăţior...

Această ultimă frază este foarte importantă deoarece, dacă frăţiorul ei trebuie să se nască în februarie, asta înseamnă că în luna iulie era pe drum. Or, schimbarea de comportament a fetiţei a avut loc în luna iulie. Avea atunci şase luni şi trecea prin două încercări importante în acelaşi timp: schimba mediul, cu multe persoane necunoscute în jur şi mai ales simţea – căci copiii mici simt – că mama ei era însărcinată. Am cunoscut o femeie care avea mulţi copii şi care-mi spunea: „Ştiam întotdeauna că sunt însărcinată – alăptând, nu avea alte semne de sarcină – după reacţiile ultimului copil. Acesta regresa, vroia tot timpul în braţe, plângea ori de câte ori îi ceream ceva... Iată-mă din nou însărcinată, îmi spuneam, şi peste puţin timp se adeverea.” Deci, această fetiţă a simţit şi ea. Pe de altă parte, optsprezece luni este o vârstă la care un copil îşi acaparează total mama. Ar trebui ca aceasta să-şi petreacă

mult timp cu fetiţa, să-i vorbească mânuind diferite obiecte, să joace împreună o mulţime de jocuri. Trebuie să-i explice de asemenea că ea suferă pentru că mama ei va mai avea un bebeluş, iar acesta se va naşte nu pentru plăcerea ei, ci pentru că mama şi tata au hotărât să mai aibă un copil. Să-i mai spună că acum acest lucru o supără dar că, mai târziu, va fi foarte bucuroasă.

O altă scrisoare se referă la un băieţel de şaptesprezece luni, singur la părinţi, care are dificultăţi de controlare a reflexelor, mai face încă pipi pe el: „Noi, mamele tinere, suntem deseori dezorientate din pricina manualelor, sfaturilor şi ideilor preconcepute în creşterea unui copil. Copilul meu are şaptesprezece luni şi nu vorbeşte. La ce vârstă trebuie să vorbească un copil?”

Nu există „trebuie să vorbească”. Dar, pentru ca un copil să vorbească la timpul potrivit, trebuie să simţi că, atunci când îi vorbeşti este atent, te priveşte, are o anumită mimică, caută apropierea de părinţi, vrea să se facă înţeles. În afară de aceasta, copilul nu vorbeşte cu uşurinţă când e singurul interlocutor al mamei sau al tatălui. Un copil învaţă să vorbească văzând-o pe mama lui vorbind despre el sau pentru el cu tatăl lui, făcându-l şi pe el părtaş la conversaţie atunci când vorbeşte despre ceva. Copilul trebuie să vorbească şi altor persoane: pentru el, să vorbească, înseamnă să le aducă jucării şi alte asemenea lucruri. Nu trebuie să i se spună: „Ne deranjezi”, ci „Poţi să asculţi şi tu ce vorbim noi.”

Cred că, atunci când vorbeşte despre limbaj, această mamă se gândeşte, de fapt, la limbajul vorbit.

Desigur, dar cuvintele nu vin de la sine, vin doar atunci când copilul are ceva de spus. Or, el spune multe lucruri, îşi face înţelese multe dorinţe, înainte chiar de a vorbi. Această mamă să nu-şi facă griji în privinţa vorbitului. Se ştie că, în general, un băiat vorbeşte mai târziu decât o fată. Fetele sunt atât de vorbăreţe pentru că nu au cocoşel. Trebuie şi ele să se facă remarcate prin ceva.

Nu m-aş fi gândit la asta.

Şi totuşi aşa este. Băieţii vorbesc mai târziu. Câteodată,

primii născuţi vorbesc mai repede, foarte dornici să participe la conversaţia mamei şi a tatălui. Dar al doilea copil nu este grăbit; vorbeşte cel mare şi pentru el, de fiecare dată când are nevoie să spună ceva. La şaptesprezece luni, un băiat este încă destul de mic. Ar fi de dorit ca mama, în loc să se rezume la a-i spune: „Hai la pipi!, Hai la caca!”, să încerce să stabilească o legătură între ea şi fiul ei prin intermediul obiectelor pe care le mânuiesc împreună, ajutându-l să le deosebească unele de altele prin jocuri vorbite, la care să ia parte şi jucăriile. La şaptesprezece luni e cam prea mic pentru oliţă. Dar nu e prea devreme pentru a-i forma îndemânarea manuală, pentru jocurile cu cuburi, cu mingea, cu guriţa: să facă baloane, să cânte ritmat: „Ta, ta, ta”, precum şi alte zgomote ritmate. Acestea sunt cele mai bune metode pentru a învăţa un copil să vorbească.

Mama mai adaugă că micuţul, înconjurat de multă dragoste în familie este foarte afectuos, iar atunci când întâlneşte alţi copii sau chiar animale este deosebit de afectuos. În legătură cu aceasta, ne spune: „Una dintre prietenele mele, care are un băieţel de paisprezece luni şi jumătate şi pe care fiul meu îl sărută, îl drăgăleşte etc., îl ceartă că e pisălog şi agasant. Ce se poate face?”

Nu ştiu, poate aşa să fie. S-ar potrivi cu faptul că băieţelul nu vorbeşte încă. Când copiii nu vorbesc, au tendinţa să se exprime cu braţele, cu gura, cu corpul, adică să sărute. E foarte probabil ca acest copil să fi fost un pic cam prea giugiulit, prea mult sărutat. Profit de ocazie să le spun mamelor că este foarte plăcut pentru ele să-şi sărute copiii – e atât de bine! –, dar că micuţii, înainte de doi ani, doi ani şi jumătate, confundă sărutările cu un fel de canibalism. Şi astfel, în loc să iubească prin vorbe, prin relaţia pe care o stabilesc cu obiectele atunci când se joacă, ei iubesc corpul. Cred că acest copil se află acum în această situaţie. În prezenţa celuilalt copil, ar fi bine să i se spună: „Tu ştii că el e mic. O să creadă că vrei să-l mănânci. Poate că şi tu crezi că atunci când te sărutăm eu, bunica sau mătuşa, vrem să te mâncăm. Ei bine, apără-te!

Vezi că şi el vrea să se apere, iar mama lui îl apără pentru că nu-i place ce-i faci.” Nu trebuie încurajată o asemenea comportare. Nu e bine pentru nici unul din copii să se „ţocăie” tot timpul. Şaptesprezece luni este vârsta motorie, a mersului, a acrobaţiilor, vârsta jocurilor cu mingea, vârsta la care copilul pune mâna pe orice, un orice mult mai interesant decât oricine.

Într-un cuvânt, acest copil se comportă faţă de unul mai mic exact aşa cum adulţii s-au comportat şi se mai comportă încă faţă de el. Pentru cei din anturajul lui, el este un obiect. Purtat în braţe, drăgălit, sărutat în loc să fie făcut părtaş la viaţa adulţilor prin limbaj şi activitate comună. Copiii crescuţi ca nişte ursuleţi sau căţeluşi se identifică cu aceştia, iar când cresc devin agresivi.

Va fi artist

Când ai un copil, îţi doreşti bineînţeles „să ajungă cât mai departe”, cum se spune şi, de ce nu, să devină, de exemplu, artist. O mamă care are trei fete (de nouă, şapte şi şase ani), ne scrie despre prima şi ultima dintre fetiţe că sunt deosebit de talentate la desen. Celei mari îi plăcea să deseneze chiar de când era foarte mică, de la optsprezece luni. Păpuşa şi desenul au devenit singurele sale preocupări. Temele desenelor sunt mereu aceleaşi: prinţese, zâne cu rochii lungi, brodate cu motive geometrice foarte precise, destul de surprinzătoare pentru un copil de vârsta ei. La şcoală, dimpotrivă, este o elevă de nivel mediu, ba chiar cu unele mici probleme. Cea mai mică – care are şase ani, este foarte liniştită şi se înţelege minunat cu celelalte două, desenează în culori foarte vii care, după cum spune mama, nu au legătură cu realitatea: pare a vedea obiectele în propriile ei culori: „De exemplu, un soare enorm cu raze de un roşu sau portocaliu foarte aprins.” Şi acum întrebarea: „Se pot deduce anumite lucruri din aceste desene?” Altfel spus, desenele copiilor trebuie interpretate?

În nici un caz. În schimb, cred că ceea ce-l poate interesa pe copil este să i se vorbească despre desenele lui. Dacă nu le arată, nu trebuie să facem mare caz. Dar atunci când copilul îi arată mamei desenele, aceasta să nu spună, copleşită de admiraţie: „Vai ce frumos e!” şi atât. Ea trebuie să-l facă să vorbească despre ceea ce reprezintă desenul, despre povestea lui: „Aici?... Dar aici?... De exemplu, aici? Dar dincolo? Asta ce e? Ah, da! N-aş fi crezut că e asta.” Pe copil îl interesează să se vorbească despre desenele sale, nu să fie admirat. Copilul căruia i se admiră desenele, poate ajunge să se repete, aşa cum se pare că se întâmplă cu fetiţa mai mare. Poate că prin asta a vrut să atragă atenţia mamei asupra ei, după ce s-au născut şi celelalte două surori. Poate din această cauză nu s-a

adaptat prea bine la şcoală. E greu pentru ea: prin tot ce face, simte nevoia să atragă atenţia mamei. Cred că acum ar fi bine ca mama să o ajute, inventând, de exemplu, un joc în care să decupeze desenele, cu condiţia bineînţeles, ca fetiţa să dorească acest lucru. Zânele, prinţesele, şi toate celelalte personaje să fie plasate într-un anumit decor: în castele, pe drumuri şi apoi să imagineze poveşti cu aceste personaje. Aceasta va trezi interesul fetiţei şi o va ajuta să fie mai activă la şcoală.

Cât despre cea mică… sunt din ce în ce mai mulţi copii care au simţul culorilor. Mă întreb dacă nu cumva din cauza televiziunii în culori sau a revistelor atât de colorate. Când eram noi copii nu existau toate lucrurile acestea.

Toţi copiii au o perioadă „artistică” în care desenează, toţi au de asemenea o perioadă „artistică” muzicală. E bine ca aceste înclinaţii să fie dezvoltate în perioada în care copilul manifestă interes pentru ele. Pentru aceasta, nu e necesar ca adultul să explice desenele copilului, ci să-l facă să vorbească despre.

Cred că vi se pune această întrebare pentru că se ştie că sunteţi psihanalist: psihanaliştii au reputaţia de a găsi câteodată explicaţii destul de surprinzătoare…

Acestea nu sunt „explicaţii”. Pur şi simplu, copilul se exprimă prin desen, iar acest desen e tradus în cuvinte de către copil la momentul potrivit.

Oricum, nu trebuie interpretate.

În nici un caz. Din acest motiv nu am scris niciodată despre desenele copiilor şi despre posibilele lor interpretări. Un copil care nu reuşeşte să se exprime în cuvinte, poate să se exprime prin desen. Apoi, trebuie să se ştie că sunt copii care nu mai desenează tocmai pentru că părinţii sunt prea curioşi să afle ce vor să spună. Căci, dacă copiii se exprimă printr-un desen în faţa psihanalistului, o fac pentru că acest desen este secretul lor pe care vor încă să-l păstreze. Mai există însă şi alte moduri de exprimare: prin confecţionarea unor marionete sau prin joc, jocuri cu cuvinte, sunete, de modelaj. Un copil care nu face altceva decât să deseneze vede deseori lumea în două dimensiuni:

este cam ceea ce se întâmplă cu fetiţa cea mare. În schimb, modelajul, chiar foarte prost făcut – deoarece reprezintă personaje care se joacă între ele – este plin de viaţă. Aceste lucruri nu se pot face la şcoală. Din momentul în care copilul învaţă literele, începe să scrie, să deseneze pentru şcoală, aceasta înseamnă „activitate şcolară”, în timp ce tot ce face acasă este exprimare afectivă care, dacă mama este disponibilă, poate constitui începutul unei comunicări reale între ea şi copil; ceea ce o învăţătoare, care se ocupă de mulţi copii, nu poate face. Există şi alte lucruri pe care mama le-ar mai putea face: să-şi ajute fetiţele (şi pe cea de a doua, despre care nu ne spune prea multe) să modeleze sau să deseneze ascultând muzică; va observa că fetiţele vor combina culorile în funcţie de o anumită muzică. Copiilor talentaţi le place foarte mult acest joc; le place să-şi deseneze visele, să deseneze sau să asculte poveştile care li se citesc sau care sunt imaginate de mamă, să le ilustreze. E de reţinut că, după pubertate, copiii care nu au desenat până atunci pot deveni pictori sau desenatori, iar cei dotaţi în copilărie îşi pot pierde după aceea talentul.

Iată o altă scrisoare, din partea unei mame cu patru copii: o fetiţă de cinci ani şi jumătate, două gemene de aproape patru ani şi o fetiţă de un an. Întrebarea ei se referă la una din gemene. Clara, un copil foarte afectuos şi sensibil şi, după cât se pare, cu temperament artistic. Vă reamintesc vârsta ei: aproape patru ani. „Muzica o atrage foarte mult. I se întâmplă, de exemplu, să se întristeze sau chiar să plângă când se termină o melodie care i-a plăcut. Pe de altă parte, este adesea foarte distrată. Şi eu şi soţul meu suntem de părere să nu acordăm prea multă atenţie acestui lucru, pentru a nu o influenţa şi a-i crea probleme.”

Vă întreabă totuşi prin ce i-ar putea dezvolta această înclinaţie: „Se poate spune despre o fetiţă atât de mică, că într-o zi va deveni artistă?”

Dacă această fetiţă are ureche muzicală, dacă-i place muzica, de ce să nu i se facă, începând chiar de acum, o educaţie muzicală de către un profesor interesat de

particularităţile fiecărui copil şi nu de către cineva care să o pună să facă numai game sau exerciţii, care până la urmă o vor plictisi? Există de asemenea, discuri – nu cu cântecele, ci foarte bine făcute şi care explică copilului muzica marilor compozitori. Ar fi interesant să asculte şi muzică adevărată, nu numai muzică de varietăţi sau muzică înregistrată. Ar fi bine, de pildă, ca mama s-o ducă la biserică, dacă există acolo un armoniu sau o orgă şi dacă, bineînţeles, copilului îi face plăcere.

Muzica este un foarte bun mijloc de exprimare pentru mulţi copii sensibili. Apoi, mai este şi dansul; nu este suficient să-ţi placă muzica şi să rămâi pasiv: muzica se adresează sentimentelor, dar şi muşchilor şi este important ca această fetiţă să poată exprima ceea ce simte cu întregul corp. Simţul muzical apare foarte devreme. Dacă această fetiţă are talent muzical, ea trebuie crescută neîntârziat într-o ambianţă muzicală. Deplâng existenţa pianelor-jucărie care sunt întotdeauna dezacordate. Urechea muzicală este atât de importantă, încât nu trebuie deformată. Mai bine să nu existe în casă nici un instrument muzical, decât să fie lăsaţi copiii să se joace cu aceste piane de jucărie dezacordate – ar însemna să-şi baţi joc de ureche, un organ atât de sensibil la copii. Ar fi mult mai potrivite – acele instrumente numite melodia, cu note corecte şi cu care în Germania se face educaţia muzicală a copiilor, începând de la doi ani. Copilul alege instrumentul în funcţie de registrul pe care-l preferă: bas, bariton sau sopran. Când în casă există un pian, trebuie avut grijă ca acesta să fie acordat. Clapele nu trebuie lovite la întâmplare, iar fiecare sunet să fie numit cu numele lui: notele sunt ca şi persoanele, se cunosc şi se recunosc după nume.

Aceşti copii „artişti” au ei oare nevoie de mai mult ajutor decât ceilalţi, tocmai pentru că sunt mai sensibili?

Au nevoie mai curând de respect. Oricum, orice copil trebuie respectat, dar un copil „artist” are antene, simte lucrurile. Dacă are o reacţie ciudată faţă de ceva, nu trebuie să i se spună: „Nu fii prost!”, aşa cum spun de

obicei părinţii atunci când nu înţeleg unele manifestări de bucurie sau unele reticenţe din partea copilului. Cred că este foarte important ca „artiştii” copii să aibă mijloace de a se exprima care să fie respectate de adulţi, să fie educaţi de artişti adevăraţi în direcţia spre care se simt atraşi. Este foarte important ca, încă de când sunt foarte mici, să asculte muzică, dar nu prea mult o dată, să meargă la muzee, să privească tablouri.

Întrebări mute
(Din nou despre sexualitate)

O tânără de douăzeci şi trei de ani, căsătorită de trei ani, este o „viitoare” mamă, viitoare în adevăratul sens al cuvântului: nu are încă nici un copil şi nici nu este însărcinată…

Se cam grăbeşte!

Vă întreabă dacă este traumatizant pentru un copil ca părinţii să umble dezbrăcaţi în faţa lui.

Este întotdeauna traumatizant pentru copil. Părinţii trebuie să-şi respecte întotdeauna copilul, ca pe un oaspete de onoare. Iar în faţa unui oaspete de onoare, cu siguranţă nu s-ar plimba goi! Nuditatea părinţilor este atât de frumoasă, de seducătoare pentru copil încât el se simte vulnerabil în comparaţie cu ei. La aceşti copii apar sentimente de inferioritate sau, mai rău, nu se mai văd pe ei înşişi, nu simt că mai au dreptul de a-şi avea propriul corp. Acasă, mama şi tata trebuie să fie mereu decenţi, aşa cum sunt adulţii la plajă şi nu goi.

Într-o altă scrisoare suntem întrebaţi dacă trebuie să i se explice unui copil de trei – patru ani, de ce părinţii se sărută pe gură în timp ce pe el nu-l sărută la fel. Şi o altă întrebare, care o completează pe prima: „Un copil poate fi sărutat pe gură doar acasă, nu şi în public?”

Nu! nici acasă, nici în altă parte. E chiar mai seducător dacă acest lucru se petrece în intimitate. Copiii înţeleg extrem de repede că părinţii au un anumit gen de intimitate pe care ei nu au dreptul să o aibă. Exact acest lucru face ca un copil să fie copil, iar părinţii nişte adulţi. Să i se spună: „Când te vei căsători, vei face şi tu la fel.” Este bineînţeles, inutil ca, în mod intenţionat, copilul să fie pus în faţa unui asemenea spectacol. Sunt părinţi cărora le place să-şi facă copilul gelos. Este absolut inutil. Copilul nu e predispus la voyeurism.

În concluzie, un copil care-şi vede părinţii sărutându-se pe gură la venire şi la plecare şi vrea şi el să fie sărutat în acelaşi fel, trebuie oare refuzat?

Să fie sărutat pe obraz şi să i se spună: „Pe tine nu te sărut aşa, deşi te iubesc foarte mult. Şi pe el îl iubesc, dar el e soţul meu (soţia mea). O mamă nu-şi sărută niciodată copilul pe gură.” Dacă în casă există un bunic sau o bunică, i se va spune: „Nu o sărut nici pe mama mea şi nici pe tatăl meu aşa cum îl sărut pe tatăl tău. Şi nici el nu îi sărută la fel.”

O mamă v-a auzit vorbind într-o zi despre bătaia la fund. Îmi amintesc că spuneaţi că nu e bine să-ţi baţi copilul în public.

Copilul nu trebuie umilit niciodată…

Ne scrie următoarele: „Am douăzeci şi şapte de ani şi am un fiu de şase ani. Sunt secretară şi câteodată îmi iau copilul la birou. Acum câteva săptămâni, fiul meu a descoperit la şcoală un joc foarte inteligent, acela de a ridica fustele fetiţelor.” La început, mama nu a acordat prea mare importanţă acestui lucru; a încercat totuşi să-i spună că nu e frumos să faci aşa ceva. Dar, într-o zi, jocul a luat proporţii deoarece băiatul, ce se afla în biroul mamei, a ridicat, în faţa tuturor secretarelor, fusta unei tinere care s-a făcut roşie ca focul. Mama s-a supărat, i-a dat pantalonii jos şi i-a tras câteva la fund „cum nu am mai făcut-o niciodată până atunci şi cum nu o s-o mai fac nici de acum încolo. A fost umilit, dar cel puţin a înţeles.”

Faptul este consumat.

Dar ce este mai important? Să umileşti sau să vindeci?

Ca întotdeauna, cel mai important este să înţelegi ce se întâmplă. Acest copil, prin gestul său, punea pur şi simplu o întrebare mută despre sexul femeilor. Nu i s-a răspuns la timp. De aceea şi-a continuat jocul. Când un copil face un gest ca acesta, înseamnă că are nevoie de explicaţii din partea unui bărbat sau a unei femei, adică din partea tatălui sau a mamei. Să i se spună: „Ai văzut doar că fetiţele nu au cocoşel aşa cum au băieţii şi nu vrei să crezi că nici mama ta şi nici celelalte femei nu au. Şi totuşi aşa

este. Şi te întrebi: Cum poate să-i placă tatălui tău o femeie care nu este la fel ca el? Dar aşa sunt făcuţi oamenii.” Dacă i s-ar fi explicat aceste lucruri, copilul nu ar fi făcut gestul acela în public. Regret, evident, că mama s-a simţit jignită, ruşinată, că şi-a pierdut cumpătul şi a reacţionat violent... în general, copilul este rezervat faţă de foarte multe lucruri, dar întrebările referitoare la sex, precum şi dorinţa de a şti cât mai multe despre acest lucru şi le-a refulat înainte de a le înţelege. Îmi pare rău.

Şi mamei îi pare foarte rău.

După cum am mai spus, faptul este consumat... Trebuie să se ştie însă că un copil care face asemenea gesturi este un copil care are nevoie de explicaţii: băieţilor – mai ales când nu au surori – nu le vine să-şi creadă ochilor când observă prima dată, în special la grădiniţă, că fetele nu au cocoşel ca şi ei. Sunt convinşi multă vreme că mama lor şi celelalte femei au, ca şi bărbaţii, un penis. Această diferenţă între bărbat şi femeie trebuie să li se explice în mod foarte clar. Gesturile lor nu sunt, deci, decât întrebări mute.

O altă întrebare: „Este bine ca o fetiţă de patru ani să fie de faţă când mama ei naşte?” Cea care ne scrie este însărcinată şi va naşte în curând.

Dacă naşterea are loc acasă, nu e necesar să fie îndepărtat copilul, dar nu e necesar să fie de faţă. Dacă vrea să asiste – să asiste, dacă nu, să nu fie obligată. În orice caz, dacă naşterea nu are loc acasă, este mai bine ca fetiţa să nu fie de faţă. Ar putea fi traumatizant pentru ea. Ştiu că acum e la modă, dar eu nu cred că este cu adevărat educativ. E chiar foarte frustrant pentru o fetiţă, care nu va putea face acest lucru decât peste foarte mult timp. Participarea unui copil mai mare la naşterea unui frate este cu siguranţă inutilă şi, foarte probabil, chiar dăunătoare; şi când nu eşti sigur de ceva, e mai bine să te abţii.

Pe de altă parte, pentru copilul care se naşte, ea este absolut inutilă. El are mai ales nevoie de prezenţa tatălui şi a mamei, chiar de la naştere. Pentru mulţi dintre părinţi e foarte normal să fie împreună pentru a-l întâmpina pe noul

născut, simbol al dorinţei şi dragostei lor.

Ce e făcut, e bun făcut (Anxietăţi)

Iată o scrisoare care reia unele din afirmaţiile dumneavoastră. O mamă ne scrie următoarele: „E adevărat ceea ce aţi spus. Într-o familie primul născut cam trage întotdeauna ponoasele.” Are o fetiţă de trei ani şi jumătate şi un băiat de doi ani şi jumătate. Nu s-a simţit cu adevărat mamă decât la naşterea băiatului. Când s-a născut fetiţa, atât ea cât şi soţul ei tocmai se desprinseseră de propriul lor mediu familial, iar copilul a fost tratat cu o oarecare detaşare: „Cred că în primii trei ani de viaţă fetiţa a trecut printr-o mulţime de situaţii traumatizante. Se mai poate face ceva?” Căci ea a auzit spunându-se că la trei ani copilul este format şi că nu mai există cale de întoarcere. Este adevărat? Şi dacă este adevărat, se mai pot drege, după cum ne spune, oalele sparte?

Dar nu ne spune dacă există cu adevărat oale sparte. Se simte vinovată şi atâta tot. Asta nu înseamnă că fetiţa nu s-ar fi descurcat bine până acum. Nu ştim nimic despre asta…

Ne spune că au fost câteva crize mai serioase.

Câteva crize mai serioase?… Trebuie insistat asupra faptului că la şase, şi nu la trei ani, caracterul copilului este format şi aici, într-un anumit sens, mama are dreptate. La şase ani copilul şi-a format deja caracterul, în funcţie de experienţele trăite până atunci. De ce? Ei bine, pentru că, la începutul vieţii el nu are încă un sistem de referinţe. Dacă ar fi crescut de chinezi, ar vorbi chinezeşte. Dar, în cazul nostru, copilul vorbeşte franţuzeşte; el nu vorbeşte numai limba franceză; el „vorbeşte” şi comportamentul părinţilor săi; a învăţat că, pentru a fi mare, trebuie să fie ca mama şi ca tata. Caracterul fetiţei despre care vorbim va fi marcat de tipul de relaţii avute în această perioadă, dar asta nu înseamnă deloc că va avea o fire îngrozitoare şi

nevrozată.

Ce e făcut e bun făcut. Dar e important ca atunci când fetiţa se va mări şi va spune într-o bună zi: „Mamă, tu nu mă iubeşti” să i se răspundă: „– Ba da, te iubesc, dar să ştii că atunci când te-ai născut habar nu aveam ce înseamnă să fii mamă. Şi poate că tu m-ai învăţat asta… Datorită ţie am ştiut să fiu mamă pentru frăţiorul tău.” Va conta enorm pentru această fetiţă să-şi audă mama mărturisindu-şi nepriceperea, s-o audă spunând că datorită ei ştie să fie mamă pentru al doilea sau al treilea copil. Este important să i se spună copilului acest lucru, să nu i se ascundă că la început a fost greu şi din această cauză a fost de atâtea ori nervoasă. Relaţiile dintre părinţi şi copii trebuie să fie deschise, fără a se încerca o „recuperare”. Dacă un copil între trei şi optsprezece luni nu a fost hrănit corespunzător şi este rahitic, la nouă ani nu trebuie supraalimentat pentru a recupera tot ce nu a mâncat cât a fost mic. Fetiţa s-a format aşa cum este; probabil o fire ceva mai dificilă decât a fratelui ei – dar nici asta nu e foarte sigur; poate va avea de asemenea mai multe mecanisme de apărare, nu pot să ştiu. Este adevărat totuşi că structura personalităţii ce se va dezvolta mai târziu este deja formată înainte de trei ani… Din acest moment firea copilului trebuie înţeleasă, pentru că ea există deja, nu-i aşa! Este foarte important să-i iubim felul de a fi. Şi copilul trebuie să şi-l accepte, adică trebuie ajutat să se înţeleagă pe sine, să se vorbească cu el despre ce i-ar plăcea să facă, de pildă. Copilul însuşi trebuie să spună ce i-ar plăcea. Dacă este băiat, rolul tatălui e major – sau al bunicului, al unui unchi, în orice caz al unui bărbat. Mama nu poate rezolva totul, mai ales atunci când copilul are o fire cam închisă. El se va deschide în faţa unui bărbat şi tocmai de aceea tatăl trebuie să fie prezent. La trei ani, copilului îi place să-şi imite părintele de acelaşi sex pentru a trezi interesul celuilalt. Are nevoie şi de prieteni de aceeaşi vârstă cu el.

O altă mamă ne scrie un lucru amuzant: „Ascultându-vă, îmi dau seama că, dacă n-am fost o mamă perfectă, cel puţin voi fi o bunică model pentru copiii copiilor mei!” Copiii

ei au acum unsprezece, doisprezece şi treisprezece ani şi crede că a făcut câteva mici greşeli de educaţie, când aceştia erau foarte mici: „Am impresia că problemele pe care le-am avut, se datorează sensibilităţii copiilor mei. La urma urmelor, cred că un copil este mai echilibrat, mai calm când e mai puţin sensibil.”

E adevărat.

Şi atunci, în cazul copiilor sensibili, trebuie să ne comportăm diferit, mai cu mănuşi?

Nu. Mai întâi, această sensibilitate trebuie să le fie recunoscută. Evident, un copil mai sensibil resimte mult mai intens atât bucuriile cât şi necazurile. În acele momente e bine, poate, să-i împărtăşim bucuriile. De fapt, copilul are nevoie să i se vorbească despre sensibilitatea lui nu ca despre ceva bun sau rău, ci ca despre o caracteristică a sa, care-i este recunoscută şi care presupune din partea lui mai întâi acceptarea apoi dominarea ei, nicidecum regretul sau ruşinea.

O altă scrisoare se referă la un copil de patru ani, foarte agitat şi agresiv; prezintă, de asemenea, semne evidente de neadaptare la grădiniţă, are dificultăţi, o mare agitaţie verbală şi motorie precum şi o lipsă de concentrare, care-l împiedică să participe la activitatea şcolară. Acasă e foarte agresiv, „revoltându-se în permanenţă faţă de tot ce i se cere, nu are poftă de mâncare şi mai face încă pipi în pat. Este un copil anxios.”

De data asta pare ceva serios. Copilul ar trebui, poate, examinat medical şi pedagogic… Este vorba despre ceea ce se numeşte un copil instabil, deci un copil anxios. Cât despre comportarea faţă de el în familie, mama nu trebuie să se enerveze niciodată când copilul este nervos; dimpotrivă, să fie calmă şi să încerce să-i dea să bea: apă să bea şi apă să se joace. Am mai spus-o deja. Joaca cu apa şi băile zilnice îi ajută foarte mult pe copiii nervoşi. Şi muzica îi calmează, nu muzica proastă, ci Mozart, Bach… Cred totuşi că, în cazul de faţă, este necesară o examinare medicală şi pedagogică a copilului.

Pe de altă parte, mama ne scrie: „copilul nu are poftă

de mâncare”. Nu este adevărat. Pentru el va conta mult să-l lase să mănânce ce vrea, fără să-l bată la cap să mănânce. Nu e bine să-i dea să mănânce când nu-i este foame: în aceste condiţii nu mănâncă decât angoasă, atâta tot.

Înţelegerea unei alte limbi, adoptarea unor noi părinţi

Să vorbim puţin despre copiii adoptaţi şi despre părinţii adoptivi. O femeie a adoptat doi copii: unul are acum nouă ani, iar celălalt este un micuţ vietnamez, sosit în Franţa la sfârşitul lunii aprilie 1975 la vârsta de şase luni şi jumătate. Şi-a uimit un pic mama adoptivă cu spasmele şi chiar cu sincopele pe care le făcea, ori de câte ori nu-i convenea ceva. Aceasta s-a petrecut între şase luni şi jumătate şi nouă luni: de exemplu, după ce termina biberonul, copilul avea spasme violente. Puteţi da o explicaţie acestui fapt?

Da. Este vorba despre un copil traumatizat de chiar faptul care se află la originea adoptării sale. Războiul l-a smuls brusc de la sânul mamei. El a trăit în mijlocul luptelor şi nu a uitat nimic. Nu mă miră deloc: un copil de şase luni este deja un sugar mare, obişnuit cu mirosul mamei, cu sunetele vocii ei, cu cuvintele vietnameze. Totul a luat sfârşit, poate o dată cu moartea mamei, în orice caz, o dată cu plecarea lui în Franţa. În ceea ce priveşte corpul, şi-a regăsit, în mod cert, siguranţa existenţială; în schimb, dezvoltarea întregii sale persoane simbolice, construită după alte repere, s-a oprit brusc. Sosind în Franţa cu avionul, el a „suferit” o ruptură, ca o a doua naştere, extrem de traumatizantă care, s-ar putea spune, i-a lăsat şi un fel de amintire a unei „vieţi intrauterine prelungite.” Nu m-ar mira să aibă şi o oarecare întârziere în dezvoltare. Aşa cum se spune despre plante, el a fost răsădit într-un alt teren. Acum este necesar să aibă perioade de furie, este absolut necesar. Prin aceste accese de furie, aceste spasme, el retrăieşte, tocmai pentru a le şterge din memorie, acele evenimente dramatice din viaţa lui.

Acum are doi ani şi face încă pe el. Când mama îl schimbă, nu vrea să-i ia de lângă el scutecele murdare, ca şi cum şi-ar da seama că toate astea îi aparţin, ca şi cum n-

ar vrea să le piardă, deoarece i-ar aminti de perioada de convieţuire cu părinţii vietnamezi înainte de a fi despărţit de ei.

Întocmai. La acest copil, corpul trebuinţelor fizice păstrează amintirea dorinţei legate de prima mamă, cea pe care a avut-o până la şase luni. Şi toate acestea în corpul lui fizic. În viaţa lui simbolică însă, care se construieşte în limba franceză, el nu are încă doi ani. S-ar putea spune că nu are încă nici optsprezece luni, pentru că a avut nevoie de timp să înţeleagă o altă limbă, să se adapteze şi să-şi adopte el însuşi noii părinţi: a avut nevoie de cel puţin trei, patru sau cinci luni pentru acest lucru. Deşi acest copil are doi ani, trebuie considerat cu nouă luni mai mic, dacă nu chiar cu un an. Din punct de vedere al limbii – şi când spun limbă nu mă refer numai la „cuvinte", ci şi la modul lui de a reacţiona afectiv – este mai mic cu cel puţin nouă luni.

Iar acum, despre accesele de furie… Acest copilaş şi-a trăit primele luni de viaţă în mijlocul unei drame teribile, în plin vacarm; au existat poate şi zile în care nu a fost hrănit. Războiul este încă prezent în el, iar prin accesele de furie încearcă, în felul lui, să se regăsească pe sine, cel din perioada în care era împreună cu mama lui adevărată. Cum îl poate ajuta mama adoptivă? Explicându-i, mai ales acum, pentru că este destul de mare pentru a înţelege franceza, că atunci când era mic, mama şi tatăl lui adevăraţi au murit sau au dispărut în război, că a rămas singur şi din această cauză a fost adus în Franţa unde a găsit o nouă familie. Chiar dacă nu pare a înţelege toate acestea, repetându-i-le de mai multe ori, accesele sale de furie vor căpăta un sens: vor fi semnul suferinţei sale morale. E foarte important ca părinţii să nu se supere atunci când copilul este furios. Să i se spună: „Da, te înţeleg. Când erai mic era război şi războiul mai este încă în tine. Trebuie să exprimi acest lucru."

Când părinţii se supără pe el, când vor să-i dea câteva la funduleţ, băieţelul are un comportament destul de ciudat: râde. „Lasă impresia că pedepsele trec pe lângă el."

Nu este adevărat. Părinţii interpretează acest râs ca şi

cum „totul ar trece pe lângă el.” Nu e deloc aşa. Copilul trăieşte într-o puternică tensiune nervoasă: râsul şi plânsul pot semnifica acelaşi lucru. Nu sunt decât o expresie a tensiunii lui. Este sub tensiune şi acesta e modul lui de a şi-o exprima, probabil pentru că este foarte mândru. Dar mai ales, nu trebuie să fie umilit. Cred că, atunci când e furios, trebuie să fie dus în altă cameră şi să i se vorbească încet, cu calm. O dată furia trecută să i se povestească ceea ce v-am spus.

Ce trebuie făcut în asemenea cazuri? Să li se vorbească copiilor? Să li se explice de fiecare dată situaţia lor anterioară?

Da, de fiecare dată. Să li se spună cuvinte ca „tată şi mamă adevăraţi”, o altă ţară, un alt loc, o altă casă. Familiile care au adoptat copii de la leagăn, copii care au trăit în colectivitate şi de care se ocupau câteva persoane adulte, sunt foarte mirate că aceştia nu caută compania adulţilor; în schimb, aceşti copilaşi sunt foarte fericiţi când în jurul lor sunt cinci, şase copii care nu stau locului… Ei nu simt nevoia să fie răsfăţaţi. Din cauza obişnuinţei sau, mai curând, ceea ce au trăit în primele luni de viaţă s-a fixat ca engramă, adică un mod cunoscut şi liniştitor de a trăi, înregistrat în memorie ca pe o bandă magnetică. Aceasta se exprimă printr-un comportament agreabil sau dezagreabil, sau printr-un comportament oarecum ciudat. Cred că aceşti copii îşi pot da seama mai uşor de ceea ce se întâmplă cu ei dacă părinţii le dau explicaţii prin cuvinte. Timpul rezolvă toate acestea, deoarece un copil adoptiv sfârşeşte prin a-şi adopta părinţii, tot aşa după cum părinţii îl adoptă pe el.

Există, de asemenea, multe cupluri mixte – vreau să spun de naţionalităţi diferite – de exemplu, nemţi căsătoriţi cu franţuzoaice, francezi însuraţi cu nemţoaice etc. Iată scrisoarea unei mame, nemţoaică, măritată cu un francez. Vă întreabă dacă există vreun risc pentru echilibrul psihic al unui copil crescut într-o familie bilingvă şi în ce limbă e de preferat să i se vorbească, în cea maternă sau în cea paternă, având în vedere că familia trăieşte acum în Franţa.

Vă întreabă, de asemenea, dacă există perioade distincte în dezvoltarea unui copil, în care ar fi de dorit să se folosească fie limba tatălui, fie a mamei. Din păcate, nu ne spune ce vârstă are copilul. Presupun că este foarte mic.

Nu ne spune nici sexul?

Nici. Cred totuşi că este vorba de un băiat pentru că în scrisoare spune doar copil.

Ştim că fetusul aude sunetele produse de cuvinte, vocea părinţilor; fără îndoială aceşti părinţi au vorbit şi vorbesc între ei când franţuzeşte, când nemţeşte. Ei bine, n-au decât să continue. Ar fi de dorit, totuşi, ca şcoala primară să o facă în aceeaşi limbă, până când învaţă să citească şi să scrie bine. În acest timp mama sau tatăl îl vor ajuta, în funcţie de şcoala pe care o va urma: în limba franceză sau germană. Dar, având în vedere că mama este nemţoaică, îi va fi imposibil să fie cu adevărat maternă vorbindu-i în altă limbă; dacă, dimpotrivă, îi va vorbi în altă limbă decât a ei, nu-şi va mai putea exprima acele sentimente directe, intuitive pe care o mamă le are în mod natural pentru copilul ei.

Nu există, deci, nici un risc de traumatism pentru copil? Ascultându-vă, mă gândeam la un cuplu de naţionalităţi diferite. Fetiţa lor se exprimă perfect în cele două limbi. La început vorbea un fel de păsărească destul de ciudată pentru ca, puţin mai târziu, să-şi construiască două lumi distincte. Pentru ea, erau oameni care făceau parte din lumea germană, iar alţii din lumea franceză; nu răspundea niciodată unuia în limba celuilalt.

Şi de ce nu? E foarte normal. Fetiţa era foarte isteaţă. Ar mai fi ceva de spus: dacă un copil, înjur de doi ani – vârstă la care este pe cale să înveţe bine o limbă – este dus într-o altă ţară, trebuie ajutat; trebuie să i se vorbească în prima limbă, să i se cânte cântecele pe care le auzea când era foarte mic, introducându-l în acelaşi timp, prin mijloace foarte simple (denumirea unor obiecte...), în noua limbă: „Aici, la asta se spune aşa.” Cu părinţii să vorbească în limba în care a vorbit şi până atunci. Cealaltă limbă o va învăţa cu copiii, cu noii lui prieteni.

Copiii au nevoie de viaţă în jurul lor

(Jocurile)

Să vorbim acum despre joaca cu copilul. O scrisoare ridică această problemă referitoare la un copil foarte mic. Iată ce ne scrie mama: „Am un băieţel de cincisprezece luni. Stau acasă, dar îmi este cam greu să mă ocup de el pentru că, pe lângă menaj, am şi preocupări ştiinţifice.” De câteva săptămâni are impresia că băieţelul se plictiseşte: „Se plimbă de colo-colo sugându-şi degetul. Mă roagă mereu să-l iau în braţe.” Vă întreabă dacă se pot imagina jocuri pentru copiii de această vârstă sau ce cărţi pentru copii i-aţi putea recomanda?

Nu, la cincisprezece luni copilul este prea mic pentru cărţi sau alte lucruri de genul acesta. La această vârstă copilul îşi petrece întotdeauna timpul în compania altei persoane. Cred că, dacă mama este foarte ocupată, ar trebui să caute pe cineva care să-l ia de două ori pe săptămână împreună cu alţi copii. Şi, oricum, ea ar putea să se joace cu el de două ori pe zi, timp de o jumătate de oră. Să se joace cu cuburi, de-a prinselea, să-l înveţe să se urce pe o scară sau jocurile cu apa despre care am mai vorbit. Să-i arate cum se poate juca cu apa la chiuvetă, cu bărcuţe, cu un burete de baie, cu jucării... Are dreptate: copilul său se plictiseşte. Mama trebuie să-i vorbească din când în când. Altfel copilul se poate închide în sine. Cred că are dreptate să fie îngrijorată şi să încerce să găsească o soluţie.

O altă mamă – care are cinci fete şi un băiat – a avut ultimul copil la patruzeci şi unu de ani: o fetiţă care, acum, are patru ani. Merge la grădiniţă ca toţi copiii, deşi, la început, n-a făcut-o cu prea mare plăcere, având o reacţie de respingere; se pare că acum s-a acomodat destul de bine. Totuşi, o dată cu mersul la grădiniţă, mama a

observat că fetiţa refuză să mai deseneze, deşi înainte îi plăcea. Ce atitudine trebuie să adopte mama: să aştepte ca dorinţa de a desena să-i reapară de la sine, aşa după cum a sfătuit-o educatoarea?

Nu văd în asta un motiv de îngrijorare. Fetiţa este cea mai mică dintre cei cinci copii?

Da, ceilalţi sunt mari: douăzeci şi cinci, douăzeci şi trei, şaptesprezece, cincisprezece şi paisprezece.

Deci este ca şi cum ar fi singură la părinţi, având în vedere că între ea şi penultimul copil este o diferenţă de zece ani. Cred că din această cauză se comportă aşa: a avut un statut deosebit, fiind înconjurată numai de adulţi. Trebuie să i se explice că îi este greu să meargă la grădiniţă pentru că înainte era numai în compania oamenilor mari; dar va vedea în curând că se va distra mult mai bine cu copiii decât cu adulţii.

Fetiţa nu acceptă să deseneze decât pentru o verişoară, de aceeaşi vârstă care îi este şi prietenă.

Făcând acest lucru, ea se identifică cu adulţii care s-au ocupat de ea. Cred că tatăl ar trebui să se ocupe mai mult de această fetiţă; el deţine cheia care să-i uşureze trecerea de la stadiul de copil mic la cel de fetiţă mai mare... Am impresia că, în această familie, toată lumea are statut de părinţi, toată lumea este tată sau mamă.

În privinţa desenului, mama pare mai curând cea frustrată. Fetiţa nu mai desenează cum desena înainte. Ei bine, înseamnă că are altceva de făcut, care o solicită. Unui copil care nu a fost obişnuit să fie în compania altor copii de vârsta lui, îi trebuie cam trei luni de acomodare ca să se simtă bine la grădiniţă. Mama să nu fie îngrijorată, pentru că până la urmă totul se va aranja.

O scrisoare destul de veselă, din partea unei mame cu două fete de unsprezece şi şapte ani pune problema cumpărării unui câine. De cinci ani şi jumătate fetiţele, care nu au probleme deosebite, sunt lăsate ziua în grija unei doamne. De mai multe luni, cea mare cere cu insistenţă să i se cumpere un căţeluş. Iată care este problema: „Locuim într-un apartament cu trei camere, ceea ce ridică destule

probleme. Ca să fiu sinceră, ne-am gândit şi la toate obligaţiile presupuse de un asemenea fapt, dar fetiţa devine stăruitoare. Ce părere aveţi? Să facem un efort şi să-i cumpărăm de Crăciun un căţeluş, deşi nu suntem prea încântaţi, sau credeţi că e vorba doar de o dorinţă trecătoare?”

E destul de greu, pentru că, după spusele mamei, apartamentul e mic. Câinele ar fi nefericit. Pe drept cuvânt, copiii au nevoie de multă viaţă în jurul lor, iar atunci când stau la bloc nu prea au aşa ceva. S-ar putea găsi, probabil, un animal mai uşor de îngrijit pe care să nu fie nevoie să-l scoţi la plimbare, să cobori să facă pipi etc., un hamster, de exemplu.

În mod intenţionat nu v-am citit post-scriptumul scrisorii. Iată-l: „Acum, avem în bucătărie un puişor de găină de patru săptămâni pe care l-am câştigat la o tombolă. Este al celei mici care nu se ocupă mai deloc de el. Cea mare însă – cea care-şi doreşte un câine – îl îngrijeşte şi se joacă mult cu el; deşi îl iubeşte foarte mult, a trebuit să-i explicăm că peste două luni vom fi obligaţi să ducem puişorul la ţară.” De acord! Dar mi se pare că în acest caz se pune problema următoare: poţi să-i refuzi mereu unui copil un lucru pe care şi-l doreşte atât de mult?

Bineînţeles, atunci când refuzul este motivat; în cazul de faţă este motivat de locul în care îi merge cel mai bine unui puişor care va deveni găină sau cocoş sau unui căţeluş: un animal trebuie să fie tot atât de fericit ca şi stăpânul lui. Dacă părinţii vor explica copiilor motivul refuzului, aceştia nu vor accepta ca stăpânul să fie fericit că are un câine în timp ce câinele este nefericit.

Dar alte refuzuri? De exemplu: o plimbare, cumpărarea unei cărţi, mersul la cinematograf…

Dorinţele sunt mai întâi imaginare, fiind limitate de posibil, de „realitate”.

Nu văd de ce i s-ar refuza unui copil ceva care nu este dăunător nici pentru el, nici pentru obiectul cumpărat, ceva care să nu-i incomodeze pe părinţi. Acum, referitor la această fetiţă… poate că s-ar mulţumi cu un hamster. Un

hamster e oricum un animal drăguţ, nu miroase aşa urât, e nostim şi trebuie îngrijit. Asta este important: copilul să aibă grija lui; cea mare poate să aibă grijă de puişor, cea mică nu încă. De ce să nu se încerce cu peştişori, cu o broască ţestoasă sau mai ştiu eu cu ce?... în orice caz, trebuie reflectat îndelung înainte de a hotărî cumpărarea unui animal faţă de care copilul va trebui să fie responsabil.

E nevoie mai ales de imaginaţie...

Exact. Copiilor le place de asemenea să aibă grijă de plante. De fapt, ei au nevoie de viaţă în jurul lor.

Cred că fetiţa despre care vorbim va înţelege că nu poate avea un câine. Probabil că ideea asta i-a venit de la o prietenă care are curte. Să i se dea exemplul unui câine nefericit dintr-o familie pe care o cunoaşte; trebuie discutat cu ea. Să nu creadă că părinţii îi refuză acest lucru numai pentru a o necăji.

O altă mamă ne scrie: „Când ai o fetiţă, rolul ei trebuie să se limiteze numai la acela de fetiţă, adică trebuie să i se ofere numai lucruri feminine?”

De la începutul discuţiilor noastre, am insistat întotdeauna pe respectarea dorinţei copiilor. Singur la părinţi, copilul se identifică în general cu copiii pe care-i cunoaşte, fie băieţi, fie fete: de exemplu, dacă un băiat are ca vecină o fetiţă, cu care se joacă, el se va identifica cu ea, după cum fetiţa se va identifica cu el. Sunt jocuri cu „păpuşi” pentru băieţi şi cu „maşini” pentru fetiţe. Dar când copilul este crescut singur, el îşi va imita tatăl, dacă este băiat, sau mama, dacă este fată... E sigur, totuşi, că şi băieţii au nevoie să se joace cu păpuşile.

Vreţi să spuneţi fetiţele...?

Nu, băieţii! Băieţii în aceeaşi măsură ca şi fetele. Dar se întâmplă ca, atunci când băieţii şi fetele sunt împreună, să dorească ei înşişi să se distingă unii de alţii, să se diferenţieze mai ales când sunt mici. Asta este. Le place atât de mult să se deosebească unii de alţii încât, în general, băieţii sunt nebuni după jocuri cu un grad înalt de mobilitate, în timp ce fetele preferă jocurile mai statice. Aceasta face parte din zestrea genetică a fiecărui sex. De la

trei, patru ani copiilor le place să se joace cu şi cum vor cei pe care-i iubesc: dacă un copil, cu o personalitate puternică, fie băiat, fie fată, alege un joc, celălalt va accepta pentru că-i place să se afle în compania lui. Oricum, când băieţii se joacă cu păpuşile, o fac în alt mod decât fetele, iar fetele se joacă altfel cu maşinuţele decât băieţii.

Când corpul copilului este atins (Operaţii chirurgicale)

Am aici nişte scrisori care vorbesc despre copii ce vor fi spitalizaţi fie pentru mici intervenţii chirurgicale, fie pentru lucruri mult mai serioase. O fetiţă de doi ani şi jumătate, singură la părinţi, va fi internată curând în vederea unei operaţii pe cord deschis. Aceasta va necesita o spitalizare de două luni, un anumit număr de zile de reanimare, deci vizite foarte rare. Părinţii mai spun că fetiţa este îngrijită de altcineva o jumătate de zi, că se simte foarte bine, că-i place mult să se joace cu alţi copii, că s-a obişnuit deja cu atmosfera de spital unde a fost de mai multe ori pentru a fi examinată. Vă întreabă cum poate fi pregătit un copil atât de mic pentru un asemenea eveniment.

Lucrul cel mai important este ca părinţii să nu fie neliniştiţi. Acest gen de operaţii se practică în mod curent şi nu sunt periculoase. Deci, nu contează decât latura „psihologică”. Dacă operaţia este obligatorie, înseamnă că după efectuarea ei copilul se va simţi mult mai bine. La acest lucru trebuie să se gândească mai întâi părinţii. O operaţie e întotdeauna un lucru neplăcut, dar scopul ei este să vindece tulburările pe care le are copilul acum şi care s-ar agrava dacă operaţia nu s-ar face imediat.

Cum poate fi fetiţa ajutată? Mai întâi, nu este chiar atât de sigur că mama nu va putea merge mai des la spital să stea mai mult cu copilul; să-i ceară permisiunea doctorului pentru a-şi însoţi copilul. Aşa ar fi cel mai bine. În cazul în care nu obţine această „favoare”, ea poate pregăti dinainte nişte păpuşi pentru fetiţă: să cumpere patru, să îmbrace două dintre ele, una în asistentă medicală iar pe cealaltă în doctor şi să i le dea la spital. Jucăriile pe care le-a avut la spital nu pot fi aduse acasă; de aceea, mama va trebui să pregătească aceleaşi costume pentru celelalte două păpuşi, pe care fetiţa le va găsi la întoarcerea acasă. Va înlesni

astfel legătura dintre spital şi casă pentru că, în ciuda convingerii mamei, acesta este momentul cel mai dificil: întoarcerea acasă. La spital, copilul va trăi timp de două luni. La această vârstă două luni înseamnă enorm, cât opt luni sau un an pentru un adult. La întoarcerea acasă, copilul are nevoie să regăsească aceleaşi obiecte care i-au ţinut companie în spital.

Cred că teama părinţilor vine şi din altă parte, de la anumite cuvinte, de exemplu: operaţie „pe cord deschis”. Acest „cord deschis” este o expresie care-i înspăimântă pe oameni; în realitate însă, nu este vorba despre o operaţie periculoasă. Inima este un cuvânt care denumeşte simbolic dragostea, iar mama trebuie să ştie că „inima” copilului ei nu se va schimba. Să-i explice fetiţei: „Inima pe care o va opera doctorul aparţine corpului tău, dar nimeni nu se poate atinge de inima ta care iubeşte şi nimeni n-o poate deschide.”

O întrebare, care revine deseori, se referă la băieţii de doi, trei, patru ani sau doar de câteva luni şi care au fimoză sau hipospadias, nişte termeni puţin cam savanţi. Ar fi bine să-i explicăm pe scurt.

Este vorba despre mici anomalii ale penisului băieţilor; în fimoză, prepuţul este prea strimt şi poate jena copilul la urinat şi de fiecare dată când are erecţii. Acestea devin dureroase iar iarna pot să se fisureze. Mulţi băieţi au fimoză şi nu există nici un motiv pentru a nu fi operată. În această situaţie, pediatrul este cel care trebuie să se pronunţe. Evident, copiilor le este frică de operaţia de fimoză. Trebuie să li se explice că ea este necesară, dacă vor să aibă şi ei un penis frumos ca al tatălui lor şi dacă nu vor să mai sufere când au erecţii. E bine să se ştie că această operaţie nu este foarte dureroasă.

Iată scrisoarea unei mame a cărui băiat are o fimoză operabilă peste un an, un an şi jumătate: „Vă daţi seama ce înseamnă asta? Presupun că ştiţi că operaţia nu e deloc uşoară, ba chiar poate fi foarte traumatizantă pentru un băieţel de patru ani. Mărturisesc că perspectiva ei mă îngrozeşte. Nu îndrăznesc să-i vorbesc copilului despre

asta, pentru că mi-e teamă să nu-i transmit propriile mele spaime. Nu vorbesc niciodată despre acest subiect nici cu soţul meu ca şi cum am vrea, prin tăcere, să exorcizăm această teamă.” Câteodată ne cam pierdem cu firea!

Dar, într-adevăr, este vorba de fimoză?

Scuzaţi-mă… de un hipospadias destul de pronunţat, spunea ea.

Asta este cu totul altceva. În hipospadias, orificiul penisului în loc să fie în centrul glandului este dedesubt, uneori lângă gland, alteori lângă rădăcina penisului. De această boală suferea Ludovic al XVI-lea, care a fost operat adult, pentru că fără această operaţie nu ar fi putut să fie tată. Un băiat care are hipospadias se udă când face pipi, nu poate altfel. Este foarte neplăcut. Aşa stând lucrurile, nu înţeleg de ce părinţii sunt atât de speriaţi, deoarece după operaţie copilul va fi mult mai fericit. Este o operaţie neplăcută, într-adevăr, dar aceste neplăceri nu înseamnă nimic în comparaţie cu satisfacţia de a avea un penis normal, ca toţi ceilalţi băieţi. Iată ce ar trebui să i se spună. Părinţilor le este întotdeauna teamă când este atins corpul copilului lor. În acest caz însă nu au dreptate, căci copilul – şi asta trebuie să i se explice – va fi mult mai fericit după aceea.

Toate acestea se referă, în mare, la problema spitalizării copiilor. În concluzie, acest eveniment nu trebuie dramatizat, nu-i aşa?

Nu, cu atât mai mult cu cât copiii sunt în general fericiţi la spital; îndată ce se simt mai bine, îşi găsesc tovarăşi dejoacă. Când copilul este la spital, e foarte important să fie vizitat în ziua promisă. Mama să nu-i promită că va veni să-l vadă într-o anumită zi, dacă ştie că nu va putea s-o facă. Deseori, la spital, copilul nu-şi poate vedea părinţii decât printr-un geam. Iar aceştia încep să plângă, pentru că-şi văd copilul plângând; le e teamă. Plânsul copilului este normal, iar în acel moment părinţii trebuie să aibă curajul să-l suporte. Să nu plece spunând: „Din moment ce plânge când mă vede, este mai bine să nu mai vin la el.” E mai bine să plângă, să ţipe, să sufere că şi-a văzut mama fără

ca aceasta să-l poată strânge în braţe, decât să fie „scutit” de această suferinţă, pretextând că atât mama cât şi copilul ar fi prea tulburaţi. Cu atât mai rău! Mama trebuie să aibă curajul să suporte această durere, fără să o arate prea mult. Iar pentru copil e mai bine să-şi vadă mama, chiar dacă plâng amândoi. Ar fi mult mai rău să n-o vadă şi să creadă că ea l-a uitat.

Copilul mic trebuie luat în braţe (Liniştirea copilului)

Iată scrisoarea unei mame al cărei băiat de optsprezece luni a avut, chiar de la naştere, vărsături repetate combinate cu simptomele nervoase „obişnuite” ale noului născut. În jurul vârstei de unsprezece luni a fost lăsat în grija bunicilor vreo zece zile; de atunci a început să se dea cu capul de tăblia patului. Faptul a luat proporţii având în vedere că acest gest a devenit acum, pentru copil, un mijloc de presiune: ştie că atunci când se loveşte cu capul de pat, părinţii vin imediat la el. Mama mai precizează că, la nouă luni, copilul a fost circumcis (din cauza unei fimoze) şi că este sigură că nu a uitat această operaţie destul de dureroasă. „Aş vrea să înţeleg semnificaţia acestui gest. Copilul caută oare un răspuns la vreo întrebare? Cum pot fi explicate aceste tulburări?” Pe de altă parte, este un copil fericit, un copil care se joacă mult…

Deci, aceste dificultăţi au apărut după perioada de timp petrecută la bunici, curând după operaţia de fimoză… Cred că este vorba despre un băieţel care n-a fost pregătit, pe înţelesul lui, pentru operaţie. Am spus-o deseori, nu e niciodată prea devreme să i se spună unui copil adevărul.

Nu a fost pregătit pentru operaţie, tot aşa după cum nu a fost pregătit pentru a sta la bunici. Acum, când se loveşte cu capul de pat (când este pe adormite sau chiar în somn) ar trebui ca tatăl, mai des decât mama, să-l mângâie pe cap, dinspre creştet spre frunte şi să-i spună: „Ştii, când erai mic, te-am lăsat la bunici fără să-ţi spunem că vom veni să te luăm înapoi. Nu ţi-am explicat acest lucru şi tu ai crezut că eşti la închisoare. Te-ai simţit prizonier. Şi acum, faci ca un prizonier care se dă cu capul de gratii. Dar tu nu eşti prizonier. Noi te iubim. Şi apoi, mama şi tata sunt aici în cameră. Iar eu sunt chiar lângă tine.” Este vorba despre un copil precoce; vărsăturile din perioada în care era sugar

sunt un semn că avea nevoie de prezenţa cuiva, nu de a oricui, ci de a cuiva anume.

Profit de ocazie pentru a spune că acei copii care au vărsături au nevoie să fie luaţi mult mai mult în braţe. Există o metodă în ceea ce priveşte educaţia copiilor, la care aderă şi unii pediatri, după care copiii nu trebuie „obişnuiţi prost”; adică nu trebuie legănaţi, luaţi în braţe. Ba da, trebuie. Evident, nu până la douăzeci şi cinci de ani. Această apropiere faţă de copil se va schimba în funcţie de vârstă. Dar este obligatoriu ca cel mic să simtă că este în siguranţă. Or, această siguranţă nu o are decât dacă se loveşte, dacă se poate spune aşa, de corpul mamei. În schimb, în pătuţ, căutându-şi astfel mama, va întâlni doar lemnul tare. Deci, primul lucru ce trebuie făcut, este să se pună multe perne în jurul pătuţului.

Asta au şi făcut, iar de atunci lucrurile nu mai sunt atât de grave.

Bineînţeles! Poate că ar fi bine să scoată şi gratiile de la pat... Băieţelului trebuie să i se vorbească şi despre operaţia de fimoză şi de ce a fost ea necesară. Tatăl trebuie să-i explice toate aceste lucruri, legate de virilitatea lui viitoare şi din cauza căreia a suferit la început. Nu trebuie uitat că, luni întregi, micuţul a suferit la fiecare urinat şi ori de câte ori avea o erecţie, deci în total cam de şase, şapte ori pe zi. De aceea nu se simţea în largul lui, iar operaţia a fost necesară. Trebuie să i se vorbească despre toate acestea chiar la optsprezece luni. Chiar şi la două luni sau la şase zile nu e prea devreme să i se vorbească unui copil despre punctele sensibile, despre încercările prin care trece: să i se spună că părinţii fac tot ce pot pentru a-l ajuta, dar că anumite suferinţe nu pot fi evitate.

Acum câteva momente vorbeaţi despre pediatri. Imaginaţi-vă, avem o scrisoare chiar de la o pediatră. Ar vrea să vorbiţi despre aşa numitele „colici ale sugarului”; copiii care suferă de colici, sănătoşi în rest, plâng câteodată şase, şapte ore pe zi.

Cred că un sugar care plânge atât de mult a avut o naştere traumatizantă sau a fost mai sensibil la separarea

de corpul mamei sau, atunci când era în utero, mama lui era nervoasă. Mamele trebuie să fie încurajate să-şi ţină cât mai mult copilul lipit de corpul lor. Când nu pot s-o facă, ele trebuie să-i vorbească, să-l ţină mereu în preajma lor, să-l legene când plânge. Nu are nici un rost să laşi un copil să plângă pe motiv că aceste colici vor dispărea de la sine. Copilul simte lumea, iar lumea lui e mama, nu-i aşa? E mai bine, desigur, să plângă decât să tacă şi să sufere. Totuşi, nu trebuie lăsat să plângă singur. Trebuie să audă o voce cunoscută care să-l facă să se simtă apărat. Un copil mic trebuie luat în braţe, cu atât mai mult cu cât în zilele noastre el nu mai este înconjurat de bunici sau de o familie numeroasă. Când nu doarme, ar trebui ţinut în braţe. Mulţi copii care plâng se liniştesc imediat ce sunt luaţi în braţe sau sunt legănaţi; e bine să li se vorbească, iar mama să nu fie nervoasă. Mai sunt şi copii care trebuie ajutaţi pentru că au dificultăţi în digerarea laptelui. Înainte erau multe leacuri băbeşti, foarte simple; le-am folosit şi eu la unul dintre copiii mei care plângea, era un produs care favoriza coagularea laptelui de vacă tot aşa cum se coagulează laptele de mamă. Era în timpul războiului, nu exista lapte praf pentru sugari, iar eu nu aveam suficient: siropul de papainã i-a făcut bine. Acum există lapte praf foarte bine adaptat pentru sugari.

Se mai poate face încă ceva, un lucru la care mamele se gândesc mai rar: să maseze uşor, pe deasupra scutecelor, burtica copilului; asta îl ajută să nu-i fie frig la burtică, dar dacă e ud, să fie schimbat şi să i se pună ceva cald. Toate aceste nimicuri sunt foarte importante.

Să nu se uite că, la unii sugari, aceste dureri de burtă pot fi semnul unor boli mai grave.

Şi apoi – repet, copilului să i se vorbească cu blândeţe, cu calm, să nu i se spună niciodată: „Taci!” pe un ton ridicat. Copilul va tăcea, dar va fi cu atât mai angoasat cu cât, supunându-se dorinţei mamei, nu-şi va mai putea exprima angoasa.

Deşi se va simţi terorizat, nu va mai exterioriza nimic.

Întocmai, şi aceasta este cel mai rău lucru. E mai bine

să i se spună: „Te doare burtica, dragul mamei.” Cuvinte simple, în timp ce mama e la bucătărie sau are treabă în casă... Apoi, îndată ce e liberă, să-l legene puţin, să-i maseze burtica, să-i vorbească. Asta se poate face, dar nu e întotdeauna uşor. În aceeaşi ordine de idei m-a interesat mult o scrisoare: cea a unei mame de gemeni... dacă aţi putea s-o găsiţi.

O am aici. Cathy şi David sunt gemeni născuţi prematur – la şapte luni şi jumătate – şi din această cauză, povesteşte mama, au rămas o lună şi jumătate la maternitate. „Pe la cinci luni am fost nevoită să-mi duc copiii, în mai multe rânduri, la creşă...”

Ea spune chiar creşă cu „orar redus”. E foarte bine că există locuri ca acestea, unde copiii mici nu trebuie să rămână toată ziua.

„... unde stăteau trei, patru ore pe zi. Condiţiile erau excelente. Totuşi, iată ce se întâmplă la ora meselor sau când erau schimbaţi: asistentele medicale îşi puneau un halat alb şi luau copiii în braţe; ai mei începeau imediat să urle; urletele începeau de îndată ce halatele albe se apropiau şi nu încetau decât când se îndepărtau. Atunci m-am gândit că gemenii mei identificau asistentele de la creşă, îmbrăcate în halate albe, cu asistentele pe care le cunoscuseră la maternitate. Pentru a le da încredere, pentru a le arăta că halatele albe nu semnifică despărţirea de mine, de fiecare dată când le dădeam să mănânce sau le făceam baie acasă îmi puneam şi eu un halat alb. Din acel moment, acasă, nu au mai avut nici o reacţie de spaimă.” După câteva zile, când şi-a dus din nou copiii la creşă, aceştia nu s-au mai speriat deloc de halatele albe ale asistentelor.

Aceasta demonstrează cât de necesară este pentru copii medierea maternă, atunci când intervine ceva nou. Aici nu e vorba despre ceva nou, ci despre un trecut angoasant pentru copii şi la care aceştia nu voiau să se întoarcă; această mamă a dat cu adevărat dovadă de o intuiţie şi de o inteligenţă maternă deosebită, pentru care o felicit.

Copii inseparabili, gemeni geloşi

Să revenim la aceeaşi scrisoare, pentru a răspunde la întrebarea pusă de mamă. Băieţelul şi fetiţa, care au acum cinci ani şi jumătate, au făcut aceleaşi progrese, fără a se putea spune că unul îl domina pe celălalt. Erau foarte diferiţi unul de altul, îi interesau lucruri complet diferite; între ei a fost întotdeauna o întrecere şi o rivalitate, până la vârsta de cinci ani, când au mers la grădiniţă. În acea perioadă fetiţa dădea impresia că este mai mare decât fratele ei: „Era vizibil că-şi domina fratele, mai ales pentru că era mai descurcăreaţă.” Pe la cinci ani, băiatul a făcut un salt înainte, foarte spectaculos, mai ales la grădiniţă. Erau în aceeaşi grupă şi se pare că educatoarea l-a lăudat foarte mult pe băiat pentru progresele făcute. Mama precizează că, în familie, nici ea şi nici soţul ei n-au făcut nici un fel de comparaţie sau comentarii referitoare la cei doi copii: „Din acel moment am avut impresia că fetiţa se lăsa copleşită de fratele ei. Avea chiar o tendinţă de regresie: vorbea mai prost, avea tulburări de memorie etc.” Această situaţie durează de mai bine de şase luni. Mama a cerut ca gemenii să fie mutaţi în două grupe diferite, ceea ce copiii au acceptat cu multă plăcere. Întrebarea este: „Cum poate fi ajutată fetiţa să iasă din acest impas, cum ar putea să-şi recapete încrederea în sine?”

Am impresia că această fetiţă şi-a descoperit de curând feminitatea, adică ceea ce o face să fie diferită de fratele ei. Pentru că sunt gemeni, această problemă nici nu se punea până acum. Este posibil ca părinţii să nu le fi vorbit suficient despre diferenţa dintre ei, să nu le fi spus niciodată chiar lucruri foarte simple, ca de exemplu: „Tu vei fi bărbat; iar tu vei fi femeie.” Cred, de asemenea, că a avut ghinionul să aibă o educatoare. Dacă ar fi fost bărbat, vorbăreaţă cum e – cum sunt mai toate fetiţele, de altfel – n-ar fi precupeţit nimic ca să-l cucerească. Băiatul şi-ar fi spus atunci: „Bine, şi aici tot ea e mai deşteaptă!” Dar, la

grădiniţă, băiatul a întâlnit alţi băieţi. Atunci şi-a spus: „Ia te uită! ei sunt ca mine, iar ea e altfel.” Poate că părinţii nu le-au vorbit destul de clar despre diferenţa dintre sexe. Din această cauză copiilor nu le pare rău că au fost mutaţi în grupe diferite. Pentru că gemenii de sex diferit, ca aceştia, nu pot fi îndrăgostiţi unul de celălalt, aşa cum se întâmplă în mod normal între băieţi şi fetiţe de la vârsta de trei ani; fie că o spun sau nu, toţi copiii care merg la grădiniţă au la această vârstă un „iubit” sau o „iubită” printre colegi. Iar o fetiţă este cu ochii pe fratele ei deoarece, până în acel moment, ea era preferata lui. Şi iată că acum şi-a făcut prieteni printre băieţi şi poate că îi place şi vreo altă fetiţă. Iar ea a simţit că şi-a pierdut locul pe care-l avea de unic tovarăş de joacă şi în acelaşi timp de singură fetiţă care conta pentru el, şi e normal. Este necesar ca părinţii să-i explice acest lucru. Acestor copii trebuie să li se spună chiar de acum că vor fi prieteni toată viaţa, dar, ca frate şi soră, vor trebui să se despartă într-o bună zi deoarece, fiecare dintre ei vor avea, mai târziu, un alt tovarăş; ea un băiat care va fi logodnicul, apoi soţul ei, iar el o altă fată, care va deveni soţia lui.

Dar atunci când este vorba despre gemeni „univitelini”, două fete sau doi băieţi?...

În acest caz, situaţia e cu totul alta, deoarece rivalitatea este mare între doi gemeni. În general, ea este camuflată până la pubertate: până atunci sunt ca un binom, nu pot fi separaţi. Şi e păcat. Părinţii care observă acest lucru ar face bine dacă i-ar îmbrăca diferit încă de când sunt foarte mici, dacă le-ar da jucării diferite, chiar dacă le vor schimba între ei... atunci când este posibil, să-i trimită în vizită la prieteni diferiţi, să aibă grijă să fie în clase diferite. Dar este foarte adevărat că sunt şi gemeni nedespărţiţi. Dacă se dezvoltă bine şi dacă nu sunt prea dependenţi unul de celălalt, ceea ce i-ar stânjeni în clasă, şi mai ales dacă doresc amândoi, pot fi lăsaţi împreună.

Nu este niciodată bine ca doi copii de vârste apropiate sau doi gemeni să fie crescuţi la fel.

Acest lucru trebuie subliniat, pentru că nu este suficient

de cunoscut; atâţia fraţi şi surori sunt îmbrăcaţi la fel…

Întocmai. Gemenii ar trebui să fie foarte individualizaţi de când sunt mici de tot, pentru că altfel vor deveni inseparabili: unul va domina iar celălalt se va lăsa dominat, ceea ce este rău pentru amândoi. Este poate mai rău pentru cel dominat decât pentru celălalt. Cel mai bine ar fi ca, îndată ce este posibil, să fie despărţiţi şi, dacă se poate, să meargă chiar la două grădiniţe diferite. Trebuie acţionat în acest sens cât mai devreme cu putinţă deoarece, în momentul în care s-au obişnuit să fie nedespărţiţi, nu mai pot fi separaţi, iar la pubertate acest lucru se transformă într-un adevărat război: nici unul dintre ei nu va admite apariţia unui al treilea, ca ales al celuilalt. Dacă unul va acorda o mai mare atenţie unui prieten, celălalt va deveni rivalul lui. E mai bine deci să nu fie tot timpul împreună. Gemeni sau nu, copiii trebuie văzuţi de părinţi ca persoane complet diferite. Este foarte important chiar şi atunci când copiii seamănă mult între ei.

Am auzit de multe ori spunându-se: „Gemenii nu trebuie să fie despărţiţi.” Dacă înainte de naştere au fost împreună, asta nu înseamnă că şi după aceea unul trebuie considerat oglinda celuilalt. Este ca şi cum i-am „transforma în lucruri”: printr-o raportare continuă la trecutul lor… Ei trebuie văzuţi astăzi aşa cum sunt, iar astăzi sunt diferiţi. De obicei, copiii au naşi diferiţi şi e bine ca fiecare să meargă în vizită la naşul său. Vedeţi, ei trebuie tot timpul deosebiţi unul de celălalt pentru ca personalitatea lor să se poată, pe cât posibil, dezvolta cât mai diferit.

Şi de data aceasta, important este să li se vorbească, să li se explice…

Bineînţeles.

Să spui „NU” pentru a face „DA” (Copiii ascultători)

Această scrisoare pune problema autorităţii în familie: „Aş vrea să ştiu de la ce vârstă poţi cere unui copil să te asculte: să-şi strângă jucăriile, să mănânce la masă, să meargă la culcare, să înceteze să se joace, să închidă o uşă.” Această femeie are un copil de doi ani. În continuare adaugă: „Folosesc toate şiretlicurile posibile ca să mă fac ascultată căci, de câteva luni, a intrat într-o perioadă de «nu» sistematic, care se accentuează pe zi ce trece.”

Acest copil este pe cale să-şi schimb psihologia de sugar, care până acum nu putea să nu facă ceea ce îi cerea mama; înainte, era aşa cum şi–1 dorea ea pentru că el şi mama sa formau un tot. Acum, începe să facă deosebirea între „eul-eu” şi „eul-tu”: el are acum un „eu” ca şi mama lui. Aceasta este perioada lui „nu”, perioadă foarte pozitivă dacă mama reuşeşte s-o înţeleagă. Copilul spune „nu” pentru a face „da”. Ceea ce ar însemna: „«Nu», pentru că tu îmi spui să fac aşa” şi, imediat după aceea, „dar de fapt eu vreau să fac aşa.”

Mama şi-ar putea ajuta mult copilul, spunându-i: „ştii, dacă tatăl tău ar fi aici, ţi-ar spune şi el să faci acelaşi lucru.” Nu trebuie să insiste prea mult. După câteva minute, copilul va face singur ce i se cere. O va face pentru a deveni „bărbat”, pentru a nu rămâne un „bebeluş”, căruia i se ordonă ce să facă aşa cum i se ordonă unui câine care are nevoie de stăpân. Copilul e pe cale să spună: „Eu însumi… eu…” Mamei nu îi este prea uşor, dar este un moment foarte important în dezvoltarea copilului.

Mama vorbeşte, de asemenea, despre „ordine”. Ei bine, un copil nu poate face ordine fără un oarecare risc, înainte de trei ani şi jumătate – patru ani. Un copil care face ordine mai devreme poate deveni maniac.

Adică?

Cineva care, mai târziu, va face lucrurile numai ca să fie făcute şi nu pentru că ar avea vreun sens: ca un fel de ritual. Nu mai reacţionează ca o fiinţă vie; ajunge să fie ca un obiect dominat de alte obiecte. În timp ce părinţii ştiu foarte bine de ce trebuie să facă ordine, copilul habar nu are: cu cât este mai multă dezordine cu atât se simte mai în largul lui. Când un copil se joacă, nu se poate să nu facă dezordine. El nu-şi are încă ordinea lui care nu va veni decât pe la şapte ani. Poate totuşi să înceapă să-şi adune lucrurile de la patru ani, mai ales dacă mama îi spune: „Acum, înainte de a face altceva, hai să strângem jucăriile. Ajută-mă şi tu.” Ea va face trei sferturi din treabă, iar el, cu părere de rău, doar un sfert, dar va face. După un anumit timp, îşi va aduna lucrurile pentru că-şi vede tatăl făcând acelaşi lucru. Dar atenţie! Băieţii al căror tată nu este ordonat vor deveni, la rândul lor, foarte greu „ordonaţi”. Trebuie cerut ajutorul tatălui, care poate să-i spună fiului său: „Vezi, eu nu am învăţat să fac ordine când am fost mic, ceea ce este foarte rău pentru că nu reuşesc să-mi găsesc niciodată lucrurile. Mama are dreptate. Încearcă să fii mai ordonat decât mine.” Este un fapt cunoscut că băieţii nu sunt ordonaţi tocmai pentru că, în copilărie, acest lucru le era cerut de mamă, în timp ce tatăl nu i-a ajutat, nici prin propriul lui exemplu, nici explicându-le complicaţiile pe care le aduce dezordinea în viaţa cotidiană.

Referitor la celelalte probleme: mâncatul la masă sau mersul la culcare. Dacă un copil spune pur şi simplu „Nu” şi refuză?

Dar nu este „bine” să fie trimis la culcare atunci când nu-i este somn! Ceea ce e important pentru părinţi, este ca începând de la o anumită oră a serii să poată sta liniştiţi. Atunci trebuie să-i spună: „Acum e timpul să ne laşi singuri; vrem să fim liniştiţi! Du-te în camera ta şi când o să-ţi fie somn, culcă-te!” Asta e tot. Copilul se va culca, nu pentru că este obligat să o facă, ci pentru că îi este somn; sau va adormi pe un colţ de covor într-un loc unde să nu-i fie aşa frig; după o oră sau două părinţii îl vor pune în patul lui. Copilul trebuie să-şi formeze singur propriul său ritm de

viaţă. Dacă mama este cea care ordonă şi hotărăşte totul, el va sfârşi prin a nu mai dispune de propriul lui corp; corp ce va aparţine în continuare adultului. Ar fi un pericol pentru însuşirea propriei autonomii.

O altă scrisoare se referă tot la micile probleme ce apar de obicei seara, în familie. O mamă ne scrie: „Am un drăcuşor de paisprezece luni. De la opt luni şi-a scos gratiile de la pat ca să poată coborî şi să bată în uşă când nu îi mai era somn. Acum, la paisprezece luni, adoarme deseori pe jos, în faţa unei uşi de sticlă. N-am vrut să-l deranjăm. I-am pus pur şi simplu un covoraş mai gros ca să nu-i fie frig. Pare ciudat dar, după ce i-am pus covoraşul, se culcă tot mai rar acolo.” Şi acum întrebările: „De ce poate fi atras un copil într-un asemenea loc? De peisajul din spatele geamului sau de luminile străzii? Poate şi de faptul că acolo este mai răcoare, deoarece acestui copil nu-i plac deloc cearceafurile sau pledurile cu care nu se înveleşte niciodată? De ce, de când i-am pus covoraşul, nu mai e aşa de atras de acel loc?”

Este puţin mai complicat; chiar dacă mama n-ar fi pus acel covoraş, după un timp copilul, aşa cred cel puţin, ar fi renunţat oricum. La început, el s-a îndreptat spre ceva ce părea a fi o ieşire: i-ar fi plăcut mult, de exemplu, să se plimbe pe stradă. Şi, la urma urmelor, de ce nu, dacă tot nu are somn? Atunci, se duce acolo unde, poate, există ceva de văzut. Se amuză. Nu ştie încă să citească, să se uite singur la poze. Deci, se duce să vadă ceea ce e mişcare, viaţă...

Jucăriile copiilor nu trebuie puse la loc înainte ca ei să adoarmă. Mai întâi să fie culcaţi şi apoi să li se adune jucăriile. Acestea sunt o părticică din ei...: ele vor dormi pentru că şi el doarme. Şi astfel, copilul despre care am vorbit va vedea că viaţa continuă. Treptat se va obişnui cu propriul lui ritm şi cu nevoia de repaos şi de somn. Peste câtva timp se va duce singur la culcare. Deocamdată şi-a scos gratiile de la pat, ceea ce este bine; înseamnă că nu mai are nevoie de ele.

La opt luni, este o performanţă spectaculoasă!

Da, asta înseamnă că e puternic! De îndată ce un copil îşi începe micile acrobaţii, trebuie să i se pună alături de pat, ca să nu cadă, o scăriţă, un scaun sau un taburet ca să poată coborî uşor din pat, peste gratii: nimic nu e mai neplăcut pentru un copil care nu doarme decât să se simtă închis, ca într-o cuşcă. Mai ales dacă este singur la părinţi. Când sunt doi sau trei copii în aceeaşi cameră, este foarte bine, deoarece se distrează până în momentul în care primul adoarme.

Referitor la perioada de „nu” a copilului…

Ea apare în jur de optsprezece luni la băieţii foarte precoce, iar la ceilalţi pe la douăzeci şi una de luni… Este o atitudine ce trebuie respectată, în nici un caz contrazisă. Să nu i se răspundă nimic copilului. El va face singur, mai târziu, ceea ce refuză să facă acum, la cererea mamei.

Să revenim la mesele în familie. Vă scrie o mamă: are trei copii, dintre care cel mai mare o fetiţă de cinci ani. Nu e de acord cu soţul ei în privinţa modului în care fetiţa trebuie să înveţe să mănânce frumos: „După părerea mea, soţul meu îi cere prea mult pentru vârsta ei, căci are pretenţia să stea dreaptă, să-şi ţină coatele pe lângă corp, să mănânce cu gura închisă, fără să facă zgomot. Iar eu cred că ar trebui mers pe etape, să aşteptăm ca mai întâi să-şi însuşească o deprindere şi apoi să mergem mai departe, să cerem mai mult de la ea. În timpul săptămânii copiii mănâncă în bucătărie, în schimb, duminica, mesele devin un adevărat chin pentru toată lumea, din cauza observaţiilor permanente pe care soţul meu le face fiicei noastre. Cum să ajungem la un echilibru între masa ca mijloc de educaţie, pe de o parte, şi masa ca un moment plăcut al zilei, pe de altă parte? Ce se poate cere, fără a exagera, unui copil de cinci ani? Nu trebuie să mai aşteptăm să mai crească puţin?” Şi încă un aspect care este destul de important: „Soţul meu o loveşte uşor pe fetiţă cu furculiţa”, dar mama se grăbeşte apoi să precizeze că soţul ei e un tată model, care se joacă mult cu copiii, pe care îi iubeşte, le urmăreşte activitatea, le citeşte… în schimb, la noi la masă, ceea ce se întâmplă, seamănă puţin

a isterie…

Este destul de dificil deoarece nu avem decât părerea mamei, nu şi pe cea a tatălui. Sunt datoare să spun că această fetiţă, la cinci ani şi jumătate, ar trebui să mănânce ca un adult. E foarte probabil că, lăsându-i pe copii să mănânce singuri în bucătărie, mama nu i-a învăţat să mănânce fără să se murdărească, lucru pe care un copil poate să-l facă fără probleme de la trei ani; întocmai ca un adult. Cred că tatăl ar vrea, într-un fel, să-şi mănânce fiica din ochi; o şi consideră, oarecum, ca pe ceva bun de mâncat din moment ce o înţeapă cu furculiţa! Ar vrea ca fiica lui să fie cu adevărat perfectă – pentru că, probabil, o adoră – şi cred că ea îşi dă seama de acest lucru. Mă întreb dacă toate acestea nu se datoresc angoasei mamei, sentiment pe care fetiţa îl speculează oarecum. Ea vede că mama şi tata se ceartă din cauza ei pe tema meselor. În loc să-şi facă atâtea probleme, mama ar trebui să-i spună fetiţei, într-o zi când tatăl nu este acasă: „Hai să facem în aşa fel încât să mănânci frumos de tot. Tata are dreptate: trebuie să mănânci frumos. Pe tine poate te distrează că, la masă, tata se ocupă numai de tine. Ei bine, mie asta nu-mi place. Ar fi mult mai plăcut dacă, la masă, am vorbi despre altceva.”

S-ar spune că, în timpul meselor, familia se află într-un adevărat război, ceea ce pentru mamă e foarte rău. Pentru fetiţă nu e nici rău nici bine, nu are nici un fel de importanţă deoarece, ca rivală victorioasă în faţa mamei sale, reuşeşte ca tatăl să-i acorde o atenţie aparte. Partea neplăcută este că mesele în familie nu sunt ceea ce ar trebui să fie. Deci merită ca mama să se străduiască. Cred că în mai puţin de o săptămână, fetiţa va reuşi să mănânce fără să se murdărească.

Dacă-mi permiteţi o observaţie personală, este totuşi o mare diferenţă între a mânca fără să te murdăreşti şi a sta la masă ca la armată… Se poate cere unui copil de cinci ani, nu numai să nu se murdărească, dar şi să tacă, să mănânce cu gura închisă? Acest lucru e oare atât de important în educaţia lui?

Este important numai pentru că tatăl o doreşte…

Ar fi mai bine să nu-i acorde atâta importanţă?

Dacă nu i-ar acorda decât importanţa necesară, ei bine, sunt convinsă că fetiţa ar mânca deja cum trebuie. Ea îşi provoacă tatăl pentru a crea asemenea scene; la cinci ani e foarte amuzant să-ţi vezi părinţii certându-se din cauza ta. Şi chiar dacă mama nu spune, fetiţa simte că în timpul meselor ea este regina, deoarece tatăl nu se ocupă decât de ea. Mă întreb dacă mama nu ar putea să-i spună soţului între patru ochi: „Ce-ar fi dacă copiii ar mânca înaintea noastră şi sâmbăta şi duminica, până când fetiţa va mânca frumos?” Nu ştiu, poate că şi pe tată îl distrează ce se întâmplă. Asta este deja o altă problemă: cea a tatălui care nu ne-a scris şi care nu se plânge de nimic dar care, la fiecare masă, joacă împreună cu fiica lui acelaşi scenariu ca şi cum şi-ar oferi unul altuia un spectacol reuşit.

Întrebarea pe care v-o pun acum este următoarea: există o perioadă a cuvintelor urâte? Să mă explic: o mamă cu trei copii – doi băieţi de şapte şi patru ani şi o fetiţă de trei ani – ne scrie următoarele: „Pe mine nu prea mă deranjează când se vorbeşte urât. Totuşi, e destul de neplăcut când eşti în societate, cu multă lume în jur, să-ţi vezi copiii umblând prin casă şi înjurând ca nişte birjari. În familia noastră nu se vorbeşte urât. Deci, au învăţat la grădiniţă sau la şcoală.” în continuare ne spune: „Ultimul cuvânt, o achiziţie recentă, este «curvă». Repetă tot timpul: «Curvă! Curvă! Curvă!» Cuvântul dinainte, «căcat», l-au uitat deja, ceea ce mi se pare de bun augur pentru cuvintele ce vor urma (…) Ce să fac? Să mă prefac că nu aud?”

Când un copil vorbeşte urât, îşi dă importanţă. E grozav, e cu adevărat un om mare. E extraordinar pentru el să le şi scrie pe pereţi, de îndată ce învaţă să scrie. Ar trebui să i se spună: „Ei, ce cuvinte urâte ştii?” Sigur, n-or să fie prea multe: patru sau cinci… Iar tatăl va spune: „Numai atât? Ia învaţă-le şi pe astea, să te duci la şcoală cu ceva nou.” Dacă tatăl nu ştie destule, să mai inventeze câteva, orice. Dar trebuie să adauge imediat: „Astea să le spui la şcoală

sau la grădiniţă. Acasă trebuie să vorbeşti ca părinţii tăi. E bine să ştii cuvintele astea, iar dacă nu ştii să le scrii, am să-ţi arăt eu.” Copilul va fi foarte mulţumit: este permis deci să vorbească urât când e cu colegii pentru că asta îi va da importanţă, în schimb acasă trebuie să se comporte ca toţi ceilalţi; fiecare casă, fiecare familie cu stilul ei.

Când copiii sunt în camera lor, cu uşa închisă, mama să nu asculte la uşă. Aceea e lumea lor. Şi dacă, fără ca nimeni să se aştepte – se mai întâmplă – vorbesc urât când e lume de faţă – trebuie să li se spună: „Acum suntem în societate. Comportă-te deci ca un om mare… dacă nu vrei să te considere toţi un bebeluş.” Când este vorba despre copii care au cu adevărat nevoie să pronunţe cuvinte urâte mama să spună: „Hai, du-te la toaletă şi spune acolo tot ce vrei să spui. Aşa ceva se face numai acolo. Hai, te rog, du-te şi dă-ţi drumul.” Mamele vor fi foarte mirate să-şi audă copiii urlând la toaletă toate cuvintele urâte pe care le ştiu, după care vor vedea că s-au liniştit deoarece ei simt nevoia să le scoată din ei. Există şi copii care aşteaptă răspuns. Acestora mama va trebui să le spună ceva de genul: „N-am auzit nimic, mi-am pus dopuri în urechi.” Copilul nu se va lăsa amăgit: înţelege din răspunsul mamei că nu e frumos să vorbească aşa. Şi pentru că mama a găsit acest fel de a-i răspunde, îi va fi recunoscător.

Goi în fata cui?

Ne-am referit deja la problemele pe care le ridică nuditatea părinţilor în faţa copiilor, probleme la care aţi răspuns pe scurt deoarece păreau a nu fi foarte importante... Ei bine, avem o avalanşă de scrisori care contestă ceea ce aţi spus, mai ales din partea naturiştilor...

În acest caz, ar fi interesant să vorbim mai pe larg despre acest subiect.

Mai întâi, naturiştii: „Mergem des cu copiii în centre naturiste. Copiilor noştri nu le este niciodată ruşine de corpul lor sau de cel al părinţilor lor.” De altminteri, aceasta li se pare un punct de plecare excelent în educaţia sexuală a copiilor lor.

Iată scrisoarea unei mame care nu este nici ea de acord cu ce aţi spus: „Trebuie să fii natural în toate”, spune ea. Vă reproşează că aveţi o opinie prea tranşantă în privinţa nudităţii. În sfârşit, alţii nu au înţeles prea bine ce aţi spus; ei au înţeles că, după opinia dumneavoastră, părinţii nu ar trebui să fie tandri unul cu celălalt în faţa copiilor. Aici, cred că este vorba despre o altă problemă. Lucrurile nu trebuie amestecate...

În primul rând, eu nu am vorbit niciodată de ruşine. Dimpotrivă, copiii sunt foarte mândri de corpul părinţilor lor: pentru ei, părinţii sunt întotdeauna perfecţi în nuditatea lor ca în toate, de altfel. Dar există perioade în viaţa copilului în care el nu observă totul. Când este mic, copilul nu vede organele sexuale, de exemplu. El „vede” cu adevărat, observă corpul numai din momentul în care îşi dă seama de diferenţa sexuală (şi nu numai sexuală), de deosebirea dintre forme. Adulţii trebuie să ştie, de pildă, că un copil între optsprezece luni şi doi ani şi jumătate nu are deloc simţul volumului şi al diferenţei. Momentul în care percepe diferenţele este foarte important deoarece, din acel moment începe pentru el structurarea realităţii. La acea vârstă diferenţa de volum reprezintă pentru copil

diferite grade de frumuseţe: ce este mare e mai frumos decât ce este mic; se simte inferior faţă de adulţi deşi, în acel moment, în plan verbal, el se exprimă la fel de bine ca şi ei. În schimb, în plan sexual sau corporal el nu se simte egalul acestui tată „minunat” sau al acestei mame „minunate”. Iată sensul exact al celor spuse de mine.

În privinţa adulţilor care fac nudism pe plajă, acesta este un aspect social, care reprezintă acelaşi interes pentru copii ca tot ce descoperă ei în lume. În fond, de ce să nu ştie că părinţii lor sunt la fel ca toţi ceilalţi adulţi? Dar când e vorba de părinţii lor, problema mai prezintă şi un alt aspect important: văzându-i tot timpul goi, copiii refuză de fapt să-i vadă ca atare. Îşi acoperă ochii cu un văl imaginar deoarece nuditatea, frumuseţea lor îi răneşte. Tocmai acest lucru părinţii nu-l înţeleg.

În schimb, de la cinci ani şi jumătate, şase, şapte ani, în funcţie de copil, acesta nu mai este interesat de nimic altceva, decât de el însuşi şi de prietenii săi. Deci, de la această vârstă părinţii pot face ce vor, cu condiţia să nu-şi oblige copiii să facă acelaşi lucru ca şi ei. Dar, începând cu perioada pre-pubertăţii, copiii sunt din nou puşi într-o situaţie de inferioritate. Am văzut destul de multe fetiţe cu incidente psihologice, din cauză că şi-au petrecut vacanţa sau trebuiau să şi-o petreacă pentru prima dată printre nudişti; părinţii considerau că fiica lor este „destul de mare”, ea însăşi fiind foarte încântată, la început, să meargă acolo. Apoi, la întoarcere, părinţii nu înţeleg de ce fetiţele – am văzut cel puţin şase – îşi pierd vioiciunea, devin foarte timide. Când le-am văzut la spital, în timpul şedinţelor de psihoterapie, păreau că nu vor să vadă realitatea: de fapt, nu voiau să mai vadă nimic. Nici măcar pe ele însele: „Sunt atât de urâtă! Eu arăt groaznic! Celelalte fete sunt atât de frumoase!” în realitate erau foarte bine făcute. Asta dă de gândit. Este chiar foarte curios; cu cât fetele sau băieţii sunt mai frumoşi, cu atât ei cred că sunt mai urâţi. De ce? Deoarece dacă tot ce au se vede… ce mai rămâne atunci din valoarea lor ca persoană? Ceea ce îi îngrijorează la pubertate este că se simt devoraţi

de privirile celorlalţi.

Iată de ce am spus că nuditatea părinţilor este destul de periculoasă şi nicidecum pentru că aş considera-o indecentă. În evoluţia sensibilităţii copiilor sunt momente foarte distincte. La copiii de aproximativ aceeaşi vârstă, nuditatea nu face să apară nici un sentiment de inferioritate. Spun toate acestea celor care mi-au cerut sfatul... Cei care ştiu ce au de făcut să meargă înainte! Nu trebuie să-şi facă probleme din cauza celor spuse de noi.

Vi se pare logic, de exemplu, ca cei care practică naturismul să facă nudism în vacanţă şi, întorşi acasă, să nu mai apară dezbrăcaţi în faţa copiilor?

De ce nu? Cred însă că, mai întâi, trebuie să li se ceară părerea copiilor şi nu să li se impună ceva. Dificultăţile dintre părinţi şi copii apar deoarece copilul nu este liber să refuze ceea ce i se propune sau atunci când, acceptând iniţial ceva, îşi schimbă părerea pe parcurs iar refuzul nu îi este acceptat.

Unele scrisori vorbesc despre o „reîntoarcere la natură”. O mamă ne scrie: „nu ne ascundem când mâncăm sau când dormim. De ce ar trebui să ne ascundem când facem baie sau când ne dezbrăcăm?” Alţi părinţi cred că a te plimba gol în faţa copilului poate fi un excelent început în educaţia sexuală.

Eu nu sunt de aceeaşi părere. Părinţii care apar goi în orice împrejurare în faţa copiilor nu le permit totuşi să le atingă corpul sau sexul. Cât de departe s-ar putea merge în acest sens? Este foarte dăunător pentru o fiinţă umană să nu fie iniţiată în interdicţia incestului căci, în jurul acestei interdicţii se construieşte valoarea unei persoane; din punct de vedere al energiei libidoului (adică al bogăţiei energiei sale sexuale) copilul nu se poate întoarce la mamă (dacă este băiat) sau la tată (dacă este fată).

Energia sexuală – pentru a folosi o comparaţie – seamănă cu un râu care, plecând de la izvoare se îndreaptă spre ocean. Dacă râul se opreşte pe drum, se transformă într-un lac care şi-a pierdut dinamica. Iar dacă se va întoarce către izvor, unde se va vărsa? Apele se vor aduna,

se vor aduna şi tocmai această acumulare de energie este cauza apariţiei tensiunilor la copil.

Interdicţia incestului nu este asimilată înainte de, cel mai devreme, şapte, opt, nouă ani, în funcţie de copil. Înaintea acestei vârste, copilul care resimte o excitaţie sexuală vrea să pună mâna pe ceea ce îl excită; în acel moment intră într-o stare de tensiune sexuală care, la băieţi se manifestă prin erecţie; la fete, această stare nu e vizibilă, dar este la fel de reală, resimţită cu tot atâta precizie în dorinţa lor de a fi în contact cu un alt corp.

Cât despre educaţia sexuală, aceasta nu are aproape nimic de a face cu forma sau aspectul organelor sexuale. Este vorba, mai ales, de o educaţie a sensibilităţii care începe cu interdicţia de a suge toată viaţa la sân, interdicţia ca mama să-l şteargă toată viaţa la fund sau interdicţia de a avea anumite intimităţi sexuale cu ea. Această mamă ne spune: „Mâncăm în faţa tuturor.” De acord. Poate că-şi face chiar toate necesităţile în public, în faţa întregii familii! Dar m-ar mira totuşi să meargă până acolo, încât să le ceară copiilor să asiste la raporturile ei sexuale…

Nu. Ea precizează, de altminteri, că nu e vorba de exhibiţionism. Nu se dezbracă în mod intenţionat în faţa copiilor. Totuşi spune foarte clar: „Nu închidem nici o uşă în nasul copiilor.” Atât!

Atunci, ar trebui ca ea să le permită copiilor să-şi închidă uşa, dacă ei o doresc. Deoarece, în jurul vârstei de şapte, opt ani, anumiţi copii nu vor ca părinţii să-i vadă dezbrăcaţi. E curios, dar este adevărat. Unii părinţi îi ceartă: „Lasă uşa deschisă când te speli”, în timp ce dorinţa lui este s-o închidă. Când nu e dăunătoare, dorinţa copilului trebuie respectată întotdeauna. Dacă părinţii sunt prea autoritari, copilul vrea să se apere şi suferă când nu poate s-o facă. De altfel, cred că cea mai mare parte a părinţilor care tânjesc după „natură”, după nuditate, au avut la rândul lor părinţi prea rigizi. Cei care au avut părinţi naturişti ştiu foarte bine că a existat o perioadă în viaţa lor când au fost jenaţi de acest lucru, perioadă care le-a stimulat reactivitatea sexuală numai la nivelul corpului în

loc să le stimuleze sexualitatea prin intermediul sensibilităţii. Or, corpul şi sentimentele trebuie să evolueze împreună. Ca să devii adult, trebuie să dai dovadă de stăpânire de sine, ceea ce presupune deopotrivă dorinţă, dominarea acestei dorinţe precum şi responsabilitatea propriilor acte. De ce oamenii îşi ascund, din pudoare, sensibilitatea sexuală? Tocmai pentru că nu vor să fie la dispoziţia oricui care, văzând în corpul lor semnul dorinţei – o dorinţă fizică ce nu corespunde sensibilităţii, eticii sau inteligenţei lor – ar putea profita de ei. Dezvăluindu-şi dorinţa, ei s-ar afla dezarmaţi în faţa oricui: „Din moment ce mă doreşti, ce mai aşteptăm?” Deosebirea pe plan sexual dintre fiinţele umane şi animale este tocmai dragostea pentru celălalt care însoţeşte dorinţa; etica umană condamnă violul ca pe un prejudiciu adus libertăţii celuilalt, ca pe o dorinţă neconsimţită între parteneri.

În perioada pubertăţii, când apar pulsiunile incestuoase în cadrul complexului oedipian, pulsiunile sexuale pot depăşi barierele moralei conştiente, favorizând apariţia unor conflicte existenţiale. Acestea sunt perioadele critice, când rolul adulţilor este acela de a-i ajuta pe tineri să-şi cunoască şi să-şi stăpânească dorinţa şi nicidecum să profite de tulburările lor provocate de o sexualitate lipsită de experienţă. Pe termen scurt, aceasta ar duce la seducere şi la dependenţă, contrariul dezvoltării autonomiei şi simţului responsabilităţii. Pe termen lung, ar provoca refularea sau dereglarea sexualităţii cu consecinţe posibile, în perioada adultă, nu numai la nivel sexual, dar şi în ceea ce priveşte echilibrul personalităţii şi încrederea în sine, ca urmare a eşecurilor culturale care ar apărea.

Iată de ce opţiunea pentru nudism a anumitor părinţi mi se pare tot atât de periculoasă în educaţia copiilor ca şi cea a păstrării unei tăceri totale în ceea ce priveşte corpul, a lipsei de informaţie. Spun toate acestea pentru a încerca o profilaxie a nevrozelor.

Ce-ar fi să spunem că a murit?” (Despre agresivitate)

Iată încă o scrisoare de la o mamă derutată. A ascultat cu multă atenţie ceea ce aţi spus în legătură cu problema morţii... „Vreau să vă pun totuşi o întrebare în legătură cu un aspect al acestei probleme pe care nu l-aţi abordat. Este vorba despre dorinţa copilului de a-şi omorî tatăl sau mama, în funcţie de sex. În cazul meu despre dorinţa fiicei mele ca eu să fiu moartă. E o problemă pe care încerc s-o înţeleg, deşi mărturisesc că nu îmi este prea uşor. Fetiţei îi face plăcere să se joace cu noi de-a tata şi de-a mama, în felul următor: tatălui îi spune: «Tu vei fi tata» şi mamei: «Tu vei fi copilul –, iar eu voi fi mama...» Deseori intrăm în jocul ei, dar câteodată nu prea avem chef. Atunci fetiţa spune: «Bine! în cazul acesta eu sunt tata, iar voi copiii.» Dacă e întrebată unde este mama răspunde: «E moartă.» într-o zi se juca cu o prietenă în vârstă de şase ani. Nici una dintre ele nu vroia să fie mama. «Ce-ar fi să spunem că a murit...»„

Vedeţi, copiii folosesc modul condiţional, mod foarte important pentru a intra în lumea fantasmelor, a imaginarului. Căci aceste lucruri nu se petrec decât într-o lume imaginară, o lume complet diferită faţă de realitate. Deseori băieţii se joacă cu o puşcă sau cu un pistol şi „omoară” pe toată lumea. Sunt încântaţi când mama le spune: „Gata, am murit!”, deşi ea continuă să-şi vadă mai departe de treburi. Copiii au nevoie de fantasme care îi ajută să se desprindă de această teribilă dependenţă pe care o au faţă de părinţi în realitate. Îşi imaginează că trăiesc într-o altă lume, în care ar putea fi adulţi: ce-ar fi dacă am fi... Dar de fapt nu sunt. Nu este deloc necesar ca părinţii să se amestece în jocurile copiilor. E mult mai bine să n-o facă. Iată ce ne scrie mama în continuare: „Ştiu, desigur, că este vorba despre complexul lui Oedip...” E

adevărat. Acestea sunt reacţii normale, iar părinţii nu trebuie să arate că sunt supăraţi. Dimpotrivă, să accepte verbal că sunt morţi dar să nu mimeze sau să se joace „de-a mortul” pentru că dacă s-ar situa într-o altă lume, ar fi cu adevărat morţi. Toate acestea au un efect pozitiv asupra copilului.

Tocmai aţi pomenit despre unii copii care se joacă cu puşti sau pistoale. Mulţi părinţi sunt împotriva acestui gen de jucării. Dumneavoastră ce părere aveţi? Trebuie să li se interzică copiilor asemenea jucării?

Dacă nu li se vor oferi astfel de jucării, şi le vor fabrica ei din carton sau din orice altceva, cu siguranţă. Au nevoie de aceste fantasme în care sunt stăpâni pe viaţă şi pe moarte. Acest lucru defineşte fiinţa umană. Trebuie să ajungă, dacă se poate spune... nu găsesc cuvântul potrivit, să „îmblânzească” misterele vieţii.

Pentru a reuşi acest lucru, copilul trăieşte într-o lume imaginară. Datorită acestui gen de jocuri, copilul poate suporta apoi realitatea şi restrângerea libertăţii, impusă tuturor de natura lucrurilor, de suferinţă, de legile sociale, de moarte. Dacă copiii nu s-ar putea juca, ei ar fi fără apărare în faţa acestui teribil măcel, care există în lume. Imaginarul serveşte drept scut în faţa acestei drame, numită realitate. Părinţii să nu participe însă la asemenea jocuri şi nici să cheltuiască mulţi bani pentru a cumpăra jucării de acest fel. În schimb, e bine să ştie că, pentru copii, este important să se joace în felul acesta.

Să vorbim acum şi despre agresivitate... O mamă are patru copii: o fetiţă de şapte ani, un băiat de cinci, o fetiţă de douăzeci şi două de luni şi un băieţel care are acum două luni. Băiatul de cinci ani este foarte agresiv. Deseori este „cu capul în nori” şi devine arţăgos când încerci să-l scoţi din lumea lui...

Este al doilea copil, după o fată, poziţie dificilă pentru băiat: pentru a cuceri lumea reală el ar vrea, probabil, să aibă vârsta surorii lui. Copilul, dacă nu este ajutat, nu e capabil, atunci când creşte, să facă diferenţa între existenţa celuilalt ca model şi tentaţia de a-i lua locul. Aceasta

reprezintă un mare pericol pentru el. Ar vrea să facă tot ce face sora lui. Ar vrea să fie sora sa pentru a fi mare, dar în nici un caz pentru a avea acelaşi sex; de fapt, el ar vrea să fie ca tatăl său, dar are impresia că sora lui mai mare îi stă în cale. Cred că, în această familie, tatăl ar trebui să se ocupe mai mult de fiul lui, să vorbească sau să se joace numai ei doi: tatăl trebuie să se ocupe mult mai devreme de un băiat decât de o fată. Când sunt numai ei doi, tatăl poate să-i spună: „Fetele nu gândesc ca noi. Dintre băieţi tu eşti cel mai mare, iar ea este cea mai mare dintre fete. Tu eşti al doilea ca vârstă, dar eşti cel mai mare dintre băieţi.” în felul acesta, băiatul şi fata se vor dezvolta fiecare în felul său. De la trei ani şi jumătate, imaginea despre corpul lor sexuat diferit se va forma în direcţii total opuse: fetiţa prin identificare cu mama, iar băiatul cu tatăl, până ce vor ajunge la o autonomie completă după vârsta de opt, nouă ani, vârstă la care încep să judece, vârsta dentiţiei definitive.

Băiatul este agresiv. La grădiniţă, de exemplu, e un mare bătăuş…

Vrea să „arate” că este băiat.

Mama adaugă: „Nu ştiu ce să mai fac. Aş vrea să reuşească să-şi controleze această agresivitate spontană.” Şi apoi adaugă, în treacăt: „Copiii noştri se uită puţin la televizor.” Bănuiesc că se referă la influenţa nocivă a anumitor filme…

Poate că da… Dar în acest caz, este vorba mai curând de influenţa insuficientă a unui bărbat adult în viaţa copiilor săi, mai ales în viaţa acestui băiat. Trebuie ca mama să-l trimită să se joace cu alţi băieţi şi să-i spună: „Tu eşti băiat, sora ta e fată. Tu eşti cel mai mare dintre băieţi şi de aceea te porţi aşa. Tatăl tău te va ajuta; trebuie să nu mai fii atât de agresiv. E bine că eşti puternic, dar poţi să-ţi foloseşti această forţă şi altfel.” Tatăl poate să-l înveţe jocuri pentru băieţi, jocuri sociale, de forţă şi de stăpânire de sine, jocuri de îndemânare etc… Mama se va ocupa mai mult de fetiţă. Combativitatea este o calitate socială, un semn de virilitate (dar şi de feminitate) educată.

Există cazuri de agresivitate, în general?

Acest băiat este la vârsta cea mai agresivă: între trei ani şi jumătate şi şapte ani este perioada în care băieţii sunt cei mai agresivi, până în momentul în care descoperă că virilitatea nu înseamnă nici agresivitate în sine, nici forţă ieşită din comun, ci felul în care se folosesc de ea pentru a accepta legile societăţii, scopurile pe care şi le propun, respectul şi toleranţa faţă de ceilalţi, modul în care înţeleg să se comporte, felul în care participă la viaţa celorlalţi: prietenia, dragostea, responsabilitatea. Pentru a ajuta un băieţel cam impulsiv să aibă încredere în el şi să-şi dezvolte aceste calităţi, trebuie ca mai întâi tatăl să i le recunoască şi să-l facă să simtă dragostea sa. Toate acestea nu se realizează în câteva săptămâni. Mi se pare că mama este prea nervoasă, iar tatăl nu se ocupă suficient de băiat. Poate că mama nu a avut fraţi? De obicei, mamele care au fost singure la părinţi au probleme în educaţia băieţilor, iar taţii, în aceeaşi situaţie, nu prea ştiu să-şi educe fetele.

„Noi”, adică cine?
(Tata şi mama)

O altă mamă vă pune o întrebare dublă. Are o fetiţă de trei ani, adorabilă, dar care, ori de câte ori i se cere să facă ceva, începe să plângă fără să spună de ce…

Ne scrie: „când noi îi cerem să facă ceva”. „Noi”, adică cine? Mama, sau cine altcineva?

Ea sau tatăl…

… deoarece fetiţa se poate afla într-o perioadă despre care am mai vorbit, perioada de împotrivire, perioada lui „nu”. Prin urmare, ea ar vrea să se opună mamei, dacă mama este cea care vrea să-şi impună dorinţa, sau tatălui, sau surorii mai mari… Pentru un copil nu există niciodată „noi”. Niciodată. Întotdeauna este vorba despre o persoană anume. Poate că acestei fetiţe îi este frică, nu se simte în stare să facă faţă la ceea ce-i cer părinţii (este un copil „inhibat”, cum îl numim noi, care nu îndrăzneşte să acţioneze). Poate că de două, trei ori a fost neîndemânatică şi acum se consideră nepricepută în toate. Nu pot răspunde la o asemenea întrebare, cam vagă.

În aceeaşi scrisoare, mama ne pune şi o întrebare mai precisă. Această doamnă a citit despre teoriile unui psiholog american, doctorul Gordon, teorii întâlnite în majoritatea cărţilor despre educaţia copiilor. Acesta recomandă părinţilor să facă front comun, atunci când nu sunt de acord cu copilul lor.

Este o eroare fundamentală. Două persoane diferite nu pot fi întotdeauna de aceeaşi părere…

Bineînţeles… iar copilul îşi dă seama foarte repede de acest lucru, nu-i aşa?

E vorba, mai ales, despre problema opiniei pe care fiecare are dreptul s-o aibă şi să şi-o susţină. În timpul unei discuţii se întâmplă ca tatăl şi mama, sau bunica şi mama, în sfârşit, două persoane adulte să nu fie de aceeaşi părere.

Copilul îşi dă seama că este vorba despre o neînţelegere. Cred că, dacă părinţii au asemenea discuţii între ei şi dacă este de faţă şi copilul, trebuie să-i spună: „Vezi, deşi avem păreri diferite, ne înţelegem foarte bine. Asta e.” Când e cazul să se ia o hotărâre în legătură cu copilul – sunt şi familii în care unul din părinţi îşi ceartă copilul, în timp ce celălalt consideră că primul exagerează – este mai bine ca ei să discute în absenţa copilului. Căci sunt şi părinţi care sunt de acord că la un moment dat trebuie făcută copilului o observaţie, dar cu condiţia ca ea să nu vină din partea celuilalt părinte; îndată ce observaţia o face celălalt, ei sunt tentaţi să spună contrariul, ca şi cum ea li s-ar adresa lor, ca un reproş indirect: „Nu ştii să-ţi creşti copilul…” Şi toate acestea doar din cauza spiritului de contradicţie: un mod de discuţie în urma căruia copilul nu are decât de pierdut, atunci când el este subiectul disputei.

O dispută între adulţi…?

Întocmai. O ceartă în spatele căreia se află deseori o insatisfacţie sexuală. E păcat, dar cine poate să împiedice acest lucru? Cred că e mult mai bine ca părinţii să încerce să fie cât mai naturali şi să-i spună copilului: „Vezi, chiar dacă ne înţelegem bine şi te iubim, nu suntem de acord în multe privinţe.” Există totuşi copii – mai ales între patru şi şapte ani – care profită enorm de neînţelegerile dintre părinţi. De exemplu, pentru a obţine ceva vor cere permisiunea mamei, care le-o dă, în timp ce tatăl, întrebat şi el, spune nu. „Dar mama a fost de acord!” în acest fel ei, îşi pun părinţii permanent în contradicţie. În acest caz, părinţii ar trebui să fie mai atenţi la manevra prin care propriul lor copil se distrează văzându-i că se ceartă. Copiii joacă acest joc în trei în perioada complexului oedipian. Dacă nu i se acordă suficientă atenţie, acest joc poate deveni pervers: copilul se coalizează cu unul dintre părinţi împotriva celuilalt, în aşa fel încât terţul exclus să nu fie niciodată el însuşi, ci unul dintre părinţi. Pentru copil este o perioadă grea.

Şi dacă, de exemplu, un tată, explicând fiului său ceva, spune în loc de „soţia mea”, „mama ta”? Şi acest lucru este

la fel de important? V-am auzit spunând acest lucru. E adevărat că un copil înţelege diferenţa dintre cei doi termeni?

Dacă este adevărat? Bineînţeles! Şi este foarte important, mai ales în momentul în care copilul are şapte, opt ani. Când fetiţa sau băiatul sunt nesuferiţi sau obraznici cu mama lor în prezenţa tatălui, acesta trebuie să le spună: „Nu voi permite nimănui ca, în casa mea, să se comporte urât sau să fie nepoliticos cu soţia mea.” Acelaşi lucru trebuie să-l facă mama, când fiul îi spune lucruri neplăcute, critice la adresa tatălui. Se întâmplă ca, în absenţa unuia dintre părinţi, copilul să-l vorbească de rău sau să-l atace pe celălalt. În general, alege reproşurile pe care simte că părintele prezent e gata să le accepte în forul lui interior. Acesta trebuie să aibă curajul să i-o reteze: „Ia ascultă! Vorbeşti despre soţul meu (şi nu despre tatăl tău) sau despre soţia mea (şi nu despre mama ta). Dacă nu-ţi place, n-ai decât să pleci. Să nu-mi vii mie cu lucruri din astea. Dacă ai ceva de spus, spune-i direct mamei tale (sau tatălui tău). Problemele voastre nu mă interesează!”

Este important ca părinţii să ştie să vorbească astfel: chiar şi numai pentru a-l face pe copil să simtă că ei se respectă unul pe celălalt şi că nu se supraveghează reciproc.

De asemenea, trebuie să se ştie că un copil poate încerca să vorbească între patru ochi cu mama sau cu tatăl, folosindu-se de pretextul de a vorbi despre celălalt. În acest caz, după ce l-a pus la punct, aşa cum am spus, părintele poate să adauge: „Ştii ce, noi nu prea avem ocazia să vorbim numai noi amândoi. Ce-ar fi dacă mi-ai vorbi acum despre tine?” etc. Sau: „Ce-ar fi dacă am discuta şi noi puţin?” Spun acest lucru pentru că deseori, copiii nu ştiu cum să provoace o discuţie şi consideră că numai plângându-se de unul dintre părinţi vor fi ascultaţi de celălalt. De fapt, ei nu vor altceva decât să aibă o discuţie între patru ochi cu unul dintre ei.

Cum şi în ce moment să-i vorbeşti unui copil despre Dumnezeu? întrebarea ne este pusă sub o formă mai

personală, care ne dezvăluie unele neînţelegeri între părinţi. E vorba despre o mamă care are o fetiţă de opt ani; e divorţată şi recăsătorită de doi ani. Din noua căsătorie are un copil de patru luni. Primul ei soţ era un martor al lui Jehova; iar fetiţa de opt ani împărtăşeşte ideile tatălui. Mama vă întreabă ce trebuie să-i răspundă acestui copil, care judecă totul în termeni de bine sau rău: „Acest lucru e bun; celălalt e rău” sau când fetiţa îi spune: „Vei fi pierdută, dacă nu devii şi tu martor al lui Jehova.” Mama ne scrie: „Sunt destul de descumpănită, deoarece m-am străduit îndelung să-i deschid mintea copilului meu, să-i vorbesc despre libertatea de gândire, s-o cresc într-o atmosferă echilibrată, fără s-o oblig să aleagă între alb şi negru.”

Voi răspunde mai întâi la întrebarea: „Cum să-i vorbeşti copilului despre Dumnezeu?”

Ei bine, pur şi simplu de când copilul e foarte mic. Dacă părinţii sunt credincioşi, să-i vorbească despre Dumnezeu aşa cum ar face-o cu unul dintre prietenii lor, aşa cum gândesc ei, fără afectare. Fără „a se coborî la mintea lui”, cum se spune. Pur şi simplu, astfel încât copilul să audă vorbindu-se despre asta. Apoi, într-o bună zi, copilul va intui, din vorbele părinţilor, ce este Dumnezeu pentru ei. Acest lucru se va petrece de la sine… în acest fel ar trebui să se procedeze cu toate lucrurile importante. Să se discute în prezenţa copilului, dar nu în mod special pentru el, deoarece adulţilor le place să vorbească despre ceea ce-i preocupă.

Dar se vorbeşte cu insistenţă despre vârsta la care copilul începe să judece…

Problema referitoare la Dumnezeu se pune, implicit, cu mult înainte de această vârstă, căci nu este o problemă nici de logică şi nici de judecată. Când vorbeşti despre Dumnezeu, vorbeşti despre iubire. Este acelaşi lucru cu iubirea pe care părinţii credincioşi o au pentru copiii lor. Este important ca Dumnezeu să nu fie asociat niciodată cu ideea de pedeapsă: Dumnezeu care pedepseşte nu poate să existe deoarece, pentru credincioşi, El e simbolul bunătăţii şi al înţelegerii depline a fiinţei umane. Iată un

răspuns general la o întrebare generală.

Şi în ce moment? Când vrem? Cum vrem?

Da, cum vrem. Şi în felul în care mama o face în mod obişnuit. Când este fericită, ea vorbeşte despre Dumnezeu într-un anume fel. Când este necăjită, o face în alt fel: îi adresează rugăminţi, îi aduce laude. Să se poarte ca de obicei, iar copilul va accepta sau nu acest lucru. Nu are importanţă. Important este să fie întotdeauna ea însăşi.

Să trecem acum la scrisoarea mamei descumpănite, pentru că fiica ei judecă totul în termeni de bine sau rău…

Ea poate să-i spună fetiţei: „Deşi sunt surprinsă, te înţeleg, pentru că aceasta este credinţa tatălui tău şi înţeleg şi faptul că tu eşti de acord cu el. Eşti fiica lui şi e normal să gândeşti ca şi el.” Iar când fetiţa îi spune: „Vei fi pierdută”, mama să nu se necăjească prea mult, deoarece la această vârstă fetiţei îi face multă plăcere să-i spună mici „răutăţi” mamei. La şapte sau opt ani ea poate avea nevoie, de exemplu, să spună: „Mamă, să ştii că viaţa ta nu e tot atât de importantă ca şi a mea.” E normal. Mama să-i răspundă: „Ştiu că acest lucru te supără, dar eu am încredere pentru că fac şi eu ce pot. Roagă-te şi pentru mine lui Yehova.” Să-i vorbească cu blândeţe, fără să critice credinţa tatălui. Fetiţa va simţi că are dreptul să aibă aceeaşi credinţă cu a tatălui său apoi, cu timpul, va ajunge să-şi respecte mama, tocmai pentru că aceasta a ştiut să fie îngăduitoare.

Vă reamintesc că mama s-a recăsătorit de doi ani. Fetiţa are acum opt ani, deci avea şase ani când părinţii s-au despărţit. Aceasta să fie cauza?

Bineînţeles. Fetiţa e foarte mulţumită să aducă în acest cămin – mai ales că aici mai există şi un alt copil – imaginea luminoasă sau întunecată a tatălui ei: „Eu am tăticul meu!” Credinţa tatălui îi serveşte drept sprijin în dorinţa ei de rivalitate, în afirmarea ei ca persoană diferită faţă de micuţul care are un alt tată. Ea tatonează terenul, dacă pot să spun aşa, pentru a exprima ambivalenţa dragostei ei faţă de mamă (şi faţă de tatăl său vitreg). De ce nu?

Când complexul lui Oedip nu e luat în serios

În sfârşit, iată-ne ajunşi şi aici: faimosul complex al lui Oedip. Întrebarea priveşte pe oricine are un copil: ce se va întâmplă? Fiul sau fiica mea vor avea un complex oedipian? Aş vrea să plec de la două scrisori: cea a unei mame despărţită de soţul ei de şase ani şi care are un băiat de şase ani, născut la o lună după despărţirea părinţilor. Ne scrie: „Am auzit vorbindu-se despre complexul lui Oedip. Mi se spune că, pentru a-l depăşi, copilul are nevoie de prezenţa tatălui. Or, fiul meu nu şi-a văzut niciodată tatăl. Cum să-l ajut atunci să depăşească această problemă?” Eu aş adăuga „eventuala” problemă, deoarece nu e sigur că acest copil ar avea vreuna.

Nu ne spune nimic despre felul cum se comportă acest băiat, dacă e posesiv, gelos pe ea şi dacă ea are şi alţi prieteni?…

Precizează că locuieşte la părinţii săi, că are douăzeci şi opt de ani, că nu merge nicăieri. Nu are nici un amant. Înainte de a răspunde, să vă citesc şi cealaltă scrisoare de la o mamă cu doi copii, o fetiţă de patru ani şi un băieţel de un an. De la naşterea băieţelului, fetiţa este în conflict permanent cu cei din jur, şi mai ales cu tatăl ei. Cu mama este exigentă, tiranică chiar. Îşi acaparează frăţiorul şi îl cocoloşeşte tot timpul. La grădiniţă merge cu plăcere, este sârguincioasă. Acasă lasă însă impresia că se defulează. „Mi se pare că, scrie mama, la o fetiţă situaţia oedipiană ar trebui să provoace ataşamentul faţă de tată şi gelozie faţă de mamă, sau cel puţin aşa mi s-a spus. Fetiţa mea face oare excepţie de la această regulă?”

Se pare că această fetiţă este în plin complex oedipian, e foarte geloasă că tatăl i-a dat mamei un copil, în loc să i-l dea ei. Atunci, îşi acaparează frăţiorul, cum spune mama, prefăcându-se că ea este mama lui. Deci, face pe mama

pentru că nu i se pare drept ca tatăl, pe care-l iubeşte atât de mult, să nu-i facă ei bucuria de a fi mamă!

Deci mama poate fi liniştită... Fiica ei nu face excepţie de la regulă!... Acum să ne întoarcem la cealaltă scrisoare...

În cazul acestei tinere mame care locuieşte cu părinţii, se poate spune că propria dezvoltare s-a oprit o dată cu naşterea copilului. S-a consacrat creşterii lui în casa părinţilor ei: se pare deci că există totuşi un bărbat – bunicul –, iar copilul se poate dezvolta ca băiat, identificându-se cu el. Poate însă că acest copil este destul de posesiv; sau poate îşi consideră mama ca pe o soră mai mare, din moment ce locuieşte la părinţii ei. Nu pot să spun nimic în legătură cu aceasta. De altminteri, ea nu ne spune dacă copilul ei are probleme. Oricum, el poartă probabil numele tatălui său pentru că, după cum ne scrie, a fost măritată cu acel bărbat. Copilul ştie deci că are un tată înlocuit acum, într-o oarecare măsură, de bunic.

Pentru acest băiat situaţia este complexă. Cu siguranţă însă, el are deja o identitate de băiat, iar mama are şi ea o identitate de fetiţă, dar nu sunt foarte sigură că la ora actuală ea are o libertate şi o identitate de femeie. Poate că atunci când această femeie îşi va permite să-şi trăiască viaţa de femeie, copilul va fi gelos pe bărbatul care va avea mai multe drepturi asupra ei decât propriul ei tată sau fiu. În orice caz, prin bunic acest copil are posibilitatea să intre în etapa complexului oedipian, în această relaţie în care copilul se identifică cu adultul, văzând în acesta din urmă imaginea desăvârşită a lui însuşi precum şi modelul pentru a deveni adult. În această perioadă cred că bate puţin pasul pe loc continuând să fie destul de „ignorant” în ceea ce priveşte sexualitatea.

Cum trebuie să reacţioneze părinţii când se manifestă acest complex?

După cum cred ei de cuviinţă. Mai întâi trebuie să ştie că acesta este un lucru normal. Să-i spună copilului: „Când vei fi mare, vei face ce vei dori tu. Pentru moment, nu poţi încă să ai o soţie (dacă e băiat) sau un soţ (dacă e fată). Ai

vrea să fii deja mare, să faci şi tu ce fac oamenii mari. Ca mulţi alţi băieţi, poate că ai vrea şi tu să fii soţul mamei tale (sau soţia tatălui tău). Aşa ceva nu se poate. Aşa e viaţa."

Să spunem încă o dată că, părinţii nu trebuie să evite dialogul cu copiii lor.

Bineînţeles. Iar băiatului să i se spună că, atunci când tatăl lui era mic, a suferit şi el la fel, iar când mama era mică a avut aceleaşi interdicţii ca şi fetiţa ei etc.

Oamenii îşi pun nenumărate întrebări în legătură cu complexul oedipian, mai ales acum când e de notorietate publică, deşi a existat dintotdeauna, cu mult înainte de a se vorbi despre el. Iar cei care se tem de el, nu-şi dau seama că acest complex nu se manifestă în mod previzibil. De exemplu, într-o familie cu trei copii (dintre care cei mai mari sunt doi băieţi) s-a întâmplat ca mama să iasă în oraş împreună cu tatăl trei seri la rând. Băieţii i-au reproşat: „De ce ieşi tu mereu seara cu el şi niciodată cu noi?" Noi, era comandoul băieţilor. Mama, puţin derutată, le-a răspuns: „Bine, dar e soţul meu. Am dreptul, nu-i aşa, să ies seara cu el!" Atunci unul dintre băieţi îi spune: „Dar şi noi vrem să fim soţul tău", la care mama n-a prea ştiut ce să răspundă. Celălalt băiat îi spune însă primului: „Lasă să-ţi spun eu. El este soţul cu care face copii, iar noi suntem soţii ei, doar aşa!" Mama a fost de acord: „Are dreptate. Aşa este." Şi au tăcut, cam necăjiţi că mama lor are un soţ.

Iată şi un alt mod de manifestare a complexului oedipian: băiatul îşi iubeşte tatăl, vrea să se identifice cu el, vrea să aibă întotdeauna dreptate dar, în acelaşi timp îşi iubeşte şi mama cu care ar vrea să aibă unele intimităţi...: „Ştii ce, poate că tata nu se întoarce diseară. Şi dacă nu se întoarce sau vine foarte târziu, pot să-l aştept în pat, în locul lui? E păcat să rămână locul gol." Bineînţeles că astfel de cuvinte o pun pe mamă la încercare. Ea trebuie să aibă prezenţă de spirit şi să răspundă: „Locul acesta nu este niciodată gol, este locul tatălui tău, fie că e acasă fie că nu. Chiar şi atunci când este plecat, el este întotdeauna aici, iar eu mă gândesc la el." Nu este deloc bine ca, pe motiv că tatăl nu este acasă, mama să-şi lase fiul să-i ia locul în pat;

în cazul acesta el îşi va imagina că are dreptul să creadă că este soţul mamei lui. Este însă şi mai rău când mama ia copilul în pat ca să-i ţină de cald: „De ce nu, dacă soţul meu tot nu e acasă? Să-l iau pe el cu mine în pat.” Acest lucru e foarte dăunător pentru copil.

Aşa se manifestă complexul oedipian în viaţa de toate zilele. Mama să fie atentă. Să nu accepte niciodată această alunecare prin care unul dintre copii, băiat sau fată, îşi însuşeşte prerogativele pe care le are tatăl ca soţ faţă de soţia lui şi ca tată faţă de copii. În viaţa imaginară a băieţilor, aceste mici prerogative îi fac să creadă că au dreptul, primit din partea mamei (cine nu spune nimic înseamnă că este de acord) de a dori să ia locul tatălui. Acest lucru îl culpabilizează, stânjenindu-i dezvoltarea. Acelaşi lucru se întâmplă şi cu fetele. Îmi amintesc de o fetiţă care era în plină perioadă de dragoste înflăcărată pentru tatăl ei – avea trei ani pe vremea aceea. Într-o dimineaţă, după ce l-a condus la uşă şi i-a spus veselă la revedere, s-a repezit în braţele mamei: „Vai, nu pot să-l sufăr pe tăticu.”

— „Da?”, i-a răspuns mama, „şi de ce?” După un moment de tăcere, cuibărindu-se în braţele mamei, i-a răspuns pe un ton disperat: „Pentru că e prea drăguţ cu mine!”

Iată, în aparenţă, un alt tip de întrebare: „Cum să-l faci să înţeleagă pe un băieţel de cinci ani, plin de viaţă şi dornic să afle cât mai multe, că există momente în care trebuie să-i laşi şi pe cei mari să vorbească, că ar trebui şi el să tacă măcar câteva minute pe zi? Este un copil foarte inteligent, foarte sensibil, dar un vorbăreţ fără pereche! încerc totuşi, chiar în prezenţa lui, să vorbesc şi eu un pic cu soţul meu, să ascult radioul fără să fiu mereu întreruptă. Dumneavoastră ce credeţi?”

Copilul încearcă să-şi acapareze mama printr-o dragoste posesivă. Este fără îndoială singur la părinţi sau la mare distanţă de un alt frate.

Are un frăţior foarte mic, de zece luni…

Deci, asta este; primul a fost multă vreme şi singurul lor

copil. Nu are încă în frăţiorul său un interlocutor valabil, de aceea vrea să se identifice cu cei mari, cu tatăl. Acest copil este în plin complex oedipian. Împiedicându-şi mama să vorbească cu soţul ei, vrea s-o păstreze numai pentru el. Dar nu ea trebuie să-l pună la punct. Tatăl trebuie să-i spună: „Acum vreau să vorbesc cu mama ta. Te rog să taci. Dacă nu vrei să asculţi, n-ai decât să pleci.” Apoi, dacă tatăl vrea să vorbească cu soţia lui, iar vorbăreţul tot nu-i lasă în pace, să-i dea o bomboană sau o gumă de mestecat. După aceea, tatăl îi va spune cu blândeţe: „Vezi, nu înseamnă că dacă noi avem ceva de vorbit, nu-ţi dăm ţie atenţie. Trebuie să te obişnuieşti…”E bine ca aceste probleme să fie tratate cu umor. Este evident că acest copil îşi apără poziţia de frate mai mare. Poate că nici tatăl, când e mai liber, nu se ocupă suficient de el, nu-l ajută suficient să crească mare. Nu îi este deloc uşor cu un frăţior căruia i se dă din ce în ce mai multă importanţă şi care nu vorbeşte încă… şi cu un tată rival, triumfător pe toată linia! Deci el o vrea pe mama pentru el, numai pentru el!

În plin complex oedipian, copilul suferă. Merită să fim alături de el. Are nevoie de o dragoste curată din partea părinţilor, de explicaţii adevărate, referitoare la dorinţa sexuală interzisă între copii şi părinţi, precum şi între copiii aceleiaşi familii. Părinţii nu trebuie să-l tachineze sau să-l dezaprobe, dar nici să-i adreseze cuvinte drăgăstoase echivoce sau să aibă cu el intimităţi ambigue, camuflate în mângâieri incendiare, nici întreceri pretins ludice între rivali în care copilul poate spera că dorinţa lui incestuoasă va triumfa. Toate acestea nu ar face decât să întârzie dezvoltarea lui psihosexuală.

Dacă interdicţia incestului nu este clar exprimată şi acceptată între şapte şi nouă ani, cel mai târziu, conflictele oedipiene vor apărea la pubertate, agravând problemele adolescenţei atât pentru tânărul în cauză cât şi pentru părinţii lui sau chiar pentru copiii mai mici, care văd în fraţii lor mai mari pe singurii vinovaţi atât de neînţelegerile din familie cât şi de conflictele dintre părinţi. Câte familii nu suferă din cauză că părinţii au căzut în capcana oedipiană

întinsă de copii. Fiecare dintre ei a avut un copil preferat, căruia nu i-a permis să-şi facă, între şapte şi nouă ani, propriii lui prieteni în afara familiei şi care nu a respins la timp acea prietenie încărcată inconştient cu dorinţă homosexuală sau heterosexuală pentru unul dintre părinţi, pentru un frate sau o soră. La pubertatea acestor copii totul explodează fie în violenţă sau în stări depresive, fie în delincvenţă juvenilă sau se manifestă chiar prin destrămarea cuplului... Nu e nimeni vinovat... Ei suportă consecinţele unei dorinţe incestuoase, ale unor capcane care nu au fost evitate la timp. În această fază, trebuie să se recurgă, fără întârziere, la psihoterapia psihanalitică – din fericire foarte eficace.

Întrebări care revin
(Despărţirea; gemenii)

Există întrebări care revin cu insistenţă: mai întâi, problema prezenţei prelungite a mamelor lângă copii.

O mamă are trei copii: un băiat de paisprezece ani, o fetiţă de şapte şi o alta de patru ani; aceasta din urmă îi dă multă bătaie de cap: „Am încetat să lucrez de când eram însărcinată cu ultima fetiţă, ne scrie mama. Deci a fost crescută în cele mai bune condiţii, deoarece m-am ocupat în permanenţă de ea. Şi totuşi, este un copil din ce în ce mai dificil, făcându-ne tuturor viaţa imposibilă. Încerc să o înţeleg, să am răbdare cu ea, dar mă demoralizează, mă scoate din sărite, mă istoveşte (...). De câtva timp îşi bate sora şi ca să se pedepsească, se muşcă singură. Când este numai cu mine sau cu sora ei este adorabilă şi asta poate dura zile întregi, dar de îndată ce soseşte o altă persoană devine insuportabilă. Bănuiesc că o face intenţionat, pentru ca cineva să se ocupe numai de ea. Nu mai îndrăznesc să-i invit nici o prietenă acasă, deoarece se înfurie, plânge. Atunci când încerc să-i explic, cu răbdare, că s-a comportat urât îmi răspunde: «Lasă, data viitoare o să încercăm să fim cuminţi.» Din nefericire, asta nu durează niciodată prea mult. Sunt disperată văzând că am dat greş în educaţia ei.”

Cred că, încă de acum un an, mama ar fi trebuit să-şi reia serviciul; nu înţeleg de ce nu a făcut-o până acum. Când fetiţa spune: „O să încercăm să fim cuminţi”, este ca şi cum ar simţi că nu este vorba numai despre ea, ci despre un trio care va încerca să fie cuminte. Nu se simte bine decât în doi... Şi pe urmă, în această scrisoare nu se pomeneşte nimic despre tată. Şi nu ni se spune nici dacă, atunci când fetiţa se înfurie şi-şi bate sora mai mare, aceasta îi răspunde sau nu cu agresivitate. Nu înţeleg prea bine. De ce, cea de şapte ani nu se apără când cea mică o bate? De aceea fetiţa se simte obligată să se muşte, drept

pedeapsă, deoarece are în faţă o mamă deprimată şi o soră mai mare, care pare a fi sacul ei de bătaie. Nu cred că fetiţa cea mică constituie adevărata problemă în această familie. Am impresia că mama a vrut să facă prea mult pentru ea, vreme prea îndelungată. Este singurul copil de care s-a ocupat în permanenţă. Pentru ceilalţi nu şi-a întrerupt serviciul. Este un copil „răsfăţat”. Fără îndoială, sora mai mare crede că e mai puţin iubită de mamă. Poate se lasă bătută de cea mică tocmai pentru a-i câştiga dragostea?

Un sentiment frumos…

Da, dar ştiţi ce se spune: şi iadul e pavat cu sentimente nobile. Acum, poate că mama ar trebui să-şi aibă propria viaţă, să-şi reia lucrul, oricum, să nu mai fie dependentă de cea mică. Fetiţa aceasta a pornit-o prost de la început, ca şi sora sa de şapte ani, de altfel. Şi pe urmă, pe urmă… băiatul, tatăl, mai ales, ce fac? Când o mamă este deprimată, există întotdeauna în familie un copil – cu mai multă vitalitate –, care devine insuportabil. S-ar putea spune că el este tratamentul cu şocuri electrice al săracului, pentru că el o împiedică pe mamă să devină depresivă. Copilul lasă impresia că nu vrea să vadă pe cineva deprimat şi face un întreg tapaj ca s-o scoată din această stare, să-i redea pofta de viaţă, să înveselească puţin atmosfera.

Ar fi bine ca mama să consulte şi un psihanalist. Să încerce să-şi lămurească cauza stării ei depresive. Da, cred că aceste probleme se datoresc mai ales mamei şi surorii mai mari, care nu se pot apăra suficient în faţa unei fetiţe ce pare destul de impulsivă: a fost prea mult timp răsfăţată şi acum s-a săturat. Toţi se ocupă prea mult de ea şi nimeni nu poate să facă faţă agresivităţii ei. Mama ar trebui să fie mai autoritară şi să-şi reia serviciul. Să o încurajeze pe fetiţa cea mare să nu mai cedeze în faţa celei mici şi să nu mai fie aşa mânioasă cu aceasta. Totul va reintra în normal, mai ales dacă tatăl sau bunicul se vor ocupa de ea şi n-o vor lăsa să facă tot ce-i trece prin cap: această fetiţă spune „facem” în loc să spună „eu o să fac” pentru că dorinţele sale nu sunt nici cele ale unei fete, nici cele ale unui băiat.

Ea suferă şi face şi pe alţii să sufere. Se simte vinovată. Ea cheamă în ajutor şi se lamentează!

În legătură cu reluarea serviciului, o întrebare ce revine destul de des este aceea care se referă la „salariul mamei”. Multe femei nu au posibilitatea să stea acasă şi să se ocupe de copii, pur şi simplu din motive materiale. Consideraţi că perioada în care mama stă acasă cu copilul ar trebui să fie limitată în timp?

Da, dacă prin aceasta se înţelege necesitatea să fie tot timpul cineva acasă; aceasta până când copilul va merge şi va vorbi bine, se va descurca singur din punct de vedere fizic, adică între douăzeci şi patru şi treizeci de luni, cel mai târziu trei ani. Eu aş fi întru totul de acord ca mama, şi, de ce nu, şi tatăl, să primească un salariu sau o alocaţie pentru a putea sta cu copilul acasă până la această vârstă. Ar fi şi excepţii în cazul copiilor cu probleme. Începând de la o anumită vârstă, stabilită în funcţie de fiecare caz în parte, copilul poate merge în colectivitate, de dimineaţă până seara; nu mai este necesară prezenţa mamei, din moment ce ştie să se descurce singur şi să se joace cu alţi copii. Pentru o mamă, a educa un copil nu înseamnă a i se consacra în întregime, neglijându-se, şi cu atât mai puţin neglijându-şi soţul, pe ceilalţi copii sau viaţa socială.

Şi acum două obiecţii referitoare la gemeni... Am aici două scrisori complet diferite: una din partea unei gemene adevărate care ne scrie: „Mă întreb de ce oare toţi doctorii, toţi psihiatrii, toţi sociologii susţin cu încăpăţânare că gemenii trebuie separaţi. Nu sunt deloc de aceeaşi părere.” Este în măsură să o spună pentru că ea este o geamănă adevărată. Mai departe vorbeşte despre dragostea fraternă: „Vă spun toate acestea pentru a vă arăta că, după părerea mea, nu există nimic mai frumos, mai plăcut, decât o dragoste fraternă profundă. Cred că acest gen de dragoste nu poate exista decât la gemenii univitelini. De ce să fie separaţi? De ce să li se ia, cu orice preţ, acest lucru atât de minunat? Am şi eu doi băieţi ce au acum paisprezece şi cincisprezece ani care, spre disperarea mea, se ceartă tot timpul. Având în vedere diferenţa mică de

vârstă dintre ei, i-am crescut aproape ca pe nişte gemeni.” Şi ea este foarte mirată de reacţiile lor…

Dragostea „sororală” există. Chiar dacă sora ei nu era geamănă, ea tot ar fi iubit-o, iar sora ei ar fi iubit-o şi ea. Sunt multe surori care se iubesc, fără să fie gemene. Dar poate că, în acest caz, faptul că una era cu adevărat copia celeilalte le-a ajutat. Oricum, nu e bine ca doi copii născuţi la un an diferenţă să fie crescuţi ca nişte gemeni…

Remarcaţi, de altfel, că această femeie nu vorbeşte despre viaţa ei conjugală…

Aţi folosit – vă citez – cuvântul „sororal”?

Dragoste „sororală”! Ei bine, dragostea dintre surori! Acest cuvânt nu există, nu-i aşa? Dar nu se poate spune „fratern”, când e vorba despre două surori.

Fetelor le place întotdeauna să aibă o soră cu care să se înţeleagă. Până în momentul în care, domnişoare fiind, îşi dispută acelaşi bărbat… Relaţiile de prietenie dintre fraţii apropiaţi ca vârstă sau dintre gemeni sunt mai puţin strânse ca cele dintre fete. Să mai spunem că poate exista o dragoste autentică şi fără ambiguitate între fraţi şi surori ce poate dura toată viaţa.

Şi acum cealaltă scrisoare, cea a unei mame: „Vorbind despre gemeni, spuneaţi că ar trebui îmbrăcaţi diferit. În cazul meu s-a dovedit a fi adevărat contrariul. Am doi gemeni, un băiat şi o fată pe care, o vreme, i-am îmbrăcat diferit. Când se jucau în acelaşi ţarc, fetiţa îşi muşca mereu fratele. Apoi, i-am despărţit. Fiecare se juca în alt ţarc. Dar fetiţa reuşea întotdeauna să se apropie de ţarcul unde se juca fratele ei şi să-l muşte.” Această mamă a mai avut apoi un copil. Fetiţa îl muşca şi pe acesta: „într-o zi, am îmbrăcat toţi copiii la fel. I-am considerat gemeni, aşa cum se obişnuieşte, de fapt – şi tot scandalul a încetat, iar atmosfera s-a calmat (…). Numai părinţii ştiu cu adevărat ce să facă într-o anume situaţie. Ei n-ar trebui să încerce să crească un copil-model, încorsetat în tiparul unui aşa-zis copil ideal. Există la ora actuală tendinţa de a-ţi creşte copilul după sfaturile din cărţi, de la cinematograf sau din altă parte…”

Da. Şi chiar ascultând-o pe Françoise Dolto! Persoana care ne scrie are dreptate, fiecare trebuie să caute singur răspunsurile la propriile întrebări. Este adevărat. Nu există un copil-model. În cazul de faţă, fetiţa care-şi muşca fraţii s-a lăsat păcălită de uniforma unisex!

Iată deci două scrisori care contrazic ceea ce aţi explicat…

Nu, ele se referă la cazuri particulare sau alte soluţii care au dat roade.

Am mai insistat asupra acestui lucru: sunt recunoscătoare tuturor celor ce mi-au scris pentru a-mi contesta răspunsurile. Aş dori ca mamele şi taţii să înţeleagă exact intenţia care stă la baza acestor emisiuni. Reflectez asupra celor mai mici amănunte ce reies din scrisori şi încerc, cu ajutorul lor, să găsesc soluţii o dată cu părinţii, dar nu în locul lor. Dacă unii dintre părinţi au reuşit să rezolve situaţii dificile, asemănătoare celor relatate aici, acţionând în cu totul alt mod decât urmând sfaturile pe care le-am dat, sunt fericită să fac cunoscută propria lor experienţă. Astfel pot fi ajutaţi şi alţi părinţi. De fapt, acesta este singurul nostru scop.

Copii agresivi sau agresaţi? (Întoarcerea de la şcoală)

Şi acum, o altă serie de întrebări. Este vorba despre o mamă care are o fetiţă de cinci ani şi jumătate, un băieţel de patru ani şi jumătate şi o altă fetiţă de doi ani. În curând va avea un alt copil. Întrebarea ei se referă la primul copil, fetiţa de cinci ani şi jumătate. Merge la grădiniţă, e destul de dezvoltată pentru vârsta ei, puţin cam plinuţă. Seamănă de fapt cu mama ei. Într-o zi s-a întors de la şcoală extrem de tristă. Părinţii au întrebat-o ce s-a întâmplat, iar ea le-a povestit că unii copii din grupa ei îi spun: „vacă împuţită” şi se pare că asta a demoralizat-o enorm. Întrebarea este următoarea: cum poate fi ajutat un copil să-şi creeze un sistem propriu de apărare, de autonomie într-un mediu care nu e cel familial?

Cred că mama a fost cea mai afectată. Vorbind cu fetiţa i s-ar putea spune, de pildă: „Tu ce-ai fi putut să le răspunzi? Cred că fetiţa care ţi-a spus aşa ceva este geloasă. Nu ştiu de ce, dar cu siguranţă este geloasă.” Copiii vorbesc deseori urât cu cei pe care sunt geloşi. Există însă şi copii care, atunci când sunt în colectivitate, suferă din cauza unui copil „sadic”. În aceste situaţii, dacă părinţii vor să-şi ajute copilul, nu trebuie să se adreseze nici învăţătoarei sau educatoarei, nici părinţilor copilului în cauză, ci chiar acestuia din urmă. Mergând la şcoală, ei pot să-i spună: „Ce i-ai spus fetiţei mele? Foarte rău ai făcut” etc. Să-i dea o lecţie, să-l certe pe cel care a pricinuit un rău moral copilului lor. Apoi, după ce l-a dojenit, să-i întindă o mână de ajutor: „Totuşi eşti un copil tare drăguţ. De ce te porţi atât de urât cu fetiţa mea? Ce ţi-a făcut? Nimic, nu-i aşa? Atunci de ce o necăjeşti? Hai, acum împăcaţi-vă!”

Vedeţi, dacă un copil vorbeşte urât cu un alt copil, o face deseori pentru că suferă, pentru că este gelos pe celălalt care i se pare mai fericit sau mai iubit decât el. Îl

invidiază, dar în acelaşi timp ar vrea să-i fie prieten.

Sunt şi mulţi copii care nu ştiu ce să răspundă la nişte prostii fără importanţă şi fac din asta o adevărată dramă. În acest caz, acasă, familia se poate gândi la nişte variante posibile ca replică, de exemplu, la „vacă împuţită”. Se pot găsi unele foarte nostime pe care copilul le va învăţa şi va şti să se folosească de ele. De fapt, nu sunt decât rivalităţi verbale dublate de simţul umorului.

Există şi copii care sunt mereu bătuţi de alţii. În acest caz trebuie procedat altfel. Dacă lucrurile par a fi serioase, tatăl trebuie să vadă despre ce e vorba. De cele mai multe ori un copil mai mic agresează pe unul mai mare: acesta se teme de propria lui forţă şi n-ar vrea să-l bată pe unul mai mic deoarece, de exemplu, nu vede aşa ceva în familia lui. Mai sunt şi copii care – nu se ştie de ce – se lasă bătuţi sau chiar îi provoacă pe alţii ca să fie bătuţi şi nu numai la şcoală. Nu putem intra acum în amănunte, dar aceşti micuţi masochişti în faşă, aceşti copii fricoşi şi de umbra lor, pot fi cu adevărat ajutaţi dacă li se spune:

„Cred că nu eşti atent la felul în care te bat ceilalţi. Fugi imediat, te ascunzi. Nu aşa vei învăţa să te aperi. Deschide bine ochii şi o să observi loviturile care fac rău şi pe cele care fac rău mai bine.” Trebuie să se insiste: rău mai bine, deşi nu este foarte corect spus. De cele mai multe ori, după câteva zile, având permisiunea să primească lovituri şi să fie atent la felul în care le primeşte, copilul îşi va învinge timiditatea, va riposta la rândul său şi nu va mai fi agresat de ceilalţi.

Deseori poate fi vorba şi despre un copil singur la părinţi, căruia i s-a repetat cu insistenţă că nu-i frumos să fie bătăuş. Acasă, acesta povesteşte: „Toţi copiii mă bat şi sunt răi cu mine...” iar părinţii îi răspund: „Apără-te, apără-te!” Dar el nu a învăţat să se apere, neavând ocazia până acum să fie agresiv. Să spunem încă o dată că un copil care este încurajat să fie foarte atent la felul în care este agresat după câtva timp va şti foarte bine să lovească la rândul lui şi să se facă respectat. E un lucru care se învaţă.

La şcoală se petrec şi alte lucruri. Între ei, copiii poartă

deseori acest dialog clasic: „Tatăl meu este mai puternic decât al tău. Tatăl meu este mai inteligent decât al tău. Tatăl meu este mai bogat decât al tău” etc. Când copiii povestesc acasă aceste lucruri, cum trebuie procedat? Să-i lăsăm să se descurce singuri sau să-i ajutăm să găsească un răspuns?

Mai întâi trebuie să ştim cui se adresează copilul. Să presupunem că el îi spune tatălui: „Ştii ce spune cutare despre tine, spune că…” Dacă tatăl are încredere în el însuşi şi în propria lui valoare, să-i răspundă: „Colegul tău e un prost. Dacă spune că tatăl lui e cineva numai pentru că este bogat, înseamnă că nu e sigur că îl iubeşte tot atât de mult cât te iubesc eu pe tine. Nu maşina şi hainele frumoase ne arată valoarea oamenilor.” în sfârşit, ceva de genul acesta… Fiecare copil îşi iubeşte tatăl şi dacă îi spune ce a spus alt copil despre el o face tocmai pentru a fi sigur că acesta este puternic, că nu poate fi umilit. Tatăl va câştiga în autoritate dacă îi va răspunde: „Eu mă consider cineva fără să fie nevoie să mi-o spună alţii. Iar tu poţi să-i spui colegului tău: «Tatăl meu e cineva. Şi eu, copilul lui, sunt cineva.»„ Asta-i tot!

Copiii se laudă întotdeauna cu tatăl lor. Îmi amintesc de un dialog pe care l-am surprins între doi copii de trei şi patru ani – ei nu ştiau că eu îi aud. Unul spunea: „Ştii ce, tăticul meu are o motocicletă care merge foarte repede.” Iar celălalt i-a răspuns: „Tăticul meu are o motocicletă care merge foarte repede, foarte repede, foarte repede.” S-a ajuns la un foarte repede, foarte repede rostit timp de cinci minute; apoi, unul dintre ei a spus: „Să ştii că tăticul meu are o motocicletă care nu se opreşte niciodată!” Ca să termine odată, celălalt l-a scuipat şi apoi s-au despărţit. Ce poţi să faci? Copilării!

Şi acum la sfârşit, să vă arăt o scrisoare în care ni se spune: „Este foarte adevărat că un copil schimbă complet o viaţă, transformă fiinţele, făcându-le să dea tot ce au mai bun în ele. A fi părinte nu este un dar înnăscut; este ceva ce se învaţă.”

Am putea spune chiar că, în toate sensurile, copilul este

tatăl adultului!

Să scrii pentru a te ajuta

Am în faţă scrisoarea unei mame căreia i-aţi răspuns deja – dar în mod curios, în acel moment, problema ei se rezolvase de câteva zile. Iată ce scrie:”«A fost un fel de miracol. Fetiţa mea de doi ani, care se trezea în fiecare noapte de când avea şase luni, a încetat brusc să se mai trezească acum o lună şi jumătate. Într-o seară, când o culcam, mi-a spus: «Acum mă duc să fac nani.»„ Era pentru prima oară când spunea singură aşa ceva, deşi îşi auzise până atunci mama cerându-i în fiecare seară să se culce, iar ei, bineînţeles, îi era somn. Scrisoarea se încheie astfel: „Când, peste câteva zile, mi-aţi răspuns, problema era deja rezolvată fără să ştiu nici cum, nici de ce; poate doar datorită hotărârii mele de a o depăşi. Fusese o dificultate interioară.” Este extraordinar, nu-i aşa?

Sunt foarte bucuroasă că am primit această scrisoare, pentru că este exact în sensul a ceea ce încerc să fac încă de la început, adică să-i ajut pe părinţi să se ajute singuri în relaţiile cu copiii lor.

Cred că scrisoarea pe care o scrie o mamă atunci când are o problemă îi permite să ia puţină distanţă faţă de ea: mama reflectează şi îşi formulează scrisoarea, ştiind că aceasta va fi citită; o scrie, dacă pot spune aşa, cu tot sufletul. La rândul meu, o citesc la fel. În acest mod, ceva se petrece atunci când scrii şi citeşti o scrisoare, sau îi asculţi conţinutul. Pentru că mama ştie că scopul meu nu este să dau reţete – fiecare copil, fiecare relaţie părinţi-copii fiind diferite –, ci să-i determin pe părinţi să înţeleagă că au posibilitatea de a-şi rezolva singuri dificultăţile prin care trec. În vremea noastră, oamenii s-au obişnuit să ceară altora să le rezolve problemele în locul lor. Or, dacă fiecare ar încerca să reflecteze cu calm, cu onestitate, dacă ar scrie în detaliu ce îl frământă, ştiind că va fi auzit – acest lucru este esenţial, să ştie că cineva îl ascultă –, atunci s-ar asculta cu o parte din el, care ar fi mult mai lucidă decât

cea prinsă în vârtejul angoasei, al neliniştii, al problemei acute pe care o trăieşte.

Acest lucru l-a făcut şi mama despre care vorbim, dar şi fetiţa, care a înţeles, simţind cât de mult sunt preocupaţi părinţii săi de ea. Mama a reuşit să ia distanţă faţă de ceea ce părea un capriciu, şi care semnala, de fapt, tocmai dorinţa de a trezi interesul mamei: în acel moment fetiţa a înţeles că, în loc să-i trezească interesul prin corpul său, care face şi repetă mereu acelaşi lucru, i-l trezeşte ca fiinţă umană care se dezvoltă pentru a deveni încet, încet o fetiţă mare. Aceasta este calea pe care o străbat cei care ne scriu. Şi sunt foarte fericită, deoarece asta am urmărit: ca părinţii să simtă că aceşti copii nu au apărut ca să le creeze probleme, ci pentru a trăi cu ei, crescând şi evoluând, adică schimbându-şi felul de a fi puţin câte puţin în fiecare zi, pe etape. Viaţa este mai puternică decât orice, dacă o lăsăm să se exprime, fără să ne blocăm în momentul când ceva nu merge: atunci trebuie să ne gândim bine la ce s-a întâmplat, la momentul când a început şi chiar să punem pe hârtie pentru noi, să ne întrebăm: „De fapt, ce e? Ce s-a întâmplat?”, să le spunem şi altora, dar să nu aşteptăm un răspuns de-a gata.

Această mamă nu a aşteptat răspunsul meu! A găsit singură soluţia. Şi s-a întâmplat că răspunsul meu a fost pentru ea o confirmare a drumului pe care l-a făcut.

Copilul trebuie întâmpinat ca o persoană
(Naşterea)

Sunteţi probabil la curent cu desfăşurarea congresului de pediatrie care a avut loc în 1977 la New York şi în cursul căruia medicii americani, dintre care unii sunt de altfel consideraţi autorităţi în ţara lor, s-au pronunţat în favoarea revenirii la naşterea la domiciliu, pe motiv că, foarte des, medicii – în special în Statele Unite, dar nu ştiu care ar fi situaţia în Franţa – consideră sarcina ca un fel de boală care durează nouă luni. De asemenea, s-au declarat complet împotriva naşterilor provocate. Iar în final susţin că nu ar exista nici un obstacol, ca femeile să nască din nou acasă. Multe franţuzoaice care au citit sau au auzit vorbindu-se despre asta ar vrea să ştie care este punctul dumneavoastră de vedere.

Naşterea este ceva normal, nu este o boală. Cu toate acestea, dat fiind sistemul actual de organizare al locuinţelor – cu apartamente mici şi dificultatea de a te simţi în largul tău când familia e numeroasă – pentru o multipară (se numeşte „multipară” o femeie care a avut mai multe naşteri) ar fi cam greu. O femeie care a avut fără probleme doi sau trei copii ar putea foarte bine să nască acasă, cu condiţia să fie ajutată. Nu sunt de părere ca, pe motiv că este bine din punct de vedere fiziologic, imediat după ce naşte, o femeie să îşi reia ocupaţiile – lucru care se făcea odinioară la ţară şi care provoca prolaps genital la aceste femei. E nevoie de un timp pentru ca muşchii să-şi recapete poziţia şi tonusul. După naştere, odihna e obligatorie. Dar, într-adevăr, când totul merge bine, este inutil ca o femeie să rămână la spital mai mult de douăzeci şi patru de ore.

Dacă totul a decurs normal, dacă mama poate fi ajutată, nu numai copilul, dar şi mama se vor simţi mult mai bine

acasă. Şi, mai ales, dacă are mai mulţi copii, e mai bine ca aceştia să o vadă pe mama lor acasă şi pe cel mic, imediat. Pe urmă, acasă este şi tatăl. Pentru că e groaznic: pe motiv că un bărbat este tată, el nu mai poate să stea de vorbă cu soţia lui despre acest moment atât de important pentru amândoi. Iar la spital cel mic care, în utero (adică atunci când era în stadiul de făt) a auzit mereu vocea tatălui său în dialog cu vocea mamei, se regăseşte dintr-o dată orfan de această voce masculină, de vocea tatălui şi, cel mai adesea, despărţit şi de mama lui, nu aude decât ţipetele celorlalţi sugari. Cineva îl îngrijeşte, dar timp de câteva zile e ca şi cum ar fi într-un deşert; iar pentru un sugar, câteva zile contează cât patru sau cinci luni pentru noi.

Deci, părerea mea este că naşterea trebuie să aibă loc cât se poate de simplu. Dar cred că pentru primul, şi chiar pentru al doilea copil – mai ales dacă aceste două naşteri au fost grele – este mai bine ca femeia să meargă în continuare la spital. Acesta reprezintă totuşi o siguranţă atât pentru copil cât şi pentru mamă – chiar dacă apoi se întorc acasă cât se poate de repede.

De altfel, ar putea funcţiona sistemul (care este în pregătire acum) al asistentelor de familie. Nu e defel complicat să ajuţi o tânără lehuză; asistentele ar putea face scurte stagii în spitale, sau în clinicile particulare, cu scopul de a învăţa să acorde îngrijiri lehuzelor şi sugarilor. Acest sistem ar putea chiar face parte – reducând cheltuielile de spitalizare – din alocaţia de maternitate. Ele le-ar ajuta pe mame timp de două săptămâni pentru ca acestea să se odihnească cu adevărat. Şi cum, aproape întotdeauna după naştere, apare o uşoară stare depresivă, fiziologică, aceste asistente ar sta de vorbă cu mama, ar ajuta-o din punct de vedere psihic şi fizic, pentru că are nevoie de aşa ceva, mai ales că ceilalţi copii sunt puţin geloşi şi mai pretenţioşi atunci când mama este de faţă decât în absenţa ei.

La congresul de pediatrie despre care vorbeam, s-a pus şi problema naşterii provocate: medicii americani sunt complet împotrivă.

Sunt perfect de acord, mai ales că această atitudine

vine din America! Pentru că naşterea provocată a fost instituită doar pentru comoditatea obstetricienilor.

Ca lucrurile să meargă mai repede?

Ca să meargă mai repede şi ca să fie ei mai liniştiţi. Exact ca maşinile. Or, orice naştere e marcată de aspectul ei uman. Există femei care nasc încet. Altele care nasc mai repede. Există femei care încep travaliul, apoi au nevoie de un timp de odihnă, şi în cazul lor trebuie aşteptată cu răbdare, fără angoase, reluarea travaliului, deoarece aşa e copilul care se va naşte, iar această diadă, această simbioză mamă-copil, nu se rupe cu uşurinţă. Mama trebuie ajutată să se simtă în deplină siguranţă, să poată vorbi despre ceea ce simte, iar copilul trebuie şi el ajutat să se nască. Dar, mai important, violenţa trebuie complet exclusă şi în gesturi şi în vorbe, pentru că această violenţă şi angoasă resimţită de o femeie care naşte, şi e prost asistată în timpul suferinţei, creează un climat de tensiune psihică ce marchează relaţia mamă-copil la începutul vieţii noului-născut, iar acest lucru se plăteşte uneori foarte scump mai târziu.

Se vorbeşte mult de naşterea fără dureri dar, din ce în ce mai mult, şi de naşterea fără violenţă (acesta este, de altfel, şi titlul unei cărţi). Pe această temă, o viitoare mamă vă întreabă: „Care ar putea fi consecinţele, pozitive sau negative, pe plan fiziologic sau psihic, ale metodei tradiţionale, care se ocupă mai ales de naşterea fără dureri?”

Este limpede că această carte a dezvăluit publicului posibilitatea de a ajuta copilul să se nască fără a-l traumatiza; sau, mai degrabă, a-l traumatiza cât mai puţin posibil, dat fiind faptul că transformarea fătului în nou-născut reprezintă deja un traumatism natural; această mutaţie este însoţită de o întreagă transformare la nivelul corpului: modificări circulatorii, ventilaţie pulmonară, apariţia bruscă a unui univers senzorial, diferit de cel în care trăia copilul până atunci (temperatură, lumină, sunet, senzaţii tactile etc.).

Această metodă de naştere este în mod evident

urmarea naşterii fără dureri. Sper ca peste câteva decenii – pentru că nu e ceva care se poate face de pe o zi pe alta, şi este abia un început – mulţi copii vor fi aduşi pe lume în aceste condiţii, adică într-un mediu cu zgomote reduse, fără lumină intensă şi alături de mamă, în primele ore de viaţă. Până acum, se urmărea în special dacă nou-născutul are tot ce îi trebuie, fără să se plece de la ideea că el trebuie primit în mod uman, – cum să spun? – ca o adevărată persoană. Era deci întâmpinat ca un mic mamifer, chiar mai rău, căci un mamifer este ajutat de mama lui care îl linge, îl ţine lângă ea. Oamenii nu s-au gândit până acum la treaba asta. Începem acum să medităm la aceste lucruri, probabil pentru că ne simţim atât de „stresaţi" de civilizaţie, încât înţelegem brusc că un copil poate fi în mod inutil „stresat" la naştere.

Acestea fiind spuse, deoarece corespondenta noastră locuieşte în provincie, nu ştiu dacă acolo există o clinică unde să se poată naşte în felul acesta. Dacă nu există, să nu se încăpăţâneze. După ce a citit această carte, a înţeles cu siguranţă că trebuie reduse la minimum traumatismele pe care le-ar putea resimţi copilul său. Să-l ţină deci cât mai mult lângă ea, cel puţin în timpul zilei, ca acesta să-i simtă foarte repede mirosul. Dacă naşterea a fost dureroasă pentru el, să-i vorbească despre asta. (Ştiţi că spun deseori că trebuie să li se vorbească sugarilor despre greutăţile prin care au trecut. Vocea mângâietoare a mamei e cel mai bun balsam după asemenea momente.) Să-i spună: „Dar acum eşti puternic. Eşti mare. Eşti sănătos." etc. Cred că totul se va rezolva.

Cât despre avantajele naşterii fără violenţă, pentru că îmi pune această întrebare, ştiu că au fost făcute studii pe copii care au fost aduşi pe lume în felul acesta – deoarece au trecut deja treizeci de ani de când metoda a fost inaugurată. Este foarte clar că, în familiile cu mai mulţi copii, în care unul singur s-a născut aşa, acesta este complet ferit de angoase – de întuneric, de zgomot şi de singurătate–, în timp ce ceilalţi, nu. Este remarcabilă constatarea, în toate cazurile, a acestei diferenţe. (De

altfel, este singura care poate fi observată, pentru că nu poţi compara un copil născut într-un fel cu un copil născut altfel! Nu se pot face observaţii decât în familiile cu mai mulţi copii şi numai prin statistici. Este cert că aceşti copii sunt mai încrezători în ei înşişi şi mai puţin angoasaţi decât ceilalţi în situaţii care, de obicei, sunt angoasante pentru cei mici.)

Şi tu ai un tată adevărat (Mame celibatare)

Vă propun să abordăm problema mamelor celibatare. Una din aceste mame ne scrie: „Am un băieţel de şapte luni şi mă nelinişteşte felul în care absenţa tatălui se va repercuta asupra lui. Trebuie compensată în viitor lipsa tatălui? Din ce moment un copil riscă să se simtă frustrat de faptul că nu are tată? Trebuia să i se vorbească despre acest tată necunoscut, chiar dacă nu pune întrebări, astfel încât să nu se simtă prea diferit de ceilalţi copii? Nu va avea, în creşterea sa, dificultăţi de identificare ca bărbat, având în vedere că va fi înconjurat mai ales de femei?”

Pentru a se dezvolta normal o fată, la fel de mult ca şi un băiat, are nevoie de o prezenţă masculină. Această femeie nu are defel rude masculine?

Nu spune nimic despre asta; în schimb, afirmă: „... din cauza faptului că, în mod obişnuit, nu va avea lângă el o prezenţă masculină ca model.”

Mi se pare uimitor că o femeie poate să trăiască fără să aibă relaţii de prietenie cu bărbaţi sau cu familii de tineri căsătoriţi.

Întrebarea ei se referă în primul rând la faptul că nu există un bărbat în casă.

Probabil în familia lor; dar băiatul a cunoscut bărbaţi, e în contact cu alţi oameni, cu copii care au tată, mamă, fraţi şi surori. Iar mai târziu, la grădiniţă, copiii şi adulţii din jurul lor vor ilustra pentru el sexualitatea în dubla sa formă, masculină şi feminină. În orice caz, un copil, fată sau băiat, nu se poate dezvolta crezând – în lipsa unui soţ legal sau a unui prieten intim al mamei sale – că, atunci când va fi mare, va fi femeie (dacă e un băiat), sau că dorinţa lui faţă de celălalt sex este interzisă (dacă e o fată care vrea să se identifice în toate cu mama ei celibatară). Acestea nu sunt decât două exemple pentru a aborda o problemă

importantă, anume necesitatea de a-i vorbi copilului despre felul în care a fost conceput; de a-i spune care este pentru el punctul de plecare al cunoaşterii de sine şi al valorii sale pentru cel ce îl iubeşte şi se ocupă de educaţia lui.

Dar mulţi se întreabă, şi este firesc să fie aşa, în ce fel trebuie spus acest adevăr.

Pentru un copil crescut de mama sa în împrejurări deosebite, adevărul cu privire la tatăl adevărat (genitor este cuvântul corect, dar copiii spun „tată adevărat” şi „mamă adevărată”) trebuit rostit cu referire la numele de familie, adică la patronimul de la starea civilă, patronim cu care copilul va fi înscris la şcoală (şi pe care, de cele mai multe ori, până atunci nu l-a ştiut). Acest nume poate fi al unui tată pe care copilul nu îl cunoaşte: al unui tată care l-a recunoscut la început, dar apoi a murit sau l-a părăsit, mai ales într-o familie în care nu există, ca înlocuitori, bunici sau unchi dinspre tată sau, în alte situaţii, mama a divorţat când copilul era foarte mic şi s-a recăsătorit sau şi-a reluat numele de fată; alt caz e cel în care copilul poartă numele de fată al mamei sale celibatare sau care trăieşte în concubinaj cu un alt bărbat căruia el îi spune „tata”. Oricum, copilului, fie el fată sau băiat, i se va explica tot în ce îl priveşte pe genitor, cu referire la numele său din actul de naştere.

Bănuiesc că problema trebuie abordată deosebit atunci când copilul poartă numele mamei sale.

Dacă copilul poartă numele de fată al mamei sale, nu este imposibil ca el să-şi pună – acum sau mai târziu – problema incestului mamei sale cu bunicul matern sau cu un unchi din partea mamei; mai ales dacă unul sau altul din aceştia doi ocupă un loc tutelar. Lipsa unor explicaţii cu privire la nume şi la legea care i-au fost impuse copilului la naştere, plecând de la împrejurările conceperii sale şi de la relaţiile mamei care l-a născut cu tatăl său adevărat blochează, mai devreme sau mai târziu, înţelegerea limbajului, viaţa lui afectivă sau viaţa socială. Sunt necesare pe această temă explicaţii clare, repetate de mai multe ori în timpul creşterii, fie din partea mamei, fie a

celor din familie. Pe scurt, copilul trebuie să cunoască legea care îi fixează patronimul. Pentru că, dacă fata sau băiatul unei mame celibatare poartă numele acesteia şi, pe deasupra, trăieşte o viaţă de familie în care nu există bărbaţi, sau chiar fără familie, apare riscul ca acest copil să crească ca un atribut al mamei sale, ca un copil partenogenetic (născut doar din mamă). Or, aceasta este o minciună, iar copilul va fi marcat de o irealitate fundamentală; în plus, este angoasat şi nesigur în faţa eventualităţii morţii mamei sale, fără de care existenţa lui nu este legal asigurată. Orice mamă celibatară trebuie să prevadă cine va prelua sarcina creşterii copilului, în cazul în care ei i s-ar întâmplă ceva şi să-i spună acestuia. Insecuritatea existenţială a unui copil fără rude din partea mamei şi a tatălui nu este îndeajuns cunoscută; am văzut asemenea copii cuprinşi de o angoasă generatoare de debilitate nevrotică, începând de la cinci ani, vârstă la care problema morţii părinţilor nu poate fi eludată. Aceşti copii nu aveau nici un răspuns la o întrebare mută, pe care nu îndrăzneau să o pună mamei, singura răspunzătoare de soarta lor; de fapt, ea se gândise la această eventualitate, dar nu-i spusese niciodată nimic copilului care, cuprins de angoase, intra într-o regresiune nevrotică.

Dar să ne întoarcem la problema numelui. În cazul concret pe care îl analizăm astăzi, cazul unei mame celibatare într-un mediu feminin, adevărul cu privire la conceperea sa trebuie spus băiatului, însă fără a-l blama pe genitor, indiferent de împrejurările în care a avut loc relaţia sexuală care a dus la naşterea lui şi, dacă e posibil, fără patos şi fără sentimente de culpabilitate sau care să sublinieze sacrificiul mamei; oricare au fost şi, probabil, mai sunt greutăţile prin care a trecut mama pentru a face faţă răspunderilor sale, ea a avut cel puţin bucuria de a-şi aduce copilul pe lume, de a-l iubi, bucurie pe care i-o datoreşte bărbatului care a făcut-o mamă. Pentru că aşa stau lucrurile, mama despre care vorbim are dreptate când vrea să-i spună toate acestea copilului ei. Trebuie să-i explice: „Şi tu ai un tată adevărat. Dar nu îl cunoşti pentru că nu m-

am căsătorit cu el.” Tot aşa, dacă mama trăieşte cu un bărbat cu care formează un cuplu tutelar, dar care nu e prin naştere tatăl copilului, cred că trebuie să i se vorbească acestuia destul de devreme, adică cel mai târziu înaintea vârstei şcolare, şi asta chiar atunci când copilul nu pune întrebări.

Acestea ar fi deci explicaţiile de dat cu privire la tată, plecând de la problema numelui. Dar în afară de toate aceste lucruri – şi mă adresez specialistei care sunteţi – cum reacţionează, în general, copiii la absenţa tatălui?

Vreţi să spuneţi: copiii unei mame celibatare?... Pentru că nu exista copii „în general”. Totul depinde de felul în care mama îi vorbeşte copilului despre genitorul său, de felul în care l-a iubit şi cum reacţionează, în relaţiile sale emoţionale şi afective, la prezenţa bărbaţilor din jurul ei şi la relaţiile emoţionale ale copilului cu aceştia. În cazul acestei femei care a refuzat ea însăşi să se căsătorească cu tatăl copilului, trebuie ca, prin fotografii ale acestui bărbat din perioada când erau împreună, să-i arate că el a existat pentru ea; şi, de asemenea, prin fotografii de când era ea copil, să-l facă să înţeleagă că şi ea a avut un tată, bunicul lui din partea mamei etc. Şi dacă într-o zi, când va vedea un bărbat, copilul va spune „Aş vrea ca domnul ăsta să fie tatăl meu”, ea trebuie să-i răspundă: „Vezi, şi tu ai un model de tată în sufletul tău.” Dacă copilul e băiat, poate adăuga: „Numai de tine depinde să fii ca el”; dar dacă copilul îi arată un negru, iar el este alb, trebuie să-i spună: „Nu! N-ai să fii niciodată negru, pentru că tatăl tău adevărat era alb” sau dacă îi arată un domn mic de statură, iar el este longilin, să-i spună: „Nu! Tu vei fi probabil înalt, tatăl tău adevărat aşa a fost, iar tu eşti destul de înalt pentru vârsta ta.” în felul acesta, prin referire la corp, mama îi va putea deja propune copilului modele, fără să nege realitatea genitorului. Modelele vor fi la îndemână printre sportivi, printre figurile de la televizor etc. Îl vor interesa în mare măsură.

Va trebui de asemenea să îi explice că el este un caz deosebit, în sensul că nu trăieşte împreună cu cineva căruia

el să-i spună „tată”, dar că poate să-şi aleagă bărbaţi care să-l sfătuiască şi care să-i răspundă la întrebări la care ea nu va fi în stare. O mamă celibatară trebuie să ştie că există multe lucruri pe care nu i le va putea explica fiului ei. Deci trebuie să-i spună: „Vezi, eu sunt femeie. N-am fost niciodată un băieţel. Nu ştiu să-ţi răspund.” De altfel, orice mamă de băiat, chiar în familiile cele mai obişnuite, trebuie să le răspundă aşa fiilor care, din păcate, cu complicitatea sau indolenţa tatălui, se obişnuiesc să se raporteze doar la mama lor.

Deci, mama nu trebuie să ţină locul tatălui?

Nu că nu trebuie, dar nu poate. Atât fetele cât şi băieţii au nevoie de un substitut masculin, o instanţă în acelaşi timp tutelară şi castă. O mamă singură nu mai este femeie. În cel mai bun caz ea este considerată ca „neutră”. Ea poate fi răspunzătoare pe plan juridic, pe planul educaţiei morale, dar nu poate răspunde tuturor cerinţelor – în principal, elementelor afective, sensibile şi emoţionale, mai ales când e vorba de un băiat. Dacă o face, se amestecă mult prea mult în sensibilitatea lui. Deci, îi va spune: „Astea sunt treburi de bărbaţi” şi îl va sfătui să discute cu un prieten de-al ei, sau cu un unchi căsătorit iar, dacă îi va pune întrebări unei femei din familie, care e căsătorită, aceasta nu-l va refuza, dar îl va trimite la soţul ei: „El o să ştie să-ţi răspundă mai bine decât mine, pentru că eu sunt femeie, ca şi mama ta, şi nu am experienţa unui bărbat care, ca şi tine, a fost băiat şi adolescent, şi cunoaşte problemele pe care şi le pun toţi cei de acelaşi sex cu tine.” Tot aşa, o fată care nu a văzut niciodată un bărbat alături de mama ei nu va avea încredere să îi vorbească despre sentimentele pe care i le trezesc băieţii. Ea simte că mama ei e frustrată. Iar dacă totuşi stă de vorbă cu ea, înseamnă că este încă o fetiţă aflată sub dependenţa plină de prudenţă faţă de o mamă pe care o consideră mai degrabă o soră orfană mai mare.

Deci este foarte greu să creşti un copil fără tată?

Da, cu siguranţă, dar există mame care ştiu să facă faţă acestor greutăţi, cele care spun adevărul şi continuă să-şi

trăiască cum pot, din punct de vedere sentimental şi sexual, viaţa lor de femeie; muncind, participând ca cetăţene la viaţa socială, fără să se închidă în singurătatea lor, îndrumându-şi copiii spre o viaţă socială cu colegii de aceeaşi vârstă, fără să le ascundă dificultăţile dar şi fără să-i sufoce cu o dragoste temătoare şi posesivă.

Nu e prea uşor un asemenea program, pentru o femeie singură.

Fără îndoială. Dar ştiţi, dacă dezvoltarea psihosexuală şi afectivă a unui copil crescut fără tată de către o mamă celibatară este problematică, de multe ori acelaşi lucru se întâmplă cu unicul copil sau cu ultimul născut al unei mame, rămasă văduvă de tânără, pe care nici rudele din partea mamei, nici cele din partea tatălui nu pot sau nu vor să o ajute.

Idealizarea de către mamă a unui tată defunct, de pildă, este la fel de dăunătoare pentru copilul care nu l-a cunoscut sau l-a cunoscut foarte puţin, ca şi necunoaşterea genitorului şi a relaţiilor reale dintre mama şi tatăl său; pe scurt, acel ceva care a dat un sens suficient existenţei sale pentru ca el să trăiască. Un tată idealizat de către o mamă văduvă, neconsolată, este covârşitor pentru un fiu, care se vede obligat, în perioada oedipiană, să joace rolul celui mort social şi sexual pentru a rivaliza cu el. Există şi văduve neconsolabile care, în felul acesta, provoacă nevroza copiilor lor, în aceeaşi măsură ca acele femei cu un copil, abandonate, care se înverşunează dintr-o dată împotriva tuturor bărbaţilor, adică împotriva vieţii din ele.

Şi aici regăsim problema cuvântului. Mama a existat în primul rând din punct de vedere biologic, prin gestaţie şi prin sentimentul de responsabilitate pe care aceasta îl presupune. Apoi, ea există prin faptele şi vorbele sale în tot ceea ce reprezintă educaţia copilului ei. Tatăl absent există doar simbolic prin vorbele mamei şi ale oricui l-a cunoscut când trăia, l-a iubit şi poate să-l descrie copilului, aşa cum era. Orice copil, din moment ce mama lui nu a creat pentru el un black-out în jurul bărbatului care a făcut din ea o mamă, poate fi pus în contact cu cei care l-au cunoscut şi

apreciat pe tatăl său şi astfel poate auzi vorbindu-se despre el. Iar mama, de câte ori este posibil, trebuie să-şi ascundă decepţia şi să permită această întâlnire cu cineva care nu are aceleaşi motive de suferinţă ca şi ea.

Spun încă o dată, pentru o mamă singură, unica metodă de a-şi creşte copiii este să le spună adevărul cu privire la conceperea lor: sensul vieţii lor pleacă de aici; apoi, începând cu cea mai fragedă vârstă, trebuie puşi în contact cu adulţi de ambele sexe, faţă de care ea însăşi îşi defineşte propriul mod de a trăi, îndemnându-şi în acelaşi timp băieţii şi fetele să aleagă singuri exemple dintre cei pe care îi întâlnesc, în funcţie de afinităţile lor naturale: este important ca ei să găsească exemple în afara cercului familial devenit cu atât mai strâmt cu cât nu este sau nu mai este un tată.

De altfel, la fel ar sta lucrurile dacă, mama fiind plecată sau decedată, tatăl s-ar ocupa singur de creşterea copiilor săi.

Iată acum o altă scrisoare, cea a unei mame celibatare care a adoptat, la o vârstă de zece luni, un copilaş născut din mamă vietnameză şi tată soldat negru, de origine americană: amândoi au murit. Această mamă ne scrie că are un copil foarte cuminte, fără probleme, dar că, după părerea ei „este cam indiferent şi nu destul de agresiv.” A suferit deja, scrie ea, din cauza unor aluzii referitoare la culoarea pielii sale.

În primul rând, în raport cu cine şi cu ce nu este destul de agresiv? Şi de ce vorbeşte de aluzii? „Nu eşti cumva chinez?”, a fost întrebat; ei bine, de ce nu-i explică ea povestea tatălui şi a mamei sale? Cred că ar fi foarte bine să facă acest lucru şi să-i spună că datorită Crucii Roşii (probabil) ea a obţinut dreptul de a se ocupa de el şi că părinţii lui adevăraţi ar fi cu siguranţă fericiţi să ştie că el este crescut în Franţa de ea, o persoană care are posibilităţi materiale. Copilul trebuie să poată răspunde, atunci când i se pun întrebări cu privire la tatăl său. Dacă ea îi oferă existenţa simbolică a acestuia, copilul nu va fi frustrat. Va putea să spună atunci, ca şi alţi copii: „Tatăl meu a murit în

războiul din Vietnam. Era soldat american.” Era un soldat negru. Printre toţi acei soldaţi americani, erau şi mulţi negri. Să-i arate fotografii din ziarele din acea vreme. Cred că trebuie neapărat să-i spună adevărul. Şi să i se explice şi ce e cu tipul lui de metis asiatic, să i se vorbească despre mama lui adevărată care era vietnameză şi care a dispărut din viaţa lui din cauza războiului.

„Mi-e teamă să nu sufere sau să se agaţe prea mult de mine, mai scrie mama. Cu atât mai mult cu cât nu mai are nici măcar un bunic.”

Nu, nu va suferi dacă stă de vorbă cu el. Şi apoi, nici ea nu e singură pe lume. Există cu siguranţă în jurul ei bărbaţi şi femei. Copilul va găsi printre ei modele de viaţă. Cred că mama va reuşi până la urmă să se descurce. Dar înţeleg faptul că există unele mame celibatare care îşi pun întrebări. Este bine că şi această mamă şi le pune. Iar dacă, mai târziu, are probleme, se va putea adresa unui psiholog bărbat, cerându-i să se ocupe de fiul ei şi să-i spună încă o dată lucrurile pe care i le-a spus ea cu vocea ei de femeie, astfel încât copilul să poată auzi din gura unui bărbat povestea lui şi să-l ajute să-şi asume propriul destin.

Cea de-a treia situaţie: o femeie a hotărât de comun acord cu prietenul ei, de la care a avut un copil, să rămână celibatară şi să-şi asume integral sarcina creşterii lui. Din familie catolică, deşi şi-a pierdut credinţa, ea se întreabă dacă nu ar trebui să-şi boteze copilul. Şi, legat de aceasta, adaugă: „Nu ar fi totuşi bine să găsesc pentru copilul meu un naş şi o naşă? Nu ar fi bine, mai ales când un copil nu are tată sau nu e aproape deloc în contact cu bărbaţi, să-i sporesc legăturile afective?”

„Să-i sporească” legăturile afective înainte ca acesta să-şi creeze singur asemenea legături, nu ştiu dacă este bine, dar să aibă prieteni care s-ar obliga să ia copilul în grijă dacă i s-ar întâmplă ceva mamei, bineînţeles. Ar fi o măsură de siguranţă pentru amândoi dacă acest copil ar putea avea ca naşi nişte adulţi, apropiaţi ai familiei, care s-ar ocupa de educaţia lui şi în cazul în care ar surveni incidente în viaţa retrasă a unei femei singure. Cred că

acesta este lucrul important. Dacă vrea să aleagă un naş şi o naşă, trebuie să găsească o pereche cu care este destul de apropiată şi care să accepte felul ei de a vedea lucrurile; şi să fie de asemenea de acord să organizeze, în ziua în care vor hotărî acest lucru, o mică petrecere. Pentru aceasta, cred că trebuie să aştepte să mai crească puţin copilul. Dar mama poate deja să-i vorbească despre cei care au acceptat această răspundere. Vor stabili, de pildă, ziua primei sale aniversări, cu care ocazie vor organiza o petrecere. Vor fi de faţă naşul şi naşa, copilul va afla de ce le va spune „naş" şi „naşă" acestor adulţi diferiţi de ceilalţi, în care poate să aibă încredere.

Se întreabă de asemenea dacă trebuie să-i aleagă din cadrul familiei, dintre oamenii apropiaţi sau din altă parte.

Există obiceiul ca naşul şi naşa să fie din familie. Consider că e păcat, mai ales pentru un copil care nu are familie dinspre tată, să dubleze în felul acesta o relaţie care este deja o relaţie de responsabilitate acceptată legal, dacă e vorba de rudele apropiate ale mamei. Pentru copil e destul că cineva este unchi sau mătuşă. Ar fi preferabil să se aleagă un naş şi o naşă din afara familiei şi nu foarte tineri. Uneori se obişnuieşte să se aleagă un alt copil cu câţiva ani mai mare. Cred că e mai bine să fie adulţi – de vârsta mamei dacă e posibil, sau poate cu câţiva ani mai tineri decât ea – şi să-şi ia rolul în serios. Pentru că atunci când o mamă este singură răspunzătoare de soarta copilului ei, ea nu glumeşte atunci când îşi spune: „Dacă mi s-ar întâmplă ceva, ar trebui să existe cineva care să mă înlocuiască."

În ceea ce priveşte botezul? De ce, dacă, după cât se pare, ea nu mai are în ea o credinţă vie? Mai bine să-l ajute, eventual, mai târziu în opţiunile pe care le va face el. Vreau să adaug că mulţi copii botezaţi nu ştiu că naşul şi naşa lor au o răspundere spirituală în privinţa lor, răspunderea pe care aceştia au acceptat să şi-o asume. Iar faptul că la botez, în biserică, se vor afla lângă copil un naş şi o naşă, nu înseamnă în mod automat că acest bărbat şi această femeie acceptă să fie răspunzători de el. Or, tocmai asta

înseamnă a fi naş şi naşă. Iar dacă copilul are naşi, trebuie s-o ştie. Bineînţeles, mama nu-i va putea explica aceste lucruri la un an; dar pe parcursul dezvoltării sale, la doi, trei şi mai ales, pe la cinci, şase ani va trebui reluată întrebarea: „De ce am ales această naşă?” Pentru că are un rol foarte important şi anume s-o înlocuiască pe mama dacă i se întâmplă ceva. Iar naşul va trebui să fie în locul tatălui pe care copilul nu îl are. S-a angajat să-i fie un bun sfătuitor şi îl va sprijini până la vârsta adultă.

Copilul atinge tot ce vede (Mersul, curiozitatea)

O problemă care revine foarte des este cea a copiilor care „ating tot ce văd”, adică a copiilor care încep să meargă şi care, umblând prin apartament, sunt uneori ca o adevărată vijelie. Am în faţă două scrisori pe care vi le citesc una după alta. Mai întâi o mamă care nu dramatizează situaţia, ci scrie simplu: „Am un băieţel de treisprezece luni. De două luni de când a început să meargă, este plin de viaţă şi ne stoarce de puteri. De cum se scoală, se caţără peste tot. Dacă vine în bucătărie, ia cratiţele, capacele şi face un tărăboi îngrozitor, lovindu-le de frigider sau de pardoseală. Dacă este în baie, ia tuburile de pastă de dinţi şi le goleşte în chiuvetă. Dacă vine în camera de zi, apasă toate butoanele de la televizor etc. Ce trebuie să fac? Să-l las să distrugă tot în casă? Să iau din calea lui toate lucrurile de care nu ar trebui să se atingă? Sau să-i spun mereu «nu»?”

Cea de-a doua scrisoare se referă la o fetiţă de unsprezece luni care cercetează apartamentul în patru labe, bineînţeles, şi duce la gură tot ce găseşte. Mama, ca şi cea dinainte, întreabă dacă trebuie intervenit. Trebuie să o lase în voia ei, încercând să limiteze distrugerile, să o lase să se joace singură sau să se joace mereu cu ea pentru a o împiedica să ducă toate lucrurile la gură?

Cele două probleme sunt legate: mersul şi curiozitatea. Este normal ca un copil să ducă totul la gură şi asta cu atât mai mult cu cât nu vorbeşte încă, pentru a denumi obiectele pe care pune mâna. Am vorbit deja despre acest tip de copil iscoditor. Micuţa de unsprezece luni pare precoce; dar trebuie, pe cât se poate, evitat să i se spună: „Nu pune mâna!” Mama trebuie, bineînţeles, să ia din calea ei tot ce e cu adevărat periculos. Dar, de câte ori poate, să fie alături de copil, cu privirea şi cu vorba. Dacă copilul

duce lucrurile la gură, să fie atentă şi să-i spună: „E cutare lucru, cutare obiect, îi simţi gustul? E din piele, din carton, din pânză, din stofă, din catifea...” Şi apoi să le pună la loc. Toată casa trebuie explorată în felul acesta, iar mama îi va spune numele lucrurilor pe care le ia în mână, le pipăie, le duce la gură, atunci când e de faţă la aceste explorări.

În restul timpului, când mama nu-şi poate supraveghea cu privirea copilul şi nu poate comenta tot ce face, să-l pună să stea separat de ceilalţi într-un ţarc (pe care îl poate face tata) de înălţimea copilului şi să-i pună acolo cutii de carton, obiecte de lemn, jucării, tot soiul de flecuşteţe cu care se joacă copiii. Iar acesta trebuie să aibă libertatea să pună mâna pe ele şi să le ducă la gură, cu condiţia să nu fie nimic periculos.

Afară, bineînţeles că nu e bine ca un copil să mănânce pământ, noroi, lucruri murdare. De aceea jucăriile pe care le ia cu el trebuie să fie mai interesante. Dar ele îl preocupă numai din momentul în care au un nume şi fac parte, prin vorbele mamei, din relaţia existentă între ei doi.

Să ne întoarcem acum la băieţelul de treisprezece luni, care merge deja de două luni. Ca şi fetiţa, el simte nevoia să cunoască totul, să ştie cum să apuce şi la ce serveşte lucrul pe care pune mâna. Nu e suficient să i se spună: „Este un capac de la cratiţă”, ci: „Vezi, capacul ăsta e mai mare decât celălalt” şi să-l pună să caute între două sau trei cratiţe: „Pe care din ele merge? Nu, vezi, nu pe asta, pe cealaltă.” Şi treaba asta, o jumătate de oră dimineaţa şi seara. Este lecţia obiectelor pentru copilul iscoditor despre care am vorbit. Cât despre zgomotul pe care îl face, despre tărăboiul despre care vorbeşte mama lui, pentru a-l domoli, aceasta să joace din când în când cu el diferite jocuri ritmice (copiilor le plac foarte mult), cântându-i cântecele pe care le improvizează. Aceste exerciţii de mişcare, sonore şi verbale sunt excelente pentru un copil. Şi pe urmă, mama nu trebuie să uite să folosească scăriţa pe care o are în casă pentru ca micuţul să facă exerciţii de urcare şi coborâre. Şi mai ales să iasă cu el la plimbare, să-l pună să alerge să se joace cu mingea o oră sau două pe zi (în două

reprize, bineînţeles), pentru că e un copil vioi. Să aibă, de asemenea, jucării pe care să se poată aşeza, cu care să meargă, să facă „tu-tu”; scaune pe care să le poată împinge în toate părţile.

De altfel, jocurile senzoriale, sprijinite de cuvintele materne sau paterne, încep foarte devreme, încă din leagăn: văzul, auzul, pipăitul, apucatul; să ia, să dea drumul, să întindă, să arunce, să apuce. O dată cu mersul, începe controlul asupra lucrurilor în spaţiu; explorarea şi experienţa corpului, prin imitarea adulţilor şi a celor din jur. Întreaga inteligenţă umană este solicitată o dată cu însuşirea limbajului gestual mimic, sonor şi verbal, pentru plăcerea de a cunoaşte lumea, de a o domina şi de a comunica cu ceilalţi.

Pe aceeaşi temă, am o a treia scrisoare interesantă, pentru că aici problemele apar în mod paradoxal, probabil, datorită faptului că e vorba despre o mamă perfecţionistă. La început, vă pune o întrebare foarte generală: „Ştiu că sunteţi pentru o politică de maximă blândeţe (să nu ridici niciodată tonul, să-i explici totul cu răbdare) faţă de copiii mici. Cu toate acestea, cum trebuie introduse primele sancţiuni la un copilaş de un an care începe să meargă şi să pună mâna peste tot? Cum poate fi determinat, treptat, să asculte de un ordin important? După părerea mea, de la blândeţe şi înţelegere până la o libertate totală – una dintre tendinţele părinţilor tineri aflaţi în contact cu mediile psihologice şi pedagogice moderne – este o adevărată prăpastie.”

Dacă interzici un lucru, nu înseamnă că trebuie să o faci urlând. Iar blândeţea nu exclude fermitatea şi nici anumite interdicţii motivate de prudenţă.

Dar dacă un copil începe să pună mâna peste tot, am spus şi adineauri, la vârsta de unsprezece luni trebuie încă luate din calea copilului toate obiectele periculoase, iar el trebuie lăsat să experimenteze, nu aşa cum scrie această mamă, punându-l în ţarc, ci dimpotrivă, lăsându-i la îndemână cutii de carton (să se joace, să se ascundă în ele), scăunele, mici obstacole peste care va învăţa să

treacă.

Da, vă întrerup pentru a citi continuarea scrisorii, deoarece ne vorbeşte despre experienţa ei concretă…

Pare să fie o mamă sclavă, sclavă a lucrului bine făcut după câte ne spune.

Ne scrie: „Iată ce fac: stau cu copilul meu în ţarc. Îi arăt cum să înşire ineluşe pe un beţigaş. Îi pun cuburile unele peste altele. Şi el are atunci o reacţie foarte curioasă pe care aş vrea să mi-o explicaţi, spunându-mi dacă este ceva obişnuit: dă cu picioarele în construcţiile din cuburi pe care eu i le fac, fără să încerce să le aşeze şi el. După câteva încercări, reuşeşte să pună ineluşele pe un beţigaş. Eu îl încurajez. Şi apoi, dintr-o dată, toate astea îl plictisesc. Începe să plângă furios, devine agitat şi aruncă totul afară din ţarc; nu este în mod evident interesat de toate aceste jocuri de îndemânare care sunt pentru vârsta lui.”

Nu sunt încă pentru vârsta lui. Enervarea lui e cea mai bună dovadă. Şi apoi, de ce stă şi ea în ţarc cu copilul? Dacă e şi ea în cameră, să-l lase să umble în patru labe prin tot apartamentul.

Profit de ocazie să vă spun că ne sosesc multe întrebări pe tema: „Ce jocuri? La ce vârstă?” Deci, această mamă greşeşte total?

Da. Ea îl pune să se joace într-un fel pe care îl descoperă singur, din plăcere, un copil de optsprezece luni. Dimpotrivă, el este la vârsta jocurilor simple, este la vârsta când pune mâna pe obiecte. Deci, mama nu trebuie să-l închidă într-un ţarc, ci să-l înveţe să apuce lucrurile, să-i pună într-o cutie tot felul de lucruşoare-ce numesc eu „flecuşteţe”: mosorele, bucăţele de covor, gheme de lână, sonerii vechi, chei, o clanţă veche, în sfârşit, nu ştiu, tot ce i se pare ei interesant de luat în mână. Dar să aibă şi jucării (animale, păpuşi, un camion din lemn, hârtie colorată, o sacoşă, o valijoară, căţeluşi, pisicuţe din pluş, din cauciuc, o trompetă, o tobă etc.). Iar mama să-l lase să se joace cu toate astea, să le ia în mână, numindu-le pe fiecare şi vorbind cu el. Da, la vârsta asta se găseşte copilul ei. Şi nu la vârsta jocurilor pe care ea le iniţiază şi care pe copil nu îl

interesează.

Într-un alt pasaj al scrisorii, aceeaşi mamă ne scrie că se plimbă cu copilul ei de mână prin apartament, „pentru că lui îi place mai mult aşa”, şi că atunci ea nu mai poate face nimic altceva.

Iată o mamă care nu poate să-şi vadă copilul nemulţumit. Dar atunci, până când? Nu, nu se poate! Acest copil, căruia îi place să se joace singur, trebuie lăsat să o facă, aşa cum am spus. Iar ea să-şi vadă de treburile ei de femeie.

Şi când îl pune în ţarc, nu e bine să intre şi ea?

Ţarcul nu trebuie folosit toată ziua. Doar în momentele când mama nu poate supraveghea copilul. Dar fără să intre şi ea în ţarc! în această perioadă, el este la vârsta la care îi place mai ales să se joacă aruncând obiecte. În ţarc să-l pună cât mai rar, să-l lase prin casă să se ţină după ea. Şi când va avea treisprezece, paisprezece luni – sau chiar de-acum, dacă îl crede destul de îndemânatic – să desfacă scăriţa pe care o are în gospodărie ca să se poată căţăra pe ea. Un copil care se caţără (pe mese, de pildă) – acolo unde nu e periculos, bineînţeles – este un copil inteligent din punct de vedere al folosirii musculaturii, în sensul acesta trebuie să-l ajute. Şi de îndată ce va putea, chiar şi acum dacă asta îl preocupă, să-l lase să se joace cu apa pusă într-un lighean.

Este important ca o mamă să ştie cum să-l facă pe copil să cunoască lucrurile pe care poate să pună mâna şi lucrurile periculoase. Se poate începe cu stiloul lui tata sau cu trusa de cusut a mamei, de pildă: se poate uita la ele, le poate observa cu atenţie, dar nu trebuie să pună mâna. Există multe alte lucruri – sau mai degrabă unele lucruri – pe care copilul nu le poate atinge decât cu ajutorul adultului. Împreună, vor învăţa să le cunoască şi să umble cu ele (pe la optsprezece luni): dar asta trebuie făcut treptat, nu mai mult de o jumătate de oră pe zi, mama explicându-i prin cuvinte corect folosite şi numai atunci când copilul e interesat; dacă nu, să nu insiste (dar eu cred că asta îi interesează mult pe copii).

Apoi, copilul are probabil vârsta numai bună să asculte cântecele, povestioare. La unsprezece luni, copilului îi place să se uite în cărticele cu poze şi să i se spună ce e pe fiecare.

De asemenea, poate să-l înveţe să recunoască diferite persoane, să-l ducă la plimbare, să se uite la cei care lucrează, explicându-i ce fac – numai dacă îl interesează –, să vorbească cu alte persoane. Şi mai ales, să-l lase cu alţi copii. Ar fi bine dacă ar putea să găsească o prietenă care are un copil de aceeaşi vârstă: ei s-ar juca împreună în ţarc, dacă mămicile sunt ocupate sau în jurul lor când ele nu au ce face.

Sau să-l lase să sară pe un pat, de exemplu, să se caţere pe el şi apoi să alunece jos. Toate astea sunt pentru vârsta lui. Şi nu acele jocuri savante pe care i le propune ea şi care îl plictisesc.

Nu există mână bună
(Copiii stângaci)

Un număr considerabil de părinţi v-au scris pentru a vă vorbi despre copiii stângaci. Iată mai întâi o mamă a cărei fiică de trei ani şi jumătate este efectiv stângace. Întotdeauna şi-a supt degetul mare şi a apucat obiectele cu mâna stângă. La masă, foloseşte mâna stângă, bate mingea cu mâna stingă…

Cu mâna stingă sau cu piciorul stâng?

Cu piciorul stâng. Şi cu mâna stângă când prinde mingea cu mâna.

Înseamnă că e într-adevăr stângace.

Iar acum desenează cu mâna stângă şi scrie „de la dreapta la stângă”. Mama ei nu vrea s-o forţeze. „Din când în când, încercăm să o punem să facă exerciţii cu mâna dreaptă, dar lipsa ei de îndemânare e evidentă. Pe de altă parte, începe să confunde «înainte» şi «după», «deasupra» şi «dedesubt», «dimineaţă» şi «seară», «mâine» şi «ieri». Altfel, e un copil care a vorbit foarte repede şi care se exprimă corect; dar mă întreb dacă acest tip de confuzie – deopotrivă, deci, în felul său de a scrie şi în limbaj – nu vine cumva din faptul că a fost foarte înceată, iar eu am cam repezit-o întotdeauna.” Mama vă întreabă dacă această situaţie poate duce la o dislexie.

Există în acest caz o mulţime de aspecte diferite. Fetiţa pare a fi în opoziţie cu sensul scrierii. Or, asta nu are nici o legătură cu faptul că e „stângace”, deoarece există copii ce prezintă această dificultate deşi sunt dreptaci. Ea pare să se opună ca „sus” să fie sus, iar „jos” să fie jos… Ar vrea, de asemenea, ca mâine să fie ieri. După toate aparenţele, aici este vorba de o atitudine afectivă de opoziţie care îmbracă aspecte multiple şi care ar putea fi pusă, într-adevăr, în legătură cu o „deritmare” provocată de mama ei care a repezit-o mereu.

De altfel, aceasta ne scrie mai departe: „Suntem foarte deschişi în familia noastră, dar avem o viaţă foarte agitată. Trebuie să reuşim să facem totul.” Iar încetineala acestui copil era, dacă vreţi, un obstacol.

E posibil. Dar este o problemă complet diferită de cea a stângacilor obişnuiţi. Părinţii trebuie să ştie că, în general, toţi copiii folosesc în egală măsură mâna stingă şi mâna dreaptă – cu excepţia celor care folosesc de la început exclusiv mâna dreaptă şi care sunt foarte puţini. În general, copiii folosesc cele două mâini şi cele două picioare. Cu cât folosesc mai multă vreme, în tot ce e mişcare, ambele părţi ale corpului şi devin astfel îndemânatici, cu atât e mai bine. Iată de ce copiilor nu trebuie să li se spună că există o mână bună şi o alta care nu e bună.

Pot fi, de pildă, învăţaţi că pentru a spune la revedere trebuie să dea mâna dreaptă. Dar dacă copilul întinde mâna stângă, nu trebuie să i se spună: „Nu e mâna bună!” Pur şi simplu, se întinde mâna dreaptă, şi copilul trebuie să o întindă pe aceasta; dacă ni s-ar spune să dăm mâna stingă, am face aşa: e o convenţie. Şi nu există mână bună sau rea.

Important este să nu fie puse obstacole în calea dezvoltării structurii neurologice a copilului, structură care se stabileşte încet, o dată cu creşterea şi care devine vizibilă o dată cu deprinderea scrierii şi îndemânarea pe care o dobândeşte la jocurile mai dificile. Un părinte trebuie să fie la fel de mulţumit dacă are un copil care foloseşte mâna stingă sau unul care foloseşte mâna dreaptă. Se ştie probabil că în Statele Unite există scule fabricate diferit, pentru dreptaci şi pentru stângaci, pentru că se pare că cei ce se folosesc de mâna stângă reprezintă treizeci şi şase la sută din consumatori.

E foarte mult, faţă de Franţa.

Exact. În Franţa, oamenii sunt obligaţi să se adapteze, să utilizeze mâna dreaptă pentru a folosi unele scule, ceea ce nu e întotdeauna comod. De fapt, copiii ar trebui respectaţi în „ambidextria” lor, adică să li se dea posibilitatea să folosească ambele mâini cât timp vor. Dar

în nici un caz – indiferent de mâna preferată – să nu li se permită să scrie în contrasens: în limbile care se scriu de la dreapta la stângă şi o persoană care foloseşte mâna dreaptă va scrie de la dreapta la stângă, deci sensul scrierii nu are nici o legătură cu „stângacii”, nu-i aşa?

Fetiţa despre care vorbeam pune două probleme diferite: când dă mâna cu cineva, trebuie să întindă dreapta, asta e obligatoriu pentru toată lumea. În caz contrar, în viitor, va fi, cum se spune, prost văzută de unele persoane: chiar dacă e o prostie. E preferabil să nu punem copilul în situaţia de a fi judecat defavorabil din cauza unei convenţii. De asemenea, convenţia de a scrie de la stângă la dreapta este atât de importantă încât dacă îl lăsăm pe copil să se obişnuiască cu scrisul de la dreapta la stângă – indiferent dacă scrie cu mâna dreaptă sau cu mâna stângă – înseamnă că îi creăm probleme pentru viitor. Mai bine îi spunem: „Nu ai scris. Ai desenat. De acord. Dar dacă scrii, atunci o faci de la stângă la dreapta.” Cred că mama ar trebui să se sfătuiască cu cineva. Această fetiţă, pe baza unei aparente lateralizări pe stângă, prezintă o complicaţie care are o altă cauză. Nu este acelaşi lucru. Poate vrea să fie deosebită? Nu ştiu. Dar, oricum, ar trebui să consulte pe cineva… Şi să nu mai scrie deloc de la dreapta la stângă, altfel va avea probleme mai târziu.

O altă scrisoare referitoare la problema copiilor stângaci ne trimite o învăţătoare. Fiica ei de cinci ani şi jumătate foloseşte mai mult mâna stângă. Mama nu s-a opus niciodată. Ea ne scrie: „Am stat recent de vorbă cu psihologul şcolii unde lucrez, care a testat-o şi care, după test, mi-a spus că de fapt fiica mea este ambidextră, cu o uşoară preponderenţă de stângă.” în consecinţă, psihologul a sfătuit-o să-i ceară copilului, cu blândeţe, dar să-i ceară să se folosească la maximum de mâna dreaptă. Ceea ce mama a şi făcut. Numai că acum fetiţa se va muta la altă şcoală. Iar noua învăţătoare e de altă părere. Ea consideră că trebuie lăsată în pace. Deci mama nu mai ştie cum să procedeze. „Acasă, continuu totuşi să insist uşor, cerându-i să folosească la maximum mâna dreaptă. Şi iată că acum,

la şcoală, nu o să i se mai ceară acelaşi lucru.”

Şi de data asta consider că problema nu a fost aprofundată suficient-în sfârşit, atât cât consider eu că ar fi necesar. Ar trebui să ştim, psihologul a sfătuit-o pe mamă să insiste pentru folosirea mâinii drepte la toate treburile? Dacă da, e foarte rău. Dacă nu, dacă numai pentru unele gesturi, cum ar fi scrisul şi întinsul mâinii – am văzut deja cum stau lucrurile.

Intervine aici o problemă de vedere. Copiii scriu foarte aproape de nas chiar dacă nu sunt de fel miopi, ei scriu sau se uită la poze de foarte aproape, de la zece centimetri. De asemenea, ţin obiectele foarte aproape de faţă, deşi văd foarte bine la distanţă. Părinţii trebuie să ştie că poate exista o preponderenţă a dreptei sau a stângii şi la ochi şi chiar la ureche. Preponderenţa de dreapta a ochiului, a mâinii şi a piciorului este formula de lateralizare a dreptaciului complet. Deci, psihologul are dreptate dacă fetiţa este ambidextră sau cu o uşoară preferinţă pentru stângă, în cazul mâinii, şi cu preponderenţă de dreapta, pentru ochi. Dacă copilul este stângaci, în ceea ce priveşte vederea, este preferabil să scrie cu mâna stângă până în momentul când va renunţa singur. În general, copiii dreptaci, în ceea ce priveşte vederea, şi stângaci la mână se corectează singuri pe la opt, nouă ani. Nu se pot corecta înainte de această vârstă. Dacă ar face-o, ar avea torticolis când scriu; pentru că dacă vederea are preponderenţă de dreapta şi, în ceea ce priveşte mâna, copilul e stângaci, sau invers, în mod obligatoriu gâtul va fi tot timpul încordat la scris, deoarece hârtia este ţinută foarte aproape de faţă, aşa cum fac toţi copiii foarte mici. Pe la nouă, zece ani copiii scriu mult mai departe de faţă, iar cei care sunt cu adevărat ambidextri se reeducă singuri. Am cunoscut vreo cinci sau şase asemenea copii care s-au reeducat în felul acesta pe la zece ani, deoarece şi-au dat seama că pot scrie la fel de bine cu mâna dreaptă şi că, de fapt, e mai comod să facă cum face toată lumea şi, în plus, scrisul e mai frumos.

Pe scurt, nu sunt sigură că mama aceasta a înţeles

foarte bine ce a spus psihologul. Trebuie să ştie dacă fetiţa are sau nu o preponderenţă de dreapta la ochi. Dacă da – şi dacă este suficient de îndemânatică la mâna dreaptă –, poate fi ajutată să scrie cu această mână. Pentru că este foarte important, atunci când copilul este mic, până la zece ani, ca mâna folosită să fie de aceeaşi parte cu ochiul preponderent.

În concluzie, copilul stângaci nu trebuie contrariat în mod sistematic.

Bineînţeles că nu! Nu e sănătos şi poate fi chiar dăunător. E vorba de structura neurologică. Forţarea unui stângaci adevărat poate duce la o inhibare a expresivităţii sale şi poate, deseori, induce fie lipsa totală de îndemânare la nivel motor, fie bâlbâiala, fie, la un nivel mai profund, angoasa.

Iată în sfârşit scrisoarea unui tată: „Am un băieţel de patru luni şi jumătate şi o fetiţă de doi ani şi şapte luni. În mod vizibil, ei se folosesc mai des de mâna stângă decât de mâna dreaptă. Cel mic nu înţelege prea bine dar, în cazul fetiţei, şi mama şi eu îi facem multe observaţii. Îi spunem că, atunci când face ceva, trebuie să folosească mâna dreaptă.” Dar se pare că fetiţa întâmpină, realmente, serioase dificultăţi motorii în folosirea mâinii drepte. Nu poate, de pildă, să împingă un obiect pe o direcţie precisă cu această mână. „Mă deranjează, scrie tatăl, mi se pare grav, pentru că nu cunosc nici un personaj din istorie, sau cel puţin din istoria contemporană, care să fi fost stângaci. Soţia mi-a spus că a cunoscut o doctoriţă care se folosea de mâna stângă... Sper că nu se înşeală...” Deci, în final, acest domn pare să facă o legătură precisă între inteligenţă, faptul de a folosi mâna dreaptă...

... şi reuşita socială.

Nu ştiu dacă este o problemă de reuşită socială...

Ca şi cum ar fi anormal să fii stângaci! Ei bine, aşa cum spun, nu e nimic deosebit în asta. Ar fi periculos să corectezi un copil ce se foloseşte în mod spontan de mâna dreaptă, pentru a-l face să se folosească de stângă, acelaşi lucru e valabil şi invers, adică să-l obligi pe un stângaci să

se folosească de mâna dreaptă. Nu înţeleg de ce acest tată este neliniştit. Cred că dificultatea majoră ţine de faptul că aceşti părinţi nu pot să îi arate concret copilului lor gesturile aşa cum le fac ei. Copilul trebuie să se identifice cu îndemânarea părinţilor săi, dar folosindu-se de mâna care pentru el e mai slabă; deci, ei nu pot să-l îndrume să facă exact ca ei. Poate asta e. În orice caz, întotdeauna trebuie să te bucuri că ai copii care sunt aşa cum sunt şi care, fie stângaci, fie nu, nu încearcă să-şi imite părinţii. Imitaţia este maimuţăreală, în timp ce identificarea este un proces simbolic şi de limbaj care îţi permite să ai iniţiative şi să le poţi împlini, fără a dăuna altora şi ţie, în speţă fără să-ţi contrariezi propria natură.

Tatăl vă mai întreabă dacă este prea târziu sau prea devreme pentru a interveni.

Nu e nici prea devreme, nici prea târziu. Copiii sunt aşa cum sunt, aşa cum trebuie să fie. Pentru moment, la doi ani şi jumătate nu se poate spune că această fetiţă nu va fi la fel de îndemânatică şi în ceea ce priveşte mâna dreaptă. Acum, mâna stingă e mai abilă, deci ea este în mod clar stângace. Dar e foarte posibil ca, pe la patru sau cinci ani, să folosească mai bine mâna stângă pentru anumite lucruri şi destul de bine, în acelaşi timp, şi mâna dreaptă; va fi atunci în stare să se servească cu multă îndemânare de ambele mâini. Pentru că şi o persoană care foloseşte preponderent mâna dreaptă, şi nu e îndemânatică cu stângă, are, de multe ori, dificultăţi.

De fapt, uşurinţa, armonia, vioiciunea şi eficacitatea gesturilor noastre se datorează echilibrului fiziologic al tuturor funcţiunilor corpului, în acord cu eforturile cerute de controlul motor. Este vorba de un întreg ansamblu (nervos, scheletic, muscular, circulator şi visceral). Or, noi avem viscere şi senzori simetrici (şi nu e vorba doar de membrele superioare şi inferioare); această simetrie contribuie la armonia mişcărilor noastre, de la cele mai inconştiente, cum ar fi mimica feţei, mişcările laringelui, ale gurii şi limbii care fac posibilă emiterea sunetelor şi a cuvintelor, până la cele mai conştiente pe care le putem comanda şi exersa în

mod voluntar. Este adevărat însă că, în mod natural, la fiecare dintre noi o parte o domină pe cealaltă şi că precizia nu se situează întotdeauna de aceeaşi parte cu forţa. Sunt stângaci sau dreptaci tocmai cei care adună de aceeaşi parte forţa, precizia şi îndemânarea.

Acestea fiind spuse, îl invit pe tatăl care ne-a scris să observe diverşi sportivi în competiţiile televizate. O să vadă mulţi stângaci şi dintre cei mai buni internaţionali la box, scrimă, tenis, fotbal. Poate asta îl va linişti!

Obiectele sunt la dispoziţia noastră (Ordine sau dezordine?)

Am aici două scrisori, dintre care una vă roagă să vorbiţi despre ordine, iar cealaltă despre dezordine. M-am gândit că, plecând de la întrebările pe care le pun, am putea încerca să tragem o concluzie asupra acestui subiect, deoarece multora dintre părinţi le place să aibă o casă ordonată, mai ales mamelor care stau acasă şi care suportă destul de greu dezordinea. Mai întâi, scrisoarea unui medic: vă întreabă, fără a da amănunte despre copil: „Puteţi să ne sfătuiţi asupra modului în care un copil poate fi determinat să fie ordonat fără să devină totuşi maniac? Altfel spus, cum să-l învеţi să-şi strângă lucrurile fără a-i distruge spontaneitatea şi în acelaşi timp respectându-l?”

Nu poţi învăţa un copil să fie ordonat înainte de patru ani – şi asta în cazul unui copil precoce, vioi şi în bune relaţii cu lumea exterioară. Înainte însă, copilul trebuie să-i vadă pe părinţii săi când îşi pun lucrurile la loc. Să i se spună: „Uite ce este, nu-mi mai găsesc lucrurile pentru că probabil ai umblat tu cu ele.” Iar după ce le-au căutat împreună: „Ai văzut, le împrăştii peste tot.” Copilul trebuie făcut atent că în joaca lui, în mod inconştient, ia unele lucruri pe care le lasă pe unde se nimereşte când nu-l mai interesează, apoi ia altele: aşa sunt copiii. Nu poţi să-i înveţi să facă ordine înainte de patru ani, în schimb poţi să le vorbeşti despre ordine înainte de această vârstă.

Iar după patru ani, ce trebuie făcut?

Ca să-l înveţi pe un copil să fie ordonat, nu trebuie să-i ceri tot timpul să-şi adune lucrurile (când se joacă, acest lucru este de altfel imposibil), ci numai la un moment dat, de exemplu la prânz când se face ordine în camera în care se ia masa. Atunci i se poate spune: „Hai! Ajută-mă! Du lucrurile astea în camera ta, pe astea în camera mea – dacă sunt mai multe camere. Asta pune-o în dulapul cutare etc.”

Seara însă, când în camera copilului este dezordine, este imposibil să se pună totul la loc înainte ca el să fie în pat sau gata să se ducă la culcare. Este momentul în care şi copilul se linişteşte, se aşează în pat pentru a dormi, e momentul în care înţelege că şi lucrurile trebuie aşezate la locul lor şi asta nu i se mai pare ceva neplăcut, „împotriva naturii”.

A fi ordonat nu înseamnă să ai mania ordinii. Asta înseamnă că toate lucrurile copilului trebuie puse într-un loc anume (într-un colţ al camerei, într-un coş, cutie pentru jucării sau într-un dulap). Nu trebuie început prin a pune fiecare lucru la locul său: când copiii sunt mici, au nevoie de o mică harababură în jurul lor.

La patru ani copilul înţelege foarte bine că trebuie să-şi pună lucrurile la loc. Iar mama poate să-i spună, nu înainte însă de cinci ani: „Dacă găsesc lucruri de-ale tale împrăştiate în toată casa, cu atât mai rău pentru tine, ţi le confisc. Niciodată nu le pui la locul lor; nu vreau să găsesc jucării de-ale tale nici în camera noastră, nici în sufragerie şi nici în bucătărie.” în schimb, în camera copilului nu trebuie să se facă ordine decât o dată pe săptămână, la curăţenie.

Numai în jurul vârstei de opt ani copiii îşi strâng lucrurile din proprie iniţiativă. Uneori, şi înainte îşi mai aranjează lucrurile de şcoală, mai ales dacă sunt mai mulţi fraţi – îşi pun la loc sigur lucrurile personale pentru a nu fi şterpelite, eventual de fraţii mai mari sau mai mici – cu condiţia să aibă un loc numai al lor şi, dacă este posibil, închis cu cheia. Mai ales în familiile foarte numeroase este foarte important ca fiecare copil să aibă un colţ al său, la care ceilalţi să nu aibă acces, închis cu un lacăt cu cheie sau cu cifru şi în care să-şi pună tot ce are el mai preţios. (Să nu spună celorlalţi unde pune cheia: iar dacă o face, înseamnă că vrea să i se şterpelească lucrurile.) Un copil nu poate fi învăţat să fie ordonat sau să facă orice alt lucru decât prin exemplu.

Ceea ce descrieţi dumneavoastră pare a fi o situaţie ideală. Dar dacă părinţii au hotărât să insufle copilului

dorinţa de a fi ordonat înainte de patru ani, există riscul, aşa după cum vă întreabă acest medic, să-şi piardă spontaneitatea?

Da, există riscul să devină maniac, după cum ne scrie acest medic, adică obsesiv: copilul nu se simte liber să se joace ca toţi ceilalţi copii de vârsta lui; în privinţa ordinii, a îmbătrânit înainte de vreme; simte „nevoia” ca totul să fie la locul lui; este ca şi cum corpul lui ar fi în dezordine; nu se simte în largul său când lucrurile nu sunt puse la locul lor. Aceasta este o trăsătură a personalităţii obsesive.

Dimpotrivă, un copil se simte în largul lui înconjurat de jucării, cărţi şi haine de-a valma. Cu condiţia ca, bineînţeles, tatăl sau mama să nu fie maniaci şi să nu-l certe mereu: adică să nu aibă mania ordinii pe care să dorească să o impună copilului lor. Aceasta crează un neajuns destul de important, deoarece maniacii, refractari la surprizele şi tumultul vieţii, nu se simt în largul lor în relaţiile sociale, care-i incomodează. Or, ceea ce contează este tocmai relaţia. Obiectele sunt făcute pentru a servi această relaţie, trezind interesul copilului în timpul jocului. Obiectele sunt la dispoziţia noastră şi nu noi la dispoziţia lor.

După ordine, să vorbim puţin şi despre dezordine. O corespondentă vă întreabă dacă, după părerea dumneavoastră, dezordinea este o simplă trăsătură de caracter ce depinde numai de dorinţa individului de a o corecta – sau este o trăsătură constitutivă a personalităţii? în acest din urmă caz, cu greu se poate cere cuiva foarte dezordonat să-şi schimbe firea. Ea precizează că are trei copii, unul de trei, altul de nouă ani care, spune ea, „sunt destul de ordonaţi” şi unul de zece ani şi jumătate, extrem de dezordonat. Şi soţul ei este foarte dezordonat. Ne scrie: „Este un om minunat. E foarte meticulos în meseria lui, în schimb acasă este îngrozitor. Nu sunt deloc o mamă pe care n-o vezi decât cu mătura în mână. Îmi place, pur şi simplu, ca atunci când caut un lucru să-l găsesc în locul în care l-am pus. Nici nu îndrăznesc să cer mai mult.” într-o zi, băiatul de zece ani şi jumătate i-a spus, după ce au făcut

împreună ordine în camera lui: „Ştii ce, nu-mi place deloc cum arată camera mea acum. Când e ordine parcă aş fi singur, izolat. Cu jucăriile împrăştiate pe jos mă simt ca între prieteni.”

Cu siguranţă, băiatul cel mare vrea să se identifice cu tatăl său. Acesta din urmă dă un exemplu de dezordine, ceea ce pentru copil face parte din modul de a fi al tatălui. Cred că l-a şi auzit spunând: „Mie nu-mi place când este ordine. Parcă totul e mort etc.” Nu este de mirare deci că urmează exemplul tatălui. Dar poate că are aceeaşi fire ca tatăl lui. Dacă mama va face mai multă ordine, băiatul va fi probabil mai ordonat decât tatăl lui care, cu siguranţă, are uneori de suferit de pe urma dezordinii. Este foarte adevărat că există persoane care pierd destul de mult timp în fiecare zi din cauza propriei lor dezordini… iar altele care, în mod inutil, pierd tot atât de mult timp, punând la loc lucruri ce le-ar putea fi mai la îndemână în jurul lor.

Ceea ce mă interesează la acest băieţel este că-i place ca lucrurile să-i fie împrăştiate pe jos. Am observat deseori cât de mult le place copiilor ca lucrurile care le aparţin să stea pe jos. Asta m-a mirat întotdeauna, deoarece mie îmi place ca lucrurile să-mi fie la îndemână, pe un scaun şi nu pe jos. Când n-am timp să fac ordine, scaunele mele sunt pline; când pun ceva pe jos înseamnă că pe scaune nu mai are loc nimic! Copiii nu sunt însă aşa. Poate că pentru un adult scaunul este ceea ce duşumeaua reprezintă pentru un copil. Nu pot să ştiu.

În orice caz, copiii trebuie bine educaţi, iar acest lucru nu e posibil decât prin exemplu. Acest băiat are în faţă două exemple: cel al mamei, care nu este nici ea foarte ordonată şi cel al tatălui, care este foarte dezordonat. Va învăţa să pună la loc lucrurile la care ţine foarte mult atunci când va dori să le ferească de fraţi sau de surori. Ne întoarcem la cele spuse mai înainte: este necesar să existe un loc care să poată fi încuiat. Mama va trebui să-i spună: „Dacă vrei să-ţi găseşti lucrurile, descurcă-te.” în rest, o dată pe săptămână, mama poate să ridice puţin tonul pentru a-i pune la treabă.

Lucru curios este că, numai în jurul vârstei de cincisprezece ani ordinea devine ceea ce trebuie să fie pentru fiecare adult; numai la această vârstă oamenii învaţă cu adevărat să facă ordine într-un mod care nu este nici compulsiv, nici maniac, ci într-un mod care să le facă viaţa mai uşoară. Fiecare în felul său. Fiecare cu ordinea lui! De aceea o mamă nu-i poate impune copilului propriul tip de a fi ordonat. Fiecare şi-l găseşte în jurul vârstei de paisprezece, cincisprezece ani.

Revin totuşi la problema dezordinii – trăsătură de caracter sau element constitutiv şi nevindecabil?

Nici una nici alta: este un mod de a trăi. Dezordine în gândire? Dar sunt persoane cu o gândire foarte ordonată şi care, în viaţa practică, sunt foarte dezordonate. Altele, dimpotrivă. Nu pot să spun. Nu ştiu ce să spun.

O a treia scrisoare care se referă tot la ordine şi dezordine. Aţi aruncat mai întâi o privire asupra grafiei scrisorii şi aţi spus că autorul are, cu siguranţă, un spirit foarte tânăr. Această persoană este educatoare, iar scrisoarea ei e o mărturie…

… remarcabilă, într-adevăr.

… care merită, cred, să ne oprim mai mult asupra ei. Iată cu ce începe: „Există două tipuri de dezordine. Cea adevărată: cauţi ceva şi nu mai ştii unde e. Nu găseşti decât o parte…” Ea scrie că aceasta este un viciu datorat lenei şi prostiei.

Da. Este o dezordine interioară care se manifestă în exterior şi de pe urma căreia oamenii suferă.

… şi apoi cealaltă, pe care noi, adulţii, când e vorba despre copii, o numim dezordine şi care, în realitate, nu este. Mai departe ne povesteşte o întâmplare amuzantă din perioada în care era tânără suplinitoare: „M-am dus la o grădiniţă pentru a înlocui pe cineva. Mi s-a dat grupa mică…”

Copiii cei mai mici.

Copii între doi şi trei ani. „… Directoarea grădiniţei îmi spune: «Uitaţi-vă, aici sunt nişte despărţituri pentru fiecare copil în care îşi pun seara ursuleţul şi căldăruşa.» Vine

seara – copiii au un fler deosebit, probabil că au simţit ceva – şi eu îi rog să-şi pună jucăriile la locul lor. Văd că pun toţi ursuleţii într-un singur loc iar găletuşele în altul. Atunci intervin: «Dar nu aşa le puneţi voi de obicei, nu-i aşa?» Iar ei îmi răspund: «Dar se plictisesc»„.

Ursuleţii?

Da.

Bineînţeles!

„Mi s-a părut foarte normal, continuă ea. I-am lăsat în pace. Ursuleţii erau aşezaţi unul cu faţa la celălalt. La ora patru, directoarea intră şi spune: «Ce se întâmplă aici? Unde sunt bunele noastre obiceiuri? Dar ordinea?» Eu încerc să-i explic: «Ei cred că ursuleţii se plictisesc!» Trebuie să mărturisesc că directoarea m-a privit cu o oarecare îngrijorare. Apoi a spus: «Haideţi! Puneţi toate lucrurile la locul lor aşa cum trebuie!»„ Educatoarea noastră încheie: „Cu atât mai rău pentru copiii care, în fiecare seară, erau victimele unei agresiuni afective, fiind obligaţi să nu se poarte frumos cu ursuleţii lor.”

De fapt, pentru această directoare, lucrurile erau mai importante decât copiii. Dar pentru copii nu există „lucruri”. Este exact ce le spuneam mamelor: seara, nu trebuie să facă ordine înainte de a adormi copilul sau înainte de a fi pe cale să adoarmă deoarece, pentru el, lucrurile aflate pe jos sunt vii, ele fac parte din mediul lui. În cazul nostru, copilaşii credeau că ursuleţii rămân seara la grădiniţă în locul lor. Iar ei merg la grădiniţă ca să fie împreună cu alţi copii, nu ca să stea într-o cutie. „Fiecare la locul lui. Nu vorbiţi între voi!” De câte ori nu se aud aceste cuvinte în clasele primare? Când un copil îşi face tema, el nu are voie să-i spună vecinului ce scrie. Totuşi, clasa este făcută pentru a comunica. Şi ursuleţii, chiar şi ei, nu aveau voie să vorbească între ei! E îngrozitor!

Dar într-adevăr o deranja?

Din moment ce toţi erau puşi frumos în acelaşi loc! Mă întreb şi eu!

Iată urmarea: „Tot aşa adulţii, o mamă de pildă, văzând jucăriile copilului, poate spune: «Lucrurile astea sunt

împrăştiate peste tot.» Copilul crede, în schimb că: «Aşa le pot vedea.» Când îţi place ceva, îţi place să-l vezi…

Desigur.

… Tot ce poate fi mai rău pentru un copil este să-i dispară jucăriile, aceasta însemnând că pentru el nimic nu mai există. O jucărie la îndemâna lui e vie (este exact ceea ce spuneaţi acum câteva minute), chiar dacă în acel moment nu se joacă cu ea, ea face parte totuşi din viaţa lui. Mă scoate din sărite când văd în reviste diferite idei pentru decorarea camerei copiilor."

N-am spus şi eu acelaşi lucru despre mobilele pentru copii? Mi s-a replicat: „Dar cine va mai cumpăra mobila pentru copii după tot ceea ce aţi spus?" E adevărat că din cutii decorate de tătici se pot face foarte bine căsuţe sau garaje pentru maşinuţe. Acesta este rolul taţilor: să meşterească lucruri atrăgătoare, vii, în care copiii să-şi poată pune lucrurile; locuri adecvate, la îndemâna lor, nu prea înalte, unde jucăriile pot fi puse şi luate cu uşurinţă.

Scrisoarea continuă – e o mărturie cu adevărat interesantă: „Trebuie să li se explice oamenilor, celor obsedaţi de «ordine» în ceea ce-i priveşte pe copii sau de «ordine» în general, că pielea nu este ultimul nostru înveliş. Eu, de pildă, îmi consider biblioteca ca pe o prelungire a creierului. Aş vrea foarte mult să subliniez acest lucru deoarece, în tinereţea mea, mi s-a spus de atâtea ori: «Aruncă toate porcăriile astea!» Dacă aş fi ascultat, n-aş mai fi avut această minunată colecţie de reviste istorice în care mă cufund acum, când sunt ceva mai în vârstă. Întotdeauna le-am reproşat părinţilor că nu au simţul ierarhiei valorilor. Treburile casnice nu sunt o prioritate indiscutabilă." Ea dă exemplul unui copil întors dintr-o tabără: „Primul lucru sesizat de părinţi: valiza este mult mai grea decât la plecare. «Ce-ai adus aici? (Copilul adusese diferite pietre, deoarece directorul taberei, student la geologie, trezise interesul copiilor pentru roci.) Nu păstrezi decât una sau două, ca amintire. Ce vrei să facem cu toate?» Iar restul a fost aruncat la gunoi!"

Asta se întâmplă când nu e respectată personalitatea în

devenire a copilului.

Ea mai observă că părinţii le cer câteodată copiilor să fie ordonaţi din lipsă de imaginaţie. „Dacă într-o cameră sunt prea multe maşinuţe cumpăraţi un garaj!”, le sugerează ea părinţilor.

Sau să facă tatăl unul, dintr-o cutie de carton, pe care s-o decoreze, s-o picteze. Asta îl va amuza, iar copilul va fi atât de fericit că tăticul i-a făcut garajul pentru maşinuţele lui. Nu e nevoie de un garaj cumpărat.

Scrisoarea continuă: „De ce se plâng părinţii că se joacă copiii pe jos? Pe jos este cea mai întinsă suprafaţă posibilă. E normal ca un copil să stea pe jos. Masa pentru adulţi este prea înaltă, iar cea pentru copii este prea mică, nu e bună de nimic.”

Exact! Oare noi am putea face ceva cu o masă care ne-ar ajunge până la nas? Masa este la înălţimea nasului copilului.

Şi încheie dând câteva sfaturi practice părinţilor: „Deseori copiii nu ascultă când li se dau ordine, fiind foarte receptivi în schimb la exemple. E suficient să le explicaţi că avantajul de a pune lucrurile la loc este cel puţin acela că le găseşti imediat ce le cauţi; să li se arate, de pildă, că aţa e pusă în ac, gata de cusut etc.”

Da. Sculele să stea în cutia cu scule şi să fie puse la loc după ce ne-am folosit de ele. Pentru aceasta însă, copiii trebuie să-şi vadă părinţii făcând la fel. O vor face şi ei pentru că părinţii au făcut-o; nu imediat, dar, cu timpul, exemplul va da roade.

Ce-ar mai fi de adăugat?

Că această scrisoare este minunată şi trebuie să-i mulţumim autoarei pentru ea.

(Câteva săptămâni mai târziu)

Aceste reflecţii asupra ordinii şi dezordinii au stârnit destule obiecţii. Părinţii par a fi foarte interesaţi de subiect…

E un subiect care dă naştere la discuţii.

Categoric. Unii cred chiar că faceţi un fel de apologie a dezordinii, că ar fi trebuit să fiţi, să spunem, mai hotărâtă şi

să spuneţi răspicat: „Dezordinea este un lucru rău.” Nu o să mă opresc la aceştia. Alţii vă pun întrebări precise referindu-se la anumite aspecte care i-au surprins puţin.

Aţi spus, de exemplu, că ar trebui să existe un loc al copiilor închis cu lacăt. În legătură cu aceasta, o mamă vă scrie: „Am patru copii, de nouă, şapte ani şi jumătate, de şase şi patru ani şi jumătate. Înţeleg că fiecare copil trebuie să aibă un colţ al lui. Dar de ce să fie închis cu cheia? N-ar fi mai bine să-i învăţăm pe copii să respecte colţul celuilalt, ştiind în acelaşi timp că acest colţ este accesibil?” Aceasta ar da, dacă vreţi, mai multă greutate noţiunii de ordine.

Desigur, aşa ar fi ideal. Dar este extrem de greu ca acest ideal să fie realizat în întregime şi de la început, deoarece copiii au firi diferite, unii sunt destul de invidioşi – un copil mai mare care duce dorul perioadei în care era foarte mic şi-ar dori lucrurile fratelui mai mic; sau unul mic care crede că e suficient să aibă lucrurile fratelui mai mare ca să fie şi el mare. Or, copiii trebuie ajutaţi să se apere pe cât posibil fără violenţă, adică să aibă o apărare pasivă. Punând la dispoziţia copilului un dulap care să se închidă cu cheie, de fapt nu cu cheie, ci cu un lacăt (cel mai bine ar fi un lacăt cu cifru pentru ca să nu se piardă sau să i se fure cheia) părinţii îl ajută pe cel care este tot timpul tras pe sfoară de un altul, meşter în şterpelit: „în felul acesta poţi să-ţi pui lucrurile la care ţii, într-un loc sigur. În rest, descurcaţi-vă şi încercaţi să vă suportaţi unul pe celălalt.”

Ceea ce spune această mamă despre respectul faţă de bunul altuia este corect. Numai că există şi copii care sunt persecutaţi de fraţii sau surorile lor care le fură lucrurile…

E inutil, deci, să duci diavolul în ispită…

Aş mai adăuga că acest dulap închis este şi un semn că fiecare se apără de agresiune în contactul cu ceilalţi. Sunt lucruri pe care le acceptă şi altele pe care nu le acceptă. Lacătul este un simbol. Bineînţeles, copiii se fac mari, el nu mai e necesar. Este folositor numai când sunt mici, pentru a-i învăţa ceea ce eu numesc o apărare pasivă.

Şi asta nu e totul: ei trebuie să înţeleagă că, atunci când se plâng de celălalt care i-a luat lucrurile, o fac pentru a-şi

necăji mama, pentru a face scandal, pentru a se certa, pentru ca celălalt să fie certat etc. Toate acestea trebuie să înceteze. Părinţii vor fi şi ei liniştiţi, vor putea fi un exemplu pentru copiii lor pe care îi vor respecta, fără să mai pară tot timpul afectaţi de supărarea unuia dintre ei. Căci, atunci când un copil ţipă şi când mama îl ceartă imediat pe cel care l-a făcut să ţipe, este ca şi cum copilul care a declanşat reacţia mamei ar fi o parte din ea. În aceste condiţii, copiii nu înţeleg că şi ei se află în aceeaşi lume din care fac parte atât frăţiorul mai mic cât şi mama lor. Mama să spună: „Ei bine, apără-te singur, descurcă-te!” Iar ea să dea prima exemplul că respectă bunul celuilalt, că este tolerantă cu cei care nu sunt întotdeauna virtuoşi! Sunt mulţi copii ipocriţi care otrăvesc viaţa fraţilor şi surorilor lor cu ajutorul unor mame agasante: „Ce vrei, el e mic, poartă-te frumos cu el.” „Cum e posibil ca fraţii şi surorile să se certe între ei! Trebuie să vă iubiţi.” Nu, aşa ceva în nici un caz! E mult mai moral şi mai eficace ca un copil să aibă un dulap, un sertar al lui, să se poată apăra în mod pasiv. Apoi, acest loc e o ascunzătoare şi faţă de cei mari, în care copiii îşi pun micile lor comori, jurnalul, amintirile, economiile…

În această scrisoare este contestată oarecum vârsta indicată de dumneavoastră, vârstă la care copilul poate învăţa să fie ordonat: „Am citit în cărţile Mariei Montessori că perioada în care copilul este sensibil la ordine ar fi între optsprezece luni şi doi ani.” Nu este vârsta pomenită de dumneavoastră…

Aşa este. E foarte interesantă această reflecţie a dnei Montessori. Nu trebuie uitat că ea era italiancă şi că în familiile italiene copiii mişună unii peste alţii. Nu mai pot face diferenţa între corpul lor şi al celorlalţi. Dorm toţi în aceeaşi cameră, iar camerele sunt extrem de mici. Foarte mulţi copii cresc laolaltă.

Este o problemă de civilizaţie.

Problema este să ştii unde se termină ceilalţi şi unde începi să fii tu însuţi. E foarte adevărat că, atunci când vin adulţi în vizită şi-şi lasă hainele într-un anumit loc (doamna geanta, domnul pălăria), un copil de optsprezece luni îi va

aduce cu siguranţă domnului pălăria, bastonul sau paltonul, iar doamnei geanta... Deoarece pentru el, tot ce aparţine unei persoane face corp comun cu ea. Dar tocmai această etapă trebuie depăşită: nu obiectele fac unitatea unei persoane, ci faptul că ea poate stăpâni aceste obiecte de la distanţă, le poate abandona când nu mai are nevoie de ele şi le poate lua din nou când îi sunt de trebuinţă. Această noţiune e foarte importantă; or, ea se dobândeşte mai târziu. Între optsprezece luni şi doi ani, doi ani şi ceva tot ce aparţine unei persoane (hainele ei etc.) este identificat cu persoana însăşi. Este aproape un fetişism. În perioada indicată de dna Montessori, nu e vorba despre ordine, ci despre fetişizarea spaţiului personal. Acest mod de apărare împotriva unui sentiment de dispersie nu poate fi interzis, dar nici nu trebuie cultivat.

De obicei, copiii acestei mame nu-şi strâng lucrurile, dar sunt perfect capabili să o facă atunci când li se spune că este necesar.

Adică din când în când.

... Iată esenţa întrebării: poţi să fii în acelaşi timp ordonat fără a avea simţul ordinii sau să ai simţul ordinii şi să nu fii ordonat?

Poţi să ai simţul ordinii, dar să-ţi fie lene s-o faci. Să-ţi spui: „La ce bun să mai fac ordine?" Şi într-adevăr, să pui lucrurile la loc, înseamnă ca timp de o oră să fii la dispoziţia lor, timp în care ai putea face ceva mult mai pasionant, nu-i aşa? Cam aşa simt copiii. De aceea trebuie să li se spună din când în când: „Lucrurile astea sunt împrăştiate peste tot. Puneţi-le la locul lor." Şi se descurcă foarte bine, atunci când nu li se cere mereu, cu insistenţă: „Strânge... Pune-ţi lucrurile la loc, pune-ţi-le la loc." Nimic nu-i poate îndepărta mai mult pe copii de mediul familial decât să audă mereu acelaşi lucru. Dacă tot nu serveşte la nimic de ce s-o mai facă? Dar, din când în când şi mai ales cu ajutorul mamei, puţină ordine este necesară şi copiilor şi bunei rânduieli dintr-o casă, ca să se poată locui în ea.

Aş vrea să mai adaug ceva în legătură cu fetişismul. Obiectele împrăştiate cam peste tot pot reprezenta pentru

copil un mod de a arăta că acela este teritoriul său personal, un mod de a-l extinde peste tot. În acest scop, îşi duce jucăriile în camera părinţilor pentru a-şi face simţită acolo propria-i prezenţă; prin intermediul lor el vrea să arate că este stăpânul locului şi că tot acest spaţiu îi aparţine.

Profit de ocazie pentru a vorbi despre copiii care greşesc spunând: „la mine acasă” în loc să spună „la noi acasă”. Nu ştiu de ce părinţii îi lasă să spună aşa, când ei înşişi spun în general „acasă” sau „la noi”. Copilul spune „la mine acasă”, deoarece el vrea să fie micul stăpân sau micuţa stăpână a casei.

Această greşeală trebuie corectată?

Da. Părinţii să-l întrebe pe copil: „De ce tot spui «la mine acasă»? Ştii foarte bine că aici suntem la noi acasă. La tine este numai în camera ta – dacă copilul are o cameră a lui – sau în dulapul tău. Dar peste tot aici suntem la noi acasă nu la tine.” Cuvintele trebuie să fie precise. Copilul să nu fie certat, în schimb lucrurile trebuie clarificate, deoarece a tăcea înseamnă a consimţi: treptat, copilul devine tot mai posesiv, nemaiştiind apoi care este limita între ceea ce va trebui să dobândească, o dată cu vârsta şi ceea ce i se cuvine (deoarece tot ce aparţine părinţilor lui se află la el acasă).

Mai există şi dezordinea produsă de obiectele devenite neinteresante – în cazul copilului mai mic de patru ani şi despre care am mai vorbit –, obiecte lăsate la voia întâmplării atunci când copilul este interesat de altceva. Este o dezordine cu totul diferită de cea prin care copilul vrea să-şi impună peste tot propriul teritoriu. E vorba mai curând despre neglijenţă şi despre o dorinţă prea mare de joacă, ceea ce-l face să nu pună la loc obiectul cu care s-a jucat. Aici poate interveni, după cum am mai spus, educaţia: „Uite, acum te joci cu jucăriile astea; dacă le laşi pe celelalte împrăştiate peste tot, când ai să vrei să te mai joci cu ele n-ai să le mai găseşti. Hai mai bine să le punem la locul lor.” Copilul trebuie ajutat. Mama şi copilul pun lucrurile la loc împreună. În acel moment el este foarte

mulţumit.

Insist însă: obiectele sunt la dispoziţia noastră şi nu noi la dispoziţia lor.

O altă scrisoare care se referă la ordine este din partea unei secretare. E foarte dezordonată şi păstrează tot, chiar şi hârtii, bucăţi de sfoară... „Evident, acest lucru mă pune într-o lumină foarte defavorabilă, scrie ea. Sunt mereu în contradicţie cu fiul meu mai mare, care este un maniac al ordinii. Din acest motiv relaţiile lui cu mine sunt extrem de dificile. Eu sunt foarte ataşată de lucruri, dar nu sunt ordonată. Există vreo modalitate de a îmbunătăţi relaţiile dintre noi?”

Cred că amândoi au nişte dificultăţi puţin contradictorii. E ceva aici la care nu pot să răspund. De fapt, acesta este modul lor de a trăi. Între mamă şi fiu există întotdeauna relaţii tensionate. Dacă n-ar fi în legătură cu ordinea, ar găsi oricum un alt pretext. Fiecare este aşa cum este. Asta e.

O ultimă scrisoare, înainte de a încheia discuţia despre dezordine. Începe printr-o mărturie care, cred, o să vă facă plăcere. Este de la o mamă: „Aţi spus despre copii că îşi crează puţin câte puţin părinţii. Sunt întru totul de acord; când am născut prima fetiţă, mi-am spus că bebeluşii sunt cu adevărat bebeluşi chiar de la început, în timp ce părinţii nu devin părinţi cu adevărat de la o zi la alta, lucrul acesta presupunând o întreagă evoluţie.” Vă roagă apoi să vorbiţi despre dezordine: această femeie reprezintă, poate, un caz particular, dar pune o întrebare foarte generală. Iată ce scrie: „Eu nu sunt dezordonată în spaţiu, ci în timp, adică sunt complet incapabilă să respect un program. Fetiţa mea (are o fetiţă de patru luni) a fost hrănită când i-a fost foame, pur şi simplu pentru că nu eram în stare să respect orele de masă. În mod curios tot ce înseamnă ceas, deşteptătoare, ceasuri de mână, pendule par să o ia razna în prezenţa mea. Nu pot fi niciodată la timp undeva şi mă întreb dacă asta e bine pentru copilul meu. Îi dau să mănânce când îi este foame; o spăl când e murdară. Şi, din când în când, o scot la plimbare dimineaţa ca să mai pot

face şi eu ceva după amiezile.” I-a auzit deseori pe pediatri şi pe bunici spunând că un copil are nevoie de un program regulat. I se spune – mai ales de către bunici – că e pe cale să-şi „strice” definitiv copilul, cedând la cele mai neînsemnate dorinţe ale acestuia din cauza lipsei unui program. Mai remarcă, nu fără umor, că fetiţa i se pare acum „delicios de normală, în ciuda tuturor acestor lucruri”, dar vă întreabă totuşi dacă atitudinea ei poate avea urmări în viitor.

Această scrisoare mi se pare foarte interesantă pentru că arată că oamenii au o idee abstractă despre părinţi şi îşi obişnuiesc copiii să-şi regleze viaţa în funcţie de ceas. Or, nu a trecut prea mult timp de când oamenii au început să trăiască în funcţie de ceas. Multă vreme doar nevoile şi anotimpurile le-au ordonat viaţa. Acum, de exemplu, copiii trebuie să bea sucuri de fructe în fiecare zi! Dar când nu existau mijloacele de transport de azi, iarna nu erau fructe proaspete. Lumea se descurca foarte bine şi fără sacrosanctul suc de portocale pe care mamele îl consideră indispensabil pentru copiii lor. Şi totuşi oamenii nu erau devitaminizaţi. Pentru a reveni la întrebarea acestei mame, cred că fiecare copil are mama ce i se potriveşte, dacă ea este cea care l-a purtat în pântece. Nu trebuie să-şi facă griji în privinţa copilului. Poate că acest lucru este neplăcut pentru soţul ei, pentru prieteni, pentru cunoştinţe dacă, de exemplu, îi invită la dejun la ora unu iar masa nu e gata decât la ora trei; protestează, nici măcar nu le mai e foame faţă de cât au fost de înfometaţi… Nu ştiu. În schimb, acest copil, obişnuit din viaţa intrauterină cu ritmurile mamei şi cu relaţia pe care aceasta o are cu propriul ei corp, acest copil deci este educat în mod absolut normal de această mamă care este a lui. Mult mai grav ar fi dacă copilul ar merge acum la creşă, deoarece ritmul lui umanizat, cel al relaţiei dintre el şi mamă, ritm foarte regulat pentru el, s-ar modifica şi astfel s-ar deregla. Dacă însă această fetiţă a moştenit familia tatălui ei şi dacă în familia acestuia femeile au ritmuri alimentare şi de viaţă regulate, la doi ani şi jumătate, trei ani, ea îşi va certa mama spunându-i:

„Mamă, hai să ieşim la plimbare. Mamă, mi-e foame.” Şi, puţin câte puţin, se va obişnui şi mama cu un program. Tot aşa cum a fost educată de fetiţă când a fost foarte mică tot aşa va fi educată de ea şi acum. Apoi, dacă mai târziu, în societate, fetiţa va avea de suferit în relaţiile cu ceilalţi, mama o va ajuta să depăşească această aritmie naturală. Afecţiunea pentru ceilalţi ne ajută să facem concesii; cred, de altfel, că această mamă ştie să facă concesii – deci să continue în acelaşi fel!

Deci bunicile să fie liniştite: fetiţa nu va fi un copil răsfăţat?

Nu va fi mai răsfăţată decât mama ei, care nu pare a fi o femeie răsfăţată. Ea are propriul său ritm, după soare: un ritm diferit de al celorlalţi. Ea nu se reglează după ceas, ci numai în funcţie de ea însăşi. Sunt destui oameni aşa. Trebuie să ne acceptăm aşa cum suntem şi să înţelegem că nu toată lumea este la fel; această mamă nu poate să aibă un copil diferit faţă de cel pe care l-a purtat în pântece, obişnuit cu ritmul ei, care-i convine şi lui de minune. Acum totul merge bine. Are suficient umor şi respect pentru copilul ei pentru a-l putea ajuta atunci când şcoala îi va impune un alt ritm de viaţă. Dar până atunci mai este!

Vezi, aşa ţi-as fi tras vreo două la fund…
(Violenţa copiilor, violenţa părinţilor)

Ar trebui să vorbim despre bătaia la fund şi despre violenţă…

Despre violenţa părinţilor?

… faţă de copii. Iată scrisoarea unei mame care reuşeşte cu greu să se stăpânească. Trebuie să spunem mai întâi că are trei copii frumoşi, toţi trei doriţi şi pe care îi adoră: o fetiţă de cinci ani şi jumătate şi doi băieţi, unul de trei ani, celălalt de şapte luni. După naşterea ultimului copil, fetiţa nu l-a mai putut suferi pe fratele care venea după ea, „deoarece, spunea ea, nu este frumos.” Când mama i-a spus: „Dar e frumos, nu vezi că seamănă cu tăticu”, fetiţa a început să plângă şi i-a răspuns: „Nu-i adevărat. Eu semăn cu tăticu. El nu e frumos. Nu-l iubesc.” Avem aici un mic tablou de familie.

Şi acum întrebarea propriu-zisă. Mama ne scrie: „Câteodată mă simt depăşită de evenimente. Îmi pierd răbdarea şi nu mă mai pot controla. Clocotesc de furie şi lovesc.” în continuare precizează: „Reacţiile mele violente mă înspăimântă. Am momente când îmi detest fetiţa şi mă manifest fie zgâlţâind-o, fie uitându-mă la ea cu o «privire rea», cum se spune. Vă imaginaţi ce înseamnă asta? Eu, care-mi doresc ca în familie să domnească armonia şi echilibrul, mă las în voia violenţei şi a brutalităţii.” De altfel, este convinsă – şi aşa îşi încheie şi scrisoarea – că bătaia este mai ales semnul unui eşec.

Sunt două lucruri interesante în această scrisoare. Pe de o parte, fetiţa nu vrea să accepte că primul frăţior seamănă cu tăticul ei. Probabil pentru că mama nu i-a explicat pe înţelesul ei sensul cuvântului „a semăna”. Fetiţa a auzit probabil spunându-se că seamănă cu tatăl ei („E leită taică-său”, cum se spune), dar asta ce înseamnă? Că figura

fetiţei seamănă cu cea din fotografiile tatălui când era mic. Dar mama nu a precizat: „Bineînţeles că semănaţi toţi cu tatăl vostru, pentru că toţi sunteţi copiii lui. Fratele tău însă, care este băiat, va fi şi el tată când va fi mare. Tu, care eşti fetiţă, vei fi mamă. Nu aveţi acelaşi sex. Fratele tău are acelaşi sex ca şi tatăl tău. Tu ai acelaşi sex ca şi mine. Nu e acelaşi lucru, chiar dacă semeni cu tatăl tău aşa cum semăn şi eu cu tatăl meu.” Asemănările, pentru un copil sunt asemănările dintre chipuri. Pe cea dintre sexe nu o înţelege dacă nu i se explică prin cuvinte. Este ca şi cum acest frate, prin simplul fapt că e băiat, i-ar fi luat fetiţei calitatea de copil al tatălui ei. La naşterea celui de-al doilea frăţior, fetiţa s-a simţit probabil foarte frustrată că nu are o surioară pentru a întări partea feminină din familie. În sfârşit, este cu siguranţă geloasă pe mama sa care a avut un copilaş, având în vedere că şi ea ar dori unul; la trei ani, toate fetiţele îşi doresc acest lucru.

Şi cu atât mai mult la cinci ani şi jumătate.

Poate că la naşterea primului frăţior nu a fost geloasă, deoarece nu avea decât doi ani; dar acum, la cinci ani şi jumătate, este geloasă. De doi ani aşteaptă ca tăticul să-i dea şi ei un bebeluş, iar acum e nevoită să renunţe. Să recunoaştem că nu-i este uşor.

Ceea ce e sigur este că mama nu va rezolva nimic cu bătaia.

Şi mama spune: „Toate astea mă duc la disperare.”

Oare n-ar putea ca, atunci când simte bătaia în vârful degetelor să se ducă în altă cameră şi acolo să lovească o pernă? Ar fi mult mai nostim. Iar când copilul e de faţă să-i spună: „Vezi, aşa ţi-aş fi tras vreo două la fund şi în loc să fac asta bat perna.” Dacă copilul ar vrea să se distreze, va bate şi el perna şi totul se va sfârşi în hohote de râs. Cred că această mamă trebuie să reuşească să-şi domine furia, transformând-o în ceva vesel. Pentru că o întâmplare neplăcută se poate termina şi în hohote de râs. Nu trebuie luat totul în tragic.

Să facem o paranteză pentru a spune că sunt multe scrisori din partea unor părinţi puţin „retro”, dacă vreţi,

care cred că acum se merge prea departe cu îngăduinţa faţă de copii şi că, din când în când, câteva la fund nu strică.

Adică ceva care să-i calmeze pe părinţi.

Dumneavoastră v-aţi bătut vreodată copiii?

Niciodată. Nici n-aş fi putut s-o fac. Îi mai scuturam din când în când, spunându-le: „Atenţie! Astăzi sunt pantera neagră!” Zâmbeau şi spuneau: „Atenţie! Mama panteră neagră, e jale!” şi plecau în altă cameră. Sunt, desigur, şi zile în care eşti nervos; atunci trebuie să le spui copiilor, să-i previi, să nu-i laşi în camera în care te găseşti. Iar dacă, din când în când, îi mai scuturi puţin nu e grav. Dar trebuie încercat să nu se ajungă la starea de tensiune a acestei mame. Cred că simplul fapt că mi-a scris a ajutat-o. Ştiu, fiind eu însămi în această situaţie, că e greu să ai trei copii apropiaţi ca vârstă. Dar trebuie să faci în aşa fel, încât să nu-i ai în preajmă când eşti foarte nervos.

Această mamă îşi încheie scrisoarea mărturisind că atitudinea fiicei ei, precum şi violenţa ei ca mamă o îngrijorează atât de mult încât se întreabă dacă n-ar trebui să consulte amândouă un psiholog.

Fetiţa, cu siguranţă, nu! Mama, poate că ar trebui să vorbească cu un psiholog-psihanalist, iar fetiţei ar trebui să i se găsească activităţi potrivite cu vârsta ei. Să nu mai stea în permanenţă împreună cu fraţii şi cu mama ei. E greu de suportat să-şi vadă mama ocupându-se de copiii ei mai mici în timp ce ea nu are nimic. Mama ar trebui să aranjeze cu o rudă sau cu o prietenă care s-o ia la ea câteva zile sau s-o trimită seara să se culce la vreo prietenă de-a fetiţei. Asta ar mai rezolva lucrurile. Apoi, e necesar ca şi tatăl să se ocupe de „fetiţa lui cea mare”, ceea ce i-ar prinde foarte bine şi mamei.

Iată o scrisoare foarte diferită care se referă la apariţia sadismului la copii. Este de la o mamă care are, în legătură cu aceasta, un punct de vedere deosebit, diferit de al dumneavoastră. Cred că reflectă un curent de gândire comun anumitor părinţi. „Când avea cam cinci, şase ani, ne scrie ea, fiul meu – care are acum cincisprezece ani – a fost

foarte crud într-o zi cu căţeluşa noastră. A legat-o de picioare şi a lăsat-o în ploaie. Iată ce am făcut eu. Ajutată de mama mea, deşi nu ne-a făcut plăcere, l-am legat pe fiul meu de mâini şi de picioare şi l-am lăsat aşa – nu în ploaie totuşi – până când căţeluşa s-a uscat.” Apoi continuă: „De atunci, n-am mai avut nici o problemă.” îşi încheie scrisoarea astfel: „Să nu ne consideraţi nişte torţionare. E foarte greu să-ţi pedepseşti copilul cu brutalitate, dar unele fapte o cer.” în ceea ce mă priveşte… în sfârşit, să zicem că a fost o experienţă. Dar, după părerea dumneavoastră, asta era cea mai bună soluţie?

Spune în scrisoare că băiatul a devenit extrem de blând şi bun cu animalele?

Şi cu copiii.

A priori, pedeapsa asta mi se pare puţin cam dură. Totuşi, faptul că mamei i-a venit foarte greu s-o aplice corectează totul. Ea a acţionat pornind de la ideea pe care o avea în privinţa rolului ei, acela de a creşte o fiinţă umană în aşa fel încât să devină cu adevărat o fiinţă umană. Acest caz e foarte diferit de cel al unor părinţi care, din răzbunare, îşi muşcă şi mai tare copiii deoarece aceştia îi muşcaseră înainte, în această mărturie pot fi observate două lucruri: mai întâi, copilul era mare, capabil să gândească, avea aproape şase ani; apoi, se pare că tatăl nu era prezent, deoarece numai mama şi bunica au acţionat. Cred că dacă tatăl ar fi fost acolo ar fi putut să-i explice ce a greşit. Ar fi interesant, dacă mama ar discuta acum cu fiul ei încercând să afle dacă îşi mai aminteşte de acel incident şi de perioada în care era crud cu animalele şi dacă consideră că ar mai exista şi alte soluţii în situaţii similare. Şi asta deoarece noi nu putem fi ajutaţi decât de mărturii referitoare la asemenea cazuri.

Bineînţeles. Acestea fiind spuse, credeţi că sadismul părinţilor ca răspuns la cel al copiilor poate fi un joc periculos?

Da, aceasta îl poate face pe copil să persevereze, deoarece capătă un gust pervers faţă de senzaţiile tari pe care le încearcă fie ca agresor, fie ca victimă. În cazul

acestui băiat care era deja „mare” şi părea foarte inteligent, totul a fost bine. În schimb, o asemenea atitudine trebuie blamată fără rezerve în cazul copiilor foarte mici. Căci această agresivitate a lor faţă de animale este datorată în general faptului că fiind foarte mici s-au simţit, pe drept sau pe nedrept, afectaţi de sadismul unor copii mai mari sau al unor adulţi prea severi: fie că au stat în spital, părând a fi abandonaţi fără explicaţii şi fără apărare, pentru îngrijiri medicale care i-au făcut să sufere, fie din cu totul alte motive, câteodată numai din motive morale. Poate că li s-au întipărit în memorie poveşti sau imagini din viaţă sau din filme. Aceştia sunt de obicei copii plăpânzi, complexaţi din această cauză, respinşi de anturaj, copii fără bucurii.

Aceeaşi persoană ne povesteşte despre o experienţă asemănătoare a unei prietene. Când vedea doctorul, fiului acesteia îi era îngrozitor de frică de injecţii. Într-o bună zi şi-a împuns câinele cu un ac: mama i-a făcut şi ea acelaşi lucru. „A înţeles că a greşit, ne scrie corespondenta noastră, iar acum e un băiat de zece ani, foarte drăguţ, care-şi răsfaţă câinele.”

Experienţa relatată de mama băiatului, cea care ne-a comunicat-o şi pe prima, este fără îndoială văzută din acelaşi unghi, nu-i aşa? Poate că acestui copil îi era frică de injecţii pentru că nu i se explicase că doctorul i le făcea pentru a-l îngriji, iar un câine e îngrijit de un medic veterinar. Şi de data aceasta pedeapsa pare a fi dat roade, dar n-aş spune că metoda folosită este cea bună. În orice caz, pentru cei doi, cu atât mai bine că s-a întâmplat aşa. Dar să fie întrebaţi dacă atunci au considerat că această metodă a fost cea mai bună.’

Mama îşi smulge părul, iar copilul este ca un pui jumulit (Mame exasperate)

Vom aborda acum o temă care „culpabilizează” multe mame. E vorba despre acele femei care, dorind să se dedice în exclusivitate copilului lor, sfârşesc prin a deveni (împreună cu el) nişte mame exasperate. Vom discuta despre aceasta pe îndelete, revenind la problema mamei care stă acasă. Iată unele reacţii la cele ce aţi spus mai înainte despre prezenţa mamei acasă, care n-ar fi justificată decât până în jurul vârstei de doi ani şi jumătate, trei ani. O mamă vă sugerează că, poate, copiii au mai multă nevoie ca mama să stea acasă atunci când merg la şcoală şi au lecţii de făcut, decât atunci când au mai puţin de trei ani. „Dacă copiii merg la şcoală asta nu înseamnă că prezenţa mamei acasă nu mai este necesară, scrie ea. Mai sunt şi vacanţele. Imaginaţi-vă ce s-ar întâmplă cu copiii, singuri acasă, de capul lor, douăsprezece ore pe zi.”

Spuneam că, după părerea mea, prezenţa mamei este necesară până în momentul în care copilul poate stabili contacte cu ceilalţi, când merge şi vorbeşte bine, adică în cazul copiilor dezvoltaţi normal, până în jurul vârstei de douăzeci şi cinci, douăzeci şi opt de luni. Dacă mama rămâne acasă şi după aceea, lucrul acesta nu poate fi folositor pentru copil decât dacă va intra în contact şi cu alţi adulţi şi copii. De aceea, le-am sfătuit pe mamele care au renunţat la serviciu să intre în legătură cu alte mame, în aşa fel încât trei sau patru dintre ele să se ocupe, pe rând, de copii în cursul unei săptămâni. În felul acesta copiii s-ar obişnui să se joace cu alţii de vârsta lor. Nu e niciodată prea devreme pentru acest lucru şi pentru ca mamele să se ajute între ele.

Cel mai adesea, este vorba de mamele rupte de lume care, ocupându-se singure de copil, cu timpul devin

furioase, nu-şi mai găsesc locul, cum se spune. Desigur, prezenţa lor nu este benefică pentru copil, în cazul în care nu se pot vedea cu alte mame în timpul zilei, e de dorit să-şi reia lucrul şi să-şi ducă copilul la creşă. Este de preferat o mamă destinsă pe care copilul n-o vede decât seara, uneia mereu nervoasă, care îşi smulge pârul, ţipă întruna şi care, seara, când i se întoarce soţul, este sfârşită de oboseală. Dar dacă o mamă vrea să rămână acasă pe toată perioada şcolarizării copiilor, de ce nu, dacă îşi poate permite şi dacă, o dată cu venirea serii, nu ajunge şi ea la capătul puterilor.

Este, desigur, foarte plăcut pentru copil să aibă o mamă care să se ocupe de ei când se întorc de la şcoală. Dar, în perioada vacanţelor sau în zilele libere e bine să-şi petreacă timpul în mod inteligent, mai ales de la şase, şapte ani. Este important ca ei să-şi poată petrece timpul liber în mod creativ, în afara casei, mai ales că mama, prinsă deseori cu treburile, nu se poate ocupa de ei. În afară de aceasta, copiii au nevoie să se joace cu alţi copii. Există un gen de ateliere speciale pentru ei cam peste tot. Sau, ca în cazul celor mici, mai multe mame se pot înţelege între ele pentru ca, în fiecare miercuri, de exemplu, să-şi strângă copiii laolaltă şi să le organizeze o activitate: într-o miercuri se vor juca de-a teatrul de păpuşi, miercurea următoare o alta îi va duce la plimbare etc. Astfel, mamele se pot ajuta între ele şi nu se vor mai simţi izolate fiecare cu copilul său, constrânse să i se dedice în exclusivitate. Copiii trebuie să înveţe să fie sociabili, dar, pentru aceasta, exemplul trebuie să-l dea mai întâi mamele.

O altă scrisoare tot în legătură cu prezenţa mamei acasă: „Acum câteva zile vorbeaţi despre o fetiţă de patru ani, insuportabilă. Nu înţeleg de ce aţi sfătuit-o pe mamă să-şi reia lucrul, deşi ea vă explica că ar fi preferat să rămână acasă pentru a se putea ocupa mai bine de educaţia copilului.”

Era vorba despre o fetiţă care, după cum spunea mama ei, devenise „micuţul Hitler” al casei. În plus, nimeni nu înţelegea de ce sora ei mai mare, pentru care mama nu

renunţase la servici când aceasta era mică, devenise victima celei mici fără să-i opună nici o împotrivire. Cred că relaţiile dintre mamă şi copil nu erau tocmai bune. De aceea am sfătuit-o să-şi reia lucrul. Nu e bine ca un copil de patru ani să stea acasă dacă nu e fericit şi dacă nu-i face şi pe ceilalţi membri ai familiei fericiţi. Nu merită efortul ca mama şi copiii să stea împreună acasă, dacă între ei nu se stabilesc contacte afective, dacă nu împărtăşesc toţi bucuria de a fi împreună. Având în vedere că, o dată cu împlinirea vârstei de trei ani copilul nu mai are nevoie de mama sa, cea mai bună soluţie, atât pentru copilul despre care vorbeaţi cât şi pentru mamă, ar fi ca, în timpul zilei, să nu stea împreună. Fetiţa aceasta nu e fericită, îşi face viaţa amară atât ei, cât mai ales surorii ei. În ceea ce o priveşte pe mamă, unde sunt visele acelea frumoase în care, o dată venită acasă, poate să fie fericită?

Iată acum scrisoarea unei mame care ne spune că a ezitat multă vreme înainte de a vă scrie. Îi era puţin ruşine deoarece, după propria ei mărturisire: „Nu îndrăzneam să vă expun problema mea de teamă că veţi spune despre mine: «Nu ştie să-şi rezolve singură problemele. Deşi femeie, este încă un copil.» De fapt, nu cred că veţi gândi aşa despre mine. Am prea multă nevoie de sfatul dumneavoastră.” în continuare se explică. Îşi dramatizează enorm propria ei situaţie – a ajuns chiar să şi plângă din această cauză-situaţie de altfel destul de banală, întâlnită frecvent în sute de familii. Are un băieţel de şaisprezece luni, sănătos, care mănâncă şi doarme bine, într-un cuvânt, care creşte fără probleme. Este însă un copil capricios. „Urlă toată ziua, scrie ea, dacă, din nefericire, nu am întors capul atunci când a vrut el. Nu e bine, poate, să vorbeşti aşa despre copilul tău, dar am ajuns la capătul puterilor.” în continuare ne descrie o zi obişnuită: „Dimineaţa este îngrozitor. Înjur de ora şapte, când se scoală, încep urletele. Din momentul în care vede biberonul nu mai are răbdare să i-l încălzesc. Când trebuie să-l spăl e şi mai rău: refuză orice contact cu apa. Nu reuşesc să-l spăl nici pe faţă, nici la funduleţ, să-l curăţ în urechi sau să-i tai unghiile... Sunt

foarte răbdătoare din fire, dar trebuie să mărturisesc că, de trei-patru săptămâni, am început să-i dau tot mai des câteva la funduleţ, ceea ce mă îmbolnăveşte cu atât mai mult cu cât nu se dovedeşte a fi mai eficace. Atunci când este cu tatăl lui, iar eu ies din cameră e mult mai liniştit decât cu mine. Vă scriu toate acestea pentru că sunt anumite lucruri pe care nu îndrăzneşti să i le spui soţului." Bineînţeles, mai ales dacă soţul, întorcându-se seara acasă şi găsind copilul foarte liniştit, va fi tentat să creadă că soţia lui dramatizează.

Iar acasă îl aşteaptă o soţie exasperată, cu nervii la pământ. Cred că e vorba despre un copil foarte inteligent, dar care încă nu vorbeşte. Ţipă pentru a se exprima şi aceasta din cauză că de la nouă, zece luni nu i s-a vorbit îndeajuns despre toate lucrurile pe care punea mâna sau pe care le făcea. Poate că a fost forţat să facă deja pipi la oală. Poate că a fost brutalizat, i s-au luat lucrurile din mână şi acum simte nevoia să apuce. Poate că pentru acest copil, mama reprezintă o parte din el care i-a fost smulsă şi pe care, lipsindu-i cuvintele, nu reuşeşte s-o înlocuiască şi să comunice din nou cu ea. Asta să fie oare? Nu ştiu. Sau poate că nu petrece suficient timp împreună cu alţi copii?

Dar, oare un copil de şaisprezece luni are nevoie de compania altor copii?

Desigur. La nouă luni, îndată ce merge în patru labe, copilul are nevoie să înveţe să pună mâna pe toate lucrurile din casă, să le cunoască numele şi mai ales să nu fie obligat să facă pipi sau caca la oliţă. Poate că de aici vin toate problemele acestui copil: mama, care îl spală, îl schimbă, îl tratează ca pe un obiect. La şaisprezece luni un copil nu are nevoie să fie spălat. Ar putea foarte bine să se bălăcească singur în apă. Pentru că, după cum se pare, nu merge la serviciu, poate să-l pună pur şi simplu în cadă, lăsând apa să curgă. Copilul se va distra şi, după o jumătate de oră, va fi curat. Copilul acesta nu pare să trăiască ca un copil de vârsta lui. Iar mama, cred că are cu adevărat nevoie de odihnă pentru ca la întoarcerea soţului să poată fi şi soţie.

Este depăşită de evenimente.

În acest caz ar putea să roage pe cineva să-l supravegheze câteva ore sau, de ce nu, să-l lase la creşă toată ziua, timp de trei, patru săptămâni, până îşi revine. Ca să nu se obosească, ar fi bine să-l ducă şi să-l aducă tatăl de la creşă. Mama, pentru că acum este deprimată, ar putea merge într-o „casă pentru mame" unde este primită împreună cu copilul. Din cauza ei, copilul este un pachet de nervi şi nu-şi mai găseşte locul. Dar nu am suficiente elemente pentru a-i putea spune mai mult. Pot să remarc că un copil căruia îi place să se joace cu apa şi care, singur cu tatăl lui, este liniştit e un copil echilibrat.

Las la o parte această scrisoare pentru a vă pune o întrebare mai generală. Nu credeţi că multe mame vor fi indignate auzind că la şaisprezece luni nu e necesar să-i cureţi pe copii în urechi, să le tai unghiile sau să-i speli pe faţă?

Ba da, dar, după cum vedeţi, acest copil nu este ca toţi ceilalţi: pentru el spălatul este ca şi cum i-ai smulge pielea. Nu ştiu de ce a ajuns aşa. Dar în cazul lui, e mai bine să nu fie tracasat cu toaleta. Am impresia că este un copil care simte că mama lui îl tratează ca pe un lucru. Parcă i-ar fi frică de el, iar el nu se simte în siguranţă cu ea. Dovada este că, atunci când tatăl – pe care-l vede mai rar şi care nu stă tot timpul după el – este prezent, copilul e cuminte. Acest băieţel mă face să mă gândesc la un pui de găină jumulit. Şi mama lângă el, smulgându-şi părul!

Deci, în acest caz, să nu-şi smulgă părul!

Bineînţeles. Şi să fie mai puţin pedantă. Să-l pună în cadă şi să-l lase acolo să se joace. Când ţipă… ea să cânte! Asta-i tot. Dar va putea oare să procedeze aşa? Cred că trebuie pur şi simplu să se odihnească şi să se ocupe mai puţin de copil.

O altă mamă vă scrie: „Am o fetiţă care nu are încă un an. O ador… când nu plânge…"

Înseamnă că nu-i place un copil viu!

„… Degeaba îmi tot spun, când plânge ţip mai tare decât ea…"

Îi va fi destul de greu mai târziu.

Vă întreabă: „Puteţi să-mi spuneţi ce-ar trebui să fac…”

Desigur!

„… când mi se întâmplă să explodez…”

O psihoterapie, doamnă!

„… pentru că am impresia că, uneori, fiicei mele îi este frică de mine.”

Nici nu e de mirare. Această mamă nu reuşeşte să se stăpânească. De altfel, şi scrisoarea ei o dovedeşte. Stă foarte prost cu nervii. Sigur că-şi iubeşte fetiţa dar, de fapt, ea iubeşte un copil imaginar, nu pe cel real. Este absolut necesar să facă o cură de psihoterapie. Sunt sigură că-şi va aminti că ea însăşi a fost tratată aşa, la o vârstă foarte mică, când încă nu vorbea, căci o mamă se comportă cu copilul ei tot aşa cum alte persoane, nu neapărat mama, s-au comportat cu ea în copilărie. Oricum, are dreptate să fie îngrijorată. Să nu ia calmante, nu este vorba despre aşa ceva, ea trebuie să înţeleagă prin psihoterapie, vorbind deci cu cineva la intervale regulate, ceea ce se petrece cu ea atunci când fetiţa ei se comportă ca un copil sensibil, viu.

Tatăl nu este un sugar (Incomunicabilitate paternă?)

Când citim scrisorile pe care le primim din partea mamelor, chiar şi scrisori care se referă la familii foarte numeroase, ne dăm seama că în ele este foarte rar vorba despre taţi.

Da, atât de rar încât, câteodată, ai impresia că ei nici nu există.

Iată şi scrisoarea unui tată care îşi pune întrebări despre ceea ce el numeşte „incomunicabilitatea paternă”. Are impresia că, în multe cazuri, din cauza muncii lor, taţii nu sunt atât de apropiaţi de copii pe cât sunt mamele. El scrie: „Cred că mai curând prin contactul fizic decât prin cuvinte tatăl poate să dovedească cel mai bine dragostea ce o poartă copiilor.” în continuare, ne explică: „Am un băiat de şapte ani şi jumătate şi o fetiţă de şase ani care refuză alintările, mângâierile sau săruturile mele. Deseori o fac râzând, pârând a-şi bate joc de mine. Cu puţin timp în urmă, după ce şi-au luat rămas bun de la mama lor, înainte de a pleca la şcoală, acoperind-o cu sărutări, m-am prefăcut gelos. Fiul meu mi-a spus: «Tu n-ai dreptul să fii sărutat, deoarece nu tu m-ai născut.»„ Cred că tatăl este preocupat mult de această problemă.

Este foarte interesant, deoarece sunt poate şi alţi taţi care reacţionează astfel. În cazul nostru, tatăl a creat el însuşi condiţiile care-l fac să sufere acum, deoarece dragostea pentru tată nu se manifestă niciodată prin contact fizic. Aceasta poate să existe, de ce nu, când copilul este mic de tot. Foarte curând însă, aceasta trebuie să înceteze sau să fie cât mai rară. Tatăl este cel care pune mâna pe umărul copilului şi spune: „Fiul meu!” sau „Fiica mea!” El îşi ia copiii pe genunchi, le cântă cântece, le explică pozele din cărţi şi din reviste, le povesteşte întâmplări adevărate, discută cu ei despre orice. Le explică,

de asemenea, motivele absenţei sale, motivele pentru care trebuie să te comporţi aşa şi nu altfel. Deoarece lipseşte mult de acasă, copilul presupune că el cunoaşte mai bine lumea decât mama, care cunoaşte mai ales lucrurile din casă. Cred că acest tată se comportă faţă de copiii săi ca un sugar dornic de sărutări. De aceea ei au ajuns să creadă că el nu contează în viaţa lor.

În ceea ce priveşte responsabilitatea tatălui la naşterea copilului, am spus-o deseori, o mamă nu trebuie să uite să adauge când îi explică copilului de doi, trei ani că, înainte de a se naşte, el a stat în burta ei: „Tu n-ai fi putut să fii acolo dacă tatăl tău n-ar fi dorit să te naşti. El a dorit mai întâi ca tu să te naşti. Eşti băiat pentru că tu ai vrut să fii aşa. Eşti fată pentru că tu ai vrut să te naşti fată. Dar te-am conceput împreună.” E mai bine să li se spună cuvântul „conceput” decât cuvântul „făcut” pe care copiii îl asociază mai curând cu excrementele, cu tot ce mânuim sau facem cu mâinile.

Revenind la acest tată, el mai poate îndrepta lucrurile spunând copiilor: „Aţi crezut poate că simt nevoia să fiu sărutat, dar v-aţi înşelat. Pur şi simplu am crezut că sunteţi prea mici ca să stăm de vorbă. Acum totul se va schimba. Vom încerca să reparăm greşeala. Dacă vreţi, vom merge la plimbare, vă voi duce să vedeţi lucruri interesante fie împreună, fie separat.” (Deoarece pe băieţi nu-i interesează aceleaşi lucruri ca pe fete.) Dar e foarte important ca taţii să ştie că nu prin contactul fizic se pot face iubiţi şi respectaţi de copiii lor, ci numai cu ajutorul cuvintelor.

Referitor la cuvinte, acelaşi tată ne scrie puţin mai departe: „Deseori, fiul meu rămâne mut la întrebările noastre. Nu vrea niciodată să spună – nici mie nici mamei lui – ce face la şcoală. Fetiţa, cu un an mai mică are gesturi de revoltă, ridică cotul – ca şi cum ar ridica pumnul la mine – refuză să răspundă la întrebările noastre.” Aparent, aceşti copii nu sunt prea sensibili la cuvinte.

Nu e vorba despre asta. Ai zice, mai curând, că aceşti părinţi nu discută între ei, nu sunt cu adevărat prieteni, ca între adulţi. Ei nu trăiesc decât prin copiii lor. Această

familie dă impresia că trăieşte într-un fel de creşă. Copiii par isteţi dacă-şi tachinează părinţii ca şi cum ar fi nişte bebeluşi, iar acestora le place să fie sărutaţi tot ca nişte bebeluşi. Dacă părinţii, când sunt împreună seara, ar discuta despre problemele lor, despre ce au făcut în timpul zilei şi le-ar cere copiilor să tacă spunându-le: „Dacă nu vă interesează, duceţi-vă la joacă!”, cred că ei ar înţelege că părinţii au o viaţă a lor în care copiii nu sunt indispensabili. Acest lucru e foarte important. În multe familii copilul este rege, părinţii depind de el şi dacă acesta nu povesteşte ce a făcut la şcoală ei se simt frustraţi. Or, pe de o parte, am mai spus acest lucru, copiii nu pot să vorbească acasă despre ce fac la şcoală şi nici la şcoală despre ce fac acasă, oricum, nu pot să vorbească la comandă. Pe de altă parte, ei au nevoie de o viaţă a lor, de prietenii lor şi de părinţi care să-i protejeze, dar care, la rândul lor, să discute între ei, să aibă prieteni de vârsta lor; părinţi cu care să se poată identifica pentru a creşte, şi nu un fel de camarazi de vârsta lor.

Şi acum, o altă problemă asemănătoare cu prima. O mamă vă prezintă cazul ei. Este măritată de patru ani. Are douăzeci şi opt de ani, iar soţul ei va avea în curând patruzeci şi unu şi au un copil de trei ani. Iată ce ne scrie: „Chiar din primul an de viaţă, fiul meu era gelos pe soţul meu. Aceasta creează o atmosferă îngrozitor de tensionată mai ales când suntem toţi trei împreună. Nu prea îmi stă în fire să răsfăţ copiii, nici să cedez capriciilor lor. Mi-am crescut copilul cu severitate, fără să-i lipsească totuşi ceva. Toate acestea n-au servit însă la nimic deoarece soţul meu, pentru care venirea pe lume a acestui copil la treizeci şi opt de ani a contat enorm, s-a purtat întotdeauna cu el în mod cu totul diferit faţă de cum am făcut-o eu. Critica de faţă cu el tot ce-i spuneam eu copilului. Acum, la trei ani, nu mă mai ascultă nici pe mine şi nici pe tatăl lui, pe care-l strigă cu numele mic, ceea ce-i ştirbeşte şi mai mult din autoritate. Aş vrea să-mi spuneţi cum să mă port cu acest copil.” La sfârşitul scrisorii mai spune: „De câteva luni am grijă de un copil. Deşi fiul meu pare să-l iubească, am

impresia că asta nu a schimbat cu nimic situaţia.”

În această familie mama are un rol de poliţai, iar tatăl e ca o mamă. Mai ales tatăl pare a fi subjugat de venirea acestui copil. Lui nu i-ar plăcea să fie certat, iar când mama îl ceartă pe cel mic, tatăl se pune în locul acestuia. Nu ştiu foarte bine cum s-ar putea rezolva lucrurile. Cred că mama ar trebui să-i spună copilului: „Uite ce este! El e soţul meu, iar tu eşti fiul meu.” Tatăl să-i spună acelaşi lucru: „Ea este soţia mea. Când suntem împreună aş vrea să mă laşi în pace pentru că şi eu te voi lăsa în pace când vei fi cu soţia ta. Aşa e între bărbaţi.” Vorbind unul despre altul trebuie să întrebuinţeze cuvintele: soţ şi soţie şi nu numai „tată” şi „mamă”. Când îi vorbesc copilului despre celălalt părinte cu referire la lucruri care îl interesează şi pe el, să-i spună: „tatăl tău, tăticul tău, mama ta, mămica ta. Tatăl vostru, mama voastră.” De exemplu: „Du-te şi spune-i mamei tale…” şi nu „Du-te şi spune-i mamei”.

În scrisoare, mama ne spune că şi-a crescut copilul cu severitate. E însă posibil să faci acest lucru cu un copil care nu are încă trei ani?

Dar ce înseamnă, de fapt, cu severitate?

… Şi alte persoane vă cer, de altfel, părerea despre diferitele metode „moderne” de a creşte copiii, adică de a-i lăsa să facă ce vor.

Asta nu înseamnă modern, ci… nepăsare totală.

Unde este deci graniţa între nepăsare totală şi severitate?

Lucrul cel mai important este să ştii cum să vorbeşti cu un copil. Dacă cineva râde de un copil sau îşi bate joc de ce i-a spus acesta unui alt adult sau dacă împreună cu copilul îşi bat joc de altcineva, toate acestea înseamnă lipsă de respect şi faţă de copil şi faţă de adult. De fapt, aceşti oameni mari se comportă ca nişte copii. Iar adevăratul copil nu mai ştie care e locul său. Punându-se în locul copilului, părinţii nu mai sunt nişte exemple. Cred că cel mai bun lucru ar fi ca, din când în când, în timpul zilei să aibă altcineva grija lui, în afara familiei. E necesar ca un cuplu să se regăsească. În acest trio cineva se simte exclus sau

vinovat şi din această cauză lucrurile nu merg bine.

Credeţi că faptul că mama are grijă şi de un alt copil poate avea vreo importanţă?

Fără îndoială. Copilul se simte deposedat şi nu mai ştie cu cine trebuie să se identifice pentru a deveni el însuşi: cu un adult, şi atunci cu care dintre ei, sau cu un bebeluş? Dacă acest tată, care pare a fi rămas încă un adolescent, ar deveni sever şi autoritar, ar simţi că devine femeie, deoarece soţia lui este autoritară. E foarte greu pentru acest copil şi cred că se simte puţin „dezorientat” în a-şi găsi locul printre băieţii de vârsta lui, în a-şi găsi de fapt identitatea, pentru a deveni cu adevărat el însuşi. Pe moment el se identifică cu cel mai puternic: cu tatăl, când acesta critică comportamentul soţiei sale, sau cu mama, atunci când ea face acelaşi lucru la adresa soţului.

Aţi mai spus şi cu alte ocazii că nu e bine pentru un copil ca părinţii să discute în contradictoriu în prezenţa lui.

Da. Dar dacă o fac şi au mai făcut-o... Acest lucru nu poate fi şters cu buretele.

Dar pentru cei care vor să evite aceste probleme, nu e bine să discute în contradictoriu?

Nu, să nu discute. Dacă părinţii nu sunt de acord în privinţa unui lucru, e foarte important să nu le-o arate copiilor, ci să vorbească între patru ochi. Este dificil pentru un copil să trăiască cu doi părinţi care se contrazic în permanenţă. De fapt, în cazul de faţă, ei nu se contrazic: vor numai să ştie pe cine ascultă copilul. Or, un copil nu trebuie să asculte decât de el însuşi, adică să facă lucruri utile şi interesante. La urma urmelor, cred că acest copil se plictiseşte pentru că nu face nimic interesant. În plus, atmosfera creată de părinţi în jurul său e o atmosferă de nesiguranţă.

În afară de aceasta, este periculos pentru structura psihică a unui copil să-şi strige părinţii cu numele mic sau cu o poreclă. Aceasta înseamnă negarea filiaţiei şi a specificului relaţiei dintre părinţi şi copii.

Pasivitatea nu este o calitate (Copiii timizi)

Când se poate spune că un copil este prea blând? O mamă care are două fetiţe de şase luni şi de patru ani vă scrie: „Am fost profesoară, iar acum îmi consacru timpul familiei mele. Fetiţa cea mare este un copil foarte blând şi echilibrat dar este deseori «victima» blândeţii sale. La grădiniţă, când o bat copiii, nu îndrăzneşte să riposteze deoarece, aşa spune ea, dacă ar vedea-o educatoarea ar certa-o. Ieri, chiar în faţa mea, o fetiţă de optsprezece luni a muşcat-o şi a ciupit-o. Fetiţa mea a început să plângă, dar nu a vrut să se apere. «E mică», spunea despre cealaltă. Ce să fac s-o ajut să se apere? Ar trebui să practice vreun sport?”

Poate karate!

De ce nu? Mama ne mai spune că fetiţa este foarte generoasă, că-şi dă jucăriile şi se joacă fără probleme cu alţi copii, dar că deseori e tristă şi se retrage ruşinată în colţul ei.

Este un copil care crede că pasivitatea este o calitate. Când copilul de optsprezece luni a muşcat-o de mai multe ori, a zgâriat-o sau a ciupit-o ar fi putut cel puţin să plece de lângă el sau să-l ţină de mâini. Nu-mi dau seama. Crede, poate, încă de când era mică, că e mai bine să nu se împotrivească. Îi este frică de educatoare ca şi cum aceasta ar trebui să ştie ce poate şi ce nu poate suporta un copil. Nu este deloc independentă. Trebuie ca mama să-i vorbească despre aceste lucruri, dar mai ales să se joace cu ea, prefăcându-se că o atacă, iar fetiţa că se apără. Astfel poate s-o înveţe să se apere, să se protejeze singură, fără a face rău cuiva. Fetiţa să se joace singură, nu cu surioara ei. Mama poate să le lase să se joace şi împreună, dar atunci când cea mică ţipă, să n-o certe pe cea mare. Să nu-i spună: „Fii drăguţă cu ea” sau „Cedează tu, că sora ta

e mai mică.” Drăguţ este un calificativ potrivit pentru un ursuleţ şi am impresia că idealul acestei fetiţe e să fie un ursuleţ, din moment ce nu se mişcă atunci când este atacată. Or, trebuie să spun că se întâmplă ceva cu copiii care au făcut pipi la oliţă prea devreme: mama care îi ia excrementele când acesta e foarte mic, căreia nu-i place să-l vadă murdar, favorizează, fără să vrea, fie o prea mare pasivitate a acestuia fie, dimpotrivă, o exacerbare a simţului de autoapărare. Urmarea scrisorii ne îndreptăţeşte să credem că fetiţa face parte din prima categorie.

Într-adevăr, în legătură cu fetiţa de şase luni mama ne întreabă: „La ce vârstă trebuie obişnuit copilul să facă la oliţă?”

Un început de educaţie? Nu înainte de paisprezece luni în cazul unui copil care a mers la unsprezece, douăsprezece luni. Numai în jur de nouăsprezece, douăzeci de luni copilul va fi în stare să facă la oală, băieţii mai târziu decât fetele. Dar câte lucruri trebuie să ştie şi să înveţe înainte de asta! Gesturi de agresivitate corporală, ca de exemplu să lovească o minge, să ducă lucruri grele, să umble cu obiecte fragile, să se mişte cu uşurinţă, să facă eforturi, să cureţe legume, să umble cu diferite ustensile, cuţite, foarfece. Să fie stăpân pe mişcările lui, pe forţa, pe agresivitatea lui atât în vederea unei activităţi folositoare cât şi pentru joacă. Mie mi se pare că fetiţa cea mare nu se joacă cu corpul ei. Cât despre cea mică, care nu mănâncă încă singură şi nu se târăşte în patru labe, nici nu poate fi vorba să facă pipi la oală.

Când spuneţi să se „joace cu corpul ei” faceţi o diferenţă între „joacă” şi „sport”?

Bineînţeles.

Pentru că veni vorba despre sport, în multe scrisori sunteţi întrebată: „La ce vârstă poate un copil să practice un sport?”

Când doreşte. Când un copil spune: „Aş vrea să joc fotbal”, mama să-i răspundă: „Am să mă interesez dacă există echipe pentru copii de vârsta ta.” Dar nu înainte de şapte, opt ani în cazul unui copil îndemânatic, dezgheţat şi

sociabil.

La patru ani este totuşi puţin cam prea devreme, nu-i aşa?

Bineînţeles! Să dai într-o minge, asta nu înseamnă că joci fotbal. Însă copilul poate să se joace mai întâi cu alţi copii sau cu mama şi tata care, prinzându-l în jocul lor, îl vor învăţa cum să se joace. Aşa după cum un copil nu poate să înveţe să vorbească numai cu mama, tot aşa nu poate să înveţe să se joace numai cu o singură persoană. Este un început bun pentru a învăţa să joci ceva, dar asta nu înseamnă că deja joci. La joc trebuie să participe cel puţin trei persoane. Copilul învaţă să se joace văzându-şi părinţii jucând împreună popice, mingea etc. Gestul este şi el un limbaj. Copilul învaţă din dorinţă şi plăcere şi observându-i pe ceilalţi.

Pentru a ne întoarce la fetiţa despre care vorbeam, am impresia că ea nu ştie acest limbaj. Trebuie învăţată limbajul gesturilor, cel al corpului. Atunci nu-i va mai fi frică de educatoare. Şi dacă aceasta o va certa pentru că s-a apărat, fetiţa va considera că educatoarea a procedat cum trebuie, dar că şi ea a făcut ceea ce trebuia să facă. Este absolut necesar ca mama, profesoară şi ea, s-o ajute pe fetiţă să scape de această culpabilitate morbidă faţă de educatoare.

Şi acum o scrisoare despre două fetiţe, una de patru ani şi jumătate şi cealaltă de doi ani, amândouă foarte timide şi sensibile – lucru care nu o îngrijorează pe mamă. Ea consideră că aceasta va trece o dată cu vârsta, cu contactul cu ceilalţi copii la grădiniţă. Problema ei este că fetiţa cea mare are tendinţa să fie prea încrezătoare cu toată lumea, mai ales pe stradă, unde s-ar duce cu oricine. Mama dă un exemplu concret: într-o zi, ieşind de la poştă, o doamnă a întrebat-o pe fetiţă: „Vrei să vii cu mine?” şi fetiţa a urmat-o de îndată. Atunci, acea persoană i-a spus: „Cum aşa! Tu te duci cu oricine te cheamă?” Şi a mai existat o experienţă asemănătoare puţin mai târziu. Mama e îngrijorată şi se întreabă cum s-o facă pe fiica ei să înţeleagă că nu trebuie să ai încredere în toată lumea.

Nu cred că un copil poate fi făcut să înţeleagă acest lucru. Cred că relaţia fetiţei cu mama ei nu este cu adevărat o relaţie electivă şi asta poate că de la naşterea surioarei ei.

Şi încă un lucru: ea nu îndrăzneşte să spună nu. Este un copil timid care a fost crescut (sau care are tendinţa) să fie prea docil faţă de mama sa. Cred că poate să schimbe lucrurile încercând să nu-i mai impună copilului nimic în mod direct şi să nu mai pretindă să fie ascultată orbeşte. Căci fetiţa aceasta parcă ar fi oarbă: îşi ascultă mama orbeşte. Urmează pe oricine deoarece şi-a făcut un obicei să nu iasă din cuvântul mamei, să fie total dependentă de ea. Nu are suficientă autonomie. Mama trebuie s-o ajute, întrebând-o de fiecare dată când îi dă ceva: „Vrei?” pentru ca fetiţa să poată spune nu, să poată spune că vrea altceva. Ar fi şi mai bine dacă ar lăsa-o să-şi ia singură ce-i place. Copilul trebuie încurajat să aibă propriile lui iniţiative, care nu coincid întotdeauna cu cele ale mamei.

Această mamă ne-a mai scris o scrisoare, deoarece a uitat să ne spună ceva în legătură cu fiica ei: când aceasta era mai mică şi era scoasă la plimbare în parc, părea întotdeauna mai atrasă de celelalte mame sau bunici decât de copiii de vârsta ei. La grădiniţă, în timpul pauzelor, stă întotdeauna lângă educatoare şi nu vrea să se joace cu ceilalţi copii.

Nu cred deloc în acest „întotdeauna”! Cred că asta s-a întâmplat când mama era însărcinată sau după ce s-a născut a doua fetiţă, mai curând atunci când era însărcinată. Copiii simt că mama care aşteaptă un bebeluş este „vital” atrasă de un alt copil. Dintr-o anumită prudenţă ei devin mai tăcuţi faţă de ea şi caută pe altcineva, care să aibă o disponibilitate mai mare faţă de toţi copiii. Asta este. Sau, dacă avea aceeaşi comportare şi înainte ca mama să fie însărcinată, înseamnă că nu se juca cu alţi copii. Copiii mici sunt foarte repede atraşi de alţi bebeluşi, dar pentru asta ei trebuie lăsaţi să se joace cu ei, fără teamă că li s-ar putea întâmplă ceva.

Iată, poate, un alt aspect al aceleiaşi probleme. Vorbim

deseori despre familiile cu doi, trei, patru sau cinci copii; sunteţi rugată să vorbiţi şi despre copiii singuri la părinţi. Iată ce ne scrie o mamă: „Am o singură fetiţă de patru ani şi jumătate care ne dă impresia, mie şi soţului meu, că face tot ce-i stă în putinţă să rămână bebeluş cât mai mult timp. Se plimbă cu o batistă pe care şi-o pune sub nas. Când e împreună cu alţi copii nu e prea dornică să se joace cu ei. Stă liniştită, retrasă într-un colţ.” Urmează o întrebare precisă: „Cum poate fi ajutat un copil singur la părinţi să se desprindă puţin de ei, să manifeste interes şi faţă de alţii – în special faţă de copiii de aceeaşi vârstă cu el – şi să ajungă la un fel de echilibru?”

Dacă acest lucru nu s-a făcut mai devreme, la patru ani şi jumătate este mai greu. Trebuie să spun că, în general, copiii singuri la părinţi sunt nefericiţi. De altfel, este izbitor să constataţi că părinţii care nu mai au fraţi sau surori doresc, în general, să aibă mai mulţi copii. În schimb, părinţii proveniţi din familii numeroase, în special primii născuţi, vor să aibă un singur copil şi asta deoarece au suferit din cauza obligaţiilor faţă de cei mici, din cauza responsabilităţii pe care o aveau ca fraţi mai mari. O comunitate de copii are un farmec aparte ce nu poate fi înlocuit de nici un adult.

Cred că părinţii acestei fetiţe n-au lăsat-o suficient de devreme în tovărăşia altor copii, iar ei, la rândul lor, nu au fost prea des în compania altor adulţi. Când părinţii care au un singur copil se întâlnesc frecvent cu alţi părinţi, acesta începe să aibă şi cu aceşti adulţi ceva din relaţiile pe care le are cu mama sau cu tatăl lui şi, în acelaşi timp, se joacă şi cu copiii lor. Dar mi se pare că aceşti părinţi se poartă ei înşişi ca nişte părinţi cu un singur copil. Or, poţi să nu ai decât un singur copil pentru că nu s-a putut altfel, dar în acelaşi timp părinţii pot fi foarte sociabili. Cred că acestei mame nu i-a plăcut să fie în societatea altor femei încă de când fetiţa era mică. De fapt, orice copil – şi mai ales un copil singur la părinţi, deoarece mama are mai mult timp liber – ar trebui să fie în compania altor copii chiar de când e foarte mic. Mama însăşi ar trebui să se întâlnească cu

prietenele ei fie că acestea au sau nu copii. Sau, cel puţin, în casă să fie animale, să se cânte, să fie o atmosferă plină de bucurie, de mişcare, de viaţă. Şi, mai ales, copilul să nu reprezinte pentru cei doi părinţi centrul existenţei lor.

Ea ne mai spune că şi-a tratat întotdeauna fetiţa ca pe un copil de vârsta ei, dar nu acelaşi lucru l-a făcut şi tatăl. „Soţul meu se ocupă mult de fetiţă, dar se poartă cu ea aşa cum te porţi cu un adult.” Se întreabă dacă dorinţa ei de a rămâne cât mai mult timp bebeluş nu este cumva o reacţie la comportarea tatălui. Credeţi că analiza ei este corectă?

Nu ştiu. Dar nu cred că ea, la rândul ei, şi-a tratat întotdeauna fetiţa ca pe un copil de vârsta ei. Pentru că la patru ani şi jumătate – sau chiar de la trei ani – unei fetiţe îi place şi vrea să facă tot ce face mama ei în casă: să cureţe legume, să facă paturile, să facă pantofii, să bată covoarele sau să facă curat cu aspiratorul, să spele vasele, să spele rufe, să calce, şi îi mai place să meşterească ca tatăl ei. Cred că, fără să-şi dea seama, mama s-a purtat cu fetiţa aşa cum te porţi cu un copil de doi ani, doi ani şi jumătate şi că de aici vin toate problemele. Poate că fetiţa ar deveni mai puţin dependentă dacă părinţii ar renunţa să trăiască retraşi, numai în familia lor şi ar invita acasă şi alţi copii împreună cu părinţii lor, dacă şi-ar petrece mai mult timpul liber în compania altor adulţi, (în următoarea vacanţă, de pildă). Dar repet, la patru ani şi jumătate acest lucru este deja o problemă. Încă de la vârsta când învaţă să meargă, copilul ar trebui să se joace cu alţi copii, să fie lăsat să aibă iniţiative proprii, susţinut de cuvintele, de atenţia amuzată şi de încurajările părinţilor.

Un sfat deci, pentru părinţii care au un singur copil: pentru ca acesta să nu fie prea nefericit – deoarece aţi spus că un copil singur la părinţi este nefericit – trebuie să aibă mulţi prieteni, să fie lăsat să meargă la cei care îl invită sau să aibă şi el invitaţi. Acasă, trebuie învăţat să se descurce singur. Nimic nu poate fi mai rău pentru un copil – şi este deseori cazul copiilor singuri la părinţi – decât să fie centrul de interes al părinţilor, nu-i aşa?

Da. Copilul poate să îngrijească plante sau animale

domestice dacă e posibil. Poate nu un câine, dacă locuinţa este la etaj, ci o pisică, un hamster, un acvariu sau canari. Am spus animale, adică o pereche care să aibă pui. Lipsa fraţilor şi a surorilor poate fi compensată prin activitate, prin relaţii sociale şi prin viaţa pe care o vede în jurul lui.

Dacă înţeleg bine, sunteţi adepta unei familii numeroase?

Numeroase, nu. Trei copii este cel mai bine. Sunt fericiţi când sunt împreună trei prieteni, trei fraţi sau surori apropiaţi ca vârstă. Când sunt doi fraţi unul va fi împotriva celuilalt, iar despre copilul singur la părinţi am vorbit. Trei copii într-o familie înseamnă un mic trib care se apără, face corp comun când părinţii îl atacă pe unul dintre ei – ceea ce este excelent, nu-i aşa? Departe de părinţi, formează o mică trupă: doi dintre ei îl protejează pe al treilea sau – se întâmplă şi aşa – îl atacă. Formează deja o mică societate. Nu e deloc vesel să fii singur la părinţi şi să trăieşti numai cu aceştia şi cu bunicii. E foarte apăsător din punct de vedere afectiv, chiar dacă din punct de vedere material e mai uşor.

Mâinilor trebuie să le porunceşti (Furtul)

Copiii care fură: o problemă foarte serioasă pentru părinţi. O mamă are trei copii de vârstă destul de apropiată: un băiat de şapte ani şi două fetiţe de şase şi patru ani. Iată ce ne scrie: „Băiatul învaţă şi se comportă bine la şcoală. Acasă e foarte înţelegător pentru vârsta lui. Dar, a început să fure: pixuri la şcoală, baterii de la bunica, stilouri de la colegul de bancă. Când îl întreb de ce face asta îmi răspunde: «Pentru că sunt frumoase şi noi.» încheie, întrebându-ne: «Cum să rezolv această problemă fără să fac din asta o dramă?»„

Cred că, la şapte ani, e foarte greu să nu faci o dramă din asta. Aş vrea să-i răspund mai pe larg acestei mame. Are două fete, dintre care una cu un an mai mică decât băiatul. Poate că, în mod inconştient, i-a considerat ca pe nişte gemeni – poate şi copiii s-au considerat aşa. Probabil că băiatul, mai mare numai cu un an decât sora lui, nu a observat decât târziu diferenţa de sex dintre ei – copiii realizează diferenţa sexuală numai în jurul vârstei de trei ani. E foarte posibil ca surioara lui, „noul născut” să fi fost foarte admirată când el avea un an; probabil că atunci a suportat bine lucrul acesta, în schimb acum, ca reacţie, are nevoie de obiecte „frumoase, noi” pentru a se simţi mai mult pus în valoare, mai frumos sau mai important decât ea. Totuşi, la şapte ani, vârsta socială, să furi este un lucru grav. Mama nu ne spune dacă a discutat şi cu tata despre asta. Indiferent dacă a făcut-o sau nu, cred că obiectele trebuie înapoiate de către mamă, în prezenţa copilului. Poate că se va ascunde în spatele mamei, dar oricum el trebuie să fie prezent. Să nu-l umilească în faţa învăţătorului, a familiei copilului de la care a furat sau în faţa bunicii, ci să-i explice: „Trebuie să vii cu mine, să dai înapoi aceste obiecte, deoarece mâinile tale au făcut ceva

cu care capul tău de copil inteligent nu a fost de acord. Când erai mic ai crezut, poate, că nu eşti aşa frumos ca sora ta care nu avea „cocoşel” şi care era frumoasă şi admirată de toată lumea. Asta nu înseamnă că acum tu nu-ţi dai seama că nu poţi şi că nu trebuie să iei lucrurile altora. Nici ţie nu ţi-ar plăcea ca altcineva să-ţi ia lucrurile.” Pe copii îi impresionează mult când li se spune: „Ce-ai zice dacă un poliţist ar bate la uşă şi ar spune: «Doamnă, am venit să-l arestez pe soţul dumneavoastră pentru că este hoţ» sau «Doamnă am venit să vă arestez pentru că sunteţi hoaţă?» Ti-ar fi ruşine, nu-i aşa? Ei bine, şi mie, mama ta (şi tatălui tău, dacă copilul are tată) îmi este (ne este) ruşine de cei din familia noastră care fac lucruri urâte. Nu mai eşti mic. Trebuie neapărat să te corectezi şi să porunceşti mâinilor tale: când îţi vine să furi, plinele la spate. Nu peste mult timp îmi vei putea spune: «Mamă, mi-am învins mâinile care vroiau să ia ceva.»„ Deci, trebuie făcută o «mică dramă».

Pe de altă parte, un copil mic poate face diferenţa între a lua şi a fura?

Deloc.

Deseori, la doi, trei ani, în magazinele cu autoservire, copiii adună tot ce le este la îndemână, ceea ce nu e grav. Trebuie tăcuţi deja să înţeleagă că aşa ceva nu se face?

Este obligatoriu ca acest lucru să fie luat în serios foarte devreme; fără să fie bătut (un copil nu trebuie umilit niciodată), ci lovindu-l peste mâna hoaţă şi spunându-i: „Sunt sigur că te-ai lăsat păcălit de mâna ta care, ca botul unui câine, adună tot ce-i iese în cale. Nu trebuie s-o laşi. O fată, un băiat trebuie să ştie să poruncească mâinilor lui.” Apoi, trebuie înapoiat obiectul. Chiar dacă pentru mamă nu e deloc plăcut, trebuie s-o facă.

Iată o altă scrisoare cu un preambul destul de nostim despre atitudinea faţă de copii în general. Iată ce scrie această mamă: „Este foarte important să avem în permanenţă în minte un lucru: copilul nu ne aparţine. El aparţine societăţii şi începe să se formeze în jurul vârstei de zece ani. Un copil independent, obişnuit cu respectul faţă

de sine şi de ceilalţi va şti foarte devreme ce înseamnă să fii responsabil în societate.” Şi vă întreabă ce părere aveţi despre metoda lui Neil, care constă, se pare, în recompensarea unui copil care fură, plecând de la ideea că dacă fură înseamnă că e nefericit, iar prin recompensă i se arată că este iubit. E destul de diferită faţă de ce aţi spus dumneavoastră.

Cred că această metodă are drept scop să dea de gândit părinţilor care nu ştiu că furtul este o compensaţie semnalând o lipsă. De fapt, totdeauna ducem lipsă de ceva!

Cu siguranţă, e foarte bine ca un copil să se simtă iubit, chiar atunci când fură, deoarece el se adaptează la viaţă şi la legile adulţilor prin dragoste. În general însă, unui copil care fură nu-i place să fie şi el furat. (Cu excepţia cazurilor deosebite – copii cărora le este absolut indiferent dacă lucrurile lor sunt luate de alţii. Aceştia nu-şi dau seama că fură, deoarece faptul că sunt şi ei furaţi îi lasă indiferenţi. Dar mama nu va fi deloc mulţumită când va vedea că i-au dispărut copilului ghiozdanul sau caietul.) Dar, din momentul în care un copil are simţul proprietăţii – şi acesta apare în jurul vârstei de patru ani, el poate fi învăţat că furtul este interzis. Acest lucru trebuie făcut cu chibzuinţă, mai curând prin educaţie decât prin recompensă, explicându-i cu calm că între oameni există o lege a schimburilor, iar părintele să se supere pe el când fură. Copilul trebuie să simtă că părinţii, numai din dragoste pentru el, doresc să-l ajute să devină o fiinţă umană, supusă legilor la care se supune toată lumea, indiferent de vârstă.

Până acum n-am vorbit despre vârstă. Iată cazul concret al unui băiat ce va împlini în curând paisprezece ani şi care, de câţiva ani, simte nevoia să fure. Mama ne scrie: „I-am explicat, tatăl lui şi cu mine, că a lua lucruri înseamnă să furi, ceea ce e foarte rău şi foarte periculos dacă continuă s-o facă şi mai târziu. Inutil. Mi-e teamă să nu rămână cu acest obicei.” Ne mai spune că este singurul ei copil şi că nu mai are alte probleme.

Nu mai are probleme? Este un copil îndemânatic,

muncitor, căruia îi place să meşterească?

Este un copil care a fost foarte precoce…

Da, pentru că a vorbit şi a judecat foarte devreme, dar această nevoie de a lua, de a lua mereu… Desigur, numai luând copilul învaţă să vorbească: luând cuvintele. Şi la şcoală învaţă, însuşindu-şi cunoştinţele de la alţii. Există însă o vârstă când începe să descopere, să afle, să facă ceva cu propriile lui mâini. Nu va mai dori să ia de la alţii atunci când va deveni el însuşi îndemânatic, când va produce ceva.

Ni se spune în continuare că băiatul, deşi, ca fizic, pare adolescent, din punct de vedere mental a rămas tot copil, destul de imatur, lipsit de iniţiativă.

Ce v-am spus!

Exact contrariul a ceea ce era la opt ani, când era primul din clasă şi deosebit de inventiv.

Deci, la început, nu avea datele unui hoţ. A făcut această regresie la vârsta de opt ani. Se întâmplă cu siguranţă ceva în familia lui care explică lipsa sentimentului de mândrie de a deveni un băiat responsabil, conştient şi demn. E poate ceva legat de tatăl lui sau de neînţelegeri între părinţi.

Mama scrie negru pe alb: „Iar eu am mari probleme cu soţul meu…”

Aha!

„… dar nu cred că acesta este motivul pentru care copilul meu se comportă astfel…”

Ba da!

„… sau eu nu mai înţeleg nimic.”

Ba da, acesta este motivul. De când copilul şi-a dat seama că mama suferă din cauza soţului, el nu a mai avut sentimentul că este demn să devină un bărbat ca tatăl lui. Părinţii trebuie să înţeleagă că aceste dificultăţi vor crea copilului mai târziu probleme morale. Înainte de toate, ei trebuie să discute deschis cu el. Mama să-l facă să înţeleagă că, deşi există neînţelegeri între ea şi soţul ei, acesta este apreciat de societate, chiar dacă în calitate de soţ i se pot reproşa destule: este însă un tată în care copilul

poate avea încredere şi cu care se poate identifica. În sfârşit, cred că băiatul se plictiseşte în acest cămin cu probleme, în care mama se plânge de tată şi că e necesar să-şi continue şcoala în alt oraş pentru a fi separat o vreme de acest cuplu aflat în conflict.

Dacă mama îşi iubeşte fiul, ea trebuie să-şi schimbe atitudinea faţă de el. Poate că plecarea lui ar trebui pregătită printr-o psihoterapie, chiar în regiunea în care locuieşte, dacă e posibil. Cred că acest copil a pornit-o pe un drum greşit: înainte de opt ani era muncitor şi inteligent. Acum este pasiv şi şiret pentru a-şi procura cu uşurinţă tot ceea ce-şi doreşte. Totuşi, nu e mândru de el şi nu are prieteni. Din scrisoare reiese că el este copilaşul răsfăţat al mamei care, la rândul ei, îl devalorizează pe tată în ochii copilului, ceea ce e deprimant pentru el. Pentru a compensa atmosfera apăsătoare din familie, fură. Chiar la vârsta lui, având în vedere că e încă imatur, este posibil să se trezească la realitate, să se regăsească şi să-şi folosească inteligenţa pentru a reuşi, cu condiţia să trăiască printre prieteni de vârsta lui, fără alte griji. Am văzut cazuri asemănătoare în care, în plus, cuplul şi-a regăsit echilibrul prin plecarea de acasă a adolescentului, stopat în dezvoltare; în orice caz, eşecul cuplului nu a mai adus astfel nici un fel de prejudiciu moral fiului sau fiicei mai mari – şi în consecinţă şi celorlalţi copii. Acum mama se consumă şi ascunde de tată furturile fiului, furturi ce datează de mai mulţi ani. Nu i-a impus niciodată copilului să înapoieze lucrurile furate. Din păcate, ea este complicele copilului, ca multe alte mame care se mulţumesc cu admonestări verbale şi atât.

Mai spun încă o dată, la paisprezece ani acest băiat este periclitat moral şi poate a şi ajuns la disperare, în cazul în care nu va accepta să meargă la şcoală în alt oraş şi nu va fi de acord nici cu psihoterapia, atunci mama trebuie să consulte ea un psihiatru pentru a-şi putea schimba strategia în educaţia copilului şi pentru a găsi o ieşire pentru cuplul lor.

Dreptul de a cunoaşte preţul lucrurilor (Banii de buzunar)

Iată o scrisoare ce se referă la o temă pe care nu am abordat-o până acum: banii de buzunar. O mamă vă scrie că, atunci când era mică, făcea parte dintr-o familie numeroasă şi complet „lefteră”. Primea în mod regulat o sumă mică de bani din care trebuia să-şi cumpere tot ce avea nevoie şi pe care o folosea cum credea ea de cuviinţă. Soţul ei însă primea săptămânal în copilărie o sumă mică, trebuind să dea întotdeauna socoteală de felul în care a cheltuit-o. În continuare ne spune: „Rezultatul este că soţul meu administrează prost banii. În schimb, are nişte dorinţe enorme, visează la lucrurile pe care şi le-ar putea cumpăra şi este nebun de fericire când reuşeşte să le obţină. Eu, dimpotrivă, mi-am reprimat orice dorinţă, oricât de mică şi nu ştiu să visez.” Vă pune următoarea întrebare: „Am dorit ca, foarte devreme, copiii noştri să cunoască valoarea banilor. Le spunem că viaţa e scumpă, discutăm cu ei despre problemele noastre financiare. Le explicăm că banii se câştigă muncind, iar acest lucru necesită efort. Nu le cumpărăm întotdeauna tot ce-şi doresc. În felul acesta nu riscăm, oare, să devină prea cumpătaţi, prea realişti, incapabili să viseze?”

Rândurile de faţă, precum şi întrebarea, cuprind multe probleme! Această femeie a trăit într-o familie săracă, cu părinţi săraci. Probabil că aceştia nu-şi permiteau să viseze la ceea ce ar fi făcut „dacă ar fi avut bani”. Din aceste motive ea nu are o viaţă imaginară, pentru că, de fapt, în familia ei toţi erau la fel. A învăţat că banii sunt preţioşi şi a învăţat cum să-i cheltuiască de îndată ce i-a avut. Asta nu înseamnă că, atunci când era mică, n-ar fi putut să viseze trecând prin faţa magazinelor împreună cu mama ei. În faţa vitrinelor ar fi putut oferi, în joacă, cadouri imaginare unora sau altora: „Mamă, uite ce umbrelă frumoasă îţi fac cadou.

Şi geanta asta e minunată. I-aş cumpăra şi tatei cravata asta frumoasă dacă aş avea bani, dacă am avea…”. Cât de bine te poţi distra cu acest dacă prin care putem să ne manifestăm dragostea, simbolizată de cadouri! în acest mod îi putem ajuta pe copii să-şi păstreze viaţa imaginară.

Cât despre soţul acestei doamne, care primea bani de buzunar când era mic, dar trebuia să justifice întotdeauna pe ce i-a cheltuit, de fapt, nu-i primea cu adevărat. Când spun că un copil poate primi bani de la părinţii lui, dacă aşa se obişnuieşte în familie, vreau să spun că, tot aşa după cum părinţii dispun de o mică sumă pentru plăcerea lor, tot aşa şi copilul, la nivelul lui, poate dispune de nişte bani pentru propria lui plăcere. De exemplu, când unul din părinţi este mulţumit – fie că a făcut o afacere bună, dacă lucrează în comerţ, fie că i-a reuşit ceva, dacă lucrează într-un domeniu de creaţie, să spună: „Astăzi sunt mulţumit de mine!”, mulţumire ce se exprimă printr-o monedă dată fiecărui copil. Pentru el este o mare fericire, deoarece îşi dă seama că banii fac parte dintr-un anume fel de putere pe care tatăl (sau mama) au câştigat-o, putere de care, în felul lui şi la nivelul lui, beneficiază şi el. Mai târziu, când va fi întrebat: „Ce-o să-ţi cumperi din ei?” copilul va visa la tot ce şi-ar putea cumpăra cu o monedă pe care i-a dat-o tatăl lui, într-o zi când era mulţumit.

Pentru a-i învăţa pe copii valoarea banilor, trebuie să li se vorbească despre preţul lucrurilor, despre bugetul lunar al familiei în cifre şi nu spunându-li-se: „Viaţa este foarte scumpă. Trebuie să munceşti ca să câştigi.” Fără adjective şi adverbe! Copilul trebuie să ştie preţul pâinii, al cărnii care se mănâncă la masă, al legumelor. Să ştie cât costă îmbrăcămintea lui sau cât ar putea costa o îmbrăcăminte asemănătoare, ce sumă de bani trebuie prevăzută pentru perioada în care va merge la şcoală. E bine ca încă de la şase, şapte ani copilul să ştie toate aceste lucruri. I se poate explica atunci când, de pildă, are nevoie de o gumă: „Uite, guma asta costă atât” sau de un creion: „E bine să luăm un creion bun. Să fii atent cum îl ascuţi ca să poţi să scrii cu el cât mai mult. Am putea cumpăra şi un creion

ieftin, numai că nu e bun de nimic.” Sau, în loc să i se cumpere rechizitele şcolare pe care le doreşte, să i se spună: „Aceştia sunt banii pe care ţi-i dau pentru şcoală. Să vedem ce poţi să-ţi cumperi din ei”, calculând împreună, înainte de a cumpăra: cum fac şi adulţii, la urma urmei. Astfel se vorbeşte despre bani în mod concret, plecând de la obiecte concrete, de uz curent, obiecte folositoare sau numai plăcute. Dar toate acestea nu au sens decât atunci când copilul ştie cât câştigă tatăl, ştie care este bugetul familiei.

În sfârşit, când un copil are bani de buzunar trebuie sfătuit cum să-i cheltuiască. Sunt unii copii care primesc o anumită sumă săptămânal şi care nu ştiu pe ce au cheltuit-o. S-a dus pe apa sâmbetei. Li se poate explica: „Dacă ţi-ai fi făcut nişte socoteli, ţi-ai fi dat seama că banii cheltuiţi în ultimele trei, patru săptămâni pe prostii şi pe bomboane ţi-ar fi ajuns să-ţi cumperi ce-ţi doreşti acum”. Copiii învaţă valoarea banilor cu exemple concrete, nu cu adjective sau făcându-li-se morală.

Exemplele concrete, realiste, nu-i împiedică totuşi să viseze.

Nicidecum, folosindu-l mai ales pe „dacă”. Relaţiile interumane se bazează pe o realitate – iar banii sunt o parte din această realitate. Mai este şi visul – şi banii ne dau voie să visăm. Având o mică sumă de bani copilul îşi spune: „Aş putea să-mi cumpăr asta”, iar părinţii îl avertizează: „Nu te grăbi, pentru că mâine vei dori să-ţi cumperi altceva”. În consecinţă, făcând economii (copiii deprind repede acest lucru) copilul învaţă să şi viseze, dar constată în acelaşi timp că un vis poate să şi treacă. Câteodată visele se împlinesc dar câteodată trec fiind înlocuite de alte dorinţe. „Ce bine am făcut că nu mi-am cheltuit banii, îşi spune el, pentru că acum vreau să-mi cumpăr altceva.” Copilul care primeşte bani săptămânal ajunge la această concluzie pe la vârsta de doisprezece-treisprezece ani. El ştie că va fi stăpân pe puterea pe care ţi-o dau banii, dacă nu-i va cheltui pe toţi deodată. Nu trebuie să ne lăsăm dominaţi de bani, ci să-i folosim noi,

transformându-i în lucruri utile. Dacă copilul reuşeşte să înţeleagă acest lucru, îşi va spune: „A meritat să-mi cumpăr asta!” Dacă nu va reuşi, părinţii vor constata: „Vezi, ţi-ai cumpărat fleacul ăsta şi gata. Nu mai ai nici un ban”.

Apoi, mai este şi viaţa simbolică. Din nefericire banii sunt şi simbolul puterii. Dar despre ce putere poate fi vorba dacă te laşi orbit de ea? în legătură cu aceasta părinţii îi pot spune copilului: „îl preţuiesc mult pe tatăl tău, chiar dacă câştigă mai puţin decât vecinul nostru. Important este că noi preţuim şi altceva, nu numai valoarea pe care ţi-o dau banii.”

Un copil poate fi ajutat astfel să înţeleagă în acelaşi timp valoarea simbolică a banilor, valoarea lor concretă, reală, precum şi valoarea lor imaginară, valoarea lor dacă…

Tot în legătură cu banii de buzunar, o mamă vă pune o întrebare care vine oarecum în completarea celei dintâi dintr-un unghi cu totul diferit. Are două fetiţe de treisprezece şi nouă ani şi un băiat de opt ani. Într-o zi, a plecat împreună cu soţul ei într-o călătorie de scurtă durată, lăsând copiii în grija soacrei. La întoarcere dispăruseră două sute şaizeci de franci dintr-un portmoneu pe care de altfel îl lăsa mereu la vedere. A fost extrem de decepţionată. Iată ce ne scrie: „Aproape că mi-a venit să plâng. Nu i-am bătut. N-am putut; nu am avut nici o reacţie. Am încercat să le explic. Credeţi că la vârsta lor copiii mei pot înţelege valoarea banilor, că ei reprezintă munca tatălui lor?” Iată că prin această scrisoare revenim la problema banilor de buzunar: dacă dăm copiilor bani de buzunar putem evita asemenea fapte?

De fapt, nu este vorba numai despre banii de buzunar, ci despre problema banilor în general.

În general?

Da. Ceea ce este interesant e că această mamă se întreabă dacă copiii ei, la vârsta pe care o au, pot să cunoască valoarea banilor. Oare în ce lume imaginară i-a lăsat să trăiască până acum? într-un anumit sens aceşti copii sunt deja asociali, deoarece, în lumea noastră, să nu cunoşti valoarea banilor de la cinci, şase ani înseamnă să fii

asocial. Cred că totul trebuie explicat de la început în această familie. Cât câştigă tatăl, cât se cheltuieşte pentru a asigura necesarul familiei, ce sumă se pune deoparte. Numai după ce copiii au înţeles toate aceste lucruri portmoneul familial poate fi lăsat la vedere. Nu înainte.

Precizez că cei care au furat banii sunt cei mici, de opt şi nouă ani.

În societatea noastră, copiii văd oricum alţi copii care au banii lor. Nu ştiu dacă e bine sau rău. N-am încă o părere. Depinde de familie. Dar ceea ce este intolerabil e că aceşti copii nu au nici cea mai vagă idee despre ceea ce reprezintă banii, despre cât câştigă tatăl lor, cât costă îmbrăcămintea lor, un prânz. Probabil că nu ştiu cât costă o ciocolată sau o chiflă.

Acum ştiu, din moment ce s-au folosit de aceşti bani pentru a face cumpărături.

Ştiu ceva, dar asta nu înseamnă că problemele băneşti fac deja parte din vocabularul lor curent. Acest portmoneu la vedere nu părea a le fi fost oferit? Repet: rolul banilor de buzunar pe care copilul îi primeşte, cel puţin o dată pe săptămână este, pe de o parte de a-i da acestuia, cât mai devreme, posibilitatea de a avea o sumă de care să dispună după bunul lui plac. Pe de altă parte, să ştie că atunci când doreşte să-şi cumpere un lucru – şi numai Dumnezeu ştie câte îşi doresc copiii –, poate să vorbească despre el, nu neapărat pentru a-l cumpăra, ci pur şi simplu pentru a discuta, căci lucrurile pe care ţi le doreşti sunt subiecte de conversaţie. Să doreşti înseamnă să fii viu, dar nu toate dorinţele sunt realizabile. Când ştii acest lucru înseamnă să trăieşti responsabil.

Nu trebuie uitat faptul că, în urmă cu numai patruzeci de ani, un copil de doisprezece ani muncea (nu cei în familiile burgheze), câştigă bani din care dădea o sumă părinţilor pentru cheltuielile casei. Astăzi lucrurile s-au schimbat, totuşi se întâmplă destul de rar să vezi un copil de treisprezece ani care nu şi-a limitat niciodată gusturile sau dorinţele, în funcţie de banii de buzunar, adică la suma care-i este dată tocmai pentru a-şi satisface aceste mici

plăceri. I se dă deci dreptul de a şti să facă economii pentru a-şi cumpăra ceva care costă mai mult decât poate el aduna în două, trei săptămâni, precum şi dreptul de a vorbi despre asta.

Generalizând, cred că acum copiii trebuie crescuţi ca majoritatea copiilor din jurul lor. Dacă nu, ei riscă să trăiască într-o lume marginală. Ar fi interesant ca părinţii celor trei copii să discute această problemă cu alţi părinţi pentru a-şi face o idee despre felul în care procedează şi alţii. Sau, să-i întrebe pe fiecare dintre cei trei copii: „Colegul tău, cutare, are bani de buzunar? Dar tu, câţi ai?” Să deschidă această discuţie. Sunt sigură că aceştia nici nu au îndrăznit măcar să vorbească despre asta. De aceea au ajuns la acest furt, impresionant pentru nişte copii care, până atunci, nu mai umblaseră cu bani. Dar nu cred nici că e bine să li dea prea mulţi bani unor copii care nu ştiu ce să facă cu ei şi-i cheltuiesc pe fleacuri. Încă o dată, pentru a ajuta un copil să înţeleagă valoarea banilor trebuie să i se vorbească despre ei în termeni concreţi. Problema banilor constituie o experienţă importantă, care-l obişnuieşte pe copil cu viaţa socială.

În spaţiul imaginarului
(Crăciunul, poveştile, jucăriile)

Dintr-un anumit număr de scrisori se simte că vine Crăciunul.

Copiii sunt surescitaţi iar părinţii îşi fac griji!

Aşa e. Mama unui băieţel de doi ani vă scrie: „Este primul an când aceste poveşti cu Moş Crăciun mă preocupă cu adevărat. Nu ştiu dacă trebuie sau nu să i se vorbească unui copil despre Moş Crăciun, dar atunci când i se vorbeşte despre acest personaj într-un fel mitic, care coboară pe horn pentru a aduce cadouri, i se spune, de fapt, o imensă minciună. N-ar fi posibil să li se satisfacă această nevoie de miraculos – care spuneţi că e necesară copiilor–, spunându-li-se pur şi simplu că în noaptea de Crăciun: «Părinţii pun cadourile în ghete când copiii dorm» etc? Nu se poate crea totuşi acea atmosferă feerică a nopţii de Crăciun şi fără Moş Crăciun?” Apoi adaugă: „Cred că Moş Crăciun le face plăcere mai ales adulţilor.”

Nu e nevoie ca mama să-i vorbească fiului ei despre Moş Crăciun, deoarece acesta nu are decât doi ani. Poate să-i spună: „Hai să punem ghetele în faţa sobei iar mâine dimineaţă vom găsi în ele cadouri.” Dar el îi va auzi pe ceilalţi copii din jurul lui vorbind despre Moş Crăciun. Şi într-o zi o va întreba: „Moş Crăciun există cu adevărat?” Iar ea îi va răspunde: „Nu ştiu, ştiu însă că de Crăciun se primesc cadouri.” Apoi – am mai spus asta – tuturor ne face plăcere să oferim cadouri-surpriză pe care le numim Moş Crăciun… Dar ea va proceda cum va crede de cuviinţă, nu-i aşa? Este totuşi o poveste frumoasă şi poetică, făcând parte din spaţiul imaginarului. Există de asemenea şi spaţiul realităţii. Cred că ambele trebuie avute în vedere fără a considera că-i spunem minciuni unui copil când vorbim despre un mit.

Un mit nu e o minciună. E un adevăr social exprimat

prin rituri sociale. Este important ca aceste rituri să nu devină simple ritualuri. Mă gândesc la acei părinţi care-şi ceartă mereu copiii şi care, într-o bună zi, „sărbătoresc” Crăciunul: o masă mai bună dar şi ameninţări că nu vor fi cadouri, scene neplăcute, certuri, confiscarea jucăriilor „dăruite” de Moş Crăciun; unde e atunci sărbătoarea?

Revenind la copil, ne putem amuza să-l îmbrăcăm în Moş Crăciun îndată ce-şi doreşte acest lucru, adică pe la trei ani şi jumătate. Iar el va fi Moş Crăciun care va pune cadourile în pantofii părinţilor săi. Când va vedea un Moş Crăciun în magazine i se va spune: „Vezi, acesta e un domn îmbrăcat în Moş Crăciun.” Copilul va întreba: „Dar cel adevărat?” „Cel adevărat – nu se ştie. E cineva care nu bea, nu mănâncă, care nu a avut tătic şi mămică, care nu s-a născut şi nici nu moare. E cineva imaginar.” Copilul va înţelege foarte bine.

O altă întrebare a acestei mame se referă la cărţile de poveşti. E adevărat că în perioada Crăciunului ne întrebăm ce cadouri să facem şi cui şi ce gen de poveşti să oferim copiilor? Ea scrie: „Am crezut că, până la o anumită vârstă, poveşti ca: Tom Degeţel, Albă ca Zăpada, sau Capra Domnului Seguin trebuie evitate.”

Da. Copilul ei nu are încă vârsta potrivită pentru astfel de poveşti.

Dar ea a auzit spunându-se că nu trebuie să ne temem că ne-am angoasa copiii cu acest gen de poveşti. „Mi s-a spus, scrie ea, că aceste forme de angoasă le calmează pe cele existente deja la copil sau, cel puţin, le-ar putea canaliza. Nu prea ştiu ce să cred, deoarece e atât de tentant să spui poveşti înspăimântătoare; eşti sigur că o să-i încânte pe copii. Frica este oare cu adevărat indispensabilă ca să-i atragi, să le captezi atenţia? Şi în acest caz cred că adulţilor le face mare plăcere credulitatea copiilor.”

Deoarece aşa vede ea lucrurile, să procedeze cu copilul ei exact aşa cum simte. O altă mamă poate că simte altfel… în această problemă nu există un bine şi un rău, un „trebuie” sau „nu trebuie” procedat aşa. Totul depinde de

sensibilitatea copiilor şi ea seamănă de obicei cu cea a părinţilor. Sunt copii care spun poveşti înspăimântătoare şi cărora le place mult acest lucru. Oricum, e important ca ei să deseneze poveştile, iar atunci când le sunt povestite, să li se arate şi poze. Ei au nevoie să ilustreze ceea ce spun prin imagini. Dovada e că acest băieţel mi-a făcut un desen; a simţit nevoia să ilustreze scrisoarea mamei sale pentru a-mi trimite propria lui întrebare şi pentru a stabili propriul lui mod de comunicare cu mine.

Acestea fiind spuse, cred că mama are dreptate: poveştile lui Perrault care, în secolul al XVII-lea, erau poveşti pentru adulţi, au devenit poveşti pentru copii, dar nu pentru copiii de doi ani.

Dar atunci, pentru ce vârstă?

Şase, şapte ani. Sunt poveşti simbolice care au cu siguranţă ecou în inconştientul copilului, poveşti care răspund unor temeri pe care le-a avut când era foarte mic: de exemplu, să nu se rătăcească deoarece lumea este atât de mare; când se întreabă: „Avem oare destui bani pentru mâncare? sau atunci când mama lui spune: „Nu mai e zahăr. Vai de mine! Am uitat să cumpăr. Şi astăzi e luni şi totul e închis!” Deodată copilul îşi spune: „Ia te uită, s-ar putea să rămânem fără zahăr.” Mamele care-şi simt copilul sensibil la o remarcă de acest fel, să-i explice: „Vezi, o poveste ca asta ţi-am spus eu ţie!” Căci, trăit în realitate, un fapt neînsemnat poate părea exagerat – mai ales dacă mama face o dramă din pricina unui lucru fără importanţă. De fapt, nu e nimic grav. Dar copilul nu percepe nuanţele.

Deci nu sunt motive să punem pe foc Capra Domnului Seguin…

Ar trebui să observăm, nu-i aşa, că în perioada în care aceste poveşti au fost scrise şi povestite, tuturor copiilor din familiile sărace le lipsea strictul necesar, iar povestea răspundea fantasmelor adulţilor, rămase încă din copilărie. Acum copiii fabulează despre orice. Să-i lăsăm să o facă. Vă asigur că ei nu ascultă ceea ce nu-i interesează. Desigur, nu trebuie să-i spui cu forţa unui copil o poveste care, de fapt, ne face nouă plăcere şi nici, aşa cum ne spune

această mamă, „să vrei să înspăimânţi copilul”. Fiecare mamă să facă aşa cum crede ea. În această problemă nu poţi spune că există „un mod corect” de a gândi. Poveştile sunt bune pentru copiii cărora le plac poveştile. Şi, în general, copiilor le plac deoarece şi mamele lor consideră că e un lucru bun. Dar sunt şi mame care-şi culpabilizează copiii pentru că le plac poveştile neadevărate... Ca urmare, aceşti copii par că dispreţuiesc tot ce este imaginar... Până la urmă acesta este de fapt un proces intentat literaturii!

Iată o întrebare care se referă la jucării, la tipurile de jucării care se dau copiilor în funcţie de vârstă. Mulţi părinţi îşi pun această întrebare. Se vorbeşte adesea şi despre jucării educative. Este bine să spunem că există, pe de o parte, jucării educative şi, pe de altă parte, jucării extrem de comerciale care nu prezintă poate un interes prea mare. Ce puteţi spune în legătură cu acest lucru?

E un subiect foarte dificil. Cred că jucăriile care trebuie date copiilor sunt cele pe care şi le doreşte el. E simplu să afli ce-şi doreşte. Mama îşi duce copilul într-un magazin de jucării, nu la ore de vârf, desigur, atunci când magazinul este aglomerat iar copilul pune mâna peste tot. (Să telefoneze la un magazin şi să întrebe: „La ce oră aş putea veni fără să deranjez prea mult? Deoarece aş vrea să-mi văd copilul în mijlocul jucăriilor să-mi dau seama ce-l interesează.” în acest fel vezi ce-l interesează.) Şi vreme de o oră sau două să lase copilul liber, privindu-l cu coada ochiului în timp ce stă de vorbă cu persoanele de acolo. O vânzătoare trebuie să stea în preajma copilului pentru ca acesta să nu facă prea multe năzbâtii şi să vorbească cu el. Nu mama trebuie să-l însoţească, deoarece ceea ce o interesează pe ea în acel moment îl va interesa, în mod inevitabil şi pe el (vorbesc despre copiii sub şapte ani). Ea va reţine ce-l interesează pe copil, apoi va vedea de ce sumă dispune – deoarece trebuie să ţinem cont şi de acest lucru.

Cred că atunci când jucăriile se aleg în absenţa copilului se uită faptul că până la cinci ani copiii sunt interesaţi de toate jocurile de asamblare: puzzle, jucările de construit,

marionete, omuleţi din piese detaşate. (Nu păpuşi care se desfac, dimpotrivă. Cele ale căror cap, braţe sau picioare se pot detaşa cu uşurinţă, aşa cum se fac astăzi, sunt mai potrivite pentru părinţi deoarece nu se strică: dar pentru copii ele nu sunt potrivite. Fiindcă păpuşile sunt reprezentări umane de care trebuie să ai grijă.) Şi apoi, mai sunt jucăriile care te fac să visezi, de preferat celor foarte perfecţionate sau celor mecanice care se strică repede: le scuturi puţin, învârţi o cheie şi funcţionează toată ziua; apoi se strică sau se pierde cheia iar pe copil nu-l mai interesează deloc; mai curând pe părinţi îi distrează când văd o pasăre ciugulind sau o broscuţă care sare, pe copii nu-i interesează prea mult. În realitate, nimic nu egalează jucăriile solide, mici: maşinuţele, câteodată chiar şi pentru copiii ce au depăşit prima copilărie, până la paisprezece, cincisprezece ani; jucăriile pe care copilul le face şi le desface; trenurile electrice – toată lumea ştie că sunt pentru taţi, dar asta nu-i împiedică pe băieţi să se arate şi ei interesaţi începând, să spunem, de la doisprezece ani, căci înainte au nevoie de ajutorul tatălui. Păpuşile? Sunt împotriva păpuşilor care fac totul (care plâng când le apeşi în diferite locuri, care fac pipi…) deoarece… Dar ce nu fac ele? Tocmai asta e. Pe copil nu-l interesează ceea ce se repetă. El vrea să poată visa în legătură cu un obiect. Dacă i se oferă o păpuşă ca aceasta, asta e: dar nu va fi păpuşa pe care şi-o doreşte el.

O păpuşă care vorbeşte, merge, suge…

Acestea sunt curiozităţi ştiinţifice. Un copil nu poate alinta o asemenea păpuşă. Lui îi plac păpuşile moi, cu o faţă frumoasă şi cu multe haine. Nu ştiu nici de ce este la modă să se facă păpuşi care privesc pieziş. Pe mine acest lucru mă şochează. Se pare că păpuşile care-i privesc pe copii în faţă îi angoasează. Poate că asta i s-a întâmplat o dată unui copil fricos şi temător şi de aici s-a tras concluzia că nu mai trebuie făcute păpuşi care să privească drept în faţă. Nu cred că e un lucru foarte inteligent deoarece, când te uiţi la o păpuşă care te priveşte pieziş, nu prea mai simţi că eşti mama acestui bebeluş, nu-i aşa?

Deci, să mai spunem o dată, trebuie să avem încredere în copii…

Încă un lucru care nu se ştie: baloanele (există pungi cu o sută de baloane) sunt fantastice pentru copiii mici şi chiar pentru cei de şapte, opt ani; nu sunt periculoase nici pentru geamuri nici pentru obiectele din casă, pot fi lovite, umflate, dezumflate, răsucite, înţepate. E minunat să te joci cu baloanele.

O altă întrebare: Ce credeţi despre animalele din pluş foarte, foarte mari?

Dimensiunea mare a animalelor din pluş sau a păpuşilor este periculoasă pentru copii. Proporţia dintre masa jucăriei şi masa copilului când e treaz şi se joacă nu contează. Din păcate, jucăriile se află într-un colţ al încăperii şi, în anumite momente, când copilul e obosit sau bolnav par mult mai mari decât copilul însuşi care, în acel moment, se simte copleşit. De fapt, o jucărie pentru copii (un ursuleţ, o păpuşă etc.) n-ar trebui să depăşească lungimea cuprinsă între capătul degetului mijlociu şi cotul copilului. Aceasta este proporţia adecvată pentru fiecare copil deoarece ea reprezintă proporţia dintre sugar şi adult.

Tot în legătură cu jucăriile, iată o mărturie destul de surprinzătoare a unei mame care are trei fete de cinci, trei şi un an. „în general, la sfârşitul anului, copiii sunt mult prea răsfăţaţi. Într-un an, după ce au primit o mulţime de cadouri, cele două fetiţe s-au distrat călcând în picioare până ce au distrus un serviciu de masă pentru păpuşi pe care tocmai îl primiseră.” Mama a aruncat serviciul la gunoi şi, imediat după aceea, fetiţele s-au grăbit să arunce şi ele toate jucăriile care nu le mai interesau. „De atunci, continuă ea, când fetele mele primesc un cadou, îi-l lăsăm atâta cât să-l descopere apoi îl luăm înapoi spunând: «E al tău, dar ai tot timpul să te joci cu el.»„ în această familie e organizat un întreg sistem: copiii nu au voie să se joace cu mai multe jucării o dată: pentru a se putea juca cu altă jucărie trebuie s-o pună pe cea dinainte la locul ei. Fetiţele o caută apoi pe mamă pentru a-i arăta că au pus totul la loc, înainte de a avea voie să ia altă jucărie. Mama încheie

cu această frază: „Evit să le ofer ceea ce-şi doresc ca să poată visa cel puţin la ceva inaccesibil.”

Uluitor! Această mamă ar dori ca fetiţele ei să viseze la ceva… De fapt, se întâmplă exact pe dos. Ele nu pot să viseze: sunt atât de ancorate în realitate! Şi apoi, ea nu înţelege că pentru copil „sărbătoarea”, în sensul că-ţi dai drumul, că eşti fericit, e şi atunci când îşi strică jucăriile. Şi, mai ales, resturile unei jucării stricate, cu condiţia ca ele să nu fie periculoase, trebuie lăsate în cutia cu jucării: şi asta deoarece, câteodată, copiii se distrează mult mai bine jucându-se cu bucăţi de jucării decât cu jucării nou-nouţe. Trebuie să spun că acest stil de educaţie poate produce în viitor tulburări grave acestor copii. Jucăriile trebuie să aparţină în totalitate copilului şi ceea ce face cu ele nu-i mai priveşte deloc pe părinţi. Ce e dat e bun dat şi dacă copilului îi face plăcere, poate să facă totul bucăţi.

Deci, după ce le-au dat copiilor, părinţii nu mai au nici un drept asupra jucăriilor.

Nu! S-a terminat. Şi nu trebuie confiscată niciodată o jucărie unui copil. Asta înseamnă sadism. Şi dacă i s-ar confisca unei mame copilul? în sfârşit! Jucăriile sunt copiii copiilor. Această scrisoare e total inadmisibilă, încât m-am întrebat dacă corespondenta noastră nu ne-a jucat cumva o farsă. Dar nu, pare adevărat.

Apoi, la cinci, trei ani şi un an este şi prea devreme pentru a face ordine.

Înainte de patru ani e periculos ca un copil să fie pus să facă ordine. Copilul poate fi ajutat să facă ordine începând de la patru ani: el pune un lucru din zece la loc, iar mama strânge restul; şi asta, după cum am mai spus-o, seara, când copilul se culcă, deoarece totul merge la culcare împreună cu el. Dar lumea trebuie să continue să trăiască în jurul lui. Or, lumea sa e făcută din toate jucăriile ce-l înconjoară. Sunt puse la locul lor seara şi în felul acesta trăiesc şi ele! Fetiţele despre care am vorbit trăiesc într-o lume… inumană.

Ei bine, sper că mama va putea reflecta puţin la toate acestea.

În orice caz, eu îi sfătuiesc pe părinţi să le cumpere copiilor jucăriile pe care aceştia şi le doresc şi, o dată dăruite, să nu le ascundă, nici să nu le confişte. Dacă copiii nu vor să se joace cu ele, le vor pune într-un colţ şi se vor juca mereu cu aceleaşi jucării. Dar ce aparţine unui copil, îi aparţine în totalitate. E bine să se dea altor copii jucăriile ce nu mai sunt folosite; dar copilul însuşi trebuie să le aleagă. Părinţii să nu creadă că trebuie să le dea numai pe cele întregi, deoarece copiii din spitale sau din creşe care au nevoie de jucării sunt deseori mult mai mulţumiţi cu una stricată decât cu una nouă. E nevoie şi de jucării noi, dar nu numai. Copiilor le plac fragmente de jucării.

O altă întrebare în legătură cu jucăriile. E o scrisoare din partea unei mame care vă întreabă dacă trebuie să le cumpere gemenilor ei, gemeni bivitelini, un băiat şi o fată de zece luni, aceleaşi jucării?

Zece luni! Nu, cred că la zece luni e mult mai bine să existe varietate. Le pot cumpăra câteodată două jucării la fel, dar e important să nu facem din asta un principiu. Iar când vor creşte şi vor dori amândoi aceeaşi jucărie, de ce nu? îi sfătuiesc pe părinţi să-i deosebească pe gemeni cel puţin în privinţa îmbrăcăminţii pentru ca aceştia să o poată schimba între ei şi să nu fie întotdeauna îmbrăcaţi la fel, mai ales pentru ca prietenii lor să-i poată deosebi cu uşurinţă – în special în cazul gemenilor care seamănă între ei, dar nu e cazul aici deoarece e vorba despre un băiat şi o fată şi e de preferat să aibă îmbrăcăminte, caiete diferite. Dar, în privinţa jucăriilor – ca în cazul tuturor copiilor, de altfel – trebuie să i se dea fiecăruia ce doreşte: dacă doi copii vor aceeaşi jucărie, ei bine, să li se cumpere aceeaşi jucărie. Gemeni sau de vârstă apropiată, nu are importanţă.

Realitate şi imaginar
(Fuga, frica, minciuna)

Trei scrisori foarte diferite se referă totuşi la aceeaşi dificultate. Un fel de refuz al realităţii. Iată mai întâi o familie cu trei copiii: un băiat de cinci ani, unul de douăzeci şi şase de luni şi o fetiţă de patru luni. Când era mic, băiatul cel mare plângea într-un mod foarte îngrijorător după cum spun bunicile, care l-au crescut: fără zgomot dar până ce îşi pierdea respiraţia. Se întrebau dacă-şi mai poate reveni.

E ceva foarte asemănător cu ceea ce se numeşte „spasmul de plâns."

Apoi, totul s-a rezolvat. Acum însă, fratele lui e cel care îi îngrijorează. Plânge, se pare, fără zgomot, până când ajunge să facă un fel de crize de tetanie. Rămâne pe spate cu mâinile şi corpul înţepenite. După aceste mici crize îşi revine, confuz, foarte surprins şi foarte obosit. Ca să nu se rănească – ar putea să cadă oriunde şi oricum – atunci când îşi dau seama că e pe punctul să facă una din aceste crize de furie (şi trebuie să fie atenţi deoarece totul se petrece în linişte), îl întind pe jos, pe burtă. Mama nu-şi face prea multe griji. Ea ne scrie: „O să-i treacă aşa cum i-a trecut şi celui mare."

Are, desigur, dreptate. Dar mai scrie ceva ce mi se pare important: „Vă atrag atenţia că nu a început să plângă aşa la naşterea surioarei lui. Plângea astfel încă dinainte. Totul a început în perioada Crăciunului, după o rinofaringită gravă cu patruzeci de grade febră." Or, e de reţinut faptul că mama, tocmai atunci, era însărcinată în trei luni. Şi, în general, în acel moment, când sarcina mamei este de trei luni, apar la copilul născut înainte dificultăţi de ordin psihosomatic; poate pentru că nu i s-a spus vestea sau pentru că el o aude de la alţii, fără să-i fie comunicată personal.

Oricum stau lucrurile, cred că acest copil poate fi ajutat

când se află într-o asemenea stare nu culcându-l pe jos, ci dimpotrivă, luându-l în braţe şi spunându-i încet la ureche: „Chiar dacă ai o surioară, noi nu te iubim mai puţin.” O dată revenit la starea lui normală, să i se explice: „îţi aminteşti când ai fost bolnav, de Crăciun; ştiai că mămica ta aşteaptă o surioară deşi nu ţi-o spusese nimeni, iar tu vroiai să te întorci în burtică fiindcă simţeai că acolo se întâmplă ceva. Ai avut dreptate!” Sunt sigură că după câteva asemenea „crize” totul va trece.

Chiar dacă acest caz este ieşit din comun, el ne permite să amintim fiecărei mame însărcinate, chiar numai în câteva luni, că trebuie să le spună acest lucru copiilor săi.

Nu întotdeauna atât de devreme. Deoarece să aştepte atâtea luni, e mult pentru un copil. Cu condiţia ca acesta să nu se manifeste într-un mod deosebit, ca în cazul pe care tocmai l-am discutat. Copilul despre care am vorbit – un copil de douăzeci şi două de luni – era sensibil şi telepat – copiii sunt telepaţi, ştim bine, când sunt mici.

Dar cred că lucrurile se vor rezolva.

Aş fi tentată să mă întreb dacă fratele mai mare nu s-a refugiat şi el puţin din realitate în viaţa imaginară, după cele ce ne scrie despre modul lui de a se juca cu o mulţime de sfori, cu maşinării închipuite; nu-i place ca fratele lui să-l deranjeze, deoarece vrea să rămână în lumea imaginară, nu înţelege deloc de glumă şi nici chiar rolul cuvintelor. Nu face decât să mânuiască obiectele. Cred că tatăl ar trebui să le vorbească despre diferenţa dintre realitate şi vis, jucându-se într-un mod cât mai concret cu ei. Astfel, aceste mici tulburări de fugă din realitate se vor vindeca cu siguranţă.

Vedem, o dată în plus, importanţa cuvântului.

Şi de asemenea importanţa sensibilităţii fiecărui copil în faţa unui fapt care l-a perturbat într-o oarecare măsură.

Să schimbăm puţin subiectul: frica la copii. Unei fetiţe de zece ani îi e frică să-şi facă singură lecţiile în camera ei, dacă părinţii sunt în altă cameră; să meargă să se spele pe dinţi, după masă, dacă părinţii sunt, de exemplu, în bucătărie; să urce singură să-şi vadă o prietenă care

locuieşte cu două etaje mai sus.

Nu se duce decât însoţită de surioara ei sau de unul din părinţi. Mama ne întreabă: „Asta se întâmplă deoarece n-am vrut să le lăsăm singure, nici măcar cinci minute, când erau foarte mici?”

Da, cred că asta înseamnă că mamei însăşi i-a fost frică. Fetiţa s-a identificat cu propria-i mamă, ceea ce a dus la dezvoltarea unei personalităţi anxioase.

Mama precizează că îi este într-adevăr şi ei foarte frică de accidente, de foc, de gaze, de căzături etc. Ne spune: „Nu-mi las fetele singure să meargă la cumpărături. Le interzic cu desăvârşire, de exemplu, să meargă să-şi ia singure bicicletele de la subsol (locuiesc într-un bloc mare) deoarece mi-e frică de vagabonzi. Mi-e cam frică de ce se poate întâmplă în asemenea locuri.”

În orice caz, cu nici un chip nu trebuie să râdă de copil. Să-l ajute să lumineze toate locurile întunecate. Ar putea să-i facă cadou o lampă electrică agăţată de un fir pentru ca ea să poată face lumină oriunde doreşte; şi, de asemenea, ar putea să-i spună să deseneze tot ce o sperie sau să povestească ce-şi imaginează. Aceasta deoarece e un copil cu multă imaginaţie, care nu-şi povesteşte visele. Atunci când îi e frică, mama să-i spună: „Vino cu mine, hai să vedem amândouă. Vezi, nu sunt decât nişte obiecte...” Şi să o pună să le atingă! Cred, de asemenea, că este o fetiţă care nu a fost obişnuită să atingă obiectele – aşa după cum deseori am recomandat – şi care, din această cauză, a rămas în imaginar, fără referinţe senzoriale. Când un copil a înţeles că obiectele au contururi, că acestea sunt fixe şi că pot fi înconjurate, când înţelege că poate pune mâna pe orice nu-i mai e frică de ce-şi imaginează, deoarece cunoaşte lucrurile şi ştie că ele pot fi abordate în mai multe feluri. Ştie că există realitatea şi imaginarul şi că ele nu înseamnă deloc acelaşi lucru. Dacă, pentru propria-i plăcere, imaginarul şi realitatea pot fi confundate, copilul trebuie ajutat să facă diferenţa între posibil şi imposibil atunci când confuzia dintre cele două planuri de reprezentare îl angoasează şi-i tulbură viaţa. Oare, în

această familie, tatăl nu şi-ar putea ajuta fetele să-şi critice mama căreia îi e frică de orice? Ar râde toţi, împreună. A fi prudent nu înseamnă a fi obsedat de pericole absolut imaginare.

Sunt şi scrisori în care sunteţi rugată să vorbiţi despre minciună. Iată o scrisoare de la o mamă care nu ştie ce atitudine să ia în faţa minciunilor unicei sale fiice de şase ani. De când a început şcoala aceasta are prostul obicei să „măsluiască adevărul”. Mama se întreabă dacă un copil de şase ani este suficient de conştient pentru a şti ce sunt minciuna şi adevărul. Această problemă o contrariază cu atât mai mult cu cât fetiţa a minţit cu multă naturaleţe.

Vârsta la care un copil face diferenţa între ficţiune şi realitate este foarte variabilă. E greu să-i răspund cu precizie acestei mame deoarece copilul nu poate fi înţeles decât în planul lucrurilor concrete, iar ea nu ne dă nici un exemplu de minciuni ale fetiţei sale.

Pot exista diferite motive pentru care copilul nu spune adevărul.

Poate fi vorba de ceea ce noi numim mitomanie: fetiţa spune ceva neadevărat dar gratuit care nu face rău dar nici bine, o simplă născocire. Viaţa imaginară a unui copil trebuie, bineînţeles, ocrotită. Are nevoie de ea. Este partea de poezie a fiinţei umane, deoarece sunt atât de puţine lucruri pe care le putem realiza; suntem atât de neputincioşi, încât ne imaginăm tot ceea ce nu putem avea sau face. Poezia şi teatrul sunt făcute din imaginar. De ce adulţii se uită la televizor? Deoarece „nu e adevărat”. Ne scăldăm toţi în acest „nu e adevărat” care este cultura.

Poate fi vorba, de asemenea, despre o fetiţă care caută să intre în conflict cu mama sa, conflict pe care nu l-a întâlnit în jocurile ei. Cred că mama ar trebui să afle de ce o amuză pe fetiţă să mintă. Şi să-i răspundă, plecând de la lucruri concrete: „Nu ştiu dacă e adevărat ce-mi spui. Vezi, asta e masa, e albă. Dacă-mi spui că e neagră, mă voi gândi: «Oare nu vede bine?» sau «Spune aşa ca să se amuze pentru că ar vrea să ne certăm, în joacă, în legătură cu culoarea mesei.»„

Mama ar putea, de asemenea, să se gândească dacă ea sau soţul ei nu i-au spus vreodată minciuni fetiţei. În legătură cu naşterea copiilor, de pildă, sau de Crăciun, referitor la Moş Crăciun (temă întâlnită frecvent în universul magic al copiilor): copilul ştie deja adevărul de la colegii lui, iar acasă continuă să i se spună că Moş Crăciun e adevărat „cu adevărat”, când de fapt el e adevărat „ca să ne distrăm”. Or, acest „ca să ne distrăm” se află pe un alt plan decât cel al adevărului, el este în spaţiul, pe tărâmul poeziei, dacă putem spune aşa.

Pe scurt, această fetiţă trebuie înţeleasă şi nu certată.

Sau, poate, fetiţa aceasta a dat cândva vina pe cineva pentru un lucru de care era singura vinovată? Anumiţi copii mint pentru a se deculpabiliza pur şi simplu pentru că sunt inteligenţi. Trebuie să li se inculce simţul responsabilităţii. E foarte important! Am auzit copii spunând un lucru „neadevărat” tocmai pentru că părea mai adevărat, deoarece nu înţelegeau ceva... în legătură cu aceasta îmi amintesc o istorioară: într-o zi, am găsit deschis un dulap pe care tocmai îl închisesem, iar jucăriile ce se aflau în el erau împrăştiate pe jos. Fiul meu, care avea atunci douăzeci de luni şi vorbea foarte bine, mi-a spus că frăţiorul lui (de trei luni) deschisese dulapul. Am fost foarte mirată, el nu minţea niciodată. La puţin timp după aceasta, mergând spre un anumit loc, foarte apropiat de dulap – loc prin care un adult trecea rareori deoarece era chiar lângă dulap – am văzut uşa deschizându-se şi tot ce era înăuntru împrăştiindu-se pe jos. Am înţeles! După ce am închis uşa, am apăsat cu mâna în acelaşi loc, cam cât greutatea unui copil, şi dulapul s-a deschis. L-am chemat pe fiul meu şi i-am arătat: „Vezi, când treci pe aici, dulapul se deschide.” Mi-a răspuns: „Sigur. Doar ţi-am spus

— Ce mi-ai spus? Că fratele tău a deschis dulapul? Ştii foarte bine că nu poate ieşi singur din pătuţul lui

— Ţi-am spus că n-a fost o vrajă.” El voise să găsească un responsabil pentru că îi era teamă să nu fie vreo vrajă, din moment ce nici el, nici eu şi nici tatăl lui nu descinseserăm dulapul. Deci frăţiorul lui îl deschisese. Şi, în

sfârşit, am înţeles că ceea ce luasem la început drept minciună nu era de fapt o minciună. Sau mai curând, dacă era într-adevăr o minciună, în ochii lui nu era decât o explicaţie plauzibilă: dacă nu deschisese el dulapul, atunci fratele lui o făcuse. Asta ne arată că trebuie să ne gândim mult la motivul pentru care un copil spune ceva ce pare a fi minciună sau absurditate.

Şi să nu ne înfuriem…

Pe cât posibil! Furia nu rezolvă niciodată nimic. În orice caz, părinţii greşesc când insistă pe lângă copil: „Dacă recunoşti, n-o să te cert.” Or, când copilul face ceva neplăcut sau rău, el trebui să-şi asume fapta, dar şi-o asumă mult mai bine când i se spune: „Picioarele, mâinile tale au făcut lucrul acesta fără voia ta; ştiu că se întâmplă ca mâinile să facă ceea ce capul n-ar vrea” etc. Trebuie vorbit şi reflectat împreună cu copilul, dar nu trebuie niciodată hărţuit pentru a afla „adevărul”. Un copil nu trebuie lăsat niciodată să se afunde într-o minciună ca să se dezvinovăţească, mai ales când nu e nici un pericol. Fapta a fost comisă. Copilul neagă că el este făptaşul deoarece nu-şi poate asuma vinovăţia? Trebuie să-i spunem: „Bine, văd că ţi-e prea ruşine să recunoşti. Ai dreptate, dar fă în aşa fel încât să nu se mai întâmple…

— Dacă spun că nu sunt eu de vină

— Bine, te cred… Ce-a fost a fost. Să nu mai vorbim despre asta. Dar să ştii, chiar dacă eşti vinovat, eu te iubesc şi am încredere în tine: deci, dacă eşti vinovat, iartă-ţi şi tu prostia pe care ai făcut-o, iar dacă nu, iartă-mă pe mine pentru că te-am bănuit.” Această lecţie dă roade pe termen lung. Şi e mai bine decât să facem din asta o dramă.

Realitatea trebuie să rămână în cuvintele care exprimă realitatea (Să vorbim despre moarte)

Moartea: o temă care revine în multe scrisori... Iată două dintre ele. Prima vine din partea unor părinţi care vă întreabă cum să-i vorbească unui copil de opt luni despre un frate mort pe care el nu l-a cunoscut, dar care a rămas viu în inima lor. A doua e de la o mamă care a avut doi băieţi gemeni acum şaptesprezece luni. Unul dintre ei, după ce a fost spitalizat o lună şi jumătate, a murit la vârsta de trei luni. Vă întreabă cum poate resimţi celălalt frate această pierdere şi cum să-i vorbească despre ea.

Referitor la copilul de opt luni, al cărui frate mai mare a murit, mi se pare că două lucruri trebuie spuse părinţilor. Primul este că acest copil iubit trebuie să-şi păstreze locul în inima lor; şi e bine ca în familie sau cu prietenii să se vorbească despre el în prezenţa celui mic. Al doilea lucru este că, de fiecare dată când se vorbeşte despre fratele mort – la opt luni se poate deja vorbi despre asta – se poate chiar şi mai devreme – să i se spună: „Vorbim despre fratele tău mai mare pe care tu nu l-ai cunoscut.” Reţineţi bine cuvântul. Deoarece nimic nu e mai nociv pentru copiii cărora le-a murit un frate mai mare la o vârstă fragedă decât să le vorbeşti despre „frăţiorul lor”; mama are tendinţa să le spună: „Micuţul meu X care a murit”; dimpotrivă, cred că trebuie să li se spună „fratele tău mai mare” sau „primul nostru născut”, „tu eşti al doilea copil”. Este important ca, întotdeauna, copilul să ştie că e al doilea născut şi că el a fost bucuria părinţilor; el, căruia, din fericire, destinul i-a permis să depăşească vârsta la care se referă părinţii când vorbesc despre cel mare. Atunci când am pierdut o fiinţă dragă, suntem tentaţi s-o readucem în memorie în ipostaza ei cea mai bună; dacă e vorba de un adult, îl revedem tânăr chiar dacă, din când în când, ni-l

amintim şi bătrân... Dar când e vorba de un copil mic, părinţii sunt tentaţi să şi-l amintească în ultimele luni de viaţă. Îi va ajuta mult să-i vorbească fiului lor despre fratele mai mare „care ar fi împlinit vârsta de...” Pe măsură ce copilul va creşte, i se va explica: „Nu-l ai pe fratele tău. Te-ar fi ajutat, poate, dacă ar fi trăit, dar cine ştie dacă nu te ajută, fiind totuşi printre noi, deoarece ne gândim la el?” Ceea ce nu trebuie făcut este să-l idealizeze pe acel copil defunct: el ar fi fost perfect, el n-ar fi făcut prostii etc.

Reţin, în orice caz, că se poate vorbi despre moartea unui frate chiar unui copil foarte mic.

Da. Şi cu prima ocazie, probabil la 1 noiembrie, când mergem la cimitir, când gândurile celor vii se îndreaptă spre cei morţi, e bine ca micuţul să-şi însoţească părinţii – şi, fără patetism, să i se vorbească despre fratele mai mare mort, spunându-i: „Aici se odihneşte el.”

În legătură cu aceasta avem o mărturie. Este scrisoarea unei mame al cărei băieţel are acum doi ani. La o lună şi jumătate de la naşterea acestuia şi-a pierdut fiul mai mare, de trei ani, mort subit în urma unei boli grave. Mai avea şi o fetiţă de cincisprezece luni, care-l adora pe acest frate. Mama constată: „Un copil foarte mic poate înţelege multe lucruri, deci nu trebuie să i se ascundă nimic, ci să i se spună adevărul.” Dovadă – fetiţa de cincisprezece luni care, la moartea fratelui ei, a avut tulburări serioase: l-a căutat zile întregi; şi-a părăsit jucăriile. La vârsta de nouăsprezece luni au dus-o la mormântul fratelui ei; începând din acea zi s-a liniştit complet.

Acest exemplu e foarte important. De ce adevărul dă roade? Ar fi complicat să detaliem aici motivele, dar vreau cel puţin să subliniez că dacă adevărul nu e spus cu aceleaşi cuvinte folosite de adulţi pentru a înfrunta aceste suferinţe atât de greu de acceptat şi care sunt o parte inevitabilă a încercărilor la care suntem supuşi, ei bine, copilul va construi în mintea sa fantasme mult mai dramatice pentru el. De pildă, această fetiţă de cincisprezece luni care-şi căuta fratele mort putea crede că mama l-a aruncat la toaletă, că tata şi mama l-au mâncat...

– toate aceste lucruri ce apar în poveşti şi la care copiii se gândesc. Trebuie ca realitatea să rămână în cuvintele care exprimă realitatea-adică ale experienţei – şi spusă în mod foarte simplu. Părinţii cred că moartea îl va face pe copil să sufere. Desigur! Mai târziu! Dar fetiţa despre care vorbim suferea din cauza insolitului situaţiei, iar acest insolit ar fi putut să o arunce într-un univers magic din care n-ar mai fi putut ieşi.

Cât despre frăţiorul ei de doi ani, mama nu ne spune dacă a avut probleme datorate morţii fratelui lui mai mare. Dar acum el fiind băiatul cel mai mare, e important să i se spună foarte devreme: „Am avut un băiat mai mare decât tine. Tu eşti al doilea”, iar el nu trebuie să ia locul acestui frate mai mare în inima părinţilor lui, chiar dacă-l ocupă acum în faţa legii. Fiecare fiinţă umană e de neînlocuit pentru cei ce au iubit-o.

Să revenim la gemenii dintre care unul a murit.

Mama ne întreabă ce poate simţi celălalt. Ce poate resimţi un copil nu e o întrebare la care să putem răspunde… Ceea ce putem face ca să-l ajutăm este, ca şi în cazul precedent, să profităm de discuţiile cu alte persoane la care copilul e prezent şi să spunem: „Da, ar fi fost doi dacă X… ar fi trăit.” Dacă copilul întreabă despre cine e vorba, i se va explica: „Este fratele tău care a murit pentru că atât a avut de trăit, deşi noi speram să trăiască tot atât cât vei trăi şi tu. E bine că tu trăieşti; şi nu e rău că el a murit. Poate că ţie îţi pare rău deoarece, în burtică la mine, eraţi amândoi împreună. Într-o zi acest tovarăş a dispărut din viaţa ta. Dar cine ştie dacă nu te apără de acolo, de sus, de unde este?” Explicaţia va depinde, desigur, de credinţa pe care o au părinţii. Şi, în funcţie de această credinţă, cred că aceştia trebuie să-i spună copilului, pe lângă adevărul tuturor, propriul lor adevăr. Chiar dacă copilul spune: „Dar nu eşti prea sigură de asta”, i se poate răspunde: „E posibil, dar îmi face bine să gândesc aşa.”

Iată acum mărturia unei mame care a ezitat mult timp să vă scrie pentru simplul motiv că ceea ce s-a petrecut cu ocazia unei întâmplări pe care v-o povesteşte, nu se

potriveşte cu ce credea ea că trebuia să se întâmple.

V-a auzit deja vorbind despre moarte şi despre modul în care trebuie abordat acest subiect cu copiii: explicându-li-se că omul moare atunci când i se termină viaţa, un răspuns, spuneaţi, ce îl eliberează în general pe copil de angoasă. Or, ea are o fetiţă de opt ani; acum patru ani, o fetiţă, vecină cu ei, prietenă bună a familiei şi a fetiţei în special, a murit subit, fără o cauză anume. (Nu fusese niciodată bolnavă, iar în ziua aceea se juca pur şi simplu lângă mama ei.)

Mama ne scrie: „După patru ani, durerea începe să se estompeze puţin. Mergem deseori la cimitir să-i ducem flori; dar fetiţa mea tot îmi mai vorbeşte despre prietena ei moartă. După ce v-am ascultat, i-am vorbit cu multă încredere şi i-am dat explicaţiile pe care le-am auzit de la dumneavoastră. Reacţia ei nu a fost deloc cea pe care aţi prevăzut-o: a fost foarte, foarte violentă. A început să ţipe: «E o prostie! îţi baţi joc de mine. Bineînţeles că viaţa mea s-a terminat dacă am murit.»„ Dar în cazul acesta, dacă fetiţa ar fi întrebat-o dimineaţa pe mama ei acelaşi lucru, ea i-ar fi răspuns: „«Nu, viaţa ta nu s-a terminat»„ şi totuşi ea a murit. Mama a fost tulburată de această revoltă şi de angoasa pe care o simţea la fiica ei. Pentru a pune capăt discuţiei i-a spus că asta era tot ce ştia şi ea, şi a încercat s-o liniştească.

Peste câteva zile, au discutat din nou această problemă. Explozia de furie nu risipise angoasa copilului, aşa cum sperase mama pe moment. I-a vorbit atunci despre o doamnă foarte în vârstă: „Uite, dacă doamna aceasta, când era tânără, ar fi întrebat-o pe mama ei când va muri, ea n-ar fi putut să-i răspundă.” Vă roagă să reluaţi această temă „deoarece problema revine mereu. Chiar şi săptămână trecută fiica mea m-a rugat cu multă blândeţe: «Ajută-mă să mă opresc la vârsta asta: nu vreau să mai cresc, ca să trăiesc mereu.» Nu ştiu ce să-i spun decât că o iubesc mult de tot şi că sper că vom trăi toţi cinci (sunt trei copii) foarte mult.”

Cred că această fetiţă trăieşte ceva complex, ce pare a

fi în legătură cu moartea prietenei, dar care este, de fapt, în legătură mai curând cu vârsta ei de opt ani. Este posibil ca acum să aibă coşmaruri. În jur de şapte, opt ani, copiii au coşmaruri cu moartea părinţilor. Şi se simt vinovaţi de visele lor. Pornind de la aceste coşmaruri, ei se gândesc la eventualitatea morţii lor şi mai ales la posibilitatea de a fi părăsiţi. Furia acestei fetiţe împotriva mamei ascundea o încredere mai mică în părinţii ei atotştiutori –, o încredere mai mică necesară la copiii de această vârstă care descoperă că, într-adevăr, părinţii lor nu sunt atotputernici şi atotştiutori.

Dacă fetiţa continuă să vorbească despre prietena ei, trebuie ca mama să o ajute să-şi manifeste toată furia, inclusiv cea împotriva unor coşmaruri pe care le are şi pe care nu poate să nu le aibă; tot aşa cum nu poţi să creşti fără să-ţi pierzi dinţii de lapte. Fetiţa nu s-a oprit la vârsta prietenei sale, a continuat să trăiască, are opt ani acum. Cred că are nevoie să audă de la mama ei că sunt pe lume lucruri într-adevăr greu de suportat, dar că a trăi nu înseamnă doar ceva neplăcut, iar a te opri la o anumită vârstă nu rezolvă totul. Când te opreşti la o anumită vârstă e ca şi cum ţi-ai propune, în joacă, să fii un obiect. Obiectele nu gândesc, nu iubesc, nu trăiesc. Trebuie, de asemenea, să i se explice: „într-adevăr, e foarte greu să te desparţi de copilărie pentru a deveni mare, mai ales că nu o mai ai pe prietena ta cu care să vorbeşti despre toate astea. Dar a venit vremea să-ţi faci alte prietene.”

Iar dacă fetiţa vorbeşte din nou despre moarte să i se răspundă: „Nu pot să-ţi spun altceva: cel ce moare, în momentul în care moare, este în acord cu ce se întâmplă. El înţelege, fără îndoială, ceea ce noi, cei vii, nu vom înţelege decât atunci când vom muri. Iar tu, dacă nu vrei să fii în acord cu viaţa ta atâta timp cât trăieşti, înseamnă că vrei să devii un obiect. Iar eu nu vreau să am o fetiţă care este un lucru.” Nu există viaţă fără certitudinea că moartea va veni într-o zi, nu-i aşa? Şi tocmai pentru că suntem siguri că vom muri, simţim că trăim. Important este să ne acceptăm destinul: doar atunci viaţa noastră are un sens.

Poate că fetiţa n-ar mai trebui dusă la cimitir. Mama să se ducă, dar dacă fetiţa nu cere să meargă, să nu o mai ia cu ea. Deoarece acest cult pentru cimitir o va împiedica, în timp, să-şi facă alte prietene: ca şi cum ar trebui să rămână fidelă amintirii acestei prietene şi să nu-şi mai facă altele noi. Iată tot ce pot să spun.

La urma urmei, cred că fetiţa ar fi trebuit să-şi manifeste furia în legătură cu moartea prietenei ei acum patru ani. Atunci a refulat-o. E foarte bine că a putut, în sfârşit, să şi-o exprime. Dar ceea ce apare acum la suprafaţă, este o furie hrănită de angoasa provocată de alte coşmaruri şi de alte angoase: în faţa ideii că va creşte şi că nu-şi va mai putea iubi mama şi tatăl la fel ca înainte. Ar dori să-şi păstreze iluziile din copilărie. Intră în vârsta la care un copil începe să judece, devine conştientă de neputinţa ei şi de cea a părinţilor ei, de neputinţa oricărei fiinţe umane în faţa misterului vieţii şi al morţii. Îşi pune poate întrebări despre sex în general, despre sexul ei, despre rolul bărbaţilor şi al femeilor în aducerea pe lume a copiilor, despre plăcerea pe care o resimte şi pe care o crede, poate, vinovată. Trebuie să i se spună că dorinţa de a da viaţă prin actul sexual nu e suficientă dacă o fiinţă umană nu doreşte să se nască şi să trăiască. Că nimeni nu ştie ce e viaţa şi nici ce e moartea. Nu-i cunoaştem decât condiţiile, plăcerile şi durerile.

Apoi, mama va găsi cuvintele care să exprime cât mai bine cu putinţă dorinţa ca fetiţa să trăiască, precum şi dragostea ei pentru ea.

Să ne simţim bine împreună, dar şi fiecare pe contul lui

Un tată, care are doi copii, unul de trei ani şi altul de două luni şi jumătate, vă cere sfătui în legătură cu două lucruri precise. Există mici discuţii între el şi soţia lui din cauza meselor copiilor. Cel mare, când e la masă, refuză deseori să mănânce deoarece vrea să se joace sau să se plimbe prin casă. Mama ia acest lucru foarte în serios: „Parcă e bolnavă, scrie tatăl, când copilul nu mănâncă nimic. În ce mă priveşte, înclin mai curând să-l las în pace considerând că nu e foarte important; la urma urmei şi eu tot aşa am fost crescut: când nu-mi era foame nu mâncăm; mâncăm mai bine la masa următoare.” Cred că putem să răspundem acum la această întrebare: este important, pentru un copil de trei ani, să mănânce la ore fixe?

Deloc! Ceea ce contează înainte de toate este ca mesele să aibă loc într-o atmosferă plăcută. Asta înseamnă că mai întâi părinţii trebuie să se simtă bine la masă: când mănâncă, să mănânce ce le place. Iar copilul, dacă-i e foame, să mănânce. Dacă nu mănâncă, părinţii să-i spună: „Ai dreptate. Dacă nu ţi-e foame, nu trebuie să mănânci.” De altfel, poate că nu mănâncă nu pentru că nu-i este foame, ci pentru că preferă să se joace. În general, aşa se întâmplă la trei ani. Faptul că mănâncă mai mult la o masă şi mai puţin la o alta, nu are nici o importanţă. După cum ştiţi, a mânca la ore regulate este un obicei apărut târziu. Acest lucru nu e deloc necesar înainte de intrarea copilului în viaţa socială. Abia înjur de şapte ani el îşi reglează programul atât în privinţa hranei cât şi a celorlalte cerinţe. Înainte de această vârstă, mesele la ore regulate sunt absolut inutile. După aceea, e comod. Dar, în orice caz, nu este indispensabil.

Adică, dacă copilul se adaptează bine la orele de masă regulate, cu atât mai bine; dacă nu, asta este, poate să

mănânce doar atunci când îi e foame?

Da, dar şi atunci numai ceva uşor şi numai dacă cere: un copil nu ajunge niciodată să moară de foame, în schimb, obligându-l să mănânce, poate să-i dispară pofta de mâncare. Repet, este important pentru toţi, şi pentru părinţi ca masa să fie ceva plăcut. Deci, mama să renunţe, să nu-şi strice atmosfera mesei pentru ea şi soţul ei, nici bucuria de a trăi a copilului. De altfel, la trei ani, mesele preferate de copil sunt în general micul dejun şi gustarea de după amiază. Seara mănâncă foarte puţin. Dar părinţii să nu facă caz de asta cu nici un chip. Tatăl are dreptate: şi el a fost crescut aşa şi a devenit, fără probleme, bărbat. Să-şi ajute soţia să accepte ritmul copilului în loc să facă din asta un fel de încercare de forţă. E ca şi cum stomacul mamei ar fi în corpul fiului ei!

Tatăl remarcă apoi că problemele băiatului său de trei ani au apărut la naşterea celui de-al doilea copil care are acum două luni şi jumătate: îmbrăcatul, dezbrăcatul mai ales au devenit un chin. Dar cel mai greu este să-l ducă la culcare, deoarece copilul vrea să se culce la aceeaşi oră cu părinţii lui, în jur de ora unsprezece. Tatăl vă scrie: „Când soţia mea încearcă să-l culce pe la ora opt, opt şi jumătate o face cu mare greutate. Reuşeşte uneori, dar foarte greu şi numai cu condiţia să se întindă şi ea alături de el.”

În acest caz părinţii au greşit total. La trei ani, acest copil nu mai are nevoie să fie culcat de mama lui. Să fie lăsat pur şi simplu în pace, gata de culcare, cu toaleta făcută, în pijama, într-o bluziţă sau în halat de casă şi, începând de la o anumită oră, pe care tatăl trebuie s-o fixeze, să nu-şi mai deranjeze părinţii; se va juca în camera lui sau se va culca, după plac, dar fără să-i mai deranjeze pe adulţi şi fără să facă zgomot. Tatăl trebuie să hotărască asta.

Tatăl întreabă: „Poate că de la naşterea fratelui lui are nevoie să ne ocupăm mai mult de el?”

Desigur; dar nici ca de un bebeluş nici ca de un bărbat, nu-i aşa? El are nevoie să fie tratat ca un băiat mare care se culcă în camera lui – am spus-o deja în repetate rânduri.

Dacă nu vrea să meargă la culcare foarte devreme, tatăl să se joace puţin cu el, domino, de exemplu, iată un joc foarte bun, sau să facă puzzle sau să-i spună o poveste după poze. Apoi tatăl să-l trimită în camera lui la o oră stabilită de el – nouă, nouă şi un sfert, în funcţie de copii şi de părinţi – şi să-i spună: „Acum gata. Lasă-mă să stau liniştit cu soţia mea. Culcă-te când vrei. Dacă nu eşti obosit, joacă-te. Dar noi vrem să stăm liniştiţi; dacă nu, mă supăr.”

Frăţiorul mai mic s-a născut acum două luni şi jumătate. E posibil ca părinţii să-i fi vorbit înainte de o surioară – se întâmplă adesea când primul născut e un băiat – sau să fi fost dezamăgit că micuţul a fost tot băiat. În acest caz, cel mare nu înţelege cum părinţii, atotputernici, îl acceptă pe acest nedorit. Dacă aşa stau lucrurile, tatăl să-i spună fiului mai mare că viaţa e cea care hotărăşte, nu părinţii. Şi când a fost conceput, el însuşi a vrut să fie băiat; şi tatăl şi fratele lui de asemenea; el este cel mare, iar celălalt cel mic; şi nu pot fi la fel şi nici nu pot avea acelaşi ritm de viaţă. El va merge în curând la grădiniţă, îşi va face prieteni. Frăţiorul lui nu are nevoie de el, nu ştie decât să facă pe el, să sugă şi să plângă.

Toate aceste explicaţii trebuie să-i fie date de tată, deoarece fiul e la vârsta la care se identifică cu tatăl. El are nevoie ca tatăl său să se ocupe de el, să-i arate cum să se spele, să se îmbrace, să se culce singur, ca un adult. Căci, în acelaşi timp este tentat să-şi imite mama şi frăţiorul. Pe scurt, el nu mai ştie dacă e bine să se identifice cu un adult, şi de ce sex, sau cu un sugar; dacă trebuie să se joace de-a soţul tiran faţă de soţia lui sau, regresând, de-a sugarul, cum a fost şi el. Şi astfel va încerca să-şi angoaseze mama pentru a rivaliza cu sugarul care are nevoie de biberon la ore fixe, are nevoie să fie îmbrăcat, dezbrăcat, schimbat; rivalizează şi cu tatăl lui, cerându-i mamei să doarmă cu el.

Iată o scrisoare încântătoare din care aflăm despre experienţa unei familii cu cinci copii. Mama ne scrie: „De trei ani locuim într-o fermă şi nu depindem decât de munca noastră. Educaţia copiilor ni se pare un lucru esenţial, ca şi prezenţa tatălui în creşterea lor. Acesta nu mai e

considerat, aşa cum se întâmplă la oraş, o maşină de făcut bani: el participă la viaţa copiilor. Mult prea des, părinţii sunt suspicioşi de parcă ar fi duşmanii propriilor copii, încercând să lupte împotriva defectelor acestora «fără să se lase duşi de nas». Iar copiii au impresia că părinţii sunt împotriva lor. Sunt mulţi părinţi, mai ales în mediile cultivate, care se pun la dispoziţia copiilor lor, ca şi cum aceştia ar fi regi. Aici, la fermă, încercăm să fim împreună, cu toate îndatoririle pe care le presupune acest lucru atât din partea unora cât şi a altora pentru a se înţelege, a se ajuta şi a se respecta reciproc. De exemplu, înjurăturile sunt permise cu condiţia să nu supere pe cineva (bunici, musafiri) sau să nu insulte pe cineva (poţi să înjuri cât vrei dacă te loveşti la un deget, dar nu-ţi poţi permite să-i spui cuiva: «Mai tacă-ţi fleanca!» sau «Ticălosule!». Cât despre educaţia sexuală, ea se face firesc, observând relaţiile dintre animale (berbeci şi oi, cocoşi şi găini etc.), bazate pe instinct, comparate cu legăturile şi respectul dintre noi, părinţii.”

Parcă ar fi cuvintele dumneavoastră.

În scrisoare ni se arată apoi cum decurge viaţa de fiecare zi: au norocul să aibă spaţiu, în clădiri vechi, lipsite de confort, în care primesc persoane foarte diferite, atât tineri cât şi pe bunici sau pe prietenii bunicilor. Copiii au între doi şi unsprezece ani. Cel mai mare e în clasa a şasea. Următorii trei merg la şcoala din sat, care nu are decât doisprezece elevi – dacă toate şcolile ar fi aşa! La ţară, munca pentru a supravieţui dictează totul şi fiecare, mic sau mare, participă la ea în funcţie de vârstă şi de posibilităţi. Treburile din gospodărie nu se fac „cu schimbul”: fiecare îşi alege ce va face în fiecare zi (măturat, spălatul vaselor). Copiii păzesc animalele de două ori pe săptămână, câte doi, alternativ, alegându-şi tovarăşul. Ceilalţi doi copii, care nu stau de pază, le aduc gustarea. „Nu pot să prevăd ce se va întâmplă în perioada adolescenţei, ne scrie mama, dar cred că având de foarte tineri responsabilităţi proporţionale cu vârsta lor, vor reuşi să abordeze viaţa cu o viziune obiectivă şi serioasă a

lucrurilor. Credeţi-mă, în ciuda faptului că muncesc, le rămâne timp să construiască căsuţe sau teleferice între copaci.” Iată o mărturie „măruntă” spunea ea; iar eu spun „minunată”. Mulţumesc.

O fetiţă de zece ani dă şi ea mult de lucru părinţilor ei. Aceştia au impresia că ea traversează o perioadă proastă. Protestează tot timpul şi, ca să pună capac, bombăne şi se smiorcăie din nimic. Plânge adesea în timpul meselor. Mama ne explică că totul a început după o vacanţă petrecută împreună cu soţul ei, fetiţa fiind lăsată la bunica din partea mamei. Se întreabă dacă atitudinea copilului nu e un mod de a atrage atenţia asupra ei şi de a se bucura de puţină afecţiune – deşi vacanţa a fost foarte scurtă, nu a durat decât opt zile.

Atitudinea acestei fetiţe se datorează faptului că a suferit, poate, pentru prima dată de singurătate, de depărtarea şi de absenţa părinţilor în timpul vacanţei. Şi nu pentru că ar vrea să atragă atenţia asupra ei.

Pe de altă parte, fetiţa a avut, de foarte mică, probleme medicale. A fost operată de un strabism destul de accentuat la un an şi jumătate, apoi la trei ani şi jumătate şi la şase ani. În plus, de la patru ani a avut o erupţie de psoriazis care-i revine periodic de doi ani încoace. Mama mai precizează că bunica din partea tatălui îl preferă pe fratele ei mai mare, de treisprezece ani. Ne scrie: „Această schimbare de comportament a fiicei mele s-a petrecut acum vreo şase luni. Nu credeţi că asta ar putea anunţa pubertatea? Deoarece spune deseori că o doare burta, dar nu ştiu dacă joacă teatru sau e adevărat. Sânii au început să-i crească. Puteţi să explicaţi cum se manifestă pubertatea în psihologia adolescentului?

Sunt mai multe întrebări aici. Pe de o parte, problema specială a acestei fetiţe şi, pe de altă parte, problema generală a pregătirii unei fetiţe pentru pubertate.

Am impresia că fetiţa despre care vorbim a fost foarte marcată de problemele avute cu ochii. Poate că ar ajuta-o dacă mama i-ar explica că, fiind foarte mică, a suferit deoarece a fost separată de familia ei şi ţinută în întuneric

(aşa se întâmplă după operaţie) şi că, din cauza ochilor, a crezut, poate, până la şase ani, că nu e frumoasă.

Deseori, părinţii îi spun unui copil ce trebuie operat la ochi că operaţia e necesară pentru ca ochii să devină mai frumoşi după aceea. Nu e adevărat – un mic defect la ochi nu te face mai urât-dar copiii aşa cred. E posibil, de asemenea, aşa cum scrie mama, ca această fetiţă să se simtă mai puţin „reuşită" decât fratele ei din cauza preferinţei pe care bunica din partea tatălui o are pentru acesta din urmă.

Dar mama precizează în scrisoarea că, atunci când bunica îl răsfaţă pe fratele mai mare, ea încearcă să compenseze acest lucru faţă de fetiţă.

E importantă această luptă dintre cele două femei.

Ea scrie: „Acest lucru e atât de vizibil (preferinţa bunicii pentru copilul de treisprezece ani) încât, ca să contracarez, las impresia că-mi răsfăţ mai mult fiica decât fiul – ceea ce o face pe soacra mea să mă judece puţin cam pripit."

Dacă bunica îl „alintă" pe băiatul de treisprezece ani – îl compătimesc. Deoarece, într-o familie, preferatul e întotdeauna cel care în viitor va fi de compătimit, niciodată celălalt. Chiar dacă acesta suferă acum puţin, fiind mic, mai târziu el va fi mai independent. Deci, să nu-şi facă griji în legătură cu comportamentul soacrei faţă de fiica ei. Să-i spună, în glumă: „Vezi, bunica ta e bătrână. Îi plac băieţii mici, deoarece se simte prea bătrână ca să placă vreunui domn şi să se recăsătorească. E de compătimit" Şi în continuare: „Vei fi mare. Ca fată, te-ai născut prima. Iar el s-a născut primul, ca băiat. Ştii, băiatul şi fata sunt total diferiţi. Iar tu, ca fată, eşti reuşită, n-ai putea fi mai reuşită. Chiar dacă ai avut probleme cu ochii când ai fost mică." Din când în când, acest gen de discuţii între femei, în care mama îi transmite încredere fiicei în ea şi în feminitatea ei, o ajută mult mai mult decât dezmierdările.

Poate, de asemenea, să-i vorbească fetiţei despre durerile de burtă explicându-i: „Nu ştiu dacă te doare burtica acolo unde se digeră alimentele sau dacă, acum, nu se pregătesc ovarele şi uterul pentru prima menstruaţie", şi

să-i explice ce înseamnă asta. „Ar trebui să fii mândră!” Şi pe urmă: „Sânii încep să-ţi crească. În curând o să cumpărăm primul tău sutien.” Mama poate să profite de această ocazie şi să-i ofere un mic cadou pentru domnişoare, o broşă, o brăţară (chiar dacă fetiţa nu le poartă încă) spunându-i: „Vezi, începi să fii domnişoară.”

Pe de altă parte, această fetiţă are prietene? Pentru că, la zece ani, ar trebui să aibă, să le invite la ea şi să meargă la ele. Cred că ar avea nevoie de un program în afara familiei. E o fetiţă care se plictiseşte şi care nu ştie, poate, că e drăguţă şi că e plină de calităţi. Căci tatăl nu e menţionat în scrisoare. Mama are dreptate când spune că bunica din partea tatălui iubeşte la nepot replica fiului său când era mic, dar ea nu spune cine susţine acum feminitatea ezitantă a fetiţei, feminitate ameninţată, poate, de faptul că ea încearcă să se identifice cu fratele ei, că se consideră nedreptăţită şi că până şi mama o consideră nedreptăţită atunci când o compară cu el, răsfăţatul şi superprotejatul. Iată ce trebuie să înţeleagă mama şi să o ajute şi pe fiica ei să înţeleagă. Mai adaug un amănunt: cu altă ocazie, când ea şi soţul ei vor fi plecaţi, ar face mai bine să-şi lase fiica la o familie prietenă decât împreună cu fratele ei.

Şi acum, generalizând, ne puteţi explica cum se manifestă pubertatea în psihologia unei fetiţe?

Este o transformare profundă, fetiţele se plictisesc câteodată, fraţii şi surorile, mama şi tatăl nu le mai sunt suficienţi, au nevoie să iasă din mediul familial. Câteodată le e teamă să se desprindă de el. Atunci, trebuie ajutate, înscrise într-un grup, într-un atelier pentru tineri, într-o tabără, în vacanţă, dar fără a le lansa brusc într-un mediu total necunoscut. Mama ar putea, de exemplu, să-şi ducă fiica în week-end la rude sau prieteni cu copii de vârsta ei. Sau ar putea pleca toţi trei, tată, mamă şi fiică fără fratele care nu mai poate fi o referinţă permanentă; vor avea astfel prilejul să vorbească liniştiţi – cu ocazia unei mici ieşiri, a unei cine, a unei călătorii se stă mai mult de vorbă, nu-i aşa? Discutând, ei pot descoperi ce o interesează pe fetiţă,

gusturile, proiectele ei de viitor, pot să o încurajeze să-şi găsească un grup de fetiţe sau un grup mixt de vârsta ei, să-i dea încredere în ea.

La această vârstă, trebuie să se insiste pe discuţiile pe care fiecare părinte, separat, le are cu copilul. Dar, atenţie: tatăl şi mama nu trebuie să-şi povestească unul altuia confidenţele pe care le-au făcut băiatul sau fata, fiecăruia dintre ei. Ar însemna să le înşele încrederea. Cel mult, ei pot să-l încurajeze pe adolescent să ceară sfatul şi celuilalt părinte, făcându-l să înţeleagă că un tată şi o mamă nu văd lucrurile în acelaşi fel şi că două puncte de vedere diferite sunt lămuritoare, mai ales când aparţin celor doi părinţi. Fiecare dintre ei are, de altfel, tendinţa, mai ales la primul copil, să reacţioneze în funcţie de educaţia primită şi asta îl ajută pe copil să se înţeleagă mai bine în dificultăţile şi contradicţiile sale: ia astfel cunoştinţă de punctele comune dar şi de diferenţele dintre părinţii săi şi are ocazia să cunoască perioada în care aceştia nu erau încă împreună. Dacă nu vrem ca înjur de zece, unsprezece ani să se înalţe un zid de tăcere între copii şi părinţi, fiecare dintre ei trebuie să provoace discuţii între patru ochi cu fiecare dintre copii. Să le provoace, să le repete numai în cadrul unei activităţi interesante pentru amândoi, atât pentru adult cât şi pentru copil.

Tu vroiai să te naşti, iar noi vroiam un copil
(Educaţie sexuală, întrebări directe)

Iată o problemă ce revine deseori în scrisori: cea a educaţiei sexuale sau mai curând a răspunsurilor câteodată destul de complicate pe care părinţii le dau la întrebările copiilor. În această scrisoare e vorba despre două fetiţe de patru şi trei ani: cea mai mare i-a întrebat de curând pe părinţi de unde vin ea şi sora ei. Părinţii le-au dat la început o explicaţie pornind de la flori. Au avut impresia că fetiţa nu e lămurită, că nu înţelege. Atunci, spune mama, „i-am explicat până la urmă că le-am avut pe ea şi pe sora ei în urma unui act sexual. N-a părut, de altfel, şocată de acest răspuns.” (Iniţial, ea s-a gândit deci că fetiţa ar putea fi şocată.) Vă întreabă: „Se întâmplă frecvent ca la această vârstă copiii să pună asemenea întrebări? Credeţi că am procedat bine spunându-i adevărul?” Precizez, pentru ca tabloul să fie complet, că este o familie foarte liberă, în care toată lumea face baie împreună, copiii, soţul şi soţia.

Trebuie să răspundă aşa cum au făcut-o, direct. Să li se explice că prin actul sexual corpul copilului începe să se formeze în burtă – se poate spune „buzunarul pentru copii” pe care-l au toate fetele şi care se măreşte când devin mame, atunci când sunt femei. Dar cred că întrebarea pusă de fetiţă era în acelaşi timp o întrebare metafizică. Ei i-au răspuns la aspectul fizic al întrebării. Ei bine, trebuie să le mai spunem copiilor că s-au născut pentru că ei au dorit să se nască. Căci actual sexual nu explică totul. Cunosc mulţi adolescenţi care cred că, dacă într-o familie sunt, de exemplu, trei fraţi înseamnă că părinţii au avut doar trei acte sexuale; ca şi cum a concepe un copil ar fi o simplă funcţie, numai un act sexual! Mulţi copii nu pun întrebarea direct părinţilor, ci şi-o pun între ei. La grădiniţă, discuţiile lor în legătură cu acest subiect se reduc deseori la un gest:

„Ah, da! aşa fac părinţii” – şi pun arătătorul unei mâini în căuşul celeilalte mâini închise; dar fără cuvinte, nici referiri la frumos sau urât, la bine sau la rău. Gestul li se pare credibil şi firesc.

Aceşti părinţi au răspuns foarte bine. Dar nu e suficient, deoarece fetiţa îi va întreba într-o zi: „Dar de ce?” Atunci va trebui să i se explice: „Pentru că tu vroiai să te naşti, iar noi vroiam un copil. Ne-am întâlnit toţi trei şi tu ai început să creşti în burtica mea.” Nu trebuie ca părinţii să se oprească la aspectul funcţional care face, dacă pot să spun aşa, dintr-un corp carne umană.

Trebuie, de asemenea, să le vorbim despre dragoste.

Neapărat! Ca şi despre plăcerea pe care o resimţi când iubeşti. Şi, printre altele, când copiii continuă să vorbească despre asta şi să pună întrebări, să li se spună că actul sexual nu poate duce la procrearea unui copil decât atunci când corpul fetei şi cel al băiatului au devenit adulte; şi numai între un bărbat şi o femeie care doresc amândoi acest lucru şi care nu sunt nici frate şi soră, nici mamă şi fiu, nici fiică şi tată; deoarece aceasta este legea tuturor oamenilor din lume. S-au scris multe cărţi – şi unele sunt bine făcute – despre iniţierea copiilor în tainele naşterii. Dar, în ceea ce mă priveşte, nu ştiu decât una care să le transmită copiilor, o dată cu informaţiile despre viaţa fizică şi reproducere, interdicţia incestului. Or, aceste lucruri trebuie spuse concomitent. Ar trebui spuse la şcoală, la grădiniţă chiar, îndată ce copiii pun această întrebare. Aceasta este diferenţa dintre oameni şi animale.

Ascultându-vă, cred că acest gen de subiect era încă tabu acum nu prea multă vreme şi că, deseori, în familie nu se răspundea la întrebările copiilor. În această privinţă sunteţi categorică: e normal ca un copil să pună asemenea întrebări în jurul vârstei de patru, cinci ani şi e şi mai normal să răspundem cu sinceritate, fără a denatura lucrurile.

Da, dar nu trebuie nici să ne mire că, doi sau trei ani după aceea, aceiaşi copii au uitat complet ce li s-a spus. De fapt, răspunsul ce li se dă acum este în perfect acord cu ce

ştiu ei dintotdeauna (căci ei ştiu că au fost concepuţi: inconştientul ştie tot). Li se răspunde prin cuvinte potrivite momentului respectiv. Dar, crescând, copiii îşi creează fantasme câteodată sadice şi fabulaţii ciudate referitoare la concepere şi naştere care, pentru ei, sunt „de asemenea” adevărate: este lumea imaginarului. Atunci nu trebuie să li se spună: „Ce prost eşti! Când erai mic ştiai lucrurile astea!” Trebuie să li se spună încă o dată adevărul, deoarece l-au uitat, cu siguranţă, fără să ne surprindă dacă doresc să creadă în continuare în fanteziile lor. E suficient să ne amuzăm:” „Bine, foarte bine, imaginează-ţi ce vrei, dar adevărul e cel pe care ţi l-am spus eu.”

Iată o scrisoare care ilustrează ce aţi spus mai înainte în legătură cu fantasmele şi fabulaţiile asupra naşterii. Este vorba despre o familie cu doi băieţi de şase şi trei ani şi care mai aşteaptă un copil în luna mai. Băiatul cel mare e convins că bebeluşul e în burta lui şi trebuie să fie foarte atenţi când îl iau în braţe să nu strângă prea tare bebeluşul. Nu a fost deloc de acord când părinţii i-au explicat că nici el nu a stat în burta tatălui, el rămânând convins de contrariul. Cum de data asta speră să aibă o fetiţă, crede chiar că va face mai bine decât tatăl lui care nu „a făcut” decât doi băieţi! Oricum, e surprinzător! Să însemne oare că în această familie nu s-a vorbit despre aceste lucruri cu suficientă claritate?

Nu ştiu. Acest băiat este chiar de vârsta fetiţelor despre care am vorbit mai sus şi care au uitat ce li s-a spus. De fapt, pe el nu-l interesează deloc modul în care a fost conceput bebeluşul. Nu-l preocupă decât faptul că-l are în burtică, deoarece se identifică încă cu mama lui, ca toţi băieţii şi fetiţele mici şi că, aşa cum crede, îl va aduce pe lume. Poate că vrea să rivalizeze cu mama, să-i nege puterea. El are o idee magică despre gestaţie. Mama ne scrie chiar că, după cum spune el, bebeluşul vorbeşte şi cântă „Moş Crăciun cu plete dalbe” etc. Trăieşte cu fantasma că este tot atât de valoros ca şi mama lui şi că este „într-o situaţie tot atât de specială” ca şi ea. Asocierea cu Moş Crăciun, acest spiriduş bătrân atotputernic este

specifică vârstei. Mai opune încă rezistenţă în a accepta lumea reală şi faptul că bărbaţii, de ale căror avantaje e mândru să beneficieze, nu au prerogativele genitoare ale femeilor.

Din această cauză pare atât de disperat când i se spune adevărul?

Acest copil trăieşte tocmai ceea ce, în jargonul nostru psihanalitic, se numeşte „castrarea primară a băiatului", adică, dacă din punct de vedere al formei sexuate a corpului se simte avantajat, pentru că are un penis, nu e deloc mulţumit că are numai atât deoarece ar dori să fie în acelaşi timp bărbat prin organele sale genitale, dar să aibă şi privilegiul de a naşte copii, ca femeile; ar dori să aibă în acelaşi timp toate însemnele puterii. Pentru noi, oamenii, e teribil că nu putem fi decât de un singur sex şi că nu putem decât să fabulăm plăcerile şi dorinţele celuilalt sex. Din această cauză, bărbaţii şi femeile nu se înţeleg niciodată. E încă bine când se pot pune de acord! Iar acest băieţel nu vrea să fie de acord. El vrea să înţeleagă, iar a înţelege, pentru el, înseamnă ceva concret. Înţelege că mama lui va avea un bebeluş şi acceptă. Dar nu cred că-i face prea mare plăcere să vadă sosind un rival sau o rivală deoarece probabil că a fost gelos pe frăţiorul lui, chiar dacă s-a uitat acest lucru.

Ce se va întâmplat atunci la naşterea copilului?

Nu ştiu. Chiar dacă-i spunem acestui băiat adevărul biologic, trebuie de asemenea să-i respectăm lumea imaginară, să ştim că el fabulează. Să-i spună: „Chiar crezi asta?" şi apoi să râdă, atâta tot. Trebuie să i se explice: „Ştii că toţi tăticii au fost şi ei băieţei şi ar fi vrut şi ei să aibă un bebeluş în burtică. Multe mămici ar vrea să fie tătici: mulţi tătici ar vrea să fie mămici, multe fetiţe ar vrea să fie băieţi şi mulţi băieţi, fetiţe." întotdeauna se întâmplă aşa: când un băiat crede că e mai interesant pentru el să fie fată, ar vrea să fie fată; şi invers. Dacă recunoşti că realitatea sexului poate fi în contradicţie cu dorinţa imaginară a copilului, înseamnă că îl recunoşti ca fiinţă umană, supusă multor dificultăţi, înseamnă că-l ajuţi deja

să se accepte în condiţia lui de omuleţ.

E important ca toate mamele să răspundă la întrebarea pe care o pune viaţa: „Fără bărbat, o femeie nu poate deveni mamă” şi ca toţi taţii să răspundă: „Fără femeie, un bărbat nu poate deveni tată.”

Deocamdată, acest băiat este la vârsta la care visează aceste lucruri. Să-l lăsăm să viseze. Ştie foarte bine care este adevărul, dar încă nu vrea să-l admită, în orice caz, nu e nici o dramă în perspectivă. Nu! Bineînţeles! Toată lumea trece prin asta!

În legătură cu modul de explicare a sexualităţii, am primit o scrisoare destul de nostimă. Când am mai vorbit despre problemele de sexualitate la copil aţi făcut apel la limbajul seminţelor... Da, pentru că este un limbaj curent. Dar poate că ar fi mai bine să schimbăm vocabularul, într-adevăr, mama ne scrie că i-a explicat copilului ei povestea cu seminţele şi că acesta a refuzat deodată să mai mănânce fructe şi legume cu seminţe: roşii, căpşuni. Desena mereu copaci cu fructe şi case pline cu cireşe. „Gândindu-mă că aceste indicii au legătură cu explicaţiile mele, scrie ea, am reluat discuţia cu prima ocazie, iar el mi-a spus că o plantă mare va creşte în corpul lui.”

Sunt două lucruri de spus aici. Pe de o parte, ideea încolţirii oricărei seminţe iar, pe de altă parte, ideea că o sămânţă de plantă ar putea încolţi în stomac. El nu vorbeşte şi nu-i e frică de sămânţa de viaţă omenească. Poate că acest copil este inteligent şi se gândeşte la sâmburii de portocale, de cireşe sau de alte fructe. Trebuie să i se explice că stomacul digeră tot, că seminţele plantelor nu se dezvoltă decât în pământ şi că, pe de altă parte, nu în tubul digestiv sămânţa umană poate da viaţă. În explicaţiile date acestui copil, nu i s-a spus, cu siguranţă, că ceea ce a permis întâlnirea dintre seminţele de viaţă ale tatălui cu seminţele de viaţă ale mamei a fost unirea sexuală a celor doi părinţi şi că un copil care creşte în buzunarul pentru bebeluşi al mamei – ce nu are nici o legătură nici cu gura nici cu anusul – un buzunar pentru bebeluşi pe care băieţii nu-l au –, este copilul celor doi

părinţi. Şi de fiecare dată când i se explică unui copil unirea sexuală dintre oameni, nu trebuie să se omită niciodată să i se facă cunoscută interdicţia incestului.

Mulţi copii sunt derutaţi când mama îl numeşte pe tată „tăticul”, iar tatăl o numeşte pe mama „mămică”. Ar trebui spus întotdeauna „tatăl tău”, „mama ta” altfel, copilul poate crede că tatăl e fiul mai mare al mamei şi că mama e fiica mai mare a tatălui. De asemenea, deruta lor creşte şi mai mult atunci când, în urma acestor apelative, sunt percepuţi ca frate şi soră; mai ales dacă le spun socrilor „tată” şi „mamă”.

Învăţarea vocabularului ce exprimă gradele de rudenie ar trebui să se facă la grădiniţă şi la şcoala primară, lămurind astfel copilului relaţiile de filiaţie pe care el le percepe încă în mod confuz ca relaţii incestuoase.

Nici o legătură cu diavolul (Educaţie sexuală, întrebări indirecte)

Un incident în viaţa cotidiană a unei familii. Vă scrie mama unui copil de opt ani şi jumătate. „Acum câteva zile am avut o mică problemă de conştiinţă datorată unui eveniment care m-a tulburat profund. Fiul meu a venit într-o zi acasă cu o revistă şifonată în mână. S-a năpustit în camera lui şi a ascuns-o sub pat. L-am întrebat cât am putut de firesc despre ce era vorba. Mi-a răspuns: «E a mea. Nu vreau să te uiţi la ea. Înăuntru sunt nişte diavoli care te sperie.» Neştiind ce atitudine să iau, i-am spus: «Ei bine, şi pe mine mă interesează diavolii. Oricum, ar fi drăguţ din partea ta să-mi arăţi şi mie

— Bine, dar după aceea mi-o dai înapoi. Da?» Am promis că aşa voi face. Era o revistă pornografică cu fotografii sugestive. Ce trebuia să fac? Am pus revista la loc sub pat pur şi simplu că să câştig timp; i-am spus că e târziu, că seara, tatăl lui şi cu mine o s-o răsfoim şi după aceea o vom arunca deoarece, dacă a găsit-o pe stradă era probabil plină de microbi. Între timp, am smuls câteva pagini pentru că nu puteam să-l las să vadă anumite fotografii. Când s-a întors acasă s-a năpustit asupra revistei, s-a instalat liniştit, fără complexe, în salon şi a început să o răsfoiască. Când a terminat, am aruncat revista la gunoi fără nici un comentariu.” în legătură cu acest lucru, ea îşi pune o serie de întrebări: „Ce e mai grav? Trebuia să abuzez de încrederea fiului meu, să rup revista şi să o arunc la gunoi, deşi mi-a arătat-o şi m-a făcut să-i promit că i-o dau înapoi? Sau trebuia să risc să tulbur această minte fragedă lăsându-l să privească nişte fotografii traumatizante?” încheie scrisoarea spunând că soţul ei nu a fost întru totul de acord cu procedeul folosit.

Şi nu precizează ce a spus tatăl?

Nu.

Acest incident are mai multe aspecte. Când copilul a venit cu revista, el o răsfoise deja, din moment ce a spus că înăuntru erau diavoli. Cred că aici a pierdut ocazia favorabilă de a-i răspunde: „Ba nu, nu sunt deloc diavoli. Sunt nişte lucruri care se numesc pornografii. Ai auzit vorbindu-se de lucruri pornografice? Ei bine, o să vorbeşti despre asta cu tata, diseară, fiindcă te interesează mult, fără îndoială, tot ce ţine de corp şi de sex. Tatăl tău îţi va explica toate astea. Eu găsesc că revista aceasta nu e frumoasă. Poate fi excitantă pentru tine, dar nu frumoasă. Sunt lucruri despre care trebuie să discuţi cu tatăl tău deoarece e vorba de sexualitate.” Trebuie folosite cuvinte reale. Ea însăşi nu a putut să-i dea un răspuns, nu-i aşa? Problema rămâne deschisă, deoarece copilul a adus revista ştiind că mama lui ştie despre ce e vorba; şi că, după cum i-a promis ea, va sta de vorbă cu tata despre asta. Se pare că mama a aruncat revista fără ca tatăl să poată discuta cu fiul lui despre ea şi despre pozele din ea. Şi acesta ar fi fost un prilej excelent pentru tată şi fiu să abordeze problema sexualităţii, a filmelor, a tot ce se numeşte „porno”. Căci toţi copii circulă şi văd afişele de cinema cu: „Interzis celor sub optsprezece ani”; şi tocmai asta îi interesează, bineînţeles? De ce este interzis celor sub optsprezece ani. Părinţii trebuie să le explice de ce. Acest copil a pus o întrebare indirectă. A pus-o de două ori: mai întâi mamei; apoi a aşteptat ca tatăl să discute problema cu el. Dar amândoi au ratat ocazia. Păcat!

Când vorbim despre sexualitatea copiilor, ne referim deseori la întrebările directe pe care le pun copiii mult mai mici.

Da, dar după cum am văzut, întrebările indirecte încep cam de la trei ani. Eu spun că un copil care face exhibiţionism în jur de trei ani, de pildă, pune o întrebare indirectă: „Ce este locul acesta care nu e numai pentru pipi?”

După părerea dumneavoastră, părinţii sunt cei care trebuie să le vorbească copiilor despre aceste lucruri?

Dar bineînţeles! Să le vorbească, să le explice despre ce

este vorba cu această parte a corpului care nu e făcută numai pentru a elimina excrementele, ci şi pentru senzaţii deosebite de dorinţă, de plăcere.

Şi, printre altele, să le vorbească imediat despre această plăcere: despre eventuala masturbaţie. Când fac exhibiţionism copiii îşi arată sexul, ei pun o întrebare mută despre sex şi despre masturbare şi manifestă îngrijorare în legătură cu pedepsele care ar putea veni, mai ales că au auzit cu siguranţă pe cineva spunându-le pe un ton, dacă nu chiar sever, cel puţin hazliu: „O să ţi-l tai.” Şi de ce să nu spună aşa, dacă e în glumă? Dar în adevăratul sens al cuvântului, niciodată! Părinţii trebuie să le dea copiilor această siguranţă (şi în acelaşi timp să-i îndemne să fie pudici), să le facă cunoscută sexualitatea în acelaşi timp cu încrederea că pot discuta despre ea cu persoana care, în familie, îi învaţă cum să se poarte în societate, cum să-şi educe simţul estetic şi moral. Tot părinţii trebuie să le spună despre legea interdicţiei incestului, căreia i se supun şi ei, iar apoi să le insufle simţul de autoapărare în faţa adulţilor care ar vrea să-i atragă în cursă. Deci, părinţii: mama pentru fete, tatăl pentru băieţi.

Altfel spus, în cazul acesta tatăl ar fi trebuit să-i vorbească acestui băiat despre revista pornografică?

Da. Repet, mama ar fi trebuit să-l trimită pe băiat la tată. A procedat stângaci refuzând ocazia de a-i explica aceste lucruri, ocazie provocată chiar de băiat. În plus, asta nu are nici o legătură cu diavolii, nu? Bărbaţi goi împreună cu femei goale nu reprezintă chiar infernul! Dar asta l-a tulburat pe copil. Şi tocmai de acest lucru trebuia profitat şi ajutat să-l înţeleagă, discutând cu tatăl lui.

Deci, e de datoria tatălui să repare lucrurile, adresându-se direct băiatului.

Da şi e chiar timpul, copilul având de-acum opt ani. Dar, după părerea mea, când copiii sunt mici, acest lucru ar trebui să se facă firesc, când se iveşte prilejul, de către oricare din părinţi. De exemplu, când copilul apare gol în faţa altora i se poate spune: „Dacă vrei să stai cu musafirii, îmbracă-te.” Sau, dacă pune o întrebare precisă: „îţi voi

explica imediat. Acum sunt ocupată. Te rog să aduci paharele.” întotdeauna când mama e ocupată copilul o întreabă: „Mamă, vreau să ştiu cum se nasc copiii!” Să-i răspundă cât mai natural cu putinţă: „Ascultă, toţi cei de faţă ştiu asta, iar ţie o să-ţi explicăm, eu sau tata, mai târziu.” Dar să nu se facă din asta o dramă sau să i se şoptească pe un ton dezaprobator „lasă, o să-ţi spun eu mai târziu” ca şi cum ar fi un lucru foarte urât. Dimpotrivă. Când pune o asemenea întrebare, copilul doreşte să intre în societate şi să fie acceptat. Desigur, aceasta cere şi prezenţă de spirit. Sper ca această carte să-i ajute pe părinţi să aibă şi un vocabular adecvat şi prezenţă de spirit.

Oricum, în ceea ce-l priveşte pe băiatul despre care am vorbit, se vor mai ivi ocazii; copilul nefiind mulţumit de felul în care a reacţionat mama, tatăl trebuie, de acum înainte, să se ocupe el, profitând de un film sau de afişul unui film. Şi e păcat, într-adevăr, că tatăl a fost într-un fel „fentat”, dacă pot să spun aşa, în această întâmplare.

Spuneţi că trebuie să răspundem fără ezitare la întrebările directe sau indirecte ale copiilor, referitoare la sexualitate. Dar în multe familii se evită discutarea acestor probleme din motive religioase sau morale: sau pentru că pur şi simplu părinţii aşa au fost crescuţi.

Deci, din aşa-zise motive de educaţie; în realitate, toate acestea sunt exact contrariul educaţiei. În orice caz, în zilele noastre, când copiii sunt supuşi atâtor informaţii incitante, mai ales în marile oraşe, ei sunt în pericol dacă nu sunt preveniţi la timp de părinţi.

Mulţi adulţi găsesc cu greutate cuvintele potrivite pentru a exprima aceste lucruri. De exemplu, am scrisoarea unei franţuzoaice care trăieşte în Spania. Iată ce ne scrie: „Am doi copii de şapte şi nouă ani. Discută mai mult cu mine decât cu tatăl lor. Încerc să le răspund la toate întrebările, căci nu-mi place să-i mint, dar nu ştiu cum să le vorbesc despre problemele sexuale. Ei ştiu cum vin copiii pe lume, cum ies din burta mamei, dar nu ştiu cauza naşterii copiilor. Iar eu nu ştiu cum să le explic.”

Când o mamă nu ştie ce să spună, ea poate să

răspundă: „Ştiţi ce, mi-ar fi foarte greu să-ţi răspund – în cazul acesta, mai exact, fiind vorba de băieţi – pentru că sunt femeie; eu am fost fetiţă şi nu ştiu să răspund la întrebările băieţilor. Dar întreabă-l pe tatăl tău, întrebaţi-l pe tatăl vostru.” Cred că fiind doi le va veni mai uşor să pună întrebări decât dacă ar fi singuri. Mama poate vorbi mai întâi cu soţul ei pentru ca acesta să fie pregătit să răspundă. În cazul acestor doi copii, cred că ar fi bine ca la masă, într-o zi când toată familia e împreună, tatăl să le explice ce este bărbatul, că el este iniţiatorul naşterii, că fără bărbat o femeie nu poate deveni mamă, să le spună unde se găsesc în corpul omului – ca de altfel în corpul tuturor mamiferelor, deoarece fiinţa umană este şi ea un mamifer – seminţele de viaţă masculine şi feminine; şi apoi să adauge că la fiinţele umane, fiinţe ce vorbesc, nu e ca la animale, deoarece în dorinţa sexuală nu e vorba de instinct ci de dragoste şi de responsabilitate asumată, de responsabilitatea bărbatului şi a femeii unul faţă de celălalt şi a amândurora faţă de copil atunci când îi vorbesc despre fecunditate.

Chiar dacă mama nu ştie cum să explice toate astea, ea poate oricum să spună: „Ai dreptate să pui o asemenea întrebare. Dar vezi, eu nu pot să-ţi răspund pentru că nu ştiu cum să-ţi explic. Mi se pare prea greu. Dar sunt cu siguranţă persoane care pot s-o facă.” Când părinţii se simt într-adevăr incapabili să vorbească despre aceste probleme, ei pot să găsească pe cineva în locul lor: o prietenă, de exemplu, care a ştiut cum să procedeze cu copiii ei şi care ar putea, în prezenţa mamei – e mai bine –, să răspundă fetiţelor; sau un tată, prieten de familie, care a ştiut ce să le răspundă băieţilor lui şi care ar accepta să le vorbească şi altora în prezenţa tatălui lor. Neajunsul e că, în general, educaţia e făcută în secret şi de persoane care au făcut legământ de celibat precum călugăriţele şi preoţii. Cunosc cazul unor tineri şi al unor adulţi care au fost şocaţi că mama şi câteodată tatăl i-au rugat pe preoţii educatori să le vorbească despre aceste lucruri în locul lor. Încă o dată, cred că revine părinţilor, mamei în cazul fetiţelor,

tatălui în cazul băieţilor, rolul de a face aceasta, ajutaţi de alţii, la nevoie.

De altminteri, dacă ei nu ştiu cum să o facă, există acum în şcoli consilii de părinţi unde se poate vorbi, cu siguranţă, despre toate acestea. Şi apoi, s-au scris foarte multe cărţi bune pe această temă. Mama care ne scrie ar putea să ceară într-o librărie asemenea cărţi şi să le răsfoiască. Şi chiar ar putea pune o astfel de carte în camera copiilor: „Uite o carte care explică foarte bine lucrurile astea.”

În orice caz, e periculos pentru copii să nu primească răspunsuri corecte, simple dar veridice la întrebările despre sex, despre concepţie şi naştere, deoarece altminteri ar putea primi explicaţii dintre cele mai bizare... Sunt atâtea mituri care circulă printre copii! Eu nu spun că ele nu vor continua să circule şi copiii nu vor mai crede în ele, e firesc la vârsta lor, dar o voce, o carte care spune adevărul e un început.

De altfel, copiii pun aceste întrebări din ce în ce mai liber, asta e impresia mea.

Bineînţeles! Din cauza filmelor, a radioului, deoarece vorbesc între ei, iar unii sunt crescuţi în mod inteligent fără să li se insufle vreun sentiment de culpabilitate din cauza curiozităţii pe care o au faţă de viaţă şi sexualitate. În orice caz, pentru ca lucrurile să fie foarte clare, e bine să se răspundă la orice întrebare directă sau indirectă în modul cel mai natural şi mai simplu cu putinţă. „Nu ştiu” sau „Nu pot să-ţi răspund pentru că mi-e greu să discut despre problemele sexuale” e oricum mai bine decât nimic. Dacă acesta e adevărul, el trebuie spus; şi în nici un caz: „E un lucru urât” sau „Nu e pentru vârsta ta. Nu vorbi despre asta. Îţi interzic.”

E plăcut?
(Nuditatea)

Un cuplu de educatori are doi băieţi, unul de patru ani şi celălalt de cincisprezece luni. Nu sunt de acord cu cele spuse de dumneavoastră referitor la nuditate. Iată ce ne scriu despre acest lucru: „Umblăm goi în faţa copiilor. Pe de altă parte, ei se joacă şi cu corpul lor şi cu al nostru.” Apasă pe sânii mamei făcând „ti-ti” etc., se joacă cu tatăl dar şi între ei... în sfârşit, trec peste celelalte amănunte (de altfel foarte sugestive pentru această familie care ţine ca nimic să nu le fie ascuns copiilor).

E foarte plăcut, în acest caz.

Da. Dar îşi pun totuşi câteva întrebări. Băiatul cel mare stă câteodată pasiv, ca într-o stare de prostraţie, în faţa oricărei activităţi noi. Cum l-ar putea ajuta? Dar mai întâi, există o legătură între toate aceste lucruri?

Cred că da. Părinţii nu ştiu că atunci când un copil vede corpul unui adult, el se complace în această imagine, se oglindeşte în ea, are iluzia că e şi el la fel. Atunci când se joacă cu corpul adultului, o face pentru plăcerea lui, şi dacă această plăcere, sexuală pentru copil, îi place şi adultului, el nu mai ştie cine e adultul şi cine e copilul. Acesta e aspectul important al nudităţii şi al acestor plăceri voyeuriste şi tactile împărtăşite. Nu nuditatea în sine e şocantă, ci faptul că ea poate „derealiza” copilul faţă de propriul lui corp. În plus, aceste jocuri excitante pentru copil sunt periculoase surescitându-i prea devreme genitalitatea.

Aţi mai spus deja că un copil se simte oarecum în inferioritate în faţa corpului adultului.

Desigur! Şi pentru a face o altă comparaţie, este ca atunci când un copil are o jucărie mai mare decât el – din păcate, pot fi văzute în vitrine asemenea orori, pinguini, urşi enormi etc.; există copii, şi asta destul de frecvent, care sunt „derealizaţi” faţă de ei înşişi deoarece se cred

acel urs. Imaginarul copilului depăşeşte câteodată realitatea, iar atunci când îi oferim ceva care corespunde dorinţei sale de a fi un animal mare sau o păpuşă mare, dacă sentimente de dragoste-plăcere îl leagă prea mult, în realitate, de acest animal jucărie sau de această creatură pe care o antropomorfizează (şi căreia îi dă viaţă, senzaţii, sentimente umane), atunci copilul devine străin în perceperea propriului său corp.

Acestui copil, care pare câteodată a fi într-o stare de prostraţie, i-ar plăcea să aibă, încă de pe acum, sexul tatălui lui. Şi, din moment ce are posibilitatea să-l atingă, poate să creadă că atingând sexul tatălui lui îl atinge de fapt pe al său. Atingând sânii mamei, îşi atinge propriii sâni, imaginari. Face „ti-ti” ca atunci când îşi atinge jucăriile care fac un zgomot de claxon. Oricum, e curios. Acest copil „derealizează” corpul părinţilor săi.

Începând de la pubertate, nuditatea părinţilor nu mai are nici o importanţă. Şi totuşi, deseori în această perioadă, părinţii nu-i mai permit copilului să-i vadă goi. Dimpotrivă, atunci când e mic e periculos, din cauza acestui imaginar care ia locul eului. Iată de ce copilul este din când în când uluit, imobil, absent: nu mai ştie cine e, dacă e mare sau mic, dacă e el sau ceilalţi. Există, în senzaţiile vizuale şi tactile ale corpului său una sau două părţi care nu mai sunt ale lui. Tocmai pentru că este inteligent, manifestă această stupiditate aparentă şi trebuie să facă faţă unei veritabile probleme de identitate. În acest sens le spun părinţilor: „Atenţie!”

Nu ştiu dacă aceşti părinţi vor reveni asupra convingerii lor, dar întrebarea pe care vreau să v-o pun e următoarea: se poate face cale întoarsă? Părinţii îşi pot schimba complet atitudinea faţă de aceşti copii, unul de patru ani şi celălalt de cincisprezece luni care, de la naştere, îi văd goi?

Ar fi foarte simplu, dacă aceasta nu i-ar amuza pe părinţi! Dar am impresia că le place să fie pipăiţi, în joacă, de copiii lor. Iată ce e supărător. Se pare că părinţii practică, ca jocuri erotice, jocuri de copii de doi ani, deşi ei sunt faţă de aceştia nişte uriaşi. E amuzant, dacă vreţi,

pentru ei, dar e foarte neliniştitor pentru copii.

Dar această atitudine poate fi explicată şi teoretic, prin reîntoarcerea la natură etc.

De ce nu? Dar din moment ce ei văd că atitudinea lor a creat probleme, eu le explic în ce constau ele.

Credeţi că poate interveni o schimbare?

Desigur. Ei pot să spună: „Ascultă! Acum eşti prea mare. Joacă-te singur cu corpul tău. Joacă-te cu copiii de vârsta ta, deoarece tu crezi că eşti încă bebeluş. Când vei fi mare, vei fi bărbat; nu vei avea sâni ca mama ta. Va trebui să-ţi alegi o soţie printre femeile care acum sunt de-o vârstă cu tine”. Da, se poate vorbi şi despre asta. Şi trebuie vorbit, deoarece acest copil este atins, din când în când, de un fel de contaminare corporală cu tatăl lui. Nu ştie nici cine, nici ce este.

Pentru a rămâne la această temă a nudităţii, iată scrisoarea unui tată: „Am o fetiţă de şase ani care pare foarte atrasă de băieţi. Acest lucru l-a remarcat şi învăţătoarea, la şcoală. Curiozitatea ei mă surprinde deoarece şi eu şi soţia mea am crescut-o foarte liber de când era mică de tot, iar uşa de la baie a rămas mereu deschisă şi când ne făceam toaleta, de exemplu.” Tatăl e cu atât mai surprins cu cât fratele acestei fetiţe, care a fost crescut în acelaşi fel este, dimpotrivă, foarte pudic.

Nu e nimic surprinzător în faptul că fetiţa este atrasă de băieţi şi că fratele ei e pudic: este tocmai consecinţa acestei educaţii pe care ei o consideră liberală. Dar nu văd nimic rău în această atracţie a fetiţei către băieţi. Cred chiar că pentru ea e o modalitate de a se simţi în siguranţă, deoarece văzând mereu corpul gol al părinţilor şi pe fratele ei ferindu-se, dintr-o pudoare firească, de privirile celorlalţi membri ai familiei, trebuie să-şi găsească şi ea prieteni de sex complementar; dacă nu, ea va fi în bătaia focului – şi acesta e cuvântul potrivit – dorinţei pentru tatăl ei; şi singura garanţie pentru ca ea să nu fie incestuoasă, este să-şi găsească logodnici. Tatăl trebuie să se obişnuiască cu ideea. Şi-a crescut fiica liber. Fără să-şi dea seama, a stârnit o inflaţie senzuală faţă de tată şi de frate, barată

acum de interdicţia incestului. La rândul său, mama, mult prea îngăduitoare, a provocat prin intimităţi infantile o rivalitate feminină. În acest caz, fetiţa vrea toţi băieţii numai pentru ea şi nu devine activă decât prin acest joc amuzant. E absolut normal.

Răspundem astfel tuturor celor care ne scriu spunând: „Eu sunt pentru”, „Eu sunt împotrivă”: dacă vă creşteţi fetele ca acest domn, ele vor avea mulţi logodnici şi vor fi mai atrase de plăcere decât de muncă – cel puţin în prima copilărie, prelungită peste vârsta normală la care un copil începe să judece.

Aceasta va fi consecinţa. Iar băiatul va fi pudic în familie şi timid în societate, manifestând sentimente de inferioritate faţă de toţi băieţii, incapabil să-şi asume dorinţele deoarece, pentru el, e prea excitant să-şi vadă mama dezbrăcată iar rivalitatea sexuală fantasmatică cu tatăl este înspăimântătoare. Trebuie să se apere împotriva dorinţei pentru mama lui, doar pentru ea, dorinţa de a o avea numai pentru el singur. Dorinţa băiatului e o dorinţă activă, el îndreptându-se spre cea pe care o doreşte. Dar nu se poate îndrepta nici spre mama şi nici spre sora lui, interdicţia incestului fiind profund ancorată în mintea oamenilor. Cât despre fetiţă, cum rolul ei sexual este de a pândi activ pe cel care va veni spre ea, devine provocatoare, seducătoare cu toţi băieţii, pentru că îşi dă foarte bine seama că ar fi periculos pentru ea să-şi provoace tatăl, şi pentru că fratele, din fericire pentru ea, nu se lasă provocat.

Şi face toate acestea în mod instinctiv…

Instinctiv, pentru că este sănătoasă.

Spun asta, deoarece dumneavoastră aţi repetat de mai multe ori că, atunci când e vorba despre educaţia sexuală, se uită, în general, să se vorbească despre interdicţia incestului.

Singura educaţie sexuală adevărată este interdicţia incestului. Şi, prin forţa lucrurilor, atunci când interdicţia incestului e însoţită de libertatea de a cunoaşte tot – ceea ce e foarte bine –, copiii se vor îndrepta spre cei de sex

opus şi se vor apăra împotriva atracţiei sexuale faţă de părinţi, fraţi şi surori. Cred că, pentru a educa această fetiţă, singurul lucru pe care i l-ar putea spune tatăl, în afară de interdicţia incestului, ar fi: „Alege-ţi logodnici de vârsta ta”. Deoarece singurul pericol ar fi ca ea să-şi caute logodnicii printre tineri sau printre bărbaţii adulţi şi, în acest fel, dezvoltarea ei sexuală sănătoasă să fie deviată. Dacă are încredere în tatăl ei, iar acesta îi va vorbi cu seriozitate şi castitate, ea îl va asculta şi nu va căuta să-şi aleagă „logodnici” pentru jocuri senzuale, sau aleşi ai inimii, printre tinerii mult mai mari decât ea.

Nu e o minciună, e o glumă (Fantasmele sexuale ale copiilor şi realităţile adulţilor)

Veţi deruta fără îndoială câţiva cititori cu o scrisoare care ridică încă o problemă destul de precisă, un caz destul de special, dar care cred că e interesant la modul general, deoarece se vorbeşte deseori despre şantajul pe care-l pot exercita copiii asupra anturajului lor sau despre fantasmele pe care le trăiesc şi pe care încearcă să le prezinte ca şi cum ar fi adevărate.

Da. Copiii care bat câmpii, cum se spune.

Exact. Dar acest lucru nu e lipsit de sens! Vă scrie o mamă cu două fete de şapte şi cinci ani şi jumătate pe care le lasă deseori în grija unei doamne măritate. În general, seara, când se întorc acasă, ele cinează împreună cu tatăl lor; mama fiind la nişte cursuri. Iată ce scrie: „Recent, după cină, fetiţele şi-au prevenit tatăl că au să-i spună ceva foarte important. Dar se cam codeau: «Dacă-ţi spunem, ai să râzi de noi.» Tatăl le-a asigurat că nu o să râdă de ele şi atunci s-au hotărât. A început cea mare: «Ei bine, uite ce-am păţit. Soţul doamnei la care mergem mi-a pus cocoşelul lui în gură.» După care a amuţit şi n-a mai vrut să facă alte precizări. În acel moment, cea mică a spus: «Dar să ştii că eu i-am dat o palmă.» La care cea mare a continuat: «Da, dar să ştii că nu l-a pălmuit intenţionat.»„. Avem de-a face cu o situaţie care poate suscita într-adevăr multe întrebări într-o familie. Mama ne scrie în continuare: «A două zi dimineaţă, când am vrut să vorbesc cu ele despre asta – deoarece soţul meu îmi spusese totul – în mod curios, au fost foarte reţinute şi nu au vrut să-mi spună nimic. Au zis doar: «Lasă, am şi uitat ce s-a întâmplat. Şi nu cumva să-i spui ceva doamnei care are grijă de noi.»„.

Înţeleg. Iar acest bărbat este şi tatăl unei prietene de-a lor.

Da. Deoarece totul se petrece într-un sat. Oamenii se cunosc între ei.

Asta mă face să mă gândesc la filmul lui Jacques Brel.

„Riscurile meseriei”.

Exact. Copiii îşi imaginează scene sexuale pe care le povestesc în felul lor. În cazul acesta povestea era destinată numai tatălui şi era prezentată destul de ciudat: „O să râzi de noi”, când au vorbit cu tata, apoi cu mama: „Lasă, am şi uitat”; apoi „pălmuit neintenţionat”... Am impresia că suntem foarte aproape de ceea ce numim o fantasmă. Totul se petrece seara, la cină. Copiii îşi spun lucruri deocheate între ei ca să fabuleze, ca să se facă remarcaţi mai ales de tată. Cred că mama are perfectă dreptate să nu insiste asupra acestei poveşti pentru că, dacă într-o zi se va întâmplă ceva serios, copiii să îndrăznească să discute cu ea. Asta e important: să nu râzi de ei, să nu-i certi, ci să le spui: „Ei bine, asta e. Dacă l-a pălmuit, sper că a făcut-o intenţionat, deoarece un domn nu trebuie să se poarte aşa cu fetiţele”.

Vă întrerup deoarece mama pune unele întrebări precise: „Trebuie sau nu să discute din nou ele?” Răspunsul dumneavoastră este: „Nu, să nu insiste.”

Da, aşa este.

Vă mai întreabă: „Cum s-ar putea, în general, preveni aceste lucruri?” Pentru că, pe de o parte sunt fantasmele, iar pe de alta – realitatea.

Ea ar putea, de exemplu, să le spună de faţă cu tatăl: „într-o zi i-aţi povestit asta tatălui vostru. (Adevărat sau neadevărat, nu trebuie să le determine să recunoască că nu a fost adevărat.) Dar, când eşti mic, inventezi o mulţime de lucruri. Dacă vreodată se va întâmplă cu adevărat ceva asemănător cu ce ne-aţi povestit, nu trebuie să acceptaţi. Domnul acela ştie şi el acel lucru şi deci să-i spuneţi: «Nu trebuie să faceţi asta. Un domn nu se joacă aşa cu copiii.” În felul acesta pot fi preveniţi copiii.

Dar ei nu pot fi împiedicaţi să spună „neadevăruri”, să povestească întâmplări inventate.

Mama se întreabă de asemenea dacă e într-adevăr

vorba de o invenţie. Ea scrie: „E cazul să mergem pur şi simplu la acest domn şi să-i spunem: «Poţi să ne explici ce s-a întâmplat?”.

Ţinând cont de conţinutul scrisorii, este mai greu, deoarece e un sat mic. Oamenii sunt în relaţii apropiate, se văd des, lucrează împreună şi au şi alte activităţi în comun. Nu ştiu cum ar putea proceda. Va vedea ea cum e mai bine: fie ea, fie tatăl va găsi poate prilejul să vorbească cu acest domn între patru ochi. Dar dacă e vorba de o fantasmă, există riscul ca apoi fetele să fie prost văzute şi ca, începând din acel moment, bărbatul să devină agresiv cu aceşti copii care l-au pus cu adevărat într-o situaţie primejdioasă.

Pentru cei ce n-au văzut filmul lui Jacques Brel, era vorba acolo de o fetiţă ce a acuzat un învăţător de lucruri foarte asemănătoare, în urma cărora, acesta a ajuns la închisoare.

Din nefericire, e o situaţie banală. Cred că tatăl a reacţionat foarte bine pentru că nu a râs de ele şi le-a pus câteva întrebări – la care nu au răspuns; când le-a întrebat: „Soţia domnului era de faţă”, ele nici măcar n-au ştiut ce să răspundă. Cred că a fost vorba de o fantasmă.

Pentru că a venit vorba, iată o întrebare despre aceste faimoase fantasme. E un cuvânt la modă. Ce sunt ele de fapt? Invenţii ale copiilor?

Sunt fabulaţii ce corespund acelor fantezii sexuale pe care copiii le au foarte des într-o etapă anume a dezvoltării lor, etapă în cursul căreia doresc să fie seduşi de un adult. Aceste dorinţe provoacă imagini de felul celor povestite de cele două fetiţe.

Este o etapă absolut obligatorie în dezvoltarea unui copil? Deoarece, deseori, când părinţii surprind în plină fantasmă un copil, îi spun: „Astea sunt minciuni. Trebuie să spui adevărul.” Ei identifică adesea fantasma cu minciuna.

Nu e o minciună, e o glumă pentru plăcerea de a crede că e adevărat, de a visa cu ochii deschişi fără nici un risc… e literatură, ce mai! Dar există acel „de-adevăratelea”, cum spun copiii. Cea mai mare parte a fantasmelor lor nu sunt

făcute pentru părinţi. Poate că, în acest caz, fetiţele au căzut pur şi simplu în cursă vorbindu-i tatălui lor. În seara aceea, cum mama nu era acasă, ele erau micile soţii ale lui tăticu'; şi şi-au spus: „O să-i povestim lui tăticu' ceva foarte interesant, dacă ar vrea câteodată să facă asta cu noi. Ar fi nemaipomenit!" De ce? Pentru că reprezentarea sexului în gură are pentru copii rezonanţe, articulaţii imaginare, inconştiente, cu suptul. Pentru copil, care confundă sânii cu penisul, acestea sunt lucruri destul de apropiate. De altfel, ele sunt deseori confundate nu numai în imaginaţia copiilor, ci şi în visele adulţilor. Inconştientul nu face o mare deosebire între ele. Pentru aceste fetiţe se pare că nici nu a fost ceva erotic, dacă ar fi să judecăm după modul în care au povestit tatălui. Prin urmare, nu cred că e bine să se facă din asta o dramă. E o întâmplare oarecare pe care copiii o uită imediat ce-o spun. O poveste copilărească de „sexualitate-ficţiune".

Am vorbit despre fantasme, dar nu trebuie să uităm realitatea. Mulţi părinţi sunt îngrijoraţi. Există copii care urmează cu destulă uşurinţă pe oricine. Dar sunt şi cazuri mai concrete. O întrebare revine constant: „Cum să prevenim fetiţele în legătură cu eventualele atacuri ale perverşilor, sadicilor, vagabonzilor?" Multe familii locuiesc la periferie, în locuri, să spunem, puţin sigure şi ar dori să-i avertizeze pe copii. Ce trebuie să facă? Să dea explicaţii precise? Cum să acţioneze?

Sunt foarte mulţi bărbaţi, fără nici o ocupaţie, care suferă din cauza lipsei de relaţii umane. E mult mai uşor să abordezi un copil. Sunt oameni de foarte bună calitate care intră în vorbă cu copiii. De aceea o punere în gardă e foarte dificilă. Ceea ce se poate spune copiilor este că nu poţi deveni prietenul unor oameni pe care nu-i cunoşti. Şi, ceea ce s-a spus mereu: „Nu primi bomboane de la necunoscuţi". Dar cel mai bun lucru este să i se recomande, mai curând, unei fetiţe să fie întotdeauna însoţită de o prietenă; iar unui băieţel – pentru că băieţii mici sunt tot atât de expuşi riscului ca şi fetiţele – să fie întotdeauna doi sau trei; să nu circule singuri pe stradă. Şi

dacă li se adresează cineva, să nu fie nepoliticoşi cu acea persoană, ci să-i spună: „Sunt ocupat. Mă duc acasă unde sunt aşteptat.”

Asta e important: un copil care simte că nu e aşteptat acasă are tendinţa să vorbească cu cineva amabil întâlnit pe stradă. Părinţii trebuie să facă în aşa fel încât să fie tot timpul cineva acolo unde merge copilul. E îngrozitor pentru copii să se întoarcă singuri acasă şi să aştepte o oră sau două până la întoarcerea părinţilor. De aceea e bine ca aceştia să-şi facă o prietenă în imobil, portăreasa poate, să aibă relaţii amicale cu vecinii la care să poată merge copiii. În acest mod pot fi evitate accidentele. Şi nu atât prin prevenirea copilului căci, oricum, într-o bună zi în care se plictiseşte şi ştie că şi acasă se va plictisi, va intra în vorbă cu cineva, ci treptat.

În plus, copiii trebuie avertizaţi de existenţa exhibiţioniştilor de ocazie, spunându-li-se: „Când vezi aşa ceva, fugi. Ei ştiu că fac ceva interzis, dar nu sunt periculoşi.” E adevărat, contrar părerii părinţilor, exhibiţioniştii nu sunt periculoşi. Copiilor trebuie să li se spună că aceştia sunt nişte nefericiţi. Copilul ilare decât să nu-i privească, să plece de acolo, asta e tot.

Mult mai periculoşi sunt perverşii care sunt bine organizaţi şi care spun: „Bună ziua, îl cunosc pe tatăl tău, pe mama ta etc.” şi care revin opt, cincisprezece zile la rând. Şi după trei săptămâni – timpul necesar pentru a câştiga încrederea copilului, îi spun: „Te duci acasă? Eşti singur? Atunci vino cu mine. E frig. Îţi ofer o cafea cu lapte.” Şi încep să discute. Aşa se întâmplă de obicei. E un lucru pregătit din vreme, iar părinţii trebuie să vegheze să nu se întâmple aşa ceva. Dacă aceştia se bucură de încrederea copilului, dacă ştiu să-i vorbească, să-l asculte, să-l facă să se exprime exact, atunci pot să-i explice foarte bine tot ce ţine de acest gen de întâlniri şi să-i spună cum să se apere de ele, dar fără să facă din asta o dramă.

Interdicţia şi dispreţul (Incestul, homosexualitatea, masturbarea)

Vă propun să vorbim despre incest. Cred că această problemă se pune mai des în familiile numeroase.

Nu neapărat în familiile numeroase, ci mai curând în familiile cu doi copii, un băiat şi o fată. Până la cinci, şase ani cel mult, copiii au jocuri sexuale (fraţii între ei, surorile între ele, între fraţi şi surori când sunt foarte mici), jocuri absolut „normale” şi sănătoase: pentru ei sunt un prilej de amuzament. Când sunt de faţă, părinţii nu trebuie să-i certe sau să-i pedepsească, ci să discute împreună cu copiii problemele sexuale folosind cuvinte exacte: să spună că sexul fetelor e diferit de sexul băieţilor, să le vorbească limpede atât unora cât şi celorlalţi, când sunt împreună, nu în secret şi pe tonul cel mai obişnuit, despre diferenţa dintre ei, fără să folosească cuvinte ca „pipi” sau „păsărică”. Că un copil vorbeşte despre „păsărică” sau „cocoşel”, de acord! Dar când e în erecţie, cuvântul potrivit e „penis”. Iar în cazul fetelor, cuvintele potrivite sunt „vulvă”, „vagin”. Băieţilor trebuie să li se spună că vor deveni musculoşi, că li se va schimba vocea, că vor avea barbă şi mustaţă ca tatăl lor şi că vor plăcea fetelor. Iar fetelor să li se spună că vor avea păr pe pubis şi la subraţ, că le vor creşte sânii, că în corpul lor se va produce o transformare totală şi că în jur de doisprezece, treisprezece, paisprezece ani vor avea menstruaţie. Se vor simţi astfel mândre. Şi, natural, vor plăcea băieţilor. Dacă aceste lucruri nu sunt spuse copiilor începând de la şase, şapte ani, jocurile sexuale riscă să se prelungească şi să devină incestuoase. Şi, după cum am mai spus, în acelaşi timp cu abordarea problemelor sexuale trebuie să li se spună despre interdicţia incestului între frate şi soră, între tată şi fiică, între fiu şi mamă. Sunt uimită de numărul mare

de tineri, frate şi soră, care au în zilele noastre relaţii sexuale adevărate, care practică între ei nu numai masturbarea, ci şi coitul. Relaţii ce au avut, ca să spun aşa „binecuvântarea” oarbă a părinţilor. I se spune, de exemplu, unui frate mai mare: „Ia-o neapărat pe surioara ta la tine în pat, pentru că în seara asta mergem la cinema. Să nu i se facă frică dacă noi nu suntem acasă”. S-ar putea crede că părinţii, pentru a se deculpabiliza, doresc ca fratele şi sora să se consoleze reciproc în lipsa lor. Aceasta duce deseori la situaţii periculoase sau perverse care împiedică, mai mult sau mai puţin, dar fără excepţie, dezvoltarea simbolică a copiilor, adică performanţele lor şcolare, situarea lor faţă de lege precum şi adaptarea lor la societate. Se vorbeşte mult despre necesitatea educaţiei sexuale, chiar şi la şcoală, dar ea nu e niciodată însoţită de noţiunea de interdicţie a incestului care este, de fapt, esenţială. Chiar dacă copilul nu e la vârsta la care să înţeleagă, trebuie să i se facă cunoscută această interdicţie: „Fraţii şi surorile nu se pot căsători între ei. Nu pot să-ţi explic de ce, dar aşa este”.

Avem aici scrisoarea unei mame disperate, care şi-a dat seama că cei doi copii ai ei (fata de paisprezece ani şi băiatul de cincisprezece) au relaţii sexuale; scrisoarea e sfâşietoare. Ştim că sentimentele incestuoase pot exista. Dar de aici la adevăratele raporturi sexuale e o mare distanţă. Iar mama nu poate să facă nimic în faţa acestei situaţii.

Ne scrie că se preface că nu vede nimic.

Nu înţeleg de ce. Pe de altă parte, nu ne spune dacă în familie există şi un tată. Dar aceşti copii care sunt nişte „copii teribili”, fără să-şi dea seama, au pornit-o cu adevărat prost. Vor avea, cu siguranţă, probleme în viitor: acum e prea târziu. Dar nu trebuie să se prefacă că nu vede nimic, ci dimpotrivă, să le spună foarte limpede: „Nu v-am spus, poate, la timp că e periculos să aveţi relaţii sexuale între voi. Nu mai sunteţi copii. Nu vă mai jucaţi aşa.” Dar tatăl şi mama ar trebui să le vorbească deschis despre interdicţia incestului unor copii mult mai mici, în discuţii

comune, la masă, de exemplu, şi să lase pe fiecare să-şi spună părerea.

Încă o dată, nu trebuie să ne fie frică de cuvinte.

Repet, interdicţia incestului este esenţială în educaţia sexuală. Este important, desigur, să fie cunoscută de copil complementaritatea sexelor în vederea procreării; dar dacă nu i se vorbeşte în acelaşi timp despre această lege fundamentală a creaţiei valabilă pentru toţi oamenii, de la fiinţele cele mai „primitive” până la cele mai civilizate, care este interdicţia incestului, informaţia şi educaţia sexuală nu mai au nici un sens.

Şi acum o scrisoare în care e vorba despre doi gemeni, un băiat şi o fată de patru ani. Sunt foarte echilibraţi. Puţin cam prea echilibraţi pentru vârsta lor. Părinţii îi despart foarte des, la plimbare de exemplu, tatăl ducând băiatul şi mama fetiţa sau invers. Numai băiatul ridică unele probleme. El spune: „Când voi fi mare, vreau să mă însor cu sora mea”. Şi când părinţii îi explică că acest lucru nu e posibil, el pare că suferă foarte mult. Acest gen de deturnare a complexului lui Oedip poate fi periculos în viitor?

Nu! Problema gemenilor nu e aceeaşi cu cea a copiilor singuri la părinţi. Faptul că băiatul acesta spune la patru ani: „Mă voi însura cu sora mea” nu prea este plăcut, desigur, dar este frecvent. Şi e la fel de neplăcut dar frecvent ca părinţii să-i răspundă: „Poţi să spui asta ca să te distrezi. Dar în realitate nu e posibil”. Însă mama nu ne spune nici măcar ce părere are sora lui despre asta. Poate că preferinţele sale se îndreaptă spre tatăl ei şi nu spre fratele ei. Şi poate, când îl aude vorbind aşa, se gândeşte în sinea ei: „N-ai decât să spui tu asta. Eu tot cu tata o să mă mărit”. Are patru ani. Este vârsta la care copilul fabulează despre căsătoria lui cu cine îi place: şi cei care-i plac mai întâi sunt părinţii şi apropiaţii familiei. E vorba despre fantasme izvorâte din tandreţe şi construite pe ideea precoce de cuplu preferenţial. Cuvântul „a iubi” are atâtea sensuri!

Asta pare că-l face pe băiat să sufere cu adevărat.

Bineînţeles, ca pe orice copil de patru ani căruia i se spune: „Nu te vei putea căsători cu sora ta (fie ea geamănă sau nu) sau cu mama, sau cu mătuşa ta.” Pentru că e acelaşi lucru.

Deci, trebuie să i se răspundă. Să i se explice, de pildă: „Desigur, spui asta pentru că eşti mic. Dar ai să vezi, când vei fi mare o să-ţi placă şi alte fete. Şi va fi mult mai nostim ca tu să te însori cu o altă fată, iar sora ta să se mărite cu un alt băiat căci, în felul acesta veţi avea mult mai mulţi copii pe care să-i iubiţi. Copiii ei, ai tăi... Ea îi va avea cu un alt bărbat, iar tu îi vei avea cu altă femeie. Toţi copiii voştri vor fi veri şi va fi amuzant, formidabil să fiţi o familie atât de mare.” Cred că în felul acesta trebuie oferite copiilor fantasme despre viitor; pentru că, într-adevăr, dacă fratele s-ar căsători cu sora lui, ar avea puţini oameni în jurul lor. E un adevăr ce li se poate spune: căsătoriile între persoanele aceleiaşi familii nu implică multe relaţii sociale.

Acestea fiind spuse, nu înţeleg foarte bine referirea la complexul lui Oedip. Această fixaţie a copilului poate fi periculoasă pentru el?

Nu! La patru ani e vorba încă de fantasme vagi. Gemenii dezvoltă un complex oedipian diferit de cel al copiilor singuri. El, dorind să se însoare cu sora lui, nu mai spune ca ceilalţi copii: „O să mă însor cu mama”, dar este exact acelaşi lucru. Nu a făcut încă o „fixaţie”. (E o legătură care încă nu-l blochează.)

Ceea ce trebuie ştiut în mod deosebit în cazul gemenilor este că, fiind împreună dintotdeauna, ei nu pot concepe viitorul unul fără celălalt. Dar asta se va schimba o dată cu şcoala, cu viaţa de zi cu zi, cu prietenii pe care şi-i vor face. În acest fel deci îşi pot ajuta părinţii copiii: înlesnindu-le întâlnirea cu alţi copii, eventual, dacă cunosc, cu alţi gemeni. Vor vedea atunci că toţi copiii gemeni au aceleaşi probleme.

E dificil pentru părinţii cu gemeni să se proiecteze în ei, vreau să spun să gândească cum gândesc ei, identificându-se astfel cu ei; deoarece aceştia nu gândesc, la patru ani, cum au gândit poate, la aceeaşi vârstă, o mamă sau un

tată fără frate geamăn.

Pe de altă parte, mama spune că-i duce pe copii separat la plimbare…

… şi că aceştia nu par să sufere.

Nu e de mirare, deoarece când copilul spune: „Mă voi însura cu sora mea”, sora lui e un fel de „subprodus” al mamei. Ba chiar mai mult: pentru el, ea îi reprezintă pe tata şi pe mama, aşa după cum mama reprezintă pe tata-mama. La patru ani, mama nu e foarte distinctă de tată; e o parte din tata-mama; iar tata e o parte din mama-tata. Deci, să nu-şi mai facă atâtea griji din cauza lui Oedip. Oedip e o structură a inconştientului, care se rezolvă la toţi copiii; la gemeni puţin diferit faţă de ceilalţi, desigur. Dar îşi vor găsi şi ei drumul, ducând o viaţă echilibrată, integrându-se în societate.

Am în faţă scrisoarea unei mame ce ridică o problemă serioasă despre care se spun multe prostii. „Am un băiat de şapte ani şi jumătate, bun, foarte drăguţ, cu un ten de piersică, căruia nu-i place să se joace decât cu fetele, să brodeze, să coasă. Când vede la televizor un balet nu se poate stăpâni să nu danseze. Tatăl lui se înfurie îngrozitor când îşi vede fiul comportându-se astfel, îi spune că e «homo», îl insultă.” Mama ne spune că nu e de acord cu reacţia violentă a tatălui. Până acum, credea că homosexualitatea este mai ales un viciu, dar, scrie ea, „am citit undeva că e posibil ca homosexualitatea să apară în urma unei anomalii fiziologice. Oare aspectul fizic al fiului meu este un semnal de alarmă? Ce să spun? Ce să fac?”

Ei bine, mai întâi de toate, mama nu are deloc dreptate. Nu e nimic fiziologic în homosexualitate. Ea este o structură psihologică. Iar unii copii sunt conduşi către această structură psihologică chiar de mici, printr-o atitudine ostilă a tatălui faţă de feminitatea băieţilor – ca şi faţă de masculinitatea fetelor. Feminitate aparentă, de altfel, deoarece acest băiat poate fi foarte viril chiar dacă e graţios, blond, seducător, drăguţ îi place frumosul, dansul şi se admiră când se uită în oglindă, dacă e cu adevărat frumos. Acesta este narcisism. Dar de ce tatăl e aşa de

agresiv cu fiul său? De ce nu-l iubeşte aşa cum este, ajutându-l să se schimbe? Nu respingându-l îl va ajuta, ci spunându-i, pentru a compensa această frumuseţe aparentă prin preţuirea pe care o are pentru el: „Nu există numai această aparenţă. Eşti într-adevăr frumos. Eşti adorabil. Trebuie însă să devii viril. Mie mi-ar plăcea…” Mi se pare că tatăl e prea „emoţionabil” faţă de fiul lui – dacă pot să spun aşa, (nu ştiu dacă există acest cuvânt). Copilul acesta manifestă deja gusturi estetice şi poate chiar şi o vocaţie de dansator, o sensibilitate deosebită care-i permite să se joace cu fetiţele… La urma urmei, el nu are nici o soră. Atunci, de ce să nu se joace cu fetele? De altfel, mama ne spune că atunci când se joacă cu fetele el e întotdeauna soţul, vrea să fie şi tatăl şi soţul. Dar nu ştiu. Nu pot să-i spun dacă acest copil este deja angajat într-o structură adevărată care va face din el un homosexual, deoarece nu eşti homosexual la comandă.

E foarte dificil să fii homosexual. Există băieţi care vor să fie homosexuali ca să aibă bani de la cineva care i-ar dori ca amanţi; dar în realitate ei nu sunt deloc homosexuali. Dacă toate fiinţele umane au în copilărie, şi mai ales în adolescenţă, tendinţe homosexuale, câteodată chiar dorinţe trecătoare, nu oricine este cu adevărat homosexual. Homosexualitatea este o structură psihică şi inconştientă; nu e deloc ceva voluntar; dorinţa adevărată şi plăcerea nu se comandă. Dacă o femeie sau un bărbat este homosexual cu adevărat, înseamnă că nu poate să fie altfel. De altminteri, sunt mulţi care încearcă să se „trateze” – e tratabil în anumite cazuri prin psihanaliză la cei care suferă din această cauză. Dar, la urma urmei, de ce să sufere? Nu ştim încă totul despre homosexualitate.

În orice caz, nu poţi ajuta niciodată un copil care pare a deveni homosexual sau care dezvoltă o asemenea tendinţă, dispreţuindu-l; dimpotrivă, el poate fi ajutat explicându-i-se ce este homosexualitatea, spunându-i-se că un homosexual e nefericit pentru că nu poate avea descendenţi, dorinţa lui sexuală nefiind îndreptată spre celălalt sex; îl ajutăm vorbindu-i limpede despre aceste probleme, dezvoltându-i

în acelaşi timp toate calităţile pe care pare să le aibă.

Cât despre acest băiat, el trebuie îndemnat să studieze serios, de exemplu dansul, nu să fie lăsat să danseze în faţa ecranului. La şapte, opt ani, aptitudinile şi calităţile naturale ale unui copil, fie că par masculine sau feminine, trebuie socializate; sublimarea, adică folosirea în scop cultural şi artistic a talentului şi a calităţilor acestui copil în societate, îl pot pune în valoare şi îl pot chiar viriliza; să devină dansator, dacă asta îi place. Dansul este un exerciţiu extrem de dur şi de virilizant pentru cei virili şi nu homosexualizează niciodată un băiat. Dansatorii nu sunt mai homosexuali decât alţii. Sunt artişti. Asta e altceva. Foarte des, de altfel, ei sunt nişte fiinţe caste. Pot părea homosexuali pentru că au relaţii mai ales între ei. Dar şi alţi artişti fac asta. Matematicienii se înconjoară de matematicieni etc. Dansul este o artă care acaparează întreaga viaţă a unei persoane.

Revenind la tată, e necesar să înţeleagă că trebuie să-şi ajute fiul în loc să-l respingă; altminteri, îl va împinge spre o atitudine narcisistă de repliere asupra lui însuşi şi spre anumite tendinţe care nu sunt, în prezent, precis orientate.

Dacă vă înţeleg bine, îi răspundeţi acestei mame care vă vorbeşte despre angoasa ei, că tatăl e cel care trebuie să rezolve problema…

Da.

… şi acest lucru pare foarte greu de realizat deoarece tatăl se înfurie îngrozitor. Mama precizează că, atunci când soţul ei vede un bărbat efeminat pe stradă are chef să-i stâlcească mutra.

E foarte curios că homosexualii îi provoacă dorinţa să se ia la trântă cu ei. Cred că mama ar putea discuta cu soţul ei – deoarece spune că formează un cuplu foarte reuşit, că se înţeleg, se iubesc – şi să-i explice că homosexualitatea nu e o boală, ci o structură care se dezvoltă la copiii cărora le-a lipsit sentimentul de siguranţă şi de încredere în tată. Angoasa în faţa morţii are la aceştia un caracter mai acut, tocmai pentru că homosexualii se îndreaptă spre o viaţă fără descendenţi care cere din partea lor enorm de multe

sublimări pentru a nu fi nefericiţi. Poate că tatăl va înţelege că e pe un drum greşit în educarea fiului său şi că ar trebui să discute foarte serios cu un psihanalist despre propriile sale dificultăţi pricinuite de acele atitudini ale copilului său pe care el le consideră deja drept „pederaste”. (Trebuie precizat, de altminteri, că a fi „pederast” nu e acelaşi lucru cu a fi homosexual. Pe de o parte sunt homosexualii, pe de alta pederaştii.) Sau să meargă mama la un psihanalist, pentru a-şi înţelege mai bine soţul.

Dar dacă lucrurile rămân aşa, copilul va avea dificultăţi. Acum nu pot să spun nimic altceva decât că, în prezent, acest copil nu este educat în aşa fel încât să-şi dezvolte calităţile şi mai ales înclinaţiile pe care le are, pentru propria lui plăcere dar şi a celorlalţi şi poate pentru fericirea lui, aceea de a-şi găsi calea şi de a da un sens vieţii sale.

O altă întrebare, într-o scrisoare de la o profesoară. Soţul ei este artist. Au doi copii: un băiat de zece ani şi jumătate şi o fată de şase ani. În aparenţă, fetiţa nu-i pune probleme – nu ne vorbeşte despre ea în scrisoare–, dar este îngrijorată de fiul ei mai mare. De două luni fie adoarme greu seara, fie se trezeşte noaptea şi nu mai reuşeşte să adoarmă din nou. Şi îi e puţin frică de aceste insomnii. A consultat un medic care i-a prescris nişte somnifere foarte eficace pe care acum copilul le cere mereu. Ne spune că, de altfel, băiatul e foarte bun la şcoală unde are rezultate excelente, dar nu face nici un sport. Pentru ca descrierea să fie completă, ne precizează că soţul ei a făcut de curând o puternică depresie nervoasă, dar că şi-a revenit. „Am avut şi eu probleme foarte serioase, dar nu am lăsat să se vadă.” A făcut chiar şi psihoterapie, încercând să depăşească această stare. Vă întreabă dacă băiatul poate să fie deja preocupat de corpul său şi de problemele sexuale, deşi în exterior, din punct de vedere fizic să zicem, este încă un băieţel. O îngrijorează, de asemenea dependenţa lui faţă de medicamente.

Sunt multe întrebări în această scrisoare. E păcat, desigur, că acum două luni, când au apărut insomniile, medicul i-a prescris imediat somnifere fără să încerce să

vadă ce se petrece în viaţa imaginară a copilului şi de ce coşmaruri fugea astfel. Căci un copil care are insomnii, deşi mic fiind nu le avea, înseamnă că fuge de un coşmar. Poate sunt coşmaruri întârziate, coşmaruri pe care le au copiii la şapte, opt ani. Tatăl a făcut o depresie, iar mama a avut probleme de natură psihologică; copilul a simţit atunci la părinţii lui o devitalizare; iar devitalizarea se manifestă la un copil printr-o anumită tulburare a echilibrului vieţii inconştiente şi poate chiar printr-un sentiment de insecuritate familială. E posibil să-i fi revenit cu această ocazie coşmarurile cu moartea părinţilor pe care le-a avut probabil la şase, şapte ani. Personal, sunt foarte nemulţumită când pediatrii prescriu medicamente imediat ce un copil nu doarme, deşi i s-ar putea da foarte bine un ceai de tei concentrat, bine îndulcit (tot e ceva); sau să i se lase la îndemână un măr în cazul în care se trezeşte noaptea; sau să i se dea hârtie, creioane, desene şi să i se spună: „Dacă te trezeşti, scrie tot ce-ţi trece prin cap în momentul acela.” De cele mai multe ori, coşmarurile dispar astfel. În acest caz, copilul pare puţin drogat, după cum spune mama; acum a ajuns să-şi ceară somniferele. Or, acestea nu sunt, după cum scrie ea, somnifere uşoare, ci aproape medicamente pentru adulţi.

Fiindcă îi este frică de insomnii, copilul e mulţumit că asta îl ajută să doarmă.

Cred că face şi el o mică depresie ca replică la depresia tatălui.

Mama vă vorbeşte şi despre problemele sexuale. Vă întreabă…

Dar bineînţeles! Nu înseamnă că dacă nu e puber nu are probleme, că nu-l interesează propriul lui corp şi că acest băiat nu se masturbează. E foarte normal. Dar el crede, poate, că este un lucru rău. Poate că auzit spunându-i-se unui alt copil, nu neapărat lui: „Dacă mai faci asta, o să ţi-l tai”, pentru că şi acum se mai spun asemenea lucruri. E foarte important ca tatăl să vorbească cu el despre masturbare, cu atât mai mult cu cât e singurul băiat, nu are un frate mai mare, iar masturbarea e un mijloc de a lupta

împotriva unei stări depresive. Masturbarea e importantă între patru şi şapte ani. Dispare înjur de şapte ani şi reapare pe la doisprezece, treisprezece ani. Cred însă că, datorită celor întâmplate în familie, băiatul a descoperit, pentru a se revitaliza, o masturbare mai veche. Nu e deloc masturbarea de la pubertate. E o masturbare ce se întreţine printr-o imaginaţie de copil mic. Ar fi bine, poate, ca băiatul să fie văzut de un psihoterapeut.

Mă gândesc la o frază pe care aţi spus-o acum câteva minute, referitoare la faptul că băiatul a auzit probabil pe cineva spunând: „Dacă mai faci asta, o să ţi–1 tai.” Cred că putem evoca o altă mărturie în legătură cu această problemă. Un corespondent vă povesteşte ce i s-a întâmplat băiatului său. Acesta, la vârsta de doi ani, mergea la grădiniţă cu sora lui, cu un an mai mare decât el. După câteva săptămâni de grădiniţă, băiatul a început să sufere de enurezis – făcea pipi în pat cu regularitate. De ce oare? Au făcut tot ce le-a stat în putinţă, au încercat totul: au pus un pahar cu apă alături de el, urmând sfatul dumneavoastră; au consultat un psiholog. Şi timp de şase ani de căutări nu au reuşit nimic. Pentru ca, într-o seară, discutând despre educaţia şcolară cu un prieten, mama şi-a amintit de o frază spusă de fiica ei la începutul acelui faimos an de grădiniţă. Călugăriţa care se ocupa de copii le-a spus: „Dacă văd vreun băieţel care se joacă cu cocoşelul, i-l tai. E un obicei urât. Nu e frumos”. „Noi, spune tatăl, am liniştit-o pe fetiţă spunându-i că oricum ea nu are cocoşel şi, deci, nu are nici un motiv să se teamă. Dar am uitat că şi băiatul auzise aceste cuvinte şi că, fără îndoială, dimineaţa când voia să facă pipi, se gândea la ele şi până la urmă făcea pipi în pat. Chiar a doua zi după această discuţie, părinţii au clarificat lucrurile cu băiatul”. „Totul s-a terminat chiar în acea zi. Şase ani de probleme pentru noi, dar şi şase ani în care băiatul s-a închis în el însuşi, şase ani fără deschidere spre ceilalţi. O adevărată catastrofă! Pare atât de neverosimil încât mi s-a părut util să arăt şi altora că aşa ceva se poate întâmplă.”

Dar bineînţeles! Mai sunt, din nefericire, mulţi părinţi

care-şi ameninţă băiatul că o să-i taie cocoşelul; sau îi ameninţă atât pe băieţi cât şi pe fete că, dacă se masturbează, se vor îmbolnăvi grav sau vor deveni idioţi; sau îi ameninţă că nu o să-i mai iubească. Asta îi duce la disperare. Cred că scrisoarea aceasta răspunde foarte limpede la ceea ce spuneam acum câteva clipe. Trebuie ca părinţii să deculpabilizeze total joaca cu propriul sex atât la băieţi cât şi la fete spunându-le că asta nu se face în văzul tuturor, din pudoare, dar că faptul în sine nu are nici o importanţă, că un priveşte pe nimeni şi că nu se pedepseşte în nici un fel.

Romeo şi Julieta aveau cincisprezece ani
(Adolescenţii)

Iată scrisoarea unei mame nefericite din cauza fiicei ei de cincisprezece ani. Mai are şi alţi copii: un băiat de şaisprezece ani şi două fete de zece şi doi ani. Mama a descoperit de curând că frica ei de cincisprezece ani are o idilă cu un băiat de optsprezece ani, iar ea şi soţul ei îşi fac multe griji din această pricină. Menţionează – fără să dea de altfel nici un alt amănunt – că i-a făcut educaţia sexuală fetei fără probleme. Emoţia ei subliniază, cred, reacţia foarte vie din unele familii în faţa unei evoluţii care nouă ne este, de fapt, familiară. Mama a intrat în panică, îşi face enorm de multe griji.

A intrat în panică din cauza celui mai normal lucru şi care e şi cel mai sănătos, judecând după felul în care a reacţionat tânăra până acum.

Iată ce ne scrie mama: „Am intrat în panică. A trebuit să reflectez mai multe zile la atitudinea ce urma să o am înainte de a-i vorbi soţului meu despre asta” – după ce a descoperit deci că fiica ei primea scrisori de la acest băiat de optsprezece ani care îşi face în prezent serviciul militar. „E prea tânără, continuă ea. Această situaţie nu-i poate aduce decât neplăcere. Şi aşa, la şcoală notele ei nu sunt prea bune. Asta i-am răspuns şi fiicei mele care mi-a spus că în unele familii se poate vorbi mult mai uşor şi fără teamă despre aceste lucruri. Mă găseşte demodată. Nu mai ştiu ce să fac.” Vorbeşte despre epoca noastră imorală şi vă întreabă dacă e într-adevăr normal un flirt la cincisprezece ani.

Bineînţeles! Şi în Romeo şi Julieta, Julieta avea exact cincisprezece ani! E adevărat că pentru cei doi lucrurile s-au sfârşit prost... dar din alte motive. Această mamă are şi un băiat de şaisprezece ani: mă miră că nu vorbeşte despre

el, căci sper că îşi are şi el Julieta lui. E absolut normal. E în ordinea lucrurilor ca această fată de cincisprezece ani să aibă un flirt cu un băiat de optsprezece ani. Văd că mama mai scrie: „Nu pot, oricum, s-o încui în casă ca să nu iasă duminica." Citind această scrisoare şi văzând-o atât de îngrozită te întrebi: „Cum de n-o închide totuşi în casă?"

„Dacă măcar aş fi sigură, continuă ea, că acest flirt nu va avea urmări grave."

Dar ce vrea să spună prin „urmări grave"? E foarte probabil ca această fată să-l iubească pe acel băiat şi să fie ceva serios, de viitor. La urma urmei, de ce nu? Nimeni nu ştie la ce vârstă se hotărăşte soarta unui cuplu. Sunt tineri care se cunosc de la vârsta de cincisprezece ani, se îndrăgostesc unul de altul şi se căsătoresc în ziua în care băiatul are o situaţie, deşi fata e încă tânără. Nu e ceva foarte rar. Eu am avut o bunică care s-a măritat la cincisprezece ani şi o străbunică care s-a măritat la cincisprezece ani şi jumătate. Mi se pare foarte normal să iubeşti la cincisprezece ani şi poate, pentru toată viaţa. Nu se ştie niciodată. Dar e clar că mama e pe o pistă greşită dacă crede că asta e ceva rău. Ce este rău în faptul că iubeşti?

Cred că atunci când scrie: „Dacă aş fi sigură că nu va avea urmări grave", putem traduce: „Dacă aş fi sigură că fiica mea nu va face dragoste cu acest băiat" – vreau să spun dragoste fizică – deoarece adaugă: „Vedeţi, am aflat de la fiica mea, care nu are multe secrete faţă de mine, că mai multe fete de şaisprezece ani din clasa ei iau anticoncepţionale." Iar ei îi este teamă, dacă vreţi…

Da, e puţin derutată în faţa unei generaţii care este, poate, mult mai înţeleaptă decât generaţia noastră. Tinerii învaţă să se cunoască devreme şi într-adevăr, deoarece ştiinţa o permite, nu riscă să aibă cu ocazia primelor contacte sexuale un copil nedorit pe care l-ar fi crescut pentru că nu erau încă maturizaţi: fata pentru a deveni mamă, iar băiatul pentru a deveni tată.

Dar în sfârşit, poate că nu asta e „grav", să aibă un copil: de ce o fată tânără să nu aibă un copil, dacă băiatul e

bun şi dacă familia lui e de acord? Nu putem şti. Oricum, nu s-a ajuns încă la asta: sunt doi tineri care-şi scriu şi care se iubesc. Şi cum fata îşi invita mereu înainte prietenii şi prietenele acasă, nu văd de ce acum ar proceda altfel numai pentru că, de data asta, e vorba de dragoste. Cred chiar că e puţin mai serios. Dar serios nu înseamnă că e grav. Serios înseamnă autentic.

Mamei pare să-i fie teamă, dacă vreţi, şi ca fiica ei să nu aibă un copil şi să nu ia anticoncepţionale.

Aş spune mai ales că nu poate s-o pregătească în vederea responsabilităţilor ei de femeie. Totuşi, ea devine femeie. Trebuie să devină. Întâi de toate fata a spus: „Nu-i adevărat, sunt serioasă”, ceea ce vrea să însemne: „Nu vreau să risc prea devreme.” Apoi, e posibil de asemenea ca ea să iubească un băiat bun care, la rândul lui este (sau crede că este) îndrăgostit cu adevărat de ea. Şi atunci, de ce să nu-l invite acasă decât să-i împiedice să se întâlnească. De foarte multe ori, numai invitându-l acasă pe băiatul de care e îndrăgostit o fată, cei doi tineri îşi dau seama de felul în care au fost educaţi fiecare dintre ei. Aceasta poate avea un efect foarte bun asupra relaţiilor, asupra intimităţii dintre ei – dacă băiatul se simte cu adevărat bine în familia fetei şi dacă aceasta e invitată, la rândul ei în familia băiatului. În felul acesta se poate vedea, printre altele, dacă dragostea lor are un viitor. Nu ştiu ce să spun? în sfârşit, optsprezece ani e vârsta majoratului. De ce nu?

Încă un lucru: fata are cincisprezece ani, de ce are note proaste? Poate că e grăbită să trăiască – să trăiască serios, adică să-şi asume responsabilităţi în viaţă. Şi poate îşi va schimba orientarea – dacă deja şi-a propus să facă studii îndelungate şi dacă acum are în vedere să-şi lege viaţa de cea a unui tânăr-şi să înceapă să înveţe o meserie pentru a putea lucra peste doi, trei ani. Nu ştiu: ar trebui discutat cu ea pentru a şti exact ce gândeşte; dar nu văd nimic înspăimântător în toate astea.

Dacă mama e atât de îngrijorată, de ce nu merge la centrul medical-pedagogic din oraşul ei unde ar putea

vorbi, mai întâi singură, cu cineva care s-o ajute? E ceva ce mă surprinde în scrisoarea ei şi anume faptul că fata îşi lasă jurnalul pe masă şi scrisorile de la tânărul ei iubit în sertar. Înseamnă că nu vrea să se ascundă de mama ei. Dacă asta o aduce pe mamă într-o asemenea stare, poate că ar fi mai bine să le ascundă. Nu ştiu ce să spun.

În plus, tatăl îi reproşează soţiei sale că devine complicele fetei.

Nu ştiu ce vrea să spună prin „complice”. Complice la ce? Pentru că ştie? E de datoria lui să discute cu fiica lui. Să iubeşti, este un lucru serios. Acest bărbat a avut şi el, cu siguranţă, iubite când avea optsprezece ani... De fapt, părinţii credeau că au încă un copil; deodată îşi dau seama că au în casă o domnişoară şi par îngroziţi; mie nu mi se pare că e ceva rău în toate astea. Dimpotrivă, mi se pare că e ceva sănătos şi frumos.

Iată o scrisoare oarecum asemănătoare cu cea precedentă. E vorba despre o familie din sud cu patru copii: un băiat de douăzeci de ani, o fată de şaptesprezece ani şi jumătate şi încă doi băieţi de doisprezece şi zece ani. Mama ne scrie în legătură cu fata de şaptesprezece ani şi jumătate: „Scrisoarea mea poate fi aproape o confesiune. Nu am avut părinţi şi am vrut întotdeauna să fiu foarte apropiată de copiii mei. Am reuşit să-mi conving fiica că ar fi mai bine, din cauza lipsei de maturitate, să nu aibă raporturi sexuale înainte de optsprezece ani.” I-a propus, de altfel, să aştepte până la acea vârstă şi să consulte apoi un ginecolog pentru a rezolva împreună problema. Or, tocmai a aflat că fiica ei a început să ia anticoncepţionale pe ascuns. Îi este teamă să nu se „îmbolnăvească” din această cauză – sunt propriile ei cuvinte. Cum să vorbească despre asta? Cum să-i spună: „Ştiu că iei anticoncepţionale”, pentru că toate aceste lucruri nu s-au discutat de fapt în familie? Mama se simte puţin, dacă vreţi, păcălită; refuză să „înlesnească confesiunea fiice sale”. Cât despre tată, el nu e la curent. Cum să procedeze?

Sunt multe confesiuni în această scrisoare, ca şi cum mama s-ar simţi vinovată. Cred că asta se datorează

faptului că ea nu a avut mamă şi că a vrut să fie o mamă imaginară. Să fie liniştită! Nu e cazul să facă nici confesiuni nici mărturisiri. A fost o mamă foarte bună. Dovada e că această tânără simte că a devenit adultă şi asta mai devreme decât a crezut mama ei. De altfel, şaptesprezece ani şi jumătate... mama credea că la optsprezece ani nu e nici un pericol să iei anticoncepţionale; de ce ar fi la şaptesprezece ani şi jumătate sau la şaisprezece ani sau chiar la cincisprezece ani şi jumătate? Din moment ce o tânără îşi asumă propriile responsabilităţi fără să se simtă vinovată, asta dovedeşte că a avut, o spun încă o dată, o mamă foarte bună. Dacă a dorit să aibă relaţii sexuale, ea a făcut foarte bine neriscând să aibă un copil înainte de a-l dori şi până când atât ea cât şi băiatul vor avea cu adevărat relaţii sufleteşti şi fizice suficient de echilibrate încât să poată spune: „Acum le spunem părinţilor că vom avea un copil.”

Toate astea nu au nici o legătură cu tatăl fetei, deoarece, aceasta este deja adultă. S-a hotărât ca majoratul să fie la optsprezece ani, dar pentru mulţi copii majoratul moral e la şaisprezece ani. Această fată a devenit majoră făcând ce a făcut.

Acum, dacă mama vrea să discute cu ea, trebuie să o facă firesc, spunându-i: „Ştiu că ai făcut-o. Am fost puţin surprinsă, pentru că eu nu am avut mamă etc. Dar tu ai făcut bine”, ar fi minunat, iar făta ar avea încredere în mama ei.

Acestea fiind spuse, iată acum o scrisoare deosebită care abordează o problemă generală şi pe care şi-o pun mulţi părinţi cu fete între şaisprezece şi optsprezece ani: cea a pilulelor anticoncepţionale. Ce puteţi spune în legătură cu aceasta?

Această mamă i-a spus fiicei sale: „Amână! La paisprezece, cincisprezece ani nu eşti încă matură” şi a avut dreptate să-i vorbească aşa. O mamă poate să discute cu fiica ei: dacă aceasta o ascultă, înseamnă că într-adevăr nu e încă matură; dacă face după capul ei, ori e cam aiurită, ori poate că e matură; nu ştiu ce să spun. În orice

caz, e prudent ca mama să-şi ducă fiica la un ginecolog de la primul ciclu şi să-i spună: „Vi-o las în grijă pe fiica mea. Dacă vine într-o zi la dumneavoastră fără mine, să ştiţi că aveţi toată încrederea mea”, iar fiicei ei să-i spună: „Dacă e nevoie să consulţi un ginecolog, nu e necesar sânii spui. E problema ta de domnişoară”. În felul acesta o mamă îşi poate ajuta fiica. Aceasta va fi, poate, foarte surprinsă: „Mamă, doar nu crezi că eu! Eu?” Iar mama să-i răspundă: „Bineînţeles! Dar sunt prevăzătoare pentru că nu ştim când se va întâmplă acest lucru: când va apare o problemă în legătură cu viaţa ta sexuală, ei bine, doctorii îţi stau la dispoziţie. Doar că prefer să aleg eu şi să cunosc persoana la care vei merge.” Deoarece poţi avea mai multă încredere într-un doctor decât în altul. Dacă mama îl alege pe medicul familiei – nu e obligatoriu să consulte un specialist, când nu sunt probleme speciale –, ea poate să-i spună în prezenţa fetei, când aceasta împlineşte paisprezece ani: „Începând de acum fiica mea e destul de mare ca să vină singură la dumneavoastră şi am toată încrederea că o veţi ajuta când va avea probleme feminine. Prefer să discutaţi dumneavoastră cu ea în asemenea situaţii.” Nu pentru a face un secret din asta, ci pentru ca fata să devină independentă în privinţa vieţii ei sexuale şi fără ca mama să aibă impresia că se ascunde de ea. În ziua în care acest lucru se va întâmplă, totul e pregătit. Astfel, ea şi-a îndeplinit cu adevărat rolul de mamă. Ceea ce nu înseamnă că mamele care pot vorbi deschis cu fetele lor, nu pot să o facă şi în continuare. De ce nu? Dar, de la vârsta nubilităţii, adică a apariţiei menstruaţiei, atât mama cât şi fiica trebuie să aibă încredere în ginecolog. El păstrează secretul profesional. Dar poate ajuta mai bine o pacientă tânără atunci când îi cunoaşte mama.

Reţin deci, încă o dată, din cele ce aţi spus, că aceste lucruri trebuie întotdeauna discutate – să nu ne fie frică nici de cuvinte nici de adevăr.

Da, iar părinţii să insufle copiilor lor sentimentul siguranţei în autonomia pe care o au de cucerit în toate domeniile. Dar şi mamele care au despre maternitate o

viziune imaginară trebuie să ştie că într-o bună zi acest balon de săpun se va sparge. Pentru că o mamă, în realitate, este aceea de care are nevoie copilul şi nu întotdeauna acea mamă care se consideră a fi.

Scrisorile de miercuri (Adolescenţii)

O tânără de cincisprezece ani şi jumătate vă scrie că are probleme cu somnul. Şi asta de foarte multă vreme deoarece, după spusele părinţilor ei, chiar mică de tot fiind nu avea nevoie de multe ore de somn sau, mai curând, avea nevoie să doarmă mai puţin decât media indicată în cărţile de specialitate.

E adevărat că sunt oameni cu o asemenea predispoziţie şi care rămân aşa toată viaţa.

Crescând şi mergând la şcoală a început să aibă dificultăţi cu somnul, fără însă ca acest lucru s-o deranjeze prea mult: „Adormeam, scrie ea, în jur de zece, zece şi jumătate seara şi mă sculam la ora şapte. Dar de un an încoace mi se întâmplă foarte des să nu adorm decât în jur de unsprezece şi jumătate, douăsprezece. Mă culc totuşi la nouă şi jumătate. Dimineaţa mă simt obosită. E o oboseală care se acumulează şi asta mă îngrijorează". Întreabă dacă puteţi să-i daţi câteva sfaturi ca să-şi rezolve această problemă. Mai spune că nu are griji deosebite, dar că deseori se simte crispată din cauza unor lucruri banale. Mama a rugat-o să mai adauge că ea însăşi este foarte anxioasă din fire şi se teme că aceasta e cauza tensiunii în care trăieşte fiica ei.

Precizarea mamei e importantă, într-adevăr, deoarece, foarte frecvent, angoasa unei persoane alături de care trăiesc îi influenţează şi pe ceilalţi, mai ales pe copii. Dacă mama suferă din cauza anxietăţii, ar putea să consulte un psihoterapeut care s-o ajute. Cât despre fată, după ceea ce ne scrie, mi se pare că doarme suficient. Singurul lucru neplăcut este acela că se simte obosită şi că, dacă ar putea, ar dormi mai mult dimineaţa. Nu ştiu ce sfat să-i dau.

Întâi de toate, ne spune că ziua se simte crispată: or,

una din reacţiile faţă de această crispare este că îţi ţii respiraţia; şi cu cât o ţii mai mult, cu atât crisparea se agravează; deci, când simte că e crispată, să inspire puternic şi apoi să dea aerul complet afară din plămâni, de mai multe ori, cu ochii închişi, încercând să se relaxeze. Cred că astfel crisparea îi va dispărea.

În privinţa somnului, o sfătuiesc să citească o carte de Jeanette Bouton Bons et Mauvais Dormeurs, foarte bine scrisă şi care-i va permite să se înţeleagă mai bine pe sine, să se destindă, să doarmă – sau mai curând să aibă un somn de calitate.

Am putea reveni asupra acestei noţiuni de somn de calitate; deoarece uneori ne simţim odihniţi sau nu după ce am dormit acelaşi număr de ore…

Exact! Ne simţim obosiţi când avem impresia că nu am dormit suficient de profund ca să ajungem la un stadiu de relaxare completă, la o vigilenţă zero. Când ajungem la acest stadiu, însoţiţi şi de amintirea viselor, ne simţim proaspeţi şi bine dispuşi dimineaţa.

Există oare vreun „truc” care să permită îmbunătăţirea calităţii somnului?

Desigur! Mai întâi, trebuie ca persoanele sensibile la zgomot să se izoleze pentru a dormi: e posibil ca strada spre care dă fereastra de la camera acestei fete să fie zgomotoasă. Se mai poate, de asemenea, ca în camera ei să pătrundă lumina zilei: or, sunt persoane ale căror pleoape sunt sensibile la lumină. Probabil că seara, înainte să adoarmă, nu se detaşează de tot ce o înconjoară, nu se abandonează cu toată încrederea unui ritm profund al respiraţiei. În sfârşit, pot să fie multe lucruri din acestea mărunte. Însă cu siguranţă nu va dormi mai bine repetându-şi obsesiv: „Nu voi dormi! Nu voi dormi!” Dar mai ales, trebuie evitate somniferele.

O altă tânără de optsprezece ani şi jumătate este în ultima clasă de liceu: „Am o problemă clasică, scrie ea, ce se regăseşte la mulţi tineri: îmi rod unghiile de la vârsta de cinci, şase ani”. Nu cunoaşte originea a ceea ce ea consideră a fi un fel de agresivitate îndreptată împotriva ei

însăşi şi caută în zadar să-şi explice cauza acestui fapt. Ne mai scrie, printre altele, că e ultima dintr-o familie cu zece copii, şase fete şi patru băieţi; că e în relaţii foarte bune cu părinţii; că e pe deplin satisfăcută de educaţia pe care a primit-o; că în familia ei, unde se simte minunat, nu a existat niciodată nici autoritate nici îngăduinţă excesive. Apoi continuă: „De aproximativ patru ani – nu ştiu dacă asta se datoreşte morţii fratelui meu care avea douăzeci şi unu de ani – îmi rod unghiile din ce în ce mai mult. Şi e tot mai rău. De mai multe ori am reuşit, pentru foarte scurt timp, să renunţ la acest tic, dar ştiu că, atâta timp cât nu voi găsi adevărata cauză a râului, nu se va rezolva nimic.” Vă întreabă dacă, după părerea dumneavoastră, acest fapt îşi poate avea originea în prima copilărie, cum poate fi el analizat şi dacă psihanaliza poate fi de folos în asemenea cazuri. Îşi încheie scrisoarea astfel: „Vă mărturisesc că nu mi-e ruşine că-mi rod unghiile. Nu e lucrul care mă preocupă cel mai mult, dar, aş vrea totuşi să-mi cunosc propriul adevăr.”

Deoarece acest obicei nu o deranjează prea mult – e mai curând vorba de preocuparea de a se cunoaşte pe sine şi care, cred, e esenţială: o preocupare specifică adolescenţei, nu trebuie să-şi facă griji. Important e să manifeşti interes faţă de alţii. E foarte posibil, de exemplu, ca în clasă cu ea să-şi mai roadă unghiile şi alte fete sau alţi băieţi. Ar fi interesant pentru ea să vorbească cu cei ce vor să se corecteze – deoarece vine o vârstă la care, dacă nu ai renunţat definitiv la acest obicei, trebuie să te obişnuieşti cu el. Există oameni remarcabili ce îşi rod unghiile toată viaţa şi pe care acest lucru nu-i deranjează în mod deosebit. Se acceptă aşa cum sunt. Dacă pe ea o supără cu adevărat, înseamnă că a devenit o idee obsedantă; sau că fraţii şi surorile râd de ea. (Trebuie să găsească ceva ca să râdă de ea şi atunci râd de asta.)

În momentul în care a început să aibă această manie, s-a petrecut ceva cu ea care a împiedicat-o – din motive pe care nu le cunosc şi pe care ea nu le poate afla reflectând pur şi simplu la acest lucru – să se exteriorizeze mai mult şi

să devină mai motrice. Prin „motrice”, vreau să spun: să se joace mai mult, puţin mai violent, mai brutal. Poate că s-a reţinut singură? Doar era ultimul copil. Poate că şi-a muşcat zăbala, cum se spune.

Vrea să ştie, mai ales, care e părerea dumneavoastră.

Dar eu nu pot să ştiu ceea ce nici ea nu ştie!

Ea mai întreabă: „Oare psihanaliza te poate ajuta să-ţi găseşti propriul adevăr?”

Da… dacă acesta nu este unicul scop. Nu intri într-o terapie psihanalitică – ce durează destul de mult-pentru a-ţi afla adevărul din simplă curiozitate faţă de tine însuţi, ci pentru că eşti angoasat, pentru că suferi, iar această suferinţă nu reuşeşte să se exprime, să se „ventileze” prin activitate şi prin relaţiile pe care le stabileşti cu ceilalţi. Şi asta pentru că eşti închis în tine însuţi. Această tânără nu pare a fi deloc într-o asemenea situaţie. Preocuparea ei pare a fi mai degrabă teoretică.

E posibil ca marea durere pricinuită de moartea fratelui ei să o fi determinat întrucâtva să se închidă în ea însăşi. Dar nici un psihanalist n-ar putea să-i spună motivul pentru care îşi roade unghiile. Psihoterapia e un travaliu interior care nu atinge o problemă izolată, ci reface traseul unei vieţi întregi. Psihoterapia nu e necesară când e vorba numai de o mică problemă superficială care s-ar putea rezolva printr-o activitate mai intensă. Treptat, acest obiect va rămâne sau va dispărea fără să mai constituie o problemă pentru ea, deoarece va avea încă multe alte lucruri de făcut în viaţă.

Şi acum iată două întrebări din partea unor adolescente ai căror părinţi trăiesc separat de multă vreme. Mai întâi scrisoarea fiicei celei mai mari dintr-o familie cu trei fete de optsprezece, paisprezece şi doisprezece ani; părinţii au divorţat sau s-au despărţit prin bună înţelegere (nu ştie exact ce s-a întâmplat). În momentul despărţirii, acum şase ani, copiii au rămas împreună cu tatăl şi bunicii într-o casă spaţioasă. Sora cea mare e îngrijorată din cauza celei mai mici: aceasta nu învaţă bine; pe de altă parte, În privinţa multor lucruri e foarte matură şi a fost crescută mult mai

liber decât celelalte două, care au primit o educaţie serioasă, severă chiar, apreciată de corespondenta noastră. Pare puţin îngrijorată de această generaţie absolut diferită pe care fetiţa de doisprezece ani o reprezintă pentru ea.

Cred că această tânără se ocupă prea mult de sora ei mai mică. La un moment dat spune: „Nu vrea să primească ordine de la sora ei mai mare.” Sora mai mare ar dori ca ea să înveţe bine etc. Cred că fetiţa de doisprezece ani e destul de responsabilă faţă de ea însăşi; cu cât cea mare va încerca mai puţin să o înlocuiască pe mama absentă, cu atât cea mică se va dezvolta mai bine. Dacă fetiţa îi cere sfatul, sora cea mare să-i răspundă aşa cum se pricepe ea, dar să nu-i facă, în nici un caz, morală. O tânără de optsprezece ani care nu a avut aceeaşi copilărie ca aceea a surorii sale mai mici nu-i poate face morală acesteia din urmă. Să o trimită la mama ei, deoarece fetiţa continuă s-o vadă. De altfel, când e cu mama, copila nu mai are nici o problemă. Problemele sunt doar în casa tatălui şi în legătură cu sora mai mare. De ce trebuie – după cum scrie ea – ca sora cea mică să vină să doarmă în camera ei, când tatăl nu e acasă pe motiv că, atunci când e acasă, o alintă? Toate astea nu o privesc pe cea mare. Să-i spună: „Ascultă! Seara vreau să fiu şi eu liniştită. Eşti destul de mare. Ai doisprezece ani. Nu mai eşti un bebeluş. Destul că faci din tata ce vrei.” Asta e tot. Să nu creadă că trebuie să joace rolul unei mămici faţă de sora ei mai mică. Altfel există riscul ca raporturile dintre ele să aibă de suferit mai târziu. Dar de fapt ce înseamnă aceste cuvinte: „tata o alintă”, în legătură cu o fetiţă de doisprezece ani, scrise de o fată de optsprezece? Dacă sunt cuvintele celei mici înseamnă oare că, în lipsa tatălui, ea vrea să fie alintată de sora ei mare? Aceasta din urmă trebuie s-o ajute mai curând pe sora ei să-şi facă prietene, să meargă în vizite. Îi este poate greu să fie cea mai mică, alături de bunici şi de un tată care nu s-a mai recăsătorit, fără o femeie tânără în casă.

Cea de-a doua scrisoare e puţin mai lungă. E de la o tânără de şaisprezece ani. Are un frate de douăzeci de ani. Părinţii ei s-au despărţit când ea avea cinci ani. Până la

zece ani a trăit în străinătate. Apoi au trimis-o într-un internat în Franţa, ceea ce i-a permis să-şi viziteze în fiecare week-end bunicii din partea tatălui, în timp ce toată familia mamei rămăsese în străinătate, iar tatăl era şi el undeva, departe. De trei ani locuieşte împreună cu fratele ei la bunicii din partea tatălui care, precizează ea, sunt destul de severi, puţin demodaţi, foarte în vârstă, dar până la urmă foarte tandri chiar dacă, poate, nu o arată. În orice caz, ea a găsit la ei un echilibru adevărat, un cămin stabil. Şi mai ştie că bunicii îşi iubesc nepoţii.

Iată că acum îşi pune două întrebări: prima se referă la mama ei care, scrie ea, e intoxicată şi de tutun şi de alcool şi care a fost părăsită de curând de persoana cu care trăia până nu de mult în străinătate; vrea să se întoarcă definitiv în Franţa şi să ia din nou copiii la ea. Fata înţelege acest lucru; înţelege, de asemenea, că atât ea cât şi fratele ei ar putea, desigur, să-şi ajute mama, dacă s-ar întoarce; dar nu aşteaptă această întoarcere cu zâmbetul pe buze, deoarece are impresia că e sfâşiată, că e în bătaia a două puşti: „M-am săturat, vă rog să mă credeţi, să fiu victima acestor oameni, a acestor două familii care iarăşi se vor sfâşia între ele.” Vă întreabă dacă puteţi să-i daţi vreun sfat.

E foarte greu. În orice caz, fratele ei de douăzeci de ani nu mai e un copil care poate fi luat înapoi de mama lui! E major.

Da, dar – şi aceasta este de fapt a doua întrebare pe care v-o pune puţin mai departe – fratele ei a fost grav bolnav când era mic. La opt ani a fost internat într-un spital din Franţa unde a suferit mult din cauza absenţei mamei. Rezultatul: acum e închis în el însuşi, stângaci, timid, extrem de sensibil. Îi este atât de teamă că nu e iubit încât e prea docil, prea încrezător; oamenii abuzează puţin de el. Tânără continuă: „încerc să-l scutur puţin, dar asta nu face decât să agraveze lucrurile. Ce să fac să fie mai sigur de el, mai încrezător în el însuşi?” Pentru ca ceea ce ea numeşte „ghetoul familial” să-l paralizeze mai puţin? De fapt, deşi are douăzeci de ani în buletin, are mai puţină energie decât ea.

Vedeţi, în acest caz nu se poate face ceva anume. Ce-ar putea face cel mai bine pentru ea, ar fi să crească din punct de vedere social, să-şi facă o meserie destul de repede pentru a-şi putea câştiga existenţa şi a putea locui singură – singură sau cu fratele ei, dar rămânând fiecare independent. Şi să găsească o soluţie pentru ca, la întoarcerea mamei, să poată trăi împreună fără a fi însă prea dependenţi unii de ceilalţi: de pildă, să lucreze toţi trei, să trăiască în acelaşi loc, dar păstrându-şi fiecare multă libertate pentru sine. Acesta e un lucru foarte important.

La urma urmei, mama e din nou celibatară, deoarece a fost părăsită şi caută acum să se agaţe de copii. E greu pentru ea.

Şi bunicii vor suferi din cauza despărţirii de nepoata lor, dar ea poate să meargă să-i vadă oricât de des. Cred că vor înţelege când le va spune: „E mama mea adevărată. E normal să o ajut şi să o iubesc.”

Dar mai ales să nu se lase întoarsă din drumul ei, acela de a continua să crească. Altfel, nici una, nici cealaltă nu vor avea nimic de câştigat. Să se gândească la faptul că a face cinste părinţilor nu înseamnă să fii dependent de ei şi să-ţi împiedici astfel evoluţia.

Cât despre fratele ei, dacă suferă că e închis în el însuşi, poate să-i sugereze o psihoterapie. Dacă nu suferă, să-l lase în pace: înseamnă că aşa e firea lui. Pe de altă parte, nu ne spune dacă e în relaţii bune cu tatăl şi dacă i-a scris să se ocupe de fiul lui.

De fapt, nu vorbeşte deloc despre tatăl ei…

Într-adevăr, oare de ce? De ce băiatul nu şi-ar căuta tatăl sau nu ar încerca să meargă la el, dacă locuieşte într-o ţară străină? Iar ea ar putea să-l ajute reînnodând legătura cu tatăl, rugându-l să-i dea un semn de viaţă fiului său, să-l invite la el. Cred că din această cauza suferă băiatul: îi e probabil dor de tatăl lui. Iar tatăl ar putea schimba lucrurile.

Mi-e foarte greu să spun mai mult. În întrebările pe care le puneţi, domnişoară, sunt trei elemente; un element afectiv şi anume conflictul dintre cele două familii; dar şi un

element economic important, deoarece defineşte realitatea; precum şi dinamica inconştientă a unor subiecţi de vârste diferite. Toate acestea fac ca un răspuns să fie foarte greu de dat: căci fiecare ar trebui să-şi expună motivele şi să fie ajutat să aleagă ce îi convine, fără să-i prejudicieze pe ceilalţi.

Un băiat de şaisprezece ani vă scrie o scrisoare despre dragoste pe care ar fi, poate, mai bine s-o rezumaţi dumneavoastră.

Da. Băiatul acesta, când avea paisprezece ani, a cunoscut o fată căreia i-a făcut curte multă vreme. Ea asculta; el îi vorbea serios despre dragostea lui pentru ea. Şi asta până în ziua în care ea i-a spus cu brutalitate că până atunci jucase teatru. A fost rănit de spusele ei... Iată ce ne scrie: „îi făcea plăcere să-şi bată joc de mine. M-a durut foarte mult. Aveam paisprezece ani când am început să-i fac curte. Doi ani mai târziu ea a stricat totul. De atunci, nu reuşesc să uit, să nu mai fiu stingher în prezenţa fetelor de vârsta mea. Cred că am fost întotdeauna stingher dar, de la acest accident, sfiala mea s-a accentuat şi mai mult.”

Aşa deci! Băiatul acesta suferă! E într-adevăr foarte urât din partea fetelor să se joace cu inima unui băiat. Dar sunt sigură că fata nu a jucat teatru timp de doi ani. Mai întâi a fost foarte măgulită că e iubită: dacă îl asculta, înseamnă că asta o flata. Avea motive să-l asculte, să fie serioasă şi să se vadă cu el; era fericită. Apoi, probabil că i-a fost frică de ea însăşi; frică să iubească deja. Oricare ar fi fost motivul, poate să-şi spună că nu e adevărat că ea şi-a bătut joc de el timp de doi ani. A făcut o asemenea scenă deoarece nu ştia cum să se descurce cu propria ei jenă, jena de a fi iubit şi de a nu mai iubi. Ea e la vârsta la care iubeşti şi apoi te răzgândeşti. Să spunem că s-a amuzat puţin în ultimă zi, făcându-l să sufere. Aşa se întâmplă: fetelor care nu pot iubi le place să-i facă să sufere pe cei care le iubesc. Şi băieţii fac câteodată la fel.

Deci, ceea ce este important acum, tinere, e să devii puternic ca un bărbat, să faci sport, să participi la jocuri

colective; să frecventezi un club pentru tineri, să înveţi, dacă e posibil, să cânţi la un instrument: chitară, baterie sau să faci mimă, să spui glume... Vei vedea că în acest fel vei regăsi posibilitatea de a trăi în grup – poate nu imediat, şi pe cea de a iubi şi de a fi iubit; dar numai treptat îţi vei regăsi încrederea în tine. Iar dacă nu vei reuşi, vei putea consulta un psiholog-psihoterapeut. Dar mai sunt încă multe de făcut până atunci. Nu ai decât şaisprezece ani: e foarte bine că ai fost vaccinat, că ai devenit pozitiv, dacă pot să spun aşa, faţă de boala ce se numeşte dragoste.

În orice caz, deocamdată e bine să ştii că acea fată nu şi-a bătut joc de tine, chiar dacă ţi-a vorbit astfel. Voia să se elibereze de dragostea ta pe care o simţea prea serioasă... S-a pierdut cu firea şi nu a mai ştiut cum să procedeze. Te-a făcut să suferi, e adevărat, dar şi ea a fost cu siguranţă impresionată un timp de sinceritatea ta. N11 era pentru tine. Hai, fă un efort... Curaj! Mai sunt şi alte fete pe lume.

În corespondenţa primită de la tinerii care vă scriu în număr din ce în ce mai mare, trebuie să constatăm că sunt multe probleme de suflet: or, noi nu ne ocupăm aici de poşta inimii, nu-i aşa?

Într-adevăr. Tot ce pot să spun despre asta, este că într-o bună zi trebuie să apară şi necazurile din dragoste. Am mai spus-o, trebuie să începi o dată, „să devii pozitiv”. Dragostea e o boală, o ştie toată lumea, dar o boală fără de care nu se poate trăi. Trebuie deci să te îmbolnăveşti foarte de timpuriu şi tot foarte repede să înveţi să te vindeci de fiecare dată când te-ai molipsit.

Nu-l putem găsi pe celălalt în felul acesta. E şi asta o fază, desigur, dar important este să munceşti, să ai posibilitatea să te realizezi, să te intereseze şi ceilalţi, nu numai propria ta suferinţă. Unul contează pentru celălalt nu numai pentru că se iubesc, dar şi pentru că au ce să-şi spună, au lucruri de făcut în comun. Asta înseamnă să iubeşti cu adevărat! Nu să te smiorcăi că vrei să-l vezi pe celălalt, că ţi-e dor de el; să iubeşti cu adevărat înseamnă să faci din întâlnirile tale un prilej de îmbogăţire spirituală şi nu doar o ocazie de a te oglindi în ochii celuilalt.

Să te oglindeşti în celălalt e necesar, desigur, face parte din dragoste, dar dragostea nu înseamnă numai asta. Sau dacă e numai asta, din dragoste nu rămâne decât boala şi nu partea sănătoasă, renaşterea, tresărirea vieţii, descoperirile, pregătirea viitorului.

Asta este. Pe mine mă interesează mai mult tinerii care vorbesc despre dificultăţile practice ale existenţei lor. Cu dragostea, se vor descurca, probabil, foarte bine. În orice caz, nu eu sunt cea care-i poate ajuta, dacă sunt cu adevărat prea bolnavi; în acest caz e necesară o psihoterapie.

Noile scrisori de miercuri

Vă propun să răspundeţi la câteva scrisori ale unor tineri şi tinere, la scrisorile de miercuri. Pentru început, iat-o pe cea a unei fetiţe care vă scrie: „Sunt orfană de tată, iar fratele meu îmi spune mereu că sunt slabă. Inventează chiar şi cântecele despre asta. Or, nu e adevărat, sunt doar subţirică şi mă necăjesc mult când îl aud spunând aşa.” Pe de altă parte, vă scrie că are şapte ani şi trei sferturi şi că a putut să sară peste ultimul an de grădiniţă pentru că ştia să citească de la cinci ani. Acum e în clasa a doua împreună cu copii mai mari şi mai puternici decât ea. Învăţătoarea ei are nouăsprezece ani şi e în primul an de învăţământ. „O regret mult, scrie fetiţa, pe învăţătoarea de acum un an pentru că, cel puţin, ea îmi dădea cărţi şi o dată chiar mi-a împrumutat cartea ei de matematică mai multe zile. Acum nu mai am nici o prietenă şi asta mă întristează. Aveam o prietenă pe care o iubeam mult, dar a rămas în clasa cu copii mai mici şi mai puţin puternici şi nu o mai văd decât la sport – deoarece aceeaşi profesoară face sportul cu toate clasele. Dar de curând a venit un profesor de gimnastică. Copiii joacă fotbal, baschet…” Şi profesorul acesta a certat-o pentru că nu este destul de rapidă. I-a spus: „Ştii să tricotezi? Ar fi mai bine să-ţi iei nişte andrele, lână şi să tricotezi!” fetiţa vă întreabă: „Ce trebuie să fac dacă profesorul o să-mi mai spună aşa?”

Mulţumesc mult pentru scrisoare, domnişoară. Trebuie să te liniştesc imediat. Mai întâi, eşti foarte inteligentă – o ştii şi tu –, dar această inteligenţă trebuie lucrată. Nu numai cu capul şi prin studiu: trebuie exersată şi inteligenţa corpului. Poate că profesorul te-a ofensat puţin când ţi-a spus că nu eşti tot atât de bună ca ceilalţi şi că ar fi mai bine să tricotezi decât să joci fotbal. Dar a spus-o aşa, pur şi simplu, ştii şi tu cum se spune şi a uitat pe loc. Tu te gândeşti mereu, iar el nici nu mai ştie că a spus asta. Când va veni din nou, şi dacă vei încerca să-ţi exersezi cât mai

bine corpul care este tot al tău, va fi cu siguranţă mulţumit. Şi nu uita că îndemânarea corpului ca şi îndemânarea manuală sunt o formă de inteligenţă tot atât de importantă ca şi inteligenţa şcolară, ca şi scrisul... De altfel, ai un scris minunat!

Nu uita că pentru a avea cărţi, există cu siguranţă în oraşul tău o bibliotecă pentru copii. Acolo ţi se împrumută orice carte doreşti (e suficient să prezinţi o dovadă că locuieşti în oraş).

Cât despre fratele tău care râde de tine, ce să-ţi spun? Dar toţi fraţii râd de surorile lor! E gelos pentru că eşti subţire şi elegantă! Nu asculta ce-ţi spune sau ascultă şi râzi. Să nu crezi că din cauza asta eşti o martiră. Ai mai multe resurse decât crezi. La revedere, domnişoară.

Şi acum o scrisoare foarte importantă, scrisă pe hârtie roşie, din partea micuţului David.

Are opt ani şi e judoka. Mă întreabă ce să facă ca să devină mai puternic, pentru că are un prieten care-l bate. Şi, după cum cred eu, prietenul lui se bate mai bine decât el.

Cu siguranţă.

Deci, mă gândesc David: Când cineva face judo ştie să pună piedică. Iar prietenul tău, care e mai puternic decât tine, poate că nu e judoka. Dacă este şi el, atunci e grav. Dar în cazul acesta cred că poţi să iei o centură superioară mai repede decât el. Oricum, în scrisul tău văd ceva şi anume că nu e drept şi că e pe o hârtie roşie. Probabil că eşti foarte furios pe el şi te simţi intimidat în faţa lui. Întâi de toate, trebuie să-l priveşti cu ochii sticloşi, lucind de furie. E primul lucru care o să-l impresioneze. Apoi, ai putea să-l rogi pe tatăl tău sau pe un frate mai mare sau pe un unchi să-ţi arate cum să dai nişte pumni formidabili când, de fapt, nu eşti foarte puternic. Deoarece cu pumnul se loveşte într-un anumit fel!

Mai ales la judo, cred.

Nu, la judo nu se loveşte cu pumnul. Dar e vorba de un coleg bătăuş şi nu de un judoka, trebuie deci să înveţe să lovească cu pumnul în forţă. Fetele nu ştiu să lovească aşa.

În schimb băieţii – eu am avut mulţi fraţi şi îmi amintesc de asta de când eram mică – lovesc cu pumnul în forţă, de abia te ating, dar e foarte dureros. Numai bărbaţii ştiu să te înveţe cum să loveşti aşa. Tu trebuie să-i dai nişte pumni moi, ca nişte mingi mari care se năpustesc asupra lui. Iar el... bum, bum... Trebuie să înveţi asta. Ai, desigur, colegi puternici care o să te înveţe. Mai întâi piedicile, apoi loviturile de pumn ale băieţilor.

Sunteţi, într-adevăr inepuizabilă, Françoise Dolto! în orice caz, cred că micuţul David va fi satisfăcut de răspuns.

Şi după asta, prietenul lui o să-l iubească şi mai mult.

Credeţi?

Sunt sigură. Aşa e când un coleg îl bate pe un altul. De altfel, şi la fete e la fel: când un băiat le bate, înseamnă că ele îi trezesc interesul. Deci, trebuie să dai un răspuns! în caz contrar, dacă nu răspunzi cuiva... Eu i-am răspuns lui azi, nu-i aşa? Şi el trebuie să-i răspundă celuilalt.

Un băiat de doisprezece ani vă scrie: „Am o surioară de opt ani. Mama şi tatăl meu au treizeci şi opt de ani. Iată ce vreau să vă întreb: trebuie să li se permită copiilor să vorbească urât? Deoarece la şcoală la mine e un profesor care, de fiecare dată când ne aude vorbind urât, ne pedepseşte. Ce pot face părinţii când îşi aud copiii înjurând? Trebuie să-i pedepsească sau să-i lase în pace (vă citesc scrisoarea în întregime deoarece mi se pare fermecătoare) şi apoi să le explice că nu e frumos să le vorbeşti urât şi dacă se mai întâmplă...” Vă mai întreabă şi dacă trebuie sau nu să li se interzică copiilor să se joace cu pistoale, carabine, petarde... şi ce influenţă poate avea acest lucru asupra vieţii lor viitoare. Semnează: „X, un fidel ascultător...” Nu a mai adăugat formulele de politeţe de la sfârşit, dar am oarecum impresia că încearcă să se informeze pentru ca apoi să poată spune profesorilor şi părinţilor: „Doctoriţa Dolto a spus că...”

Da, şi e de mirare deoarece nu pare scrisoarea unui copil.

În legătură cu înjurăturile, o să-i răspund că este o vorbă care spune: „trebuie să-l iei pe fiecare aşa cum este.”

Or, toată lumea ştie că acest profesor nu suportă înjurăturile şi când le aude îi pedepseşte pe cei care le spun. Şi mă întreb dacă nu cumva chiar le place să fie pedepsiţi, din moment ce ei înjură în continuare. La urma urmei, sunt mulţi copii pe care îi plictiseşte să stea toată ziua de miercuri acasă şi care preferă să fie pedepsiţi şi să spună: „Proful ăsta e complet cretin că nu ne lasă să înjurăm.” Nu ştiu. Eşti la şcoală ca să înveţi să vorbeşti. N11 e nevoie să mergi la şcoală ca să înveţi să înjuri. Iar acasă, i-am sfătuit deja pe părinţii agasaţi de această manie de a vorbi urât, care apare în jur de patru ani, să le spună copiilor să meargă să înjure la toaletă. Aşa te sfătuiesc şi pe tine, tinere, să faci când simţi că ai gura plină de vorbe urâte. Se întâmplă însă ca, deodată, să-ţi scape o înjurătură (ori ai căzut, ori ai alunecat pe o coajă de banană, ori ai spart ceva la care ţineai…) Asta este, se întâmplă. Ceri scuze celor care te-au auzit. (în general, când îţi scapă un cuvânt urât şi de faţă sunt şi alte persoane spui: „Vai, scuzaţi-mă”) Dar în ce te priveşte, e cu adevărat necesar să înjuri? Dacă da, trebuie să reflectezi la această problemă şi să ai mereu la îndemână o hârtie. Când simţi că vrea să-ţi iasă o înjurătură din gură o scrii încercând să nu faci greşeli de ortografie. Sunt multe înjurături. Ar trebui să încerci să faci o listă cu ele. E foarte amuzant să ştii o mulţime. De altfel, trebuie să le ştii, altminteri pari tâmpit. Dar nu trebuie să le spui cu voce tare, decât când eşti împreună cu colegii şi eşti sigur că nu e nici un adult prin preajmă ca să audă. Deoarece eu nu cunosc adulţi care să spună: „Dar vă rog, copii, înjuraţi, e aşa de frumos.”

În privinţa pistoalelor, a puştilor etc., copiii au nevoie, cred, să se joace de-a războiul, din moment ce adulţilor li se par atât de interesante armele, încât le prezintă la defilare în zilele de sărbătoare, iar lumea vine să vadă şi să aplaude aceste arme din ce în ce mai periculoase. O puşcă de lemn, un pistol de jucărie nu sunt foarte periculoase şi-ţi permit s-o faci pe durul. Eu nu am o părere precisă despre această problemă. Dar sunt unii părinţi care au. Părinţii sunt aşa cum sunt şi, când ţi i-ai ales pe ai tăi, trebuie să te

obişnuieşti cu ei. Când vei fi tată, tinere, vei face cum vei dori! Tu trebuie să-mi spui dacă crezi că acei colegi care se joacă de-a războiul sunt mai umani, mai civilizaţi decât ceilalţi. Eu nu ştiu...Tocurile războinice îi privesc pe cei mici; mai târziu, devin interesante artele marţiale, cum li se spune – care sunt nişte jocuri supuse unor reguli şi care cer stăpânire de sine – ca de exemplu judo, karate şi celelalte jocuri de exersare a corpului şi a armelor. Eşti deja, după cum o arată scrisul tău, la vârsta la care ar trebui să te intereseze aceste jocuri supuse regulilor şi care sunt, de fapt, o artă.

Iată scrisoarea unei fetiţe de doisprezece ani; a fost adoptată legal de mătuşa şi unchiul ei; ştie că mama ei adevărată, care nu a abandonat-o niciodată, e sora mamei ei adoptive. Dar nu ştie numele tatălui şi ar vrea să-l cunoască. Mătuşa nu se opune, dar îi spune că asta ar face-o să sufere prea mult pe mama ei. Ar dori un sfat.

Mama ta are nevoie să-i spui că o iubeşti şi că îi eşti recunoscătoare că ţi-a permis să fii crescută, de la vârsta de cincisprezece zile, de sora şi cumnatul ei, să devii fiica lor adoptivă, deoarece ea nu putea să te crească singură. Cred că e inutil, cel puţin acum, să-i provoci o suferinţă suplimentară. Poate mai târziu vei reuşi să afli cine este tatăl tău, dar mă întreb dacă e necesar, având în vedere că acesta nu s-a ocupat de tine. Spui că mama te-a încredinţat surorii ei din motive financiare. A avut curaj, deoarece sunt multe mame care, din aceleaşi motive şi-ar fi încredinţat copilul spre adoptare unor persoane necunoscute. A fost greu să facă ce a făcut şi poţi să-i fii recunoscătoare pentru că adevărata ta familie e şi familia ta adoptivă.

Vă mai întreabă dacă dificultăţile de memorie pot fi ereditare, căci i s-a spus că mama ei adevărată are probleme psihice.

Nu, nu e ereditar. De altfel, scrisoarea ta arată că nu ai nici o problemă psihică, chiar dacă ai dificultăţi de memorie. Or, memoria se exersează şi tu poţi să ţi-o exersezi: de exemplu, faci o listă de cuvinte pe care le scrii unul sub altul şi încerci să le reţii în joacă; le spui cu voce

tare şi verifici apoi dacă ai sărit vreunul. Când le ştii foarte bine, aştepţi două sau trei zile şi reiei lista. Cred că, dacă-ţi exersezi memoria, vei reuşi foarte bine. Nu trebuie să te descurajezi.

Şi acum o scrisoare de la un băiat de şaptesprezece ani care a suferit foarte mult din punct de vedere fizic. Până la nouă ani trăia vesel şi fericit. Apoi, viaţa lui a devenit un coşmar: a suferit de o boală fizică fără să i se cunoască cauza, în urma căreia a suportat numeroase investigaţii foarte dureroase. Pe urmă, a trebuit să fie operat. Mai are şi acum dificultăţi fizice şi mai ales o anumită întârziere şi o fragilitate care îl fac să sufere deoarece colegii lui rid de el (îi spun chiar „domnişoară”). Din punct de vedere şcolar nu e decât cu doi ani în urmă – ceea ce e puţin, având în vedere cât a suferit –, dar viaţa la şcoală i-a devenit insuportabilă. „Nu mai suport să trăiesc decât în familia mea, scrie el, nu în societate.” Vă pune următoarea întrebare: „Sunt oare un inadaptat sau am rămas traumatizat în urma acestei boli care m-a făcut să sufăr atât de mult? Cum să-mi recapăt încrederea în mine?”

În parte ai şi găsit soluţia, deoarece după cum ne spui, scrii poveşti, nuvele, poeme: trebuie să continui; şi dacă îţi e într-adevăr imposibil să mai fii împreună cu colegii tăi, poate ai putea obţine aprobarea să urmezi cursurile la fără frecvenţă. Dar atenţie: dacă faci asta, este absolut necesar să vezi şi alţi băieţi şi alte fete – în cluburi sau centre pentru tineret. La vârsta ta poţi să faci acest lucru. Părinţii tăi vor fi însă de acord? Rămâne de văzut. Dar mai ales, nu-ţi pierde curajul. Doi ani de întârziere nu înseamnă nimic. Şi spune-ţi că cineva care a suferit cum ai suferit tu şi care a găsit deja o cale de sublimare (cum spunem noi în psihanaliză) prin creaţia literară, nu e pierdut. Eşti puţin în urmă, dar cu siguranţă vei creşte, te vei dezvolta. Cu atât mai rău pentru cei cărora nu le place că nu eşti ca ei, la vârsta lor. În orice caz, pot să-ţi spun că nu eşti cu nimic anormal. Momentan, eşti neadaptat la viaţa băieţilor de vârsta ta, din cauza acestui traumatism prelungit. Dacă locuieşti aproape de un oraş unde se dau consultaţii

medicale şi pedagogice, poţi să mergi foarte bine acolo. Chiar dacă e un centru pentru copiii până la cincisprezece ani, sunt sigură că vei găsi pe cineva cu care să vorbeşti şi care să-ţi indice un alt centru în care să fii primit ca tânăr adult sau ca adolescent întârziat, deşi ai şaptesprezece ani. Eşti la vârsta unei cotituri la care un anumit gen de consultaţii se termină pentru a lăsa locul altora, ce încep de la şaisprezece ani. Dar nu-ţi pierde curajul. Nu ai motive.

Psihoterapia, psihiatria, reeducarea, psihanaliza

O învăţătoare vă pune o întrebare care mi se pare foarte interesantă: „Uneori îi sfătuiţi pe părinţi să caute în regiunea în care locuiesc un centru de psihoterapie... Ar fi bine să explicaţi diferenţa dintre psihoterapeuţi, psihanalişti, psihiatri şi reeducatori, dând poate şi câteva exemple, astfel încât cei interesaţi să ştie la cine să apeleze când au nevoie. Dacă, de pildă, te adresezi unui psihanalist nu ştii prea bine cu cine ai de-a face, ce se va petrece în cabinetul lui...”

Să încercăm.

Când nu te simţi bine consulţi un medic. Îţi examinează corpul şi, dacă nu e vorba de o boală vizibilă, acesta îşi îndreaptă cercetările spre viaţa de familie, sentimentală sau spre cea profesională. Asta dacă are timp; dacă nu, va prescrie un medicament care va ameliora tulburările de care se plânge bolnavul, tulburări ce nu au o cauză vizibilă. Dacă medicul observă că bolnavul raţionează deformat, prezintă o încetineală în gândire, o fugă de idei, fabulează, este excitat sau deprimat, se învinovăţeşte de fapte imaginare, dacă spune că ar fi mai bine să moară sau face din unul dintre apropiaţii lui un obiect de delir; şi dacă doctorul crede că bolnavul nu este responsabil pentru actele sale ce i-ar pune viaţa în pericol sau că riscă să comită – din cauza surescitării, a convingerii că este persecutat – un act agresiv, periculos pentru o altă persoană, atunci să-l sfătuiască pe pacient sau pe familia acestuia – în cazul în care bolnavul e incapabil să înţeleagă că e victima unei crize – să consulte un psihiatru.

Psihiatrul are experienţa necesară care-i permite să aprecieze gravitatea patologiei mentale. El examinează starea neurologică a bolnavului. Îi prescrie, dacă consideră că e suficient, medicamente chimice eficace pentru a-i

ameliora tulburările. El hotărăşte dacă bolnavul poate, fără nici un risc pentru el sau pentru alţii, să rămână în familie sau dacă e mai prudent să fie internat, sub supraveghere. În acest ultim caz, el indică spitalul sau clinica psihiatrică potrivită. Acolo el poate fi pus sub observaţie, în repaus, alături de ceilalţi bolnavi şi de personalul medical; sau, dacă e necesar, se recurge la izolare, la somnoterapie etc.

Psihiatrul poate recomanda câteodată, în afară de medicamente, şi o psihoterapie pe care fie o conduce el însuşi fie altcineva. Astfel, ajutat concomitent de starea de odihnă, de ruperea de mediul lui obişnuit, de încetarea unei activităţi extenuante precum şi de chimioterapie, bolnavul poate restabili contactele, poate intra în relaţie cu psihiatrul; psihoterapia îl ajută să-şi privească starea cu un ochi critic şi să-şi regăsească echilibrul pierdut.

Bine, asta în ceea ce-i priveşte pe psihiatri. Dar psihologii?

Există psihologi oriunde oamenii trăiesc împreună: la serviciu, la şcoală, la spital, în închisori. Psihologii dau teste pentru a aprecia aptitudinile celor pe care-i examinează: inteligenţa, îndemânarea manuală, sensibilitatea, rezistenţa la oboseală etc. Există şi teste de personalitate, de caracter. Psihologii se ocupă mai ales de populaţia sănătoasă. Sunt unii care se ocupă îndeosebi de copii, sănătoşi sau handicapaţi: în creşe, şcoli, grupuri de tineri; alţii se ocupă de orientarea şcolară şi profesională; alţii de vârsta a treia. Iar unii sunt specializaţi în psihologia patologică: aceştia lucrează în spitale psihiatrice şi dau consultaţii de specialitate.

În ce situaţie părinţii sunt sfătuiţi să consulte un psiholog?

Atunci când e necesară o examinare prin teste utile înţelegerii dificultăţilor pe care le are copilul; teste în urma cărora, de exemplu, psihologul va putea da unele sfaturi profesorilor, părinţilor şi copilului cu probleme.

Există psihologi care fac psihoterapie?

Da, cei care au formaţia necesară şi care intră uşor în contact cu copiii.

Asta ne face să ne punem întrebarea: ce este o psihoterapie?

Reprezintă o serie de discuţii: pacientul vorbeşte, psihoterapeutul ascultă, creează o relaţie de încredere, îi permite pacientului să exprime ce nu e în regulă în „stările lui sufleteşti” şi în relaţiile lui cu ceilalţi. Când poţi să te destăinui cuiva, când eşti sigur de discreţia lui, toate acestea ajută.

Dar sunt psihoterapii care nu reuşesc…

În general asta se întâmplă când pacientul, adult sau copil, nu doreşte să-şi rezolve problemele sau când psihologul îi este antipatic – se întâmplă şi asta. Încrederea, simpatia, discreţia şi dorinţa de a depăşi dificultăţile sunt necesare.

Vorbiţi deseori de psihoterapie psihanalitică sau de psihoterapie simplă. Care este diferenţa?

Diferenţa se datorează formaţiei psihoterapeutului, dacă a fost sau nu el însuşi psihanalizat. Se poate face o psihoterapie simplă sau de susţinere cu un medic, un psihiatru, un psiholog care ştie să inspire încredere, să faciliteze confesiunea, să ajute pacientul să spună ce are pe suflet. Dar nu se poate face o psihoterapie psihanalitică decât cu un interlocutor psihanalizat, deprins cu tehnica ascultării inconştientului, deprins să asculte ce se petrece cu noi şi ce exprimăm fără voia noastră în timp ce vorbim. În aparenţă, procesul psihoterapiei este acelaşi, dar un psihoterapeut ce a fost psihanalizat permite ca – prin atitudinea sa – problemele mai profunde, mai vechi ale pacientului să iasă la suprafaţă şi să fie exprimate.

Ce diferenţă este între o psihoterapie psihanalitică şi o adevărată psihanaliză – deoarece şi într-un caz şi în altul cel care o face s-a format printr-o lungă psihanaliză personală?

Metoda nu e aceeaşi. Mai întâi, o deosebire evidentă: psihoterapia are loc faţă în faţă; amândoi, şi pacientul şi psihoterapeutul vorbesc, pacientul în general mai mult decât psihoterapeutul, acesta din urmă intervenind pentru a înlesni dialogul, a ajuta pacientul să se exprime. Şi pentru

a le diferenţia puţin mai mult, o psihoterapie e de o durată mai mică şi mai puţin constrângătoare decât o psihanaliză. Şi, mai ales scopul ei este strict terapeutic. Nu sunt evocate decât problemele actuale pentru a le înţelege şi pentru a le putea depăşi: nu se spune tot ce-ţi trece prin minte. Psihoterapia vizează mai curând tulburările conştiente, relaţiile cu cei apropiaţi, realitatea actuală şi modul în care poţi să-i faci faţă. Ea operează mai la suprafaţă şi mai repede. Deseori, e suficientă pentru a-ţi regăsi un echilibru durabil, a-ţi recăpăta încrederea, a o lua de la capăt, a depăşi o perioadă dificilă din care n-ai fi putut ieşi singur.

În psihanaliză, pacientul stă întins pe un divan, nu-l vede pe psihanalistul care tace. Pacientul spune tot ce gândeşte, tot ce simte. Experienţa arată că prin relaţia imaginară dintre psihanalist şi cel psihanalizat, prin visele pe care acesta din urmă i le povesteşte refăcând traseul propriei vieţi, el îşi retrăieşte în mod inconştient experienţele trecute. Este ca o aventură la capătul căreia eşti mai puţin fragil din punct de vedere psihic, dacă pot să spun aşa. Într-o psihanaliză se evocă cele mai vechi amintiri, cele care au fost complet uitate. Este un fel de retrăire a vieţii întregi – dragoste, ură, neîncredere, încredere etc. – în jurul relaţiei imaginare cu psihanalistul. Psihanaliza e deseori greu de suportat, angoasantă, este un proces îndelungat unde scopul imediat nu este vindecarea.

Când şi la ce vârstă deci e indicată psihoterapia?

Nu există o vârstă la care psihoterapia să nu poată ajuta pe cineva ce doreşte să-şi îmbunătăţească relaţiile cu el însuşi şi cu ceilalţi.

E necesară la sugar, atunci când comunicarea cu mama e întreruptă sau la copilul între cinci şi douăzeci de luni, atunci când nu mai există comunicare între el şi cei doi părinţi, mai ales dacă comunicarea nu este bună în afara casei şi cu ceilalţi membri ai familiei. Acelaşi lucru, începând de la treizeci de luni, când copilul se teme de lumea exterioară şi de cei de vârsta lui, în loc să fie atras de ei, el nu se simte în siguranţă decât acasă; atunci când copilul se plictiseşte sau e instabil, nu ştie să se joace.

E necesară la vârsta şcolară când copilul suferă un eşec, când nu-i mai place şcoala sau când nu-i place nici un fel de activitate specifică vârstei sale, cu excepţia celei şcolare.

Începând de la opt ani, când copilul nu-şi face prieteni, nu ştie să-şi ocupe timpul acasă, nu-i place să se joace afară, e îmbufnat cu părinţii sau, dimpotrivă, nu poate să trăiască departe de ei.

La pubertate, când tânărul rămâne copilăros, îşi evită colegii, fete şi băieţi, nu se simte bine decât cu mama şi tata.

În perioada adolescenţei când nu caută compania altor adolescenţi, nu comunică cu părinţii, e stingher.

E necesară tânărului adult care, după un start bun ce prevedea un viitor fără probleme, nu-şi poate acorda viaţa sentimentală şi pe cea sexuală cu acelaşi partener, are sentimentul propriului eşec, îi este frică de viaţă.

Psihoterapia e necesară şi atunci când adultul suferă din cauza lui însuşi sau din cauza altora, crede numai că-i face să sufere pe alţii sau chiar îi face să sufere datorită caracterului său. Pe scurt, când conflictele inter-relaţionale dureroase îi tulbură existenţa în timp ce, pe de altă parte, ar avea totul pentru a fi fericit.

E utilă şi pentru adultul matur atunci când – copiii fiind deja mari – viaţa personală, sentimentală, culturală, sexuală nu mai prezintă atracţie; el nu mai reuşeşte să trăiască fără prezenţa copiilor, acum mari, nu-şi mai suportă soţul, soţia şi nu mai găseşte nici o compensaţie în relaţiile sociale.

E necesară la o vârstă înaintată când, cu toată atenţia concentrată asupra necazurilor bătrâneţii, individul se închide în el însuşi şi nu mai încearcă să frecventeze şi alte persoane. Dar şi în apropierea morţii care angoasează.

Deci, psihoterapia e indicată de fapt în perturbarea recentă a vieţii relaţionale.

În concluzie, după părerea dumneavoastră, indicaţiile psihoterapiei sunt foarte numeroase?

Într-adevăr. Dar e regretabil să vezi un copil la doi, trei ani după ce li s-a spus părinţilor că e recomandabilă o

psihoterapie: între timp el s-a împotmolit în propriile dificultăţi, la început ocazionale, care i-au perturbat viaţa afectivă şi socială, atrăgând după sine efecte secundare, sentimentul eşecului care, în funcţie de caz, s-au manifestat printr-o revoltă sau depresie, printr-o întârziere afectivă importantă sau o nevroză care va necesita un tratament îndelungat şi numai printr-o psihanaliză.

Şi aceasta nu se datorează faptului că, atunci când li se vorbeşte despre psihoterapie părinţii, neştiind despre ce e vorba, nu au încredere?

Cu siguranţă. Asta poate şi din cauza noastră, a diferiţilor „psi”. Nu explicăm suficient părinţilor sensul acestor dificultăţi prezente în relaţia copilului cu el însuşi, cu părinţii, cu şcoala; sensul barajelor inconştiente ale căror victimă este; nu explicăm suficient că nici cea mai mare dovadă de bunăvoinţă din partea lui, nici o pedagogie specială, nici o atitudine educativă din partea adulţilor nu pot modifica situaţia. O situaţie în care, contrar opiniei altora, nu trebuie căutată „greşeala” –, ci mai curând o înţelegere defectuoasă între părinţi şi copii.

Dar mai sunt şi eşecuri în psihoterapie şi asta îi face pe părinţi să ezite.

Iată despre ce e vorba. Psihoterapia dă rareori greş şi nici pe departe în atât de multe cazuri cum cred sau spun unii părinţi neîncrezători. Dar bineînţeles cu o condiţie, să nu se aştepte prea mult. Iar psihoterapia să fie urmată de cel îngrijorat de situaţia în care se află, conştient că suferă din cauza ei.

Mulţi copii prezintă tulburări care-i deranjează pe cei din jurul lor şi nu pe ei. Atunci tatăl şi mama – amândoi sau unul dintre ei – prin propria lor psihoterapie, pot să-l ajute pe copil şi să-l pregătească să recurgă la ajutorul unei a treia persoane, dacă mai este necesar.

Pe de altă parte, sunt şi copii mari, adolescenţi, conştienţi de suferinţa lor psihologică, sufocaţi de o nevroză instalată deja sau în curs de apariţie (câteodată chiar la elevi foarte buni) fără ca părinţii să-şi dea seama de suferinţa copiilor; şi în ziua în care nevroza se manifestă

prin simptome grave, aceşti părinţi îşi pierd cumpătul, se simt vinovaţi...

În cazul dificultăţilor de comportament, părinţii sunt deseori porniţi împotriva copilului şi, când li se vorbeşte despre psihoterapie, ar dori un rezultat miraculos în numai câteva şedinţe. Nu au încredere nici în copil nici în cel sau cea care se ocupă de el şi pe care copilul e fericit să-l vadă... Ei suferă că o a treia persoană se bucură de încrederea copilului lor şi – deşi fericiţi în cazul unei ameliorări – întrerup cura de îndată ce tulburările copilului nu mai constituie un motiv de ruşine pentru ei sau nu-i mai angoasează: dar e încă prea devreme. Nu-şi ajută copilul să continue. Mai mult chiar: unii părinţi suferă când văd rezultatul pe care îl sperau, dar fără să-şi dea seama că el e însoţit, în mod necesar, de o maturizare a fiului sau a fiicei lor, maturizare ce duce la o asumare a propriilor responsabilităţi. Copilul se simte bine, şi-a regăsit capacitatea de comunicare, îşi exprimă dorinţele personale. Este semnul că s-a vindecat, dar părinţii sunt derutaţi şi nu mai ştiu ce sunt în faţa acestui copil eliberat de o dependenţă puerilă faţă de ei. Aceştia devin atunci detractorii psihoterapiei faţă de alţi părinţi, pe nedrept, deoarece copilul lor a depăşit momentul critic.

Să mai adăugăm că şi în cazurile în care părinţii nu trebuie să plătească nimic (Asigurările sociale plătesc consultaţiile psihologice ale copiilor) sau poate tocmai din această cauză, părinţii care nu au „ales” eventualul terapeut al copilului lor, se consideră privaţi de rolul lor legal şi natural, de responsabilităţile lor tutelare. Ar dori numai să fie ajutaţi, să primească sfaturi, dar acest lucru care ar fi fost suficient, poate, pentru a restabili relaţiile lor cu copilul când dificultăţile erau chiar la început, nu mai are acum nici un sens. Terapeutul nu trebuie să dea nici un sfat educativ părinţilor. Rolul lui este să permită copilului să se înţeleagă pe sine şi să utilizeze, în favoarea dezvoltării sale, tensiunile care apar. E necesar deci ca părinţii să-şi continue rolul educativ şi nu să-l abandoneze aşa cum fac când copilul lor face psihoterapie. Nu există viaţă de grup,

deci nici viaţă de familie, nici educaţie (ratată sau reuşită) fără tensiuni. O psihoterapie îl poate ajuta pe copilul eliberat de angoase să reacţioneze pozitiv la tensiunile apărute în familie şi în societate.

Deci, dacă părinţii au încredere în copilul lor şi în psihoterapie, dacă îşi susţin copilul în momentele de angoasă inevitabilă în acest gen de tratament, dacă ei înşişi perseverează în momentele de îndoială, vor fi recompensaţi. Câte scrisori din partea părinţilor ce au văzut rezultatele psihoterapiei nu ne confirmă acest lucru! Dar, bineînţeles, nu e vorba nici de magie şi nici de „morală”. Să te dezvolţi bine nu înseamnă întotdeauna că eşti o persoană uşor de suportat!

Psihoterapia nu ar da greş dacă ar fi urmată cu acordul celui care suferă şi la timp, îndată ce acesta îşi dă seama că ceva nu e în regulă. Asta vreţi să spuneţi, nu-i aşa?

Da, asta este. Eşecurile, dacă sunt, se datorează unei psihoterapii care a început prost fie pentru copil fie pentru părinţi. Câteodată copilul se simte împins, obligat să suporte o psihoterapie pentru care nu e motivat, fără să sufere sau fără să sufere încă de tulburările remarcate de anturajul lui. Unii adolescenţi îmi scriu: „Am urmat, când eram mic, doi sau trei ani de psihoterapie care nu mi-au folosit la nimic… Nici măcar nu înţelegeam de ce mergeam să desenez la o doamnă – sau la un domn – pentru ca apoi totul să ia sfârşit”. E clar că, în asemenea cazuri copilul nu ceruse să facă o psihoterapie. Psihoterapia nu a dat greş, ea nu a început de fapt. Copilul, părinţii, terapeutul şi-au pierdut timpul. Părinţii (sau Asigurările sociale) au cheltui banii degeaba.

Câteodată eşecul se datorează părinţilor. Copilul era foarte motivat şi nu avea pe nimeni în care să aibă încredere. Psihoterapia a început foarte bine dar, ca urmare a lipsei de înţelegere a părinţilor, s-a blocat; nu şi-au mai însoţit copilul care, locuind foarte departe, nu putea să meargă singur la şedinţele de psihoterapie sau l-au culpabilizat că are nevoie şi de altcineva în afară de tatăl şi mama lui, că nu le povesteşte ce se întâmplă acolo etc.

Gelozia părinţilor există, din păcate! Din cauza ei psihoterapia dă greş, iar copilul cedează, se prăbuşeşte, mult mai împresurat de simptome decât înainte.

Dar eşecul se poate datora şi psihoterapeutului, nu-i aşa?

Rar, foarte rar. Deoarece nu el are rolul principal. El îl asistă pe cel ce vrea să se vindece, îl ajută să spună tot ce are pe suflet. Nu, dacă psihoterapeutul e câteodată părtaş cu ceva la eşec, este atunci când acceptă un copil lipsit de motivaţie sau un copil ai cărui părinţi n-au înţeles despre ce este vorba. Mai bine să amâne, să aştepte o solicitare autentică care să nu fie teleghidată de şcoală (de frica exmatriculării) sau de un „doctor”. Psihoterapeutul trebuie să fie la dispoziţie, nimic mai mult. Psihoterapia nu se cumpără, nici nu se suportă. Atât părinţii cât şi copilul trebuie să colaboreze la ea.

Când pacientul este motivat personal, nu există eşec în psihoterapie?

Nu, în nici un caz pe termen scurt; câteodată, în timp, tulburările dispar, dar sunt înlocuite de altele, mai vechi, sau reapar cele iniţiale. Nu e vorba de un eşec. Psihoterapia îşi are şi ea limitele ei. Se lucrează asupra realităţii actuale şi mai ales în viaţa conştientă.

În acest caz ar fi mai indicată o psihoterapie psihanalitică?

Da, pentru că în cursul şedinţelor se evocă acele angoase care au reapărut recent. Şi poate că ar fi chiar necesar să se recurgă la o psihanaliză propriu-zisă.

În ce caz deci trebuie să se recurgă la psihoterapia psihanalitică, adică condusă de un interlocutor psihanalizat? Şi în ce caz să se recurgă la psihanaliza propriu-zisă?

În toate cazurile în care, consultat în legătură cu anumite dificultăţi, medicul, psihologul, psihiatrul sau un practician psihanalist recomandă acest lucru după ce a studiat cazul; dar mai ales dacă, în urma unei psihoterapii urmată serios, timp de câteva luni, nu s-a produs nici o ameliorare, deşi pacientul, părinţii şi psihoterapeutul au

dorit-o cu adevărat.

V-am mai spus: în psihoterapie se abordează conflictele recente, dificultăţile actuale şi conştiente şi deseori aceasta este suficientă (mai ales dacă mediul educativ e favorabil), dar sunt cazuri în care, în cursul psihoterapiei, sub aparenţele unor conflicte recente, apare o nevroză structurată de foarte multă vreme. Aparenta ameliorare a stării pacientului, văzută din afară, ascundea de fapt simptome foarte grave, datând de la începutul vieţii sexuale sau al relaţiei afective, ignorate de cei din jur şi din această cauză suportate până atunci de pacient. Psihoterapia care l-a ajutat să iasă dintr-o criză acută declanşată de o situaţie ocazională, e deja ceva. Dar în acest caz, ea poate fi insuficientă. Numai o acţiune în profunzime îl poate ajuta cu adevărat.

Îmi dau seama că nu am vorbit despre psihanaliza aplicată copiilor. E vorba tot de „a asculta” inconştientul, dar cu copiii folosirea cuvântului nu e singura tehnică. Copilul te poate face să înţelegi şi prin desen, modelaj, mimică expresivă ceea ce în trecutul lui a produs („deja”) un baraj inconştient pe care nici tehnica, nici bunăvoinţa nu-l pot înlătura.

Bine, acum totul mi se pare limpede. Tulburări recente: psihoterapie, imediat ce e recomandată. Tulburări vechi, mai ales într-un mediu el însuşi perturbat sau perturbant în care aceleaşi angoase sunt repetate la intervale regulate de pacient: psihoterapie psihanalitică sau psihanaliză.

Să mai spunem că nu pacientul e cel care decide, nici psihanalistul, ci amândoi împreună. E necesar ca pacientul să aibă motive serioase, să dispună de timp (şi de bani), pe scurt, să poată reuni condiţiile practice ale unei psihanalize, ţinând cont de asemenea de responsabilităţile la care se angajează: repet, psihanaliza e un drum anevoios ce are drept scop asumarea cu luciditate a propriei responsabilităţi umane. Nu are un scop imediat terapeutic. Ea necesită o disponibilitate pe care nu o ai mereu, în orice situaţie şi la orice vârstă. Psihanaliza nu trebuie în nici un caz confundată cu psihoterapia. Sper că am fost destul de

explicită. Ea nu are vastele indicaţii ale psihoterapiei.

Dar care e părerea dumneavoastră despre ceva mult mai simplu, reeducarea?

Se pune problema recuperării unei funcţii pierdute de care nu îndrăzneşti sau nu mai îndrăzneşti să te foloseşti. Nu poţi reeduca o funcţie absentă, o funcţie care nu a fost niciodată dobândită nici educată, nici o funcţie pe care nu doreşti să o foloseşti. Din acest motiv numeroase tipuri de reeducare, de limbaj, de motricitate, de exemplu, dau greş; deoarece s-a pus carul înaintea boilor. Dacă reeducarea eşuează, înseamnă că ar fi trebuit pregătită înainte printr-o psihoterapie.

Când copilul e mic, mama sau tatăl trebuie să fie prezenţi la şedinţele de reeducare pentru a stabili sau restabili comunicarea prin limbaj sau prin motricitate cu copilul. Iar aceasta cu ajutorul reeducatorului. Părinţii şi copilul trebuie să aibă încredere în el, să-l simpatizeze, iar şedinţele să fie plăcute.

Când e indicată reeducarea?

La un copil?

Da. Mulţi părinţi ne scriu despre copiii lor care vorbesc prost, se bâlbâie, sunt neîndemânatici, disgrafici, discalculi. Aceştia au nevoie de reeducare?

Reeducatorii sunt persoane care sunt formate să ajute un copil printr-o tehnică foarte precisă ce vizează o dificultate instrumentală şi numai instrumentală. De exemplu, în cazul unui copil care nu vorbeşte bine, dar se exprimă foarte bine prin gesturi, prin priviri, se joacă bine, e vioi, vrea să comunice dar nu reuşeşte, reeducarea poate fi suficientă. Dar, deseori, reeducatorii bine pregătiţi îşi dau seama, după o perioadă de timp, că în cazul reeducărilor de vorbire sau psihomotorii, de lectură, scriere, ortografie sau calcul matematic, copilul ajunge la un prag pe care nu-l poate depăşi. În acel moment, ei le recomandă părinţilor să consulte un psihanalist, să aibă în vedere o psihoterapie psihanalitică. E păcat că nu a fost făcută înainte de reeducare, dar mai bine mai târziu decât niciodată. Nu e un motiv să se renunţe la reeducare, aşa cum se întâmplă în

cele mai multe cazuri, mai ales dacă copilului îi place persoana care conduce reeducarea şi dacă este foarte dornic să iasă din starea de incapacitate instrumentală, să vorbească, să „se mişte”, să devină îndemânatic, să scrie sau să calculeze corect. Nu ar trebui să se renunţe la reeducare, decât dacă copilul nu mai doreşte să continue. O reeducare nu e o psihanaliză; ea poate deveni eficientă fiind ajutată de psihanaliză. Iar o psihanaliză la copil nu e o reeducare: este un proces care ajunge la primele emoţii retrăindu-le în persoana psihanalistului şi regăsind mai ales motivele simbolice ce barează înţelegerea, afectivitatea, comunicarea. Într-un cuvânt, specificul psihanalizei e total diferit de ceea ce presupun tehnicile pedagogice şi metodele de învăţare; dar nu sunt contradictorii dacă copilul însuşi doreşte să-şi învingă dificultatea instrumentală, dacă, în mod conştient, e puternic motivat, dacă s-a creat o bună relaţie cu reeducarea şi cu metoda folosită.

Există şi eşecuri în reeducare?

Desigur, trebuie să acceptăm acest lucru după cum se întâlnesc eşecuri parţiale şi în cazul psihoterapiei şi al psihanalizei. Există suferinţe morale, afective sau intelectuale pentru care nu există încă o soluţie.

Ce trebuie făcut la această vârstă (Norme false)

Într-o scrisoare vi se pune o întrebare ca la şcoală – de altfel, ştiu că asta vă enervează... în sfârşit, «enervează» între ghilimele...

Da.

Este din partea unei mame care vă întreabă foarte amănunţit care sunt deprinderile ce se formează în primii ani de viaţă ai unui copil. Lasă impresia că stă cam mult cu ochii pe copii.

Da, „cam mult”, după cum spuneţi! Pe mine mă şochează întotdeauna aceste mame cu ochii aţintiţi asupra copilului lor, asupra „performanţelor” sale! Şi aceste observaţii cotidiene: în ziua cutare „bebe” a făcut asta, în ziua cutare „bebe” a făcut astălaltă. Ai zice că e un raport de psihologie experimentală. Sunt mame ca aceasta care observă, stau la pândă, îşi fac griji din nimic. E normal ca un incisiv să apară într-o anumită zi sus şi nu jos? E normal aşa sau invers? Ai zice că această mamă nu face decât să observe şi să noteze în caietul său! Câtă energie îi mai rămâne ca să fie şi femeie? Nu vorbeşte niciodată de tată, nici de celelalte persoane din jurul ei, nici de ea însăşi; de ceea ce simte pentru copilul ei care a plâns două ore fără întrerupere, între cinci şi şapte din luna cutare până la luna cutare. Nu spune o vorbă despre mimica lui, despre ce îl face să râdă sau să plângă, nici despre caracterul care se schiţează, nici despre ce-i place sau nu-i place. Vorbeşte despre greutatea lui, dar nu şi despre trăsăturile feţei, despre culoarea ochilor sau a părului... Dacă seamănă cu tatăl lui sau cu cei din familia lui, cu ea şi ai ei, nu ştim nimic despre caracterul ei sau al celui pe care l-a ales pentru a fi tatăl copilului său. Nu ştim nimic despre modul lor de viaţă, despre cei care o înconjoară pe ea şi pe „bebeluşul” ei, despre cei care-l iubesc şi pe care-i iubeşte,

nici dacă îl ţine în braţe, îl leagănă, îl plimbă, îi vorbeşte. Nici despre plăcerea pe care o simte şi nici despre complicitatea dintre ei atunci când îi dă biberonul, îl schimbă, îi face baie. Ce le mai rămâne din tandreţea, râsul, bucuria pe care trebuie s-o aibă unul faţă de celălalt? Iar când tatăl copilului este prezent, unde e bucuria lor de părinţi, de a vedea în acest copil care trăieşte pecetea trupească a unei uniuni care a chemat la viaţă un al treilea? Unde sunt speranţele fiecăruia dintre ei întruchipate de acest copil? Copilul percepe sau „intuieşte” toate acestea şi astea sunt pentru el adevăratele „deprinderi”.

Sunteţi cumva supărată, Françoise Dolto? Aşa păreţi!

Supărată, nu. Dar asta mă întristează. Când savanţii psihologi fac asemenea observaţii despre copii care nu sunt ai lor, îi ţintuiesc sub obiectivul privirii, observându-i (şi din fericire asta nu se întâmplă în fiecare zi, iar copilul nu-i iubeşte ca pe mama sau tata) – aşa progresează ştiinţa despre mamiferul uman comparat cu alte specii. Dar o mamă! sau un tată!

E rău pentru copil?

Da, această punere sub observaţie şi apreciere permanente îl fac să devină un lucru.

Totuşi, nu vreţi să-i spuneţi nimic acestei mame despre deprinderile ce se dobândesc în primii ani de viaţă?

Ceea ce vreau să spun, este că un copil, încă de la naştere (şi chiar înainte) e o fiinţă sensibilă în mod inconştient la ce simte că se petrece în inconştientul celor care trăiesc în preajma lui.

Asta ce înseamnă?

Înseamnă că fiinţa umană e o fiinţă pentru comunicare şi limbaj, sensibilă la tot ce percepe la altul: dispoziţie, miros, ritmurile sale motorii, voce, înseamnă că simte dragostea sau indiferenţa, locul pe care-l ocupă, respectul pentru propria-i viaţă şi pentru ceea ce exprimă. Dacă e tratată ca un obiect, ca un tub digestiv, ca un aparat motor şi nu ca o fiinţă umană care e iubită şi care iubeşte, devine – pe măsură ce creşte – un robot ce funcţionează la comanda stăpânului. Copilul este deja un subiect, el are

dorinţe şi nu numai nevoi. Nu este un „bebe”, are un nume care îl leagă de o familie, un prenume ce a fost ales pentru el, care e al lui, în jurul căruia se învârte toată viaţa lui relaţională cu părinţii, cu cei apropiaţi, părtaşi sau nu la bucuriile şi necazurile sale; el intuieşte, dacă nu chiar înţelege în mod conştient sensul adevărat al relaţiilor dintre el şi ceilalţi, mai ales cu mama, cu tata, cu cea care-l hrăneşte sau cel de care depinde viaţa lui. Toate acestea le înregistrează şi-i marchează prin limbaj întreaga lui fiinţă.

Acestea fiind spuse, ce sunt deprinderile?

Totul este deprindere, a inimii, a spiritului, a inteligenţei, conjugată cu creşterea fizică extrem de rapidă până la trei ani. Aceasta nu se „vede”, nu se poate „testa” în mod direct. Copilul se dezvoltă, pornind de la ce are mai bun la naştere. Se adaptează. Tot ce percepe la cei de a căror viaţă depinde propria sa viaţă încă de la naştere şi până la şase, opt ani, are legătură cu fiinţa lui care doreşte şi se organizează mai întâi într-un limbaj mut. Ţipetele, gângurerile, plânsul, zâmbetul sunt mijloace de exprimare naturale care vor deveni, datorită celei care-l hrăneşte, limbajul prin care se manifestă armonia sau dizarmonia lui interioară, întâlnirea cu un altul care-i răspunde, complicitatea sau nu cu acesta. O reţea de comunicare subtilă se ţese atât în perioada de veghe cât şi în cea de somn, în tensiunile provocate de dorinţa lui de comunicare, dar şi când se odihneşte, reţea care-l informează despre ce e bine sau rău, despre ce e frumos sau nu e frumos, despre ce e permis sau ce e interzis. El caută tot ce-i face plăcere şi evită ce-i este neplăcut. Toate acestea apar la copil în mod inconştient, bineînţeles, ca răspuns la ceea ce satisface, nemulţumeşte sau îi lasă indiferenţi pe cei care-l cresc şi de care este legat fără ca ei să-şi dea seama.

Deci, nu e nimic ce poate fi socotit „normal” sau „anormal” în deprinderile copilului mic?

Nu. Totul se ordonează în funcţie de relaţia lui cu mama sa, de ataşamentul precoce faţă de aceasta şi, prin ea, faţă de el şi de ceilalţi. E cu adevărat imposibil să descrii nişte norme în care să se încadreze deprinderile unui copil şi să

emiţi o judecată de valoare în funcţie de ce face sau nu face la o anumită vârstă.

Pot să spun, în schimb, că dezvoltarea unui copil se face de la sine, cât se poate de bine în funcţie de natura ce-i e proprie la început de viaţă, când se simte iubit de părinţii care se iubesc şi când e veselie în jur. Pot să spun că un copil se simte în siguranţă atunci când cei din jurul lui nu „vor” ce nu „vrea” el, ceea ce nu înseamnă că trebuie să i se îndeplinească toate dorinţele sau să i se dea tot ce cere.

Şi mai ales referitor la părinţi: tatăl şi mama trebuie să continue să trăiască, să facă ce au de făcut, ce dă sens vieţii lor. Bineînţeles, au mai puţină libertate când au de hrănit un copil din trei în trei ore, lucru care se simte şi la buget. Dar viaţa părinţilor nu trebuie să fie concentrată în întregime asupra copilului, obnubilată de el. Acesta trebuie să poată fi auzit când sunt ocupaţi sau au prieteni în vizită, iar când pleacă undeva îl pot lua cu ei.

Raporturile sexuale trebuie evitate în prezenţa lui, mai ales când doarme, căci simte totul în mod inconştient, mai mult chiar în timpul somnului; iar excitaţia provocată de plăcere ca şi cea provocată de furie sau de angoasă îi dau senzaţii prea puternice. Trebuie evitată surescitarea, prin voce şi prin mângâieri, bruscarea prin mişcări violente; să nu fie aruncat, în joacă, ca o minge spre altă persoană. Să nu râdem de el: e foarte sensibil chiar dacă nu o arată.

Dar deprinderile?

Văd că ţineţi la asta!

Bine! Trebuie să se ştie că ele sunt progresive, că sistemul nervos central al fiinţei umane nu e complet dezvoltat la naştere; creierul e format, dar nu şi terminaţiile nervoase care merg la mâini; acestea se vor forma cu mult înaintea celor care merg la partea posterioară şi la picioare. Deşi e sensibil la atingerea obiectelor, el nu-şi poate comanda mişcările. Măduva spinării se dezvoltă, în medie, până la douăzeci şi patru, douăzeci şi opt de luni.

Datorită acestui lucru, de pildă, cu mult înainte de a fi capabil să perceapă prin propriile sale senzaţii ce se petrece în partea lui posterioară şi deci să aibă continenţă

(să-şi poată controla în mod reflex „pipi-caca”), are multe lucruri de învăţat şi pe care va fi capabil să le facă înainte de a-i fi impusă prin dresaj continenţa sfincteriană. Gura şi buzele pot recunoaşte foarte devreme formele, precum şi gustul; capacitatea nasului de a diferenţia mirosurile, a urechilor de a diferenţia sunetele, timbrul, înălţimea, intensitatea, de a reţine cântece, de a recunoaşte vocile, modulaţia, accentele, cuvintele (pe care copilul nu le va putea spune decât mai târziu). Copilul poate deprinde capacitatea de a diferenţia culorile, intensitatea lor, valorile lor relative. Există poze, tablouri, culori care-i plac şi înţelege ce i se spune despre ele. Altele îi sunt indiferente, nu-l interesează. De când sunt foarte mici, copiilor le place să vadă frunzele dansând pe canavaua cerului, sunt sensibili la muzica vântului care mişcă frunzişul copacilor. Le place verdeaţa, aerul, florile, cântecul păsărelelor, norii care aleargă pe cer. Le place mişcarea, deoarece ea înseamnă viaţă. Putem şi ar trebui să le „vorbim” despre tot ce vedem că le atrage atenţia. Mimica lor bogată este răspunsul complice la toate acestea, precum şi la cuvinte.

Este deci o ordine naturală a posibilităţilor de a dobândi anumite deprinderi – aceeaşi la toţi, dar nu în acelaşi ritm, totul în funcţie de copil şi de mama sa; şi tocmai această ordine nu trebuie perturbată.

De exemplu, e periculos ca un copil să vorbească prea devreme. Vreau să spun: periculos să vorbească, deoarece e singurul lucru care are valoare pentru mama lui, iar el e ca o bandă magnetică ce repetă cuvintele, frânturile de frază ale mamei, prin imitaţie, fiindcă numai asta îi face ei plăcere. Sunt copii care, în aparenţă, vorbesc perfect, ca nişte adulţi dar care nu se mişcă, nu fac zgomot, nu mută lucrurile de la locul lor, nu se caţără, nu sunt curioşi faţă de tot ce văd în jur, faţă de tot ce poate fi atins, pentru plăcerea lor. Dacă copilul vorbeşte perfect, dar mâinile lui nu sunt tot atât de îndemânatice pentru a se hrăni ca cele ale adulţilor (care îi mai dau încă în gură pentru că nu poate sau nu vrea să mănânce singur), în acest caz e vorba de un copil care se dezvoltă în dezordine.

La fel şi în cazul unui copil curat, care face la oliţă la cererea mamei şi pentru a-i face ei plăcere înainte de a-i face lui plăcere să se joace, să stea pe vine, înainte să fie capabil să meargă, să urce singur pe o scăriţă, pe un taburet, pentru propria lui plăcere; acesta e un copil „dresat”, dependent de adulţi; dezvoltarea lui va fi dezordonată faţă de „natura” şi progresul lui spontan. Dresajul îl face să renunţe la senzaţiile pe care i le dau sfincterele, loc de plăcere naturală atunci când funcţionează. El renunţă la plăcerea lui pentru plăcerea mamei, ca să nu o supere. Dar el „se uită” pe sine.

Tot aşa şi în cazul mobilităţii. O dobândeşte jucându-se cu alţi copii pentru a descoperi spaţiul, a stăpâni lucrurile şi a le cunoaşte, pentru a şti cum să le facă să se mişte ca să-i facă plăcere, cum să le mânuiască ca să-i fie de folos, vorbind neîncetat, făcând zgomot, ţinând, în felul său, adevărate discursuri. Dacă mama îl obligă mereu să tacă, să nu atingă ce-i este la îndemână şi nu e cu adevărat periculos, copilul nu mai e vioi, îşi încătuşează înclinaţiile, este blocat în dobândirea deprinderilor.

Deci, în încheiere, există norme în dobândirea deprinderilor?

Mi se pare că am spus destul despre aceste lucruri.

Un copil „elastic”, vreau să spun care se mişcă şi la care gustul, atenţia auditivă, sunetele produse şi expresia feţei se schimbă mereu; un copil care apucă lucrurile, le aruncă, le pipăie, le mişcă de la locul lor şi toate acestea în funcţie de propriile lui nevoi; un copil care, pe măsură ce creşte, face, jucându-se, lucruri pe care le vede la alţii dar şi inventează lucruri noi; care îşi satisface singur nevoile corpului, mănâncă când îi e foame, îşi face toaleta de plăcere, ştie să se joace singur, dar îi place mai mult să se joace cu ceilalţi copii de vârsta lui; care se simte în siguranţă făcând toate astea, cu o mamă vigilentă dar nu angoasată, nici prea indulgentă, nici prea severă, o mamă care nu e sclava copilului ei şi care nu face din el un ursuleţ, o păpuşă sau un căţeluş cuminte, o mamă pe care să o vadă râzând, să o audă cântând, pe care să o simtă

fericită şi în prezenţa altor persoane decât a lui, fără să-l neglijeze, dar nici să ceară mai mult de la el când e împreună cu altcineva –, iată un copil cuminte şi perfect sănătos. Un copil fericit, care se simte în pielea lui, care se dezvoltă aşa cum trebuie el să se dezvolte, cu particularităţile ce-i vor fi respectate.

Relaţia cu ceilalţi, cu fiinţele vii, cu animalele, cu plantele, cu elementele, cu lucrurile şi cuvintele spuse în legătură cu toate acestea, fac dintr-un copil o fiinţă pentru comunicare, capabilă să aibă, să facă, să ia şi să dea, să ştie să inventeze: o fiinţă umană care, de la o zi la alta, devine o mică persoană plăcută, în prezenţa căreia te simţi bine, şi asta se întâmplă cu adevărat în jur de treizeci de luni.

Bine, deci acestea sunt deprinderile posibile la treizeci de luni.

Copilul are încă multe lucruri de învăţat înainte de trei ani, pentru a fi în siguranţă peste tot, pentru a se putea adapta la disciplina impusă de grădiniţă fără să-şi piardă din vioiciune, mergând cu plăcere la grădiniţă şi descoperind acolo, cu bucurie, activităţi noi.

Va învăţa că are un nume – şi de ce tocmai acela? –, un sex şi ce va fi când va fi mare, al cui fiu sau fiică este şi ce înseamnă asta; îşi va învăţa adresa, numele străzilor, drumul pentru a merge la şcoală. Apoi, va afla că nu ai tot ce vrei, că nu iei ce nu ţi se dă şi că totul trebuie plătit; că trebuie să ştii să te aperi, să nu faci rău intenţionat, iar pe stradă să fii prudent; pe scurt, va învăţa tot ce-i va putea da siguranţă în societate şi îi va înlesni dobândirea unor deprinderi noi în fiecare zi, pentru a câştiga cât mai multă autonomie şi a avea relaţii bune cu ceilalţi, dintre care îşi va alege preferaţii şi îşi va face prieteni. Şi ceilalţi există, şi trebuie să trăieşti alături de ei.

Iată o concluzie amplă pentru care vă mulţumesc în numele copiilor şi al părinţilor lor… Deci, într-un cuvânt, nu există norme!

Nu. Există în schimb ordinea dată de natură pe care dragostea părintească şi educaţia o folosesc, o dezvoltă sau

nu şi care nu trebuie, în nici un fel, perturbată.

Copilul trebuie dorit de cei doi părinţi (Copii programaţi sau copii surpriză?)

Pe vremuri, erau mai multe familii numeroase decât acum. Astăzi avem tendinţa să hotărâm dacă copilul trebuie sau nu să vină pe lume; într-un fel îl „programăm”.

Într-adevăr, aceasta este una din urmările liberalizării măsurilor anticoncepţionale. Mulţi părinţi au ajuns să-şi programeze copiii aşa cum îşi programează să cumpere o maşină de spălat sau un televizor: din nefericire aceştia se numesc copii doriţi. Dar de fapt, copilul dorit este cel care vine pe lume dincolo de dorinţa unui cuplu ce e foarte fericit şi aşa, fără copii. Şi apoi, deodată, cei doi devin, pe neaşteptate, părinţi.

Iată ce vă scrie o femeie: „Problema care se pune pentru mine şi soţul meu este dacă să avem sau nu un copil. Asta nu are legătură cu emisiunile dumneavoastră, ci ne priveşte numai pe noi.” Ne spune că soţul ei este cercetător arheolog, iar ea e asistentă de radiologie. Este elveţiancă şi lucrează în general în Elveţia deoarece diploma nu-i este recunoscută în Franţa, iar soţul ei e deseori plecat pe şantiere arheologice. Iată ce mai scrie: „Am fi vrut amândoi să avem un copil, dar nu ne imaginăm viitorul alături de un copil mare. N-am putea avea decât un singur copil din motive de vârstă (ea are treizeci şi patru de ani) dar şi din motive financiare. Iar soţul meu sacrifică totul muncii sale. Eu îl înţeleg pentru că ceea ce face mă pasionează şi pe mine.” Se întreabă dacă n-ar fi o prostie să-şi rişte viaţa lor de cuplu, în aparenţă fericit, având un copil pentru a face la fel ca toată lumea. Deoarece, aşa după cum spune ea: „E normal să ai copii, aceasta e viaţa adevărată.”

Mai întâi ne spune: „Am treizeci şi patru de ani” ca şi cum ar fi bătrână, „şi nu voi putea avea decât un copil.” În orice caz, în această privinţă pot să o asigur că treizeci şi

patru de ani e o vârstă foarte potrivită pentru a începe să ai copii.

Eram sigur că aşa îi veţi răspunde.

Da, până la patruzeci de ani. Câteodată e puţin mai greu, din mai multe motive, să ai primul copil la patruzeci de ani, dar la treizeci şi patru de ani eşti chiar în floarea vârstei, la vârsta maturităţii. Se poate, desigur, să ai copii mai devreme, dar la treizeci şi patru de ani femeia e pe deplin sănătoasă şi matură.

Ne scrie că nici prietenii lor nu au copii. Sunt un grup şi trăiesc ca şi cum ar mai fi studenţi; fiecare se consacră studiilor şi nici unul nu are copii. Eu nu prea cred în acest mod de viaţă. Cred că atunci când copilul vine pe lume, când îl ai lângă tine şi când îl iubeşti, te descurci. Înainte îţi faci multe griji, dar dacă părinţii îşi iubesc copilul, chiar dacă au meseria pe care o au, le va face plăcere să-l vadă crescând, deoarece nu ai un copil ca să rămână bebeluş – pentru că altfel, e ca şi cum ai avea o păpuşă cu care să te joci. Trebuie, într-adevăr, ca amândoi părinţii să-şi dorească copilul, dar e bine să ştie că numai o dată cu naşterea lui ei devin părinţi. Începând din acel moment, copilul nu mai e un bebeluş. S-au gândit că vor avea un bebeluş dar, de fapt, el e o fiinţă umană, fie el băiat sau fată, ce se va face mare, le va deschide alte perspective; şi aceasta deoarece copilul pune mereu probleme noi. Asta face să evolueze un cuplu care oricum se înţelege bine, dar aşa cum se pot înţelege două persoane obişnuite una cu alta, cu un anume mod de viaţă, obişnuite să se despartă din când în când din cauza profesiunii soţului. Bineînţeles, apariţia copilului va schimba totul, iar ea trebuie să ştie acest lucru. Dar merită încercat. Nu ca să facă cum fac ceilalţi, ci pentru ea. Şi numai dacă doreşte acest lucru. Nu eu pot să-i spun însă ce trebuie să facă; este o problemă care-i priveşte pe cei doi soţi.

Ascultându-vă, am impresia că sunteţi mai mult pentru copiii surpriză decât pentru copiii programaţi.

Da, deoarece ei reprezintă cu adevărat dragostea într-un cuplu şi pentru că părinţii sunt fericiţi că acest copil a

dorit să se nască, luându-i aproape prin surprindere.

Precizez totuşi, pentru a evita orice interpretare greşită, că tot ceea ce aţi spus nu înseamnă că, în sine, contracepţia nu este utilă.

Bineînţeles. Este o descoperire extraordinară. Dar, în acelaşi timp, asta înseamnă că noi trebuie să facem un efort foarte mare pentru educarea tineretului deoarece faptul că poţi evita să ai un copil, fiind conştient de aceasta, face ca hotărârea de a-l avea să fie foarte dificilă pentru unii care ar dori să fie complet pregătiţi pentru acest lucru. Or, nu suntem niciodată pregătiţi în faţa surprizei acestei necunoscute care este o fiinţă umană. Putem împiedica ca ea să ia naştere, dar nu putem şti cum va fi acea fiinţă umană apărută din întâlnirea altor două fiinţe. Dar putem să-i educăm pe tineri să fie pregătiţi pentru această surpriză care va veni într-o bună zi. Dacă mijloacele anticoncepţionale îi permit individului să se maturizeze devenind astfel capabil să-şi asume propriile responsabilităţi, ele nu trebuie însă nici să devină o obsesie referitoare la maturitatea lui. Nu uitaţi că şi copilul, născându-se, îi transformă, îi maturizează pe părinţi; aceştia se schimbă, nu mai sunt aceiaşi ca în momentul în care l-au conceput. Nu aduc ca dovadă decât pe părinţii care, neputând avea copii, se hotărăsc să adopte; în cursul educaţiei copiilor adoptivi ei se maturizează atât de mult încât propriul lor corp devine capabil să conceapă copii, carne din carnea lor, în timp ce înainte erau sterili. Este procrearea surpriză, neaşteptată, nesperată; ceea ce de altfel e foarte bine.

Am putea spune, în concluzie, că cel care face dintr-un cuplu un tată şi o mamă este copilul; sunt de acord să-l conceapă atunci când o doresc ei, dar pentru asta nu trebuie să aştepte să fie perfecţi. Ei hotărăsc: Suntem gata, iată, să acceptăm această necunoscută care este un copil, dacă el vrea să vină.” Iar cuplul lor capătă atunci, cu ajutorul copilului, un sens nou.

Şi acum să vedem scrisoarea unei mame care nu şi-a programat când să aibă primul copil. Are un băiat de

doisprezece ani şi când l-a născut, atât ea cât şi soţul ei nu erau suficient de maturi. Iar acum urmează analiza ei după doisprezece ani: „Poate că în acea perioadă îmi lipsea cel mai elementar bun simţ; nu mă consideram deloc echilibrată; am acceptat destul de greu copilul, ceea ce a făcut ca în acea perioadă să fiu foarte dură cu el; îl certam cu asprime, nu-l luam niciodată în braţe, iar el plângea mai tot timpul…”

Este un copil care a venit prea devreme.

„Acum, scrie ea, nu înţeleg, cum am putut să gândesc astfel măcar o singură clipă”; şi mai adaugă ceva care vă interesează: „Ce minunat ar fi dacă, în şcoli, tinerii ar putea fi pregătiţi, li s-ar ţine cursuri, ar fi instruiţi în legătură cu psihologia copilului, cu modul în care trebuie să se ocupe de el!”

Nu cred că asta poate face obiectul unor cursuri pe care să le asculţi stând pe scaun. Cred că numai viaţa te poate învăţa aşa ceva. Iar acest gen de experienţă a dispărut o dată cu familiile numeroase. Ele aveau câteodată şi dezavantaje, dar aveau, în orice caz, marele avantaj de a-i face pe copii să li se pară firesc faptul că într-o casă sunt şi copii mici, împreună cu care creşteau şi care făceau parte din viaţa părinţilor lor, din viaţa de familie. Şi cum fiecare copil e diferit, ei dobândesc deja o mică experienţă psihologică, care probabil nu putea fi transpusă în cuvinte savante dar care era de fapt o psihologie vie.

Acest copil de doisprezece ani e singur la părinţi. S-a născut prea devreme, iar părinţii lui n-au putut să aibă şi alţi copii sau au fost atât de speriaţi că un copil se educă atât de greu încât n-au mai vrut şi alţii. Mama se întreabă acum dacă fiului său, care se comportă ca un copil mai mic decât vârsta lui, care i se ascunde în poală, care vrea să fie mângâiat ca un bebeluş, care-şi roade unghiile până la sânge, n-ar trebui cumva să-i dea ceea ce nu i-a dat atunci când era mic.

Asta mă face să mă gândesc la acele mame care-şi spun: „Nu mi-am hrănit copilul cum trebuia; nu i-am dat să bea suficient lapte; acum are doisprezece ani. Am să-i dau

biberoanele pe care nu i le-am dat atunci.” Nu, acum s-a terminat. Acum trebuie să trăiască totuşi ca un copil de doisprezece ani. Cred că dacă se cuibăreşte aşa lângă mama lui e pentru că nu are prieteni. Părinţii îl pot ajuta cel mai bine, petrecându-şi vacanţa împreună cu alte familii; ei să fie cu alţi părinţi de vârsta lor, iar copilul cu alţi copii de vârsta lui.

Mama ne mai vorbeşte şi despre taberele de vacanţă: „Copilul a fost deseori în tabără, dar nu s-a simţit bine…”

Asta deoarece părinţii nu l-au însoţit.

„Acum nu mai vrea cu nici un chip să meargă în tabără. Nu se simte cu adevărat fericit decât cu noi, şi anul acesta am hotărât să nu-l mai trimitem.”

Este un copil care a trăit într-un trio complet închis. Deci nu avea cum să-i fie bine, trimiţându-l singur în tabără. Nu, în nici un caz. Eu mă gândesc la acele colonii de vacanţă sau hoteluri familiale în care stau laolaltă, părinţii şi copiii; copiii se distrează de minune jucând volei, înotând, plimbându-se cu barca cu prieteni de vârsta lor, fiind în acelaşi timp împreună cu părinţii. Iar părinţii se distrează între adulţi tot atât de bine ca şi copiii lor. Deocamdată, e ca şi cum acest copil ar trăi printre bătrâni, având în vedere că are doisprezece ani, iar ei înşişi sunt nişte adulţi izolaţi. El are serioase dificultăţi. Cred că aceşti părinţi nu ar avea decât de câştigat petrecându-şi vacanţa împreună cu alţii. Astfel, viaţa şi-ar relua cursul firesc, atât pentru ei cât şi pentru copil. Şi mai cred că tocmai acest lucru le-a lipsit.

Revenind la ce spunea mama, mi-ar plăcea mult, într-adevăr, ca tinerii şi tinerele să fie stimulaţi să se ocupe de copiii mici. Regret că nu există nici o posibilitate pentru tineri ca, începând de la paisprezece-cincisprezece ani, să facă un stagiu în grupuri de patru, cinci, prin rotaţie, într-o grădiniţă existentă în şcoala lor, să se ocupe de cei mici, să se joace cu ei. Poate că acest lucru li s-ar părea foarte nostim. Apoi, cineva – probabil psihologul şcolii, de ce nu? – vorbindu-le despre ce au văzut, despre ce au trăit împreună cu cei mici, ar putea să le explice ce s-a petrecut în raporturile lor cu aceşti copii. În acelaşi mod fetele pot fi

pregătite să se ocupe de copii, ajutând alte mame. Iar la creşe sau la grădiniţe ar putea exista trei sau patru locuri pentru fetele tinere care, prin rotaţie, să înveţe meseria de viitoare mame.

Şi acum o scrisoare referitoare la un copil ce a venit foarte târziu, de la o mamă de cincizeci şi trei de ani al cărei fiu are acum şase ani. Soţul ei are şaizeci şi trei de ani. Iată problema: peste cinci ani ea se va pensiona. „Mă voi muta împreună cu soţul meu într-o regiune mai puţin rurală decât cea în care locuim în prezent, în apropierea unui oraş mare, unde să fie un liceu. Mi-e puţin teamă că fiul meu va fi tulburat în preadolescenţă de această întrebare care-i va fi cu siguranţă pusă: «E mama sau bunica ta?» Căci, deşi sunt încă tânără nu pot totuşi să sper că arăt de douăzeci şi cinci sau chiar de treizeci şi cinci de ani». Soţul ei e de părere că nu trebuie să acorde importanţă acestui lucru spunând că, la urma urmei, mulţi copii au propriile lor probleme, fie şi numai cei ai căror părinţi sunt de rase diferite. Fiul lui trebuie să-şi asume propria lui problemă, adică aceea de a avea părinţi bătrâni. Ea ne mai scrie: „Nu-i plac oamenii în vârstă, ceea ce mă face să simt că asta e o problemă pe care nu o poate exprima. Când vede la televizor o cântăreaţă de vârstă mijlocie pe care eu o găsesc totuşi foarte seducătoare, îmi spune: «E bătrână». Îl idolatriza, de exemplu, pe John Wayne cu care a văzut multe filme. Însă după ce l-a văzut de curând într-un film turnat acum câţiva ani, a spus teribil de decepţionat: «Dar e bătrân.» Iată deci nişte persoane ce au avut un copil foarte târziu, el nu are acum decât şase ani, dar nu-i plac bătrânii. De altfel, ea adaugă: „Să nu credeţi cumva că proiectez asupra copilului propriul meu refuz de a îmbătrâni. Desigur, mă descurajează ca pe toată lumea că îmbătrânesc, dar asta e tot. Ce trebuie să fac, deci? Să vorbesc cu fiul meu şi să-i spun deschis ce vârstă avem (deoarece, bineînţeles, nu i-au spus-o niciodată până acum), să discut cu el mai târziu, sau să nu spun nimic, aşa cum mă sfătuieşte soţul meu?”

Nici vorbă! Trebuie să-i spună adevărul. Când copilul

spune că nu-i plac bătrânii, să i se răspundă: „Ei bine, n-ai noroc, pentru că tu ai părinţi bătrâni.” Atunci el va întreba: „Dar voi câţi ani aveţi?” În acest moment, ea să-i spună câţi ani are, să-i arate buletinul de identitate – pentru că de acum ar trebui să înceapă să citească. E necesar să ştie că are cel puţin dreptul să cunoască vârsta părinţilor lui. Şi mai cu seamă, mama să nu se creadă bătrână, căci nu are vârsta din buletin...

Are vârsta pe care o au arterele sale!

Şi de asemenea vârsta organelor sale – deoarece ea a avut un copil la o vârstă la care alte femei nu mai pot să aibă. Asta dovedeşte că are o vârstă fizică mult mai tânără decât crede. Se întreabă: „Sunt tânără? Sunt bătrână?” Ceea ce pot să-i spun e că atunci când au paisprezece, cincisprezece ani pe copii îi deranjează mult mai mult mamele tinere, decât cele mai în vârstă: o mamă în vârstă nu e o rivală pentru prietena pe care ar dori să o aibă. E important ca, începând chiar de acum, copilul să ştie adevărul. Nu m-ar mira să spună: „Din moment ce sunteţi părinţii mei, nu sunteţi bătrâni”. Mulţi copii de şase ani se postează în faţa mamei lor care are douăzeci şi cinci sau douăzeci şi opt de ani şi îi spun: „O! Tu ai cel puţin o sută de ani.” Mama să le răspundă: „Ba nu am o sută de ani”, iar ei vor spune: „Ah, nu? Eu aşa credeam.” Şi cu asta gata. Vârsta, pentru copii, nu are nici o legătură cu numărul anilor.

Dar dacă copilul face asemenea remarci, nu înseamnă că a înţeles?

Nu; dar probabil că a auzit vorbindu-se despre asta de când era mic sau chiar de când era în leagăn: căci totul se imprimă în creierul copiilor. În orice caz, e neapărat necesar ca aceşti părinţi să-i spună adevărul. Dar să ştie că, pentru fiul lor, ei nu sunt nici bătrâni nici tineri: ea e mama lui, el e tatăl lui. Şi apoi, mama să nu-şi facă griji despre ce se va întâmpla peste câţiva ani. Se va întâmpla ce trebuie să se întâmple în fiecare zi. Nimic mai mult. Băiatul va afla mai devreme că trebuie să devină responsabil faţă de el însuşi. Şi la urma urmei, poate că aceşti părinţi vor trăi o sută de

ani!

Ca să încheiem cu surâsul pe buze, îi putem reaminti corespondentei noastre o întâmplare povestită de Pagnol într-unul din cele trei volume consacrate copilăriei lui: într-o zi, pe când avea cinci sau şase ani, i-a auzit pe cei din jur vorbind despre sosirea unei mătuşi ce era destul de „bătrână” şi despre care toată lumea spunea: „Ca să vezi! Tocmai a născut. E cam târziu totuşi. Are un copil la bătrâneţe.” Şi povesteşte cum, îndată ce a sosit mătuşa cu copilul pe care nu-l cunoştea, a intrat în vârful picioarelor în cameră şi s-a aplecat deasupra leagănului. A fost uimit să vadă un bebeluş rozaliu, fără păr pe cap, în timp ce el se aştepta să vadă un bebeluş cu o barbă mare.

Ei bine, iată ce ar putea să-i spună mama copilului: „Eşti totuşi norocos că nu te-ai născut cu barbă, tu care eşti copilul unor bătrâni.” I se va părea foarte nostim. Ar putea să-i mai spună: „Vezi, copiii persoanelor în vârstă au noroc, pentru că părinţii lor au avut timp să câştige înţelepciune şi experienţă, iar ei pot acum s-o folosească. Ai fost foarte isteţ că ne-ai ales bătrâni.”

Vezi, te ating: ăsta sunt eu, ăsta eşti tu (Oglinda)

Avem în faţă o scrisoare destul de deosebită şi care va interesa, cred, pe multe mame ce au gemeni. Corespondenta noastră are două fete de şapte şi cinci ani şi doi băieţi gemeni – „gemeni univitelini”, precizează ea – de trei ani. Locuiesc la ţară şi merg toţi la şcoală şi la grădiniţă, care se află la zece kilometri de casă, cu autobuzul şcolii. Cei doi băieţi au mers la grădiniţă pentru prima dată la doi ani şi jumătate şi sunt foarte fericiţi acolo. După spusele mamei sunt ca doi piraţi, plini de bucuria de a trăi.

Or, iată ce s-a întâmplat: într-o dimineaţă unul dintre băieţi s-a plâns că îl doare gâtul. Era într-adevăr umflat sub maxilar şi sub ureche. Nu avea febră, dar mama a preferat să-l ţină acasă temându-se să nu aibă oreion. Pe celălalt l-a trimis la grădiniţă; acesta nu a fost prea încântat, dar a plecat cu surorile sale. Cel care a rămas acasă, trecând prin camera părinţilor, s-a uitat într-o oglindă mare pusă pe un perete. În acel moment mama l-a auzit întrebându-l pe fratele lui: „Eşti acolo?” Mai întâi a crezut că se joacă, dar el a insistat, a început să plângă implorându-şi fratele din oglindă: „Nu-mi lua motocicleta mea” – el însuşi fiind, bineînţeles, aşezat pe acea motocicletă. Cum părea disperat, mama s-a apropiat de el, i-a vorbit, i-a explicat că cel din oglindă era chiar el, arătându-i imaginea ei alături de a lui, dar copilul continua să vorbească într-una cu fratele său. Ca să-l facă să uite a încercat să-l aducă cu ea să ia corespondenţa etc. Dar el nu voia să plece de lângă oglindă. „Nu e niciodată îmbrăcat ca fratele lui, scrie ea – au fost întotdeauna consideraţi diferiţi. I-am arătat deci că nu avea nici pantofii nici pantalonii fratelui său. A realizat atunci, într-o oarecare măsură, acest lucru, dar imaginea din oglindă era mai puternică decât el, nu reuşea să se

convingă că fratele lui nu era acolo şi că nu-i vorbea, exact ca atunci când se juca cu el. Ce m-a surprins cu adevărat este că simţeam că nu se preface, că era profund tulburat. După o bună bucată de vreme, s-a dus să caute o cutie, s-a uitat în oglindă, şi-a pronunţat numele spunând: «Uite! acolo (în oglindă) e o cutie!»

Asta e foarte curios, deoarece e un copil care, pe de altă parte, spune deja „eu” şi vorbeşte normal. Or, deodată s-a exprimat ca un copil mult mai mic, folosind persoana a treia. Ceea ce dovedeşte – mama avea perfectă dreptate – cât de mult l-a tulburat această experienţă ciudată.

Apoi, a revenit în faţa oglinzii cu alte jucării. Iar mama i-a dat o prăjitură pe care a mâncat-o tot acolo, maimuţărindu-se în oglindă: „Deodată, am avut impresia că revine pe pământ; a început să enumere tot ce vedea în oglindă: un scaun, patul, fereastra, o haină etc. Şi a ieşit din cameră spunând: «Ei bine, fratele meu e la grădiniţă. Foarte bine.» Şi cu asta totul s-a terminat.»

Este o observaţie extrem de interesantă. Mama precizează că aceşti copii avuseseră deja experienţa oglinzii. Fiind mereu în acelaşi loc în camera părinţilor s-au uitat, fără îndoială, de multe ori în ea, dar erau împreună, galopând, de exemplu, unul în spatele celuilalt, fără să realizeze că-şi vedeau propriul chip şi nu numai pe al celuilalt. De fapt, ei credeau că văd numai imaginea celuilalt. Unii copii – uneori chiar şi când nu sunt gemeni – resimt aceste senzaţii ciudate în ziua în care îşi descoperă propria imagine în oglindă. Ei cred că, deodată, un prieten a intrat ca prin minune în cameră; îi vorbesc şi trăiesc momente de derealizare, ca acest copil. Singurul mod de a-i face să iasă dintr-o asemenea stare neplăcută, este să se procedeze aşa cum a făcut această mamă. Mai întâi, să meargă împreună în faţa oglinzii şi să-i spună copilului: „Vezi, te ating: asta sunt eu, iar ăsta eşti tu. Şi acolo e rece: e o oglindă, iar în ea e imaginea ta” – să nu-i spună: „Eşti tu”, ci: „E imaginea ta”; „e imaginea mea”. Şi apoi să-i dea să mănânce, pentru că nu poţi să mănânci în oglindă: geamănul nostru a avut, dintr-odată senzaţia, în timp ce

mânca şi ţinea cutia în mână, că era vorba despre el. Din acel moment, după ce s-a văzut în oglindă împreună cu mama lui, după ce a mâncat şi a perceput realitatea fiinţei sale interioare prin hrană, a putut să se joace în voie în faţa oglinzii. S-a regăsit centrat asupra propriilor sale viscere, dacă pot să spun aşa, asupra propriului său corp existenţial, separabil de prezenţa fratelui său geamăn, a cărui aparenţă în oglindă se putea confunda cu a lui.

Fascinaţi de elemente (Focul, apa)

Să ne amintim o vorbă veche. Nu trebuie să lăsăm copiii să se joace cu chibriturile, cu focul. Persoana care vă scrie are, cred, motive să vă pună această problemă. E vorba despre bunica unui copil de şase ani. A fost de curând la nora şi la fiul ei şi a constatat că nepotul este foarte atras de foc: „Încă de foarte mic era fascinat de lumânările de la torturile de aniversare; condus de mâna unui adult, aprindea şi reaprindea lumânările. Mai era fascinat şi de lumina de la crengile şi uscăturile cărora bunicul lui le dădea foc în fundul grădinii.” Ajunsă la copii, ea a aflat că micuţul dăduse foc cu o săptămână înainte unei cuverturi – care a fost repede stinsă deoarece era cineva acasă. Cu acest prilej, părinţii au discutat cu copilul, explicându-i că e foarte periculos ce a făcut, că ar fi putut da foc casei etc. Într-un cuvânt, au încercat să-i arate ce catastrofă ar fi putut produce. Or, şi-au dat seama că, după această discuţie, copilul a şterpelit o cutie cu chibrituri din bucătărie, el care până atunci nu ascunsese niciodată nimic: le spunea întotdeauna când lua ceva (o foarfecă, o carte). Părinţii şi-au pus deci întrebarea: „Dialogul nu are deci nici un rost?” Şi încă ceva, poate şi mai grav: în ajunul venirii bunicii – şi acesta este de fapt motivul pentru care vă scrie – nişte vecini l-au văzut pe micuţ dând foc unor hârtii din pubela unui imobil din apropiere. Toate pubelele din jur s-au topit. Un alt băiat care era cu el a fugit de frică; el, dimpotrivă, a rămas pe loc fascinat de flăcări. Bunica întreabă: „Ce e de făcut? Dacă dialogul nu a folosit la nimic, trebuie pedepsit? Şi cum să-l supraveghezi? Nu se poate. Nu poţi supraveghea un copil de vârsta lui douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru. Trebuie ars uşor la mână pentru a-i arăta că e periculos? Mi se pare o soluţie extremă şi foarte crudă.” O prietenă a familiei le-a sugerat

să-i inspire aversiune faţă de foc prin exces, obligându-l să aprindă toate beţele de chibrituri din douăzeci de cutii mari. Bunica vă întreabă ce părere aveţi despre toate acestea.

Focul e într-adevăr o problemă pentru copii, deoarece îi fascinează, ca apa, ca nisipul – ştim câţi copii au accidente în timp ce fac găuri în nisip şi încearcă să se strecoare înăuntru unde, de multe ori se sufocă –, ca aerul în care le place atât de mult să trimită baloane. Copiii sunt fascinaţi de elemente, ca orice fiinţă umană de când lumea e lume. Copilul se dezvoltă tocmai prin capacitatea de a controla aceste elemente naturale. Or, bunica nu ne spune nimic despre nivelul de dezvoltare al acestui copil. Ne spune ce vârstă are după data lui de naştere, dar nu spune nimic despre manualitatea lui, despre nivelul vocabularului, nivelul şcolar, despre modul lui de a fi sociabil cu adulţii, cu copiii…

Nu spune decât că e singur la părinţi; şi că aceştia au de gând să mai aibă, nu peste multă vreme, încă un copil.

Bunica mai face o precizare foarte importantă despre trecutul acestui copil. Ea scrie că la o aniversare, copilul a fost ajutat de un adult să aprindă şi să reaprindă lumânările de la tort, el fiind prea mic să facă acest lucru singur. Or, un copil nu trebuie niciodată ajutat să facă cu mâna unui adult ceea ce nu are încă voie să facă singur. Este foarte important, deoarece focul e fascinant. Mă întreb dacă acest băiat nu caută să regăsească o mână care să-l ghideze în toate, ca atunci când era mic; dacă nu-şi aminteşte în mod inconştient, fascinat, de acea zi de sărbătoare în care, deodată, a făcut ceva periculos ca şi când ar fi fost adult, dar fără să-şi dea de fel seama, deoarece în acel moment era ajutat.

E şi cazul acelor taţi care îşi iau copiii pe genunchi când sunt la volan, ca aceştia să „conducă” maşina. E un lucru îngrozitor. Sau, ca atunci când copilul e destul de mare (unsprezece, doisprezece ani), ştie principiul conducerii unui automobil şi e lăsat să conducă maşina, deşi legea interzice acest lucru în absenţa permisului de conducere, luat în condiţiile stabilite de lege: acest şofat este de

asemenea extrem de periculos, deoarece el semnifică că tatăl e în afara legii, în afara unei legi care e aceeaşi pentru toţi.

Şi acum, revenind la acest caz particular, ce sens are ca bunica să-l oblige pe copil să ardă conţinutul a douăzeci de cutii mari de chibrituri, aşa cum au sfătuit-o vecinele ei? Să-l sâcâie? Dar nu aşa poate fi ajutat. Ţinând cont că focul simbolizează dorinţa, nu o femeie îl poate ajuta pe acest copil care are deja şase ani: cred că numai tatăl o poate face. Bunica să-l supravegheze. Şi să discute cu el despre foc. Să-l pună să-l deseneze. De fiecare dată când are ocazia să facă ceva ce are legătură cu focul (să aprindă gazul sau lemnele la sobă, de exemplu), să-l înveţe ce înseamnă focul utilitar. Să-i spună: „Am să-ţi arăt cum se face.” Să nu se grăbească, să nu-i ia mâna în mâna ei, ci să-i arate cum face ea, explicându-i prin cuvinte. Apoi, să facă şi el acelaşi lucru. Dacă există vreun pericol, dacă se arde puţin, să-i spună: „Vezi, te-ai ars, dar dacă ai să fii atent ca şi mine şi n-ai să faci la întâmplare, n-o să te mai arzi.” Să-l înveţe cum să facă lucruri care folosesc şi să-i arate cum se procedează.

Trebuie să ţină chibriturile sub cheie?

E imposibil. Va găsi cu siguranţă altele, în alt loc. În schimb, cred că ar fi bine ca, deasupra unei chiuvete, de exemplu, într-un loc unde nu există nici un pericol, tatăl să aprindă un foc şi să-i spună: „Uite ce e, pentru că îţi place atât de mult focul, să stăm puţin împreună şi să vorbim despre el, o jumătate de oră, o oră. O să discutăm despre tot ce are legătură cu el. Şi pentru că doreşti atât de mult să vezi cum arde, vom face un foc împreună.” Şi îi va explica, bineînţeles, de ce este atât de periculos. Să pedepseşti un copil care dă foc la ceva, nu serveşte de fapt la nimic: căci e vorba despre o fascinaţie ce îşi are originea în straturile cele mai profunde ale inconştientului. Trebuie să ajungă să se stăpânească şi să ştie că nu se face foc în locurile primejdioase. Cu ajutorul tatălui va reuşi.

În plus, presupunând că mama e însărcinată, copilul care are deja şase ani, are o nevoie deosebită de atenţia şi

de afecţiunea tutelară a tatălui său, de explicaţii nu numai despre focul care îl atrage şi-l fascinează, ci şi despre viaţa care îl asaltează cu întrebări.

Da. Mi-am putut da şi eu seama de efectul cu întârziere produs de un foc de lemne asupra unei fetiţe de opt-nouă luni. Un an, un an şi jumătate după aceea, între timp fetiţa nu a mai avut ocazia să vadă un foc deoarece totul s-a petrecut la ţară, iar ea locuia la oraş, a început să vorbească din nou despre el. De îndată ce vedea ceva aprinzându-se, pronunţa câteva cuvinte: „foc”, „lemn”, „trosc”, „zgomot” etc. Părea oarecum că are halucinaţii. Fusese puternic impresionată de această imagine.

Mă interesează cazul deoarece trebuie să spunem că, odinioară, era tot timpul foc în sobă. Noi, adulţii ştim cât e de fascinant şi cât de repede trece timpul când priveşti focul arzând. Astăzi, din cauza încălzirii centrale, nu mai avem ocazia să simţim, precum copiii de altădată, farmecul focului.

Mai ales în nopţile de veghe.

Da. Şi ce făceau părinţii, cum aprindeau focul, cum îl menţineau aprins etc. Există poate în povestea acestui băieţel şi altceva în afară de mâna susţinută ca el să poată aprinde şi reaprinde lumânările; este poate şi amintirea unui incendiu sau a unui foc care l-a fascinat. Nu ştiu. În orice caz, dacă vor să-l ajute, să o facă în felul în care am spus.

Iată două scrisori care ne vorbesc despre acelaşi gen de probleme: frica de apă a unor copii. Ea se manifestă, desigur, în mod foarte diferit. Prima mamă are o fetiţă de cincisprezece luni căreia îi e frică, are oroare chiar, de apă. Îi e frică de ploaie, de cădiţa ei etc. „Urlă literalmente, ne scrie mama. Ce să fac? Precizez că am folosit întotdeauna un termometru de baie. Deci, în această privinţă, n-au fost probleme. Am încercat chiar să fac baie jucăriilor. Nici un rezultat. Cum trebuie să procedez? Să o iau cu mine în cadă? Dar asta n-ar însemna s-o învăţ prost? Sau să mai aştept deocamdată, adică să o spăl cu o mânuşă de toaletă, pe un prosop mai mare? Sau s-o las să se joace cu

apa?”

La cealaltă corespondentă situaţia e puţin diferită. E o familie cu un băieţel de nouăsprezece luni care locuieşte pe malul mării. Toată iarna trecută nu i-a fost frică de apă. Apoi, odată cu venirea verii, când părinţii voiau să-l lase să se bălăcească, copilul a fost cuprins de o frică teribilă de apă – poate că, scrie mama, într-o zi, în timp ce arunca cu pietricele în apă, l-a răsturnat un val. De atunci nu mai poate fi adus cu nici un chip aproape de apă. A încercat totul: să-l ia în braţe, să-l ducă în apă împreună cu ea. Copilul urlă şi atunci când îşi vede părinţii apropiindu-se de apă, chiar dacă el nu este pe mal.

Sunt două cazuri foarte diferite, deoarece fetiţei i-a fost întotdeauna frică de apă, chiar de apa din cadă. În schimb, cazul băiatului, e absolut clasic.

Despre fetiţă, nu ştiu ce să spun. Mama o poate ajuta lăsând-o să se joace cu apa, dar nu în apă, ci în faţa unei chiuvete, de exemplu, sau a unui vas. Dacă are norocul să aibă o grădină mică cu o grămăjoară de nisip, s-o lase pe fetiţă cu un vas alături pentru a putea amesteca nisipul cu apa. Joaca cu mâinile în apă îi linişteşte pe copii şi în plus, devin îndemânatece. Cred că această fetiţă are exact vârsta jocurilor cu apa. Să-i pună deci în vas obiecte mici care se scufundă sau care plutesc (păpuşi mici, biberoane şi păhărele, crăticioare şi obiecte de veselă ca să se joace de-a spălatul vaselor).

Dar toate astea separat de orele de baie?

Absolut! Copilul, îmbrăcat cu un şorţ de cauciuc ca să nu-şi ude hainele, se joacă cu apa, câteodată două sau trei ore pe zi. E ceva complet diferit de baie, în timpul căreia apa e stăpâna copilului iar copilul e obiectul apei; pe când aici, dimpotrivă, apa este obiectul iar copilul stăpânul ei. Iată ce ar trebui să facă toţi părinţii cu copiii lor. Aceştia au nevoie să se joace cu apa. Să nu se facă niciodată o dramă din asta. Dacă copilul, ieşind din baie, va uda o dată sau de două ori o altă încăpere nu trebuie să fie certat; să-i fie certate picioarele care au udat şi care l-au scos din baie. Apoi, e necesar să ştim că joaca cu apa provoacă la copil

dorinţa de a face pipi şi că, în acest caz, trebuie să existe o oliţă la îndemână, sau dacă a făcut pipi în chiloţei în timp ce se juca, să nu fie certat.

Cât despre băieţelul căruia până la nouăsprezece luni nu-i era frică de apă...

... care visa chiar să intre în apă. Părinţii fuseseră obligaţi să-i spună: „Dar e iarnă. Nu se poate..."

... acest caz e clasic. Copiii până la optsprezece, nouăsprezece, douăzeci de luni nu au nici un simţ al pericolului. La fetiţă nu e vorba despre teama de un pericol real, ci despre un fel de fobie. Dar băiatul e ca toţi copiii, adică, atunci când vedea apa avea chef să intre în ea. S-a întâmplat totuşi să-l răstoarne un val: pe moment, asta n-a părut că-l sperie. Mai târziu i s-a făcut frică (sau, poate s-a simţit jignit). Asta s-ar fi întâmplat oricum anul următor: căci observând, cel puţin un sezon, copilul ajunge să înţeleagă pericolele pe care le reprezintă valurile şi marea; nu e încă foarte sigur de el în faţa acestei imensităţi vii, mişcătoare, chiar dacă nu se duce prea departe. Cred că trebuie lăsat în pace. Şi mai ales nu trebuie să se râdă de el, să-l considere fricos, asta în nici un caz!

Acum, să-l lase în pace până anul viitor.

Da, până la anul când se va juca cu alţi copii. Dar şi acasă e bine să se joace cu apa în chiuvetă, să pună obiecte înăuntru; astfel, nu-i va mai fi deloc frică şi îşi va regăsi încrederea în apă, o apă pe care va învăţa s-o stăpânească cu mâinile în timp ce picioarele îi sunt pe uscat.

Se vorbeşte mult despre sugarii care înoată. E bine sau nu să le dai drumul copiilor foarte mici în piscină?

De ce nu? În acel moment nu le este deloc frică. Instructorii, mamele sau taţii, care plonjează cu copilul în braţe, trebuie să înveţe să nu respire în apă, în timp ce copilul foarte mic ştie acest lucru din instinct. E foarte curios. Nu m-aş fi gândit la asta dacă nu aş fi citit diferite articole şi mărturii. E foarte adevărat. Numai că, atenţie. Aceşti copii sunt în piscină împreună cu mama lor, dar, la mare, reacţia va fi aceeaşi ca cea a băieţelului despre care

am vorbit; şi asta din cauza valurilor care vin şi care, retrăgându-se, duc cu ele nisipul de sub tălpi şi dau, atunci când stai în picioare, acea senzaţie curioasă pe care o avem cu toţii atunci când intrăm în mare. Ca să scape de frica provocată de aceste senzaţii derutante, copilul trebuie să fie sigur că are control asupra apei şi asupra propriilor picioare.

Când circuitele calculatorului se încurcă (Bilingvismul)

Le-aţi sugerat părinţilor care îşi pun întrebări în legătură cu bilingvismul copiilor să vă scrie despre experienţa lor. Iată câteva scrisori. Prima este din partea unui francez care locuieşte în Spania şi ai cărui băieţi sunt bilingvi şi au mai învăţat două limbi cu mare uşurinţă. Vi se mai povesteşte şi despre o fetiţă cu tată neamţ şi mamă englezoaică, care vorbeau între ei franţuzeşte şi aveau o bonă italiancă. Fetiţa nu a vorbit decât la opt ani, dar a vorbit toate cele patru limbi deodată.

Ah da! Sunt lucruri foarte interesante! Învăţarea unei limbi străine seamănă întrucâtva cu organizarea şi funcţionarea unui calculator. E adevărat, sunt copii ce nu vorbesc multă vreme şi care, dintr-odată vorbesc perfect. Cu mici excepţii, cei care vorbesc de timpuriu, dar pocesc cuvintele multă vreme, vorbesc corect mult mai târziu. Nu vorbesc cu adevărat bine decât copiii care vorbesc corect de la început. Şi din acest motiv ei nu trebuie grăbiţi.

Probabil, această familie a crezut că fetiţa a vorbit cu întârziere din cauza multilingvismului. În orice caz, văzând cum au evoluat lucrurile, putem spune că acest copil a comunicat, desigur, prin mimică şi gesturi cu cele patru persoane care vorbeau limbi diferite. Iar la opt ani, vârstă la care un copil se desprinde de problemele primei sexualităţi ce culminează cu Oedip, deci odată ieşită din complexul oedipian şi orientată spre social, ea a putut vorbi cele patru limbi cu uşurinţă. Fetiţa a avut, cu siguranţă, multe probleme. Dar nu s-a blocat, deoarece părinţii ei nu erau angoasaţi. Este foarte important ca părinţii să nu fie angoasaţi atunci când copilul lor nu vorbeşte şi mai ales dacă se face înţeles prin gesturi. Nu trebuie să ne îngrijoreze decât copiii închişi în ei înşişi, care nu au un limbaj (o comunicare) prin privire, un limbaj de înţelegere şi

de inter-înţelegere cu semenii lor, copiii care nu se joacă. Această fetiţă a fost probabil o fetiţă vioaie la care pur şi simplu s-au încurcat circuitele ordinatorului.

Mai avem şi alte probleme despre circuite. Multe cupluri bilingve îşi pun întrebări în legătură cu prima limbă pe care trebuie s-o vorbească copilul lor. Avem aici o mărturie edificatoare care va stârni, poate, interesul multor părinţi. O mamă ne povesteşte o întâmplare de prin anii 1938–1940: „Sunt austriacă de limbă germană şi, acasă, vorbeam germana cu băieţelul nostru.” În anii treizeci, în perioada crizei, au locuit câtva timp la o fermă în Tirol. Acolo se vorbeau două limbi: acasă germana, iar la fermă dialectul tirolian. Băiatul făcea foarte bine diferenţa între dialect şi limba germană. Dar în 1938 această familie a emigrat în Peru, iar copilul, care avea atunci cinci ani şi jumătate, a mers la o şcoală anglo-peruviană într-o clasă de tranziţie. El nu ştia nici spaniola nici engleza. „Nici nu putea fi vorba, scrie mama, să meargă la o şcoală germană, deoarece aceea era o şcoală nazistă.” Au preferat deci să-şi dea copilul la o şcoală unde se vorbeau limbi pe care acesta nu le cunoştea. Într-o zi, în timpul orei, copilul care până atunci fusese mut, el nu vorbea, după cum am spus, nici engleza nici spaniola, s-a urcat pe bancă şi a început să urle ca scos din minţi. Învăţătorul a chemat un alt copil care vorbea nemţeşte. Acesta i-a spus primului în germană: „Nu cumva eşti nebun?” Imediat, micul exilat s-a oprit din ţipat şi s-a calmat. Şi, foarte repede, ca şi cum totul s-ar fi deblocat brusc, a început să vorbească perfect şi peruviana şi engleza.

E o poveste minunată. Capacitatea acestui învăţător de a înţelege importanţa unei relaţii umane este extraordinară; a avut ideea să caute un alt copil care a putut, cu vocea lui de copil şi în limba pe care o vorbea băieţelul de când era şi mai mic, să-i spună cuvântul „nebun”, „nu eşti nebun”. În vreme ce băiatul se simţea nebun, tocmai pentru că nu putea să se exprime! Din acest motiv avusese loc acea explozie de furie. Cu siguranţă, apariţia bruscă a limbajului copilăriei în faţa tuturor şi

ajutorul dat de învăţător i-au permis să facă legătura între prima lui copilărie şi timpul prezent; a descoperit că mai putea auzi din partea unuia de seama lui această limbă pe care altfel nu o mai auzea decât la părinţii săi – şi că putea deci, în societate, să nu fie complet exclus, în afara limbajului. Povestea aceasta i-ar interesa cu siguranţă pe unii lingvişti, ortofonişti şi sociologi.

Aceeaşi corespondentă v-a scris din nou, câteva zile mai târziu, pentru a face unele completări. Băieţelul de atunci are acum peste patruzeci de ani. Este chirurg, căsătorit cu o franţuzoaică şi tată a trei băieţi. Dar ce ne priveşte în mod direct este că, la doisprezece ani a avut probleme. Unele din traumatismele copilăriei i-au marcat relaţiile sociale din acea perioadă. Fiind elev într-un colegiu englezesc a început să aibă mari dificultăţi cu colegii. Atunci, mama nu a ezitat să recurgă la un psiholog cu experienţă care, în patru şedinţe a rezolvat toate problemele copilului.

Şi acest lucru e foarte interesant, deoarece mulţi părinţi nu ştiu că, atunci când un copil e traumatizat de unele dificultăţi în relaţiile cu colegii, ajutorul unui psihoterapeut poate fi foarte oportun; şi că e necesar să se apeleze la un asemenea ajutor atunci când copilul e foarte motivat. Deseori, totul se rezolvă foarte repede în aceste perioade de prepubertate.

Mai scrie că, în jur de şaisprezece ani, băiatul a avut din nou probleme şi vă povesteşte cum a reacţionat ea: „I-am spus că ştiam că trece printr-o perioadă dificilă şi că la această vârstă toţi adolescenţii au probleme, dar că nu le discută cu mama; i-am mai spus că e suficient, poate, să ştie că eu, mama lui, ştiu despre ce e vorba.” A aplicat ceea ce eu aş numi „metoda Dolto”!

În orice caz, toate mamele ce ar dori să ştie care sunt problemele fiilor lor de şaisprezece ani ar trebui sfătuite să citească aceste rânduri. Se regăseşte în ele o atitudine foarte înţeleaptă, foarte respectuoasă în care pudoarea unui băiat e deplin recunoscută de o mamă care nu insistă. Şi asta e foarte important, mai ales la şaisprezece ani.

Aţi mai primit o scrisoare despre problema bilingvismului la generaţii succesive. Este din partea unei tinere ce a trăit în Franţa de la vârsta de şase luni şi ai cărei părinţi sunt elveţieni alemanici. „Toată tinereţea mea m-am simţit străină atât în Elveţia cât şi în Franţa. Ne petreceam vacanţele în Elveţia şi asta nu-mi plăcea deloc; toată copilăria mea a fost dominată de latura franceză. Fratele meu şi cu mine vorbeam foarte rar dialectul elveţian alemanic. Vocabularul nostru se îmbogăţea mai ales cu cuvinte franţuzeşti. Dar parcă nu aş fi avut rădăcini adevărate. La optsprezece ani familia mea s-a mutat în Elveţia şi mi-am făcut studiile universitare în germană. Franceza mea a rămas la nivelul bacalaureatului iar în privinţa germanei nu am reuşit niciodată să recuperez ce n-am învăţat la şcoală. Am impresia, deseori, că nu ştiu de fapt nici o limbă. În plus, faptul că am crescut în două culturi mi-a creat oarecum două personalităţi.”

Poate părea ciudat, dar influenţa limbajului şi a tot ce ţine de el e foarte mare asupra întregului nostru mod de a fi şi gândi. Nu te simţi acelaşi dacă vorbeşti limba franceză sau elveţiana alemanică.

Ea continuă cu încă o observaţie ciudată: „Nu simt deloc acelaşi lucru cu engleza, deoarece nu am trăit în cultura engleză.” Este obligată, într-adevăr să vorbească englezeşte, soţul ei lucrând acum în Africa. Şi iată că aceeaşi problemă reapare la generaţia următoare: „Copiii – au patru ani şi jumătate şi trei ani – se simt foarte bine. Cel mic nu a vorbit decât la trei ani dar, în câteva luni, şi engleza şi elveţiana alemanică le-a vorbit în acelaşi timp, ştiind perfect când şi cum s-o folosească pe una sau pe cealaltă.”

Mama nu şi-a făcut griji că băiatul nu a vorbit mai devreme tocmai pentru că a avut şi ea o experienţă asemănătoare. I-a trebuit timp să-şi regleze ordinatoarele.

De fapt, e ca şi atunci când faci un pas înapoi ca să sari mai bine!

Dacă vreţi! Şi în ziua în care copilul vorbeşte, vorbeşte perfect şi în cunoştinţă de cauză ambele limbi.

„Le vorbesc puţin în franţuzeşte, doar din când în când un cântecel. Îi povestesc fetiţei mele mai mari, de patru ani şi jumătate că, atunci când eram mică locuiam în Franţa, vorbeam franceza şi elveţiana alemanică. Iar fetiţa vorbeşte engleza şi elveţiana alemanică.”

Iată deci că se poate trăi cu cele două personalităţi date de cele două limbi şi încă foarte bine. Asta nu înseamnă că e ceva ce nu poţi simţi şi uita.

Da, iar aceasta oferă un răspuns la întrebările pe care şi le pun părinţii despre ce se petrece în capul copiilor care învaţă două limbi în acelaşi timp.

În încheiere, iată o ultimă scrisoare despre bilingvism. E din partea unei corespondente marocane de douăzeci de ani; tatăl e marocan, mama franţuzoaică. Părinţii locuiesc în Maroc. Ea îşi face studiile în Franţa – veţi înţelege imediat de ce. „Limba mea maternă e franceza şi, până acum, nu am reuşit să vorbesc araba.” De ce? Fiindcă pentru ea această limbă e legată de un fel de complex, de angoasă. Are un blocaj total faţă de limba tatălui ei. În toată perioada şcolarităţii din Maroc nu a fost niciodată într-o şcoală arabă, ci numai în cea franceză. Dar era oricum singura dintre colegele ei care nu vorbea deloc araba. „Din această cauză m-am simţit diferită de celelalte. Această necunoaştere a limbii arabe o resimţeam ca pe un fel de boală ruşinoasă. Mă simţeam umilită când mi se vorbea în arabă, deoarece înţelegeam ce mi se spunea dar, în momentul în care trebuia să vorbesc, ceva în mine se bloca.” Iar asta se întâmplă şi acum. Şi astăzi chiar îi e mereu teamă că pronunţă, că accentuează prost cuvintele în arabă. E nefericită din pricina distanţei create astfel între ea şi părinţii ei. Vă roagă să încercaţi să-i explicaţi în ce constă acest blocaj şi cum l-ar putea elimina.

Ei! Explicaţii, şi iar explicaţii... Important e să iasă. Pentru că acest lucru se pare că-i complică viaţa. Şi mai ales, o angoasează.

Da. Iată ce scrie: „Sunt incapabilă să vorbesc cu cei apropiaţi, cu părinţii mei.” Dar problema ei e mai ales faţă de tată: „Mi-e imposibil, o imposibilitate aproape fizică să

pronunţ măcar un singur cuvânt arab în faţa lui. Mi-e o frică îngrozitoare să nu-l decepţionez.”

E greu să-i dăm un răspuns acestei tinere, deoarece nu ştim nimic despre familia tatălui ei. Nu vorbeşte decât despre tată. Mi se pare că şi-a trăit prima copilărie, neîndrăznind să vorbească cu el limba ţării lui, deoarece voia să fie mai întâi fiica mamei ei şi să vorbească franceza. Şi apoi, la şcoală, tatăl a dorit totuşi ca ea să crească într-un mediu franţuzesc, din moment ce a dat-o la o şcoală franceză.

Ea spune că în acea perioadă era un fel de modă, ba chiar de-a dreptul snobism să-ţi trimiţi copiii să înveţe într-o şcoală unde se vorbea franceza.

Da. Dar împreună cu alţi copii care, toţi, vorbeau araba dinainte.

Evident.

Or, ea nu putea să vorbească araba; poate că nu a avut o bunică sau nişte mătuşi arabe pe care să le iubească.

Cred că aici e vorba despre o problemă de identitate. Aceea de a fi fiica propriului tată: nu-i era limpede că putea să păstreze cu el relaţii caste vorbind araba. Avea impresia că, dacă-şi dezvoltă latura arabă, ea îşi dezvolta ceva ce-i lipsea mamei şi astfel, ar fi devenit, ca să spunem aşa, concubina arabă a tatălui care avea o soţie legitimă franţuzoaică. Probabil că s-a petrecut ceva de genul acesta în prima ei sexualitate, cea pe care o numim pre-oedipiană, în momentul în care era obligată să aibă cu tatăl relaţii caste şi să comunice cu el prin limbaj.

Mă întreb dacă, frecventând studente marocane de la Paris, destăinuindu-se chiar uneia dintre ele, n-ar putea-o ajuta. Deoarece pasul ce ar urma să-l facă ar fi să creeze o relaţie de la soră la soră, de la soră marocană şi franceză la soră marocană. Acum, la vârsta ei s-ar putea simţi ca o soră pur şi simplu, fără identitate naţională, atât a mamei cât şi a tatălui. Numai că, de fapt, ea nu poate vorbi cu tatăl ei o limbă pe care acesta ar putea-o vorbi cu sora lui.

Învăţând să vorbească cu o prietenă, s-ar pregăti să vorbească marocana şi cu colegii ei bărbaţi şi, puţin câte

puţin, s-ar „vaccina” împotriva acestei imposibilităţi atât de selective de a vorbi limba „tatălui ei”. După cum scrie, această tânără pare a fi singură la părinţi, nu are fraţi. Tocmai acest aspect al comunicării fraterne cu tatăl ei ar trebui pus în discuţie: înţelege perfect ce spune, dar nu-i poate răspunde pentru că nu a avut un model în familie un „eu auxiliar”, soră sau frate cu care să vorbească araba, limba tatălui dar nu şi a mamei. Acest lucru trebuie depăşit. Cred că avem aici o mică problemă de comportament, specifică copilului singur la părinţi. I-a lipsit o familie mare – adică o bunică, o mătuşă, un unchi din partea tatălui –, familie în care să trăiască vorbind araba, precum şi fraţi şi surori, veri, verişoare care vorbind cu ea şi cu tatăl ei araba i-ar fi servit de model, de antrenori lingvistici.

Şi pentru a nu omite nimic trebuie să spunem, Françoise Dolto, că din numărul mare de scrisori pe care le-am primit în legătură cu bilingvismul, în majoritatea cazurilor nu apar probleme deosebite.

Acest lucru e într-adevăr interesant.

De altfel unii părinţi vă scriu: „Cred că nu trebuie făcut caz în faţa copilului de faptul că are dificultăţi în învăţarea uneia din cele două limbi.” Şi în felul acesta multe situaţii se rezolvă de la sine.

Cu siguranţă. Nici în faţa, nici în spatele lui. Trebuie să aibă încredere în el. Cea mai mare parte a acestor experienţe ne arată că, din când în când, apar mici blocaje care, mai târziu, dispar; că trebuie respectate dificultăţile copilului, dar fără să se facă din asta o problemă psihologică, un obiect de discuţie pentru toată familia. Acesta e lucrul cel mai important.

Albă ca Zăpada e cineva care trudeşte de dimineaţa până seara (Despre buna folosire a poveştilor)

Iată scrisoarea unei mame care nu are o problemă propriu-zisă dar este extrem de intrigată de comportarea fiicei sale de cinci ani şi jumătate.

Dar cred că asta este deja o problemă!

Fetiţa are o soră de paisprezece ani. Mama nu lucrează. Soţul se ocupă şi el de copil, „dar nu prea mult”, ne scrie ea. Fetiţa merge la grădiniţă de la doi ani şi jumătate. „Se plictiseşte foarte mult acolo”, precizează mama.

Dar de ce să mai trimiţi un copil la grădiniţă, dacă acolo se plictiseşte?

Aparent, fetiţa a dorit să meargă, dar a fost foarte decepţionată dându-şi seama că nu era împreună cu sora ei. A crezut, poate, că mergând la grădiniţă se va întâlni acolo cu sora ei mai mare. Aşa a fost la început. Să vedem ce se întâmplă acum: fetiţa ascultă multe poveşti, fie pe discuri, fie spuse de cineva. Este absolut, să spunem „normală” şi se comportă ca un copil de vârsta ei, dar e total fascinată de povestea cu Albă ca Zăpada. Mama vă scrie: „îi place atât de mult povestea încât, de doi ani, ascultă discul cam de două ori pe zi.” Iar mama trebuie să-i citească şi ea mereu povestea (în toate versiunile: a lui Disney, a lui Grimm etc.) „I-am făcut o rochie, copie perfectă a celei din basm. Ar vrea să i se vopsească şi părul în negru. Nu are pantofi cu toc, dar aduce mereu vorba pentru că ar vrea şi ea să aibă aşa ceva. Iar când, în timpul lecturii, se ajunge la momentul în care prinţul fermecat o trezeşte pe Albă ca Zăpada, sărutând-o ca în Frumoasa din pădurea adormită, ochii ei exprimă o emoţie puternică.” Mama precizează că fiica ei e destul de drăguţă, dar că cei din familie nu se extaziază în faţa ei tot timpul; mama i-a rugat chiar ea să nu-i facă fetiţei prea multe complimente.

Credeţi deci că fetiţa e fascinată deoarece Albă ca Zăpada din poveste e frumoasă? Ce semnificaţie poate avea acest lucru? Mama a citit, de exemplu, în cartea lui Bruno Bettelheim despre **Psihanaliza basmelor** tot ce se referă la Albă ca Zăpada, dar nu i se pare că tot ce scrie acolo corespunde cu reacţia fiicei ei.

În orice caz, oricare ar fi atracţia pe care un copil o are pentru un erou – Albă ca Zăpada este o eroină –, părinţii se pot folosi de ea pentru a-l ajuta să se dezvolte. Or, în acest caz, fetiţa e blocată în ceva imaginar; este un fel de leşin. Şi până la urmă nu se dezvoltă deloc, rămâne un copil ce pune întrebări, răspunde tot el la ele şi care trăieşte singur. Dar mai e un lucru pe care mama nu-l spune: dacă i-a confecţionat şi piticii – pentru că pare o femeie care dispune de timp!

În orice caz, i-a făcut rochia.

Întocmai. De fapt, nu-i atât de greu să pui nişte tocuri la pantofii unui copil (se pun nişte rondele care seamănă cu tocurile). Şi să-i găsească şi o perucă veche, de ce nu? Copiilor le place să se costumeze. Şi acum să vedem, de ce e nevoie de pitici? Sunt de acord că această fetiţă se preface că este Albă ca Zăpada, dar Albă ca Zăpada e cineva care trudeşte de dimineaţă până seara! Nu-i aşa? Cineva care face paturile, care confecţionează pături pentru pitici din material de toate culorile, care mătură, cântă etc. A fugit de acasă tocmai pentru că avea o mamă rea. Dar a fugit ca să devină mama celor şapte pitici. Şi numai Dumnezeu ştie ce mult se ocupă de ei. E o mamă extraordinară care face totul acasă! Ei bine, fetiţa asta ştie să fie o asemenea mamă? Să se deghizeze în Albă ca Zăpada, de acord, dar să şi cureţe legume, să gătească, să-i considere pe toţi ai casei: mama, sora şi ceilalţi ca pe piticii ei de care să se ocupe de acum înainte! În acest caz...

După părerea mea, îşi va alege imediat o altă poveste. O va înlocui cu **Frumoasa din pădurea adormită!**

Trebuie să ne folosim de poveşti pentru ca inteligenţa copilului să se dezvolte în viaţa reală. În acest caz, copilul

se refugiază în viaţa imaginară, iar mama nu joacă decât acest joc. Dar mai e şi altceva de făcut. De ce să nu ne folosim de erou pentru a ne identifica cu el în realitate şi nu numai în imaginar? Or, Albă ca Zăpada este cu adevărat o stăpână a casei, cât se poate de antifeministă, nu-i aşa? Asta e foarte bine, deoarece îi ajută pe copii să se dezvolte. Mama să-i arate, prin desene, tot ce face Albă ca Zăpada în casă; să-i arate că piticii lucrează şi ei, dar când se întorc acasă, găsesc totul pus la punct! Iată, deci! Fetiţa trebuie să se identifice şi cu ceea ce face Albă ca Zăpada şi nu numai cu rochia ei, cu frumuseţea sau cu singurătatea ei, cum pare că se întâmplă acum. Iată ce mă îngrijorează la fetiţa despre care vorbim: această plictiseală, refugiul ei într-o lume imaginară unde vorbeşte numai cu ea, dezinteresul faţă de treburile casei, pasivitatea la grădiniţă şi acasă, pierdută în visul ei, aşteptând un ipotetic Făt-Frumos de care să se îndrăgostească!

Dar, în general, când îi spunem unui copil o poveste, o legendă sau un basm, trebuie să insistăm asupra faptului că totul e o închipuire?

Nu există „trebuie”!

În sfârşit, ce e de dorit?

Eu spun că atunci când unui copil îi place un erou, este necesar să se identifice cu el nu numai în gând, dar şi prin ceea ce face. Să fii, de exemplu, Robin Hood: sunt unii cărora le place să se deghizeze în Robin Hood. Şi de ce nu? Dar să fie învăţaţi, de asemenea, să ochească bine! Nu e greu. Se face o ţintă pe un placaj şi se ocheşte de la o distanţă din ce în ce mai mare cu o săgeată nepericuloasă. (Se pot face acasă săgeţi mici, din creioane cu plastilină la capăt.) „Dacă eşti Robin Hood, ştii să ocheşti bine. Dacă nu, la ce bun?” N-am dreptate? Dar mai e şi îndemânarea, acrobaţia lui Robin Hood, felul în care le salvează pe fete de cei răi etc. În sfârşit, să nu fie numai aşa, o poveste imaginară, doar în mintea lui. Tot ce face copilul are ca scop să contribuie la dezvoltarea lui, să-l scoată din neputinţă pentru a-l face puternic în viaţa reală urmând exemplul eroului preferat. Or, în aceste poveşti, dacă eroii

sunt fiinţe imaginare, sunt de asemenea şi fiinţe exemplare care şi-au dezvoltat corpul, sunt abili şi eficace. Exact spre acest lucru trebuie să tindă copiii: să se străduiască să dezvolte în realitatea fiinţei lor sociale calităţile eroului sau ale eroinei pe care ei o admiră.

Nu doar cu părinţii, ci şi cu alţii (Lectura, televizorul)

Avem impresia că mulţi părinţi sunt decepţionaţi de copiii lor de îndată ce aceştia nu sunt exact aşa cum ar fi dorit sau ar fi visat ei să fie.

Da, din păcate aşa e!

Mama unui copil de treisprezece ani vă scrie: „Nu îi place să citească. Este un lucru surprinzător pentru noi deoarece atât eu cât şi tatăl lui avem întotdeauna multe cărţi în jurul nostru. Deşi noi citim cu regularitate, nu am reuşit să-l atragem şi pe el spre lectură. Citeşte benzi desenate (e mai bine decât nimic), dar şi aşa multă vreme nu s-a uitat decât la desene; iar textul îl citea doar când nu înţelegea desenul.” De pildă, pe la şase ani, îi plăcea să asculte discuri cu poveşti, în special Micul Prinţ, citit de Gerard Philipe. Când copilul a început şcoala, mama a încercat să-i dea să citească Micul prinţ în timp ce asculta discul. Dar, după câteva minute, copilul nu a mai acordat nici o atenţie cărţii, a închis-o şi nu a mai vrut să pună mâna pe ea. „În final, a învăţat să citească ca un papagal, fără să înţeleagă prea bine sensul cuvintelor, până când am găsit într-o zi un joc într-o revistă pentru copii, care l-a amuzat. De data asta a făcut eforturi ca să citească.” Mama mai dă şi alte exemple şi încheie: „Cred că şi gustul pentru citit îi va veni într-o bună zi, probabil ca şi celelalte: primul dinte i-a apărut la paisprezece luni; la un moment dat a azvârlit cât colo biberonul şi nu a mai vrut decât linguriţa etc. Îi plac sportul, activităţile manuale, muzica, dar nu vrea să înveţe. Urmează nişte cursuri de muzică la şcoală, a început să cânte la orgă. Îl ascultăm, căci noi dialogăm. Dar e păcat că nu se arată interesat şi de lectură, deoarece am vrea să aprecieze tot ceea ce e în cărţi, şi ceea ce noi apreciem atât de mult. Asta l-ar ajuta şi la şcoală.”

În cazul acesta, da, aveţi dreptate: avem de-a face cu

nişte părinţi care nu au copilul pe care l-au visat. În realitate, copilul lor este diferit de ei. Şi probabil că tocmai de aceea este diferit, pentru că, văzându-i cufundaţi în cărţi, nu se simte inclus în preocupările lor. Singura modalitate de a-l face pe un copil să-i placă să citească este să-i citeşti cu voce tare poveşti, până se face destul de mare. Nu există altă cale.

Cu toate acestea, când era mic…

Da, ştiu, dar atunci era vorba despre audio-vizual, despre discuri, televizor, radio. Când auzea o poveste, atunci îi plăcea. Dar copiilor le place şi mai mult atunci când tatăl sau mama le citeşte ceva. Şi, din moment ce acestor oameni le place să citească, iar el are treisprezece ani – la treisprezece ani, în ceea ce priveşte lectura, eşti absolut ca un adult –, pot citi cu voce tare tot ce citesc: dacă copilul se va plictisi, va pleca; dacă nu, va asculta şi va învăţa de la părinţii lui. E un copil foarte activ. Trebuie să adaug că, pentru băieţi, lectura timpurie reprezintă adesea o fugă de realitate. Părinţii sunt în general încântaţi când copilul lor citeşte mult; dar nu e bine. Or, în zilele noastre există, pe lângă ocupaţii ca acelea pe care le are acest băiat (ocupaţii manuale, fizice, sportive etc.), televizorul şi radioul. Suntem într-o altă epocă. Chiar atunci când această mamă şi soţul ei erau tineri, existau cu siguranţă mulţi alţii care, la vârsta lor, fugeau de realitate şi de contacte, de sport şi de lucru manual, sub pretextul cufundării într-o lume imaginară, care atunci era lectura. Fiul lor este un băiat ce are nevoie de viaţă reală, şi îl felicit pentru asta. Vârsta potrivită pentru a fi atras de lectură este pe la şaisprezece ani, când ai timp şi te cam plictiseşti pentru că nu ai destule contacte umane. Dar adevărata vârstă pentru lectură, pentru a citi într-un fel care e cu adevărat profitabil, este şi mai târziu, către optsprezece, nouăsprezece ani, deoarece atunci ai deja o experienţă a realităţii şi a lumii, iar cărţile se referă la toate acestea. Dacă nu, este o experienţă falsă, doar verbală; o experienţă care nu poate fi replasată în realitate, care nu-şi îndeplineşte rolul de a îmbogăţi ceea ce ai cunoscut şi

simţit deja adăugând ceea ce nu ai văzut şi ai vrea să cunoşti.

Spunând: „Are treisprezece ani, deci părinţii pot citi cu voce tare pentru el tot ceea ce citesc ei”, îmi închipui că îi veţi face pe mulţi să se indigneze. Există formule devenite locuri comune: de pildă, se vorbeşte întotdeauna despre acele cărţi care nu trebuie să cadă în mâna oricui…

Bineînţeles! Dar eu nu cred că părinţii se referă la asemenea cărţi.

Vreau să spun că anumite subiecte, anumite teme nu sunt considerate abordabile…

Ei nu, tocmai, nu e adevărat. Atunci când cărţile sunt bine scrise şi, indiferent de subiect – nu vorbesc bineînţeles despre cărţile pornografice sau erotice; mă refer la romane, eseuri, cărţi de documentare –, ele prezintă interes începând, să zicem, de la zece-unsprezece ani, dacă părinţii obişnuiesc să citească împreună cu copiii lor. Le vor spune: „Vezi, în capitolul ăsta există o pagină formidabilă. Mie mi s-a părut formidabilă. Am să ţi-o citesc.” Iar copiii vor discuta apoi despre ea cu părinţii. Doar aşa vor începe să aprecieze un autor. Deoarece o carte nu are sens decât dacă eşti în contact cu autorul care a scris-o. Altfel, copiii nu înţeleg o carte: ea rămâne o hârtie, un obiect, ce se însufleţeşte doar dacă părinţii i-au dat viaţă. Există de altfel şi o dovadă: copilului îi plăcea Micul Prinţ chiar atunci când era povestit de o voce nefamiliară, dar care îl însufleţea. Este limpede că citim pentru a avea povestea în urechi şi în minte. Dacă ne-o citeşte altcineva, suntem fericiţi. Deci, dacă aceşti părinţi vor să-i deschidă orizontul fiului lor, aşa trebuie să facă, şi nu să-i impună o lectură solitară care, pentru el, e doar plictiseală.

În legătură cu lărgirea orizontului, iată acum o temă care nu a fost abordată de noi şi care interesează pe mulţi părinţi: copiii trebuie sau pot să se uite la televizor? Ce le aduce televizorul copiilor? Ce le ia? E bine pentru ei? E rău?

Este, într-adevăr, o problemă a multor familii, mai ales că într-o familie trăiesc persoane de vârste diferite, care nu au deci nici aceleaşi motivaţii, nici aceleaşi interese. Asta

complică mult lucrurile.

O mamă vă explică de la bun început că este ostilă televizorului: „Sunt împotrivă, pentru că îi atrage pe oameni ca un magnet şi îi face prizonieri. Televizorul ucide conversaţia, este o capcană pentru copii, le oboseşte ochii. Şi apoi, putem spune şi că televizorul ucide viaţa de familie. Avem televizor acasă, dar nu îi las pe copiii mei să se uite.” Şi continuă comparând televizorul ca un fel de drog de care familia nu se mai poate lipsi.

Spune câţi ani au copiii?

Şapte şi doi şi jumătate; nu precizează dacă sunt băieţi sau fete. Dar scrie: „La şcoală sunt străluciţi…”

Chiar aşa! şapte ani! doi ani şi jumătate! străluciţi la şcoală!

Poate se cam pripeşte. Continui scrisoarea ei: „Sunt cu totul deosebiţi. De altfel, cred că acest lucru se datorează faptului că nu se uită la televizor. Noi facem şi alte lucruri cu copiii noştri. Organizăm jocuri, citim şi ascultăm muzică împreună, facem plimbări, discutăm.” Adaugă totuşi că soţul ei nu este defel de acord cu ea şi îi reproşează că nu trăieşte în pas cu vremea. De fapt, vă întreabă cine greşeşte, cine are dreptate, şi mai ales vă roagă să nu ezitaţi să-i spuneţi dacă ea e cea care greşeşte.

E imposibil să dăm un răspuns tranşant. Dar această scrisoare este destul de surprinzătoare, deoarece mama vorbeşte în acelaşi fel despre copilul ei de şapte ani şi despre cel de doi ani şi jumătate. Cum poate avea discuţii cu un copil de doi ani şi jumătate? Se pare că se referă mai mult la cel mare cu care are o relaţie privilegiată şi asta îl afectează oarecum pe soţul ei, din moment ce din cauza acestui copil el este privat de televizor.

Însă trebuie acum să adaug că televizorul poate fi deosebit de util pentru cei foarte mici: doi ani şi jumătate este o vârstă la care cele văzute la televizor dau de lucru imaginaţiei. Ele constituie sfera socialului pentru aceşti copii care, atunci când se întâlnesc în parc sau la grădiniţă, pot astfel vorbi şi despre altceva decât despre cei de acasă. Nu sunt a priori împotriva televizorului. Sunt împotriva

drogului, adică a lipsei de criterii în alegerea emisiunilor şi a monotoniei. Dar dacă televizorul este în permanenţă interzis înseamnă că aceşti copii din vremea noastră sunt crescuţi „retro”.

Şi pe urmă, emisiunile de miercuri – la care mă uit când am timp – sunt deosebite. Ele îi învaţă pe copii multe lucruri care pot fi spuse şi de alţii, nu neapărat de părinţii lor, de persoane care ştiu să se adreseze copiilor; e vorba despre poveştile cu animale, sau despre geografia pe viu... Mai sunt şi desenele animate. Probabil, ei nu-i plac, dar unele sunt foarte reuşite! Din păcate, sunt şi unele foarte proaste...

Însă aşa, ce o să se întâmple? Aceşti copii vor merge la unii colegi care se uită la televizor şi se vor gândi că mama lor nu ţine pasul cu vremea. Şi nu va fi bine. Cred că ar trebui să urmărească programele şi să aleagă: „Ia te uită, astă seară o să fie ceva foarte interesant; dacă vreţi – nu sunt obligaţi să vadă o emisiune pentru că Mama a spus că e bună – o să ne uităm.” Tot aşa pentru cel mic: să se uite într-o zi, singură, la emisiunile pentru cei foarte mici ca să vadă care sunt emisiunile destinate lor.

Deci soţul nu greşeşte cu totul?

Nu, cu atât mai mult cu cât până la urmă nici el nu are posibilitatea să se uite la televizor ca să nu le creeze copiilor un regim special. Or, nu cred că este recomandabil ca părinţii să fie centraţi exclusiv pe educaţia şi lărgirea orizontului copiilor lor. Atât şi numai atât. Dar, atunci, ei?

În această scrisoare există şi o altă întrebare. Tocmai aţi spus că dezvoltarea educativă a copiilor nu este singura preocupare; că toate trebuie făcute la timpul lor. Iar această mamă pare preocupată mai cu seamă de lărgirea orizontului copiilor ei. Vă întreabă: „Când ne dăm seama că avem copii inteligenţi, ce asimilează repede, este bine sau rău să-i îndemnăm să studieze, să le explicăm cât de importante sunt studiile, să-i facem să simtă că munca este o comoară? Cum trebuie să procedăm? Am dreptate sau e mai bine să-i lăsăm să-şi trăiască copilăria?”

Am impresia că ştie deja răspunsul! Când scrie: „să-şi

trăiască copilăria răspunsul meu este: bineînţeles! În caz contrar, copiii rămân ca o parte din mama lor. Părinţii trebuie să ştie că tot ce a fost însuşit, transmis, trăit, primit, doar din partea tatălui şi mamei, sau doar cu scopul de a le face plăcere acestora, va „cădea”, asemeni frunzelor uscate, în perioada pubertăţii. Copilului nu-i rămâne din copilărie decât ceea ce a integrat, nu numai din relaţia cu proprii părinţi ci şi din relaţia cu alţii. Este un lucru foarte important.

Acum, să vedem ce înseamnă să-i îndemni să studieze? Tot ce pot să spun este că e foarte rău ca un copil să sară o clasă. E mai bine să nu meargă la grădiniţă şi să intre direct la şcoală – dacă, într-adevăr, ştie să citească şi să scrie – la cinci ani şi jumătate sau şase ani, dacă are nivelul necesar, de exemplu în primul sau al doilea curs pregătitor. Dar din momentul în care a intrat la şcoală, nu trebuie să sară nici o clasă. Am văzut multe accidente la copii care au sărit o clasă pentru a le face plăcere părinţilor şi la un moment dat, au rămas în urmă. Deci, dacă copilul poate învăţa să citească, să scrie şi să socotească cu mama şi cu tatăl lui, foarte bine; este chiar mai bine decât dacă ar merge la grădiniţă, cu condiţia să aibă alte posibilităţi de a frecventa copiii, la joacă, în cercuri pentru copii.

Ascultându-vă, am impresia că nu vă plac părinţii care vor să-şi împingă copiii să studieze…

Cred că e periculos.

… şi care sunt tentaţi să descopere în familia lor un mic supradotat.

Toţi copiii sunt inteligenţi. Inteligenţa şcolară nu reprezintă aproape nimic faţă de inteligenţa generală. Inteligenţa înseamnă capacitatea de a da un sens tuturor lucrurilor din viaţă, nu numai şcolaritate. Ea se dezvoltă la fel de mult prin utilizarea muşchilor, a corpului, prin manualitate. Inteligenţa presupune memorie: exersarea memoriei cu ajutorul poeziilor, a poveştilor pe care le va putea spune, printr-o emisiune de televiziune pe care o va reţine, toate acestea dezvoltă inteligenţa unui copil; adică, posibilitatea de a comunica în legătură cu tot ce vede şi nu

numai şcoala. Aş vrea ca părinţii să înţeleagă că inteligenţa şi sensibilitatea pentru viaţă trebuie dezvoltate prin toate mijloacele pe care le foloseşte corpul pentru a se exprima.

Deseori, când părinţii îşi împing prea mult copiii să studieze, îşi dau seama că aceştia prezintă reacţii de respingere...

Aşa e.

... faţă de şcoală, pentru că acasă aceasta a fost prea valorizată.

Şi apoi, copiii precoce, cei care, de pildă, ajung la examenele terminale înainte de promoţia lor, îşi încep pubertatea „îndopaţi" din punct de vedere şcolar. Iar când, la vârsta studenţiei, trebuie să-şi trăiască viaţa corpului lor – pe care nu au cunoscut-o încă îndeajuns –, sensibilitatea faţă de alţii (faţă de fete sau de băieţi, în funcţie de sex), sensibilitatea artistică, se produce o cădere: interesul pentru studiu dispare. Şi e păcat, nu-i aşa, pentru nişte copii care au promis atât de mult? Noi, francezii, trebuie să renunţăm la această momeală, dacă pot spune aşa. S-a pus accentul pe şcoală, crezându-se că ea reprezintă esenţialul pentru inteligenţa copilului: „Copilul meu este în clasa a cincea. La vârsta lui! e extraordinar!" Într-adevăr, poate că aşa e. Există fiinţe ce se deschid foarte repede către multe lucruri. Dar ăsta nu e un motiv pentru a fi împinse exclusiv către viaţa şcolară. Spiritul de dreptate, dragostea şi atenţia acordată naturii, plantelor, animalelor, bucuria de a trăi, inventivitatea plină de iscusinţă, îndemânarea manuală şi corporală, o afectivitate disponibilă, experienţa psihologică în raport cu celălalt şi cu viaţa colectivă, acceptarea celorlalţi ca diferiţi, capacitatea de a-ţi face prieteni şi de a-i păstra, cunoaşterea istoriei propriei familii, a comunei, a regiunii, a ţării sale, deschiderea pentru artă, cultură, sport, sentimentul propriei responsabilităţi, curiozitatea faţă de tot, libertatea de a o satisface, iată calităţi care deseori nu se dezvoltă atunci când reuşita şcolară este singura valoare pentru care un copil este apreciat de părinţii săi.

Un copil, personal motivat pentru anumite lucruri –

oricare ar fi acest lucru – iată ce înseamnă un copil viu; dacă, pentru depăşirea eşecurilor şi decepţiilor sale, şcolare sau sentimentale, este susţinut de afecţiunea părinţilor săi şi de încrederea în el pe care ştiu să i-o acorde într-o atmosferă destinsă, atunci acesta va fi un copil hărăzit unui viitor reuşit.

Adaug faptul că în loc să se bucure că îşi văd copilul „înaintea” celor din clasă, părinţii ar trebui să fie interesaţi nu numai de capacitatea lui de a asimila cunoştinţe ci şi de prietenii pe care şi i-ar putea face în acest stadiu al dezvoltării sale, prieteni care să-l accepte ca pe unul de-al lor. Există deci două imperative ce trebuiesc nuanţate. Când un copil este în fruntea copiilor de vârsta lui, el riscă să fie izolat dacă, din punct de vedere fizic, iar apoi sexual, este imatur în raport cu ceilalţi. Acest lucru este chiar mai dăunător pentru dezvoltarea caracterului decât dacă copilul este mai mare decât colegii lui de clasă. Deci ar fi mai înţelept ca un copil strălucit să nu fie încurajat să o ia „înaintea” celor din aceeaşi clasă până nu a împlinit cincisprezece ani.

Să explicăm zgomotele, să iubim muzica pentru a o face iubită (Sunetele: zgomotul, muzica)

Trăim într-o societate în care suntem înconjuraţi şi uneori chiar agresaţi de sunete şi zgomote… în acest sens, mulţi părinţi tineri vă întreabă: cum pot fi obişnuiţi sugarii cu zgomotele, cum să li se prezinte sunetele pe care le descoperă aproape în fiecare clipă, în fiecare zi, şi care deseori îi sperie pentru că nu pot să le identifice?

Trebuie spus că, în casă, copilului îi este frică de zgomotele aspiratorului, ale aparatelor electrice zgomotoase, ale apei de la W.C. Singurul mijloc de a preveni sau vindeca aceste angoase este să iei copilul în braţe şi să-i explici: „Ştii, zgomotul care nu-ţi place vine de la aspirator, de la bazinul de apă al W.C.-ului etc.”, spunându-i exact numele. „Hai, să vezi.”

Chiar dacă copilul nu are decât câteva săptămâni?

Bineînţeles, chiar la opt, la cincisprezece zile! Mama trebuie să-l pună să asculte toate zgomotele familiare ţinându-l în braţe. În felul acesta zgomotele fac parte dintr-un fel de „mămoşire” liniştitoare.

„Mămoşire”? Ca să vezi!

Îmi place acest cuvânt. Când totul este „mămoşit” în viaţa unul copil, în viaţa familială, totul este liniştitor. Deoarece totul face parte din intimitatea mamei. Copilul se teme de zgomotul aspiratorului pentru că, în general, îl aude în momentele în care mama lui este la treabă, agitată, grăbită: e un lucru neplăcut pentru ea, dar trebuie să-l facă. Iar copilul simte tot timpul o tensiune. De fapt, îi e teamă de tot ce presupun aceste activităţi, mai ales dacă, la început, când era foarte mic, nu a văzut că ele sunt o parte obişnuită, curentă, din viaţa mamei sale.

Există şi zgomotul produs de sirenă în prima joi a fiecărei luni. Mai ales dacă părinţii locuiesc lângă o

asemenea sirenă, mama trebuie să-şi ia copilul în braţe în ziua aceea, începând cu douăsprezece fără zece pentru a fi sigură că primele sunete nu-l vor surprinde pe copil. Sau, dacă se găsesc pe stradă, să-l ia în braţe de îndată ce aude sirena. Sirena este ceva antifiziologic. Când o aud, unii sugari se chircesc şi se învineţesc de spaimă. Dar dacă mama îi liniştеşte, se uită în ochii lor şi le spune: „Nu e nimic; asta e sirena. Nu trebuie să-ţi fie frică. Mama e aici!”, totul e în ordine. Pe urmă, vor putea auzi, fără nici o teamă, tot felul de sirene, ale maşinilor, ale fabricilor. E suficient să fim atenţi la început.

Cât despre zgomotele bazinului de apă de la W.C.; copilul este neliniştit şi nu ştie ce s-a întâmplat cu caca pe care l-a făcut; acesta este o parte din el şi îi e teamă să nu fie într-o zi luat şi el de apă, dacă din întâmplare ajunge acolo. Deci zgomotul e ceva care îl poate lua şi pe el. Tot aşa, sunt copii care intră în panică, când cada golindu-se, face acel zgomot de sifon, ca şi cum le-ar fi teamă să nu fie luaţi şi ei de acel vârtej. Despre toate acestea trebuie să li se vorbească, folosindu-se cuvinte potrivite, atunci când încă nu vor să se uite, iar mai târziu să li se arate despre ce e vorba. După aceea, se vor obişnui foarte bine.

Şi mai ales, niciodată să nu se râdă de copilul căruia îi este frică de un zgomot. Să nu i se spună niciodată: „Ah! ce prost eşti! E aspiratorul.” Pentru că este un copil care vrea să ştie. Trebuie să i se explice zgomotul cu ajutorul unor cuvinte care să-l liniştească.

Trebuie deci să evite să pună în funcţiune toate aceste aparate în prezenţa lor?

În nici un caz! Şi să i se arate copilului cum poate să le dea drumul singur, apăsând pe buton.

Şi acum, o cu totul altă întrebare. Fără a intenţiona să dăm soluţii în legătură cu probleme care nu depind de specialitatea d-voastră, dar care îl privesc totuşi pe copil, am ales câteva scrisori referitoare la trezirea gustului pentru muzică la copii, în special prin lecţii de pian. Deoarece lecţiile de pian revin des în scrisorile pe care le primim. Iată una, reprezentativă pentru multe altele, din

partea unei mame care are trei fete, de unsprezece, nouă şi patru ani. Problema este că bunica din partea mamei, profesoară de pian, dă lecţii fetiţei de nouă ani. Înainte, începuse să-i dea lecţii şi celei mari, dar aceasta a renunţat, scrie mama, după unu sau doi ani de ţipete, plânsete, urlete, indispoziţie din partea copilului, de fiecare dată când trebuia să meargă la lecţie. De altfel, şi cea de-a doua fată a făcut acelaşi lucru anul trecut. De fiecare dată, aceleaşi urlete: „Nu vreau să merg”, „Nu-mi place pianul” „Prefer să fac altceva” etc. Până la urmă, părinţii se întreabă dacă trebuie să persevereze, să-i oblige pe copii să înveţe muzica, să meargă la lecţii de pian şi să le suporte; şi dacă, în final, nu vor fi recunoscătoare acestor părinţi care le-au obligat să depăşească acest moment dificil. În ceea ce-l priveşte, tatăl, când este întrebat ce trebuie făcut, răspunde: „Aşa e, încep cu lecţiile de pian. Apoi la şcoală va fi la fel. Nici acolo nu or să vrea să meargă.”

Dar e cu totul altceva, din moment ce şcoala e obligatorie! Dacă unui copil nu-i plac lecţiile de pian, înseamnă că profesorul nu a ştiut să-i trezească gustul pentru această disciplină, fie din cauza atmosferei pe care o creează în timpul lecţiilor, fie pentru că nici acest profesor nu este încântat de meseria lui. Fiindcă, dacă faci această meserie şi eşti nervos, înseamnă că ea nu-ţi face plăcere. Şi rişti, în felul acesta, să-i îndepărtezi pe copii pentru totdeauna de ceea ce le predai. Câţi pacienţi nu am văzut, muzicieni prin natura lor, care au fost pe viaţă dezgustaţi de muzică de către un profesor la lecţiile căruia atmosfera era proastă? Şi, apoi, profesorul trebuie să se adapteze: a văzut că unui copil nu-i place pianul? Ei bine, din moment ce e plătit pentru o oră sau o jumătate de oră de muzică, în timpul ăsta să-i cânte copilului! E mult mai bine decât să-l oblige pe el să cânte când lucrul acesta nu-i place. Pentru cei care o iubesc, muzica este o plăcere. Acest lucru se vede după plăcerea cu care o ascultă, nu întotdeauna după plăcerea cu care o fac.

Nu ştiu care sunt relaţiile dintre aceste nepoţele şi bunica lor şi nici dacă mama este şi ea o bună pianistă şi

dacă îi place muzica. Dacă ea însăşi iubeşte muzica, înseamnă că ascultă des muzică, că vorbeşte despre plăcerea de a asculta şi de a face muzică. Or, aşa învaţă copiii să o iubească: auzind-o de mici, deoarece părinţii lor cântă şi încearcă să afle ce fel de muzică îi place copilului lor.

Repet: în primul rând, trebuie ca şi părinţilor să le placă muzica! Unui copil îi place ceva prin fuziune afectivă, emoţională cu mama lor. Dacă aceste fetiţe învaţă pianul pentru că mama lor vrea să-i facă plăcere propriei sale mame, e un lucru ratat. Şi aşa e pentru că există o motivaţie în această relaţie, de la mamă la mamă, şi nu în cea cu copiii ei. Şi, în plus, părinţii o fac pentru ca mai târziu copiii să le fie recunoscători, într-adevăr, dacă faci ceva pentru a avea recunoştinţa copiilor, înseamnă că faci educaţie pe dos.

Am vorbit despre dragostea profesorului pentru meseria sa, despre dragostea părinţilor pentru muzică; dar există şi atitudinea proprie a copilului. Un copil „învaţă” o artă doar dacă o iubeşte. Iar acesta, la rândul lui, va afla mai târziu ce le place propriilor săi copii. Poate că această femeie nu a fost crescută de mama sa? sau poate aceasta nu a aflat ce-i plăcea ei. Altfel nu ar insista ca un copil să studieze un instrument care nu-i place.

În schimb, un asemenea copil ar putea fi dus la audiţii de pian unde interpretează alţi copii sau la concerte. I se poate spune: „Mie îmi place atât de mult muzica! Vrei să vii cu mine la concert? Dacă te plictiseşti, ai să ieşi; o să mă aştepţi afară.” Şi îi va spune plasatoarei: „Eu vreau să ascult concertul. Vă rog să aveţi grijă de el dacă iese.” Treptat, copiii care văd că părinţii lor iubesc muzica, încep să o iubească şi ei, mai ales dacă nu este considerată ca o pedeapsă. Bineînţeles, copiilor nu le place de la început orice fel de muzică. Vorbeam mai înainte de sugari. Din experienţă se poate spune că acestora le plac secvenţele muzicale foarte scurte din Mozart şi Bach – variaţiuni, de pildă –, la unul sau două instrumente (violoncel şi pian; pian şi vioară); nu orga, pentru copii este prea complexă şi nu o

pot analiza – căci urechea copiilor analizează în mod inconştient foarte bine muzica, în măsura în care nu este atenuată de o prea mare intensitate sonoră. Dar în Le Petit Livre, de Anna Magdalena Bach, de exemplu, clavecinul, pianul, flautul, vioara, violoncelul, le plac foarte mult copiilor. Când sunt mai mari, există metode minunate care formează gustul muzical şi urechea armonică. Metoda Mariei Jael, de pildă: există profesori din învăţământul de stat care s-au format după această metodă (probabil că există şi altele, dar eu o cunosc pe aceasta). Şi, pe urmă, există corurile pentru copii. Iar, dacă copilului îi place, de ce să nu facă dans?

Trebuie reţinut de asemenea că un copil începe uneori să înveţe un instrument şi apoi renunţă. Asta nu înseamnă că nu îi place muzica! Să i se spună: „Din moment ce nu-ţi place, banii pe care îi dădeam pe lecţii am să-i pun deoparte pentru când o să vrei să înveţi să cânţi la un instrument sau altceva.” Doar în felul acesta părinţii arată că ştiu să preţuiască faptul că propriului lor copil îi place o artă. Şi e adevărat că, în viaţă, plăcerea pe care ţi-o dă arta este o foarte, foarte mare bucurie; când, mai târziu, lucrezi şi te întorci acasă obosit, este nemaipomenit să ai această posibilitate de evadare. Deci, din moment ce aceşti părinţi au bani pentru aşa ceva, să pună deoparte banii pentru lecţii şi să-i spună copilului, cu creionul în mână: „asta este preţul unei lecţii. Ai fi avut una pe săptămână; asta înseamnă atâta pe lună” etc.

E tot ce pot să spun. Dar sunt indignată când văd copii care merg la lecţii de pian ca şi cum ar merge la nişte ore de tortură. E groaznic! Nu pot decât să repet: de vină e sau profesoara, sau relaţia copilului cu această persoană, sau, într-adevăr, copilului nu-i place muzica. Iar acest lucru trebuie respectat.

Încă o întrebare despre lecţiile de pian. Părinţii se întreabă mereu: „Există o vârstă ideală? Când e bine să se înceapă?” – dacă, bineînţeles, copilul dovedeşte că are înclinaţie.

Pianul sau iniţierea muzicală?

Ambele, pe de-o parte pianul şi pe de alta iniţierea.

Iniţierea muzicală: cât de repede; la două luni, dacă se poate; şi chiar în utero. Aşa fac ţiganii: în utero şi în săptămânile de după naştere; cel mai bun muzician vine şi cântă lângă femeia însărcinată şi apoi, lângă leagănul copilului în primele luni de viaţă. S-a observat că un copil care a auzit în felul acesta un instrument, cel mai adesea, dacă este un copil dotat muzical, se va consacra acestui instrument. Este foarte interesant să cunoaştem tradiţiile unui asemenea popor foarte dotat din punct de vedere muzical.

În Germania, pe de altă parte, iniţierea muzicală începe la grădiniţă, şi uneori chiar la creşă, prin cântece ritmate de tamburine. Iar profesorii de la conservator vin să-i depisteze pe cei cărora le place muzica şi au ureche bună. Începând cu doi ani şi jumătate sunt luaţi cu autocarul la conservator, în clasa celor mai mici. Apoi, când sunt deja la grădiniţă, cei cărora le place muzica sunt iniţiaţi cu ajutorul instrumentelor care le plac: două luni, un instrument; alte două luni, alt instrument. Sunt respectate gustul copilului şi atracţia lui de moment, deoarece, în funcţie de copil, doar pe la cinci-şase ani copiii sunt pasionaţi cu adevărat de un instrument sau, dimpotrivă, sunt îndreptaţi spre cor sau spre cercuri de cântece şi dansuri. Şi în felul acesta îşi continuă educaţia muzicală. Pentru unii, dorinţa de a studia un instrument muzical apare câteodată pe la nouă-zece ani, mai des la pubertate, dar au fost pregătiţi prin această educaţie. Este extraordinar faptul că iniţierea muzicală a precedat perioada pubertăţii, mai ales dacă ea nu l-a dezgustat pe copil, dacă a avut loc în joacă şi cu o ureche deja formată. Muzica, ritmurile şi sunetele fac parte din viaţă, ca şi formele şi culorile. Sursă de plăcere pentru toate fiinţele umane. Dar copiii pot fi şi îndepărtaţi de o plăcere, dacă aceasta devine obligatorie.

Nu orice adevăr trebuie spus (Vorbăreţul, obraznicul şi pârâciosul)

O mamă vă scrie despre băieţelul ei de patru ani care, cum se spune, vorbeşte ce nu trebuie şi o pune adesea în situaţii jenante prin reflecţiile pe care le face cu voce tare pe stradă. De pildă, apropiindu-se de un african, spune: „Ai văzut ce negru e domnul!”; sau, când vede un domn în vârstă trecând strada: „L-ai văzut pe domnul? E foarte bătrân; o să moară curând.” Mama e foarte stânjenită în asemenea momente. Şi îşi pune şi o altă problemă: „Am două prietene cu situaţii familiale dificile. Una şi-a pierdut soţul care s-a sinucis şi are un copil de aceeaşi vârstă cu al meu; acesta nu şi-a cunoscut, la drept vorbind, tatăl. Cealaltă e despărţită de soţul ei, iar cei doi copii îşi văd destul de rar tatăl. Mă tem că, într-o zi, băiatul meu, cu obişnuitele lui reflecţii, îi va răni pe aceşti copii, punându-le întrebări prea directe despre tatăl lor. Trebuie să aduc eu vorba despre asta sau să aştept să spună el ceva?”

În primul rând, această mamă ar putea să-şi întrebe cele două prietene dacă le-au vorbit copiilor despre situaţia lor familială. Dată fiind vârsta, aşa ar trebui să stea lucrurile. Unul ar trebui să ştie că tatăl său a murit când el era mic – arătându-i fotografiile acestui bărbat dinainte de naşterea lui sau de când el era foarte mic –, iar celorlalţi li se poate vorbi deschis, nu sunt ei singurii copii care îşi văd rar tatăl care a divorţat. Atunci când copiii sunt la curent cu situaţia lor, nimic nu îi mai răneşte, evident dacă nu se urmăreşte aşa ceva ci, pur şi simplu, discutarea unui lucru concret.

Iar în ceea ce priveşte observaţia copilului făcută pe stradă asta nu înseamnă că este rasist: el spune că domnul acela e negru pentru că e într-adevăr negru. Bineînţeles, există situaţii jenante. Există copii telepaţi şi vizionari: ştiu o fetiţă care, într-o zi, fiind în tren, după ce o doamnă

tocmai explicase că merge să-şi întâlnească soţul, a spus dintr-odată cu voce tare: „Nu e adevărat! Soţul ei nu e acolo. Merge să se întâlnească cu un alt domn fără să-i spună soţului ei.” Doamna s-a înroşit toată…

Asta se numeşte „să calci în strâchini”!

Nu se spune că din gura copiilor iese adevărul? Ei nu-l spun ca să facă rău, ci, unii, pentru că sunt telepaţi sau vizionari, iar alţii, pentru că ştiu să observe.

Aceşti copii trebuie aduşi la realitate?

Nu cred. În cazul acesta concret, când mama va simţi că lucrurile spuse de copilul ei au rănit sau au şocat, îşi va cere ea scuze. Iar fiului ei îi va spune: „Sst! Sst!” Iar după aceea: „Adineaori, i-ai spus acelui domn că o să moară. Ţie ţi-ar place să mori?” Şi îi va explica că nu-i spui cuiva ceva ce îl poate supăra. Copilul acesta e cu siguranţă inteligent şi sensibil. Cred că, dacă vorbeşte acum cu el, îi va educa sensibilitatea. Să-i spună: „Toate lucrurile adevărate poţi să mi le spui încet mie.” Când se vor plimba pe stradă, să-i spună în secret: „Această doamnă e foarte urâtă”, „Acest domn este rău” Sunt şi copii care spun: „Uită-te la doamna asta, ce albastră e!”, sau „Oh! ce roşie e!” Asta înseamnă că li se pare drăguţă. La patru ani, copiii îşi exprimă câteodată sentimentele faţă de cineva cu ajutorul culorilor. Şi-i pot spune acest lucru mamei lor, care înţelege pentru că ea comunică cu ei. Iar mama să-i explice: „Sigur! Roşie, în glumă, pentru că tu vrei de fapt să spui că este simpatică sau că nu este simpatică.” Nu pot să spun mai mult. Acest copil nu are decât patru ani… Să nu i se facă morală!

Să vedem scrisoarea unei mame de-a dreptul disperată: „Trebuie să iau în serios sau pot să minimalizez ceea ce s-a întâmplat?” Fiul ei, de şase ani, a început şcoala de puţin timp. „Aseară, când m-am întors acasă, l-am găsit pe soţul meu complet schimbat la faţă”, scrie ea. Iată ce s-a întâmplat: plecând de la şcoală, fiul ei a insultat-o pe directoare pentru că, în timpul pauzei, îi luase maşinuţele cu care se juca. Când bunica s-a dus să-l ia după ore de la şcoală, l-a auzit pe copil izbucnind într-o criză de furie şi ţipând la adresa directoarei: „vacă”. Din fericire, aceasta nu

l-a auzit…

Dar a auzit bunica!

Da. Şi i-a spus tatălui, care i-a spus mamei. Şi toţi se întreabă şi comentează: „Vă daţi seama! Ce s-ar fi întâmplat dacă directoarea ar fi auzit? Ce s-ar fi ales de fiul nostru?” Mama continuă: „Ca în fiecare seară, l-am întrebat pe băieţel ce s-a întâmplat peste zi, ce a mâncat la cantină…”

Opriţi-vă, nu vă mai las să continuaţi, pentru că acest „ca în fiecare seară”… e îngrozitor. Aşa cum am mai spus, părinţii îi întreabă pe copii ce s-a întâmplat la şcoală, iar ei nu îşi mai aduc aminte sau îşi aduc aminte doar puţine lucruri. Şi acest incident l-ar fi uitat complet dacă bunica nu ar fi făcut atâta caz de el.

De fapt, el asta i-a şi răspuns mamei sale: că a uitat.

Dar aşa şi e! În timp ce bunica a fost şocată: ea şi-a imaginat ce ar fi simţit dacă copilul i-ar fi spus ei acele lucruri. În ceea ce o priveşte pe directoare, probabil că a auzit tot, dar a fost destul de inteligentă ca să-şi pună „filtrele” şi să nu bage în seamă. Aşa trebuie făcut cu un copil care răspunde în felul acesta. E clar că nu a fost frumos din partea ei să îi ia maşinuţele! Băieţelul era la şcoală de trei sau patru zile şi voia să-şi facă praf colegii şi colegele cu maşinuţele lui! Dar regulamentul nu permite aşa ceva, asta-i tot! Asta este legea, iar legea e dură. Cine nu spune, cel puţin o dată în viaţă, la adresa poliţiştilor, a judecătorilor: „Porcii!”? Nici nu merită atenţie. În schimb, toată drama asta pe care o fac părinţii e ceva îngrozitor.

Deci, mama continuă: „Într-un târziu, a cedat şi mi-a mărturisit.” În acel moment, copilul a izbucnit în plâns, s-a dus şi s-a închis în camera lui şi a ieşit mai târziu cu un desen pe care i l-a oferit mamei. „Eu nu m-am lăsat prinsă în cursă tocmai pentru că ştiu că e foarte şmecher. Dar mi-a fost foarte greu să refuz acel desen.”

Dar de ce să-l refuze?

Iată urmarea: „I-am explicat de ce în seara aceea, la culcare, nici nu o să-l alint ca de obicei, nici nu o să-i citesc. Dar, la ora zece, el încă nu dormea. A trebuit să dau

înapoi.” Pe scurt, ei i s-a părut că e o dovadă de prea mare şmecherie din partea lui să-i ofere un desen după tot ce a spus.

Iată imaginea tipică a părinţilor care nu-şi pot asuma faptul că un copil are un moment de revoltă şi de adevăr pentru a exprima ce simte. Sunt de acord că nu orice adevăr trebuie spus. Iar acest lucru trebuia pur şi simplu să i se explice: „Ascultă, altă dată să fii atent. Când îţi vine să spui ceva despre o persoană pe care trebuie să o respecţi ca să nu ai necazuri după aceea, vorbeşte cu noi. Şi, pe urmă, acum ai aflat că nu trebuie să iei maşinuţele cu tine la şcoală.” Dar acest tată schimbat la faţă, această mamă disperată… mi se par chiar amuzanţi – numai că acordă o importanţă mult prea mare gestului unui copil nostim şi care a rămas el însuşi.

Scrisoarea următoare ridică, printr-un caz particular, o problemă pe care noi am pus-o puţin sau chiar deloc în discuţie până acum: aceea a copiilor pârâcioşi. Mama care vă scrie are doi băieţi: de cinci ani şi jumătate şi de patru ani. Problema e cu cel mare; e foarte bun în clasă…

Ce înseamnă, la cinci ani şi jumătate, că e foarte bun în clasă?

Mama scrie doar că învăţătoarea este mulţumită de el pentru că învaţă foarte repede.

Adică, este inteligent.

Întotdeauna a fost fricos, de când era foarte mic, iar acum îi este teamă de colegii lui. Nu îndrăzneşte să se apere dar, în schimb, pârăşte şi povesteşte tot, fie învăţătoarei, fie mamei. Degeaba îi spune aceasta să nu mai facă aşa, el continuă.

Mama ne propune şi o explicaţie: când copilul avea douăzeci de luni, şi-a pierdut bunicul din partea tatălui, care avea o brutărie. Părinţii s-au văzut siliţi să preia ei brutăria şi să lucreze acolo; din acest motiv, i-au lăsat pe copii în grija bunicii care tocmai devenise văduvă. Aceasta îi ducea zilnic cu ea la cimitir: „Cred că poate asta l-a marcat. Pe moment, nu am îndrăznit să-i spun soacrei mele să nu-i ia pe copii la cimitir, deoarece simţeam că suferă

enorm, iar asta o ajuta.” Mai spune că primii ei ani de căsătorie nu au fost prea buni, că deseori ea şi soţul ei erau supăraţi unul pe altul zile în şir fără să se întrebe dacă pentru copii acest lucru era vizibil. Acum, se înţeleg mult mai bine.

Este clar că viaţa dificilă pe care a avut-o de la douăzeci de luni când, deodată, mama lui a fost obligată să-l lase şi să se ocupe de magazin etc., sunt lucruri care l-au marcat. Acest copil a rămas cu o bunică care îşi trăia propria durere. Şi, în acel moment, şi-a format o deprindere „masochistă” – adică: din moment ce era obligat să se simtă bine peste zi cu bunica, se obişnuise să se simtă bine şi cu suferinţa ei. De aceea, astăzi, se lasă bătut de ceilalţi, este într-un fel victimă. Pentru că, la început, a fost „victimizat”. Înţelegeţi?

Cum poate fi ajutat?

Unui asemenea copil, care se lasă mereu bătut de colegii lui, trebuie să i se spună – am mai scris asta –: „Ascultă! N-ai fost încă suficient de atent la cum te bat copiii, când doare cel mai tare (trebuie folosite aceste cuvinte: „doare cel mai tare”). Dacă te poţi feri de lovituri, fereşte-te! Dar când unul se năpusteşte asupra ta, aminteşte-ţi ce ţi-am spus. Şi, când ai să ştii deja ce doare cel mai tare, după o vreme, ai să ştii şi tu cum se dau loviturile şi ai să te poţi apăra. Ai să vezi atunci că prietenii tăi nu o să se mai gândească să te atace. Şi o să fie foarte distractiv să te baţi şi tu puţin.” Doar aşa poate fi ajutat acest copil. Nu serveşte la nimic să i se spună: „Apără-te”, din moment ce el nu poate decât să se plaseze în poziţie de obiect şi de victimă. Deci, fără angoasă şi cu ajutorul încurajărilor primite, el trebuie să facă ucenicia agresivităţii faţă de ceilalţi, fiind foarte atent la tehnica celor care îl atacă. Cum este inteligent, va învăţa şi asta şi va reuşi să se apere. Nu trebuie nici să-şi bată joc de el, nici să-l compătimească, nici să-i acuze pe ceilalţi, ci să-l determine să ştie să se facă respectat, răspunzându-le celorlalţi, prin replici chinestezice, cu aceeaşi monedă. Este un copil prea pasiv.

În legătură cu tema, această mamă ne povesteşte şi o altă istorioară exemplară: „Vara trecută, în timpul vacanţei, mi-am dus băiatul la piscină să ia lecţii de înot. Am dat peste un instructor care nu era probabil un psiholog prea fin, şi care mi-a spus că nu e, oricum, atât de grav dacă copilului îi e teamă, deoarece e inteligent şi va fi suficient să-l oblige să-şi domine teama. Dar băiatul meu şi-a pierdut pofta de mâncare, era mereu angoasat şi vroia să aibă o lampă mică în camera în care dormea, spunând că nu poate să doarmă pe întuneric.” Şi apoi, în ultima zi, a fost groaznic. Instructorul l-a dus în bazinul cel mare: copilul a fost literalmente paralizat şi urla: „Mi-e frică.” Mama nu a intervenit, dar când instructorul a venit înapoi cu băiatul, acesta era îngheţat, cu ochii închişi – deşi afară erau 35° –, şi nu şi-a revenit cu totul decât după o baie fierbinte. Evident, a spus că pentru el s-a terminat cu bazinul de înot; şi nu s-a mai dus niciodată. Mama încheie punându-vă această întrebare: „Ce e de făcut ca să scape de această frică, de aceste angoase, ca să nu mai pârască? Să-l dau să facă sport – până acum nu a prea mers? Şi ce sport l-ar ajuta?”

În primul rând, fără sport! La cinci ani şi jumătate, e prea devreme să-l înveţi să înoate pe un copil care nu vrea şi care, de la prima lecţie, nu era prea încântat de ceea ce urma să facă. Pe motiv că au plătit deja o serie de lecţii – în general aşa se petrec lucrurile la bazin –, părinţii nu trebuie să-şi spună: „Din moment ce am plătit atâtea lecţii, măcar să le facă…” În cazul acesta, e păcat că au continuat. Dacă băiatul ar fi avut opt ani, lucrurile ar fi fost complet diferite; o încurajare l-ar fi ajutat. Dar părinţii trebuie să ştie că nu se duce la înot un copil de cinci ani şi jumătate decât dacă o cere el. Iar atunci i se va face unui instructor sau unui alt profesor următoarea propunere: „Aţi fi de acord să-l luaţi de probă o dată? Dacă îi place, va face mai departe.” Am putea spune că această mamă consideră că fiul ei are deja opt ani.

Trebuie să adaug şi faptul că, dacă ea şi soţul ei ar fi intrat în apă cu băiatul, acesta s-ar fi obişnuit cu bazinul; s-

ar fi jucat cu tatăl şi mama lui până în ziua când, înotând ca un căţel, aşa cum fac toţi copiii, ar fi spus: „Vreau să învăţ să înot repede şi bine.” E clar că în acel moment lucrurile s-ar fi petrecut cu totul altfel.

Şi acum, să vorbim despre copiii pârâcioşi.

Nu ştim defel a priori ce înseamnă „a pârî” pentru un copil. Deci să fim atenţi ce cuvinte folosim. Uneori este foarte util ca un copil să spună, de exemplu, când un altul este în mare pericol şi nimeni nu ştie. Dacă le spunem copiilor că nu trebuie niciodată să pârască şi dacă sunt certaţi sau pedepsiţi pentru asta, nu vor mai îndrăzni să anunţe când se întâmplă ceva periculos. Când un copil vine şi spune: „Cutărică a făcut cutare lucru”, mai bine îl întrebăm: „De ce vii să-mi spui asta?” Dacă răspunde: „Pentru că nu e bine ce a făcut!”, i se va explica: „Da, e interzis să faci aşa ceva (sau „da, ai dreptate, nu e bine”). Şi fiindcă ştii, să nu faci şi tu ca el”. În schimb, dacă răspunde: „Pentru că trebuie să fie certat”, i se va spune: „Lasă, a avut noroc că nu l-am văzut (sau auzit)”, sau poate: „A avut noroc că a scăpat de data asta, pentru că nu a păţit nimic grav” (căci din ce cauză ne apărăm de lucruri, dacă nu pentru că sunt periculoase?) Dar dacă copilul ne anunţă că un altul face ceva periculos, trebuie să-i fim recunoscători: „Îţi mulţumesc că m-ai prevenit”; dar în acest caz nu vorbim de pârâ. Mergem să vedem ce se întâmplă, punem capăt imprudenţei, dar niciodată nu certăm copilul care a greşit şi a fost pârât. Niciodată.

Acestuia, îi vom spune: „Ştii că e rău ce ai făcut” sau „E periculos ce faci. De aceea nu aveai voie.” Dacă, deşi nu a ascultat, nu i s-a întâmplat nimic grav i se va spune: „De data asta ai scăpat. Cu atât mai bine! Nu te cert. Ai avut noroc că nu te-am văzut, pentru că m-aş fi speriat foarte tare.” Există deci o diferenţă. Copilul nu trebuie certat, trebuie văzut dacă e în siguranţă. Dacă nu, îl ajutăm să iasă din necazul în care a intrat. Iar celui care a venit să spună, îi mulţumim: „Ai făcut bine că ai venit, pentru că erai îngrijorat. El a riscat. Ar fi putut să fie periculos.”

Doar aşa pot fi ajutaţi copiii. Nu li se va spune că e urât

să pârască pentru că nu ştim despre ce e vorba. Trebuie interzisă răutatea celui care pârăşte pentru ca celălalt să fie certat. Iar dacă aşa ceva există, acest lucru se datorează numai părinţilor care îi ceartă pe copiii pe care alţii i-au pârât, nu-i aşa?

Ar trebui probabil să trecem la un caz mai precis, atunci când cel care pârăşte a fost victima celui pe care îl pârăşte. „Te spun lu' mama" (sau "lu' tata" sau "lu' doamna"): este o ameninţare pe care o auzim deseori acasă sau la şcoală, în pauză. Cum trebuie să reacţioneze adultul când un copil se plânge de un coleg, de un frate sau o soră, în urma unei încăierări în cursul căreia a fost victima celuilalt copil?

În această situaţie trebuie să fim atenţi şi să evităm două primejdii: pe de o parte, să nu-i arătăm compasiune celui care se plânge (uneori rănit) şi, pe de alta, să-l agresăm şi noi prin vorbe, prin „bătaie" sau pedeapsă pe agresor – cele două primejdii făcându-le rău ambilor copii. Şi, la urma urmelor, asta nu este educaţie.

Trebuie să ne ocupăm de cel care are cea mai mare nevoie, să-l consolăm şi să-l îngrijim pe cel care a fost jignit sau rănit; să-i spunem: „Celălalt a fost cam dur" sau: „Alege-ţi adversarii; ăsta e prea puternic sau prea mare ca să se joace cu tine, dar cel puţin ai învăţat şi tu ceva." Cel mai adesea, câteva cuvinte şi câteva îngrijiri şi totul s-a terminat. Dar niciodată nu trebuie spuse vorbe urâte despre autorul faptei. Mai bine, dacă reuşiţi, atrageţi-l să vă ajute să înlăturaţi stricăciunile.

De multe ori, după ce primul a venit să se plângă, vine şi celălalt să-şi justifice purtarea, plângându-se la rândul său: „El sau ea nu m-a lăsat în pace, m-a provocat." Şi acesta trebuie consolat: „Ghinionul tău că e mai slab decât tine, nu e nici o scofală să te joci cu cei care nu sunt la fel de puternici ca tine."

Când apar certuri în familie, când copiii se agresează unul pe altul pentru spaţiul violat: „Vine la mine în cameră", „Îmi ia lucrurile"..., trebuie să ne gândim la posibilitatea fiecăruia de a se apăra pasiv. Am mai vorbit deja despre asta: fiecare copil trebuie să aibă în casă un spaţiu numai al

său pentru obiectele personale, o ladă sau un cufăr ce se închide cu cheia sau cu lacătul. Doar părinţii pot face efectivă posibilitatea apărării pasive. Dacă apoi copilul vine şi se plânge că a fost invadat sau că s-a făcut o razie prin lucrurile lui cele mai de preţ, înseamnă că nu a folosit mijloacele care i-au fost puse la dispoziţie: i se va spune acest lucru, iar cei doi copii vor fi consolaţi, deplângându-se faptul că s-au născut în aceeaşi familie.

Dar, în general, nu e periculos dacă un copil este pârâcios?

Cel mai important, dacă un copil pârâşte una-două şi îl acuză mereu pe celălalt, este să nu ne lăsăm manipulaţi de el şi să-l pedepsim sau certăm pe celălalt; în caz contrar, copilul care pârâşte sau calomniază, victimă reală sau imaginară, nu va putea deveni niciodată autonom. Va recurge întotdeauna la autoritatea protectoare şi, obţinând pedepsirea celuilalt, se va răzbuna de fapt în mod jalnic. Cu timpul va fi detestat de ceilalţi copii şi va fi considerat un spion duşman.

Dar, dacă pâra este motivată de îngrijorarea copilului că o regulă a fost încălcată, acesta va putea fi ajutat să ştie cum trebuie să se poarte el, după propria lui conştiinţă, repetându-i-se ce regulă a fost nesocotită, în loc să se lase ademenit ca oaia lui Panurge şi să facă şi el aceeaşi prostie.

Copilul care pârâşte este o fiinţă slabă care suferă, fiind gelos pe unul mai puternic decât el, mai şmecher, mai îndemânatic care l-a învins. Îl vom ajuta să se corecteze de această sensibilitate plângăcioasă sau acuzatoare care îl împiedică să-şi facă prieteni, dacă îi vom refuza satisfacţia pe care o sconta. Copiii care nu ştiu să se joace, care nu ştiu să-şi facă prieteni şi sunt întotdeauna gata să spună lucruri rele despre ceilalţi, copiii consideraţi cuminţi de instanţele tutelare, ajung repede, dacă autoritatea părintească se lasă manipulată, nişte copii solitari şi nefericiţi printre copiii de aceeaşi vârstă.

Repet, rolul nostru de educatori este de a-i pregăti pe copii pentru viaţa împreună cu cei de vârsta lor, ajutându-i să se autoprotejeze în diversele încercări prin care trec şi

să se autoghideze în comportamentul lor, ţinând cont de prudenţă şi de lege, chiar dacă alţii le dau exemplul că prima poate fi încălcată fără risc, iar cealaltă fără nici un scrupul. „Nu fă şi tu la fel din moment ce, pe bună dreptate, consideri că nu a făcut bine sau că a fost imprudent.”

Copilul trebuie să-şi poarte singur de grijă
(Organizarea activităţii şcolare)

Mulţi părinţi vă cheamă, am putea spune, în ajutor: „Dumnezeule, cum să-l ajutăm pe acest copil să fie mai organizat? E cu capul în nori; ba e aşa, ba aşa!”

Iată pentru început o scrisoare exemplară în felul ei. Este de la o mamă care vă întreabă ce să-i spună băiatului ei, de opt ani, ca acesta să înţeleagă că a venit vremea să-şi poarte singur de grijă. Mai are doi copii de şase şi de un an. Nu mai ştie ce argument să folosească pentru ca fiul ei să fie mai atent. Ne povesteşte, printre altele, ultima lui boacănă: într-o zi cu ploaie s-a întors acasă în mare grabă – pentru că întotdeauna dă buzna aşa, îşi bagă nasul peste tot fără să se gândească, scrie ea –, dar cu hanoracul în mână; deci a ajuns ud leoarcă. În altă zi, ghiozdanul fiind prost închis, şi-a pierdut carnetul de note şi guma pe drum. „După părerea soţului meu, îl cocoloşesc prea mult, şi astfel fiul meu nu poate să înţeleagă că trebuie să-şi asume nişte responsabilităţi. Poate că e aşa. Dar, totuşi, de mai bine de doi ani port un război cu el ca să-şi pună lucrurile la loc, să se spele pe mâini, fără să i se mai spună etc. Fiica mea, deşi cu doi ani mai mică, este mai responsabilă decât el: dar el are impresia că eu îi cer lui să facă eforturi, într-un cuvânt că eu sunt mereu în spatele lui şi nu şi în spatele celorlalţi doi.” Mama ne mai spune că, pe de altă parte, acest copil este foarte inteligent şi printre primii din clasa lui. Este guraliv – dar, în sfârşit, care copil nu e guraliv? –, cam cu capul în nori: „Când i se vorbeşte despre toate aceste mici probleme, numai că nu spune – dar cu siguranţă aşa gândeşte: «Mă bateţi la cap cu lucruri fără importanţă.»

Important în această scrisoare este faptul că mama care ne scrie pare să fi făcut singură educaţia copiilor ei, deci a

acestui băiat de opt ani, vioi, dinamic, care este băiatul cel mare. Tatăl spune că ea îl cocoloşeşte prea tare? Cred că acest tată, atunci când copiii erau mici, a lăsat-o cam prea mult pe soţia lui să se ocupe de ei, fără ca el să le acorde o prea mare atenţie.

În orice caz, de mai bine de doi ani ea nu ar mai fi trebuit să-i spună nimic acestui băiat. Fără „Fii atent! (adică: „Fă ce îţi spun eu să faci”), ci: „Începând de azi, o să te descurci singur, pentru că aşa trebuie. Şi dacă nu te descurci, ai să mă chemi pe mine în ajutor.” Vreau să spun că băiatul trebuie să-i ceară mamei ajutorul, iar ea să nu fie mereu cu ochii pe el. Dacă şi-a pus puloverul invers, dacă e ud leoarcă, dacă se plânge că e ud, să-i răspundă: „Ia te uită! dar aveai impermeabilul! Bietul de tine, ai uitat?” Atât. Şi să nu-l certe. A făcut o experienţă. Dacă şi-a pierdut ghiozdanul, îl compătimeşte. În realitate, este un copil care trebuie compătimit pentru toate aceste întâmplări neplăcute. Se pare că răstoarnă farfurii, aşa, pur şi simplu pentru că nu e atent. Iar eu cred că, prea multă vreme, braţele, mâinile mamei au făcut totul în locul lui. În cazul acesta, cel mai bun mijloc de a-l ajuta, este să nu-i mai spună nimic. Îi va spune el ce prostii a mai făcut. Iar ea să-i răspundă: „Vezi, te-am cocoloşit prea mult când erai mic, dar până la urmă ai să te descurci singur foarte bine.” Şi asta-i tot. Nu s-a spălat pe mâini? Când vine la masă, să-i spună: „Ai să mănânci cu mâinile murdare; nu e bine, pentru că pe mâini se poate lua orice. Ai văzut că eu, când vin la masă, am mâinile curate.” Dar în nici un caz să nu-i spună, înainte de a veni la masă, să meargă să se spele. Dacă după această mică discuţie va fugi să se spele, va pierde cinci minute şi i se va răci supa, nu-i nimic, să-l lase în pace!

Însă dacă tatăl vrea să intervină cu titlu preventiv – ceea ce mamei îi spun să nu facă –, să-l lase. Să lase acest lucru în seama soţului ei. Iar dacă el nu bagă în seamă, asta este! Nu e treaba ei. A venit vremea să-l lase pe acest copil să se definească în raport cu el însuşi şi cu tatăl lui, fără ca ea să se amestece. Şi totul se va aranja, pentru că este un

copil foarte dotat, curios care îşi bagă nasul peste tot. Iar ea nu l-a lăsat să fie aşa mai devreme, asta e.

Acum, să lărgim puţin cadrul discuţiei: aţi spus că multe scrisori vorbesc despre copii care nu ştiu să-şi organizeze activitatea şcolară, care pierd vremea şi care nu mai termină sau petrec ore în şir cu temele, fără să reuşească, de fapt, să le termine vreodată. Asta este o problemă de organizare a muncii. Vine o vârstă când copilul este preocupat de acest aspect. Până atunci, nu cred că părinţii pot face mare lucru.

Şi totuşi, se poate încerca cu anumite ocazii, când copilul are lucrări şi trebuie să-şi recapituleze lecţiile. Există o modalitate de a-i arăta copilului cum să-şi înveţe lecţiile: cerându-i să le repete cu voce tare. Părinţii îi vor arăta cum ar face ei în locul lui: se citeşte lecţia tare, ascultând cu atenţie (chiar dacă copilul nu ascultă decât pe jumătate, el vede cum fac tatăl şi mama lui), apoi nu te uiţi pe ce ai citit şi încerci să-ţi aminteşti. Când copilul spune: „Gata, ştiu lecţia! Vrei să mă asculţi?”, părinţii acceptă, dar numai dacă li s-a cerut – şi niciodată nu îl ascultă toată lecţia. Trebuie să-i pună doar una, două întrebări cel mult, luate la întâmplare, şi eventual să-i spună: „Întrebarea asta n-ai ştiut-o.” Dacă protestează: „Ba da, o ştiam foarte bine!”, să-i răspundă: „Ei, dacă ei ştiut-o, înseamnă că nu mi-ai răspuns bine.” Atât. Dacă, dimpotrivă, copilul răspunde bine: „Vezi, întrebarea asta o ştii. Sper că ştii şi restul.” Nu trebuie să insiste, să-l pună să tot repete, riscând astfel să-l plictisească.

Şi încă un lucru: copiii care au fost anorexici când au fost mici (adică cei care vomau la masă, nu voiau să mănânce) reuşesc mult mai târziu decât ceilalţi să „ştie” lecţiile. Nu trebuie niciodată puşi să le spună pe dinafară deoarece asta pentru ei e ca şi cum ar vomita. Acestora trebuie să li se spună: „Sunt convins că ai stat destul de mult la lecţia asta; sigur o ştii.” Dacă a doua zi copilul vine de la şcoală şi spune: „Am luat o notă proastă”, să fie încurajat: „Ai să reuşeşti sigur, până la urmă. Ştii, aşa a fost şi când erai mic, nu reuşeai să mănânci. Vezi, şi lecţiile

trebuie înghiţite. Tu nu le înghiţi. Cu timpul, vei reuşi.” Pe scurt, trebuie să-i arate copilului încredere.

În ceea ce priveşte organizarea activităţii, pot spune că acest lucru îl interesează pe copil în jurul clasei a şasea. Şi ar fi într-adevăr util ca, în şcoli, copiii să fie învăţaţi cum să-şi organizeze activitatea. Deoarece lucrurile nu stau aşa – cu rarele excepţii ale unor învăţători şi învăţătoare –, să vedem cum pot o mamă, un tată sau un frate mai mare să ajute un copil, cu condiţia ca acesta să o fi cerut, să fi spus: „Aş vrea să ştiu cum să fac?” Se începe cu caietul de clasă: dacă nu a scris tot, nu va înţelege ce are de făcut. „O să rezolvăm asta în câteva zile. Adu caietul de clasă al unui alt coleg. O să le comparăm.” Pentru că sunt copii care sar pur şi simplu o parte din ceea ce au de făcut; merg prea repede sau nu suficient de repede. Apoi, dacă tema este clară, trebuie să stabilească cu copilul de cât timp e nevoie pentru fiecare materie: „Îţi trebuie atât pentru asta. La ora cutare, ai să faci asta; dacă totul merge bine, ai să termini la ora cutare”. Şi îi notează aceste ore pe o hârtie care rămâne lângă el. Mama va ţine minte aceste ore şi va veni să controleze: „Acum, gata. Ai învăţat destul lecţia asta, treci la cealaltă.” Dacă nu se procedează aşa, mai ales începând cu clasa a şasea, copiii sunt depăşiţi: profesorii le cer prea mult; nu mai termină niciodată cu prima materie. Încet, încet, după câteva săptămâni, copilul va reuşi să facă totul în timpul prevăzut şi va şti ce să înveţe şi ce nu din ceea ce i s-a dat, căci trebuie să ştie şi să se oprească. Între nepăsare şi perfecţionism, trebuie găsită linia de mijloc, cea a eficacităţii suficiente.

Încă o scrisoare de la o mamă descumpănită ce are doi băieţi de opt şi un an şi o fată de patru ani. Problema pe care şi-o pune – şi vi-o pune – îl priveşte pe băiatul de opt ani. „Este un băiat foarte vesel, deseori nepăsător la şcoală. Nu învaţă nici prea bine nici prea rău, dar are caiete foarte dezordonate: încerc să-l determin să şi le ţină cel puţin curate. Azi dimineaţă, înainte de a pleca la ore, a scris o mică scrisoare unui corespondent a cărui adresă a primit-o de la şcoală – în mare viteză, fiindcă a uitat să o scrie

aseară, o dată cu temele. Nu era notată pe caietul de clasă, în care mă uit zilnic, când vine acasă. Era deja ora opt şi douăzeci. Îşi corectase două greşeli, pe care i le-am semnalat, cu pixul, scrisoarea fiind scrisă cu creionul. I-am spus: «Acum o scrii din nou. Ai să te înveţi minte să mai laşi totul pe ultimul moment.» Atunci, a început să se agite, să plângă şi, deodată, mi-a aruncat: «Nu, mamă, am să întârzii la şcoală… te rog.» Şi cum eu nu eram de acord, mi-a spus: «O să mă omor.» Era prima oară când îl auzeam spunând aceste cuvinte. Mi-a fost foarte frică. I-am vorbit cu calm despre scrisoarea lui, explicându-i că data viitoare o să o scrie din timp, că nu avea rost să ne certăm pentru asta. După care a plecat fără să-l mai pun să scrie încă o dată scrisoarea, consolat şi, mai ales, calmat. Acum mi-e teamă să nu-mi servească din nou fraza aceea, ca un fel de şantaj, deoarece cred că a fost foarte conştient de efectul pe care l-a avut asupra mea. Am avut senzaţia unui duş rece. Spuneţi-mi ce trebuie să fac dacă mă mai ameninţă în felul ăsta. E prima dată când nu ştiu ce atitudine să iau.”

Această scrisoare este interesantă pentru că aici este vorba despre un copil dotat şi despre o femeie care nu ştie cum să devină mama unui băieţel de opt ani. De pe la şapte-opt ani, un băiat trebuie să ştie că mama lui are încredere în el. Mă întreb dacă nu ar fi bine să abandoneze complet acest rol de pion pe care îl are cu el. Pentru că asta va strica relaţiile dintre ei. Şi mă întreb dacă nu ar fi mai bine pentru copil să-şi facă temele la şcoală, iar la întoarcere mama să nu-i mai controleze niciodată caietele. Ar putea să-i spună: „Sper că acum ştii să te descurci singur… Te-am cicălit atâta să-ţi faci lecţiile… Am încredere în tine.” A venit vremea ca acest copil inteligent să-şi poarte singur de grijă. Şi apoi, toată povestea asta cu scrisoarea pentru acel corespondent… Au fost sau nu greşeli? ce-i cu asta? În sfârşit, e şocant că această mamă a stat să corecteze o scrisoare scrisă de un copil altui copil.

Există şi un post-scriptum la scrisoare: „Am aşteptat să se întoarcă de la şcoală înainte de a vă scrie, ca să văd în ce stare de spirit se află.” Copilul s-a uitat la ea şi a spus:

„Astăzi eşti foarte calmă.” Mama este foarte îngrijorată şi crede că băiatul va folosi de acum înainte acea frază groaznică: „O să mă omor”, ca un fel de mijloc de şantaj. Ce să însemne acest lucru? Că este un copil inteligent sau foarte perturbat?

Înseamnă că nu mai ştie cum să facă să scape de mama lui şi să se conducă singur. Asta înseamnă. Ea îl deprimă atât de mult încât nu se mai poate iubi pe sine, fiind confruntat cu o imagine în care el greşeşte mereu şi trebuie mereu să se corecteze. Se simte hărţuit de ea. Şi dacă e o fire nepăsătoare, ce e rău în asta? Dacă am putea fi cu toţii nepăsători, am duce-o mult mai bine. O să vină şi grijile; dar nu la vârsta asta. De ce i le inventează mama? Şi ce dacă a făcut greşeli de ortografie? Într-o dictare, de acord, trebuie să şi le poată corecta, dar dacă un copil de opt ani face greşeli într-o scrisoare, asta nu e treaba mamei lui.

Şi faptul că scrie cu creionul şi nu cu pixul…

În fine! Pe alocuri, scrisoarea asta e groaznică. Sper că lecţia pe care i-a dat-o băiatul mamei sale va da roade. Deoarece, într-adevăr, copilul nu a spus că o să se omoare pentru a o ameninţa. A spus-o pentru că ajunsese să gândească: „Nu mai e nimic de făcut. Dacă, într-adevăr, asta-i viaţa, nu merită să trăieşti!” Repet, la opt ani, un copil trebuie să trăiască pentru el, să-şi poarte singur de grijă, chiar dacă din cauza asta nu are note aşa bune la şcoală: este un amănunt. Şi, apoi, să nu mai aibă teme de făcut seara, iar în familie, când sunt împreună, să fie veselie şi nu, tot timpul, treabă; iar mama să nu fie un profesor în plus pe capul lui.

Ar mai fi ceva! În această scrisoare nu se vorbeşte despre tată… Poate că el ar spune ca şi mine: „Lasă-l în pace! La opt ani, ştie deja ce trebuie să facă!”

Sunt sigur că această mamă, ascultându-vă, se va teme să-şi schimbe atitudinea şi va considera că o împingeţi spre un fel de demisie. Şi o să gândească: „Copilul o să profite.”

Dar nu e aşa! Să stea de vorbă cu el! Când i-a spus: „Ce calmă eşti astăzi”, de ce nu i-a răspuns: „Da, am fost consternată când am auzit că felul meu de a mă purta cu

tine îţi provoacă o asemenea reacţie. Dar ştii că eu te iubesc?” El nu ştie că ea îl iubeşte: el se gândea doar că o să întârzie la şcoală: iar ea a preferat să-l corecteze în loc să-l lase să plece; or, asta e treaba lui. Nu trebuie să-l preocupe ce spune sau nu spune mama lui, dacă a mâncat sau nu, dacă e îmbrăcat sau nu. Vrea să plece la şcoală? să plece! E treaba lui, nu-i aşa? Repet, la opt ani, un copil trebuie să-şi poarte singur de grijă, fiind, evident, controlat, dar în linii mari şi nu, aşa, pas cu pas.

De ce şcoala trebuie să fie atât de tristă?

(Învăţământ fără educaţie)

Aş vrea să vă vorbesc despre problema unei corespondente care are trei băieţi mari, de paisprezece, treisprezece şi unsprezece ani şi jumătate. Cel de-al doilea care are treisprezece ani, a izbucnit recent în hohote de plâns în timp ce mama îl asculta la lecţii, pentru că este puţin peltic şi, cum spunea ea, se poticneşte la începutul frazelor. Părinţii au încercat să rezolve această problemă: au fost cu el la un pediatru, la un ortofonist şi toţi au spus că nu e ceva grav, că va trece şi că e probabil o problemă de timp şi de exerciţiu. Mama ne scrie: „Mă adresez d-voastră, nu atât în legătură cu problema pur medicală pe care această situaţie o poate pune, ci, în special, cu privire la angoasa copilului. Dorinţa noastră este de a-l ajuta să depăşească această etapă dificilă deoarece, la şcoală, se expune deseori glumelor proaste ale profesorilor şi colegilor săi. Şi este profund nefericit.”

Scrisoarea de faţă pune problema şcolii în Franţa, unde profesorii nu pot face educaţie. Educaţia nu presupune să tolerezi ca un copil să sufere pe motiv că are caracteristici fizice, gestuale sau de limbaj diferite de ale celorlalţi. Este ruşinos să vezi aşa ceva.

Legat de aceasta, îmi vine în minte scrisoarea unui tânăr ai cărui colegi îşi băteau joc de el pentru că avea un mic defect de pronunţare şi era mai firav decât ceilalţi. Reuşise să-şi rezolve situaţia, încheindu-şi cu succes anul şcolar printr-un examen prin corespondenţă, şi plecând apoi în Anglia, după multe ezitări ale părinţilor. Iar acum, în această ţară, are o situaţie splendidă în comparaţie cu cea a fraţilor şi surorilor lui din Franţa. A reuşit acolo să se dezvolte din punct de vedere psiho-social mult mai uşor, în

ciuda defectului de pronunţare şi al constituţiei sale fizice, decât ar fi putut s-o facă în Franţa, unde era obiectul unei permanente batjocuri. Povestea că o asemenea practică nu putea fi întâlnită într-o şcoală englezească. Aş vrea ca acest lucru să fie înţeles. Pentru unii copii sensibili, şcoala franceză este foarte greu de suportat. Şi este foarte păcat, pentru că nici sensibilitatea, nici defectele fizice nu anulează valoarea unui cetăţean. Dimpotrivă! Ele îi îmbogăţesc personalitatea de mai târziu.

Revenind la acest copil care „sâsâie” puţin, nu ştiu ce să spun. Evident, ar putea fi ajutat printr-o psihoterapie, chiar dacă medicii consideră că defectul nu este major; ajutorul ar consta în găsirea unor posibilităţi de autoapărare, nu aşa cum le-ar vrea unii, ci aşa cum reuşeşte el. Asta e tot ce pot spune.

Da, dar părinţii… Cum îşi mai pot ajuta ei copiii? Pentru că nu oricine are posibilitatea să schimbe localitatea, liceul sau colegiul. Şi, de fapt, mama îşi dă seama că băiatul este deranjat nu atât de acest mic defect fizic, cât de ceea ce se petrece în jurul lui.

Nu ştiu cum poate fi ajutată pentru că, probabil, nu mama trebuie să intervină. Căci, dacă ea îşi protejează prea mult copilul… Mai degrabă tatăl…

Dar credeţi că, în asemenea cazuri, părinţii ar trebui să meargă să discute cu profesorii?

E cu două tăişuri. Depinde de personalitatea profesorilor. Ar trebui ştiut dacă copilul vrea aşa ceva. Profesorii pot fi întrebaţi în legătură cu progresele copiilor, bineînţeles, e chiar un lucru necesar. Dar să meargă să stea de vorbă despre defectele lor, despre problemele lor de caracter… Nu cred că un părinte poate sta de vorbă cu un profesor căruia îi face plăcere să-şi bată joc de unul din elevii săi. Cruzimea mentală a unui copil poate fi atenuată printr-o discuţie. Dar un adult nu-şi va bate niciodată joc de o persoană defavorizată de natură, decât dacă se simte într-o stare de inferioritate. De aceea, dacă părinţii vorbesc cu acest profesor, mi-e teamă că vor agrava situaţia. Ce vreţi… Ar trebui ca toată lumea să facă psihoterapie! Or,

aşa ceva nu se poate! Dar e groaznic să vedem că unii indivizi, pentru că au luat nişte examene şi au nişte diplome, au ajuns profesori, în timp ce ei nu au calităţile psihologice necesare pentru a trăi în contact cu copiii şi a fi educatori. Sunt nişte persoane instruite, e adevărat, dar o dată cu transmiterea cunoştinţelor ei le oferă copiilor exemplul unor fiinţe umane roase de sentimente de inferioritate. Acest copil îi este în ceva superior profesorului care, gelos fiind, îşi bate joc de el. E sigur. Şi asta îl deranjează pe profesor.

Dar tatăl (nu mama) ar putea merge să stea de vorbă cu directorul şcolii despre fiul lui, semnalându-i disperarea copilului. Doar directorul ar putea determina încetarea acestei situaţii intolerabile printr-o discuţie cu şeful clasei. Altfel, singura soluţie rămâne mutarea copilului la altă şcoală.

Iată o altă situaţie asemănătoare întrucâtva cu cea din scrisoarea precedentă: vă scrie o mamă care are doi copii, de şapte ani şi jumătate şi de şase ani. Cel mare este foarte vioi şi foarte emotiv, dar, din păcate, învăţătoarea de la clasa lui este foarte severă. Consecinţa: ia mereu note proaste, e veşnic mustrat şi – lucru care poate fi mult mai grav – este certat şi umilit în faţa tuturor colegilor săi; astfel, prima dată când a făcut o lucrare proastă, după ce toată clasa şi-a bătut joc de el, a trebui să meargă s-o citească şi în clasa vecină, pentru ca şi cei de acolo să-şi bată joc de el. Şi asta l-a mâhnit şi umilit peste măsură. Mama ne scrie: „Dimpotrivă, eu am încercat întotdeauna să fiu destinsă şi înţelegătoare, în contrast cu această învăţătoare: însă eu nu am posibilitatea de a-i da pe copiii mei la o şcoală ideală, cum sunt şcolile Freinet, de pildă.” Pe de altă parte, mama nu îndrăzneşte să meargă să stea de vorbă cu profesorii, pentru că presupune că aceştia sunt convinşi că au dreptate. Bineînţeles, învăţământul tradiţional a decepţionat-o. Şi îi detestă – nu cred că e un cuvânt prea tare – pe învăţătorii şi învăţătoarele care nu creează în clasă o atmosferă armonioasă. În final, există o frază care rezumă în întregime scrisoarea: „De ce oare

şcoala trebuie să fie atât de tristă?”

Şi pe mine mă revoltă teribil această pedagogie prin umilinţă. Şi nu ştiu de ce tatăl nu a putut merge el să vorbească cu această învăţătoare. Poate nu e deloc liber? De altfel, există şcoli care nu primesc vizita părinţilor la orele la care taţii ar putea merge. Şi acest lucru mi se pare lamentabil: faptul că nu există o zi rezervată taţilor, după orele de serviciu, când directorul şcolii şi profesorii ar putea să-i primească, de două ori pe trimestru.

În orice caz, aşa cum stau lucrurile, mama nu poate să-şi ajute copilul, decât îndemnându-l să suporte felul de a fi al învăţătoarei lui, spunându-i: „Ascultă, singurul lucru important este să creşti mare şi să înveţi bine. Din moment ce lucrezi bine în clasă... Orice copil face trăsnăi.” Asta-i tot. Să dedramatizeze. De altfel, asta şi face.

Dar sunt dezamăgită şi aş vrea ca toţi învăţătorii şi învăţătoarele care vor citi această carte să reţină lecţia celor spuse mai înainte, în aşa fel încât niciodată, dar niciodată, un copil să nu fie umilit de ei sau, cu ştirea lor, de colegii lui. Atunci când colegii îşi bat joc de un copil care se exprimă greu sau nu a făcut bine o temă, datoria unui învăţător este de a-i opri spunându-le: „Ce faceţi voi este lipsit de omenie. Cum vă purtaţi? Ca maimuţele în cuşcă.” Iar învăţătorul nu trebuie în nici un caz să fie şeful maimuţelor din cuşcă. Şcoala trebuie să-i inspire copilului încredere, chiar atunci când a greşit tema sau a făcut o prostie. Cu cât îl vom ajuta pe copil să-şi depăşească propriile probleme, cu atât ne vom îndeplini mai bine misiunea de profesor, de educator.

Acesta ar fi deci comentariul dumneavoastră în legătură cu cele întâmplate, când sunt în discuţie raporturile, sau mai degrabă non-raporturile, dintre copii şi profesori.

Profesorii sunt în serviciul copiilor pentru a-i educa şi nu pentru a-i devaloriza şi umili.

Există însă şi o problemă gravă care, în orice caz îi consternează pe părinţi, cea a copiilor care spun: „Am să mă omor; am să mă sinucid.” Sunt cuvintele unei mame cu un băiat de unsprezece ani. Fiul ei are probleme deosebite

la şcoală, în relaţiile cu colegii. Evident, acest copil nu prea ştie (sau nu arată că ştie) să se apere şi lasă impresia că poate fi uşor dominat, ceea ce-i face pe unii din colegii lui de la colegiu, unde e de trei luni şi unde sunt trei sute de elevi, să exercite un şantaj asupra lui, cerându-i să aducă bani.

Îl şantajează, jefuiesc?

… Exact! Este ameninţat, în caz că nu aduce bani, că va fi bătut măr. Copilul este literalmente terorizat. Când nu are şcoală, este bine dispus; dar cum se apropie momentul reînceperii cursurilor, îl apucă frica, îl doare burta, se sufocă, uneori îi vine să vomite. Şi spune mereu: „Nu vreau să mai merg la şcoala asta.” Mama ne povesteşte şi alte întâmplări: într-o zi, a primit o serie de pumni; în altă zi, un băiat i-a smuls abonamentul tocmai când se pregătea să se urce în autobuz; în sfârşit, toate aceste jigniri par că l-au adus în situaţia de a nu îşi mai putea stăpâni frica; şi i-a spus mamei sale: „Dacă nu mă muţi de la şcoala asta, am să mă omor.”

Această poveste se poate sfârşi prost. Dar nu înţeleg de ce mama nu vorbeşte deloc despre tatăl copilului, ca şi cum nu ar exista un bărbat în familie, care să meargă imediat la director şi să discute cu el, să vadă ce se poate face. Mie mi se pare totuşi că de vină e învăţătorul care, e adevărat, nu a fost prevenit de tată. Nu mama trebuie să meargă: pentru că multe mame se plâng pentru fleacuri; da, deseori se întâmplă aşa; credeţi că exagerez, îmi dau seama…

Mă întrebam dacă aşa gândiţi d-voastră sau dacă aceasta este reacţia pe care o atribuiţi, în general, profesorilor.

Ştiţi, foarte des, când un copil se plânge acasă, mamele fac o întreagă poveste din nimic şi merg cu gura mare la învăţătorul care ştie că în clasa lui lucrurile nu stau chiar aşa. Iar aceste mame care vin şi se plâng sunt agasante pentru profesori.

„Aşa sunt femeile, ce mai!” Spun asta pentru că, de fiecare dată când vorbiţi astfel, ştiţi că primim o avalanşă de scrisori: „Cum?… Pentru că suntem femei, suntem aşa?”

Nu! Nu de asta! Numai că mamele sunt foarte legate de fiii lor, iar aceştia profită, mai ales când schimbă şcoala. Acest băiat era foarte mulţumit că intră la colegiu: îşi schimbase statutul, era un băiat mare. Şi, de fapt, s-a dovedit că nu era pregătit. Or, când un băiat nu ştie de la început să se apere, să lovească cu piciorul, cu pumnii, ca să arate că nu poţi face orice cu el, apar asemenea dificultăţi. Şi, evident, dacă acest băiat care a intrat la această şcoală, ca şi ceilalţi, la începutul anului, a devenit ţinta agresivităţii tuturor, înseamnă că până acum a fost un copil supraprotejat. De aici înainte, tatăl trebuie să se ocupe de el. Sau poate nu are tată?

În orice caz, acest băiat nu poate rămâne în continuare în situaţia creată. E prea târziu pentru o discuţie cu directorul, deoarece au trecut deja trei luni de când durează această stare de lucruri, jocurile sunt deja făcute, iar el este ţinta bătăii de joc şi a violenţei tuturor. Deci, copilul sau se va îmbolnăvi, sau va face aşa cum a spus – pentru că nu e vorba despre şantaj: este adevărat că nu mai poate îndura. E disperat la culme.

Tocmai voiam să vă pun această întrebare: după experienţa dumneavoastră, ce trebuie să credem, când un copil ameninţă în felul acesta că o să se omoare?

Copiii spun uneori aşa pentru a-şi speria mama, dar fără alt motiv, însă contextul e diferit. Aici e vorba despre un copil care este cu adevărat bolnav şi, în mod real, ţinta unor acte de care mama ia cunoştinţă de fiecare dată când copilul se întoarce de la şcoală. Şi mai e şi acest şantaj... Nu ştiu dacă profesorii sunt la curent, dar cunosc multe exemple de copii care sunt realmente jefuiţi: de îndată ce colegii lor remarcă că au un pulover, poate ceva mai drăguţ decât al lor, sau pantofi noi, sunt atât de geloşi... Unii sunt chiar dezbrăcaţi: li se fură puloverul, pantofii, caietele. În momentul de faţă, există o mare violenţă în unele şcoli şi cred că nu se acordă suficientă atenţie acestui fapt. Iar victimele sunt fără nici un sprijin.

Tot aşa, dacă un elev vine într-o clasă ceva mai târziu, după începutul anului şcolar, când grupurile sunt deja

constituite, îi este greu să se integreze. Într-o asemenea situaţie, rolul profesorilor ar fi să-l prezinte pe noul venit colegilor săi, să aleagă doi sau trei dintre ei care să-i servească drept intermediari până la inserarea lui în noua clasă. Şi această activitate psiho-socială face parte din munca unui profesor.

Pentru a ne întoarce la scrisoarea noastră, cred că mama trebuie să facă un sacrificiu financiar, fie pentru a-l muta pur şi simplu pe fiul ei într-o şcoală privată, fie pentru a schimba colegiul, ducându-l la unul mai departe, în urma unei discuţii cu prefectul sau, fiind într-un oraş mare, cu cineva de la prefectură care se ocupă de şcoli. Trebuie să facă ceva! Mai ales dacă nu are soţ, nu trebuie să-şi lase copilul în această situaţie. Iar dacă există un tată, acesta trebuie neapărat să-şi ia o zi liberă, să meargă să discute cu directorul, cu psihologul colegiului, cu prefectul, şi să găsească o soluţie pentru a salva copilul.

Gândeşte-te la viitorul tău!
(Părinţii şi şcoala)

Am putea să ne întoarcem la problemele legate de şcoală şi, în special, la importanţa pe care părinţii, în general, o acordă vieţii şcolare a copiilor lor…

… şi la angoasa pe care o resimt în această privinţă, chiar mai mare decât importanţa pe care o are pentru ei!

Această preocupare revine des în întrebările părinţilor: „Fiul meu de unsprezece ani pare un copil fericit. Dar dacă nu va merge bine cu şcoala, va reuşi în viaţă? Va fi fericit mai târziu?” Şi, plecând de aici, tot felul de întrebări legate de şcoală. Cum este această scrisoare, reprezentativă pentru multe altele: „Doamnă, soţul meu nu este de acord cu d-voastră. În schimb, eu aş fi mai degrabă de părerea d-voastră; de exemplu, el vrea cu orice preţ ca fiul nostru de şapte ani şi jumătate să citească în fiecare zi, deşi e în CE 1 şi are probleme cu cititul în clasă. Ceea ce produce adevărate drame. Ce credeţi?”

Acest tată vrea să-şi ajute fiul de şapte ani şi jumătate să citească. De ce nu? Dar să ştie că, aşa cum de altfel a dovedit-o Freinet, înveţi să citeşti scriind, nu citind. Dacă tatălui îi place lectura, până la urmă îşi va contamina şi fiul. Dar poate să-i spună şi poveşti. Apoi, dacă vrea să-i trezească gustul pentru lectură, să-l pună să citească un rând sau două şi să-i explice: „Vezi, parcă sunt fermecate toate aceste litere mici care formează cuvinte ce înseamnă ceva.” Să facă din lectură o activitate interesantă, dar nu aşa cum pare că se întâmplă, cu ţipete şi plânsete. Şi mama, dacă vrea, poate să-şi ajute copilul: de pildă, să decupeze din ziare litere de tipar şi să le lipească pe un carton. De altfel, există jocuri cu litere şi în comerţ. Să se distreze amândoi formând cuvinte cu aceste litere sau să facă împreună cuvinte încrucişate. Asta îl va atrage mult mai mult pe acest băiat, decât lectura pentru care are deja

o aversiune. Copilul nu se dezvoltă niciodată dacă face ceva într-o atmosferă tensionată.

Iată o altă atitudine care traduce angoasa părinţilor în legătură cu şcoala: „Am un băiat de doisprezece ani care nu învaţă bine. Trebuie ajutat ca să-şi facă temele. Tatăl lui îi citează ca exemplu nişte verişori ce au reuşit în viaţă şi care, la doisprezece ani, erau toţi elevi buni…”

Aş vrea să spun de la început că e foarte rău să dai unui copil ca exemplu un alt copil. S-ar părea că acest bărbat trăieşte un sentiment de inferioritate că este tatăl unui copil care nu reuşeşte şi că ar vrea să fie tatăl altui copil. Asta înseamnă să dai ca exemplu un copil dintr-o altă familie, în loc să remarci calităţile propriului tău copil şi să i le stimulezi. Educaţia înseamnă să-l ajuţi pe copil să dea tot ce are mai bun în el şi nu să-l încurajezi să-l imite pe un altul.

Acestea fiind spuse, să ne punem puţin în locul acestor părinţi care vă scriu: „Trebuie să-i facem noi temele. Dacă nu, e o adevărată catastrofă!” Există, în mod evident, copii care nu se adaptează la viaţa şcolară, aşa cum e ea astăzi. Şi totuşi, şi ei trebuie să meargă la şcoală. Cum pot fi aceştia ajutaţi?

Dacă părinţii vor să facă ei temele în locul copilului, să le facă. Cu condiţia ca, în acest timp, copilul să se simtă bine şi să facă altceva. Nu ştiu ce să spun. O fiinţă umană se simte bine, este fericită când se simte bine în pielea ei: în acel moment, are chef să facă ceva. Dacă părinţii vor să-i facă temele ca să treacă în clasa următoare, nu sunt împotrivă. Nici părinţii nu trebuie împiedicaţi să-şi ofere o bucurie! Dar, pentru copil, nu este educativ să aibă nişte note care sunt, de fapt, ale părinţilor.

Deci, întrebarea revine: cum pot fi ajutaţi aceşti copii?

În primul rând, întrebându-i dacă, şi în ce mod, vor să fie ajutaţi! Aceasta e problema: întotdeauna părinţii vor ceva ce copilul nu vrea încă! Dacă un copil le cere părinţilor să-l ajute, în acel moment ei trebuie să-l sprijine şi să-i susţină atenţia. Unii copii nu pot fi atenţi dacă nu sunt ajutaţi. Trebuie să recunoaştem că un copil nu poate sta

fără dificultate opt ore în clasă şi să se întoarcă apoi acasă să-şi facă temele decât dacă există o relaţie plăcută, afectuoasă, tandră între el şi părinţii care îi sunt alături şi care, deşi au propriile lor ocupaţii, sunt disponibili atunci când copilul le cere ceva şi îl încurajează. Dar nu trebuie să se strige la copil, şi nici nu trebuie forţat sau şantajat cu recompense sau pedepse. Căci, în acest caz, copilul ajunge să fie dezgustat sau, dimpotrivă, obsedat de şcoală. Şi toată viaţa va trece pe lângă el.

Françoise Dolto, avem aici o scrisoare care vă reproşează într-un fel că nu ţineţi întotdeauna suficient seamă de realitatea socială: „Trebuie luate în consideraţie şi ideile părinţilor proveniţi din medii modeste şi dorinţa lor de a-şi ajuta copiii să ajungă la o mai mare bunăstare materială pentru că, deseori, bunăstarea materială şi diplomele merg mână în mână.” Asta ca să explicăm reacţiile „dure” ale unora.

Mai înainte, spuneaţi: „În caz contrar, toată viaţa va trece pe lângă copil.” În această problemă, o corespondentă scrie: „Am tresărit auzindu-vă spunând că nu are importanţă dacă copiii nu învaţă la şcoală şi că, dimpotrivă, cei care au succese sunt nişte copii care nu au avut tinereţe.”

Realitatea e că mi se scrie deseori: „Mi-am pierdut tinereţea din cauza învăţătului.”

În schimb, această doamnă scrie: „Ei bine, eu am avut şapte copii… Prima, e o fată, are douăzeci şi cinci de ani şi este inginer constructor; cealaltă, de douăzeci şi patru, este inginer aeronautic; următoarea, la douăzeci şi doi de ani este inginer agronom; ultima are douăzeci de ani şi este infirmieră; şi apoi, cei trei băieţi sunt la liceu…

Toţi sunt, cum se spune, copii care au reuşit. Şi mama povesteşte că a fost întotdeauna prezentă acasă, că a acceptat să pară, într-un sens, inferioară pentru că nu avea o profesie. Dar este o profesie extraordinară să ţii o casă, să o faci plăcută şi să fii mereu acolo în aşa fel încât copiii să se poată concentra pe propriile lor probleme, datorită mamei care îi ajută cu vorbe, fără să se ocupe anume de ei

şi fără să-i împingă de la spate.

Şi mai spune că nu au trecut deloc pe lângă viaţă, că toţi au făcut sport. „Până anul trecut nu am avut televizor. Copiii au făcut dans, pian.”

Fiecare copil a reuşit tocmai pentru că a avut posibilitatea să facă ce l-a interesat, pe lângă şcoală. E perfect!

Şi termină cu o formulă care o să vă placă: „Cred că în familiile numeroase copiii sunt cei mai fericiţi şi cei mai «reuşiţi».”

În cazul acesta, faptul că au avut deja o viaţă relaţională foarte bogată unii cu alţii, precum şi faptul că ambianţa nu a fost prea tensionată, i-au ajutat să devină ceea ce sunt. Nu ştiu de ce această corespondentă a tresărit când m-a auzit; eu vorbesc despre copiii pe care părinţii îi împing de la spate ca să înveţe bine fără să fie preocupaţi de îmbogăţirea zilnică a cunoştinţelor acestora, ci numai de angoasă sau de ambiţia pentru viitorul lor. Este groaznic: aceşti copii sunt îndemnaţi să aprofundeze disciplinele şcolare de către părinţi care nu se simt cu adevărat ei înşişi atraşi de ele şi care fac asta numai pentru ca, „mai târziu”, copilul să fie fericit. Întreaga copilărie este sacrificată în numele acestor cuvinte: „Gândeşte-te la viitorul tău!” Iar, în acest timp, copilul se plictiseşte. Şi nimic din ceea ce studiază nu-l interesează nici pe el, nici pe părinţii săi. Aceştia vor note bune, reuşită strict şcolară, dar nu vor să pătrundă în aceste discipline: literatură, ştiinţe exacte, istorie, geografie, pe care le învaţă copilul la şcoală şi să se bucure împreună de descoperirea şi cunoaşterea lor în viaţa de fiecare zi. Studiile, aduc ele oare bucuria de a afla lucruri noi? Răspund oare ele dorinţei de a şti tot mai mult? Sau, dimpotrivă, notele bune, reuşita la examene şi diplomele reprezintă doar preţul unui masochism inculcat ca virtute?

Ne-a scris şi o mamă al cărei băiat de doisprezece ani – e băiatul cel mare – tocmai şi-a fracturat încheietura mâinii drepte. Este în ghips pentru patruzeci şi cinci de zile şi, având în vedere că e dreptaci, nu mai poate să scrie.

Pentru mama lui ce s-a întâmplat este aproape o catastrofă: cu patru zile înainte de accident, tocmai intrase în clasa a şasea. Şi ea şi soţul ei sunt preocupaţi de acest băiat „în mod obişnuit cu un temperament limfatic, scrie mama, şi care acum s-a trezit complet în afara circuitului, adică în situaţia de a fi (cu braţul în ghips) simplu spectator. Acasă, trebuie să-l certăm ca să-şi vadă de treabă, să-şi facă lecţiile". Părinţii i-au cerut să facă exerciţii de scris cu mâna stângă, pentru a nu rămâne la şcoală un simplu spectator timp de patruzeci şi cinci de zile. Copilul nu a refuzat, dar nu face nimic. Iar ceva mai departe, mama explică că întotdeauna au avut probleme cu acest copil care a repetat cursul pregătitor şi care „pluteşte" – este termenul mamei – tot timpul. „Un singur lucru îl interesează acasă: găinile şi câinele lui. Nu e deloc o fire sportivă, iar acum este scutit de gimnastică timp de nouăzeci de zile. Lucru care, de altfel, îl şi încântă."

Bineînţeles!

Mama mai precizează că nu a avut niciodată nici un fel de probleme cu fiul ei cel mic care învaţă uşor şi repede; de acesta nu a prea trebuit să se ocupe. Pentru cel mare, se gândeşte să găsească pe cineva care să-l aibă în grijă şi să-l supravegheze la „făcutul temelor", după expresia consacrată (expresie ce revine des în scrisorile pe care le primim). Anul trecut, şi le făcea la o vecină (care, din păcate, s-a mutat), iar anul şcolar s-a încheiat bine. De fapt, mama nu prea ştie cum să procedeze. Pentru că, în ceea ce-l priveşte, copilul le reproşează părinţilor că nu sunt suficient de disponibili.

Pe scurt, mama se întreabă, totuşi, cum ar putea să lupte împotriva acestei nepăsări. „Trebuie să vorbesc cu un psiholog?"

Nu ştiu asta. Dar cred că un copil nu poate fi obligat să scrie şi să lucreze atunci când mintea lui e preocupată de altceva. Nu există decât un mijloc de a-l interesa pe copil să înveţe: dacă şi părinţii sunt interesaţi de materiile din programa lui şcolară. Însă, în acest moment, copilul are şansa nemaiîntâlnită de a fi spectator în clasă: cred că

părinţii, în loc să-l dezaprobe, ar trebui să profite de acest lucru. Dacă va merge la şcoală, fără obligaţia de a face ceva, va avea posibilitatea să asculte, să-şi observe colegii. Poate va găsi ocazia să meargă la unul dintre ei acasă, cu care se înţelege bine, să stea lângă el în timp ce acesta îşi face temele, să discute despre ce şi cum face, fără ca el să aibă teme de făcut. Cred că ar fi foarte interesant pentru el.

În ceea ce priveşte posibilitatea de a fi ajutat de o persoană, din moment ce suferă că părinţii lui nu sunt disponibili, este sigur că pentru el ar fi un lucru important, cu condiţia ca această persoană să fie veselă şi simpatică.

Trebuie să nu uităm că mama lui este foarte ocupată la atelierul soţului ei şi că, după naşterea celui de-al doilea băiat, cel mare nu a mai fost dădăcit, cum aţi spune d-voastră.

Cred că acest copil va reuşi, mai ales dacă ţine la câinele şi găinile sale. Dar ar fi bine, dacă ar putea urmări la televizor toate filmele care se fac despre animale – filme cu adevărat pasionante. Din moment ce tot nu-şi poate scrie pentru o perioadă temele, să înveţe uitându-se la televizor. E un mijloc foarte bun pentru copiii cam pasivi, cărora le vine greu să înveţe, să-şi scrie temele etc.

Şi, în primul rând, mama să nu-l condamne, să nu-l tot îmboldească: nu serveşte la nimic. În schimb, dacă o interesează studiile copilului ei, să se uite prin cărţile pe care el trebuie să le citească, peste lecţiile pe care trebuie să le înveţe. Să i le citească cu voce tare şi apoi să discute împreună.

În concluzie, dacă am înţeles bine, un copil nu poate fi schimbat: dacă are un temperament limfatic, nu vom reuşi, fiind tot timpul cu gura pe el, să...

Nu asta este problema. Mama ne întreabă: „Trebuie să cer sfatul unui psiholog?” În primul rând, trebuie să ştie dacă copilul suferă din cauza firii lui! În clipa de faţă mi se pare că, mai degrabă, suferă părinţii şi în nici un caz el.

Ar mai fi şi alte soluţii: profesorii de la materiile de bază ar putea face consultaţii cu el o dată pe săptămână – în clasa a şasea are cel puţin doi profesori; iar când mâna i se

va vindeca, ar putea fi dat la semi-internat sau la internat, după cum va vrea el, într-un colegiu care are clase de recuperare, cum se spune. (Aceste clase îi ajută mult pe copii să se obişnuiască cu sistemul dificil de la colegiu, când copiii au încă nevoie ca cineva să se ocupe de organizarea activităţii lor.) În felul acesta, va suferi mai puţin din cauza faptului că, fiind foarte prinşi, părinţii lui nu se pot ocupa de el şi, în acelaşi timp, din cauza comparaţiei cu fratele lui mai mic, mai ales dacă şi el este la internat şi îi place.

Trebuie să i se ceară părerea?

Cu siguranţă! Trebuie consultat şi dacă se va pune problema să meargă la un psiholog, să i se spună, nu: „dacă vrei”, ci „dacă suferi din cauza firii tale şi vrei să fii ajutat să te schimbi”. Fiindcă, dacă, în acest moment, el nu vrea încă să se schimbe, ar fi inutil să încerce. În schimb, mama poate cere de pe acum părerea unui specialist, pentru că ea suferă. Cred că aici e problema. În ceea ce-l priveşte, copilul pare foarte în măsură să spună ce doreşte.

Ne scrie şi o altă mamă cu trei copii: un băiat de doisprezece ani, două fete de unsprezece ani şi jumătate şi nouă ani şi jumătate. Vă schiţează într-un fel tabloul familiei: tatăl este prezent fizic, dar pare să nu observe prezenţa lor decât dacă îl deranjează. Iar relaţiile lor sunt dificile, mai ales cu băiatul. Recent, mama şi-a reluat serviciul. Până acum, şi-a ajutat mereu fiul la teme. Anul acesta, el este în clasa a şasea şi nu se mai ocupă de el. „Consecinţa imediată, scrie mama: rezultatele la şcoală sunt nule. Pe de altă parte, nu îl interesează nimic: nu citeşte niciodată o carte, nu ascultă niciodată un disc, nu-şi ia niciodată un joc. În schimb, e întotdeauna gata să ajute, este amabil, drăguţ şi îi place mult să meargă cu cercetaşii de la marină. De altfel, am impresia că nu este cu adevărat fericit decât în zilele când este cu ei.” Mama este decepţionată şi amărâtă deoarece relaţiile lor sunt tot mai proaste din cauza învăţăturii. Şi nu vrea să folosească şantajul. „Deşi am făcut aşa ceva, scrie ea. Într-o zi, l-am ameninţat că nu îl las să plece în vacanţă trei săptămâni cu cercetaşii dacă nu are rezultate mai bune la şcoală.” Copilul

a fost la un psiholog care a spus că personalitatea lui nu este structurată. Dar, după câte se pare, aceste discuţii nu l-au interesat pe băiat. Mama este neliniştită, se întreabă ce se va alege de el într-o lume în care selecţia copiilor are loc tot mai devreme, chiar începând cu clasa a cincea. Scrisoarea se termină astfel: „Va înţelege prea târziu şi, atunci, îmi va reproşa.”

În cazul acesta este vorba despre un copil de doisprezece ani, dar primim numeroase scrisori care vorbesc în termeni asemănători despre adolescenţi.

Toţi aceşti părinţi sunt îngroziţi de aceeaşi idee: „Selecţia! Selecţia!” Şi ce-i cu asta? Printre cei care nu sunt selecţionaţi, există copii ce stau prost cu şcoala, dar care au calităţi deosebite (sunt sociabili, generoşi, harnici, sportivi, artişti), precum şi copii care nu au nici un fel de calitate evidentă, este adevărat: cei care nu au găsit încă nimic care să-i intereseze, nici în viaţa şcolară, nici în afara ei.

Această mamă are noroc că băiatul ei este interesat de marină, de viaţa socială, de ajutorul pe care poate să-l dea, în casă şi în afara ei: nu e puţin lucru. Evident, cu un tată care nu ştie să fie tată, educaţia este foarte dificilă. O întrebare, însă: se ocupă mama suficient de soţul ei? Am impresia că este un bărbat care trăieşte la el acasă cu sentimentul că este într-un fel în plus. Îşi agresează copiii pentru că soţia lui nu se ocupă decât de ei. Oricum, din moment ce pe copil îl interesează marina, ea este mult mai importantă pentru viitorul lui decât şcoala: asta este, dacă nu are note bune şi dacă este zero la şcoală. Cunosc băieţi care au plecat pe mare ca elevi marinari şi care au acum o situaţie remarcabilă, deoarece pe la optsprezece, nouăsprezece ani s-au apucat singuri de studiu. Astăzi sunt locotenenţi sau căpitani de cursă lungă deşi la zece ani abia ştiau să citească şi să scrie…

Trebuie reţinut că orice activitate şcolară realizată împreună cu mama îl feminizează pe un băiat şi că, începând de la prepubertate şi apoi la pubertate, tot ce au făcut împreună nu mai prezintă nici un interes pentru el.

Sau, dacă interesul rămâne, mai târziu, masculinitatea băiatului va fi afectată. În cazul nostru, băiatul singur este atras de lucrurile pe care le poate face cu alţi băieţi, de plăcerea vieţii de băiat: de tot ceea ce, în societate, îi permite să fie un băiat, fără a o avea pe mama lui ca dublură (de pildă, când ajută pe cineva). Prin rezultatele şcolare, într-un anume fel, el a divorţat de ea: cu atât mai bine! E foarte bine aşa! Dacă eşuează pe plan şcolar, mama nu trebuie să se nelinişteasc ă şi, în nici un caz, să nu se certe cu el din acest motiv. Să-i spună: „Am greşit, probabil, că te-am dădăcit atâta şi te-am ajutat atâta timp cu şcoala, pentru că, fiind inteligent, oricum ai fi scos-o la capăt, chiar dacă nu m-aş fi ocupat eu. Gata, nu mai vorbim despre şcoală. Oricum, importante pentru tine sunt viaţa în aer liber, efortul fizic, vacanţa, interesul tău pentru marină. Trebuie să vedem ce ai putea face cât mai repede în acest domeniu.” Ce s-a făcut, e bun făcut; dar acum ea trebuie să înţeleagă că cel mai important lucru este ca fiul ei să fie fericit, cu note bune sau proaste, repetând clasa sau mergând într-o clasă paralelă, indiferent; cel mai important lucru este interesul lui pentru ceea ce face în exterior. Nu poate trăi într-o casă în care există două fete mai mici decât el. Trebuie să trăiască alături de băieţi şi, de ce nu, alături de cercetaşi? Mama poate încerca să-l trimită, în timpul vacanţei de vară, trei luni pe un vas de pescuit care acceptă elevi marinari sau pe malul mării într-o familie de pescari. Trebuie neapărat să încerce aşa ceva. Iar apoi, în timpul anului, poate va găsi un colegiu într-o regiune maritimă şi îl va înscrie la diverse activităţi legate de mare, în zilele libere? Şi nu se va mai ocupa de situaţia lui şcolară. Când copilul va veni în vacanţă, va fi foarte fericit. În felul acesta, poate că şi soţul ei va fi mai puţin susceptibil, nemaivăzând-o mereu preocupată de acest copil care, sub pretextul situaţiei şcolare, o acaparează în realitate cu totul.

Pentru moment, această mamă este pe un drum greşit. Avem şi în alte scrisori exemple de băieţi care regresează, devin pasivi, nu mai sunt interesaţi de nimic, pentru că

mama lor vrea să-i ţină lângă ea, astfel că totul îi întristează şi, în final, nu mai au o viaţă a lor.

Într-adevăr, uneori, cultul acesta pentru învăţat duce la adevărate catastrofe. Fără să citǎm cazuri precise, deoarece întotdeauna e delicat, putem spune că am primit scrisori de la mame care povestesc cum au făcut din copilul lor un delincvent – nu ştiu dacă e chiar aşa, dar e groaznic să ajungi să spui asta –, şi totul plecând de la cele mai bune intenţii.

Exact! Este cazul mamelor care, pe de o parte, nu sunt preocupate decât de faptul că băiatul lor nu vrea una, nu vrea alta; şi apoi, de îndată ce-i face pe plac Mamei, e copleşit de cadouri. Şi aşa mereu: sau mama îl şantajează cu pedeapsa, sau el îi smulge cadouri. Mereu. Or, pentru copil, important este să fie activ, fericit. Şcoala este un mijloc, nu un ţel, un scop în sine. Într-o bună zi, când va avea un ţel, copilul va descoperi plăcerea studiului. Oricum am lua-o, vine întotdeauna o vreme când oamenii regretă, fie ce au făcut, fie ce nu au făcut. Deci, dacă unele mame îşi spun: „O să mi-o reproşeze mai târziu”, eu le răspund: trebuie să acceptaţi să vi se reproşeze ceva în viitor; dar, deocamdată, copilul d-voastră este pe cale de a o lua complet razna, pentru că îndepliniţi în acelaşi timp rolul tatălui, al mamei, şi chiar al copilului, punându-vă ambiţiile personale în locul celor pe care trebuie să şi le descopere el. Trebuie să ne iubim copiii aşa cum sunt, nu să le substituim propria noastră voinţă.

M-am săturat!
(Şcoala obligatorie)

De data asta ne scrie un tată. Citind o compunere la limba franceză a fiului său, pe care profesoara o corectase deja, şi-a dat seama că băiatul este nefericit şi are probleme. Probleme care nu erau cu siguranţă vizibile, deoarece această descoperire l-a surprins destul de mult ca să vă ceară părerea.

Compunerea avea următoarea temă: „Toată lumea spune: «Aveţi vârsta cea mai frumoasă!» Voi ce credeţi? Prezentaţi-vă demonstraţia pe baza unor exemple precise şi personale.” Iată ce scrie băiatul care are treisprezece ani şi jumătate: „Nu cred că la treisprezece, paisprezece ani este cea mai frumoasă vârstă. Mai curând, pe la şapte ani. După aceea, viaţa e mai grea. Părerea mea este că acum nu sunt la cea mai frumoasă vârstă a vieţii. În fiecare zi, mă întorc acasă la ora cinci şi jumătate; până la ora şase, mă odihnesc. De la şase şi jumătate la opt, îmi fac temele. La opt şi jumătate mănânc, până la ora nouă şi jumătate. Mă duc apoi la culcare, fără să stau aproape deloc cu tata, fără să vorbim despre şcoală sau despre ce fac. De câte ori mă duc la bunici, ei îmi povestesc că, atunci când erau copii, mergeau la şcoală desculţi şi că, la unsprezece ani, lucrau deja; dar cel puţin ei stăteau în aer liber, se mişcau, alergau, pe când eu stau închis toată ziua. Când vin acasă şi mă prăbuşesc în faţa caietului de teme, simt că mă apucă ameţeala. M-am săturat! Îmi vine să las totul baltă, să nu mai fac nimic, să plec departe de casă şi să fac ce vreau, când vreau şi unde vreau.” Şi încheie astfel: „Sunt certat, avertizat: «Ai să vezi, mai târziu o să regreţi că nu ai învăţat. Ai să ajungi măturător sau cerşetor.» Mi-e frică să cresc mare, să devin adult mai târziu, să iau hotărâri, să fiu singur în faţa vieţii. Pentru mine, lumea minunată a copilăriei a trecut. Copilăria înseamnă inocenţă, puritate.

Eram fericit. Nu aveam griji care să mă frământe, să mă necăjească, să mă macine, şi abia acum îmi dau seama de asta. Aş vrea să iau viaţa de la capăt, să fac un pas înapoi, să fiu iar copil.”

Aceasta a fost deci compunerea băiatului. Şi acum, scrisoarea tatălui: „În primul rând, este adevărat că nu sunt o prezenţă afectuoasă şi extrem de vizibilă pentru fiul meu. Sunt un militant angajat, iar timpul rezervat în mod obişnuit familiei intră deseori în cel consacrat celorlalţi, tuturor celorlalţi, pentru a face viaţa mai uşoară. Deci, mea culpa, cu un corectiv, totuşi: soţia mea se ocupă de lecţiile copiilor, iar uneori intervin şi eu. În al doilea rând, acest bebeluş mare are două surori, una de doisprezece ani, cu care e în permanenţă la cuţite, cealaltă de cinci ani pe care o tachinează deseori, dar o şi protejează plin de afecţiune; cei cinci ursuleţi şi iepuraşi din pluş pe care îi are de mic continuă să stea perfect aliniaţi la capul patului în care doarme. În al treilea rând, are reacţii «normale» în prezenţa fetiţelor. În al patrulea rând, fuge de răspunderi şi nu face ceva decât pentru plăcere, fără să insiste, sau să-şi dea silinţa. În al cincilea rând, nu se descurcă grozav nici la treburi, nici la carte. Merge cu plăcere la unchiul lui care e tâmplar, dar mai curând ca să scape de teme şi de alte obligaţii decât pentru a face ceva cu el pe şantier.” Şi tatăl vă pune două întrebări: „Ce se petrece cu copilul? Ce să facă acum?”

Avem aici tabloul vieţii unui şcolar din zilele noastre (mai ales de la oraş), care trebuie să dobândească prin studiu unele cunoştinţe, fără ca el, copilul, să aibă posibilitatea să dorească acest lucru. Scrisoarea mi se pare tragică. De ce tatăl nu l-a dus pe acest „bebeluş mare”, cum scrie, peste tot pe unde umbla şi el, în perioada copilăriei (adică între şapte şi unsprezece ani), atunci când avea atâta nevoie de prezenţa tatălui şi când nu avea încă atâtea teme la şcoală, ca acum? Ar fi putut foarte bine să-şi însoţească acest tată militant la reuniunile la care acesta participa, s-ar fi putut interesa de această activitate socială pasionantă, tot aşa cum, altădată, tatăl lui se interesa de

munca manuală a bunicului său. Probabil că aceşti părinţi, ca atâţia alţii, trăiesc cu ideea că un copil mic se culcă la opt şi jumătate sau nouă pentru că trebuie să înveţe: „Gândeşte-te la viitorul tău! Gândeşte-te la viitorul tău!”…

„Dacă nu, vei ajunge măturător.”

Exact! Mereu aceeaşi angoasă, şi prevestirea unui viitor îngrozitor, când de fapt e vorba despre un băiat inteligent şi perfect „normal” – cum spune foarte bine tatăl lui – dar care, până la urmă, nu are parte de bucurie şi căldură decât din amintiri, de „când era mic”. Cu surioara lui este drăguţ pentru că ea este la vârsta purităţii etc.: la urma urmei, puţina bucurie de acasă o găseşte identificându-se cu vârsta acesteia. Cu sora cea mare nu se înţelege pentru că nu poţi fi prieten cu o soră cu cincisprezece luni mai mică decât tine, aşa cum e cazul acestui băiat. Dimpotrivă, cei doi copii trebuie să fie la cuţite; altfel, dacă ar fi prieteni intimi, el nu ar mai fi un băiat; cei doi ar fi fuzionat, şi nici unul nu ar fi nici băiat nici fată.

Astea fiind spuse, e foarte dificil de dat un răspuns acestui domn. Nu ştiu. Sunt încântată, dacă pot spune astfel, că a avut ocazia să-şi dea seama că fiul lui este nefericit; acum că a aflat, ei bine, să se ocupe cu adevărat de el – să-l desprindă de viaţa familială, sau să se ocupe cu adevărat de el. De exemplu, vara viitoare. Să facă ce ştie pentru ca băiatul lui să meargă cu un grup de tineri care se ocupă, de pildă, de restaurarea monumentelor ameninţate cu distrugerea sau lucruri de genul ăsta. Să fie împreună cu alţi tineri. Să trăiască, cel puţin în vacanţă, viaţa băieţilor de vârsta lui şi să nu se mai gândească la viitor, la faptul că trebuie să fie politicos, drăguţ cu adulţii. Este un băiat care simte nevoia să facă pasul necesar pentru a deveni un băiat mare, dar nu va reuşi decât susţinut de tatăl său şi, în societate, printre băieţi de vârsta lui – şi nu la şcoală unde profesoara este incapabilă să-l ajute.

Într-adevăr – şi acest lucru reprezintă interesul major al scrisorii –, pe compunerea copilului, pe care o avem aici, observăm corecturile profesoarei: corecturi impersonale, şi destul de draconice, chiar dacă a primit o notă foarte bună

pentru că e scrisă destul de bine pentru un băiat de vârsta lui.

Profesoara notează: „Neglijent. Introducerea trebuie separată de următorul paragraf. Atenţie la ortografie şi la punctuaţie. Dar şi multe lucruri bune.”

Şi nici nu a profitat de această temă pentru a spune: „Bun! O să stăm acum o oră întreagă să vorbim şi unii şi alţii despre ce înseamnă, pentru voi, să fiţi la această vârstă.” Nu? Prin aşa ceva, o asemenea temă e minunată: dacă dă posibilitatea unei discuţii generale în clasă cu o profesoară care ştie să asculte şi să ţină seama de acel soi de asceză în care trăiesc tinerii care vor, cum spun ei, să le facă pe plac părinţilor. Or, nu poţi să le faci pe plac doar părinţilor tăi; trebuie să-ţi faci pe plac şi ţie. În ceea ce mă priveşte, cred că, dacă ar fi avut loc o discuţie între tineri, plecând de la acea temă, s-ar fi ivit multe situaţii de viaţă asemănătoare. Copiii ar fi văzut că toţi au greutăţi. Pentru că este vârsta marilor probleme, când trebuie să fii intelectual într-un mediu care nu acceptă decât şcoala, şi nu reflecţia sau exprimarea de sine, şi nici posibilitatea de a te deschide spre alte centre de interes, diferite de cele şcolare – de exemplu, crearea unui grup de teatru la şcoală, cu băieţi şi fete, dacă e o şcoală mixtă, sau a unei mici orchestre cu instrumentele fabricate de ei: toate astea s-ar putea face de cei din clasa a patra, de exemplu, cam o zecime din timpul programului lor de şcoală.

La o oră de limbă maternă nu trebuie să li se ceară copiilor doar să se exprime în scris: ei trebuie puşi şi în situaţia de a se exprima oral, de a discuta unii cu ceilalţi, dându-li-se pe rând cuvântul şi spunându-li-se: „Aţi putut să vă exprimaţi, ceea ce este foarte bine. Aţi văzut în felul acesta că unii dintre voi aveţi aceleaşi probleme, pe care alţii nu le au, că vă aflaţi la niveluri diferite de evoluţie, că aveţi părinţi care fac lucruri diferite.” Şcoala este un lucru bun, dar nu trebuie în nici un caz neglijată comunicarea dintre elevi.

Revenind la acest tată care se întreabă cum trebuie să procedeze, ar putea să-i ceară vărului său, tâmplarul, să

stea mai mult de vorbă cu băiatul, în loc să-l pună imediat la treabă. Cred că, dacă băiatul are posibilitatea să discute cu unchiul lui, va fi încântat să vadă în ce constă munca acestuia şi să lucreze împreună. Acest băiat are absolută nevoie de conversaţie cu alţi bărbaţi: împreună cu tatăl lui, în activităţile pe care le desfăşoară, să se întâlnească cu alţi bărbaţi, cu alţi băieţi, în timp ce fac lucruri inteligente. În ceea ce priveşte activitatea şcolară, se va întoarce la ea în timpul anului.

Iată acum o temă pe care nu am abordat-o. Vă scrie o profesoară care nu are încă copii, dar asta nu are importanţă; nu trebuie să ai copii ca să-ţi pui întrebări în ceea ce-i priveşte, nu-i aşa?

Oricum, se ocupă de copiii altora şi are simţ matern.

Vă scrie: „Şcoala obligatorie până la şaisprezece ani îi face uneori să regreseze pe cei care ar vrea, de la cincisprezece ani, să ducă o viaţă de adult, dar nu au acest drept.”

Sunt perfect de acord cu această doamnă. Mă mâhneşte profund legea care face ca şcoala să fie obligatorie până la şaisprezece ani pentru toţi copiii, chiar şi pentru cei care nu se simt atraşi. Or, atracţia pentru învăţătură apare pe la doisprezece ani; dacă acest lucru nu se întâmplă, copilul trebuie pregătit să aibă o valoare de schimb într-o muncă ce îl atrage. Întotdeauna există ceva care îi place; copiii sunt îndemânatici, mai ales dacă au fost pregătiţi pentru aşa ceva încă de mici şi dacă, pe la doisprezece ani, acest lucru se face din nou. Este foarte trist să vedem că toţi copiii au parte de acelaşi tip de învăţământ, când, de fapt, unora le-ar place să înceapă să lucreze de la vârsta de… – această doamnă spune paisprezece, cincisprezece ani; eu spun chiar mai devreme. Bineînţeles, paisprezece ani e o vârstă potrivită, deoarece e vârsta pubertăţii – lăsându-i deoparte pe cei care au o pubertate tardivă, ce începe doar la cincisprezece, şaisprezece ani. În orice caz, odată cu pubertatea, copilul ştie şi simte pentru ce e făcut; şi se simte exploatat de către Stat dacă este obligat să rămână în lumea cărţilor şi caietelor care nu îl interesează. Prezenţa

lui fizică la şcoală, unde nu face nimic, este garanţia alocaţiei pentru copii!

Când, de fapt, această lege pleacă de la o intenţie bună.

Nu! Nu cred deloc că este aşa. Consider că este o problemă socială: nu există interesul ca un copil să intre prea devreme în viaţa activă pentru a nu lua locul altora. Cred că aşa stau lucrurile. Sunt exploataţi pentru că nu au o calificare? Dar şi aşa sunt.

Pe de altă parte, ştiu şi eu că tehnica actuală presupune, în cadrul multor meserii, studii de specialitate şi că se consideră că tinerii nu vor avea o meserie „bună" dacă nu au făcut studii prealabile îndelungate. Şi este adevărat că vor avea nevoie de însuşirea unor noţiuni teoretice şi ştiinţifice. Dar nu fac acest lucru la şcoală, pentru că şcoala îi plictiseşte. În schimb, dacă, începând cu doisprezece ani, cei cărora nu le place şcoala ar avea doar o oră de cursuri generale pe zi (limbă maternă, matematică), iar restul ar fi muncă adevărată – nu ocupaţii de genul celor făcute în cadrul unor terapii, ci o muncă adevărată pe lângă meşteri adevăraţi care i-ar învăţa cu adevărat mânuirea uneltelor –, aceşti copii ar dobândi o îndemânare manuală şi corporală, inteligenţa mentală urmând să apară mai târziu, pe la optsprezece, poate douăzeci de ani. Dar ar avea, cel puţin, o meserie. În timp ce, dacă încep la şaisprezece ani, pentru unii e prea târziu, iar pentru alţii prea devreme.

Bineînţeles, ştiu că realizarea unui asemenea program nu este simplă. Dar ar trebui încercat pentru că mulţi copii sunt distruşi de sistemul şcolarităţii prelungite, şi dezgustaţi de şcoala care i-ar interesa mai târziu, dacă la început ar fi avut o meserie ca monedă de schimb în raport cu societatea. Ar dispare astfel riscul ca unii să se abrutizeze, să devină paraziţi sau chiar delincvenţi.

(Peste câteva săptămâni)

Ca urmare a discuţiei despre învăţământul obligatoriu până la şaisprezece ani, aţi primit enorm de multe scrisori pline de reacţii, în special, la afirmaţia d-voastră conform căreia, începând cu doisprezece ani, un copil este capabil

să spună dacă vrea sau nu să continue şcoala.

Într-adevăr, unii copii ştiu, la această vârstă, că vor să studieze. Dar ăsta nu este un motiv să uite că au mâini, căci mâinile le sunt întotdeauna utile, chiar dacă au capul bine mobilat. Şi spuneam că nu e bine.

Din mulţimea scrisorilor primite, am reţinut una care le rezumă, cred, admirabil pe toate celelalte. Autoarea, care este profesoară, vă scrie: „Aveţi dreptate. Nu vă puteţi imagina cât este de neplăcut, de frustrant, pentru un profesor care îşi iubeşte meseria şi elevii, să nu le poată da întotdeauna o adevărată educaţie şi să-şi dea seama că aceşti copii nu se vor dezvolta, în ciuda tuturor eforturilor pe care le va face el... Numai că trăim într-o lume concretă, cu legile ei, cu viaţa de fiecare zi, cu ritmurile ei. Şcoala obligatorie până la şaisprezece ani a fost totuşi o mare victorie populară pentru că, până atunci, doar cei bogaţi mergeau la şcoală... Spuneţi că învăţătura nu e totul; în absolut, aveţi dreptate, dar, ridicându-vă aşa cum aţi făcut-o împotriva şcolii obligatorii până la şaisprezece ani, nu credeţi că vă alăturaţi corului tuturor celor care nu doresc decât un lucru: să aibă o mână de lucru ieftină, ignorantă şi fără o pregătire anume? Eu sunt comunistă şi, din această cauză, cunosc mulţi muncitori, multe persoane care au trecut prin experienţa întreruperii studiilor şi a muncii de la şaisprezece ani, şi care spun de câte ori au ocazia: «Dacă aş putea s-o iau de la început», «Dacă aş fi putut», «Dacă părinţii mei ar fi vrut...» De fapt, această corespondentă se teme că cei care nu şi-au terminat şcoala sunt mai târziu exploataţi şi regretă gestul lor.

Ştiţi ce? Este adevărat că întreruperea studiilor poate favoriza exploatarea. Şi asta imediat. Dar există mijloace de apărare. Altădată, adulţii erau exploataţi, dar acum există sindicatele care îi apără. Iar copiii încep şi ei să-şi dea seama că s-ar putea apăra.

Este o realitate faptul că astăzi există contracte de ucenicie (din fericire, nu toate) prin care copiii sunt cu adevărat exploataţi de meşterii la care lucrează: unii nu îndrăznesc nici să plece la cursurile serale; alţii sunt puşi să

lucreze zece ore pe zi. Aceşti bieţi copii intră atunci într-un angrenaj care îi macină, care nu îi învaţă nici o meserie prin calificare, şi nici să-şi asume responsabilităţi. Unii dintre aceştia devin contestatari: înainte, contestau şcoala, acum, contestă meseria prost învăţată cu un asemenea meşter şi un mod de viaţă care îi striveşte de tot.

Dimpotrivă, copilului trebuie să i se dea conştiinţa meseriei pe care o face, şi să i se spună că este o onoare să-şi apere sănătatea; să-şi apere contractul aşa cum a fost el redactat; să nu se lase păcălit de patron – aşa cum alţii se lasă păcăliţi acum de şcoala obligatorie şi stau în băncile lor, mestecând gumă şi aşteptând să facă şaisprezece ani pentru a putea, în sfârşit, pleca; şi până la urmă pleacă, dar după ce au pierdut patru ani şi şi-au făcut despre libertate vise pe care nu le vor împlini niciodată.

Există şi foarte multe scrisori care se fac ecoul spuselor d-voastră în legătură cu faptul că toţi cei care au început să muncească devreme şi s-au integrat cu plăcere în colectivele în care lucrau, sunt astăzi nişte oameni fericiţi. Voi cita ca exemplu scrisoarea unei persoane care, din cauza unei boli foarte grave, a mers să lucreze într-un port, deşi înainte făcuse studii superioare: „Diplomele sunt departe. Înconjurat de meşteşugari, de pescari, de prieteni care sfarmă granitul, ader complet la punctul d-voastră de vedere. Meşterul care vorbeşte de lemnul lui folosind posesivul («scara mea», «lucrul meu», «mobila pe care am făcut-o») sau cel care îmi aduce crabii pe care tocmai i-a pescuit, de ce aceştia trebuie ţinuţi închişi în şcoală până la şaisprezece ani? Copiii vecinilor mei vin pe şantier la unsprezece, doisprezece, treisprezece ani, în fiecare sâmbătă. Credeţi-mă, toţi aceştia vor avea în mână o meserie excelentă. Sunt nişte puşti serviabili şi foarte dezgheţaţi, din nişte familii care inspiră respectul. Cunosc un băiat ai cărui părinţi divorţaseră. Avea tulburări de comportament şi fugea de-acasă pentru a merge la ţară. A devenit pictor de peisaje; şi iată-l acum printre copaci, în mijlocul naturii, cu o logodnică fermecătoare. Câştigă bine şi e fericit. Dacă şi-ar fi continuat studiile, cum era complet

în ceaţă, ce s-ar fi ales de el? Sau această scrisoare de la un cofetar: „Am început să lucrez pe la zece-unsprezece ani. Ce bucurie era pentru mine să fac prăjituri! La şcoală, nu învăţam nici rău, nici bine; dar când lucram, simţeam că sunt cineva pentru că făceam ceva adevărat şi învăţam o meserie.”

Mă întreb de ce toţi meşteşugarii din Franţa nu au creat o mişcare naţională care să le permită să primească în unele zile copii în atelierele lor. Nu ca ucenici, aşa cum prevede derogarea de la lege…

Vorbiţi de legea Royer?

Exact: derogarea acordată copiilor de paisprezece ani pentru a putea merge în atelierul unui meşteşugar, cursurile la şcoală fiind doar seara. Dar, deocamdată, nu vorbesc despre aceşti copii care, într-adevăr, îşi pierd timpul la şcoală şi, pentru moment, nu vor reuşi să citească şi să scrie – în timp ce pe la optsprezece ani, dacă sunt motivaţi, dacă vor sau în cadrul serviciului militar o vor face foarte simplu, nu-i aşa? Nu despre aceştia vorbesc deocamdată. Ci despre acei copii inteligenţi care, de la unsprezece, doisprezece ani, şi dacă au această dorinţă, ar trebui să poată munci o zi sau două pe săptămână la un meşter din cartierul lor, din oraşul lor, care i-ar ţine alături de el toată ziua. În felul acesta copiii ar învăţa o meserie, continuându-şi în acelaşi timp studiile. Vor să devină intelectuali, de ce nu? Dar vor avea în plus şi o meserie în mână. Nimic nu ascute mai mult inteligenţa decât mânuirea, la modul cel mai serios, a unui material, alături de muncitori serioşi. Ar trebui pus la punct un sistem de asigurări pentru zilele când copiii lucrează în atelier (la nevoie, pot contribui şi părinţii). Municipalităţile din diverse oraşe ar putea organiza aşa ceva, luând din şcoli doar pe tinerii cu adevărat motivaţi: va trebui urmărit dacă, într-adevăr, dorinţa lor nu este imaginară, dacă sunt pregătiţi pentru o anumită stabilitate, şi sunt gata să fie prezenţi la orele fixate de meşter, să-i urmeze toate instrucţiunile şi nu să facă cum îi taie capul, pe scurt, să facă o treabă serioasă. Prea mulţi tineri vin la şaisprezece ani, dornici să

câştige bani, oricum, după ce şi-au pierdut timpul pe băncile şcolii sau nu au găsit multă vreme de lucru pentru că nu au primit o pregătire la timp. Începând cu unsprezece, doisprezece ani mâinile sunt „inteligente”, iar spiritul tânărului este preocupat de o muncă adevărată, prin stăpânirea perfectă a uneltelor care i se încredinţează.

Este doar o idee pe care o lansez... Mulţi vor spune: „E o utopie.” Dar eu cred că ea conţine un ferment moralizator – în adevăratul sens al cuvântului – al fiinţei umane, vreau să spun că această idee implică atât o responsabilizare cât şi nişte cunoştinţe susţinute de atracţie şi plăcere – plăcerea de a lucra un material faţă de care copilul se dovedeşte a fi deopotrivă creator, disciplinat şi productiv.

Copiii sunt veseli când locul este vesel (Metode active)

Pentru a continua în aceeaşi ordine de idei, să ne oprim acum la „şcolile Freinet”: este un subiect care îi interesează pe mulţi părinţi. Am în faţă scrisoarea unei corespondente: „Aţi pomenit într-o zi despre şcolile Freinet şi aţi spus că programul lor costă destul de mult, că părinţii care vor să-şi dea copiii la asemenea şcoli trebuie să aibă posibilităţi…”

De fapt, da şi nu. Pentru că asemenea clase Freinet existau şi în şcolile tradiţionale de stat. Pe de o parte, am aflat recent că toate clasele Freinet propriu-zise s-au desfiinţat. Dar pe de alta, mulţi profesori au fost formaţi în spiritul metodelor active inspirate de acestea.

Şcoala Freinet este prima în care s-a organizat, odată cu apariţia spiritului şcolii active, învăţarea scrisului şi a cititului cu ajutorul unei tipografii. Copiii nu citeau şi nu scriau, ci învăţau singuri să citească şi să scrie prin simplul fapt că tipăreau.

Şi cu succes.

Da. Şi pe urmă, copiii comunicau extraordinar de mult între ei dar şi cu profesorii; toată clasa se gândea la ce e de făcut, discuta. Deciziile erau luate în comun şi, lucru foarte important, fiecare copil răspundea de ceva. Iar în clasă era o atmosferă activă, nu pasivă, de comunicare şi schimburi epistolare cu alte şcoli…

Erau tot atâţia copii câţi într-o clasă obişnuită?

Da. Bineînţeles. Dar ar fi fost mult mai bine dacă erau mai puţini.

Cred că Statul nu a mai avut posibilitatea să continue peste tot experienţa acestor clase care, în cadrul şcolii, păreau prea diferite de învăţământul tradiţional practicat în celelalte. Dar, în sfârşit, nu trebuie să ne oprim prea mult la şcolile Freinet, din moment ce ele nu mai există. Dar, întâlnim peste tot clase cu metode active. Nu de mult, a

fost la televizor o emisiune despre oboseala provocată de şcoală, extrem de interesantă, în cadrul căreia era arătată diferenţa dintre metodele tradiţionale şi metodele active, chiar dacă nu era vorba de Freinet. Filmul despre care vă vorbesc a pus bine în evidenţă ceea ce trebuie reţinut din metodele Freinet: copiii, care aveau un profesor format în spiritul metodelor active, ieşeau de la şcoală mai destinşi decât atunci când începeau orele – ca şi profesorii, de altfel. Toată lumea era veselă. Asta este important. Să nu ne agăţăm deci de un nume; Freinet este un geniu, ştiu, care a fost multă vreme necunoscut pentru că era considerat un marginal. Dar toată lumea s-a inspirat din el. Cred că peste tot există clase cu metode active.

Părinţii care vor să ştie dacă asemenea şcoli există în zona în care locuiesc ei, pot foarte bine să scrie la inspectoratul şcolar. Importantă rămâne totuşi alegerea unei şcoli nu prea departe de domiciliu; trebuie evitat perfecţionismul, goana după cea mai bună şcoală. Şi trebuie să fie împreună cu copii de vârsta lor! Dar nu este bine nici ca un copil să se marginalizeze – lucru care se întâmplă dacă şcoala la care merge e foarte departe de cei pe care îi întâlneşte pe stradă sau la joacă.

Părinţii pot de asemenea citi cărţi care prezintă aceste metode – în fond, de ce nu? – şi să ia de acolo exemple de activităţi pentru zilele libere, aşa cum, de altfel, şcolile active le şi sugerează să facă. Cred că în felul acesta ei îşi vor ajuta mult copiii care nu pot beneficia de clase active, pentru că nu există aşa ceva în zona în care locuiesc ei.

În numeroase scrisori părinţii vă scriu: „Copiii mei merg la o şcoală tradiţională, dar, acasă, eu am să…”

Acasă, ce am să fac? Am să-mi instruiesc copiii. Am să le ofer o iniţiere culturală. Căci metoda activă este o iniţiere în cultură şi comunicare. Or, ăsta este rolul familiei. Dacă instrucţia este asigurată la şcoală de un profesor care a fost format să o asigure într-un anumit fel, să o facă aşa, de ce nu? Dar tot ce fac părinţii în plus este întotdeauna binevenit pentru copil, chiar dacă aceştia nu procedează ca profesorul. Dacă copilului nu-i place, va spune: „Ah, nu! Nu

vreau să fac socoteli cu tine aşa, fiindcă…” Foarte bine! Se pot face atât de multe lucruri cu un copil. Orice poate servi la concentrarea atenţiei copilului, la exersarea memoriei: diverse jocuri de cărţi pentru copii, loto, jocul cu poveştile care se spun şi apoi se ilustrează… Există atâtea jocuri care formează mintea şi inteligenţa copilului, jocuri care nu trebuie şcolarizate, introduse într-o programă! Asta înseamnă să trăieşti.

Acasă, ca şi la şcoală, copiii sunt veseli dacă locul este vesel. Dacă copiii nu au o şcoală veselă, asta e, cel puţin acasă, părinţii să încerce să le facă viaţa veselă. În acelaşi timp, să profite să facă cu copiii jocuri simple de atenţie şi memorie, să-şi pună reciproc întrebări încuietoare, să râdă, să spună prostii, în sfârşit, să se destindă. Copiii au o imensă nevoie de destindere.

În schimb, sunt uluită să constat – mai ales în momentul de faţă, când copiii sunt foarte numeroşi în şcoli şi profesorii se văd obligaţi, pentru că nu au fost formaţi în spiritul metodelor active, să recurgă la măsuri disciplinare, în ce măsură copiii supuşi acestui imobilism devin trişti şi descurajaţi de continua pasivitate impusă. Aş vrea ca părinţii să nu fie perfecţionişti, ci să se orienteze, să înţeleagă puţin în ce constă o metodă activă, să comunice între ei şi să facă în aşa fel încât să reuşească să schimbe treptat atmosfera din şcoală. Şi apoi, în nici un caz să nu le ceară copiilor în plus faţă de ce li se cere la şcoală! Este groaznic să vezi părinţi care fac asta! Când copilul se întoarce seara de la şcoală, mai trebuie să-şi facă şi temele: mi se pare îngrozitor. La un moment dat, se interziseseră temele pentru acasă, cel puţin până în clasa a şasea. Până la urmă, nu s-a mai putut, pentru că părinţii voiau teme pentru copiii lor. Păcat.

Tot în legătură cu metodele active, să vedem o scrisoare ce pune problema invers decât am pus-o până acum şi anume cazul copiilor care învaţă în astfel de clase, care îşi aud acasă părinţii criticând celelalte metode de educaţie şi care, în urma unei mutări sau deplasări mai lungi, se trezesc într-o şcoală, să zicem, clasică, şi îşi

amintesc, bineînţeles, că ani în şir şi-au auzit părinţii spunând că aceste şcoli sunt un nonsens.

Da. Se spune că metodele obişnuite nu sunt la fel de bune ca metodele active etc.

Aşa e! Şi deseori aceşti copii au probleme.

Bineînţeles, cei care sunt obligaţi să intre într-un sistem tradiţional pentru că, acolo unde vor locui, nu există o şcoală activă cum e şcoala Freinet, vor avea probleme de adaptare la început; dar există, în primul rând la aceşti copii un fel de – cum să-i spun? – contradicţie între ceea ce fusese întotdeauna pentru ei indiscutabil – şi anume adevărul părinţilor – şi acest alt adevăr în faţa căruia părinţii lui se supun acum, pentru că nu există altă posibilitate ca el să-şi continue studiile. Iar copilul este descumpănit pentru că nu ştie cum i-ar putea stima pe aceşti profesori ce aplică metode care, până acum păreau – şi erau – în contradicţie cu idealurile pedagogice ale unor părinţi, care sunt destul de familiarizaţi cu pedagogia. În această scrisoare, într-adevăr, părinţii dovedesc că au cunoştinţe în domeniu!

Da, iar copiii lor devin arţăgoşi…

Ideea lor despre adulţi nu mai e atât de clară. Pentru că e bine, atunci când copilul creşte, să aibă şi alte modele de adulţi, în afară de părinţi. În cazul familiei despre care discutăm, fetiţa cea mare se vede obligată să intre într-un colegiu tradiţional, în timp ce copiii cei mici pot merge în continuare la o şcoală cu clase care practică metodele active, metode pe care le-au cunoscut şi acolo unde locuiau înainte. Deci, fetiţa întâmpină nişte dificultăţi care sunt, pe de o parte, dificultăţi de adaptare, dar, pe de altă parte – pot să-i spun asta mamei sale – dificultăţi de alt ordin. Ea se află în pragul prepubertăţii… Prepubertatea se situează deseori în jurul clasei a şasea şi a cincea, clase destul de grele şi aşa, pentru că i se cere copilului să se adapteze cu un alt mod de lucru, cu un nou stil al profesorilor. Or, în cazul nostru, are loc şi o schimbare completă a metodelor, nu-i aşa? Oricum la prepubertate, toţi copiii fac câte o figură pentru care nu găsesc alte cuvinte decât „o iau

razna”. Psihologia lor „o ia razna”: de la şase la unsprezece-doisprezece ani totul e în regulă, se dezvoltă bine din toate punctele de vedere, par liniştiţi, adaptaţi la societate, cu un ritm bun… Şi apoi, dintr-odată, apar nişte tulburări ce sunt în realitate un fel de repetare a tulburărilor pe care le-au avut când erau mici: asta este prepubertatea. De pildă, de multe ori, un copil care avusese anorexie – deci un copil care, când era foarte mic, refuza să mănânce –, brusc, spre prepubertate, nu mai vrea să mănânce. Nu e nimic grav! Trebuie să i se spună: „Ah, da! înţeleg. Faci ce făceai şi când erai mic! E un semn că în curând ai să creşti mare şi ai să te schimbi.” Sau, un copil care are brusc insomnii – pentru că, mic fiind, avusese asemenea perioade –, repetă, de fapt, dificultăţile pe care le-a avut între unu şi trei ani, iar acest lucru durează cam şase-nouă luni. Ar trebui să se ştie pentru a nu dramatiza lucrurile.

Deci, dacă această mamă este îngrijorată, dacă nici ea nici soţul ei nu reuşesc, din punct de vedere pedagogic, să o convingă pe fetiţa lor cea mare că trebuie să meargă la această şcoală, atunci vor putea discuta la centrul medico-pedagogic din oraşul lor pentru a vedea cum îşi pot ajuta fetiţa care creşte şi este în plină transformare. Poate aşa! Dar să aştepte mai întâi readaptarea ei la noul climat – pentru că oricine este perturbat după o asemenea mutare. Dacă însă problemele durează ceva mai mult, ca în cazul acestei fetiţe, va trebui începută o psihoterapie.

De data aceasta, vă vorbeşte o profesoară despre elevii ei. Are o clasă de a cincea, cu copii de origini sociale diverse, care au probleme foarte diferite în ceea ce priveşte, de exemplu, ortografia, clasica dictare. A încercat să facă ca o experienţă. În cursul primului trimestru, a suprimat notele pentru a dedramatiza problema. „Când e vorba de o dictare, în loc să le cer copiilor să aducă lucrările semnate de părinţi – la ce ar servi? E asta o garanţie că data viitoare vor face mai puţine greşeli? –, încerc să discutăm împreună, îi întreb dacă toată lumea a înţeles ce am explicat sau de ce nu s-au gândit să facă cutare acord al verbului, de pildă. Dar nu e nevoie să aibă o notă. Dacă

cineva vrea cu orice preţ una – există şi din aceştia – şi-o pune singur. Pe ansamblul clasei, rezultatele au fost promiţătoare şi mulţi copii care erau «zero» au făcut progrese evidente. În plus, sunt mai destinşi şi au câştigat încredere în ei înşişi, în posibilităţile lor.”

Este foarte interesant.

Profesoara vă pune două întrebări precise: „În această clasă, am unii elevi cu mai multe probleme decât alţii.” De exemplu, o fetiţă care a pierdut recent pe cineva din familie, la începutul anului şcolar; sau un băiat care, prin talia şi forţa lui fizică – copiii au între treisprezece şi paisprezece ani într-a cincea –, se expune ironiilor, micilor şicanări obişnuite într-o clasă…

… şi care vin probabil din gelozie.

Da, dar care pot afecta moralul copilului.

Este adevărat.

Şi profesoara scrie mai departe: „M-am ocupat mai mult de această fetiţă decât de ceilalţi şi mi-am dat seama că regresează. Până la urmă am cocoloşit-o, dar ea s-a complăcut şi a stat în această cochilie înconjurată de simpatia mea şi a obţinut rezultate şi mai proaste. În schimb, pe băiat nu l-am ajutat. Am treizeci şi cinci de ani, iar el paisprezece; nu voiam să se refugieze într-un fel de tentativă de seducere. Şi nici să existe vreun echivoc în interesul meu pentru un elev ca oricare altul. În realitate, poate că toate aceste probleme nu îi privesc pe profesori. Credeţi, oare, că trebuie rezolvate între copii, fără intervenţia adulţilor?”

Ceea ce se petrece în viaţa interioară a acestor copii poate fi privit în acelaşi fel cu ceea ce se petrece în ansamblul vieţii şcolare; profesoara le propune să caute împreună motivele problemelor pe care le au cu ortografia, cu matematica şi să se ajute unii pe alţii pentru a găsi răspuns la greşelile făcute, să-şi dea singuri note; a stabilit astfel deja un dialog colectiv în această clasă. Într-adevăr, când un copil trece prin momente dificile pe care toată lumea le cunoaşte – aşa cum a observat şi ea în cazul acestui băiat sau al fetiţei în doliu –, profesorului îi revine

rolul de a-i ajuta pentru a depăşi încercarea la care îi supune viaţa în societate.

Acest lucru poate da rezultate şi dacă profesorul face apel la ceilalţi copii, spunându-le: „Colegul vostru are probleme din cauza următoare. Ce-aţi spune să stăm de vorbă despre asta?” Şi pe urmă, într-o pauză, sau într-un interval de timp, nu mai mult de zece la sută din totalul orelor – el reprezintă minimul necesar pentru a putea vorbi; este foarte important pentru că este un moment de psihologie aplicată la grup şi la viaţa colectivă –, toată lumea se adună împreună (cred că adultul trebuie să fie prezent, numai astfel copiii pot vorbi, pot fi ajutaţi să spună în cuvinte ceea ce gândesc despre situaţia respectivă) şi încearcă să afle de ce acest băiat, de exemplu, care este mai puternic decât ceilalţi, a devenit calul lor de bătaie (reţineţi că toţi copiii marginali sunt stingheri: fie sunt aroganţi, fie devin timizi când observă că sunt în plină creştere). Ar fi foarte interesant să se vorbească în grup despre obezităţile prepubertare de care toţi copiii îşi bat joc: „De ce vă bateţi joc de el? în acest moment, acest copil e aşa. Poate îi place să mănânce prea mult. Asta spuneţi voi, dar de fapt, noi nu ştim exact. Poate sunt alte motive? De ce nu vă ajutaţi unii pe alţii? În viaţă, oamenii trebuie să se ajute.” Cred că în felul acesta, într-o atmosferă de într-ajutorare, profesoara, în mijlocul celorlalţi, va evita familiarităţi de natură să determine regresia unuia sau înflăcărarea celuilalt la gândul că: „Pe mine mă preferă”. Pe scurt, în clasă să se spună aceste cuvinte: „Trebuie să vă ajutaţi unul pe altul.” Iar problemele de comportament se vor rezolva aşa cum s-au rezolvat cele şcolare.

Întotdeauna au o anume inteligenţă (Copiii handicapaţi)

Vom aborda acum un subiect important, de care ne-am ocupat puţin până astăzi, pornind de la scrisoarea unei mame care are un copil de unsprezece ani, mongoloid, şi care vă roagă să vorbiţi despre copiii handicapaţi: „Noi ducem totuşi o luptă foarte dură pentru ca aceşti copii să fie acceptaţi de cei din jur şi de societate.”

Este o problemă deosebit de vastă, pentru că situaţia se prezintă diferit dacă e vorba de copii handicapaţi din punct de vedere psihologic şi social, dar fără handicap fizic vizibil sau de copii handicapaţi din punct de vedere fizic, foarte vizibil, cum sunt cei ce suferă de mongolism, de exemplu; un asemenea copil nu poate fi comparat cu un copil handicapat, sănătos din punct de vedere fizic.

Să începem cu copiii mongoloizi care au toţi aceeaşi particularitate: nu prea sunt agresivi. În schimb, au o bogăţie sufletească şi o sensibilitate în relaţia cu celălalt (părinţi, alţi copii) deosebit de accentuate. Aceşti copii suferă şi mai mult decât cei sănătoşi dacă nu sunt iubiţi, deoarece ei nu au compensaţiile pe care ceilalţi le găsesc în afara familiei (de pildă, la şcoală) începând cu vârsta de trei ani, când au colegi cu care îşi descoperă afinităţi. Copiii care suferă de mongolism sunt mult mai sensibili în relaţia cu părinţii lor şi au nevoie de mult mai mult timp decât ceilalţi pentru a-şi face prieteni. Polii dominanţi ai sensibilităţii acestora rămân părinţii, fraţii şi surorile, bunicii. Şi este păcat că, odată depăşit şocul şi încercările produse de naşterea unui asemenea copil, părinţii lui nu ştiu întotdeauna să-i descopere bogăţia sufletească, marea sensibilitate şi capacitate de toleranţă, chiar de indulgenţă faţă de manifestările lor uneori nepotrivite; şi ar fi înţeles lucrul acesta, dacă i-ar fi spus la momentul potrivit: „Te rog să mă ierţi. Am fost cam iute, n-am avut răbdare, dar ştiu

că faci tot ce poţi şi că nu ai cum să obţii aceleaşi rezultate ca şi fraţii şi surorile tale, din cauza acestui handicap pe care îl ai din naştere. Dar eu te iubesc atât de mult încât nu trebuie să suferi." Cu un copil mongoloid, trebuie vindecate prin tandreţe şi foarte repede rănile pe care i le-am produs, deoarece ele sunt mai puternice pentru el şi-i produc în suflet îndoială în legătură cu cele mai dragi fiinţe. Atât cu privire la aceşti copii.

Cât despre ceilalţi copii handicapaţi, se poate spune că ei au întotdeauna o anume inteligenţă. Aceşti copii închişi în ei înşişi au o inteligenţă extraordinară, o sensibilitate (auditivă, tactilă, optică, estetică sau gustativă) pe care aş putea să o numesc imediată. E un lucru ce ar trebui descoperit de părinţi la toţi copiii handicapaţi psiho-social, dar nu şi fizic; care este pentru ei simţul căruia îi acordă cea mai mare importanţă? Dacă fiecare va fi ajutat să-şi folosească organul de simţ cel mai sensibil, se va favoriza comunicarea, afinităţile complice pe care le va realiza astfel îi vor permite copilului să vorbească despre deosebirile pe care este în stare să le perceapă. De exemplu, dacă acest simţ este mirosul, trebuie să fie pus în contact cu diverse parfumuri, mirosuri; dacă este gustul, să i se dea posibilitatea să cunoască mâncăruri cu gusturi foarte diferite şi să se folosească pentru ele cuvinte potrivite, dând în acelaşi timp dovadă de o foarte mare toleranţă. Când un copil are de exemplu, gustul sensibil, trebuie să i se respecte opţiunile, dorinţa de a face diverse amestecuri; sau când e vorba despre vedere, dacă, în faţa anumitor tablouri, a unui peisaj, copilul devine visător, părinţii pot profita şi stabili cu el o anumită complicitate: „Văd că te uiţi cam mult! Poate e ceva care te interesează" şi să-i arate că şi pe ei îi interesează obiectul contemplat, care-i reţine lui atenţia. În felul acesta părinţii vor descoperi inteligenţa copilului lor.

Unii copii handicapaţi psiho-social sunt insuportabili pentru că nu stau o clipă locului, se caţără peste tot, se strâmbă tot timpul... Ei sunt numiţi instabili tocmai pentru că nu au găsit ceva care să-i intereseze. Adesea, aceşti

copii sunt foarte motori: adică au, o inteligenţă motorie, inteligenţa corpului. Iar părinţii, de cele mai multe ori, îi ceartă, îi strunesc, îi închid, îi pedepsesc deşi, dacă tatăl lor ar inventa pentru ei jocuri de îndemânare, ar construi aparate de căţărat sau i-ar încuraja să practice jocuri de echilibru, asta i-ar face foarte fericiţi, simţindu-se încurajaţi şi admiraţi pentru cutezanţa lor. Şi apoi, de ce să nu fie îndrumaţi spre dans unii din aceşti copii blocaţi din punct de vedere şcolar şi al vorbirii? Ceea ce nu înseamnă, bineînţeles, să nu li se vorbească. Dar aceşti copii nu trebuie tot timpul raportaţi la un etalon, aşa cum, din nefericire, fac mulţi părinţi. Ştiţi că Einstein, până la nouă ani, a fost considerat de toată lumea un debil mintal?

Nu. Dar ştiu că la şcoală avea rezultate catastrofale şi că profesorii se îndoiau de viitorul lui.

Era un debil şcolar şi mintal. Întotdeauna absent, era distrat şi lipsit de îndemânare. Dar părinţii lui spuneau: „Ce importanţă are asta? Are o fire bună” şi se gândeau că va putea totuşi să facă ceva, de pildă să care baloturi de pânză la unul din prietenii lor, un negustor. Îl iubeau mult. Şi, deodată, după nouă ani, a apărut o inteligenţă deopotrivă meditativă şi matematică, pe care nimeni nu o bănuise. Însă până la douăzeci de ani, în ciuda sau din cauza acestei inteligenţe, studiile pe care le-a făcut s-au soldat cu un eşec.

Mulţi copii consideraţi handicapaţi ajung muzicieni, alţii pictori etc. O anume inteligenţă există întotdeauna, inclusiv la copiii handicapaţi. Să-i iubim aşa cum sunt, să-i ajutăm să-şi păstreze încrederea în ei înşişi, să fie fericiţi, veseli, sociabili, să le menţinem tot timpul viu interesul pe care îl manifestă. Doar astfel se vor dezvolta la cota maximă a propriilor posibilităţi.

O doamnă de treizeci de ani şi soţul ei, care are treizeci şi trei, sunt foarte afectaţi din pricina unicei lor fetiţe de nouă ani şi jumătate: din naştere, fetiţa fusese saşie şi a fost operată, însă şi-a pierdut vederea la un ochi. Când a avut cinci ani, directoarea şcolii a declarat că e un copil dificil, iar pediatrul consultat a considerat-o un copil

hiperimpulsiv deşi acasă, cu părinţii ei, era deosebit de drăguţă. „Dacă toţi copiii hiperimpulsivi pun atât de puţine probleme ca şi copilul meu, înseamnă că ei pot fi foarte uşor reeducaţi”, scrie mama. Deci, părinţii au fost sfătuiţi să o ducă pe fetiţă la şedinţe de psihoterapie – aşa cum recomandaţi şi d-voastră deseori. După nouăzeci de şedinţe, părinţii au luat hotărârea să le întrerupă deoarece, după spusele mamei, micuţa era şocată de starea celorlalţi copii pe care îi vedea în sala de aşteptare. Înregistrând şi o întârziere în vorbire, părinţii au dus-o apoi să facă nişte şedinţe de ortofonie. Şi cum şcoala la care mergea (şi care era particulară) s-a închis, s-a mutat la o alta, unde face progrese, dar destul de lente. Acasă, totul merge bine. Anul acesta a intrat în CE2 şi drama a izbucnit când, la vizita medicală obligatorie, medicul a spus că trebuie înscrisă într-un IMP.

Adică un institut medico-pedagogic.

Exact! Trebuie să spunem că această vizită medicală a avut loc în prezenţa directoarei care i-a explicat pe larg medicului cazul copilului, i-a arătat dosarul medical în care erau menţionate şedinţele de psihoterapie şi a precizat că nu vrea asemenea elevi în şcoala ei, că locul lor e mai degrabă într-un IMP. Părinţii sunt scandalizaţi de atitudinea medicului şi a directoarei. Învăţătoarele consultate – cea de anul acesta şi cele care au avut legături cu fetiţa anul trecut – au venit la vizita medicală şi au protestat, spunând că, dimpotrivă, fetiţa face progrese, lente, desigur, dar regulate, că poate ţine pasul şi că deci hotărârea este complet injustă. Pe de altă parte, mama adaugă că a auzit-o pe această directoare spunându-le şi altor părinţi că au copii debili: „Cu ce drept îşi poate permite să spună aşa ceva?” Şi ne explică faptul că, în aparenţă, această directoare vrea să păstreze un fel de imagine de marcă a şcolii ei, o şcoală în care toţi copiii să aibă note bune. („Aici nu se face să nu ai note bune.”)

Din păcate, aşa e!

Un psiholog cu care părinţii au luat legătura după aceea a „testat” copilul şi a tras concluzia că poate urma cursurile

fără probleme. Deci, ce să facă?

Nu am nici cea mai vagă idee. Este adevărat că, astăzi, hotărârile pediatrilor şcolari sunt respectate şi că părinţii trebuie, cel mai adesea, să se supună acestor decizii luate aşa, arbitrar, de o directoare şi un medic care e influenţat de directoare. În primul rând, eu cred că părerea învăţătoarelor ar trebui să prevaleze în faţa părerii directoarei; apoi, cred că ar fi de dorit ca toţi copiii să rămână amestecaţi în aceeaşi şcoală, indiferent de capacitatea lor de dezvoltare. Fie că avansează mai repede sau mai încet, e bine ca ei să fie împreună aşa cum, de altfel, în viaţă, oameni cu niveluri de dezvoltare diferite se întâlnesc şi sunt, din punct de vedere social, asociaţi în activităţile unei comunităţi.

Deci, eu nu înţeleg defel de ce ar trebui izolat acest copil care nu-i pune probleme deosebite învăţătoarei... Mama nu precizează dacă fetiţa are prietene şi o viaţă socială bogată, cum este singură cu cei doi părinţi ai săi: poate că aici e o lipsă. Şi poate e vorba de un copil sensibil care simte că directoarea e supărată pe ea din cauza faptului că e o elevă strălucită, aşa cum ar dori-o, şi că, uneori, nici ea nu este prea drăguţă şi politicoasă cu această directoare. E posibil. Oricum, este curios că, după cum s-a spus, prezintă tulburări de comportament, deşi ea nu a avut niciodată asemenea manifestări nici în clasă, nici în familie, ci doar faţă de directoare. În orice caz, la început, a fost vorba de un copil cu probleme de vedere – un copil saşiu este stingher pentru că, uneori, ceilalţi copii îl resping. Dar, de când a fost operată, nu mai are decât o problemă: faptul că vede doar cu un ochi. Şi cu un singur ochi poate foarte bine să ţină pasul cu ceilalţi. Poate că la început, din această cauză, a rămas puţin în urmă, dar, din moment ce învăţătoarele spun că fetiţa se străduieşte şi face progrese neîncetat, iar părinţii o ajută, nu văd de ce aceştia sunt atât de neliniştiţi.

Mă întreb dacă nu cumva mama ar trebui să vorbească ea cu un psihanalist pentru a încerca să dedramatizeze puţin situaţia, deoarece nu este în avantajul copilului să se

afle prins în felul acesta între o directoare care o detestă şi o mamă care se simte afectată de acest lucru. Există excelente externate medico-pedagogice, unde copiii sunt foarte fericiţi. Nu ştiu ce să spun. Dar nu este bine ca un copil să fie lăsat într-o şcoală unde este permanent expus persecuţiilor directoarei, alături de nişte învăţătoare care se află şi ele în conflict cu aceasta.

Mama se plânge mai ales de faptul că s-au luat în considerare o seamă de lucruri, cum ar fi acele şedinţe de psihoterapie care datează de doi sau trei ani.

Aceste şedinţe au fost făcute destul de devreme pentru a-l ajuta pe copil. Dar nu am înţeles de ce părinţii le-au sistat din proprie iniţiativă, în loc să convină cu psihoterapeutul. E poate păcat că s-a întâmplat aşa.

Fetiţa nu mai suporta să-i vadă pe ceilalţi în sala de aşteptare…

Nu este adevărat. Un copil suportă întotdeauna aşa ceva, tot aşa cum şi noi, când mergem la medic, suportăm să vedem oameni infirmi, în timp ce noi ne ducem acolo pentru o răceală sau pentru nişte dureri intercostale care nu se văd. Părinţii sunt cei care se lasă impresionaţi când copilul merge la consultaţii într-un centru de asistenţă psihoterapeutică şi văd acolo copii mai bolnavi decât copilul lor. Poate că mama a reacţionat cu anxietate în faţa promiscuităţii unor copii handicapaţi, aflaţi în sala de aşteptare şi nu şi-a ajutat fetiţa să înţeleagă că e vorba de copii cu întârzieri mai mari, care erau îngrijiţi şi ajutaţi, fiecare la nivelul lui, de aceeaşi persoană care o ajută şi pe ea? Este deosebit de important ca părinţii să ştie acest lucru: copiii nu suferă deloc când văd alţi copii bolnavi. E ceva care îi interesează. Le face plăcere să vorbească despre ei şi să-i audă şi pe părinţii lor spunând ce cred.

De aceea mă întreb dacă această mamă, care e anxioasă, nu ar trebui să vorbească cu un psihanalist ca să înţeleagă mai bine cum îşi poate ajuta copilul; să nu revendice tot timpul câte ceva pentru ea, să o ajute prea mult la teme, ci să o sprijine să se deschidă spre ceilalţi, trimiţând-o în zilele libere la diverse cercuri, cu alţi copii, ca

să nu mai trăiască ca un copil singur la părinţi, între tatăl şi mama ei. Astfel va putea fi ajutată să depăşească dificultăţile sociale pe care probabil le are. E tot ce pot spune în acest caz.

Părinţii unui băiat de opt ani care este ambliop…

Este o afecţiune a vederii: copilul vede prost.

… şi parţial hemiplegie (şi ai unei fetiţe de şase ani, despre care nu e vorba aici pentru că ea nu are nici un handicap) vă scriu despre lipsa de toleranţă a societăţii şi, în special, despre sistemul educativ faţă de copiii handicapaţi sau, mai curând, cum mulţi preferă să-i numească, copii „altfel decât ceilalţi”. S-au văzut confruntaţi cu următoarea problemă: sau să-şi trimită fiul într-o instituţie specializată – dar aceasta se găsea la mai mult de două sute de kilometri de localitatea lor – sau să-l ţină în familie şi să-l trimită la o şcoală „normală” – lucru pe care l-au şi făcut. Dar acest băiat a pierdut deja mult timp. „Problema despre care aş vrea de fapt să vă vorbesc se plasează la nivelul acceptării în mentalitatea oamenilor a acestor copii altfel decât ceilalţi: acceptarea dreptului lor de a fi diferiţi. Sistemul de educaţie este planificat. Copiii – indiferent că handicapul lor este fizic, mental sau de altă natură – care nu corespund criteriilor de normalitate întâmpină mari dificultăţi în inserarea lor în acest sistem. Ei deranjează. Deci, sunt excluşi.”

Această problemă există mai ales în oraşe; la sat, dimpotrivă, aceşti copii sunt acceptaţi foarte bine. Ea se datorează astăzi populaţiei în creştere şi unei anumite dorinţe de egalizare a tuturor copiilor. Or, fiecare copil se dezvoltă diferit. Deci, ce înseamnă „normal”? Nucleul mediu al fiecărei clase? Şi toţi copiii ar trebui să fie ca aceştia? Nu este adevărat! Aceşti părinţi au perfectă dreptate.

Există şi unele scrisori sfâşietoare despre felul în care anturajul necunoscut (pe stradă, la cabinetele medicale, la spital) reacţionează în contact cu copiii handicapaţi. E teribil! Trebuie să înţelegem ce înseamnă acest lucru. Pentru adulţi, e o problemă de angoasă. Ei se află în

prezenţa unui copil faţă de care nu ştiu cum să reacţioneze pentru că nu aşteaptă de la el acelaşi stil de răspuns; şi, dintr-odată, sunt dezorientaţi; se simt prost şi asta îi angoasează.

Există şi alte cazuri – iar părinţii copiilor handicapaţi trebuie să înţeleagă acest lucru – când unii părinţi au avut nenorocirea de a pierde un copil sănătos şi au rămas cu o mare suferinţă în suflet. Când văd un copil handicapat, aceştia se gândesc la copilul lor: „Dacă cel puţin ar fi rămas handicapat şi nu ar fi murit de pe urma bolii sale sau a accidentului!” sau: „Copilul meu, frumos şi sănătos, a murit; acesta trăieşte. De ce?” Ei îşi interzic să gândească aşa.

În cazul copiilor, trebuie să înţelegem că, atunci când au o reacţie de respingere faţă de un coleg cu o dezvoltare diferită de a lor sau o infirmitate, acest lucru se datorează dorinţei lor de a se identifica cu cei pe care îi iubesc. Ei se feresc deci să îl iubească, pentru că acesta nu este pentru ei un model. Nu este un sentiment conştient, ci un fel de prudenţă inconştientă. Ca un dispreţ spontan. Educaţia ar putea contribui la schimbarea acestei atitudini.

Deci, în toate cazurile, şi adulţii, şi copiii preferă să-i ignore pe copiii handicapaţi?

Din păcate, da; adulţii păstrează atitudinile unui copil, sau preferă să spună o răutate.

Avem în acest sens mărturia unei mame care are o fetiţă de cinci ani, amblioapă şi ea, şi cu un uşor handicap motor. Ea a dus fetiţa la o consultaţie într-un spital, unde aceasta – lucru scuzabil, având în vedere că nu are decât cinci ani – a făcut puţin tărăboi în sala de aşteptare, iar mama i-a explicat, pentru a o convinge să fie mai cuminte, că se află într-un spital unde sunt bolnavi şi că nu trebuie să deranjeze etc. În acel moment, o doamnă „foarte bine”, cum se spune, în vârstă şi care aştepta şi ea, a exclamat, pe un ton extrem de dispreţuitor, adresându-se soţului ei, dar astfel încât toată lumea să audă: „De ce-i spune toate astea? E inutil. Această fetiţă nu e normală!” Bineînţeles, mama a împietrit. Şi s-a auzit atunci vocea firavă a fetiţei

care a întrebat-o pe mama ei: „De ce doamna a spus asta? Ce înseamnă asta?

Această poveste mă face să vă pun o altă întrebare care revine deseori în scrisori: să li se vorbească copiilor despre handicapul lor?

Da, şi asta foarte devreme. De îndată ce părinţii îşi dau seama că un copil are o dezvoltare diferită de cea a celorlalţi copii sau că are o infirmitate, trebuie să stea imediat de vorbă cu el. Dacă, de pildă, problema a survenit cu ocazia unei boli sau a unui accident: „Când erai mic, păreai că te vei dezvolta foarte bine. Şi, deodată, s-a întâmplat cutare lucru...”, şi i se explică cu ajutorul unor imagini pe care le poate înţelege, cum ar fi cea a unui copac lovit de trăsnet în timpul furtunii: „Vezi, nu mai are decât două sau trei ramuri care cresc, în timp ce toţi ceilalţi din jurul lui au multe ramuri. Dar o să se dezvolte şi el. Viaţa merge înainte. Încet, încet o să se vindece, poate nu de tot, dar măcar în parte. Şi vezi, e totuşi un copac viu.” Trebuie folosite asemenea imagini. Şi trebuie spus copilului exact ce are. Iar pe urmă, să-l întrebe: „Tu ce crezi? Cum crezi tu că o să te dezvolţi?”; să i se ceară copilului să explice cum resimte situaţia lui faţă de ceilalţi. Puţini părinţi care au copii handicapaţi se gândesc la acest lucru. Ei se gândesc la adaptarea sau readaptarea copilului lor şi se străduiesc cu multă afecţiune să nu-l facă să sufere prea mult; dar asta, pentru că ei îşi proiectează propria suferinţă asupra copilului şi ar fi foarte dornic să fie întrebat: „Tu ce crezi despre faptul că nu eşti ca şi ceilalţi? Ce crezi că gândesc colegii tăi despre asta?” Dacă îşi cunoaşte propriile probleme şi poate să vorbească despre ele, va face progrese – evident atât cât poate el – mult mai repede decât se aşteaptă părinţii. Iar, apoi, va putea sta de vorbă cu colegii lui: „Tata mi-a explicat, eu nu sunt ca tine pentru că...” îşi va face în felul acesta prieteni şi îşi va accepta infirmitatea, în caz contrar, aceşti copii îşi dau seama că lor nu li se cere niciodată părerea şi că nu se aşteaptă de la ei lucrurile care li se cer celorlalţi. Şi acest lucru îi şochează, ştiu asta de la copii pe care i-am tratat. Am cunoscut copii

cărora li s-a ascuns infirmitatea şi care erau perturbaţi, nu din cauza infirmităţii, cum credeau părinţii, ci pentru că nu li s-a vorbit niciodată despre ea.

Pe de altă parte, părinţii ar trebui să-şi ajute copiii „normali” să-i tolereze pe cei care au avut o boală sau un handicap, spunându-le: „Ţi s-ar fi putut întâmpla şi ţie. E un copil. Te iubeşte şi iubeşte viaţa. Ajută-l!” între copii trebuie să existe o solidaritate.

Acesta este, aşa cum am mai spus-o, motivul pentru care sunt tristă; faptul că, datorită segregaţiei, copiii handicapaţi sunt trimişi în şcoli diferite, în loc să intre în secţii speciale din cadrul şcolilor obişnuite – lucru care i-ar învăţa pe copii să fie toleranţi cu toate infirmităţile, cu toate diferenţele. Fiecare trebuie să-şi poată păstra încrederea în el şi să comunice în acelaşi timp cu toţi ceilalţi, oricât de diferiţi ar fi. Într-ajutorarea! Într-ajutorarea, comunicarea între copii, acesta ar trebui să fie principiul fundamental inculcat în clasele pregătitoare şi în cele primare; iar exemplul ar trebui să fie dat de comportamentul adulţilor între ei în interiorul şcolii, în acest loc pe care l-au ales pentru a se dedica dezvoltării cetăţenilor-copii, indiferent de atribuţiile, titlul, rolul pe care îl au (profesori, personal administrativ sau de întreţinere a localului). Or, se pare că la noi aşa ceva este imposibil, această comunicare şi această într-ajutorare într-o şcoală între toţi adulţii, între cei mai favorizaţi şi cei mai puţin favorizaţi prin numărul de ore, salariu şi funcţie. Muncesc alături, dar în cel mai bun caz se ignoră. Comportamentul personal al fiecărui adult este chiar mai important în formarea copiilor decât ce spune acesta. Şi când instituţia şcolară, în bloc, instituie o segregaţie din ce în ce mai timpurie, sub pretextul unui ajutor specializat, ea ajunge să considere legitimă o discriminare etică în cadrul populaţiei, care e departe de a putea corecta prejudecăţile rasiale ale părinţilor cu copii fără probleme faţă de handicapaţi.

Iată, de data aceasta, mărturia unui tată despre copiii handicapaţi: „Am doi fii care au acum douăzeci şi doi şi douăzeci şi patru de ani. Cel de-al doilea s-a născut cu o

gură de iepure şi o despicătură palatină. Soţia mea a avut foarte multă răbdare cu el, hrănindu-l, când era sugar, cu linguriţa, pentru că, bineînţeles, nu putea să sugă. A fost operat de mai multe ori – la şase luni, la zece luni, la optsprezece luni. La cinci ani nu vorbea corect: noi îl înţelegeam, dar nu şi cei care nu erau obişnuiţi cu el. A fost reeducat din punct de vedere fonetic, la Paris, iar apoi cu o reeducatoare particulară. La şase ani, la şcoala comunală, avea patru pe toată linia şi era deseori pus la colţ. Până la urmă, i-am găsit o şcoală particulară cu efectiv redus, într-un cartier al Parisului. Acolo a învăţat să scrie şi să citească. A rămas timp de doi ani în această şcoală, apoi a schimbat-o pentru că nu-i mai convenea, dar a fost întotdeauna în clase cu efectiv foarte restrâns – în jur de cincisprezece elevi. Şi a făcut progrese enorme. Dar, în acelaşi timp şi în primul rând, soţia mea şi cu mine ne-am ocupat enorm de acest băiat.”

Această mărturie se adresează, de fapt, părinţilor care au copii handicapaţi.

Da, este extraordinar de interesant.

„Îi plăcea muzica, în special folclorul. La nouă ani, l-am înscris la cursuri de muzică. Acolo, l-am văzut cum înfloreşte. A învăţat să cânte la acordeon şi, de aproximativ trei ani merge să cânte la baluri cu orchestra pe care a format-o chiar el. De asemeni, compune şi muzică singur. Pe de altă parte, a mers la şcoală până la sfârşitul colegiului în clasa a treia. Nu are diplomă, dar e în stare să se descurce singur, să-şi scrie scrisorile şi să corespondeze cu artişti.

Pentru a face faţă cheltuielilor mari pe care le aveam cu el, soţia mea lucra, şi cum nu puteam avea decât o lună de concediu, plecam separat, fiecare câte o lună, astfel încât copiii să poată beneficia de două luni de vacanţă în aer liber. Până aici am ajuns. Dar rezultatul se vede.

Acest copil era condamnat de şcoală şi de medicii din spitale. Dar l-au salvat dragostea, înţelegerea pe care le-a găsit în şcolile particulare cu efective reduse. Nu s-ar putea crea în fiecare cartier asemenea şcoli?”

Este o scrisoare foarte frumoasă. Ar fi, într-adevăr, de dorit să existe în fiecare cartier astfel de şcoli cu efective mici, pentru copiii care au probleme. (În prezent, există îndeosebi şcoli pentru cei cu anumite deficienţe – cei care nu văd bine, nu aud bine etc. –, dar nu şi şcoli pentru copiii handicapaţi ca atare; există de asemenea multe clase de perfecţionare în care sunt adunaţi copii de toate vârstele. Unele sunt excelente, totul depinde de felul în care aceste şcoli îşi recrutează efectivele.) Clase cu efective restrânse, în care fiecare poate avansa în funcţie de propriile nevoi, cu educatori capabili, aşa cum a avut acest băiat, care să le arate copiilor multă afecţiune şi să-i îndrume pe părinţi cum trebuie să se ocupe şi ei de copiii lor.

Există în această scrisoare un pasaj care mi se pare foarte important: cel în care părinţii povestesc cum au descoperit înclinaţia muzicală a copilului lor. Aşa se procedează atunci când un copil nu merge bine cu şcoala: trebuie căutat ceea ce îl interesează – poate fi vorba despre dans, despre lucru manual, pictură, mecanică, bucătărie etc. – şi, dacă există posibilitatea, să i se permită să facă serios acel lucru, aşa cum au făcut aceşti părinţi. Pentru că acesta era viitorul băiatului: iar el a fost pregătit de la vârsta de nouă ani. Este mai important să ai o slujbă care să-ţi asigure existenţa într-un domeniu cu adevărat pasionant pentru tine, decât să-ţi prelungeşti studiile, sacrificându-le tot timpul tău, mai ales dacă nu o faci uşor, pentru a avea mai târziu o meserie care, poate, nu te va interesa.

Ca să încheiem această serie de scrisori despre copiii handicapaţi, iată acum o scrisoare care protestează împotriva unui răspuns pe care l-aţi dat mai demult unui tânăr ce suferea deoarece era plăpând şi deoarece colegii lui de şcoală îşi băteau joc de el. „Răspunsul dumneavoastră m-a indignat: aş fi preferat să aud recomandându-i să se revolte, explicându-i că are drept la consideraţie şi respect, ca şi ceilalţi. Probabil revolta lui i-ar fi făcut pe prietenii săi să reflecteze la faptul că şi ei ar fi putut suferi de aceleaşi boli şi s-ar fi putut afla în aceeaşi

situaţie. Nu l-aţi sfătuit să se apere de aceşti copii, ci să se excludă, continuând să scrie nuvele şi, în final, să-şi dezvolte mai degrabă sensibilitatea decât agresivitatea. Eu am un frate mai mare care este complet surd şi care, pe la doisprezece ani, a avut probleme: era într-un colegiu „normal” şi, acasă, se plângea tot timpul că este tracasat de colegi. Părinţii noştri i-au spus: «Ţine-le piept! Nu te lăsa!» Şi a reuşit.” Corespondenta încheie astfel: „Handicapul nu e o scuză pentru a trece aşa prin viaţă. A venit vremea ca oamenii să înţeleagă acest lucru.”

Cred că este vorba despre două cazuri diferite: tânărul despre care vorbeam eu, avea încă un corp de copil şi o voce feminină – motiv pentru care toată lumea îi spunea „Domnişoara”, iar el suferea din cauza atitudinii dispreţuitoare a colegilor săi. Cu o voce ca a lui, dacă s-ar fi revoltat, şi-ar fi atras şi mai mult ironiile celorlalţi. Ca să te baţi trebuie să şi poţi. Probabil că fratele corespondentei noastre era un vlăjgan care putea să-i bată pe ceilalţi; pentru că dacă eşti surd nu înseamnă că eşti şi firav. Nu e vorba despre acelaşi handicap. Nu ştiu ce să spun. Dar dacă tânărul căruia mă adresam atunci poate citi această mărturie, să ia aminte. Poate că un asemenea sfat ar fi trebuit să primească.

Pe de altă parte, este curios că răspunsul meu a dat atât de gândit; într-adevăr, am primit şi alte scrisori, şi mai ales mărturia unei mame cu mai mulţi copii, dintre care ultimul părea şi el un marginal. Ca şi celălalt, învăţa bine de când era mic, dar era firav, extraordinar de sensibil şi reacţiona la bătaia de joc a colegilor săi prin fenomene psihosomatice de suferinţă. I se umflau mâinile şi picioarele; în asemenea momente, cu greu îşi putea ţine stiloul în mână când scria. Deşi avea o foarte mare încredere în el şi în ceea ce făcea, pe la cincisprezece ani era atât de nefericit încât le-a spus părinţilor că nu mai suportă să fie calul de bătaie al tuturor (cu o voce care nu era încă schimbată şi care s-a schimbat târziu, şi de atunci, este bineînţeles ca aceea a majorităţii băieţilor). I-a implorat să îl dea la internat într-un colegiu englezesc unde

aflase, probabil de la cunoştinţele pe care le-a făcut în timpul vacanţelor, că personalitatea fiecărui copil este mult mai respectată. Părinţii nu erau bogaţi, iar profesorii, care se bazau pe acest elev strălucit din punct de vedere şcolar, considerau că ar fi o nebunie să-şi întrerupă studiile în Franţa; deci – din afecţiune pentru părinţii lui şi fiind un copil serios – a acceptat să înceapă un nou an şcolar (ultimul) în aceste condiţii destul de dramatice pentru el. Dar, văzându-l cum se ofileşte şi auzindu-l spunând: „Nu ştiu dacă o să am curajul să merg până la capăt”, în final, şi în ciuda uriaşului sacrificiu financiar, părinţii l-au trimis în Anglia. Şi a fost o reuşită totală. A reuşit chiar, în timp ce-şi făcea studiile în engleză, să-şi ia bacalaureatul francez, la Londra, singur. Este un tânăr care s-a descurcat, care şi-a luat soarta în mâini aşa cum trebuia s-o facă şi cum a hotărât la cincisprezece ani şi jumătate, după o matură chibzuinţă. Astăzi, acest tânăr a înregistrat o reuşită oarecum marginală faţă de colegii lui francezi, dar a câştigat enorm: a putut să crească şi să se dezvolte fără să sufere batjocura permanentă şi gelozia celorlalţi, care îl vedeau reuşind, deşi era diferit de ei prin înfăţişare. Şi mama încheie scrisoarea astfel: „Cred că aş fi răspuns ca şi d-voastră acelui tânăr: să continue şcoala la fără frecvenţă, să meargă înainte pe calea spre care e atras de interesul lui pentru literatură. Căci, de ce nu, dacă e deja vorba de un început de vocaţie?”

Vedeţi, avem aici două scrisori care se contrazic întrucâtva. Uneori e greu de dat un răspuns. Spun şi eu ce simt, dar sunt foarte mulţumită când cineva gândeşte altfel şi propune alte soluţii. Fiecare poate astfel alege ce i se potriveşte cel mai bine.

Dacă eşti dotat pe plan şcolar, nu înseamnă că eşti supradotat (O dezvoltare omogenă)

Copiii numiţi „supradotaţi”: am primit câteva scrisori şi pe această temă. Să vedem mai întâi mărturia unei corespondente care ne descrie progresele făcute de fiul ei (astăzi, el are douăzeci şi doi de ani, dar mama face o incursiune în trecut): a mers la şapte luni, era formidabil, extraordinar. „La trei luni a început să gângurească, aşa cum fac toţi copiii, dar pe un ton întrebător, şi se observa, o lua de la capăt pentru a fi sigur că el face zgomotul acela. După naştere, a început să vadă foarte repede şi, la zece zile, nu mai puteam să-l întoarcem cu faţa la perete pentru că voia să vadă ce se petrece în cameră.” Nu ştiu dacă acesta este un copil supradotat. Oricum, aşa crede mama lui: „Ar trebui ca părinţii să-i poată recunoaşte pe aceşti copii şi să nu-i considere ca având tulburări de comportament sau inadaptaţi – pentru că uneori pot semăna cu aceştia din urmă dacă nu ştii cum să te porţi cu ei. Poate că nici profesorii nu ştiu cum să adapteze educaţia la aceşti copii uneori diferiţi de ceilalţi.”

Avem şi o altă scrisoare despre un băieţel care citeşte douăsprezece cărţi pe lună, la unsprezece ani, cred – ceea ce e totuşi destul de deosebit. Părinţii sunt surprinşi de diferenţa dintre dezvoltarea fizică şi dezvoltarea intelectuală a acestui copil care, pe de altă parte, suferă, fără cauze medicale, de dureri de cap de la vârsta de şase ani, de când a intrat la cursul pregătitor. Este un elev strălucit. Dar are, ne spune mama, un scris îngrozitor, din care cauză e foarte trist.

Nu e adevărat! Scrisul lui (mama ne-a trimis o temă de-a băiatului) nu este îngrozitor: este, într-un fel, stângaci. Este scrisul unui copil foarte nervos. Din moment ce este dotat, ce are înclinaţii literare şi îi place atât de mult să

stea liniştit şi să înveţe bine, cred că l-ar ajuta dacă ar învăţa să bată la maşină. Şi asta cât de curând. Părinţii nu prea ştiu cât este de important acest lucru. Foarte rău că profesorii nu acceptă temele la maşină! Greşesc, pentru că, să înveţi să baţi la maşină pe la unsprezece-doisprezece ani, e o treabă minunată.

Asta poate fi de folos mai târziu.

Da. În Statele-Unite, există chiar şcoli în care este interzis să dai o temă scrisă de mână: ea trebuie să fie bătută la maşină. Şi e un lucru foarte inteligent! Nu faptul că este interzis să scrii de mână, ci că ai posibilitatea de a da o temă bătută la maşină sau scrisă de mână; pentru că este un bun câştigat pentru toată viaţa.

Pe de altă parte, băiatul despre care am vorbit – şi cu asta termin această scrisoare –, îşi face cu greutate prieteni în clasă, îşi consideră colegii cam prostuţi, îi permite fratelui său să vină la el în cameră şi să se joace cu el, dar pe sora lui o alungă şi îi spune „ploşniţă”. Seara, o pupă pe mama, însă nu şi pe tata. Mama mai precizează că tatăl a lipsit mult, iar copiilor le-a fost greu. Dar, acum, lucrurile s-au mai aranjat.

Cred că aceste două scrisori pun, în termeni foarte generali, problema copiilor supradotaţi.

Da. Trebuie să se ştie că această problemă a copiilor numiţi supradotaţi a fost deja abordată în alte ţări, în special în Anglia. S-au creat şi şcoli pentru supradotaţi, care sunt, după părerea mea şi a multor altora, nişte catastrofe, ca orice altă segregare a copiilor „altfel decât ceilalţi”.

În Franţa, ea începe să intereseze în mod serios şi se ştie că se pot detecta calităţile unui copil, începând cu cinci-şase ani, cu ajutorul testelor – în special un test numit Wichs, care nu se referă doar la aptitudinile şcolare. Faptul că eşti foarte dotat pe plan şcolar nu înseamnă că eşti supradodat, dacă nu există şi o enormă curiozitate pentru o disciplină anume, o preocupare pentru propria dezvoltare şi pentru a fi creativ. Prin interpretarea testului Wichs, se poate spune că un copil este mai dotat decât alţii pe baza unui coeficient de inteligenţă, rezultat din acest test care

este de circa 140.

Deci poţi să ai un coeficient de inteligenţă foarte ridicat şi să nu fii cu adevărat înzestrat în multe alte domenii?

Da, tocmai în cazul în care ai un coeficient foarte ridicat, dar nu la testul Wichs, ci la alte teste care nu sunt decât teste de inteligenţă şi nu, în acelaşi timp, teste motorii, de curiozitate, de creativitate etc. E aproape păcat când unii copii sunt supradotaţi numai din punct de vedere şcolar, deoarece asta înseamnă că pentru ei reuşita şcolară, dorinţa de a fi primii este o obsesie. Şi nu că sunt foarte curioşi să cunoască totul în viaţă, că ar dori să se dezvolte într-o direcţie anume.

Deci, în primul rând: de ce un copil supradotat din punct de vedere şcolar să nu aibă, în afară de şcoală, momente de destindere şi întâlniri cu oameni care îl pot învăţa o artă sau o disciplină care îl interesează în mod deosebit (istoria, literatura etc.)? Dar, în clasă, să rămână cu copiii de vârsta lui. Altfel, va ajunge un copil aparte şi asta îl va afecta mult. Este o problemă de nivel de maturitate.

Acest tânăr de unsprezece ani despre care vorbeam adineaori, care îşi pupă şi îşi alintă mama, este un copil în pericol, într-adevăr; deşi din punct de vedere mental şi literar este un copil dotat. Este mai degrabă un copil ce are nevoie de îngrijiri, decât unul care poate fi numit „supradotat”. Poate a fost supradotat, precoce pentru vârsta lui când era mic, asta nu mai ştiu. Şi, totuşi, un copil precoce merge la nouă luni, nouă luni şi jumătate. Inteligenţa este în primul rând inteligenţă motorie, apoi inteligenţă verbală, deci copilul este mai întâi foarte precoce la mers, în îndemânare corporală şi manuală, şi în vorbire. Dar şi foarte enervant, pentru că deranjează tot timpul. Mulţi părinţi îşi abrutizează copilul supradotat prin interdicţii, nu are voie să se mişte, să vorbească pentru că îi oboseşte. De aceea, în ultimul timp, se şi încearcă o depistare foarte timpurie a copiilor dotaţi: pentru a le ocupa timpul şi a-i pune în contact cu alţii şi cu ceea ce îi interesează.

Dar şi pentru că aceşti copii, care învaţă extrem de

uşor, nu reuşesc să fie interesaţi de nimic în şcolile obişnuite. Ei trebuie stimulaţi prin alte lucruri – muzică, artă, activităţi creatoare. Există în Franţa, de puţină vreme, un club de activităţi artistice pentru „tineri strălucitori”, care se numeşte „Tinere vocaţii artistice, literare şi ştiinţifice.” Copiii care, altminteri, merg la şcoală în clase pentru copii de vârsta lor, pot găsi în acest loc activităţi pe care şi le-au dorit chiar ei şi nu cele alese de părinţii lor – lucru foarte important, deoarece mulţi părinţi îşi „împing” copilul de la spate şi nu acesta este modul în care trebuie să se ocupe de copiii supradotaţi.

În ce mă priveşte, toate eforturile mele sunt îndreptate spre posibilitatea ca aceşti copii să vorbească cât se poate de bine, să aibă o îndemânare corporală încă de mici. Mai târziu, ei vor fi poate copii supradotaţi; sau poate nu. Dar, cel puţin, supradotaţii vor evita astfel „ratarea”, la care se poate ajunge uşor prin contrarierea ritmurilor proprii, prin încercarea de a-i pune prea repede la oliţă, sau prin imposibilitatea lor de a se exprima verbal, motor şi pe planul ingeniozităţii. Din păcate, există copii supradotaţi care par, dimpotrivă, copii înapoiaţi, deoarece întreaga lor copilărie iniţiativele le-au fost blocate, au fost abandonaţi în singurătatea gândurilor şi jocurilor lor, uneori chiar culpabilizaţi din cauza dorinţei de independenţă, de acţiune, de cunoaştere, din cauza faptului că nu au fost „cuminţi”.

Asta spunea, de altfel, şi prima corespondentă.

Un copil supradotat când este foarte mic nu înseamnă că e supradotat în sine şi nici că va fi aşa când va creşte. Aceşti copii trebuie studiaţi şi ajutaţi, fără să li se facă rău. E bine să se creeze pentru ei locuri anume în care să găsească informaţii şi persoane calificate în tehnicile şi domeniile preferate, să găsească răspuns la întrebările care îi frământă, sau noi centre de interes, în acelaşi timp însă, să li se respecte iniţiativele individuale sau de grup.

Tot în legătură cu aceşti copii supradotaţi, o corespondentă vă scrie despre fetiţa ei care este astăzi cu două clase înainte faţă de cei de o vârstă cu ea: „V-am

auzit împotrivindu-vă precocităţii şcolare şi, în mod special, copiilor care sar câte o clasă. Cu toate acestea, când fetiţa mea avea opt ani, mă simţeam faţă de ea ca o găină care a făcut o răţuşcă sau, mai degrabă, ca o raţă care a clocit un ou de lebădă, pentru că era de o precocitate extraordinară.” Rezumând rapid această scrisoare, trebuie să spunem că e vorba de un copil cu manifestări precoce: la şase luni ieşea singură din pătuţ şi mergea de-a buşilea până în camera de zi ca să stea cu ceilalţi. La nouă luni, urca şi cobora singură scara, în patru labe, fără să se rostogolească.

Lucru cu adevărat deosebit. Era un copil cu o dorinţă de viaţă pe toate planurile.

Da. Şi a fost considerată imediat drept o fetiţă destul de dură, nu prea afectuoasă, foarte rezistentă la durere, curajoasă şi agresivă. Zgâria persoanele care nu îi plăceau sau care se apropiau prea tare de ea. Ceea ce ducea la scene de genul următor: o doamnă se apropia de copil: „Aveţi grijă, doamnă, o prevenea mama, e cam sălbatică şi poate să vă zgârie

— Dar nu se poate! E aşa de drăguţă! Măi-măi...” Şi, deodată, zbârr! mânuţa zbura şi, deşi avea unghiile tăiate scurt, lăsa o urmă pe faţa doamnei frustrate şi furioase, bineînţeles, pe mamă. Pe urmă, foarte repede, şi-a dezvăluit un talent extraordinar de a imita şi o memorie fantastică. La treizeci de luni, când am dus-o la grădiniţă, educatoarea ne-a spus: „Nu putem să o ţinem”.

În trei luni a învăţat să citească şi să socotească. Şi, evident, de îndată ce a ştiut să citească, a început să devoreze cărţi: cum ar fi de exemplu, povestea cu dicţionarul...

Da, ceea ce a îngrijorat-o pe mamă.

Bineînţeles! Mama ne scrie: „A început să înveţe dicţionarul pe de rost. Am fost salvaţi, ca şi ea de altfel, de venirea vacanţei când a trebuit să întrerupă.” Pe urmă, a vrut să tricoteze, dar mamei i s-a părut că e prea mică. Fetiţa s-a înverşunat, furioasă că nu poate şi, până la urmă, a reuşit şi asta foarte, foarte repede.

E un copil extrem de ambiţios.

Acelaşi lucru se poate spune despre activităţile ei extra-şcolare; echitaţia, gimnastica. E foarte bună la călărie. Sau la muzică, de pildă: a vrut să înveţe solfegiul: i s-a spus că e prea complicat. La sfârşitul trimestrului a fost a patra la concursul de pian.

Apoi mama vă vorbeşte despre atitudinea bunicului şi a tatălui faţă de această fetiţă. La început, nu i-au dat prea multă atenţie; au păstrat o anumită distanţă faţă de acest copil care nu semăna cu unul obişnuit. Vă interesează acest pasaj?

Da, pentru că tatăl se ocupă mult de copiii lui, de fetiţa cea mare, dar în ceea ce o priveşte pe aceasta a simţit că nu trebuie să o suprasolicite; altfel, devenea agresivă cu el. Aşa sunt copiii care doresc prea multe: nu ştiu cum să atragă atenţia şi devin destul de agresivi. A avut perfectă dreptate să o lase în pace, fără să se ocupe prea mult de ea în acea perioadă. Şi bunicul o neglija oarecum, neştiind ce atitudine să aibă faţă de o asemenea fire.

Dar, mai târziu, într-o zi, fetiţa i-a pus bunicului o întrebare surprinzătoare în legătură cu o poezie de Ronsard, pe care o citise şi o ştia pe de rost, despre o turnură de frază în franceza veche, pentru că voia să ştie ce înseamnă. Din acel moment, bunicul s-a ocupat de ea şi au început să stea de vorbă.

Şi mama a dat dovadă de multă inteligenţă în felul în care a protejat-o pe fetiţă de ea însăşi, lăsând-o să trăiască destul de liber – lucru care i s-a reproşat. Dar ce altceva ar fi putut să facă? să-i creeze probleme. De altfel, a procedat cu multă înţelepciune, mergând o dată sau de două ori la un psihiatru pentru copii şi la un psiholog, şi amândoi i-au spus că fetiţa este perfect normală, că totul se datorează unui coeficient de inteligenţă foarte ridicat, cu doi ani-doi ani şi jumătate peste nivelul vârstei ei şi unei dezvoltări omogene, atât pe plan motor cât şi afectiv. Este, într-adevăr, un copil excepţional.

În acelaşi timp, ceilalţi copii o adoră. Îşi face peste tot prieteni şi toată lumea o iubeşte. Şi nici ea nu mai este

agresivă cu ei.

Iată un lucru foarte important. Este un copil normal. Aşa cum scrie mama: „Nu este perfecţiunea întruchipată. Are şi defecte.” De altfel, mama nu o consideră supradotată.

Deci, iată care este întrebarea corespondentei noastre: „Există cursuri de recuperare, de menţinere la nivelul clasei etc. Dar nu s-au creat structuri destinate în special copiilor care înregistrează un avans în raport cu ceilalţi. Noi am adoptat soluţia să sară două clase. Nu credeţi că, mai târziu, acest lucru o să fie un neajuns?”

Nu, cred că au făcut foarte bine, din moment ce fetiţa are multe preocupări colaterale. Când copilul înregistrează un avans în toate, şi nu numai pe planul inteligenţei şcolare, în cazuri excepţionale ca acesta, poate fi o soluţie să sari o clasă. Există copiii care au absolută nevoie de ritmul de viaţă şi de instruirea pe care o primesc copiii mai mari. Dar cu condiţia ca dezvoltarea lor să fie omogenă. Pentru că există copii foarte dezvoltaţi pe plan mental, dar care nu ştiu să se îmbrace, nici să facă altceva decât să-şi trăiască viaţa imaginară, care nu se descurcă defel în realitate sau în societate. Aceştia sunt întârziaţi pe plan afectiv şi foarte legaţi de mama lor. Bineînţeles, aceşti copii nu sunt nişte copii supradotaţi deoarece dezvoltarea lor nu este omogenă. Copilul supradotat este un copil cu un temperament foarte complex, extrem de ambiţios în toate, dar care se şi protejează de tot ceea ce interferează cu dorinţele sale, cu propria sa viaţă. Uneori, copiii supradotaţi încep să aibă, din păcate, tulburări de comportament, pentru că cei din jur vor să-i frâneze, să-i dreseze, să-i reprime, pentru că aceştia au multă iniţiativă şi este foarte obositor să suporţi nişte copii precoci pe planul motricităţii, al curiozităţii, al îndemânării manuale, al dorinţelor.

Dar este important că acest copil nu a sărit o clasă în timpul anului şcolar – lucru destul de dificil. La cinci ani, a intrat direct la cursul pregătitor. Apoi, la sfârşitul cursului elementar 1, pentru că ştia deja totul, învăţătoarea le-a spus părinţilor: „Trebuie să meargă într-o altă clasă, deoarece în clasa următoare se repetă aproape în

întregime ce s-a făcut în CE 1 şi se va plictisi.” Deci, nu e ceva rău pentru că, de fapt, fetiţa a început şcoala în clasele mici care au răspuns interesului ei din acel moment. Problemele apar când un copil sare, de pildă, clasa a şaptea, sau a opta, sau a cincea, şi când are deja prieteni şi s-a obişnuit cu ei. Or, în cazul fetiţei, era vorba de o clasă care răspundea cu adevărat nevoii ei de învăţătură, vitezei de lucru – pentru că ea învăţa totul foarte repede, iar învăţătoarea nu ştia cum să-i ţină interesul treaz.

Acum, mama vrea să ştie, şi e îngrijorată, dacă va veni un moment când va claca. Nu cred. Oricum, nu e ceva grav. Dacă cumva părinţii vor simţi că îi e greu şi că suferă din cauza asta, fiind într-o clasă mai mare, va putea rămâne doi ani în aceeaşi clasă – schimbând eventual şcoala sau să rămână în aceeaşi şcoală dar la o altă învăţătoare. Dar nu se poate şti nimic dinainte. Oricum, fetiţa are multe alte preocupări; şi mulţi prieteni. Este un copil cu o dezvoltare perfect omogenă şi nu cunoaşte problemele pe care le au unii copii împinşi de la spate din punct de vedere şcolar. Neliniştitor este numai când planul şcolar le devansează pe celelalte, care nu ţin pasul. Dar, în cazul acesta, e vorba de un copil de excepţie. Şi îi felicit pe părinţii care au reuşit să o crească fără să o distrugă, atunci când, mică fiind, se arăta atât de agresivă şi de independentă.

A-ţi dezmierda nepoţii, nu înseamnă că o faci din iubire pentru ei (Copii/bunici)

Avem aici scrisoarea unui tată de douăzeci şi şase de ani. Soţia lui are douăzeci şi opt şi au două fetiţe, de trei ani, respectiv, de două luni şi jumătate. Acestea au două bunici, doi bunici şi două străbunici. Iar de aici vin toate problemele: fetiţa cea mare e tratată cu mult prea multă atenţie de toţi, dar în special de bunica şi de străbunica din partea tatălui. Bunica, care întotdeauna visase să aibă o fetiţă, se lasă cu totul „îmbrobodită” de nepoţică şi o ia noaptea la ea în pat. Străbunica, care înainte nu fusese niciodată prea „mămoasă”, vrea acum să doarmă mereu cu fetiţa, o ia cu ea la toaletă; îi povesteşte tot soiul de întâmplări cu agresiuni etc. Tatăl fetiţei pune toate acestea pe seama unor probleme sexuale nerezolvate…

Bineînţeles.

Până acum, părinţii au rezistat la toate presiunile familiale, care au sporit la naşterea celui de-al doilea copil, când cele două bunici s-au sfâşiat literalmente, disputându-şi privilegiul de a o putea avea în sfârşit fiecare pe nepoţică pentru ea. Drept care ei au refuzat să le-o dea.

Au făcut foarte bine.

Întrebarea pe care vi-o pune tatăl se leagă de faptul că, acum, şi copilului îi face plăcere să fie cu ele. O cere fie pe bunică, fie pe străbunică, ar vrea să meargă să doarmă acolo. Iar ele sunt nemulţumite de faptul că mama fetiţei se opune.

În primul rând, copiii nu trebuie în nici un caz să doarmă cu bunicii! Această fetiţă nu mai trebuie lăsată la o bunică sau străbunică care face aşa ceva: şi să i se spună copilului că el, tatăl, îi interzice acest lucru, deoarece din scrisoare rezultă că bunicile spun că „Mama” se opune să o ia cu ele în pat, să o „lingă”, aşa cum fac animalele, să ajungă la

promiscuităţi sexuale etc. Dar aceste femei se poartă ca nişte bebeluşi! (Şi, de fapt, ce le-ar interzice oare în felul acesta?) Poate se gândesc că, atunci când erau mici, interdicţiile veneau din partea mamei? Nu ştiu ce să spun. Oricum, dacă fetiţa vrea să meargă să doarmă la ele, tatăl trebuie să-i spună: „Nu vreau să mai mergi la Bunicuţa Cutare pentru că jucându-te aşa cu ea (să-i amintească tot ce ştie el de la copilul care povesteşte ce s-a întâmplat), e ca şi cum ai fi păpuşa ei, iar ea ar avea trei ani. Nu vreau să stai cu persoane care cred că tu eşti un bebeluş şi care se joacă cu tine de-a fetiţele mici.” Deci, tatăl trebuie să-şi asume răspunderea unui refuz. Iar dacă fetiţa le va povesti într-o zi bunicilor ce a spus tatăl ei, iar acestea îi vor reproşa fiului şi, respectiv, nepotului, el trebuie să le spună: „E adevărat. Vă purtaţi cu ea ca şi cum aţi fi şi voi nişte fetiţe. Îi faceţi mult rău; nu aşa trebuie iubit un copil.” Pur şi simplu. Trebuie ca tatăl să aibă suficientă afecţiune pentru fiica lui, pentru mama lui, ca şi pentru bunicile şi soacrele sale ca să poată face acest lucru. De altfel, în scrisoare, nu pare atât de pornit împotriva lor, cât mai curând disperat din cauza acestei perversiuni a persoanelor în vârstă.

Tatăl mai adaugă: „Totul este motiv de şantaj afectiv. Orice reacţie a copilului este interpretată în următorii termeni: «Nu o mai iubeşti pe Bunicuţa», «O iubeşti pe Bunicuţa», «Nu te mai iubesc», «Iubeşti mai mult sau mai puţin pe cineva» etc. Cred că este o atitudine foarte răspândită, dar care poate nu merge întotdeauna atât de departe…”

Da, dar e o adevărată perversiune să creşti copiii în felul acesta. „Dacă faci asta, nu te mai iubesc”: ei bine, decât să fie iubiţi în felul ăsta, prin pervertire, mai bine să nu fie iubiţi. Iar copilul trebuie să ştie: „Ai mare noroc că bunica ta nu te mai iubeşte, pentru că, aşa cum te iubeşte ea, parcă te-ar urî; alături de ea trăieşti ca un bebeluş, ea nu te ajută să creşti mare”.

Ultima problemă care apare în scrisoare; având în vedere că urmează să se mute, părinţii trebuie să o lase pe fetiţă câteva zile la cineva; iar ea, ştiind despre ce e vorba,

le-a cerut să o ducă la bunica şi la străbunica. Este o nouă ocazie nesperată.

Mai bine să o ducă la cineva care se ocupă de copii şi care are deja doi sau trei copii în grijă; şi vor plăti, dacă altfel nu se poate; dar să nu o lase la asemenea bunici.

Foarte bine. Deci, să reziste presiunilor.

Da. Pentru că trei ani este o vârstă foarte delicată pentru un copil şi nu merită să-şi asume asemenea riscuri. Când va fi mare, le va fi recunoscătoare părinţilor săi.

Din fericire, nu toate bunicile sunt aşa. Unele îşi învaţă nepoţii să cânte, să joace jocuri inteligente, le spun poveşti; şi sunt foarte caste în atitudinea lor faţă de copil, învăţându-i să-şi respecte propriul corp şi respectându-se pe ele în faţa lui. Scrisoarea primită de la acest tată este sfâşietoare pentru că ne face să înţelegem cum pot fi pervertiţi nişte copii.

(Peste câteva săptămâni)

În urma citirii acelei scrisori, ne-au sosit multe reacţii şi proteste din partea unor bunici. Avem aici una care le rezumă destul de bine pe toate. Dar, să precizăm mai întâi că nu sunteţi în nici un caz „anti-bunici”.

Defel. Dimpotrivă, am scris de multe ori în ziare destinate vârstei a treia cât de importantă este pentru cei mici prezenţa generaţiei bunicilor şi a străbunicilor.

Deci, de data asta ne scrie o bunică: „E adevărat că, uneori, când vin să-mi spună bună dimineaţa, nepoţelele mele se strecoară la mine în pat, îmi cer să le cânt un cântec, să le spun o poveste, se urcă la mine pe genunchi să mă sărute, să le „ling”, cum spuneţi d-voastră. Vă asigur că nu mă simt deloc o bunică vicioasă din cauza asta. Nu ştiu dacă v-aţi cunoscut bunicii, dar pentru mine, cele mai frumoase amintiri din copilărie le datorez afecţiunii, căldurii şi bunătăţii unei bunicuţe lângă care îmi găseam refugiul atunci când mama, rămasă văduvă de foarte tânără şi obligată să lucreze pentru a ne creşte, era ocupată. Sunt sigură că nenumărate bunici, au reacţionat şi s-au întristat ca şi mine, pentru că niciodată când şi-au dezmierdat nepoţii nu au resimţit ce presupuneţi d-voastră.”

Trebuie totuşi să adaug ceva la cele spuse de această bunică: pentru că „a-ţi dezmierda” nepoţii nu înseamnă că o faci din iubire pentru ei.

Pe de altă parte, le-am cunoscut nu numai pe ambele mele bunici, ci şi pe o străbunică. Şi îmi amintesc că de la aceste bunici – eram o familie numeroasă – am învăţat o mulţime de jocuri de societate, că ele nu erau niciodată obosite când era vorba să se joace cu fiecare dintre noi, să ne cânte aşezându-se la pian să ne înveţe cântecele pe care apoi le cântam şi noi părinţilor noştri; ne arătau fotografii vechi, explicându-ne cum era pe vremea când erau ele fetiţe. Cea care se căsătorise în 1860 ne-a povestit cum a fost la nunta ei. Toate astea ne captivau. Sigur că au fost şi bomboane şi jucării, diverse lucruri pe care le făceam împreună, dar nu ne-au dezmierdat şi le sunt foarte recunoscătoare pentru acest lucru – şi pentru faptul că, mai curând, ne-au umplut mintea cu poveşti de familie, cu felul în care oamenii trăiau şi se îmbrăcau odinioară; pentru că ne-au învăţat cum s-a schimbat valoarea banilor etc.; şi pe urmă, mai ales, pentru că ne-au citit atâtea cărţi captivante, ne-au învăţat toate acele jocuri de societate, intrând în joc cu noi, trişând uneori, ca să câştige… ca şi noi, râzând apoi din toată inima dacă trişam la rândul nostru; şi pentru faptul că ne-au învăţat, de la patru ani, istoria Franţei din cărţi vechi cu gravuri… iar apoi şi proverbe.

Ca să mai spun o dată, important nu este să-ţi dezmierzi nepoţelele, şi nici să le iei în pat la tine. Dacă ele vor, trebuie să le spui: „Nu, nu, mai bine ne jucăm de-a ceva.” A educa un copil, înseamnă să-l ajuţi să înveţe să tricoteze, să coasă, să-şi îmbrace păpuşile, să facă prăjituri, să ducă o treabă până la capăt (cu un anumit sprijin); nu să-l alinţi, să-l dezmierzi ca pe un bebeluş sau pe un ursuleţ, ci să-l iniţiezi în viaţa practică, să-i formezi inteligenţa, trezindu-i interesul pentru ceva, să păstrezi secretele pe care ţi le încredinţează. Nu înseamnă nici să-l seduci, nici să-l şantajezi cu dragostea ta. Înseamnă să-i dăruieşti unui copil din inima şi din timpul tău. Cine, în

afară de nişte bunici iubitori, poate avea o asemenea răbdare? Nu, nu, nu sunt în nici un caz împotriva bunicilor şi a străbunicilor! după cum nu sunt nici împotriva vreunui bunic sau străbunic.

Nu aş vrea să arunc gaz pe foc, dar, din moment ce vorbim despre relaţiile copii/bunici, iată de data asta scrisoarea unei mame: „Ajutaţi-mă să o refuz pe mama să îi ia pe copii la ea în timpul vacanţei.” Are un băiat de unsprezece ani şi două fete, de zece şi cinci ani. Într-adevăr, aceeaşi problemă se pune de fiecare dată când vine vacanţa. Mama vrea să îi ia pe copii la ea în timpul vacanţei. Cum este văduvă, locuieşte acum într-un apartament de două camere, confortabil dar prea mic, bineînţeles, pentru a-i primi în acelaşi timp pe copii şi nepoţi. Când mergem în vizită la ea, eu şi soţul meu dormim în sufragerie, iar ea şi copiii în dormitor. Şi asta de câţiva ani. Este greu să ne opunem soluţiei atât de simple ca un copil să doarmă cu bunica, în patul ei.” În felul acesta, fetiţa cea mică doarme cu bunica: „Deci, bucurie de ambele părţi. De cum se trezeşte, fetiţa o monopolizează practic pe bunica, iar aceasta intră în jocul ei: «Bună dimineaţă, Doamnă. Ce face copilul d-voastră?» etc. Şi se închid amândouă în dormitor ca să se joace, în timp ce noi suntem alături… Trebuie să mai spun că, de câteva ori pe an, mama vine la noi ca să putem pleca în diverse călătorii. Deci, trebuie spus că – în ciuda unor mici inconveniente, cum ar fi faptul că nu ştie să spună nu copiilor, că încearcă să nu îi contrazică, pentru a fi întotdeauna de aceeaşi părere şi să nu trebuiască să le răspundă că ceva nu e voie – ne ajută foarte mult. Asta înseamnă că în fiecare seară se uită la televizor, indiferent de program: că mesele se compun doar din desert etc. Astfel că bunica este foarte fericită cu nepoţii şi ar vrea să-i aibă din când în când la ea, fără părinţi.”

În continuare, mama precizează că atunci când copiii mergeau singuri la bunica, acum câţiva ani, aceasta le invita şi pe verişoarele copiilor (care au şaisprezece, treisprezece, doisprezece şi nouă ani). Deseori, fiul ei era

singurul băiat între atâtea fete. De mai mulţi ani, mama a desfiinţat acest gen de vacanţe, cel puţin pentru băiat, „şi în folosul lui”. Acum vă roagă să o ajutaţi să spună „nu” mamei sale. Pentru că nu e uşor de explicat.

Aşa e. Dar nu înţeleg de ce nu poate să aibă un pat pliant sau o saltea cu un sac de dormit, astfel încât fetiţa cea mică să nu mai doarmă în pat cu bunica ei. Nu e totuşi prea greu să ai un astfel de pat de rezervă pentru fetiţă, care nu ocupă mult loc şi poate fi ţinut sub patul bunicii când copiii nu sunt acolo.

Ca şi în cazul despre care am vorbit mai înainte, şi aici copilul are drept model o femeie ce trăieşte ca un copil de cinci ani. Este tocmai opusul a ceea ce am spus despre bunicile care îi învaţă pe copii multe lucruri şi îi ajută să se socializeze, le dau reguli de viaţă şi, mai ales, au cu ei conversaţii interesante. Este evident că, dacă te uiţi la orice program, televizorul este un lucru foarte rău pentru copii. Când se duc la această bunică, e ca la bâlci. În ce priveşte desertul, la urma urmei, asta este! E doar un detaliu. Foarte rău e însă felul cum se culcă.

În legătură cu vacanţele, mama are dreptate: un băiat în mijlocul a cinci sau şase fete nu e ceva bun. Şi nu este bine să stea împreună într-un apartament minuscul tineri de şaisprezece ani şi copii de şase.

Înţeleg foarte bine că nu e deloc uşor să refuzi invitaţia unei bunici de a-i trimite pe copii la ea, când e vorba de o bunică care îi ajută mult. Dar am impresia că, de când a rămas văduvă, aceasta a făcut o adevărată regresie. Poate că fiica ei ar putea să-i găsească, pentru companie, alte femei de aceeaşi vârstă, relaţii care i-ar permite să rămână activă din punct de vedere mental, în cadrul vieţii sociale. În caz contrar, ea se va alinia la tot ce are mai stupid un copil de cinci ani.

Dar cum să-i explici unei fetiţe care s-a obişnuit să meargă să se culce în patul bunicii, când e în vizită la ea, că dintr-odată s-a terminat cu asta? Cu siguranţă că nu va fi uşor.

Oricum, doar nu o să doarmă aşa până la douăzeci şi

cinci de ani! E suficient să-i spună fetiţei: „Ştii, eşti deja prea mare. Şi nu eşti soţul bunicuţei. Nu mai vreau să te culci cu ea…” Pur şi simplu.

Dar să ne întoarcem la bunică, pentru că aici e problema. Aceasta a început să involueze. Nu este integrată în viaţa socială şi cred că se plictiseşte. Or, la ora actuală, există multe activităţi destinate vârstei a treia. Această doamnă care ne scrie ar putea găsi o prietenă sau un prieten al mamei sale care ar vrea să se ocupe de ea. Probabil că nu a avut o viaţă prea plină la vremea ei. Poate a trăit în umbra unui bărbat lângă care nu a avut o viaţă independentă de adult. Şi apoi, lipsită de acest sprijin, nu şi-a mai putut continua viaţa de adult, aşa cum fac astăzi până la şaptezeci, şaptezeci şi cinci de ani, multe persoane care trăiesc în societatea celor de vârsta lor, continuând să aibă activităţi intelectuale, ludice, întâlniri, plimbări, după-amiezi când fac împreună diverse lucruri sau încearcă să fie de folos altora. Nu ştiu. Ceva îi lipseşte acestei femei, o viaţă civică şi socială, cu persoane de aceeaşi vârstă. Poate cel mai mult o va putea ajuta fiica ei dacă va reuşi să facă ceva în acest sens, mult mai bine decât să-i interzică tot felul de lucruri în legătură cu copiii.

Cine are dreptate? (Copii/bunici/părinţi)

Tot în legătură cu relaţiile copii/bunici, vă scrie mama unui băieţel de şapte ani, singur la părinţi, din cauza sănătăţii tatălui său. Copilul nu are probleme deosebite: cuplul este fericit, iar familia unită. Singura lor problemă este faptul că băiatului nu-i place să meargă la bunicii lui din partea mamei, pentru care, scrie mama, educaţia este un fel de dresaj. Şi ea şi soţul ei se opun total acestei metode şi ţin partea copilului în faţa bunicilor care, bineînţeles, sunt nemulţumiţi. Or, aceşti bunici i-au propus băiatului să vină să stea la ei în vacanţa următoare. Mama l-a întrebat ce părere are. La început, copilul a spus nu, apoi: „Bine, dacă asta le face plăcere, am să mă duc, dar fără tragere de inimă.” „Am impresia, încheie mama, că părinţii mei nu ştiu să fie nişte bunici cu care copilul să fie fericit. Dar cum să-i fac să înţeleagă acest lucru? Şi am avut dreptate să-i cerem părerea băiatului?”

Copiii sunt foarte sensibili la faptul că părinţii nu sunt de acord cu o familie la care el merge să stea, în special dacă e vorba despre familia lui din partea mamei sau a tatălui. Copilul e ca un ecou la reacţiile mamei şi tatălui său.

Pentru un copil foarte mic e neplăcut să fie crescut în mod contradictoriu, în timpul vacanţelor, sau chiar al sfârşitului de săptămână, de o bunică, iar restul timpului de către părinţii lui. Dar acest lucru nu mai are nici o importanţă pentru un copil care a depăşit trei ani. Dimpotrivă: „Vezi, la bunicul şi la bunica e altfel decât acasă. Ei sunt o altă generaţie. Dacă eşti acolo, ei comandă, nu noi. Ei au felul lor propriu de a creşte copiii. De altfel, eu aşa am crescut. Iar tu, dacă îi iubeşti, vei reuşi foarte uşor să-i înţelegi.”

Începând de la trei ani, copiii cu care se vorbeşte în felul acesta vor fi foarte fericiţi să meargă la bunicii lor sau la alte persoane de vârsta unor bunici – bineînţeles, cu condiţia să nu fie chiar nişte sadici sau nişte persoane

deprimate; pentru că e foarte adevărat că prezenţa unor persoane aparţinând generaţiei care o precede pe cea a părinţilor lor le este foarte necesară copiilor. Le place să audă vorbindu-se despre felul în care au fost crescuţi părinţii lor. În felul acesta, mai ales dacă lucrurile s-au petrecut foarte diferit, au posibilitatea de a lua distanţă, recul, faţă de modul în care sunt crescuţi ei, în familia lor. Şi tot astfel îşi vor înţelege şi prietenii ai căror părinţi procedează cu totul altfel decât ai lor – lucru de care îşi dau foarte bine seama, fie şi atunci când ies în fiecare zi de la şcoală.

Acum să vedem cum stau lucrurile când părinţii şi bunicii sunt împreună şi discută o problemă în legătură cu copilul; în loc să se certe încercând să vadă cine are dreptate – având în vedere că părinţii vor să facă într-un fel, iar bunicii în altul –, mai bine să facă următorul lucru care îl va ajuta pe copil: dacă bunicii sunt prea îngăduitori în raport cu educaţia părinţilor, mama sau tatăl (mai curând mama când e vorba despre părinţii ei şi tatăl când e vorba despre ai lui) să-i spună: „Ai mare noroc că bunicii tăi sunt astăzi aici, profită de asta... Eu am să trec cu vederea pentru că îmi iubesc tatăl (sau mama) şi nu vreau să-l supăr.” Dacă, dimpotrivă, bunicii sunt mult mai severi decât părinţii: „Nu-i nimic, ai ocazia să vezi şi tu din când în când cum este când eşti crescut cu severitate. Poate bunicii tăi au dreptate. Eu fac aşa cum cred eu; ei fac cum cred ei. Dar, şi unii şi alţii te iubim. Toţi vrem să ajungi un băiat (o fată) de ispravă, şi ei ca şi noi. Dar, vezi, fiecare procedează altfel. Însă, doar tu poţi să ajungi cu adevărat cineva.”

Revenind la scrisoarea noastră, cred că părinţii au avut dreptate să-i ceară părerea băiatului. Acum, pentru că tot a spus da, să se ducă să stea la bunicii lui din partea mamei. Dar părinţii să nu facă din asta o întreagă poveste, mai ales dacă băiatului nu-i face nici o plăcere. Să nu vină cu: „Bietul nostru băieţel, ce amărât e el, o să avem noi grija lui.” Nu. Aceştia sunt bunicii lui, e familia lui. Şi în fiecare familie, e o altă atmosferă. Mama vede educaţia altfel

decât bunica. Iar el, când îi va veni rândul, îşi va creşte copiii altfel.

Orice muncă trebuie răsplătită (Bunici/părinţi)

În Franţa, bunicile sunt cele care au în mod obişnuit grijă de copii – pentru că, printre altele, este adevărat că nu plăteşti o bunică…

Da. Şi apar nenumărate conflicte.

Bunica de la care am primit scrisoarea îşi creşte nepotul de treisprezece ani de când s-a născut; părinţii îl iau acasă seara. Între ea şi mama copilului s-a creat o rivalitate: „Fiica mea ar vrea ca băiatul să nu-şi iubească bunica. E foarte mulţumită că am grijă de el, dar am impresia că îl montează împotriva mea.” E o expresie des pronunţată în conflictele dintre părinţi şi bunici.

Aşa e.

Şi asta duce la mici drame. Copilul devine rău, agresiv, neascultător. Pe de altă parte, ţine cu greu pasul la şcoală: „Asta pentru că nu poate, pentru că are unele deficienţe. Părinţii nu îl înţeleg.”

De fapt, nimic precis în toate aceste relatări; o atmosferă confuză, care poate strica viaţa acestei familii ani în şir, când de fapt, s-ar putea găsi poate un mijloc de comunicare?

Poate… Dar, în primul rând, de un copil de treisprezece ani nu mai trebuie să ai grijă. Mi se pare curioasă povestea acestui băiat ce o are ca dădacă pe bunica lui, deşi este aproape la vârsta de a fi el baby-sitter. Mă întreb dacă problemele nu vin din faptul că băiatul se distrează să semene zâzanie între cele două femei. E atât de distractiv să apeşi pe buton şi să vezi că soneria sună! Eu cred că el a simţit foarte bine că lucrurile nu prea merg între cele două „mămici”, şi se distrează, montându-le pe una împotriva celeilalte pentru a le domina. Mi se pare că a sosit timpul ca acest băiat să fie înţărcat de bunica lui – şi poate şi de mama lui.

Dar tatăl, cum de îşi lasă fiul la soacră?

Nu ne spune mare lucru despre el.

Dar când avea treisprezece ani, tatăl mai era în grija unei persoane care îi supraveghea toate faptele şi gesturile, în loc să-şi vadă de lecţii, ca atâţia copii, şi să pregătească cina pentru părinţi? În fine, parcă ar fi vorba de un copil mic... Faptul că învaţă foarte bine la şcoală, e un detaliu. Poţi fi analfabet şi, în acelaşi timp, destul de adaptat la viaţa de fiecare zi, în aşa fel încât să-ţi poţi asigura traiul.

Am impresia că mulţi părinţi, pe motiv că au grijă de copiii lor, continuă să-i menţină într-o stare de dependenţă. Or, două sunt mijloacele de a te apăra împotriva dependenţei: fie devii agresiv sau fugi, fie te supui. Astfel, copiii devin sau apatici sau colerici şi, oricum, nu sunt stăpâni pe ei înşişi... până în ziua când fug de acasă.

Dar, în ceea ce priveşte pe copiii mai mici, nu este mai puţin adevărat că aceştia creează deseori tensiuni între părinţii lor şi bunicii care au grijă de ei.

Da. În parte, datorită faptului că părinţilor nu le este uşor să-şi arate recunoştinţa faţă de bunicile care le fac acest serviciu gratuit – în timp ce, fără ajutorul lor, ar fi obligaţi să plătească pe cineva. Adevărul este că foarte rar părinţii tineri reuşesc să plătească o bunică, dacă aceasta nu vrea. Dar ar putea, fără să-i spună, să pună în fiecare lună pe un carnet de CEC sau într-un cont special toată suma sau o parte din ce i-ar da altcuiva. Pentru că, să ai grijă de un copil este o muncă; şi orice muncă trebuie răsplătită, chiar dacă e făcută cu căldura unei bunici. În ziua în care copiii nu vor mai avea nevoie de îngrijirea cuiva, părinţii îi vor spune bunicii: „Vezi, o femeie ne-ar fi costat atât... Nu ne puteam permite să plătim atât, dar am pus de-o parte pentru tine jumătate din acel preţ. Sunt banii tăi.” Când copilul are opt ani, e o sumă bunicică pentru bunică, pe care, probabil, nu ar fi acceptat-o când copilul era mic. „Nici vorbă, nici să nu te gândeşti! Tot ce vreau e să vă ajut!” Ei bine, e deja un ajutor să nu plăteşti decât jumătate. O astfel de metodă este preferabilă unui mic cadou din când în când; pentru că banii câştigaţi reprezintă, pentru bunică, o libertate. În ziua în care copilul

a crescut şi nu mai trebuie să aibă grijă de el, ea primeşte o sumă ce reprezintă o recunoştinţă tangibilă în schimbul serviciilor aduse de-a lungul lunilor şi anilor. Cred că părinţii nu s-au prea gândit la acest lucru.

Altfel, ce se întâmplă? Părinţii care nu pun nimic de-o parte în fiecare lună, în schimbul îngrijirii acordate copilului lor – nu spun că trebuie preţul întreg: dacă nu îşi pot permite, îşi vor fixa o sumă mai mică – se vor trezi fără posibilităţi financiare şi angoasaţi la cea mai mică neînţelegere cu bunica sau – ceea ce e adesea acelaşi lucru – când aceasta se declară prea obosită. Când o neînţelegere e lipsită de orice şansă de rezolvare, singura soluţie pentru cel slab este să se supună: or, dacă nu plăteşti un serviciu, înseamnă că te recunoşti mai slab faţă de cel care face ceva pentru tine. Acesta devine stăpânul, iar celălalt îi rămâne obligat. Iată o sursă frecventă de conflicte. Şi, bineînţeles, orice copil suferă într-un conflict a cărui cauză este prezenţa şi îngrijirea lui. El se simte vinovat.

Invers, există situaţii în care bunicilor ce au grijă de nepotul sau nepoata lor li se plăteşte o sumă care va fi, în felul ei, un ajutor pentru această perioadă de pensie: este o sumă ce se adaugă la bugetul lor. Este un sistem ipocrit, pentru că ajutorul pe care fiecare îl datorează „bătrânilor” săi nu trebuie să recurgă la aşa ceva. Copilul e în acest caz îngrijit „în plus faţă de înţelegerea tacită”, o înţelegere care nu a fost niciodată clar formulată, un contract în care şi bunicii şi copiii încredinţaţi acestora, se simt moralmente lezaţi, în timp ce părinţii cred (pe termen scurt, aşa se pare) că au făcut o afacere bună. Nici o fiinţă umană nu se simte iubită atunci când depinde de un asemenea târg. Şi părinţii şi bunicii s-ar înţelege mult mai bine dacă ar exista între ei această mică surpriză, care li se pregăteşte pentru când copilul va avea opt ani – vârstă la care nu mai are nevoie de o dădacă în timpul zilei şi când este foarte mândru de încrederea care i se arată. Ceea ce nu-l va împiedica să meargă de drag la bunicuţa lui, să-i ţină companie din când în când.

Apendice: un exemplu de psihoterapie

Ce este aceea o psihoterapie? La această întrebare pusă de atâtea ori şi devenită, până la urmă, pentru mulţi şi mai neclară decât „Ce este aceea o psihanaliză?”, aş vrea să răspund cât se poate de limpede, iar cu ajutorul unui exemplu de psihoterapie simplă, numită de susţinere, aş vrea să se înţeleagă spiritul ei şi travaliul pe care îl presupune.

O psihoterapie are ca scop recâştigarea unui echilibru care a fost zdruncinat, şi asta recent, de o încercare la care eşti supus de realitate, în faţa căreia subiectul se simte neputincios dar responsabil, prin aceea că nu a ştiut sau nu a putut fi împiedicat de evenimente ocazionale, să-i facă faţă. Subiectul nu a găsit imediat în jurul său ajutorul extern de care avea nevoie şi care ar fi dedramatizat situaţia imaginară (ciudă, umilinţă) şi l-ar fi reconciliat mai întâi cu el însuşi în faţa unui eşec real; dacă ar fi fost susţinut, ar fi putut să accepte realităţi intercurente, uneori inevitabile, faţă de care nu are, de data aceasta, nici o responsabilitate, dar care îl rănesc cu atât mai mult în sensibilitatea lui cu cât este fragilizat de propriul eşec.

Neputându-şi rezolva problema, subiectul este antrenat în acţiuni şi reacţii în lanţ, care au legătură atât cu viaţa sa personală cât şi cu reacţiile celorlalţi cu privire la el. Starea emoţională, psihică şi socială se deteriorează, iar subiectul se trezeşte în faţa unei situaţii fără ieşire. Uneori, se îmbolnăveşte fizic; alteori, apar tulburări funcţionale ce-i afectează somnul, pofta de mâncare, apar dureri de cap, fuge de ceea ce înainte îl destindea. Viaţa i se pare irosită. Este disperat de neputinţa lui, zdrobit sub povara unor sentimente de inferioritate şi de culpabilitate, începe să regreseze, depăşit fiind de conflicte provocate de dorinţe, cu efecte destructurante asupra caracterului său. În faţa culpabilităţii imaginare, el poate reacţiona prin acte efectiv culpabile şi cu caracter delincvent, săvârşite pentru

satisfacerea unei plăceri de scurtă durată. Sau poate ajunge la disperare, împins de fantasma unei morţi accidentale: moarte pe care o poate provoca în mod impulsiv, fără să-şi dea seama că urmăreşte calmarea unor tensiuni agresive faţă de un obiect de neatins, tensiuni care, de altfel, se pot întoarce împotriva propriului său corp. Sau dacă, în culpabilitatea sa dominantă este nota conştient depresivă, suferă de o angoasă inexprimabilă şi începe să bea sau să se drogheze pentru a-şi uita deznădejdea. Sau, copleşit de lupta sa inutilă împotriva iremediabilului, va căuta, în mod clar sau nu, odihna definitivă, recurgând la sinuciderea blândă, salvatoare, lentă cu ajutorul drogului.

PAUL are opt ani şi jumătate, este inteligent. Dar de când a reînceput şcoala, eşecul este total. Suntem la sfârşitul lunii aprilie. Are o gravă fobie faţă de şcoală. De nedepăşit. De câteva săptămâni nu mai merge la şcoală, deşi părinţii lui nu ştiu. La început şi-a pierdut carnetul de note, apoi şi-a modificat notele şi a fost pedepsit. Acum nu mai poate suporta şcoala. Părinţii lui vin la mine disperaţi: pentru directoare, Paul a depăşit limitele tolerabilului şi a anunţat exmatricularea lui din ciclul şcolar normal. Locul lui este într-o instituţie specializată pentru copiii predispuşi la tulburări de caracter.

Ce s-a întâmplat? Să ne întoarcem la început.

La sfârşitul anului şcolar precedent, se număra printre cei mai buni elevi: ca întotdeauna de la intrarea lui la grădiniţă şi, în continuare, la şcoala primară. Nu s-a mutat la altă şcoală. Învăţătoarea din acest an are reputaţia că îşi ţine bine clasa în mână, că este un profesor excelent. Elevii se tem de ea, dar o apreciază.

Deci, Paul a terminat bine anul şcolar anterior. În vacanţă, a fost într-o tabără, ca şi în ceilalţi ani, iar apoi câteva săptămâni cu părinţii şi cu fratele lui cu cinci ani mai mic decât el, la bunicii din partea mamei, la ţară. Totul mergea bine. S-a întors sănătos la începutul lunii septembrie. Copiii au fost aduşi acasă de tatăl lor mai devreme decât era prevăzut, pentru că bunicul era bolnav;

s-au gândit că nu e nimic grav şi că bunica va veni peste o săptămână, când soţul ei se va însănătoşi.

Mama – ea ne vorbeşte – aştepta al treilea copil, ce s-a născut la câteva zile după întoarcerea copiilor, lăsaţi, din această cauză, în grija femeii care se ocupa în mod obişnuit, ziua, de ei. Copilaşul, o fetiţă, s-a născut cu două săptămâni mai devreme decât data prevăzută. Mama era, cu siguranţă, obosită pentru că a lucrat aproape până la sfârşitul sarcinii. Şi se baza pe faptul că cei doi copii mai mari vor rămâne la mama ei până când vor începe şcoala, pentru a se putea reface; apoi, mama ei urma să vină să o ajute.

Dar starea bunicului s-a agravat. Soţia lui a trebuit să rămână lângă el. Cu patru ani mai devreme fusese operat; i-au găsit un cancer, care s-a generalizat. Şi bunicul a murit în ianuarie. De Anul Nou s-au dus cu toţii să-l vadă.

Dar, oare, mama lui Paul nu ar fi trebuit să se ducă mai devreme să-l vadă? Era de nerecunoscut. Mama plânge în timp ce povesteşte. Era prea slăbit ca să suporte copiii. Şi-a văzut totuşi nepoţica: „Voiam să o cunoască.” Şi plânge. „Copiii îl adorau, noi toţi îl iubeam, era un om extraordinar. Sunt singură la părinţi. Soţul meu, tot singur, şi-a pierdut părinţii şi a rămas orfan la opt ani. A fost crescut de bunica lui dinspre mamă, care a murit la naşterea celui de-al doilea copil al nostru. O iubeam mult cu toţii; a murit la noi.” Şi mama plânge din nou. „Nu o mai avem decât pe mama.”

Tatăl, soţul ei, este şofer de camion: absent în timpul săptămânii, prezent în week-end. Este un cuplu care se înţelege bine. Toţi copiii au fost doriţi. Şi soţul şi soţia voiau trei copii: amândoi au regretat că au fost singuri la părinţi. Când tatăl e acasă, se ocupă mult de copii şi îşi ajută soţia.

Ea este funcţionară într-un birou. Îi place ce face acolo. Colegii ei sunt drăguţi. Este funcţionară în acelaşi loc de când a început să lucreze, o firmă la care lucrase şi mama ei. De altfel, ea a venit în locul mamei sale când aceasta a ieşit la pensie, la cerere, deoarece tatăl ei, cu zece ani mai în vârstă, împlinise deja şaizeci şi cinci de ani şi se

pensionase. Până atunci lucrase într-o mare societate agricolă. Mama a avut o copilărie fericită. Părinţii ei s-au retras la ţară, într-o casă a unei străbunici din partea mamei unde aceasta îşi petrecuse copilăria. „Întotdeauna în vacanţe mergeam acolo. E în Normandia. Pe soţul meu îl cunoşteam de mult. Când ne-am căsătorit, părinţii ne-au lăsat apartamentul lor din Paris şi s-au dus să trăiască în acea casă."

Şi revine la evenimentele din septembrie.

Deci fetiţa s-a născut înainte de începutul anului şcolar.

„Nu am putut să-l mai duc pe băiatul cel mic la grădiniţă. L-a dus persoana care avea grijă de el. Cu Paul nu a fost acelaşi lucru, el era obişnuit. La sfârşit de săptămână soţul meu era acasă, iar copiii au venit şi ei. Apoi, m-am întors de la maternitate, obosită, dar lucrurile mergeau, eram atât de bucuroşi că avem o fetiţă. Paul îl ducea pe frăţiorul lui la grădiniţă, persoana care avea grijă de el îl lua, iar Paul, când termina orele, trecea pe la ea, lua o gustare şi rămânea acolo, ca atunci când lucram. Seara se întorceau amândoi."

La şcoală, lucrurile s-au petrecut fără prea mult tapaj. Paul o ajuta mult pe mama lui. Îi vorbea despre învăţătoarea care îl pedepsea cu teme de făcut seara, pagini întregi de copiat: atunci mama îi făcea puţină morală. Dar era atât de ocupată şi de obosită; şi în plus grija pentru tatăl ei... „Pe urmă, am început din nou să lucrez, nu se mai putea aşa. Pe fetiţă o duceam la creşă dimineaţa şi o luam seara acasă. Persoana care are grijă de cel de-al doilea băiat, este acum prea în vârstă pentru cei foarte mici. Şi el a fost la creşă.

Dar, Paul nu. Cât timp a fost mic, a venit mama şi a avut grija lui; odată, când îl plimba, a cunoscut-o pe această doamnă, care a avut mai târziu grijă de Paul în timpul zilei. Paul, împreună cu un altul, a fost ultimul copil foarte mic de care ea s-a ocupat. Cei doi se înţelegeau foarte bine. Mai târziu, când cel de-al doilea băiat al lor a început să meargă, l-a luat şi pe el. Îl îngrijea bine, îl plimba în parc, e mai bine decât la creşă; şi, pe urmă, dacă erau

răciţi, cum ea nu stă departe, îi putea lua… în situaţii din astea, la creşă nu îi primeşte; dacă sunt bolnavi, trebuie duşi la spital. Dar la ea nu e aşa. Iar mama venea la noi şi îi îngrijea. Bolile astea ale copilăriei pe care le iau de la şcoală nu sunt grave: rujeola, varicela… toate astea pe care le faci oricum. Noi suntem toţi sănătoşi. Dar acum, Paul mă îngrijorează.

„După ce a murit tata, mama era foarte obosită şi s-a îmbolnăvit. De inimă. A venit să stea la noi. Şi aşa nu e prea mult spaţiu la noi cu cei trei copii. A mers la doctorul ei care i-a recomandat un mare specialist. Acum acesta o tratează. Îi trebuie odihnă.”

Bunica devenise o femeie deprimată, care nu mai suporta zgomotul şi hărmălaia copiilor. Ea, atât de blândă cu ei înainte, acum îi certa tot timpul.

Mama lui Paul a trebuit să-şi lase slujba – temporar, spera ea –, ca să se ocupe de propria ei mamă.

Şi Paul? „Am primit carnetul de note la sfârşitul primului trimestru. Numai note slabe. M-am gândit că o să piardă anul. M-am dus să o văd pe învăţătoare după ce a murit tata. Era pornită împotriva lui. Nu făcea nimic, deranja clasa, nu era atent la nimic, făcea gălăgie, era leneş, insuportabil, ce mai! Învăţătoarea nu le da prea multe lecţii de învăţat şi nici teme; dar la el era simplu: sau uita de temă, sau o făcea de mântuială. Scrisul – parcă ar fi nişte purici. Şi învăţătoarea nu îşi ascunde dezamăgirea. Nu despre un asemenea copil i s-a vorbit. Şi apoi, la ore, sau e insuportabil, sau doarme. Aşa nu se mai poate.” Mama observase şi ea că e palid, că nu mai are poftă de mâncare: de acord, s-a schimbat – dar gălăgios, el? „Acasă, nici nu-l aud. Face tot ce poate ca să mă ajute; e drăguţ, serviabil. Sigur este nervos. A spus şi doctorul: dovada – doarme prost şi are coşmaruri. Dar şi faptul că, de când bunica a venit la noi, se culcă toţi trei în aceeaşi cameră. Paul se trezea noaptea de când a apărut fetiţa; ca să dorm eu, îi dădea el biberonul, o schimba, ca şi soţul meu când e acasă; în plus, trebuia şi legănată când ţipa, din cauza vecinilor. La început, după ce-şi lua biberonul, fetiţa

adormea la loc, dar odată cu creşa s-a dereglat, nu mai dormea noaptea. Acum e mai bine, şi-a revenit. Dar, a apărut o problemă cu băiatul cel mic... De când ne-am întors, după Crăciun, de la părinţii mei, când nu l-a recunoscut pe bunicul, are coşmaruri. Îl trezeşte pe Paul care îl linişteşte. Nu e exclus că tot liniştindu-l pe fratele lui să fi ajuns să creadă şi el în aceste coşmaruri.

După aceea, când a venit mama la noi, pentru Paul şcoala a ajuns adevăratul coşmar. Cred că de atunci a început să nu mai meargă la şcoală. Noi nu ştiam nimic. Pleca dimineaţa la timp, seara se întorcea la timp, nu se mai ducea nici la cantină. Mergea să-l ia pe fratele lui de la acea doamnă. Când îl întrebam: «Merge cu şcoala?», îmi răspundea cu părere de rău: «Nu merge. Nu mă are la inimă. Nu ştiu ce i-am făcut. M-am săturat de şcoală.» Eu încercam să-l aduc la realitate. De la şcoală, nu ne-au spus nimic. Credeau că e bolnav. Până când l-a văzut unul din clasa lui şi a spus: «Nu e bolnav, l-am văzut pe stradă.» Atunci ne-a scris directoarea. M-am dus la şcoală. Nu înţelegeam. Mi-a spus că sigur băiatul are ceva. Un copil nu se schimbă aşa, din nimic. Am uitat să vă spun că după ce i-am văzut carnetul de note din primul trimestru, cum a murit şi tata, am uitat... Fusesem cu el la un psiholog pentru teste, să văd dacă rezultatele proaste erau din cauza asta. Nu, a spus că e inteligent, dar că oboseşte repede şi că e foarte sensibil. Pe bunicul îl văzuse de Anul Nou. Era tare amărât. Ca şi noi. Psihologul ne-a spus: refuză şcoala, trebuie dus la un medic. Ne liniştisem cumva. Acum ni se spune că are tulburări de comportament, că trebuie să meargă într-o şcoală specială şi că nu mai poate rămâne acasă. Dar eu nu îl recunosc în ceea ce mi se spune despre el. Dacă îl vezi acasă, ai spune că nu e acelaşi copil. I-am spus că suntem îngrijoraţi din cauza lui. L-am întrebat de ce face asta. Iar el spune că nu e vina lui. Într-o zi, m-am supărat: «Dar nu e nici vina mea, nici a tatălui tău! Nu am meritat una ca asta!» S-a blocat. A răspuns că mai bine ar muri. Câteodată mi-e frică să nu facă vreo prostie. Nu mai ştiu ce să fac.

După ce am fost la învăţătoare şi după ce a dat testele, soţul meu s-a înfuriat; şi l-a pedepsit, el care nu-i bate niciodată. Mi-am spus: poate că o bătaie zdravănă o să-l hotărască să se schimbe. Într-o zi când era liber, l-a dus soţul la şcoală. Directoarea i-a arătat absenţele. Cred că totul a început – da, după ce ne-am întors de la părinţii mei, prima dată. Mi-am spus: ce ghinion! un copil inteligent şi care pare cretin! Şi dacă, oare, astea se întâmplă fiindcă nu suntem destul de severi cu el?

Atunci m-am hotărât: în vacanţa de Paşti, o să-l las să doarmă mai mult dimineaţa. Eu nu mai lucram ca să pot rămâne cu mama. Nu se simţea bine în perioada aceea. Nu puteam s-o las singură. Băiatul cel mic stătea toată ziua la doamna care avea grijă de el, mama nu îl mai suporta pe lângă ea. Chiar şi pe fetiţă am lăsat-o la creşă, pentru ca mama să se odihnească. Doctorul ne-a spus: «Odihnă, şi să nu fie deranjată.» Şi, pe urmă, ea se gândea la tata, la mormânt, la toate astea; nu era potrivit pentru copii. Ştiţi cum e, într-un apartament, copiii fac dezordine peste tot, trebuie să se mişte, vorbesc de cel mic, pentru că pe Paul nici nu-l auzim. Dormea mult iar când se scula stătea cu bunica lui. Eu pregăteam masa, pe urmă se ducea şi el după fratele lui, pentru că doamna iese cu ei în parc când e timp frumos. Eu, acasă, sunt mereu supărată. Şi nervoasă. Strig la ei. Pe urmă, îmi reproşez acest lucru. Nu serveşte la nimic. Nu mai ştiu ce să fac! Chiar atunci când se întoarce tatăl lor: înainte era sărbătoare, «A venit tata!» Acum… Paul, trebuie să te răsteşti la el ca să mănânce, nu îi este foame. Se vede că ceva nu e în regulă.” (Nici cu mama lui: obosită, trasă la faţă, slabă.)

După acest lung monolog al mamei, e rândul tatălui. Un bărbat destul de corpolent, cu obrajii rumeni. Sănătos, după câte se pare.

— Şi d-voastră, d-voastră ce credeţi despre acest fiu care vă face probleme?

— Eu nu înţeleg. Era un băiat de zahăr. Acum e încăpăţânat ca un catâr. Mi-e teamă că a cam terminat-o cu şcoala. Nu-l mai interesează. Înainte îi plăcea. Era mândru

de carnetul lui de note; când veneam acasă, mi-l arăta. Eram mulţumit. Şi nu e nimic de făcut, nici cu promisiunile, nici cu cearta. I-am dat chiar şi o mamă de bătaie. Unii spun că, pe copii, câteodată, asta îi trezeşte. Să ştiţi că nu e genul meu. Nu-mi place să-mi bat copiii. Cred că e singura dată în viaţa mea când l-am bătut... Acum, parcă îi e frică de mine. Şi toate astea din cauza acestei învăţătoare care l-a luat la ochi. Şi, pe urmă, după Paşti, nu mai erau nici temele în plus, nici pedepsele: pur şi simplu, nu mai mergea la şcoală. Nu e nimic de făcut. Pentru el, şcoala este egală cu zero. Putem să-l omorâm, că tot n-o să mai meargă.

Într-o zi l-am dus chiar eu la şcoală. După masă, s-a întors... dar ce a făcut dimineaţa după ce eu am plecat? În ziua aceea a avut numai absenţe. Probabil că s-a ascuns la toaletă... şi pe urmă a plecat. Şi, de fapt, pe unde umbla? Îi este teamă de mine, îi e teamă de învăţătoare, dar pe stradă nu-i mai este teamă!”

Tatăl, vinovat – anxios –, tace. Apoi, continuă.

„Am încercat să-l fac să-i fie ruşine de colegi. «Trebuie să fii bărbat. Ce, o să te mănânce învăţătoarea? Străduieşte-te! Eşti inteligent; ai răbdare, o să fie iar bine.» Îmi spune că nu are nici un rost. Când ascultă ceva, nu mai înţelege; înainte, nu era aşa. Spune că şi prietenii îşi bat joc de el. În pauză, fac bancuri pe seama lui.

De la colegii lui, nu de la el, am aflat că la învăţătoarea asta pedeapsa era să te pună să copiezi: aşa, pagini întregi «Nu trebuie să dorm la ore». Şi alţii au primit aşa ceva. Dar el nu le aducea niciodată făcute. Le uita sau le pierdea. Colegii lui, da. Şi atunci, primea porţie dublă, triplă. Într-o zi, învăţătoarea i-a spus: «Dacă nu faci tot ce ţi-am dat şi nu le aduci după vacanţă – era la Paşti –, poţi nici să nu mai vii...» Şi el nu s-a mai dus... Un catâr, ce mai! Eu cred că învăţătoarea ar fi trebuit să cedeze. Oricum era prea mult. Sau atunci, nu ştiu, patru sau cinci pagini. Dar, oare, le-ar fi făcut şi pe astea?”

— Şi acum, ce-o să faceţi?

— Nu ştiu. Nu, nu ştiu. Îl iubesc mult pe băieţaşul ăsta.

Trece printr-o perioadă proastă. Dar degeaba mi se spune că are tulburări de comportament... eu nu cred aşa ceva. Este vexat, jignit şi îi este teamă.

La început, îi plăcea să meargă la şcoală. Era un elev bun. Pe urmă au fost momentele acelea când s-a născut fetiţa mea. Cu soţia obosită, cu bunicul... toate astea! Poate nu mai era în apele lui, nu mai putea să fie atent. Spunea că e greu, că învăţătoarea nu-l iubeşte, că e severă, că el nu înţelege... lucruri din astea; eu îl încurajam. «Lasă, o să fie bine.» Acasă, făcea de toate – nu pot să spun, a ajutat-o mult pe soţia mea; îi spusesem mai demult: «Mă bazez pe tine...»; poate şi eu i-am cerut prea mult... aşa e. Nu are decât opt ani, peste puţin timp o să facă nouă.

Pe urmă, a venit sfârşitul primului trimestru şi carnetul de note. Situaţia era proastă. Leneş, nu lucrează, scris deplorabil. Am vorbit cu soţia: «Îl vom duce la nişte teste, dar dacă e creierul? Se întâmplă. Mai întâi să ştim dacă-l duce capul. Şi ne-am liniştit. Psihologul ne-a spus că e inteligent, că e vorba de un refuz faţă de şcoală. Poate că e prea obosit, să-l ducem la un doctor; şi apoi, o psihoterapie, asta l-ar putea ajuta. Dar noi n-am avut încredere. Poate am greşit... Acum...

După asta, soţia mea s-a dus să vorbească cu învăţătoarea. Atunci am aflat că la şcoală era agitat, gălăgios, neatent, că deranja toată clasa, exact pe dos de cum e acasă. Soţia mi-a spus: «E cu ochii pe el.» Dar eu mă gândeam: «Un băieţandru, la urma urmei, nu e un sfânt. Trebuie să se mişte.» Mă liniştisem cu testele, aşa că... Dar nu ştiam povestea cu pedepsele. Între el şi învăţătoare, era chestia asta! El nu voia să cedeze, şi nici ea. Asta a stricat totul. Se pare că ea a mai dat gata câţiva! Dar nu se aştepta să fie un elev slab... însă el nu ne mai spunea nimic. «Merge cu şcoala? — Da. Nu mă are la inimă...» Eu îl luam peste picior. Îi ziceam: «Sunt şi femei din astea. N-ai baftă.» Dar, lui nu-i ardea de glumă. Şi pe urmă, soţia mea v-a povestit, grijile ne-au dat peste cap, soţia mea a reînceput să lucreze, soacra mea nu era deloc bine. Ea, bunătatea întruchipată, îi certa toată ziua, le reproşa că

sunt copii fără suflet. De parcă bunicul lor nici n-ar fi murit… Nu era prea veselă atmosfera. I-am spus soţiei: «Nu mai merge, trebuie să stai acasă. O să mergi din nou la lucru mai târziu. Te cunosc ei. Vor înţelege.» Şi aşa a făcut.

Tace. Se gândeşte.

„Bunica acum e bine. Doctorul e mulţumit. A fost surmenată. Şi apoi supărarea. Inima e bine. A trecut hopul. S-a hotărât să se întoarcă acasă. La noi, nu prea e loc. Şi, de fapt, tot trebuia să se întoarcă. E din nou drăguţă cu copiii. O femeie extraordinară. Spune că Paul are un fond bun. Şi el e atent cu ea. Doar ea l-a crescut… vreau să spun că a venit la noi când el s-a născut. Vă închipuiţi, primul ei nepot: era fericită. Ea a găsit-o pe femeia care a avut apoi grijă de el, o femeie deosebită şi ea, am avut noroc.”

Tace din nou.

„La şcoala specială, nu, nu vreau aşa ceva pentru băiatul meu. La şcoala lui nu-l mai primesc, el e de vină. Dar nu vreau să meargă cu copiii taraţi, copii ce au părinţi care nu-i iubesc. Cunosc eu câţiva din ăştia… E vorba de părinţi care nu se înţeleg. De copii de care nu se ocupă nimeni. Un internat cu asemenea copii pentru copilul meu? Nu, nici pomeneală. Vreau să-l ajut. Trebuie să-l scoatem din chestia asta.”

Hotărârea e luată. Din moment ce anul şcolar e pierdut, iar şcoala nu îl mai primeşte – de fapt, şi el are fobie faţă de şcoală –, n-o să-l mai plictisim cu asta. Să vină de două ori pe săptămână la şedinţe de psihoterapie; o dată să-l aducă mama, altă dată tata. Şi nici o ameninţare cu internatul.

— Da, spune tatăl, sunt de acord; şi dacă la toamnă nu mai vor să-l primească la şcoala unde a fost, am să caut altă şcoală. Chiar dacă trebuie să plătesc, am s-o fac… Dar ar trebui să fie şi el de acord… în halul în care este acum, nu prea cred. Nici nu vrea să mai audă vorbindu-se de şcoală.

— Da, i-am spus tatălui, cred că e mai înţelept aşa.

Apoi îl văd pe Paul, de faţă cu tatăl şi cu mama lui, ca să-i explic ce fel de tratament este o psihoterapie: întâlniri regulate cu mine, plătite de Asigurările sociale. Paul nu

refuză. Pare abătut, resemnat, se uită pe furiş la părinţii lui care îşi pun toate speranţele în această terapie, la drept vorbind singura lor salvare din deruta în care se află.

De ce, în acest caz, o psihoterapie numită de susţinere? Şi nu o psihoterapie psihanalitică?

Deoarece, acum nici un an, copilul era încă sănătos. De asemenea, s-a născut fără probleme, după o sarcină fără incidente. Copil dorit, înconjurat de afecţiune. Înţărcarea, de la sân (câteva săptămâni) la biberon, de la biberon la linguriţă, o trecere fără incidente; tot aşa în ceea ce priveşte oliţa, mersul – la un an; dinţii – fără probleme. Motricitatea, vorbitul – toate la timp, fără probleme.

Toate acestea, în ciuda gravităţii psiho-sociale a tulburărilor, pledează pentru recomandarea unei psihoterapii simple, care se foloseşte de un transfer pozitiv (ce trebuie stabilit), dar fără să analizeze vreodată acest transfer, fără să interpreteze visele şi fantasmele, fără să stârnească, nici măcar aluziv, refulatul din prima copilărie, şi să-l decripteze. (Prin refulat înţeleg: ceea ce ţine de tabuul incestului, cu identificările şi agresivitatea oedipiană – şi de raporturile sale cu gândirea magică.) Fără a scoate în evidenţă ideile de sinucidere.

Cât priveşte conţinutul, ceea ce spune psihoterapeutul copilului rămâne la nivelul realităţii.

O psihoterapie de susţinere poate fi asigurată de un terapeut bărbat sau femeie care cunoaşte bine logica copiilor şi ştie să intre în contact cu ei. Între psihoterapeut şi copil trebuie să existe un flux de simpatie şi certitudinea unei discreţii totale faţă de părinţi. Copilul trebuie să vrea să fie ajutat. În timpul primei discuţii dintre psiholog şi copil, în prezenţa părinţilor, acestuia i se rezumă esenţialul celor spuse despre el în convorbirile anterioare cu fiecare din părinţi. El trebuie să fi primit din partea părinţilor permisiunea de a spune psihoterapeutului tot din cele ce se petrec acasă, şi toată povestea vieţii lui; de asemenea, părinţii trebuie stăruitor sfătuiţi să nu-i pună întrebări copilului în legătură cu cele spuse de el psihoterapeutului. În cazul în care copilul – aici un copil de opt ani – ar refuza

tratamentul înainte de a vedea concret în ce constă el, nu trebuie forţat; li se va cere, în schimb, părinţilor, fie tatălui, fie mamei, să-l însoţească şi să fie de faţă în timpul discuţiilor, dacă copilul vrea asta, pentru a se simţi în siguranţă, până în ziua în care va hotărî singur dacă vrea să rămână între patru ochi cu psihoterapeutul.

În ce constă „susţinerea” oferită de psihoterapie? Pentru pacient, domeniul imaginarului şi cel al realităţii se confundă aproape total, din cauza faptului că este din ce în ce mai puţin în stare să se exprime. Corpul său este spaţiul unor înscrieri, ca simptome, inhibiţii, panici, oboseli, tensiuni, pentru un limbaj pe care nu îl poate nici gândi, nici vorbi pentru sine, decât cu ajutorul unor imagini de coşmar apărute într-un somn care nici nu mai este protejat: aceste imagini îl trezesc, deşi nu-şi mai aduce aminte de ele. Or, prin tot ceea ce spune copilul în timpul şedinţelor de psihoterapie, în legătură cu desenele, cu modelajele făcute sau în ceea ce povesteşte despre viaţa lui, se conturează realitatea în jurul căreia imaginarul a construit fantasme. Prezenţa unui terapeut care nu emite judecăţi asupra stării de neputinţă în care se află copilul, îi va permite acestuia să reconstruiască, vorbind, contururile realităţii. Acest martor al spuselor sale care îl ascultă, îi dă posibilitatea să se repereze în experienţa trăită. Terapeutul îl invită pe pacient să o înfrunte cu ajutorul cuvintelor, trasează punctele de reper simbolice, favorizate de o legătură de simpatie care nu este contaminată de angoasa obişnuită trezită de cei apropiaţi, ce se află în legătură cu subiectul prin relaţii continue şi complexe, de ambele părţi. Dimpotrivă, terapeutul nu se întâlneşte cu pacientul său decât un timp limitat, cu o anumită frecvenţă stabilită dinainte. Astfel, se dezvoltă o relaţie diferită de toate celelalte pe care le are subiectul cu alte persoane pe care le cunoaşte. Cadrul în care se desfăşoară cura este ferit de orice indiscreţie. Totul se petrece, sau aproape totul, într-un teritoriu care privilegiază relaţia simbolică înaintea oricărei alta. Cred că acesta este specificul psihoterapiei.

Nu este locul aici să detaliem conţinutul şedinţelor, şi,

de altfel, nici nu e necesar. Este suficient să prezentăm principalele teme abordate de copil, despre care a vorbit, citind uneori pasaje din cele spuse de el, şi prin care evoca întrebări şi preocupări a căror exprimare era încurajată de terapeut, fără nici un fel de judecăţi moralizatoare: istorisirea unor experienţe stranii, plăcute sau neplăcute, aşa cum şi le amintea Paul, şi pe care le exprima în cuvinte eliberatoare pentru el – eliberatoare a unor dorinţe refulate, a unor proiecte schiţate, dar a căror schiţare a fost interzisă, fiind proiecte vinovate sau nechibzuite, contradictorii între ele într-o realitate în care există adevărul-pentru-sine şi neadevărul-pentru-altul, imposibilul şi posibilul, relativitatea a ceea ce, pentru orice copil, pare absolut, în abstracţiunea imaginară a ceea ce este bine, nu este bine, este rău, bun etc. E vorba despre relativitatea realităţii în funcţie de sex, vârstă, locul ocupat în familie, rolul pe care îl ocupă în societate, în funcţie de experienţele individului, de sentimentul de responsabilitate şi de responsabilitatea efectivă, de valorile binelui şi răului, de sentimentul de libertate, de ceea ce se poate face sau doar imagina, de necunoaştere.

De-a lungul şedinţelor, asistăm la recuperarea unui narcisism a cărui rănire îl făcea pe Paul să se simtă neputincios, vinovat că este neputincios în faţa legii tuturor şi persecutat de ea. Legea? Legea vieţii, a muncii, a morţii. Nevoia de a iubi şi de a fi iubit, pierderea unei persoane iubite, sau suferinţa de a nu fi înţeles de ea, de a fi respins; disperarea de a nu mai crede în nimeni, nici măcar în sine.

Toate acestea pot părea abstracte, depăşind conştiinţa unui copil de opt ani.

Dar nu e deloc aşa dacă urmărim conţinutul ideilor abordate în cursul şedinţelor. Astfel, copilul a evocat:

Mai întâi, naşterea unui copilaş, o fetiţă, după naşterea unui băieţel, fratele, cu cinci ani mai devreme... când toată lumea aştepta o surioară.

Apoi, boala, spitalul, operaţia, în legătură cu bunicul şi cu bunica din partea mamei.

Moartea posibilă a tatălui şi a mamei, când ai opt ani,

vârsta lui (tocmai ceea ce i s-a întâmplat tatălui său). Să te gândeşti la asta, e ceva rău. Moartea unui bătrân din familie când se naşte un copilaş – fratele lui, apoi sora. Magie sau coincidenţă…

Ce ştii şi ce nu ştii despre toate astea… Să creşti, să înveţi, să ai obligaţii, responsabilităţi „ca şi tata”, când eşti cel mai mare, iar tata este absent.

Să-ţi iubeşti bunica din partea mamei, aşa cum tata a iubit-o pe a sa (fantasmată). Învăţătoarea era rea… prea severă. Trebuia să scrii prea repede, şi atâtea pagini… „Mama spunea că învăţătoarea are dreptate.” Să asculţi la şcoală… Să nu înţelegi. Să fii pedepsit. Să copiezi. Pagini întregi. „Pe urmă, nu mă mai iubea. Ceilalţi râdeau de mine în pauză – copii răi.” „Nu râdeau în ore, ca să nu primească pagini de copiat.” Să scrii pe jos, acasă, fără a avea o masă, nu e uşor; dar la bucătărie nu se poate.

Mâncarea. Nu mi-e foame. Sunt certat. Frăţiorul, surioara, noaptea. Biberonul. Să o schimb, nu e uşor. Drăgălaşă. Îmi plăcea… „Tata mi-a spus, mi-a arătat. Trebuia ca mama să se odihnească.”

Coşmarele frăţiorului, le crede adevărate. Fantomele. „Doctorii care sunt ca nişte fantome când operează. Nu e adevărat.” Bunicul a fost operat cu doi ani mai înainte. Era aceeaşi boală. Nu te mai vindeci…

„Dacă nu mergi la şcoală, ajungi vagabond.” Un vagabond a devenit prietenul lui când nu mergea la şcoală. Banii pentru cantină, i-a ţinut el: „e rău.” I-a dat vagabondului: „e bine”. „Sunt amărâţi, n-au bani. Am cumpărat de mâncare. Ei nu pot să lucreze. Unii sunt drăguţi, e adevărat, ăsta îmi spunea să mă întorc la şcoală ca să nu ajung ca el. Spunea lucruri caraghioase despre învăţătoarea mea… nu mai ştiu. Tata e bun. E şofer. Nu sembată, dar bea vin, şi îmi dă şi mie puţin, nu prea mult, uneori fără apă. Ne ducea la plimbare, înainte… când era liber. Mama lucra. Venea el să mă ia de la doamna care avea grijă de mine şi de prietenul meu. Îmi plăcea. Fratele meu era mic, deci rămânea la ea…”

Apoi şi-a amintit din nou de şcoală. De la o scrisoare de

la bunica şi bunicul, o scrisoare mai veche în care îl felicitau că învaţă bine. Fotografii. Se uitau la ele. „Bunicul era bun, ne plimbam. A făcut războiul, unu, nu ştiu care, a fost rănit. Îi înjura pe nemţii dinainte, nu de acum. Din celălalt război. La cel de după, nu a mai mers, era prea bătrân, dar povestea de trenurile cu nemţi, el se ascundea, pe urmă trenurile săreau în aer. Pe urmă avioanele.” Şi povestea, desena, scria ce reprezintă desenul. La început, fără semnătură; pe urmă, „Paul” mic de tot; apoi mai mare; apoi tot numele.

„Şi acum dorm bine. Nu mai am coşmaruri. Bunica e sănătoasă. E ca înainte. Mama o să meargă iar la lucru la toamnă, când începe şcoala. Dacă nu mă mai primesc la şcoală, o să aranjeze tata. Eu vreau să merg din nou la şcoală. O să mergem la bunica. E acolo o doamnă care a spus că în vacanţă mă ajută să-i ajung din urmă pe colegii mei. O cunosc. În vacanţă, o să stea lângă bunica. A fost învăţătoare. Nu s-a măritat. A fost colegă de clasă cu bunica mea. Sigur că o să pot să-i ajung din urmă. Nu mai sunt obosit. Ţin socotelile pentru mama. Cu învăţătoarea nu înţelegeam operaţiile, ea credea că fac intenţionat. La început încercam să ascult, şi pe urmă nu mai auzeam. Nu înţelegeam nimic… Şi tata face socoteli.

Spune că socotesc bine. Calculăm câţi kilometri face, şi pe urmă timpul care-i trebuie. La ce oră trebuie să plece. Camioanele merg cu optzeci, dar nu tot timpul, pe urmă, trebuie să se oprească să mănânce, trebuie să facem o scădere şi apoi o înmulţire… şi apoi o împărţire şi avem cifra. Nu trebuie să bei, altfel poliţiştii te pun să sufli în fiolă. Se schimbă culoarea dacă ai băut vin. Lui îi plăcea să bea, vagabondul despre care v-am spus, dar nu conducea. Şi el mi-a povestit din război, dar el n-a fost soldat. Nu a primit o decoraţie. Bunicul meu, da. Era un puşti. Spune că nu mânca nimic. Nu aveau nimic. De asta, când era soldat, era tot timpul bolnav. Şi l-au dat afară. Doctorii i-au spus «eşti zero, s-a terminat, nu ne trebuie aşa ceva»… şi el a fost bucuros. Acasă, nu am spus că îl cunosc pe Fredo şi că mănânc cu el. Mama spune că vagabonzii sunt nişte leneşi,

nişte pierde-vară. Dar Fredo îmi spunea că şcoala e un lucru bun. După, ai o meserie. Spunea: «Tu eşti un băieţel cuminte, nu trebuie să fii ca mine. Tu ai un tată, o mamă, un frăţior, o surioară.» A lui a murit. Spunea că dacă moare cineva, nu mai e ca înainte. Îmi zicea: «Şi pe urmă, ai o bunică. Doctorii o s-o facă bine. Sigur. Şi e adevărat. Nu toată lumea moare! Da... într-o zi... trebuie... ca bunicul. Dar el era tare bătrân... e curios, acum nu mai vreau să mor... înainte voiam. Mă săturasem.» El mi-a spus asta. «Câteodată, te saturi» (şi înjurături pe care nu pot să le spun). Îmi spunea: «Nu asculta. Asta nu-i pentru tine.» Îmi zicea: «Tu ai o familie, trebuie s-o iubeşti.» Pe tatăl lui l-au băgat la puşcărie pentru că a bătut-o pe sora lui (era un bebeluş) până a ajuns la spital şi a murit... fiindcă plângea noaptea. Pe tatăl lui, nu îl ştia... după închisoare, nu l-a mai întâlnit. Spunea că e bine să ai un tată. Înainte, când era cu sora lui, avea tot; după, nimic. Aşa a fost... L-am întrebat de mama lui. Mi-a spus aşa: «Biata de ea, n-a fost vina ei... a plecat. Nu ştiu unde...»

E inutil să continui prezentarea acestui document privitor la psihoterapia unui copil. Paul vorbea. Vorbea şi exprima întregul său adevăr.

La începutul noului an şcolar după un examen luat cu bine, Paul a fost acceptat la aceeaşi şcoală, în clasa următoare. Într-adevăr, în timpul vacanţei, „recuperase”. Învăţătoarea (alta) era plină de calităţi. Era drăguţă... explica bine. Paul avea note bune, şi la învăţătură, şi la purtare.

A continuat şedinţele de psihoterapie, dar mai rar, o dată la opt zile, apoi la cincisprezece, în tot trimestrul întâi. Se înţelegea bine cu colegii... poate le povestea despre Fredo, consolarea perioadei lui de chiul, sau mai degrabă de hoinăreala pe străzi... Nu mai vorbea despre asta la şedinţe. Şi totul mergea bine pentru el şi pentru familia lui. Curentul acestui fluviu care este viaţa, care îi răsturnase barca şi era cât pe-aci să-l înece, trecuse. Psihoterapia a durat cinci luni şi şi-a atins scopul, restituirea ad integram a unui echilibru construit în timpul primei copilării, consolidat

între cinci şi opt ani, dar pe care Paul l-a pierdut în câteva luni din cauza unui eveniment ocazional – în aparenţă, o „învăţătoare”. De fapt, din cauza unui cu totul alt lucru, din inconştient.

Cunoştinţele şcolare noi, precum şi încrederea în ceilalţi şi în sine, sănătatea fizică, pacificarea grupului familial, toate astea lasă să se întrevadă o continuare a bunelor rezultate obţinute.

Această cură este o psihoterapie şi nu o psihanaliză, deşi terapeutul a fost psihanalizat. Transferul care le-a permis tuturor – tatălui, mamei şi copilului – să se destăinuie, nu a fost analizat şi nici verbalizat de terapeut. Şi nici nu a fost relevat sau interpretat nimic din zona inconştientă a relaţiei dintre părinţii lui Paul şi proprii lor părinţi sau dintre Paul şi părinţii lui, adică nimic din ceea ce s-a exprimat în filigran prin spusele lor şi prin emoţiile lor conştiente. Din comunicarea dintre aceste trei persoane şi terapeut, nu avem decât mărturia a ceea ce se desfăşura la gradul unu, dacă pot să spun aşa, la nivel conştient.

Ce are legătură cu inconştientul într-o asemenea psihoterapie numită psihoterapie simplă sau de susţinere?

Ceea ce avea legătură la Paul cu pulsiunile pregenitale şi cu complexul lui Oedip – deja rezolvat înainte de aceste evenimente – fusese activat în mod periculos pentru structura copilului, de către acestea din urmă. Dar, în realitate, toate persoanele din familie, înainte echilibrate, au asistat, trăind cu toţii aceeaşi realitate (naşterea unei fetiţe, moartea unui bărbat în vârstă, bunic, tată, socru, soţ, important în mod diferit pentru fiecare) la zdruncinarea propriilor pulsiuni arhaice – zdruncinare a organizării lor inconştiente libidinale pentru toţi şi pentru fiecare în mod diferit, în legătură cu această naştere a unei fetiţe atât de aşteptată şi cu moartea unui soţ, tată, socru, iubit de toţi. Se poate afirma că „boala” lui Paul şi cura lui psihoterapeutică au ajutat deopotrivă libidoul lui Paul şi pe cel al fiecărui membru al familiei care, solidari între ei, dar şi fiecare pentru sine, trebuiau să sufere şi să-şi asume – inconştient şi conştient – o mutaţie a dorinţei lor.

Ce se poate spune despre „ameninţarea” ce plana asupra familiei prin îndepărtarea copilului în vederea internării lui într-o şcoală pentru copii cu tulburări de comportament? Era ea, oare, potrivită pentru elevul Paul, dacă acceptăm că era necesară pentru omogeneitatea grupului de copii ai clasei? Ar fi fost mai potrivit pentru el să repete clasa? sau să fie îndrumat spre o clasă de perfecţionare din sectorul şcolar în care locuieşte? Nu. Deoarece ar fi rămas cu fobia faţă de şcoală. Hotărârea luată de directoarea şcolii a fost salvatoare, pentru că ea a reuşit să-i motiveze în final pe părinţi – liniştiţi între timp de rezultatul „testelor” – nu numai să accepte psihoterapia, deja de două ori sugerată, apoi recomandată pentru Paul, ci şi să se implice cu seriozitate în desfăşurarea ei.